

REZISTENȚA EUROPEANĂ



1938
1945

REZISTENȚA EUROPEANĂ
1938 - 1945



**INSTITUTUL DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ C. C. AL P. C. R.**

REZISTENȚA EUROPEANĂ

**în anii celui de-al doilea război mondial
1938-1945**

VOLUMUL 1

ȚĂRILE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD-EST

EDITURA MILITARĂ — 1973

Volumul apare sub îngrijirea comisiei redacționale formate
din dr. NICOLAE COPOIU, dr. GHEORGHE UNC,
dr. GHEORGHE ZAHARIA

Coperta : *FLORIN CREANGĂ*

CUPRINS

Însemnătatea istorică a rezistenței antifasciste europene (dr. <i>Nicolae Copoiu</i> , dr. <i>Gheorghe Unc</i>)	7
Austria (dr. <i>Constantin Nuțu</i>) . . .	27
Cehoslovacia (<i>Milică Moldoveanu</i>) . . .	57
Albania (<i>Gelcu Maksutovici</i>) . . .	107
Polonia (<i>Milică Moldoveanu</i>) . . .	145
Grecia (<i>Dan Baran</i>)	211
Iugoslavia (dr. <i>Nicolae Ciachir</i>)	266
Bulgaria (<i>Crișan Iliescu</i>)	329
Ungaria (<i>Ladislau Gergely</i>)	358
România și rezistența popoarelor din centrul și sud-estul Europei în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial (dr. <i>Gheorghe Zaharia</i>)	387
Indice de persoane și denumiri geografice (<i>Crișan Iliescu, Milică Moldoveanu</i>)	439

INSEMNAȚATEA ISTORICĂ A REZISTENȚEI ANTIFASCISTE EUROPENE

Lupta de eliberare națională a popoarelor dominate de fascism, pentru independență de stat, suveranitate și democrație, reprezenta un deziderat major al secolului al XX-lea. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie din Rusia, înfrângerea imperialismului german în primul război mondial, revoluția burghezo-democratică din monarhia austro-ungară (1918) au creat condițiile încununării victorioase a luptelor de eliberare națională a popoarelor din Europa centrală și de sud-est. Apariția pe harta lumii a unor state noi, precum și desăvârșirea statului național al altora au constituit un proces legic de o dozebită semnificație istorică-progresistă în dezvoltarea popoarelor din Europa centrală și sud-estică.

Dar odată cu ascuțirea contradicțiilor sociale și naționale, cu avîntul mișcărilor revoluționare proletare și de eliberare națională și îndeosebi după înfrângerea contrarevoluției și a intervenției din Rusia Sovietică, vîrfurile conducătoare ale burgheziei din diferite state s-au orientat spre regimuri de mînă forte, spre noi mijloace de diversiune pentru apărarea pozițiilor lor de clasă. Omenirea a asistat astfel la represiuni singeroase împotriva maselor muncitoare ridicate la luptă, la apariția unor organizații politice militariste, teroriste, fasciste, folosite ca instrumente de manevră și represiune. În unele state, în care condițiile au permis, acestor organizații li s-a încredințat puterea. Astfel, după Italia (1922), cercurile imperialiste revanșarde aduc la putere în Germania (30 ianuarie 1933) Partidul Național Socialist în frunte cu Hitler. Aliat cu cercurile revizioniste din alte țări, guvernul nazist a încercat să întoarcă înapoi roata istoriei, vizînd recucerirea vechilor poziții pe seama statelor din centrul, estul și sud-estul Europei care se constituiseră ca state naționale sau care își desăvîrșiseră unitatea națională prin lupte grele. Reprezentanții lui nu ascundeau faptul că obiectivul principal al celui de-al III-lea Reich — după cum declara

Konstantin von Neurath, ministrul de externe — „rămînea revizuirea frontierelor răsăritului“¹.

Înainte de a dezlănțui războiul în Europa, hitlerismul a fost nevoit, în primul rînd, să învingă adversarul său intern — forțele democratice și, în special, mișcarea muncitorească revoluționară germană. Numai prin prăbușirea acestor forțe Hitler putea să-și realizeze planurile — formulate fără echivoc în cartea sa „Mein Kampf“ — de transformare a Reichului nazist în stăpînul lumii.

La scurt timp după aducerea la putere a lui Hitler, conducătorii fasciști au dezlănțuit o teroare sălbatică împotriva mișcării muncitorești și democratice din Germania. Partidul Comunist German a fost scos în afara legii și militanții săi au fost arestați. Curînd după aceea s-au interzis sindicatele și Partidul Social-Democrat. Regimul parlamentar a fost suprimat, toate libertățile democratice au fost desființate. Închisorile, lagărele de concentrare s-au umplut de patrioți antifasciști. În piețele publice ale orașelor germane s-au aprins ruguri, ale căror flăcări au ars valori culturale de seamă. Oamenii de cultură au fost supuși unui regim de represalii.

Înfrîngerea forțelor antifasciste germane s-a datorat și slăbiciunii mișcării muncitorești care, în fața dușmanului, se afla scindată. Din lipsa Frontului unic muncitoresc nu s-a reușit să se închege nici Frontul popular antifascist, capabil să bareze drumul nazismului și războiului.

În programul de politică externă oficial al Germaniei naziste, subjugarea națiunilor străine a devenit un obiectiv imediat. Această politică agresivă era susținută de teoriile geopolitice și raseiste, ale neconcordanței granițelor Germaniei cu spațiul care-i era necesar. Soluția pentru rezolvarea problemei „spațiului vital“ erau — după naziști — războiul și exterminarea popoarelor considerate „inferioare“: evrei, slavi ș.a.; „neamurile neariene“ urmau să fie aduse în stare de robie în folosul „rasei superioare“ nordice germane.

Urmărind scopuri și interese asemănătoare, naziștii germani au căutat alianța cu fasciștii italieni și militariștii japonezi, concretizată prin constituirea blocului agresiv „Axa Roma-Berlin“ (25 octombrie 1936), completat cu Pactul anticomintern dintre Germania și Japonia (25 noiembrie). De la început aceste state s-au manifestat ca un dușman de moarte pentru independența națională a popoarelor, pentru democrația și civilizația umană. Atacarea Chi-

¹ Studii privind politica externă a României, 1919-1939, Editura militară, București, 1969, p. 122.

nei de către Japonia militaristă (1931), invazia fasciștilor italieni în Etiopia (1935), intervenția militară în Spania (1936-1939) a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste de partea trupelor contrarevoluționare ale generalului Franco, anexarea de către naziștii germani a Austriei (1938) și Cehoslovaciei (1938-1939) — toate acestea au marcat etapele succesive ale agresiunii fasciste în Asia, Africa și Europa.

Ascensiunea fascismului, agresiunile sale brutale, care au constituit preludiul celui de-al doilea război mondial, n-ar fi fost posibile dacă n-ar fi găsit porți deschise datorate contradicțiilor dintre celelalte mari puteri, dacă acestea n-ar fi nesocotit posibilitățile statelor europene mijlocii și mici, care se pronunțau hotărît împotriva politicii de revizuire a frontierelor, pentru menținerea și consolidarea statu-quo-ului postbelic, dacă și guvernele burgheze ale acestora din urmă n-ar fi sfârșit prin a urma exemplul celor dintii — capitulând sau pactizând cu agresorii.

Împotriva fascismului și agresorilor, pentru apărarea libertăților democratice, pentru independență și suveranitate națională s-au ridicat pretutindeni numeroase forțe sociale, mase largi populare. Lupta antifascistă pe plan internațional își are începuturile după primul război mondial și a luat forme mai organizate când nazismul, instaurat în Germania, a devenit un pericol evident pentru omenire.

Desfășurându-și activitatea pornind de la realitățile concrete, mișcarea muncitorească și antifascistă internațională a repurtat un timp succese de prestigiu. În unele țări (Franța, Spania), forțele antifasciste, obținând victoria în alegerile parlamentare, au adus la putere guverne ale Frontului popular, care au barat drumul fascismului. În altele (România, Polonia), fronturile democratice și antifasciste au stăvilit pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste în țările respective.

În lupta împotriva forțelor negre ale fascismului și războiului s-a născut și s-a consolidat solidaritatea internațională a antifasciștilor. O înaltă expresie a acestor manifestări a constituit-o solidaritatea întregii lumi progresiste cu lupta poporului spaniol împotriva hoardelor franchiste-germane-italiene (1936-1939). La chemarea partidelor comuniste, spre Spania s-au îndreptat șiruri de voluntari antifasciști din peste 50 de țări, printre care și din România.

Astfel, mișcarea antifascistă a apărut și s-a dezvoltat cu mult înainte de începutul celui de-al doilea război mondial. Ea s-a desfășurat în fiecare țară pe terenul luptei pentru menținerea și

lărgirea drepturilor și libertăților democratice, al luptei pentru apărarea independenței și suveranității naționale.

Cu toate succesele obținute de mișcarea revoluționară și democratică pe linia luptei pentru pace, libertate și independență națională, datorită unor cauze multiple ea n-a putut să preîntâmpine declanșarea celui de-al doilea război mondial. Dar experiența dobândită în lupta antifascistă în anii 1933-1939 n-a fost uitată; ea a fost folosită și dezvoltată în cadrul mișcării de rezistență a popoarelor din Europa, Asia și Africa în timpul celui de-al doilea război mondial, reprezentând un factor de seamă care a contribuit la înfrângerea fascismului.

Cel de-al doilea război mondial a început cu agresiunea Germaniei hitleriste asupra Poloniei. În prima perioadă a războiului puterile agresoare au repurtat victorii neîntrerupte și fulgerătoare. Ele și-au găsit expresia în suprimarea statului polonez, ocuparea țărilor scandinave, înfrângerea militară a Franței și cucerirea Luxemburgului, Belgiei și Olandei, invadarea statelor balcanice. În plus, o serie de state mai mici, care aderaseră la Pactul tripartit, au intrat în sfera de dominație a imperialismului hitlerist. Până în primăvara anului 1941 aproape întreaga Europă, cu excepția Angliei și U.R.S.S., a căzut sub ocupație sau dependență față de Germania hitleristă.

Ridicate la luptă de la începutul agresiunii fascismului, popoarele și statele s-au angajat într-un război drept, de durată, cu toate forțele.

Amețiți de succesele de pînă atunci și dispunînd de resursele aproape întregii Europe, hitleriștii au dezlănțuit, la 22 iunie 1941, războiul împotriva U.R.S.S. Din acest moment raportul între forțele participante la război se schimbă în mod radical, căci planul hitlerist de a distruge forțele sovietice într-un „război fulger“ a eșuat în fața rezistenței eroice a armatei sovietice încă în prima fază, deși mașina de război fascistă a cucerit teritorii importante, ajungînd pînă la Leningrad și în apropiere de Moscova. Această schimbare a raportului de forțe se accentuează și mai mult atunci cînd, în luna decembrie 1941, una din puterile Axei — Japonia — atacă baza americană de la Pearl Harbor și conducătorii S.U.A. declară război Germaniei hitleriste.

Astfel a luat naștere și s-a consolidat coaliția antihitleristă, care cuprindea Uniunea Sovietică, Anglia, Statele Unite și care, în procesul desfășurării războiului, a ajuns să unească aproape 50 de țări. Această coaliție a reprezentat o vie ilustrare a posibilită-

șilor reale de înțelegere și colaborare între țări cu orînduiri social-politice diferite, atunci cînd raporturile dintre ele sînt guvernate de rațiune, de respectul valorilor umane, al libertății și al dreptății.

Europa a fost martoră nu numai a unei înclăștări nemaicunoscute în istorie, dar și a celei mai eroice și hotărîte ridicări a popoarelor în apărarea libertății, independenței și demnității lor, împotriva înjosirii omului și a civilizației.

În crîncena înclăștare cu puternica mașină de război fascistă, Uniunea Sovietică — forța principală a coaliției antifasciste — a purtat greul războiului și a adus contribuția hotărîtoare la înfrîngerea reacțiunii. Pe frontul de răsărit au acționat de la început pînă la sfîrșit 65-70% din efectivul forțelor armate aruncate în luptă de Germania fascistă și acoliții ei, au avut loc cele mai mari operații militare, ca bătălia din fața Moscovei, care a spulberat mitul „Blitzkrieg“-ului și al invincibilității Wehrmachtului, epopeea Leningradului, năpraznica lovitură dată dușmanului la Stalingrad, care a produs cotitura în cel de al doilea război mondial, odată cu preluarea inițiativei în mîinile Comandamentului sovietic, vastele operații desfășurate la Kursk și Orel, care au pus Germania în fața catastrofei inevitabile, seria operațiilor succesive pînă la Berlin. O impresionantă mărturie a patriotismului popoarelor Uniunii Sovietice a constituit-o mișcarea de masă a partizanilor, care a făcut să ardă pămîntul sub picioarele cotropitorilor.

Împotriva Axei fasciste și Japoniei militariste au luptat cu bărbăție armatele Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii. Operațiile militare ale S.U.A. și Marii Britanii în nordul Africii și în Italia, debarcarea trupelor aliate pe coasta Franței, războiul purtat de Statele Unite în Oceanul Pacific împotriva Japoniei militariste și masivele bombardamente de aviație au slăbit în mare măsură blocul țărilor fasciste, aducînd o contribuție importantă la zdrobirea Germaniei și aliaților săi.

În afara luptei forțelor armate, o contribuție substanțială la victorie a adus mișcarea de rezistență a popoarelor cotropite și subjugate de fascism, care s-a făcut simțită cu putere din primele zile ale celui de-al doilea război mondial. Această vastă mișcare a cuprins nu numai toate țările europene ocupate de fascistii germani și italieni, dar și înseși statele blocului fascist. În toate cărțile și manualele de istorie a ultimului război mișcarea de rezistență ocupă un loc de seamă. Indiferent de poziția autorului, războiul antihitlerist nu poate fi prezentat fără să se vorbească de mișcarea de rezistență a popoarelor, care a reprezentat unul din

factorii importanți ai înfrângerii fascismului. Niciodată în trecut, în așa-zisul spate al frontului, popoarele aflate sub ocupație sau sub dominația statelor mai puternice nu s-au răzvrătit și nu au luptat, prin mijloace atât de variate și atât de eficiente, împotriva ocupantului sau a puterii dominante cum au făcut-o popoarele căzute sub stăpînirea fascistă în ultimul mare război. Desfășurată în strînsă legătură cu operațiile armatelor regulate, mișcarea de rezistență a cunoscut în fiecare țară forme și intensități diferite, în funcție de condițiile concrete de la o perioadă la alta, de momentele specifice, de la crearea unei atmosfere defetiste pînă la greve și acțiuni de sabotaj în producție, în special în cea de război (feroviare mai ales), atacarea unor comandamente și răspîndirea publicațiilor antifasciste, transmiterea de informații aliaților, organizarea unor insurecții și lupte ample de partizani.

În legătură cu cauzele care au dus la nașterea mișcării de rezistență din țările europene ar fi insuficient, după părerea noastră, dacă la originea mișcării de rezistență s-ar plasa numai elementul ideologic, adică o adversitate apriorică împotriva fascismului. Popoarele au cunoscut esența nazismului și fascismului atunci cînd le-au văzut „în acțiune“, de obicei pe propria lor piele, deși în multe țări combaterea fascismului pe plan politic și ideologic se desfășurase, așa cum s-a mai arătat, cu destulă tărie înainte de izbucnirea războiului.

Amplizarea mișcării de rezistență în diferite țări era reacția firească față de politica fascistă de desființare sau de mutilare a unor state naționale, de exterminare a unor populații întregi sau de reducere la starea de robie. Pe stîndardul mișcării de rezistență, ca obiectiv principal, figura restabilirea libertății și suveranității națiunilor oprimate. Popoarele din unele state care au căzut jertfe fascismului cotropitor își cuceriseră independența națională sau se constituiseră în state naționale de puțină vreme. Ideea reîntoarcerii la situația de a suporta dominația străină, împotriva căreia unele dintre aceste popoare luptaseră zeci și chiar sute de ani, a produs spontan o reacție puternică în masele populare, independent de orice alte particularități ale războiului. Ușurința cu care Hitler și Mussolini și-au permis să traseze noi frontiere pe harta Europei, într-un dispreț total față de dezvoltarea popoarelor, de tradiția lor istorică, a constituit unul din izvoarele importante ale Rezistenței din timpul celui de-al doilea război mondial, alimentat de principiul dreptului popoarelor la existență națională, drept călcat în picioare cu brutalitate. Un alt factor important a fost reprezentat de concepția rasistă a fascismului, care s-a materializat în timpul ocupației prin orori de nedescris.

Reacția brutală la politica de exterminare fizică, biologică a unor popoare pe care a promovat-o hitlerismul în unele țări era, de asemenea, unul din obiectivele rezistenței, fiind vorba de o luptă pe viață și pe moarte, în sensul cel mai real al expresiei.

În unele țări, în funcție de anumite interese specifice urmărite, politica hitleristă a folosit arme mai subtile de dominație, mai greu de observat de la început de masele populare. Dar dincolo de acești factori care priveau originile profunde ale rezistenței, în fiecare țară sentimentele populare de ură și adversitate față de cotropitori proveneau din cea mai recentă istorie a acestor țări.

Popoarele Austriei, Cehoslovaciei, Poloniei, Albaniei, Greciei nu puteau accepta în nici un chip dispariția lor de pe harta politică a Europei. Poporul francez, nesuportind umilirea capitulării guvernărilor săi, s-a ridicat la luptă, mobilizându-și toate forțele, începând de la unitățile militare care au respins capitularea, pînă la comuniști. Popoarele Iugoslaviei nu s-au putut împăca nici o clipă cu politica de umilire și de dezmembrare națională inaugurată de Germania hitleristă pe teritoriul lor în 1941. Adversitatea românilor față de „aliatul” german își avea o sursă imediată în rolul Axei, în tragedia pe care o trăia prin amputarea teritoriului național.

Din aceste motive se poate considera că formele de manifestare a luptei antifasciste, caracterul dominant al diferitelor forme, în etape diferite, trebuie analizate în concordanță cu realitățile politico-militare, cu condițiile istorice de dezvoltare și tradițiile din fiecare țară. În țările ocupate de puterile Axei, mai ales în acelea ocupate prin război, mișcarea de rezistență a cunoscut o trecere mai rapidă la extinderea formelor active, de luptă armată, contra ocupantului, la războiul de partizani, ajungîndu-se la formarea unor adevărate fronturi de luptă în interiorul țărilor respective. În țările aflate sub dominația fascistă, forma principală de luptă a rezistenței a îmbrăcat un caracter dominant politic, care a evoluat, pe căi specifice, spre același țel, sfîrșind printr-o acțiune de forță de amploare, pregătită îndelung atît din punct de vedere politic, cît și militar. În această categorie unul din exemplele reprezentative l-a oferit și România.

În toate cazurile, esențialul constă în participarea maselor la rezistență, a majorității popoarelor țărilor respective, care nu acceptau să fie călcate în picioare, bogățiile lor să fie jefuite, iar fiii lor să fie selavi și carne de tun pentru Germania nazistă.

Mișcarea de rezistență a început odată cu ocuparea unei țări sau căderea ei sub „tutela” puterilor fasciste. Nici un popor nu a acceptat dominația străină. Așa se explică că începuturile mișcărilor de rezistență se plasează înaintea declanșării celui de-al doilea

război mondial. Un prim exemplu îl oferă Austria, unde populația s-a opus realizării Anschlussului. În primele trei săptămîni ale dominației naziste, în Austria au fost arestați din motive politice, aruncați în închisori și lagăre de concentrare 75 000 de oameni.

În Cehoslovacia masele populare au protestat cu vigoare împotriva acordurilor rușinoase de la München. Sub semnul acestuî protest, la 28 octombrie 1938, cu prilejul aniversării a 20 de ani de la crearea Republicii Cehoslovace, la Praga s-a organizat o demonstrație de masă la care au participat mii de oameni. După cotropirea Cehoslovaciei, în martie 1939, mișcarea de rezistență cehoslovacă a început să se facă simțită atît în țară, cît și în străinătate, în rîndul emigrației.

Poporul albanez a început încă din primele zile ale agresiunii italiene (7 aprilie 1939) lupta împotriva ocupanților fasciști. Aproape 3 000 de oameni s-au refugiat în munți, iar în orașe s-au desfășurat mari demonstrații sub lozinca „Trăiască Albania liberă și independentă!”

O nouă perioadă în mișcarea de rezistență se profilează de la declanșarea celui de-al doilea război mondial (septembrie 1939) pînă în iunie 1941, cînd Uniunea Sovietică a fost atacată de Germania hitleristă. Începînd cu Polonia, a cărei invazie a provocat marea conflagrație, rînd pe rînd toate popoarele subjugate de puterile Axei s-au ridicat la lupta de eliberare națională.

În această perioadă mișcarea de rezistență se afirmă și se dezvoltă în împrejurări deosebit de grele și complexe, în condițiile în care războiul se desfășura în favoarea Axei fasciste, ale momentului de culme al forței ocupanților, cînd nu se contura încă felul în care se va desfășura mai departe și se va încheia conflagrația. În ciuda acestor dificultăți, Rezistența s-a născut rapid și s-a dezvoltat progresiv în toate țările ocupate sau dependente de Germania hitleristă.

Mișcarea de rezistență a constituit, de la început, un aspru examen pentru toate clasele și păturile sociale, pentru toate partidele și grupările politice, care au fost puse în situația de a dovedi în practică atașamentul lor față de cauza națiunii și de a demonstra în ce măsură sînt gata să apere independența și suveranitatea țării. Acest examen a fost trecut cu succes de către clasa muncitoare din fiecare țară, care, și de data aceasta, și-a manifestat cu fermitate patriotismul său consecvent față de interesele naționale și intranșigența în lupta cu ocupanții. În pofida terorii și a represunilor, clasa muncitoare a fost forța socială principală a mișcării de rezistență, care, prin arma sa încercată de luptă — grevele și demonstrațiile —, a lovit de la început, forțele ocupantului și ale cola-

boracioniștilor. Sint cunoscute în această fază a mișcării de rezistență a popoarelor acțiunile revendicative din 1938 ale muncitorilor austrieci, grevele și manifestațiile din 1939 din Cehoslovacia și Albania, demonstrația muncitorilor din Piața Obor din București, desfășurată în toamna anului 1940 sub lozinca „Afară din România cu armata germană de ocupație!”, greva generală a lucrătorilor olandezi din Amsterdam (februarie 1941), grevele minerilor francezi din departamentul Pas de Calais (mai 1941), ale muncitorilor belgieni (mai 1941) ș.a.

Alături de clasa muncitoare, o forță dinamică în mișcarea de rezistență au fost masele țărănești. În cele mai multe cazuri, detașamentele de partizani au apărut inițial spontan, în localitățile sătești. Muncitorilor și țăranilor li s-au alăturat pături importante ale micii burghezii și chiar o anumită parte a burgheziei animată de sentimente patriotice și mai puțin legată prin interese economice de tabăra fascistă. Se poate afirma că, exceptînd elementele colaboracioniste, la mișcarea de rezistență au participat, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate clasele și păturile sociale ale națiunilor căzute sub dominația fascismului.

Forța politică cea mai activă în mișcarea de rezistență au fost partidele comuniste, care — după cum s-a mai menționat — cu mult timp înainte de declanșarea celui de-al doilea război mondial au demascât caracterul reacționar al fascismului, generator de război. Fiind reprezentantele intereselor clasei celei mai avansate, înarmate cu învățătura marxist-leninistă și cu experiența luptei revoluționare legale și ilegale, partidele comuniste au reușit, în numeroase țări, să se impună ca forță organizatoare principală a mișcării de rezistență.

În Cehoslovacia, partidul comunist, imediat după cotropirea țării, a organizat diferite acțiuni împotriva ocupanților — greve, demonstrații, sabotaje. În documentul intitulat „Punctul nostru de vedere”, din 10 septembrie 1940, Partidul Comunist Român se ridică împotriva regimului fascist, chemînd masele să izgonească din țară pe ocupanții germani. În Iugoslavia, conducerea partidului comunist, întrunită la 10 aprilie 1941 la Zagreb, a creat un Comitet militar, sub conducerea lui Iosip Broz Tito, în vederea pregătirii cadrelor necesare luptei de rezistență. La 31 mai 1941, Manolis Glezos a smuls drapelul hitlerist înfipt sfidător pe Acropole, înlocuindu-l cu steagul grec, moment care a dat semnalul declanșării rezistenței în Grecia. Și în celelalte țări (Polonia, Albania, Italia, Bulgaria ș.a.) comuniștii s-au situat în primele rînduri ale mișcării de rezistență.

In Rezistență au fost prezente și alte forțe politice, inclusiv cele ale burgheziei necolaboraționiste. Liniei politice active anti-fasciste, de masă, promovate de comuniști, reprezentanții cercurilor burgheze i-au opus tactica „expectativei“, a „așteptării“ momentului oportun. Burghezia vedea în activitatea maselor un pericol ce ar fi putut amenința în viitor pozițiile sale de clasă; de aceea, o mare parte a forțelor politice reprezentate de unele partide și grupări burgheze s-au străduit să convingă masele despre „imprudența“ și „ineficacitatea“ luptei cu armata germană înarmată pînă în dinți, chemîndu-le să aștepte în liniște desfășurarea evenimentelor pe fronturile războiului. Această tactică pasivă dădea posibilitatea industriei țărilor ocupate să lucreze pentru armata germană, ceea ce a adus beneficii proprietarilor de întreprinderi.

Mai activ au acționat unele forțe politice burgheze în emigrație, unde, după ocuparea propriilor țări, au început să se organizeze. In Franța, unde s-a format un guvern polonez în frunte cu generalul Sikorski, s-a înjghebat o mică armată poloneză, care a luptat alături de aliați în Norvegia, în timpul invaziei germane din primăvara anului 1940. După cîtopirea Franței, locul de azil al unor forțe politice cehoslovace, poloneze ș.a. s-a mutat în Anglia. La 18 iunie 1940 generalul de Gaulle a lansat, de pe teritoriul englez, cunoscutul apel: „Orice s-ar întîmpla, flacăra Rezistenței franceze nu trebuie să se stingă și nu se va stinge!“

Problema politică cea mai complexă de care depindea succesul mișcării de rezistență și care se impunea a fi grabnic rezolvată era aceea a unității ei. Dar exponenților diferitelor curente antifasciste nu le-a fost ușor să găsească o platformă comună, deoarece ei reprezentau diverse interese politice, economice și sociale. Forțele de stînga, în frunte cu partidele comuniste și muncitorești, au văzut în eliberarea propriilor țări începutul unei reînnoiri interne, al fărîririi unor rînduieli sociale mai drepte, care să împiedice repetarea ororilor fascismului și războiului, să înlătore sărăcia și lipsa de drepturi ale maselor. În programele și planurile de viitor ale cercurilor politice care exprimau interesele burgheziei figura ca punct central simpla reîntoarcere la vremurile antebelice, pentru ca de bunurile întregii societăți să beneficieze, în continuare, clasele exploatatoare.

In pofida acestor divergențe exista un țel comun, asupra căruia toate forțele politice și sociale antifasciste erau de acord: cîtopitorii trebuiau alungați, patria eliberată. Fără a renunța la propriile lor programe de perspectivă, forțele politice antifasciste din diferite țări au început să înțeleagă că, în situația dată, contradicțiile dintre masele largi populare și invadatorii fasciști se

situează pe prim plan, iar rezolvarea lor reclamă, în mod imperios, unitatea mișcării de rezistență.

Printre primii care au înțeles necesitatea unității politice a mișcării de rezistență au fost comuniștii. În cursul acestui proces au fost învinse o serie de concepții sectare din rîndul unor partide comuniste, potrivit cărora sarcina principală și imediată ar consta în lupta pentru dictatura proletariatului. Înălăturînd asemenea teze greșite, care puteau aduce daune mișcării de eliberare națională, partidele comuniste au apreciat că succesul mișcării de rezistență poate fi asigurat numai prin unirea, sub același drapel al independenței și libertății naționale, a tuturor forțelor naționale, indiferent de apartenența de clasă, de concepțiile ideologice și politice.

Eforturile comuniștilor pe linia creării fronturilor naționale antihitleriste au găsit ecou — în prima fază a mișcării de rezistență —, cu precădere, în rîndul clasei muncitoare și al celorlalți oameni ai muncii. S-au înregistrat primele succese pe linia apropierii între muncitorii comuniști și social-democrați, care au început să lupte în comun împotriva ocupantului.

Mult mai lent s-a conturat procesul alianței de luptă cu celelalte forțe politice, în primul rînd cu cele ale burgheziei necolaboraționiste, care în această perioadă, în multe țări, manifestau încă ezitări și rețineri în a colabora cu partidele comuniste și muncitorești.

Schițînd bilanțul primei perioade a mișcării de rezistență se poate conchide că, deși armatele regulate ale unor serii de țări au trebuit să cedeze în fața supremației zdrobitoare a inamicului, națiunile n-au capitulat. Ele nu s-au lăsat intimidat de măsurile inumane ale autorităților de ocupație și ale colaboraționiștilor fasciști, ci au decis să continue lupta cu orice preț, fără să țină seama de pierderi și suferințe. Desigur, în această perioadă efectul rezistenței asupra ocupantului a fost mai mult de ordin moral, ea a marcat însă începutul acumulării de forțe, al activității organizatorice și propagandistice în vederea unei desfășurări mai largi a luptei.

O perioadă nouă se definește și în mișcarea de rezistență după intrarea Uniunii Sovietice în război, după eșecul planurilor naziste de obținere a unei victorii „fulgerătoare” și după crearea coaliției antihitleriste. Popoarele au văzut că există o forță capabilă să oprească și apoi să zdrobească pe agresori și drept urmare a sporit încrederea în perspectivele eliberării de sub jugul fascist.

În a doua fază a rezistenței, socotită de istorici pînă în iunie 1944, mișcările de eliberare națională au început să se transforme în mișcări de masă. Era perioada cînd au început să se pună bazele fronturilor naționale antifasciste.

Partidele comuniste erau motorul care acționa în vederea unirii tuturor forțelor națiunii împotriva ocupanților și a uneltelor lor. În acest sens sînt semnificative rîndurile publicate în ziarul „România liberă“ tocmai prin modul cum vedeau comuniștii și ceilalți antifasciști români lupta de rezistență, ca îndatorire a întregului popor, a tuturor forțelor politice din țară: „Sunăm chemarea la unire — scria gazeta ilegală bucureșteană la începutul anului 1943 — sub cutele gloriosului și neînvinsului drapel al independenței și libertății naționale și nu cunoaștem ca dușmani decît pe cotropitorii și pe trădătorii de neam ce le servesc drept unelte“.

Actul judicios al dizolvării Internaționalei Comuniste (15 mai 1943), salutat de partidele comuniste de pretutindeni, a stimulat inițiativa și avîntul mișcării comuniste, facilitînd unirea, în jurul comuniștilor, a celor mai largi forțe democratice și patriotice împotriva cotropitorilor hitleriști și împotriva regimurilor fasciste.

Succesele obținute de partidele comuniste, de alte forțe antifasciste patriotice din mișcarea de rezistență, conjugate cu victoriile armatelor coaliției antihitleriste împotriva blocului statelor fasciste au marcat o evoluție și în sinul grupărilor burgheze antifasciste, implicit în rîndul guvernelor din emigrație. Conducătorii politici ai acestor grupări, recunoscînd contribuția hotărîtoare a comuniștilor în mișcarea de rezistență, au început să adere la organizațiile create și îndrumate de avangarda clasei muncitoare. Așa s-a ajuns la crearea fronturilor antifasciste, care au apărut în diferite țări sub diferite denumiri („Frontul patriei“, „Frontul patriotic“, „Frontul național“ etc.). Astfel, în noiembrie 1942, între rezistența care sprijinea pe generalul de Gaulle și Partidul Comunist Francez s-a încheiat o înțelegere pentru acțiuni comune, iar în mai 1943 s-a creat Consiliul Național al Rezistenței, în care intrau sindicatele și partidele politice antifasciste. Un puternic impuls a dat luptei antifasciste din România constituirea în 1943, din inițiativa partidului comunist, a Frontului patriotic antihitlerist. Fronturi naționale au apărut în Polonia, Italia, Cehoslovacia, Grecia, Albania, Danemarca etc. Aceste fronturi naționale concentră, în luptă comună, forțe disparate: de la comuniști la catolici, de la anarhiști la liberali, de la socialiști și republicani la monarhiști.

Apariția fronturilor naționale a dus la lărgirea bazei de masă a mișcărilor de rezistență din fiecare țară, la amplificarea și diversificarea formelor de luptă. În cursul anilor 1942-1943, în țările din Europa occidentală și sudică (Grecia) mișcarea grevistă a clasei muncitoare s-a intensificat, subminînd forțele ocupanților și ale autorităților colaboraționiste. Dealtfel, în unele țări, ca Danemarca,

Olanda și Luxemburg, mișcarea grevistă a constituit una din principalele forme de luptă în desfășurarea mișcării de rezistență.

În cadrul mișcării de rezistență o deosebită amploare au luat-o în această etapă acțiunile de sabotare a mașinii de război germane. Prin această formă de luptă ocupantul era împiedicat de a folosi sectorul economic (industria, agricultura, transporturile etc.) dintr-o țară sau alta, atât de necesar războiului. Este cunoscut efectul printre muncitorii cehoslovaci al lozincii lansate de comuniști „Lucreează încet!”. Puternice lovituri li s-au dat ocupanților prin atacarea și deteriorarea căilor ferate, a mijloacelor de transport, a instalațiilor industriei de război, petroliere (România) etc. În șirul acestor acțiuni cu efecte negative asupra ocupanților se cuvine a menționa că distrugerea uzinei de producere a „apei grele” din Norvegia de către patrioții norvegieni a răpit posibilitatea Germaniei hitleriste de a folosi energia atomică în război.

Un alt element al mișcării de rezistență a constat în transmiterea unor informații utile și la timpul oportun aliaților. Toate aceste informații au dat posibilitatea aliaților de a contracara rapid planurile inamicului, atât pe front cât și în spatele lui.

O formă deosebită a mișcării de rezistență a constituit-o lupta antifascistă în lagărele de prizonieri, în lagărele de concentrare, în ghetouri și în lagărele morții. Această luptă era o dovadă de netăgăduit că teroarea, oricât ar fi ea de sîngeroasă, nu poate să nimicească voința și hotărîrea oamenilor de a trăi în libertate.

Incepînd cu anul 1941 în țările ocupate a luat naștere și s-a dezvoltat o puternică mișcare de partizani, formă superioară și deosebit de eficientă în lupta de eliberare națională. Prin condițiile de desfășurare și amploarea ei, prin formele organizatorice, mișcarea de partizani a fost diferită de la țară la țară. În U.R.S.S., în teritoriile vremelnice ocupate de fasciști, acțiunile de partizani au căpătat de la început un caracter de masă, care a făcut să ardă pămîntul sub picioarele cotropitorilor. După datele istoriografiei sovietice, în spatele dușmanului au acționat cu eroism peste un milion de partizani, uniți în grupe, detașamente, unități și mari unități.

În Iugoslavia, forma principală a luptei de rezistență a fost războiul de partizani. Chiar din primele luni, acțiunile de partizani s-au transformat în răscoale de masă într-o parte însemnată a țării. În teritoriile eliberate au fost alese noi organe ale puterii populare — Comitetele de eliberare națională.

Mișcarea de partizani s-a făcut simțită puternic și în Polonia, Albania, Grecia, Franța, Italia, Cehoslovacia, Bulgaria, România etc. Aproape peste tot, comuniștii s-au situat în fruntea acțiunilor de

partizani. Detașamentele de partizani au dat lovituri puternice trupelor de ocupație. Dacă s-ar socoti numai diviziile care au fost imobilizate, iar în unele cazuri chiar distruse sau reduse, ca urmare a războaielor de partizani, s-ar putea trage concluzia că, alături de marile fronturi ale războiului, a mai existat unul — frontul civililor, frontul rezistenței.

Schimbarea raportului de forțe pe fronturi în favoarea coaliției antifasciste, loviturile primite în spatele frontului, din partea mișcării de rezistență, au dus la agravarea contradicțiilor din sinul Axei fasciste, la conturarea unei mișcări antifasciste în inșeși aceste țări. Dar din cele trei state principale componente ale „Axei“, numai în Italia dictatura fascistă a fost înlăturată de către mase înainte de sfârșitul războiului.

Între mișcarea de rezistență și fronturile de luptă existau o strînsă interacțiune, o influențare reciprocă favorabilă. Marile victorii repurtate de armata sovietică pe frontul de est în anii 1942-1944, front care a decis deznodămîntul războiului, au exercitat o influență puternică asupra mișcării de rezistență a popoarelor, în special asupra celor din Europa centrală și de sud-est. Ele au sădit în conștiința popoarelor lumii încrederea în victoria asupra fascismului, au însuflețit lupta lor activă împotriva cotropitorilor.

Imensele pierderi suferite de hitleriști pe frontul de est au determinat Germania hitleristă să disloce din țările ocupate însemnate forțe umane și materiale pe frontul sovieto-german, ceea ce a ușurat, în parte, lupta patrioșilor din rezistență. Cu ajutorul guvernului sovietic, pe teritoriul U.R.S.S. s-au creat unități militare naționale ale unor țări care au luptat în comun cu armatele sovietice împotriva Germaniei hitleriste (unități poloneze, cehoslovace, române, iugoslave, un regiment francez de aviație).

O influență pozitivă asupra mișcării de rezistență a popoarelor, în special asupra celor din Europa occidentală, au avut, de asemenea, succesele armatelor anglo-americane în nordul Africii și, ulterior, debarcarea lor în Italia și Franța.

La rîndul ei, mișcarea de rezistență a ușurat mult situația militară a aliașilor pe fronturile războiului. Dezvoltarea mișcării de rezistență în diferite țări, cu precădere în anii 1943-1944, a silit pe ocupanți nu numai să mențină forțele existente, care începeau acolo să fie paralizate și nimicite, ci să aducă noi divizii (Iugoslavia, Grecia ș.a.).

Rezistența antifascistă trece într-o nouă etapă, decisivă, începînd cu anul 1944, și în special cu a doua lui jumătate. Înaintarea vertiginoasă a armatei sovietice, care a adus o contribuție hotărîtoare în eliberarea țărilor din Europa centrală și sud-estică, des-

chiderea celui de-al doilea front, creșterea luptei de eliberare națională a tuturor popoarelor subjugate de fascism au creat rezistenței antifasciste dintr-o serie de țări un cadrul deosebit de favorabil.

În această perioadă mișcarea de rezistență a atras la luptă forțe sociale și politice cu mult mai mari ca înainte. Era perioada, cum foarte exact se exprima un ziar românesc, referindu-se la țara noastră, când „forțe noi și viguroase vin la lumina zilei și intră în acțiune, ca unele ce înfățișează voința adevărată a țării”. Pretutindeni comuniștii au cucerit stima tuturor, ca vajnici patrioți și luptători consecvenți pentru cauza eliberării poporului și propriilor țări de sub tirania fascistă.

Larga și viguroasă mișcare de eliberare națională a început să se transforme în unele țări în insurecții armate. Anul 1944 poate fi numit anul insurecțiilor naționale.

Insurecțiile au exprimat efortul suprem, concentrarea tuturor forțelor rezistenței din fiecare țară unde ele au izbucnit. Insurecțiile au reflectat totodată raporturile dintre forțele participante la lupta antifascistă, precum și raporturile dintre acestea și ocupant. Au existat deosebiri între ele în ceea ce privește desfășurarea, amploarea și rezultatele lor. Victorioase la Paris, în România și Bulgaria, înfrînte la Varșovia și în Slovacia, dar continuate în lupte de guerilă, insurecțiile au încununat mișcarea de rezistență din țările respective. Împreună cu marea desfășurare a războiului de partizani din Iugoslavia, Albania, Grecia, Italia ș.a., ele au contribuit din plin la eliberarea propriilor țări și la înfringerea dușmanului comun.

După cum se știe, ca urmare a victoriei insurecției naționale antifasciste din august 1944 din România, țara noastră a ieșit din războiul antisovietic și s-a alăturat cu toate forțele coaliției anti-hitleriste, luptînd pînă la victoria finală împotriva Germaniei naziste. Prin intrarea în acțiune pe fronturile războiului a armatei române, ca și a altor țări, s-a întărit puterea coaliției antihitleriste. Forțele armate ale României, Poloniei, Bulgariei au participat nu numai la desăvîrșirea eliberării teritoriilor propriilor țări, dar și-au adus contribuția și la eliberarea altor popoare.

Dacă mișcarea de rezistență a adus o contribuție de seamă la obținerea victoriei de către coaliția antihitleristă în cel de-al doilea război mondial, nu mai puțin însemnate au fost jertfele ei. Nume de orase și sute, de grupuri de partizani, de eroi și-au pus așa de puternic pecetea pe istoria războiului, încît ele par să simbolizeze tot ce a avut mai caracteristic cel de-al doilea război mondial. Varșovia, Leningrad, Stalingrad, Oradour, Lidice — nume

de localități care amintesc atrocitățile hitleriste, dar și tenacitatea mișcării de rezistență, nume de luptători, care în timpul acela erau mai mult sau mai puțin niște oameni simpli, au fost aureolate de istorie ca eroi naționali. Comsomolista partizană Zoia Kosmodemianskaia, francezul Jean Moulin, „Unificatorul” rezistenței franceze, a cărui cenușă se află la Panteon, alături de marii bărbați ai Franței, comunistul cehoslovac Iulius Fucik, Alcide Cervi, tatăl a șapte luptători din rezistența italiană, norvegianul Gunvald, care risca „mai mult decât viața”, și multe, multe alte nume ilustrează eroismul mișcării de rezistență în toate țările și în fiecare țară în parte. Unele cifre globale privind „pierderile” rezistenței, deși poartă semnul aproximației, sugerează totuși ce a însemnat pentru popoare confruntarea lor cu fascismul. În Iugoslavia au pierit 1 700 000 de oameni și au fost distruse 800 000 de case. În timpul insurecției din Varșovia au pierit 200 000 de oameni. Partidul Comunist Francez a fost supranumit partidul „împușcărilor” — pentru cele 75 000 de jertfe, între care s-a aflat și poetul Gabriel Pèri. Și lista ar putea continua.

Cu imense sacrificii și înalt eroism, masele populare din țările subjugate, încadrate în frontul mișcării de rezistență, au adus o contribuție prețioasă la înfrângerea fascismului. Vitalitatea acestui front s-a datorat participării însufleșite a oamenilor la lupta pentru apărarea demnității lor, a libertății și independenței țărilor lor. „În istoria mondială — spune tovarășul Nicolae Ceaușescu — va rămâne întotdeauna înscrisă, ca una dintre cele mai înălțătoare pilde de jertfă și sacrificiu, mișcarea de rezistență antifascistă, lupta partizanilor — în rîndul cărora un rol important l-au avut clasa muncitoare, comuniștii —, marea epopee a popoarelor subjugate care s-au ridicat cu arma în mînă împotriva ocupanților nazisti, pentru libertate și independență, pentru apărarea ființei lor naționale.”²

Atît în România, cît și în celelalte state, modul cum s-a dezvoltat mișcarea de rezistență a avut o excepțională însemnătate pentru desfășurările social-politice ulterioare din aceste țări. Faptul că partidele comuniste au deținut un rol conducător în lupta de eliberare de sub jugul dominației fasciste le-a asigurat, la sfîrșitul războiului, în funcție de raportul forțelor interne și de influența unor împrejurări internaționale favorabile sau mai puțin favorabile, o poziție diferită în viața social-politică internă a țărilor respective.

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 4, Editura politică, București, 1970, p. 250.

În unele țări occidentale, ca Franța și Italia, partidele comuniste au devenit, la sfârșitul războiului, cele mai mari partide din țările lor. În alte țări, forța politică reprezentată de vechi partide burgheze, prin poziția lor uneori de-a dreptul fascistă, alteori ezitantă, dar totdeauna insuficient de activă în mișcarea de rezistență, a ieșit considerabil slăbită. Scena vieții social-politice a început să fie ocupată, în acestea din urmă, mai repede sau mai lent, de noi grupuri sociale și forțe politice — democratice, revoluționare — în frunte cu clasa muncitoare și partidele comuniste și muncitorești.

După cum se știe, prezența comuniștilor în guvernele constituite imediat după înlăturarea regimurilor fasciste nu a însemnat o simplă schimbare de guvern, ci a marcat începutul unor transformări profunde, care aveau să stea la baza noii orânduiri sociale. Dacă în România acest proces a început la 23 august 1944, în alte țări — cum a fost Iugoslavia de pildă — mlădițele noilor prefaceri s-au produs înainte de eliberarea totală a teritoriului național, pe teritorii limate, aflate sub controlul mișcării de rezistență.

În mai multe țări din centrul și sud-estul Europei, mișcările de rezistență au reprezentat un proces important, în timpul căruia lupta de decenii a forțelor progresiste, în frunte cu comuniștii, s-a amplificat așa de mult, încât transformările revoluționare din anii următori au devenit nu numai posibile, dar și inevitabile.

Ținând seama de imensa însemnătate a mișcării de rezistență europeană în eliberarea popoarelor, nu este de mirare că, după război, în toate țările au apărut și apare încă o bogată literatură pe această temă, începînd cu lucrări beletristice, memorialiste și pînă la monografiile științifice de amploare. În plus, prin intermediul unor numeroase conferințe și simpozioane internaționale consacrate rezistenței, istorici din diferite țări au posibilitatea să facă un schimb util de experiență privind rezultatele cercetării în acest domeniu, să constate ceea ce a avut comun, dar și specific acest fenomen istoric.

Desigur că istoriografia din fiecare țară s-a ocupat și se ocupă în primul rînd cu studierea mișcării de rezistență din rîndul propriului său popor. În același timp, ea prezintă cititorilor și rezistența din celelalte țări, pentru a le oferi cadrul general al acelei luminoase mișcări de masă din anii războiului care a intrat în istorie sub numele de Rezistență.

După cum e și firesc, istoricii români au acordat și acordă atenție primordială studierii mișcării de rezistență din România din anii celui de-al doilea război mondial. Totodată s-au interesat

și se interesează — la fel ca și istoricii din alte țări — de problemele rezistenței din celelalte țări. În 1969, numărul trei al revistei „Anale de istorie“ a publicat o serie de articole despre rezistența din Iugoslavia, Bulgaria, Albania și Grecia. Cu un an mai târziu, Editura militară a editat, într-o culegere, comunicările prezentate la sesiunea științifică din București, consacrată aniversării a 25 de ani de la victoria asupra fascismului, în care unele materiale se referă și la însemnătatea rezistenței europene. Date în plus despre mișcarea de rezistență în țările europene pot fi găsite în lucrarea „Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial“, apărută în 1971, în Editura politică.

Pornind de la însemnătatea pe care mișcarea de rezistență europeană a avut-o la înfrângerea fascismului, considerăm util ca cititorul român să ia cunoștință de ea. De aceea un colectiv de autori și-a propus să evoce acele pagini luminoase din trecutul apropiat de luptă al popoarelor într-o lucrare, „Rezistența europeană“, în două volume. Primul volum va relata despre mișcarea de rezistență a popoarelor din Europa centrală și de sud-est, iar al doilea rezistența din partea occidentală și nordică a continentului nostru.

Am realizat primul volum al mișcării de rezistență din marea zonă a Europei centrale și de sud-est, deoarece țara noastră, prin poziția sa geografică, are cu aceste popoare vechi și bogate legături de prietenie, de luptă comună pentru țelurile liberării naționale și sociale. Referindu-se, de pildă, la tradițiile de prietenie ale popoarelor din sud-estul Europei, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată: „Condițiile de dezvoltare istorică au făcut ca popoarele balcanice să fie animate de aspirații și idealuri comune în lupta împotriva cotropitorilor, pentru eliberarea națională și socială, pentru unitate de stat și neatîrnare“³. De același ideal comun au fost animate popoarele din întreaga zonă, în anii celui de-al doilea război mondial, când cel mai feroce cotropitor cunoscut pînă atunci le-a negat dreptul la existența de sine stătătoare, încercînd să le transforme în popoare de sclavi la cheremul „patricianului“ nazist. Desigur că în cadrul acestei lupte comune s-au manifestat o serie de trăsături specifice, în funcție de condițiile diferite de la o țară la alta.

Fiecare studiu inclus în acest volum este consacrat cîte unei țări din Europa centrală și de sud-est, în care a fost prezentă mișcarea de rezistență. Ele urmează ordinea în care țările din această

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura politică, București, 1968, p. 581.

parte a Europei au căzut jertfă agresiunii, dată la care, după cum era firesc, a și început organizarea mișcării de rezistență într-o țară sau alta. Ca atare, capitolele volumului (în fiecare capitol se prezintă rezistența din câte o țară) sînt următoarele : Austria, Cehoslovacia, Albania, Polonia, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria, Ungaria. Excepție de la respectarea ordinii mai sus enunțate se face cu România, a cărei mișcare de rezistență se tratează la sfîrșitul volumului. Aceasta deoarece în capitolul privind România se înfățișează mai puțin detaliat rezistența poporului român, despre care cititorul nostru are la dispoziție o serie de lucrări, accentul punîndu-se însă pe corelația dintre mișcarea antifascistă și de rezistență din țara noastră cu cele din statele Europei centrale și de sud-est.

Nu am introdus în acest volum vasta mișcare de partizani de pe teritoriile vremelnice ocupate ale Uniunii Sovietice, care a durat pînă la completa lor eliberare de către Armata Roșie. Aceasta deoarece, spre deosebire de o serie întregă de țări, U.R.S.S. nu a fost în întregime ocupată, fiind supusă cotropirii numai o parte a teritoriului ei, iar mișcarea de rezistență s-a aflat în corelație cu frontul armatei regulate, făcînd parte dintr-o concepție unitară de desfășurare a războiului dus de Armata Roșie împotriva agresorilor hitleriști.

Statul sovietic, care a păstrat în întregime în mîinile sale guvernarea țării, a organizat și condus lupta întregului popor împotriva cotropitorilor. Instrumentul principal al acestei lupte au fost forțele armate sovietice, care au avut rolul esențial în nimicirea dușmanului și în eliberarea teritoriilor cucerite de inamic.

Materialele privind mișcarea de rezistență dintr-o serie de țări incluse în prezentul volum, cît și cele ce vor apărea în volumul următor oferă cititorilor unul dintre cele mai elocvente exemple de ineficiență a superiorității militare în fața voinței de luptă a popoarelor, a hotărîrii acestora de a-și apăra independența și libertatea.

În elaborarea volumului autorii au folosit principalele lucrări de sinteză și volume de documente, rod al eforturilor istoriografiei țărilor respective. Date fiind amploarea și complexitatea mișcării de rezistență din țările ocupate sau dominate de Germania hitleristă, lucrarea nu a putut decît schița un tablou al luptei popoarelor din aceste țări în timpul celui de-al doilea război mondial. În legătură cu aceasta, autorii consideră prezenta lucrare ca un început, de aceea, orice observație și sugestie din partea cititorilor vor constitui un sprijin în eventualitatea pregătirii unei noi ediții.

dr. NICOLAE COPOIU, dr. GEHORGHE UNC

AUSTRIA

dr. CONSTANTIN NUȚU

Incorporarea forțată a Austriei de către cel de-al III-lea Reich, prin încălcarea independenței și suveranității acestei țări, a fost mascată de afirmația precum că austrieii nu constituie o națiune de sine stătătoare, că ei formează o parte a națiunii germane și, ca urmare, trebuie să facă corp comun cu statul german.

Această teză, avansată la începutul secolului nostru de ideologia pangermană, își are istoricul ei, care nu trebuie neglijat atunci când este abordată problema originii mișcării de rezistență în Austria.

Este cunoscut faptul că în preajma primului război mondial monarhia habsburgică se afla în fața unei puternice crize sociale și politice; de foarte multe ori, chiar conducerea monarhiei și-a pus problema reorganizării statului dualist pentru a-l putea salva de la dezagregarea de care era amenințat. Se căutau soluții pentru rezolvarea problemei naționale, devenită extrem de acută atât în rîndurile partidelor bungheze cît și în cele ale social-democrației austriece. Unele dintre ele, cum era principiul autonomiei personale¹, susținut de socialiștii Karl Renner și Otto Bauer, sau ideea federalizării monarhiei preconizată de românul Aurel C. Popovici², constituiau doar încercări incomplete de a rezolva problema națională; ele nu depășeau legitimismul monarhic, ocolind, în același timp, tendințele de autodeterminare ale popoarelor asuprite.

Paralel însă, în sînul claselor dominante apar și alte variante pentru „salvarea” poporului austriac, soluții care reflectau interesele unor cercuri conservatoare, sau ale altora care susțineau imperialismul german. Astfel, aripa conservatoare a burgheziei împreună cu aristocrația austriacă preconizau centralizarea excesivă

¹ Erich Zöllner, *Histoire de l'Autriche*, Lyon, 1965, p. 422.

² Aurel C. Popovici, *Statele Unite ale Austriei Mari*, București, 1938, p. 235.

a monarhiei ; principalul scop urmărit de aceste cercuri era de a fringe tendințele centrifugale ale popoarelor negermane, precum și de a împiedica tentativa Ungariei de a obține deplina independență. După opinia acestora, formula centralizării ar fi redus la tăcere frământările de ordin social și național în interior ; în plus, cercurile clericale și militare urmăreau ca prin centralizare să se refacă, pe plan internațional, prestigiul zdruncinat al monarhiei și, în felul acesta, Austria să devină un partener aproape egal cu Germania în coaliția Puterilor Centrale.

Concomitent se contura, destul de vizibil, în sânul unor partide burgheze și credința că salvarea Austriei — în cazul unei reaşezări a monarhiei habsburgice — nu poate veni decît prin legarea viitorului ei de soarta Germaniei. Izvorită din tendințele de expansiune ale imperialismului german, această „soluție“ constituia, în același timp, una din premisele realizării cunoscutului plan al Mitteleuropei. În contextul acestei orientări, ideea existenței unei națiuni austriece de sine stătătoare, istoricește constituită, era nevoită să înfrunte ideea pangermană, ideea unei singure națiuni germane care trebuia strînsă în cadrul imperiului creat de Bismarck.

Total opusă soluțiilor amintite era poziția popoarelor asuprite din monarhia dualistă. Ca o reacție față de încercările de dominare sau acaparare a piețelor naționale de către suprapiața monopolistă, tendințele de autonomizare, de separare a piețelor naționale au prevalat în Imperiul habsburgic. ceea ce a dus, implicit, la dezvoltarea ideii de autodeterminare și, în ultimă instanță, la dezagregarea economică și politică a monarhiei³.

Confuzia, dacă se poate numi așa, în determinarea conturului istoric și a rolului națiunii austriece în ansamblul relațiilor intereuropene a dăinuit pînă spre sfîrșitul primului război mondial, cînd, datorită factorilor cunoscuți, tendințele realizării unui stat austriac independent ies în mod mult mai evident la suprafață.

Într-adevăr, ca urmare a dezastrului produs de război, în a doua jumătate a anului 1918 structurile interne ale monarhiei habsburgice au început să se descompună. Înfrîngerile militare, mișcarea revoluționară, greutățile provocate de susținerea războiului adînciseră criza finală în care se zbătea dualismul austro-ungar ;

³ Miron Constantinescu, *Legitimitatea statelor succesoriale*, în „1 Decembrie, Semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România, 1918-1968“. Cluj, 1968, p. 55.

mișcarea de eliberare națională lua proporții. Evenimentele, în desfășurarea lor, au împins acțiunea de autodeterminare națională peste limitele prevăzute de Wilson în direcția „dezvoltării autonome a popoarelor din monarhie“. La 4 octombrie 1918 partidele burgheze germane erau nevoite să voteze o rezoluție, propusă de Victor Adler, prin care acestea recunoșteau tuturor națiunilor din monarhia habsburgică dreptul la autodeterminare, reclamând același drept pentru germanii din Austria ⁴.

Ideea existenței unei națiuni austriece și aceea a necesității creării unui stat austriac de sine stătător au început să-și croiască loc în dauna concepției pangermaniste; la 21 octombrie 1918, reprezentanții populației germanofone din monarhie, adică deputații din Reichsrat aleși în 1911, s-au reunit în sala de ședințe a Dietei Austriei de Jos și invocând dreptul popoarelor de a dispune de soarta lor s-au constituit în *Adunarea națională provizorie a Statului independent al Austriei germane* ⁵.

În scrisoarea adresată de conducătorii socialiști Karl Renner, K. Seitz și V. Adler, la 30 octombrie 1918, președintelui S.U.A., tendința statornicirii unei Austrii independente ieșea cu și mai multă vigoare în evidență. Adunarea a hotărât, se afirma în document, „să pună în primul rînd bazele unui stat germano-austriac (austriac de națiune germană) independent“... prin faptul că și „... celelalte națiuni tind să-și constituie statele lor independente“; „... noul stat recunoaște celorlalte națiuni ale monarhiei dreptul nelimitat de a-și stabili, în deplină libertate, locul lor în cadrul națiunilor existente, dar solicită același drept pentru națiunea germană“ ⁶ (din monarhie — *n.a.*).

Primele zile din noiembrie 1918, dominate de mișcarea revoluționară în acțiune, aveau să decidă forma viitorului stat; într-adevăr, la 12 noiembrie 1918, Adunarea Națională provizorie, sub impulsul revoluției burghezo-democratice, proclama, în unanimitate, *Republica Austriacă* ⁷.

După tratatul de pace încheiat la Saint-Germain (1919), noua republică era așezată în actualele ei frontiere, numărînd o popu-

⁴ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 479.

⁵ *Ibidem*, p. 480.

⁶ H.H.St. A., Wien, P.A.I., K. 1057, Krieg 74 (152 K), f. 28-32.

⁷ Gotfried Franz Litschauer, *Kleine Österreichische Geschichte*, Wien, 1961, p. 314-315; E. Zöllner, *op. cit.*, p. 480.

lație de 7 milioane de locuitori. Din anul 1919 și pînă în primăvara anului 1933, Austria s-a bucurat de o constituție democratică-burgheză, în vreme ce țările învecinate cu ea — excepție făcînd Cehoslovacia și Elveția — lichidaseră democrația și instauraseră fie regimuri fasciste (Italia, Germania), fie regimuri autoritare profasciste (Ungaria).

Aceasta nu însemnează că alături de regimul constituțional democratic nu dăinuiau — în stare latentă — și celelalte tendințe care apăruseră în perioada antebelică : tendința către un regim autoritar și aceea a încorporării Austriei la Germania. În același timp însă își puteau desfășura activitatea în mod legal organizațiile democratice precum și partidele comunist și social-democrat.

Curînd după preluarea puterii, Hitler a accentuat presiunile politice și economice împotriva Austriei. Influența nazistă în Austria a crescut și odată cu ea propaganda pentru unificarea Austriei cu Germania. Pentru toți oamenii politici lucizi era clar că regimul lui Hitler constituia un grav pericol pentru existența și independența statului austriac. Dar influența nazistă în republică a crescut și datorită politicii antimuncitorești promovate de dictatura clericalo-fascistă condusă de cancelarul Dollfuss ; acesta urmărea să demonstreze liderilor fasciști că este capabil să înfrîngă mișcarea muncitorească fără intervenția lor⁸. Fără a fi adept al hitlerismului, guvernul Dollfuss a comis grave greșeli politice, dezorganizînd coeziunea forțelor democratice în interior și orientînd politica externă a Austriei către Italia fascistă și Ungaria horthystă. Această poziție a îngreunat, pentru Austria, posibilitatea de încheiere a unor relații mai strînse cu unele țări democratice din Europa și cu Uniunea Sovietică⁹.

Această evoluție politică, a contribuit la schimbarea raportului de forțe în Austria în dauna mișcării democratice. Forțele democratice trec, începînd cu anul 1933, în reflux, dar nu renunță la luptă ; mișcarea antifascistă desfășurată între anii 1934-1938 poate fi considerată ca o primă formă de rezistență împotriva pericolului nazist.

⁸ Fernando Etnasi, *La Resistenza in Europa*, Grafica Editoriale, Roma, 1970, p. 39.

⁹ Herbert Steiner, *Vortrag*, gehalten anlässlich des 8. Bundesdelegiertentages des Bundesverbandes österreichischer Widerstandskämpfer (8-10. XII.1967) in Wien, p. 4.

ORIGINILE REZISTENȚEI ÎN AUSTRIA. MIȘCAREA ANTIFASCISTĂ (1934-1938)

În desfășurarea evenimentelor din anii 1933-1934 s-au putut distinge anumite grupări de forțe politice care, fără a avea neapărat legături organizate între ele, au urmărit țeluri apropiate sau au adoptat poziții asemănătoare. Din sînul acestora se remarcă, în primul rînd, forțele democratice — alcătuite din social-democrați și comuniști — care aveau influență în rîndurile mișcării muncitorești. Social-democrații dispuneau și de o organizație de autoapărare a muncitorilor denumită *Schutzbund*. Alături de aceste partide se situa și partea mai înaintată a catolicilor ; aceștia din urmă aveau legături cu mișcarea sindicală din Austria.

Profitînd și de conjunctura internațională, partidul social-cres-tin, care preluase puterea sub guvernul Dollfuss, preconiza o conducere autoritară nu prea departe de tipul de dictatură cu caracter fascist ; de remarcat este faptul că acest partid (poate nu în întregime) dorea să imite Italia, Germania etc., dar nu se pronunța pentru unirea cu Germania.

În sfîrșit, evenimentele celor doi ani au dat posibilitate — datorită și miopiei politice a guvernelor Dollfuss și Schuschnigg — mișcării național-socialiste din Austria să ocupe poziții destul de puternice în viața politică a țării ; pînă în anul 1938 mișcarea va reuși să cuprindă 208 000 de membri ¹⁰.

Politica autocratică impusă de guvernul Dollfuss s-a manifestat în interior prin represiuni împotriva mișcării democratice și comuniste. În primele zile ale lunii martie 1933 sînt suspendate prerogativele parlamentare ; au urmat măsuri privind restrîngerea libertăților presei și de interzicere a formațiunilor paramilitare ale stîngii. Partidul Comunist Austriac, care atrăsese în nenumărate rînduri atenția asupra intențiilor agresive ale Germaniei hitleriste, a fost și el scos în afara legii și dizolvat la 26 mai 1933 ¹¹. Prin aceste măsuri dictatura partidului social-cres-tin devenea un fapt împlinit ; ele au slăbit însă baza socială a regimului de atunci și puterea de rezistență a Austriei față de planurile imperialismului hitlerist.

Spre deosebire de poziția oficială a guvernului, clasa muncitoare, social-democrații, comuniștii, sindicaliștii și alte categorii de

¹⁰ „Voprosi istorii“ nr. 1, 1972, p. 183.

¹¹ Cf. Herbert Steiner, *Bibliographische Bemerkungen zur Geschichte der K.P.Ö.*, Wien, 1968.

organizații ale muncitorilor din Austria au dovedit, fără nici o îndoială, că sînt pregătiți să lupte contra fascismului. Împotriva politicii autocratice impuse de guvernul Dollfuss s-a format, desigur, o opoziție, dar insuficient de încheagată. Contradicțiile dintre mișcarea democratică din Austria și guvernul Dollfuss s-au adîncit. În februarie 1934 a izbucnit un conflict armat între militanții mișcării muncitorești, pe de o parte, grupările fasciste, poliție și armată, pe de altă parte, ca urmare a arestărilor și perchezițiilor efectuate unor exponenți ai P.S.D. Conflictul era pe punctul de a degenera în război civil prin revolta inițiată de organizația *Schutzbund* la Linz și la Viena. După izolarea socialiștilor a urmat o singeroasă represiune împotriva membrilor organizației. Mulți organizatori ai revoltei, între care Koloman Walisch, Josef Stanek, Georg Weissel, Karl Munichreiter, precum și alți combatanți ai muncitorilor, au fost aduși „la ordine” de guvernul Dollfuss ¹². Era pentru prima dată cînd clasa muncitoare combătea deschis, cu armele în mînă, fascismul. În această singeroasă încăierare au fost uciși aproape 1 000 de oameni.

După înăbușirea mișcării, Dollfuss nu mai cunoaște limite pentru consolidarea dictaturii sale : la 12 februarie 1934 Partidul social-democrat și sindicatele sînt dizolvate. La 1 iulie, același an, intra în vigoare constituția cu caracter corporativ, care prevedea și pedeapsa cu moartea. Lagărele de concentrare și-au deschis porțile pentru întreaga opoziție a regimului. Fără îndoială că originile rezistenței austriece trebuie căutate în aceste evenimente ¹³.

Reprimarea mișcării din februarie precum și desființarea organizațiilor și partidelor democratice în decursul anilor 1933-1934, de către guvernul condus de cancelarul Dollfuss, pot fi considerate drept începutul catastrofei pentru Austria. Mișcarea muncitorească revoluționară a fost nevoită să intre în ilegalitate, colaborarea între social-democrați și comuniști, între aceste forțe și alte organizații antifasciste se realizează cu mari greutăți. Cu toate aceste serioase dificultăți, mișcarea antinazistă se încheagă treptat. Comuniștii au tras și ei anumite concluzii din greșelile lor politice, au promovat o atitudine mai înțelegătoare față de socialiști și au elaborat o nouă și pozitivă poziție față de existența națiunii austriece. Conducătorii socialiști, între care Otto Bauer, dar îndeosebi Käthe Leichter, atrăgeau atenția asupra pericolului fascist ce amenința Austria, înainte de toate din partea Germaniei hitleriste.

¹² *La Resistenza in Europa*, p. 39.

¹³ *Ibidem*.

Conducerea partidului social-democrat ținea să se pronunțe deschis pentru o Austrie de sine stătătoare și independentă¹⁴. Un front comun de acțiune al acestor forțe nu s-a reușit însă să se organizeze. Era o slăbiciune de care vor profita hitleriștii.

Hitler și acoliții săi din Germania și Austria urmăreau cu satisfacție tragicele evenimente ce aveau loc în Austria. Ei își dădeau seama că ciocnirile sîngeroase din februarie și frămîntările politice provocate de ei slăbiseră mult forțele politice capabile să reziste presiunii naziste și să apere independența Austriei. Dovadă evidentă a intențiilor pe care le manifestau a fost faptul întîmplat cîteva luni mai tîrziu, la 25 iulie 1934, cînd naziștii din Viena, cu sprijinul direct al Germaniei, au încercat, printr-un puci, să răstoarne guvernul Dollfuss. În aceea zi, muncitorimea, deși nemulțumită de guvernarea autoritară a lui Dollfuss, n-a dat totuși satisfacție propagandei naziste; ea a demonstrat un adevărat patriotism austriac¹⁵, contribuind la eșuarea încercării naziste de a prelua puterea. Dollfuss a fost asasinat, dar lovitura de stat propriu-zisă nu a reușit.

În anii următori evenimentelor dramatice din 1934, presiunea naziștilor asupra Austriei s-a întărit simțitor. Cu bombe, asasinate, prin radio și fițuici-manifeste, ei au încercat să intimideze guvernul austriac și populația. Poziția Austriei a devenit extrem de dificilă și ca urmare a crizei mondiale ce afectase situația economică internă, precum și din cauza politicii vădit greșite a guvernului Schuschnigg, instalat după asasinarea lui Dollfuss; aproape o jumătate de milion de șomeri căutau de lucru în diversele centre industriale ale Austriei. Profitînd de aceste dificultăți, propaganda demagogică nazistă a reușit să creeze o breșă în sînul muncitoriniei, ceea ce a contribuit la slăbirea rezistenței. Poziția internațională a Austriei era, de asemenea, destul de labilă; în afară de Cehoslovacia, toate țările vecine erau în termeni amicali cu Germania nazistă. După războiul cu Abisinia, Italia nu mai sprijinea independența Austriei și încerca o apropiere tot mai mare față de Germania. Țările occidentale se temeau și ele că Germania urmărește să revizuiască tratatul de la Versailles pentru a-și revendica fostele colonii. Cercurile conducătoare din aceste țări au inaugurat acea mioapă politică a liniștirii, a compromisurilor cu nazismul, cu toate că oamenii politici clarvăzători din Marea Bri-

¹⁴ Herbert Steiner, *Vortrag*, p. 5.

¹⁵ Theodor Heinisch. *Österreichs Arbeiter für die Unabhängigkeit 1934-1945*, Wien-Frankfurt-Zürich, 1963, p. 6.

tanie și Franța au avertizat guvernele lor că agresivitatea lui Hitler nu vizează numai răsăritul.

În interior, guvernul autocratic condus de Schuschnigg desfășura o politică de compromisuri cu mișcarea nazistă din Austria și de reprimare a mișcării revoluționare și democratice. Schuschnigg avea falsa credință că o asemenea orientare ar putea salva independența Austriei. Calculele sale se dovedeau însă la fel de greșite ca și acelea ale fostului cancelar Dollfuss.

Împotriva guvernului Schuschnigg s-a organizat o opoziție alcătuită din socialiști, comuniști și sindicate, ale căror organizații lucrau ilegal. Otto Bauer organizează la Brno centrul din străinătate al Partidului social-democrat; comuniștii acționează în ilegalitate. Un grup social-democrat, care își ia numele de grupul socialist-revoluționar, publică clandestin două ziare care se difuzau în Austria¹⁶. Acestor forțe li se adăugau și unele cercuri democratice, de nuanță catolică, cercuri care își dădeau seama de slăbiciunea guvernului și de primejdia ce venea din partea Germaniei hitleriste. Organizațiile ilegale ale sindicatelor libere, în colaborare cu grupările de stînga, au luat poziție, prin presă, față de evenimentele prin care trecea Austria. Astfel, nr. 84, din 31 august 1935, al organului de presă „Gewerkschaftlichen Information“ (Informația sindicală) se pronunța deschis împotriva național-socialiștilor¹⁷. În luna martie 1936, cînd Hitler a ocupat regiunea renană, organul de presă „Gewerkschaftliche Narchirchendienst“ (Agenția de știri sindicale) afirma, printre altele, că asemenea schimbări în situația internațională constituie o sporire a puterii și agresivității fasciste. Ca urmare, se aprecia în acel articol, poziția susținută cu consecvență de sindicatele libere, „că adevărata independență a Austriei poate fi apărută numai cu ajutorul clasei muncitoare“, se dovedea întemeiată¹⁸.

Pe măsură ce trecea timpul situația guvernului Schuschnigg devenea mai nesigură. Un număr considerabil de naziști austrieci, sprijiniți de Germania hitleristă, acționa împotriva lui, urmărind preluarea puterii politice. În iulie 1936, sub presiunea hitleristă, între guvernele austriac și german a intervenit o înțelegere, care constituia de fapt o recunoaștere oficială din partea guvernului

¹⁶ *La Resistenza in Europa*, p. 40.

¹⁷ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 6.

¹⁸ Otto Leichter, *Österreichs Freie Gewerkschaften im Untergrund*, Wien, p. 94-95.

Schuschnigg a mișcării național-socialiste din Austria, dându-i acesteia posibilitatea legală de a se organiza și de a-și desfășura nestințgherit activitatea antiaustriacă. Pe plan extern, înțelegerea din iulie reflecta acceptarea de către Schuschnigg a tezei celui de-al doilea stat german, acceptare ce va fi folosită de hitleriști pentru acțiunile ce le pregăteau ¹⁹ împotriva Austriei.

Fără a fi adepți a ideii încorporării Austriei la Reichul german, fără a accepta nazismul ca doctrină sau formă de conducere, regimurile autoritare introduse de cancelarul Dollfuss și apoi de Schuschnigg, prin politica de represiune împotriva mișcării muncitorești și antifasciste, prin compromisuri și concesiuni în orientarea politicii externe a Austriei, au îngrădit și uneori au împiedicat organizarea forțelor democratice și antifasciste. Autorizând activitatea legală a național-socialiștilor din Austria, guvernul Schuschnigg pregătea prăbușirea independenței țării. Agresiunea hitleristă nu va întârzia.

Meritul de a educa masele în spirit antifascist revine organizațiilor ilegale ale mișcării muncitorești, sindicatelor și organizațiilor de tineret, care au desfășurat o activitate deosebită între anii 1933-1938, cu toate greutățile create de breșa ce se produsese în rândurile muncitorimii prin propaganda nazistă. Evenimentele ce au avut loc între anii 1938-1945 vor dovedi fructele acestei educații. *Se poate afirma, fără a greși, că luptele purtate de forțele democratice contra fascismului (între anii 1934-1938), pentru păstrarea ființei statului austriac au constituit baza spirituală a unității de acțiune împotriva nazismului și pentru independența Austriei* ²⁰, *rădăcinile rezistenței austriece*. Alături de forțele organizațiilor muncitorești, ale organizațiilor democratice, un aport meritoriu în mișcarea de rezistență revine organizației catolice antifasciste, care deținea o importantă influență în rândurile muncitorimii ²¹, precum și unor membri din rândurile armatei care considerau lupta împotriva național-socialismului drept principala sarcină politică a Austriei în acel timp.

Ziua de 1 Mai 1936 se remarcă prin constituirea sindicatului unitar ilegal; în noiembrie, același an, între conducătorii sindicatului se ajunge la un acord de principiu în sensul de a se organiza, în toate întreprinderile, comitete de acțiune. Ca urmare a

¹⁹ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 8-9.

²⁰ Herbert Steiner, *op. cit.*, p. 6.

²¹ Cf. Ludwig Reichhold, *Opposition gegen den autoritären Staat (Christlicher Antifaschismus 1934-1938)*, Wien, 1964.

acestei înțelegeri, majoritatea oamenilor de încredere, aleși în anii 1936-1937, stăteau sub influența mișcării sindicale ilegale²².

Unitatea forțelor antifasciste ce s-a încheșat în acei ani n-a rămas neobservată de dușman. Național-socialiștii au recunoscut că ei vor putea ajunge la putere numai dacă vor reuși să creeze fisuri în rândurile opoziției. Utilizând o propagandă deșănțată anti-comunistă, afișind cu mult zgomot pozițiile lor antimarxiste, promovind antisemitismul și lupta împotriva bisericii, naziștii au căutat să destrame sistematic unitatea de luptă a majorității populației din Austria, să-i fărîmițeze forțele, pentru ca apoi să le contrapună una alteia.

Una din cele mai importante manifestări împotriva pătrunderii nazismului și pentru menținerea unei Austrii libere, desfășurate în primăvara anului 1937, a fost memoriul adresat cancelarului Schuschnigg — din inițiativa sindicatelor ilegale — de muncitorii austrieci din Viena. Precizând că lupta pentru păstrarea unei Austrii de sine stătătoare a ajuns într-un stadiu decisiv, muncitorii propuneau guvernului să decreteze libertatea de organizare și de conducere a muncitorilor (interzisă în 1933), presă proprie și reforme de ordin social²³. Memoriul atrăgea atenția asupra faptului că o apărare activă împotriva național-socialismului, care amenința libertatea Austriei, poate fi asigurată numai cu sprijinul organizațiilor libere ale muncitorilor²⁴. Guvernul nu s-a grăbit să răspundă acțiunii îndreptățite a muncitorilor. Dimpotrivă, poliția a început să urmărească pe inițiatori.

Fată de atitudinea pasivă a guvernului, a șicanelor poliției și a refuzului cancelarului Schuschnigg de a lua în discuție propunerile formulate s-a luat inițiativa de a se susține memoriul printr-o listă de semnături; au fost astfel obținute, în mod clandestin, peste 100 000 de semnături în favoarea revendicărilor și a menținerii independenței Austriei. Pentru acele timpuri grele rezultatele acțiunii constituiau un însemnat succes.

Cu toate că memoriul nu a dat rezultate practice imediate, el a avut totuși darul să mobilizeze opinia publică și să lărgescă câmpul de activitate al mișcării de rezistență²⁵ împotriva pătrunderii fascismului.

²² *La Resistenza in Europa*, p. 41.

²³ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 10.

²⁴ Otto Leichter, *op. cit.*, p. 107.

²⁵ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 11-12.

Desfășurarea evenimentelor din 1938 a arătat că Hitler pregătise terenul în vederea invadării Austriei : o armată teroristă, finanțată din abundență de oficiul diplomatic al Germaniei la Viena, trebuia să sprijine planul german. Într-adevăr, în urma acordului intervenit între Austria și Germania, în iulie 1936, în politica internă a Austriei s-a constatat tentativa perseverentă a naționalilor și național-socialiștilor de a colabora cu guvernul în cadrul așa-numitului „Front patriotic”. „Printre național-socialiștii austrieci cei mai impetuoși era și un membru al Consiliului de Stat, avocatul vienez Seyss-Inquart, care-și oferise serviciile Germaniei hitleriste”²⁶.

Diversele contacte pe care hitleriștii germani le stabiliseră, la începutul anului 1938, cu colaboraționiștii lor din Austria (adeseori cu sprijinul ambasadorului Germaniei la Viena, von Papen) au fost tulburate de descoperirea „planului Taus”, care conținea preparativele intervenției naziste în Austria : între acestea nu lipseau atentatele provocatoare împotriva diplomaților germani²⁷. Această stare de lucruri a ascuțit și mai mult relațiile oficiale între guvernele austriac și german, situație care lămurește și chemarea neașteptată, din 11 februarie 1938, a cancelarului Schuschnigg și a ministrului său de externe, la Hitler.

Din partea Austriei se aștepta ca întrevederea de la Berchtesgaden, ce avea loc în prezența mareșalului Keitel, să aducă o clarificare a relațiilor dintre cele două state ; sub amenințarea brutală a unei intervenții militare însă, cancelarul Schuschnigg a fost nevoit să accepte un acord, care urma să precipite evoluția evenimentelor din următoarele săptămâni. Hitler a cerut ca naziștii din Austria să primească posturi ministeriale în guvern, sperînd ca încorporarea Austriei într-o Germanie Mare să se realizeze cu sprijinul coloanei a cincea ; în felul acesta, el și-ar fi întărit prestigiul atît pe plan intern cît și pe plan internațional. Cedînd presiunilor fűhrerului, Schuschnigg a acceptat intrarea în guvern a lui Seyss-Inquart, care a preluat ministerul securității ; forțele de ordine scăpau astfel din mîna cancelarului, naziștii austrieci manifestîndu-și deschis intențiile de a-și asuma puterea fără nici o piedică.

Întrucît primejdia pentru Austria de a-și pierde libertatea devenise iminentă. în toate sectoarele vieții politice s-a pornit o vie activitate în favoarea luptei pentru menținerea independenței. So-

²⁶ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 312.

²⁷ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 13 ; Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 312.

cial-democrației și comuniștii, care recunoșteau în nazism cel mai mare pericol, au inițiat acțiuni de rezistență împotriva presiunii hitleriste; organizațiile muncitorești ilegale s-au raliat și ele acestor acțiuni. În toate marile orașe au avut loc demonstrații în favoarea libertății Austriei, fapt ce a înviorat mult și activitatea organizațiilor de stînga din rîndurile altor categorii sociale și forțe politice. Șeful statului major al armatei austriece, feldmareșalul Alfred Jansa, patriot și antinazist convins, a încercat să mobilizeze armata austriacă potrivit unui plan de apărare națională. Pentru prima dată majoritatea populației Austriei sprijinea guvernul Schuschnigg, cerînd apărarea națiunii și a ființei statului austriac²⁸.

Zilele care au premers invaziei militare au fost extrem de agitate. După ședința Consiliului de Stat al Austriei, ce a avut loc în parlament, ocazie în care Schuschnigg a lăsat să se înțeleagă pericolul iminent prin care trecea Austria, o mare mulțime de muncitori din rîndurile stîngii revoluționare și a stîngii catolice a apărut spontan pe străzile Vienei. O delegație alcătuită din oameni de încredere, aleasă de muncitori din diferite întreprinderi vieneze, a inițiat o serie de întrevederi și convorbiri cu reprezentanți ai organelor administrative locale și cu membri ai guvernului. Din toate aceste contacte reieșea limpede hotărîrea muncitorilor de a apăra Austria, la nevoie chiar cu arma în mînă; în același timp însă se constata tergiversarea nejustificată a guvernului de a lua o hotărîre prin care să acorde muncitorilor drepturile pe care le solicitaseră²⁹.

Situația se complică și mai mult pe parcursul desfășurării evenimentelor. La 20 februarie Hitler ține în Reichstag un discurs, ocazie în care el se proclamă protector al tuturor germanilor. Această declarație a constituit un bun prilej și pretext ca naștii din Austria să pornească noi acțiuni de răsturnare a guvernului; criza politică prin care trecea Austria era greu de stăpînit.

Față de aceste evenimente, la 3 martie 1938, o delegație alcătuită din 14 reprezentanți ai muncitorilor din marile întreprinderi ale Vienei, condusă de Friedrich Hillegeist, a cerut o întrevedere cu cancelarul Schuschnigg; cererea a fost acceptată. Precizînd că n-au venit ca prieteni, întrucît nu au uitat evenimentele sîngeroase din anul 1934, delegații au declarat solemn cancelarului că muncitorii austrieci sînt hotărîți, în condițiile precare prin care trece

²⁸ Herbert Steiner, *Resistance in Austria, 1938-1945*, Lecture at the Anglo-Austrian Society, 14 th. December, 1968.

²⁹ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 18.

țara lor, să se mobilizeze și să treacă la lupta deschisă pentru apărarea independenței patriei. Delegații cereau însă ca guvernul să restabilească cele mai importante drepturi și libertăți pentru muncitori, așa cum au fost ele formulate în memoriul din 1937³⁰. Cancelarul nu a dat curs imediat revendicărilor delegației și a numit doi membri din guvern care să se ocupe de doleanțele exprimate de muncitori; el a evitat să se angajeze la o acțiune politică de masă.

Rezultatele contactelor cu guvernul au fost împărtășite Conferinței consiliilor pe întreprinderi ce avea loc în acele zile la Florisdorf. După patru ani se întruneau pentru prima dată, în mod legal, reprezentanți ai muncitorilor, salutându-se cu pumnul ridicat și scandînd lozinca „libertate”. Conferința a aprobat acțiunea delegației, stabilind ca inițiativa și rezultatele ei să fie larg popularizate în rîndurile muncitorilor prin conferințe pe ramuri, în întreprinderi și în provinciile țării.

Pentru a dovedi hitleriștilor sprijinul pe care poporul îl acordă luptei pentru menținerea independenței Austriei, Schuschnigg, încercînd o ultimă șansă de salvare a situației, a stabilit la Innsbruck, în ziua de 9 martie, ținerea unui plebiscit pentru ziua de 13 martie 1938, prin care poporul austriac era chemat să confirme dorința sa de a-și apăra libertatea. Între timp — cu toate că tratativele între delegația muncitorilor și guvern mergeau greu — stînga ilegală, adică cele două partide muncitorești, precum și syndicatele libere au dat cuvînt de ordine ca întreaga mișcare muncitorească să voteze, la plebiscit, pentru menținerea independenței Austriei, fără a ține seama de diferendele cu regimul Schuschnigg³¹.

Hitler și naziștii din Austria și-au dat seama că plebiscitul ar putea scoate în evidență că doar o minoritate austriacă simpatizează cu naziștii și e adeptă a anexării Austriei la Germania. Din acest motiv, împreună cu Göring, au hotărît să acționeze rapid. Plebiscitul proiectat a constituit pentru Germania un pretext care să justifice intervenția militară. În acest sens, Hitler a ordonat trupelor germane, SS-ului și Gestapoului, aflate la granițele dinspre sud ale Germaniei, să se pregătească pentru trecerea frontierei și ocuparea Austriei.

³⁰ Otto Leichter, *op. cit.*, p. 122.

³¹ Ernst Lakenbacher, *Die österreichische Angestellten Gewerkschaften*, Wien, p. 226; Fritz Klenner, *Die österreichische Gewerkschaften*, vol. II, Wien, p. 1325.

La 11 martie guvernul austriac primea din partea Germaniei un ultimatum prin care i se cerea să renunțe la plebiscit³². Sub amenințarea forței, cancelarul Schuschnigg a acceptat nota; un al doilea ultimatum, dat în aceeași zi de Göring, cerea demisia cancelarului Schuschnigg și încredințarea conducerii guvernului lui Seyss-Inquart, sub pretextul că guvernul în funcție n-ar putea face față tulburărilor din interior. În seara aceleiași zile însă, la orele 21,30, trupele germane primeau ordin să forțeze frontiera Austriei și să înceapă ocuparea ei³³.

La orele 8 seara Schuschnigg rostea ultimul său discurs la radio, explicînd populației austriece evoluția evenimentelor și îndemnînd-o să se abțină de la violență în fața ocupanților. Aceeași dispoziție a dat-o armatei, în sensul de a se retrage din fața trupelor hitleriste³⁴. Seyss-Inquart prelua a doua zi șefia guvernului.

Pentru a justifica agresiunea hitleristă împotriva Austriei, noua conducere a adresat, la indicația lui Göring, guvernului german o telegramă prin care se cerea acestuia „sprijinul” pentru a restabili ordinea în Austria cu ajutorul trupelor germane. Devenise doar notoriu faptul că o parte a Austriei se afla ocupată încă de la 12 martie 1938 și că în noaptea de 12/13 martie Gestapoul german se instalase la Viena operînd primele arestări, între care și un număr important din rîndurile conducătorilor mișcării muncitorești.

Acesta a fost așa-numitul *Anschluss*; în realitate el reprezenta o nouă agresiune național-socialistă în Europa, bazată pe forță, minciună și teroare, prin care Austria era îngenunchiată și anexată Germaniei. El constituia doar un preludiu al tragediei prin care va trece lumea în timpul celui de-al doilea război mondial. La 13 martie 1938, după demisia președintelui Miklas, guvernul Seyss-Inquart promulga legea privind încorporarea (alipirea) Austriei la Reichul german. În felul acesta *anexarea Austriei* de către cel de-al III-lea Reich german, realizată „de facto”, a fost într-o anumită „manieră”, legalizată³⁵.

Mișcarea de rezistență n-a rămas pasivă față de evenimentele dramatice ce se desfășurau. În noaptea de 11 spre 12 martie, moment în care a început intervenția militară împotriva Austriei, a fost lansat un apel, la care au răspuns mulți austrieci educați în

³² J. Heidecker, J. Lerb, *Der Nürnberger Prozess*, Frankfurt/Main, p. 168-173.

³³ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 21.

³⁴ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 313.

³⁵ *Ibidem*.

spirit patriotic, îndeosebi muncitorii ; era *Apelul Comitetului Central al Partidului Comunist din Austria*, partid aflat în ilegalitate, care se adresa poporului austriac, tuturor popoarelor din Europa și din lume. Condamnînd actul de agresiune hitleristă, îndreptat împotriva libertății și independenței poporului austriac, apelul îndemna la unitatea forțelor democratice și antinaziste, la rezistență împotriva invadatorilor. la luptă pentru restaurarea Austriei libere : „Catolici și socialiști, muncitori și țărani, uniți-vă !... Muncitori, fiți tari ! Fiți uniți și rămîneți credincioși tradițiilor frumoase ale clasei muncitoare austriece ! Nu vă lăsați înjosiți, cu toată teroarea ! Transformați întreprinderile în centre de rezistență ! Nu admiteți destrămarea sindicatelor !”³⁶. Apelul se adresa în aceeași măsură armatei și populației civile neorganizate.

Chemarea a avut un larg ecou în rîndurile maselor largi din Austria, însă nu a reușit să declanșeze — datorită condițiilor impuse de ocupația germană dar și din cauza unor șovăieli interne — o acțiune deschisă care prin întruniri și demonstrații ale forțelor de rezistență să condamne agresiunea și să organizeze lupta împotriva ei.

Dealtfel, a doua zi după intervenție au început urmările, arestările și teroarea, iar în primele zile ale lunii aprilie 1938 s-a efectuat primul transport, alcătuit din 156 austrieci arestați, spre lagărul de concentrare de la Dachau. Între cei internați se afla un număr impresionant de muncitori și intelectuali socialiști și comuniști, precum și reprezentanți ai regimului răsturnat. Acesta a fost doar începutul³⁷.

Încorporarea trebuia „confirmată” de un plebiscit pe care Reichul german l-a fixat pentru data de 10 aprilie 1938. Între timp însă, Foaiă oficială a Reichului consemna, la data de 14 martie, „reunirea Austriei cu Germania”. Guvernul condus de Seyss-Inquart a decretat și el, la aceeași dată, o lege al cărui prim articol preciza că „Austria este un land (o provincie) al Germaniei Mari”. După preluarea instituțiilor, a băncilor etc. de către autoritățile hitleriste, a urmat și farsa „plebiscitului”, care s-a desfășurat în condițiile teroarei Gestapoului, al constrîngerii și al falsificării rezultatelor³⁸.

Toate statele, cu excepția Mexicului și U.R.S.S., au recunoscut Anschlussul ca un fapt împlinit. Aceasta n-a însemnat însă abandonarea luptei din partea forțelor rezistenței.

³⁶ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 23-24.

³⁷ *Ibidem*, p. 25.

³⁸ Herbert Steiner, *Zum Tode verurteilt*, *op. cit.*, p. 14.

În urma arestărilor operate de Gestapo, încă din primele zile ale ocupației naziste se încheagă o mișcare de împotrivire. Partidul comunist ține la curent opinia publică, prin ziarul său ilegal, asupra teroarei și arestărilor pe care le făceau hitleriștii. La început spontan, apoi în mod mai organizat, mișcarea de rezistență va acționa împotriva ocupației, pentru eliberarea Austriei.

REZISTENȚA ÎN TIMPUL OCUPAȚIEI NAZISTE (1938-1945)

Vorbind despre caracterul, intensitatea și formele mișcării de rezistență din Austria, apărute imediat după Anschluss ca o continuare a mișcării antifasciste din perioada anterioară anului 1938, trebuie să ținem seama de anumiți factori, care au avut un rol, uneori determinant, în stabilirea strategiei și tacticii mișcării.

În primul rând, ocupația hitleristă a introdus un regim brutal de represiune împotriva oricăror încercări de opoziție; sistemul spionajului total, al denunțurilor, al supravegherii permanente de către agenții Gestapoului, de către serviciile de securitate, membrii SS și SA, funcționari ai diferitelor organizații profasciste era o practică curentă a ocupanților, ceea ce presupunea măsuri deosebite de prudență din partea rezistenței.

De asemenea, nu trebuie neglijat faptul că mișcarea național-socialistă din Austria își lărgea nelimitat activitatea. Numărul membrilor acestei mișcări, din diferitele categorii sociale, sporește de la 208 000 la sfârșitul anului 1938 până la 600 000 la începutul anului 1945³⁹. În afară de aceasta, aproape 1 600 000 de austrieci au fost mobilizați în armatele Germaniei naziste. În condițiile declanșării celui de-al doilea război mondial și ale primelor succese militare hitleriste, șovinismul a crescut și în rîndurile austrieșilor, pe care propaganda nazistă i-a inclus în rasa ariană a stăpîniturilor⁴⁰.

În sfârșit, este necesară o analiză mai atentă a forțelor politice capabile să desfășoare o mișcare de rezistență organizată. Ocupația nazistă găsește o Austrie cu partidele politice dizolvate, aflate în ilegalitate, cu o mișcare sindicală dezorganizată. În afară de social-creștini, care se aflau la guvern, traumatizați și ei de Frontul

³⁹ K. Stadler, *Österreich 1938-1945 im Spiegel der N. S. Akten*, Wien, 1966, p. 34.

⁴⁰ „Voprosi istorii“, nr. 1, 1972, p. 183.

Patriei, creat scurt timp înainte de Anschluss, doar național-socialiștii constituiau o forță politică organizată și bine finanțată. În asemenea condiții mișcarea de rezistență nu putea să se impună de la început ca o forță unitară, capabilă să pregătească acțiuni de amploare și să desfășoare în același timp propagandă antinazistă, acțiuni de sabotaj și lupte de guerilă prin intermediul grupelor de partizani.

Din aceste motive, la început, mișcarea de rezistență a avut mai mult un caracter spontan; diferite grupe antinaziste, cu concepții ideologice și politice diferite, cu țeluri care nu coincideau totdeauna, au acționat împotriva ocupanților din dorința de a realiza restaurarea Austriei independente. Cu excepția Partidului Comunist Austriac, care, renunțând la organizațiile teritoriale, s-a reorganizat structural prin crearea celulelor pe întreprinderi, restul forțelor politice antinaziste și-au desfășurat activitatea în grupuri mai mici sau mai mari, din inițiativa unor oameni mai îndrăzneți, fără a dispune de o conducere centrală. Nici C.C. al P.C.A. nu și-a putut stabili sediul la Viena, el activând în afara hotarelor Austriei, mai întâi la Praga, apoi la Bratislava, iar odată cu începerea războiului Germaniei împotriva U.R.S.S., la Moscova⁴¹.

Așadar, asistăm la o evoluție ascendentă în organizarea și activitatea mișcării de rezistență, în funcție de teroarea internă, dar și de evenimentele de ordin militar și politic ce au loc pe plan internațional. Mai lentă la început, mișcarea prinde aripi după începerea războiului și devine destul de activă începând cu anul 1943, ca urmare a experienței câștigate în lupta de rezistență, a creșterii conștiinței naționale a poporului, a reacției față de desconsiderarea pe care o manifestă hitleriștii pentru austrieci, dar și ca urmare a înfringerilor militare suferite de Germania nazistă la Stalingrad, Kursk, în Italia. La toate acestea se adaugă declarația politică făcută la Moscova, în același an, de către Anglia, S.U.A. și U.R.S.S., prin care aliații se pronunțau pentru restabilirea independenței Austriei.

Trebuie precizat, de asemenea, faptul că mișcarea antinazistă, rezistența austriacă a acționat mai organizat în întreprinderi, unde avea sprijinul mișcării revoluționare; dar ea s-a dezvoltat și în regiunile periferice, prin grupele de partizani, precum și în rândurile armatei. În același timp comitete de rezistență, grupe de partizani austrieci, care în Iugoslavia ajung a se organiza în batalioane de luptă, au acționat și în afara hotarelor Austriei.

⁴¹ *Ibidem*, p. 124.

Cu toate că au existat tentative de a se realiza o unitate de acțiune — și pe plan regional ele s-au putut înlăptui —, mișcarea de rezistență n-a reușit să aibă o conducere centrală sau să existe o coordonare a diverselor acțiuni. Acest fapt nu afectează cu nimic efortul depus de mișcare și rolul său în lupta de eliberare a Austriei de sub ocupația nazistă.

Una din primele manifestări de împotrivire față de ocupația nazistă a avut loc la 7 octombrie 1938 în piața catedralei Sf. Ștefan. Mulți din manifestanți fiind catolici, naziștii au trecut la represiuni, atacând palatul arhiepiscopal al Vienei. În toamna aceluiași an, Karl Roman Scholz, un canonic din Klostersenburg (lângă Viena), împreună cu Victor Reiman, organizează „Mișcarea austriacă pentru libertate“. Programul organizației urmărea îndepărtarea conducerii naziste și reconstruirea statului austriac. În scurt timp grupul a reușit să numere 400 de membri, care, prin jurământ, se legau să sprijine cu toate forțele lor eliberarea Austriei. Existau și câteva subgrupe care făceau parte din mișcare. Membrii organizației distribuiau manifeste împotriva nemților și încercau să educe tineretul în tradiția națională austriacă. Arestarea autorului de teatru din Viena, Otto Hartmann, a constituit cauza căderii și apoi a dizolvării organizației conduse de canonicul Scholz; ca urmare au căzut și subgrupele conduse de Karl Lederer și Iacob Kastelic. 240 de membri aparținând acestor grupuri au fost capturați de Gestapo. Bilanțul final al acestei operații: 11 condamnați la moarte și alții la 362 de ani de închisoare⁴².

În toamna anului 1938 și pînă spre vara anului 1939 Gestapoul a descoperit și o parte din comuniștii care publicau, în mod ilegal, ziarele „Weg und Ziel“ și „Die rote Fahne“. Pînă și grupul legitimist-socialist condus de Muller-Tann cade în mîna Gestapoului; la fel grupul Leitner, care era în contact cu comuniștii. Mulți din cei arestați au fost trimiși în lagărele de exterminare⁴³.

Cu intrarea în război a Germaniei, rezistența austriacă se diversifică, se întărește. Iau ființă grupele socialiste din Salzburg și Tirol, care ulterior intră în legătură cu organizația socialiștilor-revoluționari din Viena înființată din inițiativa dr. Otto Haas; mulți socialiști, împreună cu comuniști, acționează în organizațiile ilegale ce luaseră ființă în ateliere și întreprinderi⁴⁴.

⁴² *La Resistenza in Europa*, p. 44.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Cf. P. Schärf, *Otto Haas*, Wien, 1967.

Partidul Comunist Austriac, care lansase în momentul invadării Austriei de către hitleriști o chemare la lupta pentru refacearea unei Austrii independente, a înființat mici organizații locale cu activitate independentă, care răspindeau și manifeste în mod ilegal⁴⁵. Existau, de asemenea, grupe ale rezistenței catolice care luptau împotriva persecuției bisericii de către naziști și pentru libertatea cultului religios; unele din acestea aveau o poziție conservatoare cu privire la noua Austrie; după cum în rîndurile rezistenței catolice acționau și grupări cu țeluri monarhiste⁴⁶. În Styria și Carintia se organiza un front de eliberare în rîndurile căruia activau împreună patrioți austrieci cu diferite vederi politice⁴⁷.

Cu toate măsurile de siguranță luate de naziști prin arestările operate în anii '39 și '40 — care au dus la distrugerea multor grupări —, începînd cu anul 1941 rezistența austriacă se reorganizează. Astfel, Hans Becker, cunoscut lider al Frontului Patriotic, Josef Hafer, Rafael Spanz și Karl von Burian, au reorganizat, în anul 1942, grupul „Astra”. Pentru a preveni eventuale căderi și desconspirări, această organizație își desfășura activitatea în grupe mici, după exemplul comuniștilor. La Leoben, în valea Vordenberg, la Donawitz, Sankt Michael și Trofaiach, mișcarea de rezistență conta pe o organizație unitară. La sfîrșitul anului 1942 raporturile între grupurile socialiste și cele catolice se îmbunătățesc. Între acestea, cele de la Töffelr și Donawitz s-au remarcat prin modul de organizare a rezistenței. Contactul cu muncitorii sloveni, constrînși să lucreze în fabricile din Donawitz, a facilitat stringerea de materiale sanitare și provizii pentru ajutorarea deținuților politici și pentru grupele de partizani din Carintia⁴⁸.

O organizație de rezistență cu mai multe ramificații era aceea condusă de profesorul socialist dr. Otto Haas. Grupuri ale acestei organizații se aflau la Viena, Linz, Salzburg și Tirol. Mulți muncitori din grupul dr. Haas, angajați la căile ferate, sabotau intens acțiunile de război ale Germaniei hitleriste, îndreptînd trenurile spre destinații greșite. Dr. Otto Haas, ofițer concentrat în armata germană, trimitea aliaților importante informații militare; Haas a fost descoperit și executat⁴⁹.

⁴⁵ Cf. M. Mitteräcker, *Kampf und Opfer für Österreich*, Wien, 1963.

⁴⁶ Cf. Szecsi Stadler, *Die N. S. Justiz in Österreich und ihre Opfer*, Wien, 1962.

⁴⁷ Cf. M. Muchitsch, *Die Partisanengruppe Leoben-Donawitz*, Wien, Europa Verlag, 1966.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Cf. P. Schärf, *Otto Haas*, Wien, 1967.

O organizație a tinerilor comuniști, condusă de studentul în chimie Walter Kämpf, a plasat o bombă la expoziția antisemită din Viena, intitulată „Evreul etern“. Tot această organizație a trimis mii de manifeste soldaților de pe front, cerându-le să lupte împotriva Germaniei naziste. Walter Kämpf împreună cu un număr de câțiva tineri prieteni au fost prinși după lungi și intense investigații ale Gestapoului.

Din anul 1941 operau și mici grupe de partizani în valea tiroleză din Oetz ; conducătorul unui grup, feroviarul socialist Hubert Sauerwein, era denumit în emisiunile radiofonice străine Tito al văii din Oetz. La fel, grupe mici de partizani operau în Carintia și Styria. Activitatea comuniștilor era deosebit de intensă la frontiera cu Slovenia⁵⁰.

Se poate deci constata că în primii ani ai războiului mișcarea de rezistență este mai activă, rîndurile ei sînt în creștere cu elemente antifasciste și alți austrieci care nu erau de acord cu politica nazistă. În același timp însă creșteau și sacrificiile rezistenței, în-deosebi din rîndurile mișcării revoluționare. După arestările masive ce au avut loc în primăvara anului 1941, cînd Germania a pornit agresiunea împotriva Uniunii Sovietice, a continuat urmărirea sistematică a militanților din rîndurile mișcării de rezistență. La 3 noiembrie 1941, 20 de muncitori vienezi de la întreprinderile de armament au fost internați în lagărul de concentrare de la Mauthausen și executați. Pentru aceeași vină, de a face parte din rezistență, au fost împușcați, la 14 iulie 1942, 6 lucrători feroviari din St. Pölten. În vara anului 1943 au fost executați 20 de muncitori de la uzinele Steyer, membri ai mișcării de rezistență. În același an au fost arestați 70 de membri ai grupei de rezistență organizate în rîndurile unității de pompieri din Viena⁵¹.

Tabloul mișcării de rezistență, care se contura mult mai clar în primii ani ai războiului, prezenta o componentă destul de eterogenă, mai cu seamă că ea s-a ridicat pe scheletul mișcării antifasciste dinainte de Anschluss. De asemenea, acțiunea spontană primează în această fază, exceptînd caracterul organizat al acțiunilor comuniștilor, care-și păstrează organizațiile ilegale.

O unitate organizatorică nu s-a putut închea, cu toate că încercări s-au făcut ; regimul de ocupație era extrem de sever și reprima sîngeros orice tentativă de a se organiza acțiuni de cîlărie. În schimb s-au stabilit legături între diferite grupe de

⁵⁰ *La Resistenza in Europa*, p. 46.

⁵¹ Herbert Steiner, *op. cit.*, p. 18.

partizani și patrioți din cadrul rezistenței, ele acționând în anumite momente după un plan coordonat. Puntea de legătură între forțele de rezistență era asigurată de poziția antifascistă și antinazistă a grupurilor, de dorința comună de a vedea înlăturată dictatura hitleristă, de a obține libertatea de acțiune pentru restabilirea unei Austrii independente. Din aceste motive luptătorii din rezistență au fost aproape întotdeauna învinuiți de justiția hitleristă că plănuiesc detașarea unei părți din trupul Reichului german.

Dar, pe lângă aceste interese comune ale grupărilor participante la mișcarea de rezistență, existau și țeluri diferite; ele reflectau poziția de clasă, orientarea ideologică și concepția politică a acestora. Conservatorii au rămas conservatori, socialiștii socialiști, iar comuniștii comuniști; fiecare grupare și-a păstrat linia sa de orientare.

Așa, de pildă, monarhiștii s-au ridicat împotriva regimului hitlerist lansând ideea restabilirii monarhiei dualiste; activitatea lor se limita la recrutarea de adepți și la stabilirea legăturilor cu Otto de Habsburg. Fără îndoială că acțiunea avea un caracter retrograd și nu făcea altceva decât să distragă o parte din mase de la lupta reală împotriva fascismului.

Catolicii nu acționau unitar. O parte, foștii membri ai partidului social-creștin, sau ai urmașului acestuia, Frontul Patriei, luptau pentru restaurarea Austriei independente și a ordinii stabilite de regimul autoritar clericalo-fascist al lui Dollfuss și Schuschnigg; activitatea lor era, de asemenea, limitată mai mult la recrutarea de adepți și la stabilirea unor legături cu puterile vestice. Altă parte a catolicilor însă, mai clarvăzători, considerau utilă și posibilă unirea forțelor catolice cu acelea ale socialiștilor și comuniștilor în vederea organizării unor acțiuni comune.

Mult mai decise erau pozițiile antifasciste ale socialiștilor; unii dintre ei urmăreau lichidarea regimului fascist și restabilirea democrației burgheze. Alții recunoșteau necesitatea luptei comune cu comuniștii pentru o democrație nouă, revoluționară.

Comuniștii, prin manifestul lansat în martie 1938, își precizaseră programul în modul cel mai clar: refacerea Austriei independente pe baze cu adevărat democratice. Organizațiile comuniste tipăreau și răspindeau manifeste, ziare, lipeau lozinci pe pereți, organizau sabotaje în întreprinderi, diversiuni etc.; ele urmăreau să unească masele într-un front popular de luptă pentru independența Austriei și să organizeze mișcarea de partizani⁵².

⁵² „Voprosi istorii”, nr. 1, 1972, p. 183-185.

Cu toate aceste neajunsuri în organizarea luptei antinaziste, explicabile de altfel, mișcarea de rezistență din Austria a dat un nou și puternic conținut rolului națiunii austriece. Convingerea că națiunea austriacă este o națiune de sine stătătoare, istoricește constituită, și că statul austriac are o evoluție proprie, specifică, deosebită de a Germaniei, dădea un impuls și mai puternic maselor largi în luptă lor pentru menținerea independenței Austriei, iar după cotopirea hitleristă, pentru recuștigarea ei.

Din miile de documente rămase, se cunoaște astăzi că grupuri de rezistență existau în toate părțile Austriei și în întreaga perioadă din 1938 pînă în 1945. Nu trebuie totuși să uităm că doar o mică parte din populația austriacă participa activ la mișcarea de rezistență; majoritatea rămînea pasivă, iar un număr destul de însemnat din rîndul ei sprijinea chiar țelurile naziștilor. Doar datorită acelor oameni bravi care au luptat împotriva fasciștilor s-a putut păstra reputația internațională a Austriei ca națiune cultă și civilizată.

Acțiunile coordonate ale forțelor aliate împotriva Germaniei hitleriste au determinat înfrîngerile pe care armatele naziste le suferă pe frontul de răsărit și în Italia. Anul 1943 constituie anul de cotitură al celui de-al doilea război mondial și începutul dezastrelui militar și politic al Germaniei naziste. Luptele de eliberare purtate de partizanii mișcării de rezistență, din regiunile ocupate sau aflate sub controlul hitleriștilor, crește în intensitate. Deruta forțelor militare naziste devine și mai puternică ca urmare a insurjecției armate din august 1944 din România, a acțiunii eliberatoare din septembrie 1944 în Bulgaria și a amploarei mișcării populare de eliberare din Iugoslavia. În Europa centrală, central-răsăriteană și de sud-est mișcarea subterană era în anul 1944 în plină efervescență, naziștii fiind nevoiți să retragă trupe de pe front pentru a putea face față acțiunilor inițiate de partizani și de grupurile de rezistență.

În aceste condiții, la care se adaugă și Declarația aliaților din 1943 privitoare la restabilirea independenței Austriei, se amplifică și mișcarea de rezistență din Austria. Sabotajele în întreprinderi, luptele de partizani se intensifică; în rîndurile armatei se organizează comploturi; mulți patrioți austrieci luptă în rîndurile unităților din Iugoslavia, iar alții în rîndurile rezistenței franceze sau în unități militare britanice.

În 1943, ca urmare a lărgirii acțiunii de rezistență, ia ființă „Mișcarea pentru independența Austriei“ (Österreichische Unab-

hängigkeitsbewegung — Ö.U.B.), organizație care avea drept principal obiectiv reunirea diverselor mișcări și grupe de rezistență din Styria superioară într-o mișcare unitară, indiferent de crezul ideologic sau politic, indiferent de metodele de luptă pe care le utilizau. Un singur obiectiv trebuia să concorde: acela al înlăturării regimului nazist în vederea reconstruirii unei Austrii libere, independente și democratice⁵³. Între 1943 și 1944 grupul Maier-Messner reușește să stabilească legătura cu aliații, transmițând date importante privind mersul războiului și detalii cu privire la puncte strategice importante. În primăvara anului 1944 grupul a căzut. În același timp, grupul socialist Migsch publica o revistă ilegală intitulată „Die Wahrheit“ (Dreptatea)⁵⁴. În toamna anului 1943 s-a constituit „Frontul de eliberare austriac“ (Ö.F.F.) de la Leoben; delegații, membri ai mișcării de rezistență, care au luat parte la constituirea sa, reprezentau departamentele Leoben, Eisenerz și Judenburg, orașele Graz și Villach. Planul de acțiune al frontului prevedea transformarea Styriei superioare în centru armat al rezistenței, cu legături permanente ce trebuiau asigurate în Styria inferioară și cu mișcarea de partizani din Slovenia. Era prevăzută organizarea unei grupe de partizani la Judenburg, precum și grupe de luptă în munți și în centrele industriale importante.

Sub aspect politic, programul frontului își puna ca principal țel reconstituirea Austriei libere, independente, democratice și antifasciste; se preconiza caloborarea între frontul și rețeaua antifascistă din țară, precum și organizarea unor comitete de eliberare în toate regiunile Austriei, care să stea în strânsă legătură cu C.C. al P.C.A. aflat în ilegalitate. Grupele de partizani din Styria superioară, în cea mai mare parte muncitori de la marile uzine de oțel, au luptat timp de patru ani în munți, un număr de peste o sută de membri fiind uciși în luptele purtate cu detașamente ale Gestapoului sau ale formațiilor S.S. Întărirea legăturilor cu alte zone din Styria și cu partizanii sloveni de la Pohorje și din alte localități a dat impuls acțiunilor ce urmau să se desfășoare în primăvara anului 1944; după obținerea armelor și echipamentului era stabilită începerea acțiunilor militare. În munții Carintiei acționau împreună partizani austrieci și partizani iugoslavi⁵⁵.

Regimul de teroare instaurat de hitleriști, execuțiile, internările în lagăre etc. n-au dat posibilitatea extinderii inițiativei pe

⁵³ Cf. M. Muchitsch. *op. cit.*; *La Resistenza in Europa*, p. 46-47.

⁵⁴ *La Resistenza in Europa*, p. 47.

⁵⁵ Max Muchitsch, *Die Partisanengruppe Leoben-Donauwitz*, Wien, 1966, p. 25, 29.

întregul teritoriu al Austriei în vederea realizării unei conduceri centralizate a mișcării. Această dificultate nu a diminuat cu nimic spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă grupele locale ale rezistenței austriece din timpul ocupației germane, așa după cum s-a menționat.

Mișcarea de rezistență a pătruns și în rindurile armatei. Activitatea nucleelor organizate în Wehrmacht se rezuma, inițial, la furnizarea unor date armatelor aliate și la scutirea a numeroși austrieci de serviciu militar. Scriitorul Fritz Würthle a organizat, în anul 1940, un grup de rezistență la Oficiul de recrutare din Innsbruck. În 1942 vienezul Haral Holl (care va muri mai târziu pe frontul de răsărit) organizează un grup de ofițeri; după 1942 adjunctul Studeny depune o activitate remarcabilă în grupul de rezistență al districtului XVII militar din Viena⁵⁶. Grupul de comandă al acestui district își avea cartierul general la Viena; în cadrul acestuia s-au constituit diferite grupuri de rezistență, alcătuite din ofițeri și soldați austrieci patrioți. Unul din ele lucra în strînsă legătură cu medicii militari, fiind astfel în situația să declare pe mulți austrieci inapți pentru serviciul militar.

Alt grup, condus de maiorul Karl Szokoll, menținea contacte strînse cu ofițerii germani care au încercat să-i răstoarne pe Hitler în vara anului 1944. Într-adevăr, la 20 iulie comandantul grupului de armată german din Viena, colonelul Kodré, a reușit să aresteze toate autoritățile naziste și pe șefii Gestapoului⁵⁷. Din păcate planurile ofițerilor germani răsculați împotriva lui Hitler nu s-au putut îndeplini decât la Viena, acțiunea eșuînd în restul centrelor din cauze politice și de ordin organizatoric. Naziștii din Austria, sprijiniți direct de Hitler, au reușit să controleze în scurt timp situația. Ofițerii implicați în complot au fost arestați, unii dintre ei împușcați, iar alții trimiși în lagărul de concentrare de la Mautausen.

Maiorul Szokoll, izbutind să-și camufleze acțiunile, a avut posibilitatea să reconstituie mișcarea de rezistență militară, colaborînd la planurile aliaților care vizau și eliberarea Austriei. În noiembrie 1944 se stabilește legătura cu doctorul Becker din grupul militar de rezistență Ö5, organizat în acel timp. Nucleele grupurilor de rezistență ale districtului XVII militar și Ö5 elaborează un plan insurecțional pe care urmau să-l pună în aplicare la momentul oportun. Într-adevăr, cînd armatele sovietice se apropiau

⁵⁶ *La Resistenza in Europa*, p. 49.

⁵⁷ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 516.

de Viena, Szokoll reușește, prin intermediul sergentului-major Ferdinand Käsew, să stabilească legătura cu comandamentul sovietic ; intenția sa și a camarazilor săi era să salveze Viena de la o distrugere militară, similară celei pe care o suferise Budapesta. Din păcate planul nu a reușit din cauza ofițerului nazist Hanslik care a desconspirat acțiunea. Ca urmare a acestei trădări, Gestapoul a descoperit și arestat o parte a grupului de rezistență ; la 8 aprilie 1945, cînd părți din Viena erau deja eliberate, maiorul Karl Biederman, căpitanul Alfred Huth și lt. Rudolf Raschke, din grupul de rezistență amintit, au fost spînzurați într-o piață din Viena⁵⁸. Pe cadavrele lor, nașiștii au prins placarde pe care scria : „am colaborat cu bolșevicii“.

Din arhivele descoperite la Berlin rezultă și faptul că în anii rezistenței au fost executați, în capitala Germaniei, 14 austrieci înrolați în armata germană, pentru motivul că au refuzat să presteze jurămint lui Hitler. Partizanii din Salzburg, între care unii parașutați de avioane aliate, au ajutat la salvarea colecțiilor de picturi din diverse țări europene, pe care nașiștii intenționau să le distrugă, cu toate că sfîrșitul războiului se apropia și era în defavoarea lor.

Trebuie, de asemenea, menționați austriecii care au luptat activ în mișcările de rezistență din Franța, Belgia, Cehoslovacia, Iugoslavia și din alte țări ocupate. Unii austrieci din armata germană au ajutat pe luptătorii de rezistență din Norvegia, Grecia și din alte țări. În cadrul mișcării de rezistență franceze, de pildă, austriecii au îndeplinit o sarcină importantă, grea și foarte periculoasă. Fetele încadrate în mișcare încercau să ia legătura cu austriecii din armata germană pentru a-i convinge să lupte împotriva lui Hitler și să intre în maquisul francez. Acest mod de activitate clandestină personală cerea o înaltă conștiință morală și politică. Grupurile amintite au înființat două ziare ilegale pentru a fi distribuite printre soldații germani : unul din ele era intitulat „Soldat im Westen“ (Soldatul în Apus), iar celălalt „Soldat am Mittelmeer“ (Soldatul la Mediterană). Un comandament special al Gestapoului a fost trimis în Franța pentru a da de urma acestor luptători din rezistența austriacă. După cităva vreme, multe din participante la mișcare au fost prinse și torturate cu cruzime de către Gestapo ; dar nici una nu și-a trădat camarazii. O parte au fost trimise în lagărele de concentrare din Ravensbrück și Auschwitz⁵⁹.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 517-518.

⁵⁹ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 28.

Unii dintre austriecii aflați în Franța au reușit să se deghizeze ca muncitori francezi și s-au înapoiat în Austria încă în anul 1943. Aceștia au sprijinit organizarea rezistenței în câteva uzine; dar și din acest grup au fost descoperiți câțiva și executați sau deportați în lagăre.

În Iugoslavia existau în ultimul an al războiului cinci batalioane austriece, dintre care două au luat parte la bătălii foarte aspre. Dealtfel în toate armatele aliate se găseau voluntari austrieci. În armata britanică au luptat 1 500 de austrieci, din rîndurile cărora unii au devenit ofițeri comandanți ⁶⁰.

Și în afara Europei, austriecii care părăsiseră patria din cauza agresiunii naziste au organizat acțiuni de sprijinire a luptei pentru eliberarea țării lor. În Mexic a luat ființă o organizație denumită „Acțiunea republicană austriacă din Mexic“, care dispunea și de o publicație periodică intitulată „Austria liberă“ ce apărea în limbile spaniolă și germană. 11 organizații din America Latină se reunesc în Comitetul Central Austriac; în comitet erau reprezentate aproape toate statele Americii de Sud. În Venezuela membrii înscrși în comitetul amintit publicau o gazetă cu titlul „Austria liberă“. Lupta împotriva Germaniei hitleriste era sprijinită și de un important număr de organizații culturale din țările Americii Latine ⁶¹.

Momentul eliberării Austriei se apropia. Acțiunile rezistenței primesc asentimentul maselor largi. Mișcarea revoluționară este foarte activă în anii 1944-1945; alături de masele largi populare se situează și alte forțe antinaziste; tendința pentru acțiuni comune începe să se materializeze.

În decembrie 1944, la Viena, se formează un Comitet național austriac, alcătuit în majoritate din catolici; din el făceau parte atît socialiști (Adolf Schärf, viitorul președinte al republicii) cît și comuniști (Viktor Matejka). Acest comitet reușește să intre în contact cu serviciile de informații ale aliaților ⁶².

După acțiunile reușite ale rezistenței în primăvara anului 1945 și odată cu apropierea armatelor aliate de teritoriile Austriei, populația începe să-și manifeste deschis împotrivirea față

⁶⁰ Cf. Herbert Steiner. *Resistance in Austria 1938-1945*.

⁶¹ *La Resistenza in Europa*, p. 47.

⁶² *Ibidem*, p. 50.

de regimul hitlerist. La 7 aprilie 1945 comandantul pieții din Viena informa Cartierul general german că populația Vienei poartă banderole de culoare roș-alb-roș și atacă trupele naziste; deosebit de agresivi sînt locuitorii din cartierul Ottakring⁶³.

Între timp trupele sovietice ating periferiile Vienei, iar trupele americane se îndreaptă spre Innsbruck. Pentru a evita distrugerea monumentelor istorice și de artă, comandamentul sovietic lansează un apel către locuitorii capitalei, în care, pe lângă indicarea scopului pătrunderii forțelor militare pe teritoriul Austriei, precizează din nou că Declarația de la Moscova din 1943 privind independența Austriei rămîne în vigoare; forțele aliate, se spunea în apel, cooperează la restabilirea ordinei care exista înainte de sfîrșitul anului 1938, anul invaziei germane în Austria⁶⁴. Cu sprijinul populației, Viena este eliberată în următoarele zile.

În interiorul Austriei mișcarea de rezistență acționează curajos. În ultimele zile ale lunii aprilie, cînd Gestapoul mai opera arestări, orașul Innsbruck este treptat eliberat de grupul de rezistență condus de Karl Gruber, care ocupă Landhaus-ul (sediul guvernului provincial). La 3 mai trupele americane intrau în orașul complet eliberat. Alte ciocniri între partizani și trupele SS au loc la Woergl (3-5 mai 1945), ele terminîndu-se prin cucerirea castelului Itter⁶⁵.

Foarte important pentru reconstrucția Austriei era salvarea de la distrugere a regiunii industriale de la Donawitz. Cu sprijinul direct al muncitorilor fabricii, partizanii au împiedicat minarea instalațiilor și organizarea unor acte de sabotaj din partea fasciștilor. Gardienii au fost dezarmați iar paza întreprinderilor a fost preluată de gărzile muncitorești înarmate. În aceeași zi un grup de partizani a ocupat sediul districtual al naziștilor. Un triumvirat, alcătuit din Gottfried Heindler din partea socialiștilor, Sep Filip din partea comuniștilor și dintr-un reprezentant al social-creștinilor, și-a asumat, în mod provizoriu, întreaga putere în districtul Leoben⁶⁶. Austria începea să respire liberă. Regimul nazist era înlăturat.

Pentru a-și reface propriul stat, poporul austriac, prin cei mai bravi reprezentanți ai săi, a participat la organizarea recon-

⁶³ *Ibidem*, p. 51.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 53.

⁶⁶ Cf. M. Muchitsch, *op. cit.*

strucției țării sale. La palatul Auersperg din Viena se întâlneau cele trei partide democratice: comuniștii, socialiștii și popularii. După lungi discuții s-a ajuns la concluzia că refacerea nu se poate concepe decât prin realizarea unității naționale, prin cooperarea democratică și inițiativa populară. În acest scop a fost alcătuit un guvern provizoriu, în frunte cu vechiul socialist dr. Karl Renner, care a preluat această grea sarcină.

Primul act de autoritate al guvernului a fost anularea anexiunii forțate a Austriei la Reichul german și abrogarea întregii legislații din perioada ocupației naziste.

Națiunea austriacă trăia renașterea Austriei !

Mișcarea de rezistență din Austria se încadrează în eforturile generale ale popoarelor din centrul și sud-estul Europei, îndreptate împotriva agresiunii și ocupației fasciste. Lupta împotriva regimului autoritar din țară, desfășurată înainte de 1938, constituie, de fapt, originile rezistenței austriece. Pe scheletul mișcării antifasciste din perioada 1934-1938 se clădește rezistența anilor 1938-1945. În acțiunea de împotrivire față de ocupația nazistă, în lupta pentru redobândirea independenței și suveranității Austriei și-au dat mâna clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea și alte categorii sociale. Pentru același țel au luptat alături comuniști, socialiști, catolici și monarhiști, cu toate că — așa cum s-a mai precizat — restaurarea Austriei era văzută în mod diferit de fiecare forță politică în parte. Cert este însă că rezistența a obținut, pentru spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă, asentimentul majorității poporului austriac; în lupta pentru eliberarea Austriei s-a constituit o importantă bază a forțelor democratice și patriotice. Existența și rolul națiunii austriece s-au afirmat autoritar. Cele mai importante jertfe în lupta de rezistență au aparținut mișcării revoluționare. Partidul comunist a înregistrat pierderi foarte mari. În lupta pentru refacerea țării și-au dat viața membrii C.C. al P.C.A.: L. Gebler, A. Kral, Fr. Straser, Z. Teuffel, B. Frank, E. Puschman, H. Urach, A. Reisinger, O. Grossman, G. Keller, Fr. Sebek, F. Schuster. În anii ocupației naziste, hitleriștii au trimis la moarte 1 400 comuniști; 4 280 de membri ai partidului au fost închiși în lagăre de concentrare, mii au fost aruncați în închisori⁶⁷. Pierderi grele, între anii 1938-1942...

⁶⁷ „Voprosi istorii“, nr. 1, 1972, p. 184.

au suferit și organizațiile burgheze ilegale (monarhiștii și social-cresștini); dar după primele căderi aceste organizații n-au mai reușit să creeze grupe de rezistență capabile să desfășoare în același timp propaganda necesară și acte de diversiune. În ciuda chemării biroului de peste graniță de a renunța la lupta politică, grupele de rezistență ale socialiștilor-revoluționari și ale social-democrațiilor au luptat cu abnegație împotriva regimului hitlerist, mulți din ei alăturându-se organizațiilor comuniste⁶⁸.

Mișcarea de rezistență a cuprins în special centrele industriale; luptele de partizani, în schimb, s-au desfășurat mai activ în regiunile mărginașe. Cu toate bunele intenții ale unor conducători din rezistență, pînă la sfîrșitul războiului nu s-a reușit să se creeze un centru unic care să coordoneze ambele forme de luptă.

Confruntînd cele mai recente date în legătură cu sacrificiile pe care poporul austriac le-a suportat în timpul celui de al doilea război mondial, putem constata — raportînd cifra la numărul populației țării — că ele sînt impresionante. Fără a ține cont de cei 380 000 de austrieci încorporați în armatele germane și care au murit pe diverse fronturi, de 74 000 de soldați condamnați la pedepse foarte lungi sau la împușcare pentru dezertare sau refuz de supunere, de cei 65 459 de evrei exterminați în lagărele de concentrare, de 30 000 de prizonieri politici, de cei 70 000 de antifasciști închiși pentru activitate antinazistă, trebuie să reținem faptul că 2 700 de austrieci au fost condamnați la moarte ca urmare a activității lor în mișcarea de rezistență, 16 493 asasinați în lagărele de exterminare, 9 687 uciși în închisorile Gestapoului și 6 420 uciși în închisorile Europei ocupate⁶⁹. În Styria ca și în Carintia, unde acționau grupe de partizani, formațiile SS și Gestapoul au executat în decursul anilor 1944-1945, în afară de membri ai rezistenței, numeroase familii întregi — de la bunic și pînă la cel mai mic copil — pe motiv că au sprijinit mișcarea de rezistență⁷⁰.

Putem aprecia deci că un austriac din 200 a plătit cu viața lupta împotriva ocupației germane. Toți aceștia au fost victimele celui mai crud regim cunoscut vreodată în Europa.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Theodor Heinisch, *op. cit.*, p. 34-35; Herbert Steiner, *Zum Tode verurteilt*, Wien-Köln, 1964, p. 15; Volkstime, 13.III, 28.IV, 1965; *La Resistenza in Europa*, p. 54.

⁷⁰ Max Muchitsch, *op. cit.*, p. 25-34; Herbert Steiner, *op. cit.*, p. 15.

Lupta maselor largi în scopul eliberării Austriei de sub ocupația nazistă și pentru restabilirea unei Austrii libere constituie un moment remarcabil din istoria națiunii austriece. În focul acestor lupte s-a călit și mișcarea muncitorească revoluționară, prezentă în cele mai grele momente prin care a trecut Austria în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial. În final însă națiunea austriacă a triumfat.

Sarcina dificilă a reconstrucției Austriei după război s-a împlinit îndeosebi datorită eforturilor coordonate ale luptătorilor din rezistență; experiența acestora obținută în organizarea acțiunilor comune ale mișcării a condus, după înfrângerea fascismului, către restabilirea unei Austrii libere, democratice și independente.

CEHOSLOVACIA

MILICĂ MOLDOVEANU

Printre statele nou create, în toamna anului 1918, pe ruinele fostei monarhii austro-ungare s-a numărat și Cehoslovacia. Realizarea năzuinței seculare a cehilor și slovacilor — înfăptuirea statului independent cehoslovac — a creat condiții favorabile atât pentru dezvoltarea economică, politică și socială a țării, cât și pentru intensificarea activității forțelor sociale progresiste, a mișcării muncitorești revoluționare.

Cu toate progresele realizate în domeniul economic în primii ani postbelici, guvernele aflate la cîrma statului cehoslovac au promovat o politică de consolidare a pozițiilor burgheziei în detrimentul maselor largi populare. Un rol important în dezvoltarea statului cehoslovac a jucat clasa muncitoare, care milita nu numai pentru propriile sale interese, dar și pentru drepturile celorlalte categorii de oameni ai muncii de la orașe și sate. Lupta de eliberare socială a căpătat noi dimensiuni odată cu crearea, în mai 1921, a Partidului Comunist Cehoslovac.

Pe planul politicii externe Cehoslovacia a căutat să-și asigure independența și integritatea teritorială continuînd politica promovată încă din perioada de sfîrșit a primului război mondial, de alianță cu puterile occidentale (Franța și Anglia), și punînd împreună cu România și Iugoslavia bazele organizației regionale defensive — Mica Înțelegere.

După instalarea la putere a fascismului în Germania, naziștii nu și-au ascuns intențiile lor de a revizui, dacă era nevoie chiar cu forța, sistemul de la Versailles, implicit granițele Cehoslovaciei. Aceste intenții erau cu atât mai periculoase cu cît în alegerile din anul 1935 partidul germanilor din Sudeți, deosebit de partidul nazist din Germania (NSDAP) numai prin denumire, obținuse succese însemnate.

Partidul Comunist Cehoslovac, a cărui influență în rîndul maselor era în continuă creștere, a desfășurat o activitate multilate-

rală și susținută în vederea unirii în lupta pentru apărarea independenței și integrității țării a tuturor forțelor muncitorești, democratice și patriotice. Dar, din cauza opoziției partidelor politice burgheze și a poziției oscilante a social-democraților nu s-a reușit să se realizeze unitatea de acțiune a tuturor forțelor sociale și politice împotriva pericolului agresiunii Germaniei fasciste.

Pe plan extern a fost continuată orientarea politicii spre Franța și Anglia. Totodată, după ce recunoscuse în anul 1934 de jure statul sovietic și stabilise relații diplomatice cu el, urmînd exemplul Franței, guvernul cehoslovac a încheiat, în mai 1935, cu U.R.S.S. un tratat de ajutor mutual.¹

Între timp Germania hitleristă făcea intense pregătiri pentru punerea în aplicare a planurilor sale expansioniste care vizau atât Cehoslovacia cît și alte țări din centrul și sud-estul Europei. Sesizînd aceste planuri, comuniștii din România au atras atenția asupra pericolului. „Granițele Belgiei, Olandei și în special granițele Cehoslovăciei și Austriei — se arată într-un manifest al P.C.R. din iunie 1936 — se găsesc sub permanenta amenințare a ocupării hitleriste.“²

DICTATUL DE LA MÜNCHEN ȘI COTROPIREA CEHOSLOVACIEI

Anexarea de către Germania hitleristă a Austriei în 1938, acceptată cu ușurință de puterile occidentale, a activizat „coloana a cincea“ din Cehoslovacia, care, prin intermediul lui Konrad Henlein, șeful partidului național socialist din regiunea sudetă, a cerut autonomia și dreptul acestei regiuni de a se administra în conformitate cu legislația Germaniei naziste. Concomitent problema autonomiei a fost ridicată și în Slovacia de partidul populist clerical al lui Hlinka. Împotriva acestor revendicări și acțiuni de dezmembrare a statului s-au ridicat masele populare din Cehoslovacia, în frunte cu P.C.C., care în cadrul unor puternice demonstrații au exprimat hotărîrea lor de a apăra independența țării. Solidarizîndu-se cu lupta poporului cehoslovac, Par-

¹ *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, Editura politică, București, 1971, p. 49.

² *Documente din istoria Partidului Comunist din România (1934-1937)*, București, 1957, p. 389

tidul Comunist Român, aflat în fruntea forțelor progresiste din țara noastră, arăta în iunie 1938 că „soarta României și a țărilor de pe valea Dunării este strâns legată de soarta Cehoslovaciei“ și sublinia că „toate statele balcanice și în primul rând România trebuie să sprijine efectiv Cehoslovacia în lupta de apărare a integrității ei naționale și a independenței ei“³.

La scurt timp după enunțarea revendicărilor separatiste ale fasciștilor germani din regiunea sudetă, față de care reprezentanții diplomați ai Angliei și Franței au adoptat o poziție de cedare, cerînd guvernului cehoslovac să facă același lucru, formații henleinienne înarmate au trecut în vara anului 1938 la organizarea unor comploturi și săvîrșirea a numeroase acte de teroare împotriva populației pașnice, a elementelor democratice și progresiste. Slabele încercări de rezistență ale guvernului cehoslovac față de provocările hitleriste la frontiera cu Cehoslovacia și în regiunea sudetă au fost paralizate de acțiunile guvernelor englez și francez care, urmînd calea concesiilor, au prezentat la 19 septembrie 1938 guvernului cehoslovac propuneri referitoare la cedarea regiunii sudete Germaniei sub supravegherea unei comisii internaționale, promițînd garanții pentru restul teritoriului cehoslovac. La protestul guvernului cehoslovac, care menționa că hotărîrile în aceste probleme sînt de competența parlamentului țării, guvernul britanic a răspuns la 21 septembrie că în cazul neacceptării propunerilor anglo-franceze el își declină orice răspundere și că Germania este hotărîtă să-și satisfacă prin forța armelor pretențiile ei. În situația dată guvernul cehoslovac a pășit la rîndul său pe calea cedării, acceptînd propunerile anglo-franceze⁴.

În fața catastrofei naționale⁵, în apărarea Republicii Cehoslovace s-au ridicat masele populare. În zilele de 21-22 septembrie au avut loc puternice demonstrații și greve politice în principalele centre muncitorești — Praga, Brno, Ostrava, Plzen, Bratislava ș.a., în cadrul cărora manifestații s-au pronunțat împotriva pretențiilor naziste și a atitudinii de capitulare a guvernului.

³ *Documente din istoria Partidului Comunist Român*, București, 1951, p. 298-299.

⁴ *Documente și materiale din ajunul celui de-al doilea război mondial*, vol. I, București, 1948, p. 22, 25 și 27.

⁵ O. Janeček, *Osvobozenecký boj Československého lidu v letech 1938-1945 ve světle našich novověkých dějů*, în *Přěspěvky k dějinám KSČ*, 1962, nr. 5, p. 672.

lui cehoslovac în fața lor. În fruntea demonstranților s-au aflat comuniștii cehoslovaci, din inițiativa cărora în ziua de 22 septembrie s-a organizat o consfătuire a forțelor democratice în vederea formării unui comitet național pentru apărarea Republicii.

În acele zile grele, alături de popoarele ceh și slovac s-au situat forțele progresiste, în frunte cu comuniștii, din toate țările europene. Guvernul U.R.S.S. a declarat că în cazul în care Germania ar săvârși un atac împotriva Cehoslovaciei, U.R.S.S. va da ajutor militar aliatei sale în conformitate cu pactele existente⁶. În acest sens au și fost luate unele măsuri materializate în concentrarea unor însemnate efective militare la granița de apus a Uniunii Sovietice.⁷ Evenimentele s-au succedat însă cu repeziciune. În zilele de 22-23 septembrie naziștii au cerut ocuparea militară imediată a regiunii sudete. La rîndul lor guvernele horthyst ungar și sanartist polonez s-au asociat, revendicînd și ele teritorii din Cehoslovacia.

Cu toate că noul guvern cehoslovac de concentrare națională a respins aceste revendicări, guvernele englez și francez au cedat din nou șantajului hitlerist. La 30 septembrie, fără consultarea guvernului cehoslovac⁸, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Neville Chamberlain și Eduard Daladier au semnat la München acordul cu privire la cedarea de către Cehoslovacia a regiunii sudete Germaniei hitleriste⁹. În urma ultimatumului adresat de guvernul polonez în seara aceleiași zile, prin care se cerea cedarea în timp de 24 de ore a regiunii Techen, guvernul cehoslovac a fost constrîns să accepte aceste revendicări începînd cu data de 2 octombrie 1938. „Neînțelegînd propriul său interes strategic fundamental — scrie istoricul polonez H. Batowski —, diplomația poloneză, atît timp cît a fost insensibilă la reversul moral al întregii chestiuni, l-a ajutat pe Hitler în demilitarizarea bastionului cehoslovac care era o singuranță de prim ordin pentru Polonia înseși“¹⁰. Împotriva Cehoslovaciei a intervenit și guvernul horthyst. În urma primului dictat de la Viena (2 noiembrie 1938) Ungaria horthystă răpoca Cehoslovaciei un teritoriu (sudul Slovaciei și o parte din Ucraina

⁶ „Pravda“ din 22 septembrie 1938.

⁷ A. N. Grylev, *Před Mnichovem a ve dnech Mnichova (documente)*, în *Slovenski přhled*, 1970, nr. 1, p. 43-48.

⁸ E. Beneš, *Mnichovské dny. Paměti*, Praha, 1968, p. 344-435.

⁹ *Documente și materiale din ajunul celui de-al doilea război mondial*, vol. 1, doc. 34. 35.

¹⁰ H. Batowski, *Kryzys dyplomatyczny w Europie (wrzesień 1938-wiosna 1939)*, Warszawa, 1962, p. 52.

subcarpatică) de 12 000 km², cu o populație de cca 1 000 000 de locuitori¹¹. În total, statul cehoslovac a pierdut o treime din suprafața teritoriului și populației sale, precum și 40% din potențialul său industrial.

Împotriva dictatului de la München s-a pronunțat opinia progresistă din întreaga Europă. În România cercurile progresiste în frunte cu Partidul Comunist Român au organizat o amplă campanie de sprijinire a poporului cehoslovac¹².

Folosindu-se de atitudinea capitulară și de sprijinul cercurilor celor mai reacționare și conservatoare engleze, americane și franceze, Germania nazistă își realizase o parte din planurile sale expansioniste, având deschis drumul spre estul continentului european. După anexarea Austriei, Münchenul a fost a doua schimbare a hărții Europei Centrale conturate în urma sistemului tratatelor de pace de la Versailles¹³.

Ciuntită din punct de vedere teritorial și slăbită din punct de vedere politic, Cehoslovacia nu va mai fi capabilă să opună rezistență Germaniei hitleriste.

În urma dictatului de la München președintele Republicii, dr. Eduard Beneš, a demisionat și, împreună cu alți lideri politici, a emigrat în Anglia, în a cărei capitală va forma mai târziu un guvern. Funcția de președinte al Republicii a fost preluată de dr. Emil Hácha, iar puterea în țară a trecut de facto în mâinile partidului agrarian de orientare profascistă. Prima lovitură a fost îndreptată împotriva partidului comunist — forța politică cea mai consecventă în lupta pentru apărarea independenței țării —, a cărei activitate a fost interzisă. Liderii social-democrați s-au constituit în partidul muncii. Unele partide burgheze s-au dizolvat în Uniunea națională, organizație de tip fascist.

În Slovacia, la 6 octombrie 1938, în urma conferinței de la Žilina, a fost constituit guvernul autonom slovac în frunte cu contele Josef Tiso, politician clerical-fascist, lider al partidului popular.

Popoarele ceh și slovac au trecut în această perioadă printr-o profundă depresiune morală. Pentru ridicarea lor din această

¹¹ *Marea conflagrație*, p. 58.

¹² I. Babici, *Manifestări de simpatie și solidaritate ale maselor populare din România cu poporul cehoslovac (septembrie 1938-martie 1939)*, în *Studii. Revistă de istorie*, 1967, nr. 3, p. 523-525.

¹³ H. Batowski, *op. cit.*, p. 50.

stare, o contribuție esențială a avut-o partidul comunist, reorganizat pe baze ilegale. El și-a stabilit, la Plenara C.C. din 6 octombrie 1938, linia tactică de creare a frontului național de luptă pentru redobândirea „integrității teritoriale, suveranității și independenței Cehoslovaciei”¹⁴. Pornind de la ideea că forța motrice a frontului național trebuia să fie clasa muncitoare, partidul comunist a desfășurat o activitate susținută în cadrul organizațiilor partidului muncii, reușind să realizeze unitatea de acțiune între comuniști și social-democrați. Sub semnul acestei unități, la 28 octombrie 1938, cu prilejul aniversării a 20 de ani de la crearea Republicii Cehoslovace, la Praga s-a organizat o demonstrație de masă la care au participat mii de oameni ai muncii.

Curînd după semnarea acordurilor de la München, Înaltul comandament german a trecut la pregătirea ocupării întregii Cehoslovacii. Căutînd să găsească argumente în acest scop, agenții hitleriști au început să provoace tulburări pe teritoriul Cehiei, iar căpeteniile naziste au încurajat tot mai fățiș tendințele separatiste ale extremiștilor slovaci.

Încercările făcute de reprezentanții guvernului central cehoslovac de a preîntîmpina dezmembrarea țării nu au dat rezultate; hitleriștii nu au mai vrut să ia în considerare nici un fel de propuneri, ci au hotărît desființarea statului cehoslovac. În acest scop ei au luat hotărîrea de a chema la Berlin pe contele Tiso pentru a discuta separarea Slovaciei de Cehia. La îndemnul hitleriștilor, separatiștii slovaci au organizat la Bratislava și în alte orașe o serie de tulburări, ceea ce a provocat o mare neliniște în rîndul opiniei publice cehe.

La 9 martie a fost convocată la Praga ședința Consiliului de Miniștri, care s-a desfășurat în prezența lui Karol Sidor, politician clerical-fascist slovac, membru în guvernul central. La propunerile guvernului, președintele Republicii, Hácha, a revocat pe Tiso și pe miniștrii săi din funcțiile deținute în guvernul autonom al Slovaciei. Extremiștii slovaci au considerat aceasta drept o „lovitură de stat”, iar hitleriștii, ca un atu pentru dezmembrarea Cehoslovaciei. În noaptea de 9 spre 10 martie guvernul de la Praga a trimis în Slovacia puternice detașamente de poliție și jandarmerie și mici subunități ale armatei. Organele autonome slovace au sabotat măsurile luate de guvernul de la Praga care, dealtfel, nu

¹⁴ *Přhled Československých dějin*, Praha, 1956, p. 103.

s-a arătat consecvent în aplicarea lor. Sidor, la rîndul lui, a renunțat la funcția de ministru slovac în guvernul central și s-a întors la Bratislava cu intenția de a-l ajuta pe Tiso să revină la putere.

Încercînd să salveze situația, președintele Hácha a numit în seara zilei de 11 martie pe Sidor ca nou premier al guvernului slovac. Vestea aceasta a provocat o mare nemulțumire în rîndul hitleriștilor care au hotărît să transmită misiunea separării Slovaciei lui Tiso. Chemat de căpeteniile hitleriste la Berlin, acesta a fost primit în seara zilei de 13 martie de Hitler. În prezența lui Ribbentrop și a generalilor Reichului, cancelarul i-a adus la cunoștință hotărîrea sa. La 14 martie Tiso s-a întors la Bratislava și, în după-amiaza aceleiași zile, dieta slovacă a proclamat Slovacia stat „independent“. A fost desemnat totodată noul guvern în frunte cu Tiso. Noul stat slovac a fost recunoscut imediat de Germania hitleristă, Ungaria și Polonia.

Pentru hitleriști separarea Slovaciei a fost o condiție preliminară a dezmembrării definitive a statului cehoslovac. Încă înainte de acest act, la Berlin a fost luată hotărîrea provocării cehilor prin incitarea germanilor din Cehia și Moravia la tulburări care să creeze pretextul pentru intervenția armată. La 14 martie, cînd separarea Slovaciei a devenit fapt, armata germană se afla deja concentrată la granițele Cehiei și Moraviei; în după-amiaza aceleiași zile a început invazia, prin ocuparea localității Moravska Ostrava. În această situație guvernul de la Praga a cerut ca președintele Hácha și ministrul de externe Chvalkovský să fie primiți la Berlin pentru a lămuri situația. Ajunși la Berlin, aceștia au fost primiți în primele ore ale zilei de 15 martie, în noua reședință a cancelarului, unde președintele Hácha a fost somat să semneze un protocol pregătit de naziști prin care declara că „pentru a obține o pacificare definitivă, în numele său personal și al guvernului, pe deplin conștient, încredințează soarta poporului și a țării în mîinile fîhrerului și Reichului german“. În acest mod Germania impunea Cehoslovaciei un nou dictat. Cîteva ore mai tîrziu, Cehia și Moravia au fost invadate din toate părțile de trupele Wehrmachtului. În jurul orei 10 germanii au intrat în Praga și, contrar promisiunilor, armata germană a ocupat Hradul — reședința șefului statului și guvernului. În seara aceleiași zile și-a făcut apariția la Hrad Hitler,

în timp ce trenul care-l aducea înapoi pe Hácha și Chvalkovský a sosit la Praga abia a doua zi ¹⁵.

Profitînd de situația tragică a Cehoslovaciei, în dimineața zilei de 15 martie 1939 trupele horthyste au intrat în Ucraina subcarpatică, pe care Ungaria a anexat-o în întregime ¹⁶. La 16 martie la Praga a fost dat publicității decretul cu privire la înființarea așa-numitului Protectorat al Cehiei și Moraviei ca unitate autonomă în cadrul Marelui Reich ¹⁷. Conform părerilor renumitului jurist ceh E. Sobota, principalele prevederi ale acestui act au fost copiate din tratatul dintre Franța și Tunisia încheiat în deceniul al nouălea al secolului XIX ¹⁸. Așa-zisele prerogative ale organelor autonome din protectorat erau ne semnificative în fața faptului că „Protectorul Reichului”, instalat la Praga, a fost investit cu deplină putere, în funcție de dorințele și interesele sale, putînd să suspende sau să schimbe orice dispoziție a organelor cehe. În acest mod hitleriștii au pus capăt existenței Republicii Cehoslovace.

Cotropirea teritoriilor cehe de către germani a provocat o indignare generală. Concomitent cu nota comună de protest a Angliei și Franței remisă ministrului de externe german la 18 martie 1939 ¹⁹ și cu aceea a U.R.S.S. înmînată în aceeași zi ambasadorului german la Moscova ²⁰ de către reprezentantul guvernului sovietic, în întreaga lume s-a iscat un uriaș val de proteste. Presa din Anglia, Franța, Grecia, Iugoslavia și alte țări și-a manifestat dezaprobarea față de politica agresivă a Reichului nazist.

În România a fost organizată o adevărată mișcare de solidaritate și simpatie cu poporul ceh. Clasa muncitoare în frunte cu partidul comunist, intelectuali de seamă și oameni politici cu vederi înaintate au condamnat actul brutal nazist de la 15 martie 1939. Oficialitățile locale și îndeosebi populația satelor și orașelor din partea de apus a țării noastre au făcut o primire călduroasă și au acordat tot sprijinul de care au dispus celor aproape

¹⁵ H. Batowski, *op. cit.*, p. 136.

¹⁶ *Marea conflagrație*, p. 61; E. Beneš, *Paměti. Od Mnichova k nove valce a k novému vítězství*, Praha, 1947, p. 107.

¹⁷ *Dokumenty z historie československé politiky, 1939-1943*, Praha, 1966, vol. II, p. 418-420.

¹⁸ E. Sabota, *Koto byl Protektorát*, Praha, 1946, p. 30.

¹⁹ Arhiva M.A.E., vol. 306, p. 308.

²⁰ *Ibidem*, vol. 307, p. 3; E. Beneš, *Mnichovske dni*, p. 438-441.

4 000 de refugiați civili, precum și militarilor cehi, care, trecînd prin România, s-au îndreptat apoi spre Orientul Apropiat²¹.

Făcîndu-se interpretul forțelor progresiste din România, Partidul Comunist Român a dat din nou alarma, arătînd pericolul pe care-l reprezenta cotropirea Cehoslovaciei. „Trupele de asalt ale lui Hitler — se spunea într-un manifest al P.C.R. din martie 1939 — au invadat Cehoslovacia și se găsesc la granița țării noastre... Hitler a făcut declarații solemne că va respecta independența Austriei și Cehoslovaciei. Le-a cotropit... Partidul Comunist Român dă alarma! Să fie pregătit întregul popor român împotriva cotropitorilor hitleriști!“²².

INCEPUTURILE MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ

Cehoslovacia a fost a doua țară din Europa care a căzut victimă expansiunii Germaniei hitleriste. În timp ce în restul Europei domnea încă pacea, popoarele ceh și slovac au fost printre primele care au luat contact cu măsurile represive ale naziștilor și colaboraționiștilor slovaci. Ridicîndu-se de la început împotriva ocupanților și a sprijinitorilor lor din Slovacia, lupta celor două popoare s-a prelungit pînă la sfîrșitul războiului, înfruntînd situații foarte grele. În această îndelungată perioadă de luptă naziștii n-au izbutit însă niciodată să lichideze mișcarea de rezistență, care a dovedit o mare ingeniozitate în ce privește formele sale de manifestare, de la boicotul și disprețul față de ocupanți pînă la insurecție.

În noua situație creată după cotropirea Cehoslovaciei, atît în Protectorat cit și în Slovacia au început să se contureze primele manifestări ale rezistenței populare. Și aici, ca și în alte țări, în cadrul acesteia au participat diferite forțe sociale și politice.

În primele rînduri ale rezistenței s-a situat partidul comunist. Linia sa politică în lupta de eliberare națională s-a reflectat în proclamația conducerii clandestine a P.C.C. din martie 1939, în care se susținea că comuniștii cehi se vor situa în fruntea mișcării de rezistență pentru restabilirea libertății și suveranității țării lor²³.

²¹ Arhiva M.A.E., vol. 307, p. 99.

²² *Documente din istoria Partidului Comunist Român*, ed. 1951, p. 300.

²³ *Za svobodu českého a slovenského národa*. Praha, 1956, p. 33.

În vederea adaptării partidului la noile condiții ale ocupației, Comitetul Central clandestin al P.C.C. a trecut la organizarea unei rețele conspirative în întreaga țară. A fost înființată o secție specială care coordona activitatea conspirativă din zonele de frontieră: prin intermediul căreia erau scoși din țară comuniștii și antifasciștii urmăriți de Gestapo sau erau primiți oamenii de legătură, care soseau în țară. În Slovacia conducerea centrală de partid a luat hotărîrea organizării comuniștilor de aici într-un partid de sine stătător — Partidul Comunist Slovak. În cursul lunii mai 1939 P.C.S. a fost scos în afara legii și obligat să acționeze în ilegalitate.

Activitatea de ansamblu atât a comuniștilor din Cehia cât și a celor din Slovacia a continuat însă să fie condusă de Biroul Politic al P.C.C. aflat la Moscova, în frunte cu Klement Gottwald.

Într-un timp relativ scurt, în urma activității depuse de comuniști a fost organizată întreaga rețea clandestină a partidului: de la conducerea pe plan central, regional, raional pînă la celulele formate din 3—4 membri și care acționau îndeosebi în fabrici și uzine. Concomitent au fost luate toate măsurile pentru asigurarea legăturilor dintre membrii și organizațiile de partid, apariția presei ilegale (începe să fie reeditat în condiții de conspirativitate ziarul „Rudé Právo“). Datorită acestui fapt, în pofida numeroaselor dificultăți întîmpinate, în vara anului 1939 P.C.C. avea asigurate toate condițiile pentru munca conspirativă de lungă durată²⁴.

Conform datelor furnizate de istoriografia cehoslovacă, rezultă că în iulie 1940 partidul comunist avea împărțit teritoriul Protectoratului în 13 districte, care cuprindeau la rîndul lor 117 raioane. Conform aceluiași date, în 1497 de fabrici și uzine din totalul de 1507 existente erau deja organizate celule de partid²⁵.

În Slovacia activitatea de pregătire a partidului pentru munca conspirativă a durat pînă la sfîrșitul anului 1939 — începutul anului următor. Și aci s-a trecut la editarea presei ilegale în cadrul căreia un rol important l-a jucat gazeta „Hlas d'udu“ (Glasul poporului).

La mișcarea de rezistență, alături de comuniști au participat de la început și alte forțe antifasciste, care au căutat să-și des-

²⁴ *Dějiny Komunistické Strany Československa*, Praha, 1961, p. 399-400.

²⁵ V. Král, *Pravda o okupaci*, Praha, 1962, p. 209.

țărășoare și ele activitatea în cadrul unor forme organizate. Din materialele cehoslovace publicate reiese că în Protectorat activau, începând încă din 1939, trei organizații conspirative cu caracter patriotic antifascist. La începutul lunii aprilie 1939 un grup de foști ofițeri din Marele stat major al armatei cehoslovace a organizat un centru de rezistență, numit *Apărarea poporului* (Obrana národa). Centrul dispunea de o rețea de informatori alcătuită din foști ofițeri care lucrau în cadrul noii administrații. Spre sfârșitul anului 1939 organizația a fost descoperită, majoritatea membrilor ei fiind arestați de Gestapo și trimiși în lagărele de concentrare. În Protectorat au mai acționat în această perioadă și alte organizații conspirative mai mici, ca *Centrul politic* (Politické ústřední), în care intrau reprezentanți ai fostelor partide politice, *Comitetul de petiții — Rămînem fideli* (Petiční výbor Věrní zůstaneme), în cadrul căruia activau numeroși sindicaliști²⁶.

Organizațiile antifasciste necomuniste țineau legături cu emigranții politici cehoslovaci în frunte cu dr. Eduard Beneš, care, după cucerirea țării, s-au refugiat în Franța. La Paris, la 17 octombrie 1939, aceștia au creat Comitetul Național Cehoslovac. În proclamația dată publicității în aceeași zi, redactată în limba cehă și slovacă, se menționa: „Organizăm toate forțele compatrioților noștri din exterior care doresc să lucreze și să se sacrifice pentru libertatea patriei noastre cehoslovace”²⁷. După înfrîngerea Franței, Comitetul Național Cehoslovac s-a mutat la Londra, unde s-a transformat în guvern provizoriu.

În Cehoslovacia, ca și în alte țări, în pofida unor deosebiri de vederi privind metodele și mijloacele luptei în rezistență și perspectiva dezvoltării politice și sociale a țării după eliberare, exista un țel comun, asupra căruia toate forțele politice și sociale erau de acord: recucerirea independenței și suveranității țării, care reclama unitatea mișcării de rezistență. Învingînd o serie de concepții sectare, consfătuirea conducerii partidului comunist, ținută la Moscova în aprilie 1939²⁸, a ajuns la concluzia că din punctul de vedere al intereselor luptei comune împotriva ocupanților este necesară colaborarea cu burghezia antifascistă, mai cu seamă cu grupările

²⁶ *Dokumenty z historie československé politiky*, vol. I, p. 12.

²⁷ *Ibidem*, p. 47.

²⁸ *Za svobodu Československa*, Praha, 1959, p. 28—29.

politice în frunte cu E. Beneš. În același spirit, Secretariatul de la Paris al P.C.C. constituit imediat după ocuparea țării, cu scopul de a conduce activitatea comuniștilor cehoslovaci din Franța și a asigura legătura cu organizațiile partidului care activau conspirativ în Cehoslovacia, a dat publicității, în iunie 1939, un comunicat în care menționa printre altele că „partidul comunist manifestă față de factorii și grupurile politice din emigrație aceeași atitudine pe care o manifestă și față de mișcarea de rezistență internă“. Trei comuniști au intrat apoi în Consiliul Național Cehoslovac de la Londra ²⁹.

Preocupându-se de realizarea frontului național antifascist, P.C.C. a acordat o atenție deosebită realizării unității de acțiune a clasei muncitoare, coloana vertebrală a acestui front. Deși s-a pronunțat împotriva pasivității socialiștilor de dreapta, partidul comunist, atât în Protectorat cât și în Slovacia, a realizat colaborarea cu social-democrații de stînga, care în cadrul consfătuirii de la Žilina din februarie 1940 s-au declarat pentru conlucrarea cu comuniștii.

Procesul de reorganizare și de apropiere a forțelor politice ancorate în mișcarea de rezistență a contribuit la conturarea primelor manifestări de luptă organizată. În cursul anului 1939 atât în Protectorat cât și în Slovacia s-au organizat manifestații și demonstrații publice antinaziste. Inițial prin intermediul manifestațiilor cu caracter patriotic s-a urmărit ridicarea moralului, simțului patriotic și demnității naționale. În luna mai 1939, de pildă, au fost aduse într-un cadru festiv la Praga osemintele marelui poet ceh Karel Kynek Mácha. La 6 iulie — cu ocazia împlinirii a 524 de ani de la arderea pe rug a lui Jan Hus — au fost organizate festivități comemorative, pelerinaje la locurile istorice etc. În timpul acestor manifestări publice au fost difuzate manifeste și presă conspirativă, care demascau politica organelor de ocupație, actele de colaborare ale unei părți a burgheziei financiare și chemau masele la acțiuni de protest. Despre ridicarea la luptă a poporului ceh opinia publică din România a fost ținută la curent de presa ilegală a P.C.R. Organul central ilegal al partidului, „Scînteia“ din 1 iunie 1939, menționa, de exemplu, că „numeroase manifeste au fost rîspindite în repetate rînduri la

²⁹ *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 399.

Praga, Brno și alte orașe“, că pentru aceasta „Gestapoul a arestat mai mulți democrați și patrioți cehi“ ; același ziar din 26 iulie 1939 comunica că „autoritățile germane au răspuns la mișcarea patriotică din Cehia cu un val de teroare“.

În urma eforturilor depuse de diferite organizații din rezistență, îndeosebi de cele conduse de comuniști, în luna septembrie 1939 a putut fi organizată o amplă mișcare protestatară împotriva unor măsuri luate de autoritățile germane³⁰. Acțiunile antinaziste au culminat cu demonstrațiile din ziua de 28 octombrie, sărbătoarea națională a Republicii. Ele au fost organizate de secțiunea clandestină din Praga a P.C.C. Un raport al Ministerului de Interne, din 16 noiembrie 1939, preciza că încă în ziua de 22 octombrie au fost difuzate în capitală manifeste, în care se făcea apel la organizarea cu prilejul zilei naționale a unei puternice greve generale³¹.

Urmînd îndemnul comuniștilor, în ziua de 28 octombrie au avut loc manifestații de stradă, la care a participat și un mare număr de studenți. P.C.C. a reușit să imprime demonstrațiilor un caracter foarte combativ. Tinerii au purtat pancarte pe care erau înscrise proteste împotriva teroarei, politiciii de germanizare și arestărilor. Participanții la demonstrații au revendicat, de asemenea, sporirea salariilor și rațiilor alimentare. S-au făcut auzite apeluri la greve și acțiuni de sabotaj. În același timp fabricile și uzinele și-au încetat activitatea, iar cursurile de la universitate au fost suspendate. Spre seară s-a ajuns la ciocniri violente cu poliția, în timpul cărora 16 manifestanți au fost răniți, iar 400 de persoane au fost arestate.

Înăbușite vremelnice cu ajutorul forței, demonstrațiile la Praga au re izbucnit în ziua de 15 noiembrie 1939, cu prilejul înmormîntării studentului Jan Opletal, decedat în urma rănilor căpătate în timpul manifestațiilor din octombrie. Drept represalii, după două zile agenții Gestapoului au procedat la arestări masive în rîndurile studențimii. Cîțiva studenți au fost executați în timpul arestării, numeroși alții au fost trimiși în lagărele de concentrare. Autoritățile de ocupație au hotărît totodată închiderea universităților cehe. Împotriva acestor măsuri s-a ridicat P.C.C. care în

³⁰ *Dokumenty z historie československé politiky*, vol. II, p. 472.

³¹ *Ibidem*, p. 480-481.

manifestele sale și-a exprimat solidaritatea cu lupta studenților³². Aceste măsuri drastice au provocat indignare și în cercurile universitare străine.

În primăvara anului 1940 își reia activitatea organizația foștilor ofițeri — *Apărarea poporului*, deși în condiții mult mai grele. Misiunea membrilor acestei organizații a constat în primul rînd în strîngerea de știri și date despre situația politică din Protectorat, despre dislocarea și transportul trupelor germane, precum și despre divergențele dintre autoritățile cehle și reprezentantul Reichului. În vederea îndeplinirii acestor misiuni, membrii organizației au reușit să intre în legătură cu unii factori din conducerea Protectoratului, inclusiv cu primul ministru, generalul Eliáš (27.4.1939-28.9.1941). Informațiile culese erau transmise la Londra guvernului condus de Beneš³³.

După cum reiese din unele declarații ale lui E. Beneš, guvernul din emigrație a căutat să transmită, prin mijloacele de care dispunea, guvernului din Protectorat o serie de știri referitoare la situația politică internațională, avertizîndu-l asupra necesității de a-și schimba atitudinea în politica internă. Așa s-a întîmplat, de pildă, în urma demonstrațiilor din 28 octombrie și 15 noiembrie 1939, cînd E. Beneš a transmis guvernului de la Praga să nu cedeze în fața presiunilor germane și să nu demisioneze³⁴. În acest timp relațiile dintre guvernul ceh și organele hitleriste devin din ce în ce mai încordate. În ianuarie 1940 Karl Frank, ministru de stat german, informează pe von Neurath, „protectorul” german, că doi miniștri din guvernul generalului Eliáš întrețin legături cu mișcarea clandestină. Întrebat, șeful guvernului a pretextat că e vorba de o mișcare anticomunistă. El a făgăduit că va proceda la înlocuirea lor. Cei doi miniștri au reușit însă să fugă peste hotare și după șase luni au fost cooptați în guvernul cehoslovac din emigrație. Aceasta s-a întîmplat la începutul lunii aprilie, cu cîteva zile înainte de declanșarea ofensivei germane în Apus. Spre sfîrșitul aceleiași luni, primul mi-

³² *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 404.

³³ În declarația făcută la ministerul justiției din Republica Cehoslovacă în ziua de 1 august 1945, referitoare la legăturile pe care le-a avut în anii 1939-1941 cu membrii guvernului din așa-numitul Protectorat, E. Beneš a precizat că a avut strînse legături, prin intermediul curierilor și radiotelegrafiei, cu organizațiile din rezistență, în primul rînd cu organizația *Apărarea poporului*, și chiar cu șeful guvernului, generalul Eliáš. Aceste legături, întrerupte în decembrie 1939, au fost reluate la începutul lunii aprilie 1940. (*Dokumenty z historie československé politiky*, vol. II, p. 751-753).

³⁴ *Ibidem*, p. 614.

nistru Eliáš a fost luat sub supravegherea agenților Gestapoului și la scurt timp arestat. În calitatea de șef al guvernului, Eliáš a fost judecat și condamnat la moarte (1.10.1941) pentru participarea la mișcarea de rezistență.

Istoriografia cehoslovacă postbelică a apreciat în moduri diferite, uneori global, activitatea diversilor oameni politici care au activat în guvernul ceh din Protectorat, inclusiv a generalului Eliáš. Studiile mai recente demonstrează că fostul șef al guvernului ceh a conlucrat cu guvernul din emigrație de la Londra, desfășurând totodată o bogată activitate în mișcarea de rezistență³⁵. La rîndul său E. Beneš aprecia că generalul Eliáš „a fost unul din membrii importanți ai rezistenței militare sau poate chiar a condus această organizație“³⁶.

În martie 1940 autoritățile germane au făcut bilanțul unui an de ocupație. În raportul întocmit cu această ocazie de conducerea Gestapoului din Praga se făceau aprecieri privind creșterea spiritului de rezistență al populației cehe. „Lupta unei părți a populației care activează în conspirativitate încă de la înființarea Protectoratului, fie în vederea unor transformări structurale fie pentru restabilirea vechilor relații — sublinia raportul —, a căpătat, în ultimul timp, proporții din ce în ce mai mari. Apar regulat ziare instigatoare, se răspîndesc manifeste, ziare străine, precum și știri provenite de la posturile de radio străine. Din conținutul lor — preciza în continuare raportul — se poate constata că în Protectorat au acționat oameni în cadrul unui sistem organizat, cu o conducere centrală și avînd strînse legături cu străinătatea. Din punct de vedere politic, ajungem la concluzia că toate curentele politice de mai înainte duc acum o luptă comună împotriva a tot ceea ce este german“³⁷. Raportul rezuma că cehii se aflau în acel moment organizați într-un front unic de apărare împotriva germanilor.

Un rol important în mobilizarea maselor la luptă a avut-o presa ilegală. Continuînd să se afle în primele rînduri ale rezistenței, conducerea clandestină a partidului comunist a luat toate măsurile pentru a asigura apariția regulată a organului său central „Rudé Právo“, precum și a altor ziare cu caracter local. Publi-

³⁵ Tomáš Pasák, *Prohlášení generala A. Eliáše před německým soudem v roce 1941 a jeho rozpornost*, în *Československý časopis historický*, Praha, XVI, 1968, 3, p. 447-458.

³⁶ *Dokumenty z historie československe politiky*, vol. II, p. 752.

³⁷ V. Král, *op. cit.* p. 217.

cațiile ilegale chemau masele să saboteze prin toate mijloacele mașina de război germană. De la așa-numitul „mic sabotaj“ manifestat în boicotarea de către populația cehă a negustorilor și meseriașilor germani, smulgerea firmelor și drapelurilor hitleriste, manifestarea deschisă a disprețului față de filmele naziste, refuzul de a răspunde la colectele publice ș.a. s-a trecut curînd la acțiuni de sabotaj industrial și diversiune, cum ar fi de pildă aruncarea de bombe incendiare la întrunirile publice ale naziștilor. Concomitent s-a organizat fuga peste hotare a unui număr tot mai mare de militari, în special aviatori, care ajunși în străinătate s-au înrolat în unitățile cehe organizate în țările aflate în război cu Germania. Conform datelor existente, în primele patru luni ale anului 1940 au trecut granița cca 2 000 de persoane. Atenția mișcării de rezistență a fost tot mai mult îndreptată spre organizarea luptei în uzine. Deși fuseseră interzise, grevele au continuat să izbucnească periodic. În toamna anului 1940 au crescut simțitor acțiunile de sabotaj, cu precădere în complexul industrial din Kladno. În vederea stăvilirii lor organele hitleriste au intensificat măsurile represive, numeroase persoane fiind arestate și condamnate la moarte. Ținta principală au constituit-o comuniștii cehoslovaci, organizatorii de frunte ai mișcării de rezistență. În primăvara anului 1941, în urma descoperirii sediului C.C. clandestin, majoritatea membrilor acestuia au fost arestați³⁸. În pofida măsurilor represive, în prima jumătate a anului 1941 a continuat să crească numărul acțiunilor de sabotaj în marile întreprinderi industriale. Căutînd să pună capăt acestor acțiuni, încă din luna februarie 1941 hitleriștii au trecut la organizarea în Protectorat a unei poliții speciale pentru paza întreprinderilor. Lupta antihitleristă a continuat însă. S-au înmulțit grevele cu caracter local, a fost transpus tot mai consecvent în practică cuvîntul de ordine al conducerii rezistenței — „Lucrează încet“ (Pracuj po malo).

Crearea statului „independent“ slovac a fost o manevră politică a lui Hitler prin care acesta a încercat să demonstreze opiniei publice internaționale că Cehoslovacia s-a dezmembrat datorită unor cauze interne. La scurt timp după proclamarea Slovaciei „independente“ au ieșit la iveală planurile urmărite de hitleriști. În august premierul Slovaciei, Tiso, a fost chemat la Ber-

³⁸ *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 412.

lin, unde sub formă ultimativă i-a fost adusă la cunoștință necesitatea participării Slovaciei la războiul pe care Germania urma să-l declanșeze în curînd împotriva Poloniei. Acceptarea de către Tiso a propunerilor ultimative germane a produs în rîndurile maselor populare slovace vii nemulțumiri care în cele din urmă s-au transformat în puternice manifestații antirăzboinice.

După declanșarea agresiunii germane asupra Poloniei, refugiații cehi și slovaci precum și populația slovacă aflată pe teritoriul Poloniei au răspuns apelului comandantului suprem și decretului președintelui Republicii Polone de a forma legiuni militare „care umăr la umăr cu armata poloneză să lupte pentru libertatea celor trei popoare pînă la victorie”³⁹.

Situația specifică a Slovaciei a cerut din partea conducerii mișcării de rezistență o mai mare suplețe. Și aici, ca și în Protectorat, în fruntea acestei mișcări s-au situat comuniștii. În manifestul său de la sfîrșitul anului 1939, P.C.S. a analizat cu atenție situația internă și după o discuție amplă a abandonat lozinca reînnoirii Republicii Cehoslovace, pe care a înlocuit-o cu cea a luptei împotriva dominației germane, pentru independență națională, socială și economică absolută a Slovaciei⁴⁰. În această perioadă comuniștii slovaci și-au orientat activitatea lor în principal în direcția demascării adevăratei naturi a regimului de stat din Slovacia. Prin intermediul presei conspirative, precum și al propagandei orale, P.C.S. a demascat în fața poporului corupția, demagogia socială și religioasă a extremiștilor aflați la putere, exprimîndu-și totodată solidaritatea cu rezistența poporului ceh, condamnînd măsurile brutale luate de autorități împotriva populației evreiești și declarîndu-se pentru colaborarea cu antifasciștii germani și unguri. Linia politică promovată de P.C.S. a fost aprobată de Biroul Politic al P.C.C. aflat la Moscova, care, într-o telegramă cifrată trimisă de Klement Gottwald în Slovacia în martie 1940, arăta : „Noi subliniem cu tărie că partidul nostru aprobă întru totul lozinca referitoare la dreptul cehilor și slovacilor de a dispune de ei înșiși. Dreptul de a dispune de ei înșiși înseamnă

³⁹ „Robotnik“ din 4 septembrie 1939.

⁴⁰ Inițial P.C.C. s-a pronunțat pentru o Slovacie liberă în sinul Cehoslovaciei libere într-o Europă nouă. Asupra acestui punct de vedere P.C.C. va reveni, deși într-o nouă formulare, în ultima perioadă a războiului (*Par le sang et la plume*, Bratislava, 1964, p. 108).

a avea dreptul la un stat autonom. În ce privește pe cehi, prin lupta noastră noi îi ajutăm să-și recucerească libertatea națională și independența lor de stat. În legătură cu slovacii noi vrem ca statul slovac actual să-și redobândească suveranitatea absolută“⁴¹.

Ca și în Protectorat, în Slovacia exista un Comitet Central clandestin, care își desfășura activitatea conform indicațiilor primite din partea Biroului Politic al P.C.C. După înfrângerea Franței, în condițiile înăspririi măsurilor fasciste, comuniștii slovaci au făcut încercări de a ajunge la colaborare cu cercurile burgheze opoziționiste, dar încercările lor au rămas fără rezultat⁴². Cele citeva grupări antifasciste necomuniste existente în Slovacia, dintre care una menținea legătura cu cercurile guvernului cehoslovac de la Londra, s-au preocupat îndeosebi de stringerea de informații și ajutorarea foștilor ofițeri ai armatei cehoslovace să părăsească țara.

Suprimarea libertăților democratice, înrăutățirea condițiilor de viață (scăderea salariilor și lipsa alimentelor) au dus la creșterea nemulțumirilor în rândurile populației slovace și la radicalizarea maselor. În această situație P.C.S. a depus o susținută muncă pentru consolidarea legăturilor sale cu masele și în primul rând cu clasa muncitoare, principala forță a mișcării de rezistență. Orientându-se inițial spre acțiuni și revendicări cu caracter economic, în cadrul cărora un rol important l-au jucat grevele, P.C.S. a trecut în curând la organizarea unor acțiuni cu caracter demonstrativ. Extrem de combative au fost manifestațiile organizate cu prilejul zilei de 1 Mai, când țara era de fiecare dată inundată cu manifeste anti-germane și stegulețe roșii.

În rezoluția din 17 mai 1941, referitoare la sarcinile partidului, conducerea centrală a P.C.C. aprecia că „Partidul Comunist din Slovacia trebuie să pună în centrul politicii sale revendicarea independenței politice, naționale și sociale a națiunii slovace“⁴³.

INTENSIFICAREA MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ

Izbucnirea, la 22 iunie 1941, a războiului germano-sovietic și crearea, la scurt timp după aceasta, a coaliției antihitleriste, a avut o influență vizibilă asupra dezvoltării mișcării de rezistență a

⁴¹ *Ibidem*, p. 109.

⁴² *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 414.

⁴³ *Par le sang et la plume*, p. 109-110.

cehilor și slovacilor. Intrarea U.R.S.S. în cadrul coaliției antihitleriste a făcut posibilă încheierea de către guvernul sovietic cu unele guverne din emigrație ale țărilor ocupate a unor acorduri și înțelegeri referitoare la ducerea în comun a luptei împotriva Germaniei naziste. Pe această linie se înscrie și acordul încheiat la 18 iulie 1941, la Londra, de guvernul Uniunii Sovietice cu guvernul cehoslovac din emigrație condus de E. Beneš, în care se stipula, printre altele, cooperarea în timpul războiului, precum și organizarea pe teritoriul U.R.S.S. a unor unități militare cehoslovace care să lupte împotriva armatelor hitleriste⁴⁴. Concomitent guvernul sovietic a recunoscut guvernul dr. E. Beneš, fapt care a dus la întărirea colaborării dintre cele două guverne și a cooperării din cadrul coaliției antihitleriste.

În aceste condiții conducerea P.C.C. a luat măsuri de intensificare a mișcării de rezistență din țară. Locul Comitetului Central clandestin din țară, ai cărui membri fuseseră în majoritate arestați de Gestapo, este luat de altul nou care, prin intermediul presei conspirative („Rudé Právo“, „Tábor“ și altele) precum și a muncii desfășurate în primul rând printre muncitori, cheamă clasa muncitoare din Protectorat la intensificarea acțiunilor de sabotare a mașinii de război hitleriste. Dând curs apelului P.C.C., muncitorii din întreprinderile industriale deteriorează materiile prime și mașinile, produc rebuturi, refuză să lucreze ore suplimentare. Concomitent comuniștii trec la organizarea unor grupuri de sabotaj ale căror misiuni erau incendierea depozitelor germane, avarierea mașinilor și instalațiilor, organizarea unor acțiuni de diversiune, mai ales împotriva căilor ferate. Încercînd să contracareze aceste acțiuni, autoritățile de ocupație intensifică măsurile de represiune. Din iunie și pînă în decembrie 1941 au fost arestate în Cehia 5 162 persoane, printre care 1 358 comuniști, iar în Moravia 5 148 persoane, printre care 808 comuniști⁴⁵. În această situație conducerea P.C.C. hotărăște să se opună cu arma în mînă teroarei, pășind la organizarea mișcării de partizani. Ca urmare a fost constituit primul grup de partizani, format inițial numai

⁴⁴ *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 417; J. Doležal, *Slovenské národní povstání*, Praha, 1954, p. 45.

⁴⁵ V. Král, *op. cit.*, p. 145.

din comuniști, care și-au început acțiunile de luptă în munții Beschizi ⁴⁶.

P.C.C. a continuat în același timp să se afle în fruntea mișcării greviste care lua amploare. În cursul lunii august 1941 au fost organizate numeroase greve la uzinele Škoda și în bazinul carbonifer de la Kladno. Acțiunile greviste au fost organizate periodic și în alte localități, pentru a deruta pe agenții Gestapoului. Pe străzi erau aruncate în plină zi manifeste; în fabrici au fost organizate colecte pentru fondul de rezistență. La sfârșitul lunii septembrie a fost creat de către comuniști *Comitetul central național revoluționar cehoslovac* (Ústředného národně revolučního výboru Československa), la care au aderat și reprezentanți ai unor grupări antifasciste necomuniste. Autoritățile de ocupație au fost obligate să recunoască că rezistența cehilor se intensificase într-o asemenea măsură, încât producția de război era direct amenințată. Ele au cerut luarea unor măsuri drastice care să stăvilească valul de sabotaje și greve muncitorești. Una din aceste măsuri a fost numirea în fruntea Protectoratului a lui Reinhardt Heydrich, care îl înlocuia în funcția de „protector“ pe von Neurath.

Noul „protector“ a sosit la Praga în ziua de 27 septembrie 1941, aducând cu sine un plan de măsuri imediate și de perspectivă dinainte pregătit. Misiunea sa cea mai urgentă era de a distruge rezistența cehă; în acest sens trebuia realizată o ruptură între masele de muncitori și țărani pe de o parte și „cei care nu voiau să se adapteze noilor condiții de ocupație“ pe de alta. Planul de perspectivă cuprindea o serie de măsuri care urmau să fie aplicate în timp și care trebuia să ducă în cele din urmă la exterminarea cehilor. După sosirea la Praga, Heydrich a decretat imediat în Protectorat starea de urgență. La sfârșitul lunii septembrie 1941 Gestapoul a arestat și condamnat la moarte nouă gazetari din redacția conspirativă a ziarului „Rudé Právo“ și cinci generali care acționau în mișcarea de rezistență. A urmat apoi arestarea a cca o sută de persoane din rîndul personalului care deservea cele unsprezece posturi de radio clandestine. Timp de patru luni tribunalele de urgență au condamnat la moarte fără întrerupere sute de oameni care acționau în mișcarea de rezistență, numeroși alții fiind trimiși în lagărele de concentrare. Concomitent organele de ocupație au trecut la o vastă și rapidă acțiune de germanizare,

⁴⁶ *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 420.

la deportarea în masă a evreilor cehi și la înfăptuirea unei reforme administrative care prevedea înlocuirea funcționarilor cehi cu naziști. Persoanele rămase fără lucru erau amenințate cu trimiterea la muncă forțată în Reich.

În pofida teroarei și a represaliilor, mișcarea de rezistență cehă nu s-a lăsat intimidată. În cursul lunii octombrie a reapărut ziarul „Rudé Právo“. Sub îndrumarea comuniștilor și a altor patrioți au continuat acțiunile de sabotaj, ceea ce l-a determinat pe Heydrich să recunoască, într-un raport al său, că rezistența cehă nu a cedat. Conform statisticilor organelor de ocupație, din septembrie și pînă la sfîrșitul anului 1941 în Protectorat au fost organizate 582 acțiuni de sabotaj. Grevele și acțiunile de sabotaj au continuat și la începutul anului 1942. În luna aprilie transportul feroviar a fost amenințat cu paralizarea. În aceste împrejurări Heydrich a dezlănțuit un nou val de teroare. Numeroși comuniști și patrioți cehi au fost arestați. Printre aceștia s-a numărat și cunoscutul ziarist ceh Julius Fucik, autor al zguduitorului „Reportaj cu ștreangul de gît“. Valul de teroare atinge apogeul după atentatul organizat în ziua de 27 mai 1942 asupra lui Heydrich. Pus la cale de emigrația militară de la Londra, în cadrul consfăturii din 5 octombrie 1941 — fără o înțelegere prealabilă cu mișcarea de rezistență din țară —, atentatul a fost executat de doi subofițeri cehi parașutați în Protectorat încă de la finele anului 1941. Deși pe plan internațional atentatul a avut un larg ecou și a stimulat lupta de eliberare națională, în țară el s-a soldat cu consecințe incalculabile. Ocupanții hitleriști au inițiat o perioadă de crunte represalii, pe care istoriografia cehă a numit-o *Heydrichiada*. În Protectorat a fost declarată starea de asediu iar Hitler a ordonat drept revanșă luarea celor mai drastice măsuri. Urmînd acest ordin curțile marțiale înființate ad-hoc au condamnat la moarte 1 800 de persoane. La scurt timp după atentat Gestapoul a arestat pe membrii celui de-al II-lea Comitet Central clandestin (care fusese refăcut în iunie 1941). În unele regiuni mișcarea de rezistență a fost complet decimată. Tot acum a fost împușcat și generalul Eliáš. Cercetările întreprinse de Gestapo în vederea descoperirii autorilor atentatului nu au dus la rezultatele scontate, după cum apelul adresat populației de a denunța pe făptași a rămas fără răspuns. La 4 iunie 1942 Heydrich a încetat din viață. Naziștii s-au decis să treacă la represalii și acțiuni de pedepsire în masă care să inspire tuturor groaza și teama de a se mai opune ocupanților. În urma unei informații false, cum că în satul Lidice s-ar afla ascuns unul din parașutiștii participanți la atentat, autoritățile de ocupație au hotărît, cu asentimentul Berlinului, distrugerea în întregime a satului. Trecînd

la punerea în aplicare a acestei hotărâri, în zilele de 12—18 iunie 1942 satul a fost ras de pe suprafața pământului iar populația bărbătească exterminată. Aceeași soartă a avut-o și satul Ležáky, din Cehia centrală, în urma descoperirii de către poliție a unui post de emisiune clandestin. Teroarea a continuat în tot cursul anului 1942; se poate spune că pentru poporul ceh a doua jumătate a anului 1942 a fost cea mai grea perioadă din anii ocupației naziste.

Teroarea dezlănțuită de naziști împotriva poporului ceh a întâmpinat protestul opiniei publice mondiale. Postându-se în fruntea forțelor patriotice din țara noastră, Partidul Comunist Român s-a alăturat acestor proteste, evidențiind eroismul poporului ceh și condamnând totodată măsurile barbare luate de ocupații germani. „Heydrich a murit. Asasinul patrioților cehi, acel care conducea teroarea în țările ocupate, acel al cărui nume va rămâne pentru totdeauna pătat de crimele pe care le-a comis împotriva patrioților tuturor popoarelor iubitoare de pace și libertate, acel care prin cruzimea sa și prin sălbăticia sa reprezintă Europa lui Hitler, și-a primit pedeapsa meritată” — se spunea în Buletinul informativ al C.C. al P.C.R. din 6 iunie 1942. „Moartea lui — se arăta în continuare — este semnalul pentru eliberarea Europei de sub jugul lui Hitler. În zadar germanii desperați trimit la moarte numeroși cehi, autorii atentatului au rămas nedescoperiți, iar lupta poporului ceh nu este decît și mai puternică și mai hotărîtă“.

Situați în fruntea mișcării de rezistență, comuniștii și-au refăcut rețeaua de legătură dintre grupele conspirative iar în toamna anului 1942 a fost format cel de-al III-lea Comitet Central clandestin, a cărui primă sarcină a fost lupta împotriva deprimării, ridicarea moralului și a încrederii în victorie. Concomitent partidul a continuat organizarea în Protectorat a unor noi grupuri de partizani.

Cu trei zile înainte declanșării agresiunii împotriva Uniunii Sovietice, la 19 iunie 1941, șeful Marelui stat major al armatei germane, generalul Halder, a făcut o vizită secretă la Bratislava. A doua zi ambasadorul Germaniei, Ludin, a adus la cunoștința lui Tiso dorința lui Hitler ca Slovacia să participe activ la războiul din Răsărit⁴⁷. Propunerea a fost acceptată și, la 22 iunie, premie-

⁴⁷ I. Lipták, *Slovensko v 20 storočí*, Bratislava, 1968, p. 184.

rul Tiso anunța telegrafic Berlinului participarea Slovaciei la războiul antisovietic. Urmind această cale, pînă la finele anului Slovacia a declarat război tuturor țărilor care luptau împotriva Germaniei. În noua situație creată Partidul Comunist Slovac a luat hotărîrea intensificării activității de propagandă și lămurire în rîndurile armatei. Rezultatele nu s-au lăsat mult așteptate. Cei mobilizați răspundeau cu mare întîrziere la ordinele de încorporare, în timp ce printre ostașii slovaci care plecaseră pe frontul antisovietic au început dezertările și trecerea de partea sovieticilor. Această stare de lucruri a continuat pînă la începutul anului 1942, cînd Slovacia și-a retras o treime din cei 50 000 de ostași trimiși pe frontul antisovietic în toamna anului 1941.

Atenția comuniștilor a fost îndreptată totodată și asupra muncitorilor din fabrici, pe care i-au îndemnat să lupte pentru satisfacerea revendicărilor prin intermediul grevelor, demonstrațiilor și a sabotajelor, precum și asupra țăranilor de pe ogoare pe care i-au chemat să saboteze predarea cotelor din produsele agricole. În vara anului 1941 în Slovacia au fost înregistrate puternice frămîntări. Oamenii muncii protestau tot mai vehement împotriva lipsurilor și a cauzei ce le determina — războiul.

În cursul lunii iulie poliția slovacă a descoperit sediul Comitetului Central clandestin slovac precum și tipografia ziarului „Hlas ľudu“. Au fost operate numeroase arestări. Regimul fascist slovac a trecut la organizarea lichidării în masă a populației evreiești. Pînă la sfîrșitul lui octombrie 1942 au fost deportați din Slovacia în lagărele de concentrare 57 387 de evrei.

Datorită măsurilor energice luate de comuniști, spre sfîrșitul lunii august Comitetul Central clandestin a fost completat, iar o lună mai tîrziu a fost reluată editarea organului central de presă al partidului „Hlas ľudu“⁴⁸. Pînă la sfîrșitul anului 1941, Comitetul Central clandestin a reușit să restabilească legăturile cu majoritatea grupurilor din mișcarea de rezistență. Totodată P.C.S. a devenit tot mai conștient că în această fază a luptei problema revoluției socialiste trebuie să cedeze locul mișcării pentru eliberarea națională organizată pe o scară tot mai mare. Autoritatea guvernului cehoslovac din emigrație a fost recunoscută numai ca o reprezentanță a rezistenței în exterior. Datorită situației interne, în această etapă nu se reușise încă să se ajungă la organizarea frontului național de eliberare slovac sub lozinca reînnoirii Republicii Cehoslovace. Partidul s-a preocupat în primul rînd de organizarea

⁴⁸ *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 429.

luptei împotriva dominației germane, punînd accent pe formele luptei active de rezistență. Pentru a da luptei împotriva fasciștilor germani și autohtoni o formă mai populară și mai convingătoare, P.C.S. a recurs la metodele și mijloacele unuia din cei mai populari eroi naționali, intrat în legendă, haiducul Juro Jánošík. În apelurile transmise de postul de radio clandestin „Pentru o Slovacie liberă“ în cursul lunii decembrie 1941, C.C. clandestin a enunțat ideea organizării luptei de partizani în maniera folosită în trecut de cetele lui Jánošík⁴⁹. Ca urmare în multe puncte din țară au fost create baze mobile ale luptei de guerilă și grupuri de luptă Jánošík (Bojových Jánošíkových družin)⁵⁰, al căror „Statut de organizare“ a fost elaborat în primăvara anului 1942. Totodată au fost create primele baze fixe ale mișcării de partizani în regiunile muntoase.

Prima ciocnire armată dintre o grupă de luptă „Jánošík“ și gărzile fasciste ale lui Hlinka a avut loc în aprilie 1942 în districtul Humenné din Slovacia orientală. O altă grupă a fost creată de comuniști la Bratislava în mai 1942 și a purtat numele poetului revoluționar Janko Král. Ea a operat în zona Carpaților mici și a reușit să organizeze unele acțiuni de sabotaj și diversiune. După cîteva săptămîni însă aceste prime grupe de partizani au fost lichidate și membrii lor arestați. Alte grupe de acest gen s-au format succesiv în regiunea Horná Nitra, în districtele Kremnica, Gelnica ș.a. Primele încercări de a organiza și dezvolta mișcarea de partizani în Slovacia nu au dus însă la rezultate scontate, datorită faptului că în această perioadă atît condițiile interne cît și cele externe nu au favorizat dezvoltarea pe scară largă a acestei forme de luptă⁵¹.

Paralel cu dezvoltarea mișcării de rezistență organizate de comuniști, în Slovacia își intensifică activitatea antifascistă și alte grupuri, necomuniste, care activau însă izolat sau țineau legătura cu guvernul cehoslovac de la Londra. De pildă, unii dintre social-democrați colaborau cu așa numitele grupuri „cetățenești“, aflate în contact cu guvernul din emigrație. În același timp însă aripa stîngă a social-democraților a acționat tot mai frecvent alături de comuniști.

Pornind de la analiza noii situații din țară și din cadrul rezistenței, conducerea clandestină a P.C.S. a depus în cursul anului 1942

⁴⁹ *Par le sang et la plume*, p. 111-112.

⁵⁰ J. Doležal, *Slovenské národní povstání*, p. 51.

⁵¹ J. Doležal, J. Kren, *La Tchécoslovaquie en lutte. Documents sur la Résistance du peuple tchécoslovaque de 1938 à 1945*, Prague, 1961, p. 60-64.

eforturi pentru organizarea unui larg front național antihitlerist. În vederea realizării acestui obiectiv Comitetul Central clandestin a purtat convorbiri cu reprezentanții unor grupări burgheze și mici burgheze de opoziție. La sfârșitul anului 1941 și începutul anului 1942 s-a trecut la tratative directe cu conducerea diferitelor grupări politice antifasciste în vederea formării unui *Comitet central național revoluționar* de conducere a mișcării de rezistență, în componența căruia urmau să intre 3 comuniști și 3 reprezentanți ai celorlalte grupări politice antifasciste. Tratativele au continuat și în anul următor, pînă în luna martie, cînd au fost arestați membrii celui de al II-lea C.C. clandestin al P.C.S. Tratativele au fost reluate de cel de al III-lea C.C. clandestin a cărui existență a fost însă de scurtă durată (în iunie 1942 membrii săi au fost arestați). În sfârșit, ele au fost continuate de cel de al IV-lea C.C. clandestin al P.C.S., reorganizat în luna august 1942. În pofida îndelungatelor tratative nu s-a ajuns însă la un acord de vederi cu forțele politice burgheze de opoziție. Acestea au refuzat să accepte formele luptei de rezistență preconizate de partidul comunist, cum erau grevele, acțiunile de sabotaj, încetinirea ritmului de muncă și în primul rînd lupta cu arma în mînă. Refuzul întîmpinat a determinat C.C. clandestin al P.C.S. să creeze singur, în martie 1942, *Comitetul central național revoluționar din Slovacia* (Ustředného národně revolučnicko výboruna Slovensku), în cadrul căruia au intrat însă și alte elemente cu vederi antifasciste. Concomitent, din inițiativa comunistilor, au început să fie create comitete naționale revoluționare locale*, ca organe ale poporului, al căror scop era organizarea luptei împotriva fascismului în comune, orașe, districte. Pe plan local comitetele naționale revoluționare conspirative au devenit cu timpul expresia frontului larg național în curs de realizare. În cadrul lor au activat muncitori, țărani, funcționari particulari și de stat, intelectuali, persoane aparținînd tuturor straturilor sociale, de diverse concepții politice, animați însă de dorința de a lupta împotriva fascismului. Aceste comitete au apărut inițial în munții Slovaciei centrale și orientale, iar mai tîrziu, peste tot unde se făcea simțită activitatea partizanilor. În activitatea lor comitetele naționale au recurs la metode riguroase de conspirativitate. Ele au avut ca principale sarcini să procure și să asigure mijloace necesare pentru rezistență — hrană, arme, medicamente —, să ajute pe refugiați și prizonierii de război să evadeze din lagăre, să sprijine persoanele persecutate pentru activitatea politică antihitleristă, să ajute pe

* În cursul anului 1943-1944 comitete de acest gen au fost create și de alte grupări democratice.

partizani, facilitându-le contactele cu populația⁵². În pofida numeroaselor greutăți, cel de al IV-lea C.C. clandestin a reușit să-și refacă rețeaua organizatorică și să întărească activitatea conspirativă. El nu a reușit însă să mențină, datorită unor condiții obiective, legăturile stabilite inițial cu Biroul Politic al C.C. de la Moscova. Datorită acestui fapt în Slovacia s-a știut destul de puțin despre atitudinea guvernului sovietic și chiar a conducerii P.C.C. față de o serie de evenimente internaționale și, invers, conducerea din emigrație a P.C.C. nu a putut fi la curent cu evoluția evenimentelor interne din Slovacia. Așa se explică și faptul că unii din activiștii trimiși în țară de la Moscova au căzut în această perioadă în mâinile autorităților fasciste slovacă. Emisiunile de la radio Moscova nu au putut nici ele suplini contactele directe între comuniștii din țară și cei din emigrație, deși au contribuit la ridicarea moralului și întărirea speranței maselor muncitoare în victoria finală asupra Germaniei hitleriste.

INSURECȚIILE NAȚIONALE ÎN SLOVACIA ȘI CEHIA

Victoriile puterilor coaliției antihitleriste în anii 1942—1944, zdruncinând mașina de război fascistă, au creat condiții militare noi desfășurării mișcării de rezistență, au înlesnit antrenarea de noi forțe la lupta de eliberare. Înaintarea vertiginoasă a armatei sovietice spre vest, deschiderea celui de-al doilea front, criza profundă a blocului fascist ajuns în pragul destrămării totale, creșterea luptei naționale a tuturor popoarelor subjugate de fascism au creat rezistenței antifasciste din diferite țări un cadru favorabil. Aceste evenimente au avut o influență deosebită și asupra evoluției mișcării de rezistență din Cehia și Slovacia, precum și asupra atitudinii guvernului cehoslovac din emigrație. Încă din vara anului 1943 guvernul cehoslovac din emigrație hotărâse încheierea unui nou tratat cu guvernul sovietic, proiectând totodată viitoarea vizită a lui E. Beneš la Moscova. Datorită împotrivirii inițiale a guvernului britanic vizita lui Beneš la Moscova a putut fi realizată abia în decembrie 1943 (după conferințele de la Moscova și Teheran). Plecat de la Londra la 23 noiembrie 1943, Beneš a ajuns la

⁵² M. Kropilák. *Problema frontului național slovac în rezistența antifascistă*, în 9 Mai 1945-1970, București, 1970, p. 178-179.

Moscova abia la 11 decembrie, unde a rămas timp de două săptămîni⁵³. La 12 decembrie a fost semnat tratatul sovieto-cehoslovac de prietenie, ajutor reciproc și colaborare postbelică între cele două țări. Tratatul conținea prevederi referitoare la ducerea în comun a războiului în curs, precum și obligații pentru perioada postbelică. În domeniul problemelor legate de securitatea postbelică ambele guverne au reafirmat prevederile tratatului din 16 mai 1935, obligîndu-se să-și acorde ajutor „imediat” în caz de agresiune din partea Germaniei sau a aliaților ei⁵⁴. La tratat a fost anexat un protocol adițional care prevedea posibilitatea transformării lui într-un tratat trilateral cu participarea Poloniei⁵⁵. Discuțiile care au continuat după semnarea tratatului au condus înainte de toate la o înțelegere de principiu în problema activizării multilaterale a mișcării de rezistență din țară. În timpul convorbirilor a fost abordată, de asemenea, problema referitoare la concepția noului stat democratic cehoslovac postbelic. Nu a fost încheiat în această privință nici un acord definitiv care să oblige cele două părți; aceasta a avut loc mai târziu, în anul 1945, tot la Moscova. Nu s-a ajuns la înțelegere în cîteva probleme importante. A întîmpinat refuzul categoric al președintelui Beneš chestiunea recunoașterii, în cadrul unei proclamații oficiale, a slovacilor ca națiune de sine stătătoare și a rămas deschisă problema competențelor consiliilor naționale și a componentei politice a Frontului Național⁵⁶.

Asupra mișcării de rezistență din țară și-au pus totodată amprenta relațiile dintre guvernul cehoslovac de la Londra și conducerea Partidului Comunist Cehoslovac aflată la Moscova. Începînd încă din anul 1941, între cele două centre s-a purtat o îndelungată discuție în jurul tacticii pe care trebuia s-o aplice mișcarea de rezistență din țară. Se punea problema dacă această mișcare trebuie să folosească toate formele de luptă, începînd cu rezistența pasivă și terminînd cu acțiunile diversioniste de mare anvergură, inclusiv trecerea la o puternică mișcare de partizani. Guvernul din emigrație a enunțat părerea că în Protectorat nu există condiții prielnice pentru dezvoltarea mișcării de partizani.

⁵³ E. Beneš, *Paměti*, p. 392.

⁵⁴ J. Doležal, J. Kren, *La Tchécoslovaquie en lutte*, p. 89-92.

⁵⁵ W. T. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939-1945)*, Warszawa, 1970, p. 420.

⁵⁶ M. Bouček, B. Klimeš, *Czechoslowacka rewolucja w latach '1944-1948*, în *Rewolucja władza ludowa w krajach europejskich 1944-1948*, Warszawa, 1972, p. 30.

Pledînd pentru o acțiune militară hotărîtoare organizată spre sfîrșitul războiului, guvernul din emigrație a adus drept argumente condițiile politice, geografice, demografice și militare, care după părerea lui nu erau favorabile dezvoltării mișcării de partizani (depărtarea frontului, lipsa de armament, densitatea mare a populației, lipsa unor tradiții ale acestei lupte). Conducerea P.C.C. de la Moscova dimpotrivă a optat pentru lupta activă cu arma în mîină, inclusiv pentru organizarea unei puternice mișcări de partizani. Deosebiri de vederi au existat între cele două centre și în problema conducerii politice a mișcării de rezistență. Între cei mai importanți poli ai mișcării de rezistență, comuniștii și adepții lui Beneš, — scriu istoricii cehoslovaci M. Bouček și M. Klimeš — s-au conturat, în legătură cu conducerea mișcării de eliberare națională, relații complexe, care au condus uneori la situații de mare încordare datorită concepțiilor și pozițiilor de clasă. Cu toate acestea, în cadrul mișcării de rezistență nu s-a ajuns niciodată la scindare, iar lupta internă nu a depășit cadrul disputelor politice și ideologice⁵⁷.

În acest timp în țară mișcarea de rezistență trecea prin momente foarte grele, îndeosebi în Protectorat. În urma terorii dezlănțuite de ocupanții hitleriști în cursul anului 1942 și la începutul anului 1943 mișcarea de rezistență din Cehia și Moravia primise puternice lovituri. Grupările burgheze din cadrul rezistenței manifestau teamă și pasivitate. Cele citeva organizații mărunte necomuniste din cadrul rezistenței, ca de pildă Parsifal, căpitan Jano ș.a., se aflau deja în evidența Gestapoului și erau urmărite ca atare. Singurul centru care în această perioadă desfășura o activitate mai susținută era Comitetul național revoluționar, care urmărea să concentreze în jurul său diferite organizații și persoane de diverse orientări politice, de la foștii ofițeri ai armatei la funcționarii superiori din aparatul administrativ al Protectoratului. Cu toate condițiile grele din această perioadă, al III-lea C.C. clandestin al P.C.C. a reușit să-și lărgească treptat legăturile cu diferite puncte ale rezistenței conduse de comuniști. El a hotărît ca mișcarea de rezistență să dezvolte toate formele de luptă verificate pînă atunci. În ceea ce privește mișcarea de partizani, conducerea clandestină a P.C.C. a căutat forme de luptă corespunzătoare condițiilor specifice din Protectorat.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 79.

Militind pentru crearea atît în țară cît și în străinătate a unui larg front național, Biroul Politic al P.C.C. reușise să realizeze o strînsă colaborare cu socialiștii de stînga grupați în jurul lui Zdenek Fierlinger, ministrul Cehoslovaciei la Moscova *. La 1 mai 1943 aceștia dau publicității un manifest comun, în care se făcea apel la unirea tuturor forțelor poporului cehoslovac din țară și emigrație în lupta împotriva hitleriștilor. Dînd curs acestui apel, comuniștii cehi au depus eforturi pentru concentrarea în jurul lor și a celorlalte forțe care acționau în cadrul rezistenței. În iulie 1943 a sosit în țară un grup de comuniști trimis de Biroul Politic al P.C.C.. Grupul a adus cu sine noi directive cu privire la organizarea mișcării de rezistență. Acestea prevedeau, ca sarcini majore, înființarea de comitete naționale ca reprezentante ale frontului național, diversificarea formelor de luptă activă, dezvoltarea mișcării de partizani, pregătirea populației în vederea insurecției generale ⁵⁸ etc.

În urma apelului lansat de conducerea clandestină a R.C.C. din țară — în care toți patrioții erau chemați să sprijine mișcarea de rezistență — au fost organizate noi grupări și detașamente de partizani. Mișcarea de partizani din Protectorat nu a atins însă dimensiunile celei din Slovacia. Datorită măsurilor represive luate de organele de ocupație, mișcarea de rezistență cehă a primit pu-ternice și continui lovituri care au împiedicat-o să constituie — așa cum se va întîmpla în Slovacia — o etapă spre insurecția generală.

Încheierea tratatului sovieto-cehoslovac în decembrie 1943 precum și succesele coaliției antihitleriste au favorizat nu numai intensificarea mișcării de rezistență din țară, ci și antrenarea pe fronturile de război a numeroșilor cetățeni cehoslovaci aflați în emigrație, fie în Apus, fie în U.R.S.S.

O contribuție însemnată la lupta antihitleristă pe frontul apusean și-au adus-o aviatorii cehi și slovaci în cadrul forțelor aeriene britanice. Ei au participat la marile bătălii aeriene pentru supra-mație în Atlantic, precum și la operațiile de debarcare în Normandia, executînd peste 2 000 de zboruri operative. Între anii 1940

* Z. Fierlinger a fost în anii 1937-1939 ambasadorul Cehoslovaciei la Moscova. Această funcție a deținut-o și în anii 1941-1945, după semnarea acordului sovieto-cehoslovac din 18 iulie 1941 și a tratatului sovieto-cehoslovac din decembrie 1943.

⁵⁸ *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 442.

și 1945 avioanele de vânătoare cehoslovace au doborât 185 de avioane germane, au participat la bombardarea a numeroase aerodromuri inamice, a mijloacelor de transport terestru și maritim. Pentru faptele lor de arme mulți aviatori cehi și slovaci au fost decorați de comandamentul suprem al aviației britanice⁵⁹. Spre sfârșitul războiului o parte din personalul de aviație cehoslovac a fost transferat în U.R.S.S., unde a participat la luptele din Răsărit. Totodată un număr de 4 200 de ostași din Corpul militar cehoslovac din Anglia au fost dislocați în Franța, unde au luat parte la asediul fortăreței Dunkerque, care s-a prelungit pînă la 9 mai 1945.

La războiul antihitlerist și-au adus, de asemenea, aportul unitățile militare cehoslovace create pe teritoriul U.R.S.S. după semnarea acordului sovieto-cehoslovac din iulie 1941. Inițial guvernul cehoslovac din emigrație a manifestat unele rezerve în ce privește rolul și misiunile pe care le aveau de îndeplinit aceste unități. El susținea că forțele armate cehoslovace aflate în afara granițelor țării trebuie păstrate pentru a fi folosite în Cehoslovacia în momentul în care acolo va fi declanșată insurecția generală. Rezervele guvernului din emigrație au întâmpinat riposta conducerii centrale a P.C.C., care nu numai că a fost de acord cu organizarea acestor unități, dar a și susținut intrarea lor imediată în luptă alături de unitățile armatei sovietice.

Prima unitate cehoslovacă, de valoarea unui batalion, a fost creată pe teritoriul U.R.S.S. în ianuarie 1942, în localitatea Buzuluk pe râul Samara, avînd comandant pe lt. col. Ludvik Svoboda. În luna ianuarie 1943 această unitate a plecat pe front, iar în martie a participat la luptele de la Sokolovo (la sud de Harkov). În luna mai 1943, tot la Buzuluk, a fost organizată o a doua unitate cehoslovacă, constituită în mare majoritate din prizonieri slovaci. La 28 mai 1943 s-a semnat un acord militar între guvernul sovietic și guvernul din emigrație a lui E. Beneš, în baza căruia unitățile militare cehoslovace constituite pe teritoriul U.R.S.S. urmau să fie dotate și întreținute de statul sovietic. O lună mai târziu, la 1 iulie, a fost anunțată constituirea unei brigăzi cehoslovace, a cărei comandă a preluat-o L. Svoboda. Brigada a participat la luptele din regiunea Kievului. Ajungînd în Volînia în martie 1944, unde se afla o numeroasă minoritate cehă, în brigadă s-au înrolat încă aproape 10 000 de voluntari. După 1 aprilie 1944 forțele armate cehoslovace constituite pe teritoriul U.R.S.S. au fost:

⁵⁹ J. Doležal, J. Kren. *op. cit.*, p. 53-54.

transformate într-un corp de armată care a participat alături de armatele sovietice, române și poloneze la luptele pentru eliberarea Republicii Cehoslovace de sub ocupația hitleristă.

Ca urmare a evenimentelor militare și politice care au avut loc la sfârșitul anului 1942 și începutul anului 1943, guvernul slovac a intrat într-o profundă criză politică, manifestată pe de o parte prin creșterea spiritului antigerman al majorității populației slovace, iar pe de alta în discreditarea definitivă în fața societății a regimului fascist aflat la putere. Pe măsură ce naționaliștii slovaci au compromis ideea statului slovac, un loc tot mai important în conștiința națiunii a început să-l ocupe concepția reînnoirii Republicii Cehoslovace. Această reînnoire urma să aibă loc pe noi baze, care să garanteze egalitatea în drepturi a poporului ceh și slovac. Pentru o asemenea reînnoire s-a pronunțat și conducerea P.C.C. aflată la Moscova, care în directivele sale din 5 ianuarie 1943 intitulate *Despre linia politică și sarcinile imediate ale P.C.C.* sublinia că lupta poporului ceh și slovac pentru eliberare națională are drept scop sfărîmarea jugului hitlerist și constituirea unei Cehoslovacii noi, libere și democratice, în care fascismul și opresiunea națională să fie înlăturate o dată pentru totdeauna. „Lupta comună a popoarelor Cehoslovaciei — se spunea în directive — facilitează și accelerează soluționarea problemei naționale care se va realiza pe baza egalității în drepturi”⁶⁰.

Președintele Beneš și cercurile burgheze cehe din emigrație au continuat însă să nu ia în considerare schimbările care aveau loc în Slovacia. La 30 iunie 1943, în discursul pronunțat la Londra, prin care anunța programul său de guvernare, E. Beneš a reafirmat vechea sa poziție față de Slovacia și a atribuit poporului slovac responsabilitatea pentru dezmembrarea Cehoslovaciei.

Criza din Slovacia continua să se adâncească. Echipa aflată la putere, formată din adepții partidului naționalist clerical al lui Hlinka, și-a pierdut tot mai mult poziția conducătoare în rîndul vechilor partide aliate — agrarienii și partidul naționalist al lui Rázus (de factură luterană). O însemnată parte a liderilor acestor partide trec mai întii în opoziție iar apoi în rezistență. În aceste împrejurări conducerea P.C.C. a hotărît să trimită în

⁶⁰ *Par le sang et la plume*, p. 114-115.

Slovacia un delegat permanent al său. Această funcție a fost conferită lui Karol Smidke (delegat politic), iar ca adjunct al său pentru problemele comunicațiilor radiofonice a fost desemnat Karol Bacilek⁶¹. În noaptea de 22 spre 23 iulie 1943 aceștia au fost parașutați lângă Varșovia, de unde apoi au reușit, nu fără dificultăți, să treacă granița în Slovacia. Împreună cu cel de al V-lea C.C. clandestin reorganizat în vara anului 1943 (cel de-al IV-lea fusese arestat în primăvara aceluiași an) aceștia au început pregătirile pentru crearea unui stat major revoluționar, a cărui misiune urma să fie organizarea luptei în faza finală a războiului. La rindul său guvernul din emigrație sporește numărul agenților săi din Slovacia, activizându-i totodată pe social-democrații de dreapta. În cadrul rezistenței burgheze s-au delimitat în această perioadă două grupări fundamentale; una susținea invariabil vechea teză a statului cehoslovac etnic și necesitatea reînnoirii la vechiul regim premunchenez, cealaltă se pronunța pentru reînnoirea Republicii Cehoslovace burgheze și efectuarea anumitor schimbări în raporturile dintre cehi și slovaci. Adepții acestei grupări reclamau necesitatea recunoașterii suveranității națiunii slovace și admiteau, pînă la un punct, realizarea unui program de transformări sociale. Nici una din grupările amintite nu aveau însă decît o influență limitată în cadrul mișcării naționale de rezistență din Slovacia.

Situația în țară devenea tot mai încordată. La 10 august 1943 a izbucnit o puternică grevă de 8 zile la fabrica de postav din Žilina, iar la 16 august — ca răspuns la intențiile guvernului slovac de a-i trimite în Reich — se răscoală 15 000 de soldați din garnizoana Tarnov⁶². Pe front, în toamna aceluiași an, 2 000 de ostași și ofițeri trec de partea armatelor sovietice⁶³.

În acest timp un element nou avea să întărească mișcarea de partizani din țară — sosirea în Slovacia a numeroși prizonieri evadați din lagărele de concentrare germane. O mare însemnătate a avut-o trecerea în Slovacia a unui grup de 96 de prizonieri francezi ajutați de mișcarea antifascistă ungară să evadeze din lagărele de concentrare din Ungaria. Sub comanda căpitanului Georges de Lannurien acest grup s-a organizat într-o unitate de partizani care a intrat apoi în componența primei brigăzi slovace de

⁶¹ *Dějiny Komunistické Strany Československa*, p. 439.

⁶² *Dokumenty z historie československa politiky*, vol. II, p. 728-729.

⁶³ G. Husák, *Svedectvo o slovenskom narodnom povstani*, Bratislava, 1964, p. 76.

partizani „Generalul Ștefănik“. În toamna anului 1943 și primăvara anului 1944 au fost organizate alte numeroase grupuri și unități de partizani.

Evoluția evenimentelor pune cu acuitate problema creării unui organ central de conducere pe scară națională a rezistenței slovace și de organizare a insurecției. În acest sens reprezentanții C.C. clandestin au reluat convorbirile cu grupurile rezistenței burgheze de toate nuanțele. Platforma politică a înțelegerii era reconstruirea statului comun al cehilor și slovacilor pe baza egalității absolute în drepturi. Pornind de la această platformă, conducerea clandestină a C.C. al P.C.S. a enunțat ideea creării *Consiliului Național Slovac* (Slovenské národní rady) ca organism central de conducere a mișcării de rezistență. Discuțiile dintre conducerea P.C.S. și organizațiile antifasciste burgheze în această problemă au fost facilitate de încheierea în decembrie 1943 a tratatului sovieto-cehoslovac și s-au finalizat cu încheierea unei înțelegeri intitulate *Acordul din ziua de crăciun* (Vanoční dhoda), principal document programatic al C.N.S. Consiliul s-a pronunțat pentru un stat comun al cehilor și slovacilor constituit pe principiul egalității, în care urma să fie instaurat un regim democratic menit să asigure stîrpirea tendințelor fasciste și promovarea unei politici sociale și economice echitabile. C.N.S. a adoptat principiul reprezentării proporționale : P.C.S. împreună cu social-democrația — cu care încă din septembrie 1943 stabilise principii de colaborare — aveau 4 reprezentanți. Același număr de reprezentanți îl avea și blocul grupărilor burgheze de diferite tendințe. Această reprezentare politică a fost rezultatul evoluției istorice a partidelor politice în perioada postmuncheneză. Pierzîndu-și în mare măsură creditul moral și politic în cadrul națiunii, partidele burgheze nu au mai putut juca vechiul lor rol.

Dintre toate partidele politice care au activat în vechea Republică Cehoslovacă, în Slovacia singur Partidul Comunist Slovac și-a păstrat autoritatea morală și politică.

Sub conducerea celui de-al V-lea C.C. clandestin al P.C.S. comuniștii au depus eforturi pentru întărirea mișcării de partizani, formarea de noi unități, procurarea armamentului și echipamentului necesar. Alianții burghezi din cadrul C.N.S., deși nu manifestau o prea mare simpatie pentru mișcarea de partizani, au contribuit totuși prin mijloace financiare la dotarea cu armament și echipament a acestei mișcări.

Începînd din primăvara anului 1944 mișcarea de partizani din Slovacia și-a sporit substanțial aportul în cadrul rezistenței, mai cu seamă în partea de răsărit a țării. Avînd sprijinul comitetelor naționale conspirative, mișcarea de partizani s-a bucurat totodată de încrederea, simpatia și sprijinul populației. În vara anului 1944 în rîndurile mișcării de partizani din Slovacia au intrat grupuri tot mai numeroase de cehi, ruteni din Ucraina subcarpatică, partizani sovietici, români, polonezi, unguri, antifasciști germani, mulți dintre ei cu experiență în luptele din spatele frontului. Cetățenii români proveneau din rîndul prizonierilor de război antifasciști din U.R.S.S., unde fuseseră instruiți în tabăra de partizani de la Kiev și au fost parașutați în Slovacia, după declanșarea insurecției naționale slovace⁶⁴. Ei au luptat în detașamentele și grupele de diversiune și cercetare sovietice Kalinin, Budionni, Jakol, Krasnov, Hrușciiov ș.a. de pe teritoriul acestei țări. Insurgenților slovaci li s-a alăturat, de asemenea, un întreg pluton de ostași români transilvăneni care părăsiseră armata ungară și care au fost folosiți la lucrările genistice. Pînă astăzi dăinuie în Slovacia amintirea studentei Elena Risca din București, atunci în vîrstă de 20 de ani, care, deși rănită, a acoperit cu focul mitralierei retragerea detașamentului său. Luată prizonieră și supusă interogatoriului de către comandantul nazist, ea a dat dovadă de mult curaj și nu și-a trădat tovarășii de luptă. La 6 ianuarie 1945 ea a fost executată la Bratislava⁶⁵. Partizanii români au luptat alături de partizanii slovaci și sovietici pînă în primele luni ale anului 1945⁶⁶.

Acordînd o mare importanță dezvoltării mișcării de partizani, Partidul Comunist Slovac a dat o atenție sporită atragerii de partea luptei antihitleriste a unei părți cît mai însemnate a armatei slovace. Crearea de dezidențe în cadrul armatei, atragerea ostașilor, individual sau în grupuri, de partea rezistenței au constituit înce-

⁶⁴ I. Olteanu, *Despre activitatea unor grupuri de partizani sovietici și români care au luptat pe teritoriul Slovaciei în perioada august 1944 - februarie 1945*, în „Analele de istorie”, nr. 6, 1960, p. 136-151; J. Doležal, J. Hrozičnik, *Miedzínárodná Solidarita v Slovenskom národnom povstani*, Bratislava, 1959, 214-215.

⁶⁵ M. Teichman, *Contribuția românească la lupta de eliberare națională a poporului cehoslovac. Ostași și partizani români în lupta pentru eliberarea Cehoslovaciei*, în 9 Mai 1945-1970, București, Editura militară, 1970, p. 261.

⁶⁶ *August 1944 — Mai 1945. Scurtă prezentare a contribuției României la războiul antihitlerist*, Editura militară, București, 1969, p. 359-362.

puterile muncii politice desfășurate în rîndurile armatei. Conducerea P.C.C. aflată la Moscova precum și C.C. al P.C.S. clandestin din Slovacia au fost perfect conștiente de importanța acestei activități și în consecință munca comuniștilor în rîndul trupelor a fost tot mai bine organizată și mai eficace. Datorită ei un număr mare de ostași au dezertat și au îngroșat rîndurile partizanilor. Concomitent s-a acordat atenție constituirii unor grupe de rezistență printre ofițeri. În acest timp a sporit și atenția guvernului din emigrație față de problema armatei slovacă. Spre sfîrșitul anului 1943 ministrul cehoslovac al apărării din cadrul guvernului de la Londra a început să considere armata slovacă ca „unul din principalii factori“ ai rezistenței⁶⁷. Conform planurilor guvernului din emigrație, armata slovacă atrasă de partea sa urma să aibă ca sarcină preluarea puterii și „menținerea noii ordini“ în Slovacia. Conducerea politică urma să fie preluată și în Slovacia de către Comitetul Național Central.

Între timp evoluția obiectivă a situației a fost mai puternică decît voința subiectivă a reprezentanților rezistenței burgheze. Unele din realitățile care i-au obligat să-și schimbe proiectele a fost apropierea rapidă a trupelor sovietice de frontiera slovacă și activizarea rezistenței armate a forțelor locale. La acestea se adăuga și posibilitatea ocupării militare a Slovaciei de către trupele germane. În această situație, liderii rezistenței burgheze nu au putut ignora dezvoltarea rapidă a mișcării de partizani în Slovacia, în timp ce conducerea P.C.S. nu a putut, la rîndul ei, să nu ia în considerare schimbările care survineau în cadrul armatei, care devenise obiectul interesului liderilor rezistenței burgheze.

Aceste probleme din cadrul mișcării de rezistență necesitau însă o rezolvare urgentă. În interesul concentrării tuturor forțelor interesate în eliberarea țării și realizării frontului național anti-fascist — care așa cum am văzut continua să fie un proces plin de contradicții interne — era nevoie ca între cele două tabere să se ajungă la un consens în ce privește planul organizării insurecției armate. La acest consens s-a ajuns în cadrul consfătuirii comune a reprezentanților Consiliului Național Slovac și ai Comitetului militar al rezistenței, care a avut loc la 29 iunie 1944.

În cadrul acestei consfătuirii a fost aprobat planul de ansamblu al insurecției, definitivat apoi în ședința comună din 20 iulie,

⁶⁷ *Par le sang et la plume*, p. 120.

și s-a hotărât trimiterea în Uniunea Sovietică a unei delegații a C.N.S. care să coordoneze planurile insurecției cu planul operațiilor de amploare ale forțelor sovietice. Între insurecția slovacă și frontul de răsărit urma să se stabilească o coordonare care să asigure celei dintâi o desfășurare cât mai eficientă. Plecarea delegației a fost însă inutil amînată și a avut loc abia la 4 august 1944. Potrivit planului aprobat în ședința din iunie 1944, forța armată a insurecției urma să o constituie detașamentele de partizani, unități ale armatei slovace atrase de partea insurgenților și detașamentele populației înarmate. S-a convenit ca locotenent-colonelul Golian, care era șeful statului major al armatei naționale, precum și alți ofițeri angajați în pregătirea insurecției să se folosească de funcțiile lor legale pentru asigurarea realizării planului. Totodată a fost luată în discuție și eventualitatea ocupării Slovaciei de către armatele germane, problemă capitală pentru desfășurarea acțiunilor insurecționale.

Biroul Politic al P.C.C. a aprobat la 23 august 1944 activitatea celui de al V-lea C.C. clandestin al P.C.S. și a semnat o declarație intitulată *Punctul de vedere al conducerii P.C.C. referitor la sarcinile mișcării de eliberare din Slovacia*. În acest document partidul a precizat atitudinea sa față de armata slovacă și misiunile care-i reveneau acesteia în cadrul insurecției armate. Conform acestora, în cazul în care trupele germane ar fi încercat să ocupe Slovacia, armata slovacă ajutată de populație urma să treacă la rezistența armată. „În asemenea caz prima ei misiune este să elibereze și să mențină prin forța armelor o parte cât mai mare posibil din teritoriu, să organizeze pe teritoriul liber puterea de stat provizorie (Consiliul Național Slovac) și să continue pe teritoriul ocupat războiul de partizani pînă la eliberarea cu ajutorul Armatei Roșii a întregului teritoriu slovac”.⁶⁸ Insurecția urma să fie declanșată în concordanță cu operațiile armatei sovietice în momentul în care aceasta intra pe teritoriul Slovaciei. În fine, documentul confirma experiența celui de al V-lea C.C. clandestin al P.C.S. și sancționa ideea transformării forțelor armate regulate într-un instrument militar de luptă împotriva fascismului. El recunoștea autoritatea C.N.S. ca singur organism național reprezentativ capabil să unească toate forțele antifasciste din țară și să asigure participarea armatei la pregătirea insurecției.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 123.

Punerea în aplicare a acestor proiecte elaborate sau ratificate de Biroul Politic al P.C.C. a fost însă devansată de evenimentele petrecute pe plan extern și intern care au modificat brusc situația din Slovacia. Respingerea armatelor germane din U.R.S.S. pînă pe creasta Carpaților și prezența trupelor sovietice în apropierea granițelor cehoslovace, debarcarea aliaților în Normandia, eliberarea de către armata sovietică și armata poloneză a unei mari părți din Polonia, unde, la 22 iulie 1944, și-a început activitatea Comitetul Polonez de Eliberare Națională, victoria insurecției naționale antifasciste începută la 23 august în România și trecerea acesteia de partea Aliaților au favorizat precipitarea evenimentelor din Slovacia. Regimul fascist intră într-o criză acută, din care va căuta să iasă cu ajutorul armatelor germane.

Evenimentele s-au precipitat cu repeziciune. Garnizoana din orașul Martin s-a revoltat împotriva guvernului. La 25 august partizanii împreună cu ostași ai armatei regulate au pătruns în închisoarea din Ružomberok și au eliberat pe deținuții politici. O zi mai târziu o unitate de partizani a înlăturat pe reprezentanții autorităților fasciste din localitatea Brezno nad Hronom, în timp ce ostași din garnizoana Harmanec au arestat pe germanii localnici membri ai partidului nazist. În acest timp delegația C.N.S. aflată la Moscova continua să ducă tratative în vederea coordonării acțiunilor insurecționale cu operațiile armatei sovietice, tratative care vor fi finalizate abia după declanșarea insurecției naționale. La 27 august a avut loc, tot la Moscova, întilnirea între delegația C.N.S. și delegația guvernului din emigrație, care prin intermediul ambasadorului cehoslovac Z. Fierlinger a recunoscut la 1 septembrie că „întreaga rezistență slovacă reprezintă un front național unit care se află în concordanță cu guvernul cehoslovac“.

Avaiansa revoluționară declanșată în Slovacia nu mai putea fi oprită pînă la sosirea delegației C.N.S. și stabilirea orei propice pentru declanșarea insurecției. La 28 august 1944 o misiune germană, condusă de generalul Otto, care se retrăgea din România prin trecătoarea de la Martin a fost atacată de garnizoana slovacă din acest oraș și după o luptă dirză trupele germane au fost înfrînte. În urma acestor evenimente era clar că intervenția germană nu se va lăsa așteptată. În consecință nu se putea face decît un singur lucru : să se acționeze rapid, renunțîndu-se pentru un moment la coordonarea acțiunilor cu mișcările trupelor sovietice. În cursul zilei de 28 august Comitetul militar a încheiat cu parti-

zării un acord de colaborare ; seara locotenent-colonelul Golian a ordonat tuturor garnizoanelor și posturilor de frontieră să se afle în stare de alarmă ⁶⁹.

La 29 august, pe la Púchov și Čedca, în Slovacia au început să intre primele unități germane de ocupație. Nota diplomatică trimisă de Ribbentrop guvernului slovac nu a fost decât un act formal care confirma deja începerea ocupării Slovaciei. Guvernul Tiso nu putea să se mai mențină decât datorită prezenței trupelor germane. În aceeași zi, în discursul radiodifuzat, generalul Čatloš, ministrul apărării, a anunțat populația că la invitația și insistența „președintelui și conducătorului nostru“ (Tiso) trupele germane vin în sfârșit în Slovacia pentru a lichida acel flagel care sînt partizanii. Imediat după discursul lui Čatloš, locotenent-colonelul Golian a dat ordin să se treacă la acțiune. La 30 august postul de radio „Slovacia liberă“, aflat la Banská Bystrica, a transmis proclamația Comitetului militar către populație pe care o anunța despre declanșarea insurecției. Așadar, la sfârșitul lunii august 1944 acțiunile armate ale unităților de partizani și ale armatei regulate s-au transformat într-o insurecție națională generală, avînd ca obiectiv lichidarea regimului fascist și transferarea puterii comitetelor naționale și regionale. Pînă în seara zilei de 30 august, forțele insurecționale au eliberat peste jumătate din teritoriul țării, în centrul căruia se afla orașul Banská Bystrica, unde s-au instalat organele civile și militare — Consiliul Național și Comitetul militar. La 1 septembrie, la prima sa ședință ținută în condiții legale, C.N.S. a anunțat că preia puterea pe întregul teritoriu al țării și a proclamat Republica Cehoslovacă reînnoită. Au fost, de asemenea, publicate o serie de hotărîri cu privire la dizolvarea partidului naționalist al lui Hlinka, a gărzilor sale precum și a tuturor organizațiilor regimului fascist și constituirea comitetelor centrale insurecționale politice și militare. Lichidînd regimul fascist, pe teritoriile eliberate întreaga viață a început să se organizeze într-un spirit de libertate și entuziasm patriotic, de unitate morală. Peste tot au fost constituite comitete naționale care în virtutea competențelor ce le reveneau au revocat din funcții pe reprezentanții regimului fascist, asumîndu-și întreaga putere politică și administrativă ; ele s-au îngrijit totodată de aprovizionarea unităților insurecționale, au organizat spitale de campanie,

⁶⁹ *Ibidem*, p. 125.

au mobilizat populația la lucrări de fortificații și și-au asumat răspunderea pentru menținerea ordinii publice ⁷⁰.

La 2 septembrie a fost publicată declarația P.C.S. -- document de mare importanță; declarația califica insurecția drept un „act politic național și revoluționar; ea dădea activității comunistilor din comitetele naționale, unităților de partizani și ale armatei o direcție de orientare clară. Răspunzînd lozincii lansate de partid „Totul pentru front!“, muncitorii, sub conducerea comitetelor de fabrică, trec la organizarea producției pentru revoile frontului. Pentru aceleași nevoi își mobilizează forțele țărani și celelalte categorii de oameni ai muncii.

Trupele germane au atacat teritoriul liber al Slovaciei din cîteva direcții, încercînd să înfrîngă rapid pe insurgenți. Inițial la luptele împotriva insurgenților au luat parte 4 divizii germane. Apărarea teritoriului insurecțional a fost condusă de statul major militar, cu sediul la Banská Bystrica, la comanda căruia se afla locotenent-colonelul Golian. În vederea centralizării activității comandamentului și coordonării acțiunilor tuturor forțelor armate insurecționale, Consiliul Național Slovac a instituit Consiliul Slovac al Apărării (Rady na obranu Slovenska), al cărui hotărîri erau obligatorii atît pentru comandantii unităților militare și de partizani cît și pentru autoritățile civile. Consiliul apărării era compus din reprezentanții partidelor politice, ai armatei și ai statului major al unităților de partizani din Slovacia (Hlavný štáb partizánskych oddílů na Slovensko) creat la 15 septembrie prin ordinul C.N.S.

În fața puternicei apărări a insurgenților, comandantii militari germani din Slovacia și-au dat seama că nu dispun de suficiente forțe pentru lichidarea insurecției. De aceea ei au apelat la noi ajutoare. În acest timp conducerea insurecției a luat hotărîrea de a extinde războiul de partizani în afara zonei eliberate pe care trupele germane urmăreau s-o izoleze.

Succesele repurtate inițial de insurgenți s-au datorat luptei dirze a unităților militare, a partizanilor și ajutorului eroic acordat de populație. Pentru a veni în sprijinul insurecției trupele sovietice au declanșat la 8 octombrie o ofensivă în sectorul Dukla-Prešov, la care au participat și unități cehoslovace (formate în U.R.S.S.) comandate de generalul L. Svoboda. Totodată avioanele-

⁷⁰ M. Kropilák, *op. cit.*, p. 179.

sovietice au transportat pe teritoriul insurecțional Brigada 2 aeropurtată cehoslovacă și Regimentul 1 vânători de munte, precum și arme, muniții și mijloace de comunicație.

Luînd în considerare importanța strategică pe care o reprezenta zona eliberată pentru frontul răsăritean, comandamentul german și-a reunit forțele armate — echivalate la cca 7 divizii — pentru pregătirea unei ofensive generale împotriva insurecțiilor; această ofensivă a fost declanșată la 19 octombrie, întâi din sud, apoi de pe teritoriul ungar și, în ziua următoare, de la est și vest de teritoriul eliberat. Comandamentul trupelor insurecționale nu a putut face față acestui atac concentric și superiorității tehnice a forțelor germane, care la 27 octombrie au intrat în Banská Bystrica. În aceste ore tragice armata insurecțională era comandată de generalul Rudolf Viest, un om de un mare curaj dar mai puțin priceput în arta militară. Unitățile urmau să se replieze în munți, dar ordinele în acest sens au sosit prea târziu. Trupele nu au fost suficient pregătite pentru a trece la luptele de partizani. În pofida acestei stări de lucruri o parte din forțele insurecționale s-au retras în munți, unde împreună cu unitățile de partizani (în total cca 18 000 de combatanți) au continuat lupta sub îndrumarea efectivă a statului major al mișcării de partizani. Cu toate măsurile drastice luate de ocupanții germani pentru intimidarea populației, unitățile de partizani au reușit în plină iarnă să dea puternice lovituri inamicului. Lupta de eliberare națională a intrat în faza sa finală, luînd forma unui război de partizani tot mai intens, stimulat de înaintarea victorioasă a trupelor sovietice, române și cehoslovace care pînă în primăvara anului 1945 au curățat întreaga Slovacie de trupele hitleriste.

Insurecția națională slovacă, care s-a întins pe o perioadă de două luni, timp în care trupelor hitleriste li s-au adus grele pierderi, a fost cea mai importantă acțiune de luptă antifascistă a mișcării de rezistență cehoslovace; ea a reprezentat, totodată, una din cele mai mari lupte insurecționale ale mișcării de rezistență europeană în anii celui de-al doilea război mondial.

Insurecția națională slovacă a dovedit totodată că reîntoarcerea la vechiul model al Republicii Cehoslovace premuncheneze este imposibilă. Constituirea Consiliului Național Slovac și măsurile luate de acesta pe teritoriul eliberat — proclamarea Republicii Cehoslovace reînnoite ca stat unitar a două popoare egale în drep-

Ńuri precum și programul noilor relații politice, statal-juridice, culturale și sociale care trebuiau înfăptuite după eliberare — au făcut ca ziua de 29 august 1944 să constituie începutul revoluției populare și democratice în Cehoslovacia. Fuseseră făcuți primii pași spre puterea democrat-populară reprezentată de Frontul Național Slovac antifascist. Insurecția națională slovacă a fost înăbușită de forțele superioare ale germanilor care au pătruns în Slovacia, dar ocupația germană nu a durat mult. Pe măsura eliberării raioanelor răsăritene ale Slovaciei au fost create noi organe ale puterii populare sub forma consiliilor naționale revoluționare, ale căror sarcini au fost pe larg precizate de Conferința din februarie 1945 a P.C.C. care a avut loc la Košice. Și deși președintele Beneš și-a manifestat deschis părerea sa în problema „poporului unitar cehoslovac“, el a trebuit în cele din urmă să recunoască C.N.S. ca reprezentant al puterii de stat pe teritoriul Slovaciei. Proclamarea în Slovacia a transformărilor revoluționare a fost primită cu entuziasm de societatea cehoslovacă. Aceasta a avut o mare influență asupra rezultatelor tratativelor în problema programului Frontului Național. Insurecția națională din Slovacia a avut un puternic ecou în Cehia și Moravia⁷¹, precum și asupra insurecției cehe din mai 1945 de la Praga, punctul culminant al luptei de eliberare a poporului ceh din teritoriile ocupate ale Protectoratului. Superioritatea forțelor de stînga în Frontul Național antifascist a făcut ca activitatea acestuia să îmbrace cu timpul caracterul unei mișcări de stînga care depășea limitele politicii tradiționale burgheze. Acest caracter a fost determinat de forțele interne și din emigrație care au participat la insurecția slovacă și cehă, precum și la crearea Frontului Național al Cehilor și Slovacilor. Baza frontului național a devenit așa-numitul „bloc socialist“ al celor trei partide : comunist, social-democrat și național-socialist. În tot cursul anului 1944 și în primele luni ale anului 1945 s-au desfășurat discuții preliminare care au dus la apropierea pozițiilor acestor partide și au influențat desfășurarea tratativelor finale în problema programului transformărilor revoluționare și ale primului guvern postbelic al Frontului Național.

În zilele de 22---29 martie 1945 s-au întîlnit la Moscova reprezentanții Blocului Național Slovac și ai conducerii P.C.C. aflată la Moscova pentru a discuta programul viitoarelor transformări în Cehoslovacia eliberată. După crearea în aprilie 1945 a *Frontului Național al Cehilor și Slovacilor* (Narodné Front Cechov

⁷¹ *Dějiny KSČ, Studijní priručka, Praha, 1965, p. 149.*

i Slovakov), sub președinția lui Klement Gottwald, au început tratativele politice, inițial purtate pe baza Frontului Național Ceh. Proiectul de program a fost propus de P.C.C. Tratativele s-au desfășurat deseori furtunos. S-a ajuns la ciocniri de păreri într-o serie de probleme (politica externă, crearea noii armate, confirmarea membrilor consiliilor populare, egalitatea în drepturi a poporului slovac cu cel ceh etc.). După opt zile de dezbateri s-a ajuns la înțelegere și a fost aprobat programul de guvernare cu mici modificări față de cel inițial.

Programul Frontului Național a fost adus la cunoștință la 5 aprilie 1945 în cadrul primei ședințe a guvernului ținută în orașul Košice, de unde și denumirea de *Programul de la Košice*. Acesta era un program al revoluției populare și democratice. În el era precizat rolul clasei muncitoare în cadrul acestei revoluții. Programul sublinia în primul rind necesitatea unirii tuturor forțelor patriotice antihitleriste în lupta pentru eliberarea definitivă a țării și enunța o serie de schimbări democratice profunde în viața politică, economică și culturală a Cehoslovaciei eliberate⁷². Baza politică a acestui stat urma să fie Frontul Național și sistemul consiliilor populare; schimbările economice prevedeaua confiscarea averilor ocupanților și ale trădătorilor poporului. Programul prevedea egalitatea în drepturi a cehilor și slovacilor, iar în politica externă preconiza alianța cu U.R.S.S. și țările democratice iubitoare de pace. De la început însă au existat importante deosebiri în înțelegerea ariei și profunzimii schimbărilor democratice. Reprezentanții burgheziei intenționau să limiteze acțiunile la măsurile îndreptate împotriva autorității și averii ocupanților și trădătorilor, în timp ce comuniștii tindeau spre transformări profunde în întreaga viață a Cehoslovaciei, considerind programul de la Košice ca un punct de plecare pentru realizarea unei orînduiri a justiției sociale. Asupra acestui lucru a atras de nenumărate ori atenția Klement Gottwald. „Cu toată situația favorabilă, scopurile cele mai apropiate nu sînt sovietele și socializarea — arăta el în cuvîntarea ținută în aprilie 1945 la Košice —, ci înfăptuirea cu adevărat consecventă a revoluției democratice-populare în a cărei etapă ne găsim, și aceasta pînă la capăt, pentru ca astfel să putem deschide în continuare calea noilor scopuri — dacă este posibil — în cadrul frontului larg național și în fruntea poporului”⁷³.

P.C.C. a ținut cont de existența coaliției antihitleriste, precum și de faptul că în anumite straturi ale poporului se mai mențineau

⁷² *Ibidem*, p. 148.

⁷³ K. Gottwald, *Spisy*, XII, 1945-1946, Praha, 1955, p. 15-16.

Încă influența unor reprezentanți ai burgheziei antifasciste. De aici decurgea posibilitatea și necesitatea sprijinirii revoluției populare și democratice pe principiul unei largi unități a tuturor celor care dăduseră examen în lupta de eliberare.

Începând din luna septembrie 1944, forțe uriașe ale armatei sovietice au trecut la eliberarea nemijlocită a Cehoslovaciei. În mai 1945 se aflau pe frontul sovieto-german din Cehoslovacia 180 de divizii și brigăzi sovietice. La aceste lupte au participat, din septembrie 1944 și unitățile corpului de armată cehoslovac, creat pe teritoriul U.R.S.S.

De asemenea, la luptele pentru eliberarea Cehoslovaciei au luat parte, începând din decembrie 1944, două armate române, având în compunere 16 divizii, un corp aerian, un regiment de tancuri, un regiment de pontonieri, cca 10 batalioane de căi ferate și drumuri și altele, totalizând peste 248 400 de oameni.

În mai 1945 a participat la lupte și Armata a 2-a poloneză.

Operațiile desfășurate de armata sovietică și de celelalte armate aliate pe teritoriul Cehoslovaciei au impulsionat mișcarea de rezistență națională. În orașe se înmulțesc acțiunile de sabotaj și diversiune, ajungându-se în unele locuri la revolte deschise. Mișcarea de partizani cuprindea și ea întinderi tot mai mari ale teritoriului ocupat de hitleriști. În cadrul acesteia de o mare popularitate se bucura brigada Jan Žižka, care opera la granița moravo-slovacă, precum și brigăzile Jan Kozin, Jan Hus, care acționau în zona platoului ceho-morav. În Protectorat desfășurau, de asemenea, acțiuni detașamentele „dr. Tyrš“, „Jermak“, „Prokop Holého“, precum și numeroase altele⁷⁴. Pentru a lupta împotriva partizanilor ocupanții au mobilizat importante forțe ale armatei, SS și poliției. Ele nu au putut stăvili însă acțiunile partizanilor care atacau tot mai frecvent coloanele germane, depozitele, nodurile de cale ferată etc. Partizanii au ucis sau rănit cca 40 000 de militari dușmani, au distrus 250 trenuri, 2 000 de vagoane și 180 de poduri⁷⁵. În fruntea acțiunilor de luptă și îndeosebi a mișcării de partizani continuau să se afle comuniștii cehi. Noua lor conducere clandestină (cel de al IV-lea C.C.) refăcută la începutul anului 1945 a depus eforturi pentru antrenarea la luptă și a mișcării sindicale revoluționare.

Dezvoltarea mișcării de partizani în condițiile apropierei armatelor sovietice de teritoriul ceh a creat posibilități reale pentru

⁷⁴ *Istoriia Cehoslovakii*, vol. III, Moskva, 1960, p. 368.

⁷⁵ *Dějiny KSČ*, p. 462.

organizarea unei insurecții armate victorioase a poporului ceh. Pentru aceasta era însă nevoie de unirea tuturor forțelor rezistenței antihitleriste.

În acest sens C.C. clandestin încearcă să ia legătura atît cu celelalte organizații din cadrul rezistenței burgheze, indiferent de orientarea lor politică, cît și cu Biroul Politic al P.C.C. cu care singura legătură o constituiau emisiunile transmise la radio în cadrul cărora cei din țară erau sfătuiți să se orienteze spre insurecția armată. Datorită insuficienței acestor legături, conducerea ilegală a comuniștilor din țară a fost nevoită să găsească deseori singură soluțiile corespunzătoare noilor situații.

La 2 februarie 1945 adepții din emigrație ai Frontului Național cehoslovac au adresat poporului o proclamație în care erau enunțate sarcinile urgente ale mișcării de rezistență. Populația cehă era chemată să treacă imediat la o vastă acțiune de luptă și să-și strîngă rîndurile în cadrul Frontului Național. „Inființați consilii naționale, organizați, detașamente de luptă și treceți la lupta armată împotriva ocupanților!” — se spunea în această proclamație ⁷⁶.

În această perioadă mișcarea de rezistență din provinciile cehe prezenta o altă structură decît cea din anii 1942—1943. La Praga, de exemplu, la începutul anului 1945 activau două grupuri de organizații conspirative. Primul îl formau organizațiile antihitleriste aflate sub conducerea comuniștilor, celălalt organizațiile antihitleriste aflate în majoritate sub influența guvernului din emigrație sau independente, în rîndul cărora intrau tineri, militari sau sindicaliști, precum și persoane care pînă atunci se situaseră pe o poziție de expectativă. Sub îndrumarea directă a celui de al IV-lea C.C. ilegal s-au aflat o serie de organizații comuniste conspirative care acționau la Praga, ca de exemplu „*Flacăra libertății*” (Plamen svobody), „*Activul*” (Aktiv), precum și puternica organizație „*Avangarda*” (Předvoj) inființată la mijlocul anului 1944 și care număra aproape 2 000 de membri, în majoritate tineri ⁷⁷. Prin intermediul gazetei sale cu același nume această organizație a desfășurat o susținută propagandă în favoarea luptei active împotriva ocupanților.

Încă de la începutul anului 1945 C.C. clandestin al P.C.C. a elaborat planul insurecției întregului popor și a început pregătirile pentru aceasta. Organizațiile de partid au fost transformate în

⁷⁶ *Za armadu, lidu. Sborník dokumentu k bojovým tradicím našeho lidu a vojenské politice KSC, 1918-1945, Praha, 1960, p. 272.*

⁷⁷ *J. Doležal, Jedina cesta, Praha, 1966, p. 217.*

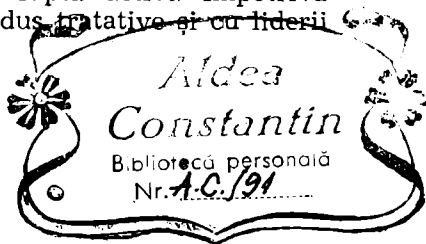
detașamente armate, în timp ce în uzine au fost create formațiuni înarmate compuse în primul rând din muncitori. Partidul a stabilit legături cu mișcarea de partizani, precum și cu așa-numita organizație R. 3 formată din militari și oameni politici de diverse orientări, care și-a adus aportul la organizarea insurecției. Un ajutor însemnat au acordat partidului comunist organizațiile sindicale ilegale conduse din primăvara anului 1945 de Consiliul Central Sindical, în cadrul căruia activau și comuniști. Conducerea de partid a reușit să lărgescă considerabil rețeaua consiliilor naționale, punând ca sarcină transformarea lor în organe ale insurecției generale.

În situația în care mișcarea de rezistență era încă dispersată se punea cu acuitate problema creării unui organ central de conducere a luptei împotriva ocupanților și de organizare a insurecției. Ca urmare a intensificării colaborării organizațiilor din cadrul rezistenței a fost creat, la începutul lunii aprilie, din inițiativa conducerii P.C.C., *Consiliul Național Ceh* (Česka Národní Rada), în componența căruia au intrat 25 de persoane reprezentând pe comuniști, sindicatele ilegale, detașamentele de partizani, organizațiile din rezistență, țărani și alte straturi ale populației. Președinte al consiliului a fost desemnat prof. Albert Pražak. Consiliul a elaborat un program de activitate în spiritul programului guvernamental de la Košice. Ținând seama de transformările sociale care avuseseră loc deja pe plan intern și extern, programul C.N.C. enunța o serie de schimbări structurale în viitoarea organizare a Republicii⁷⁸. C.N.C. a luat o serie de contacte cu detașamentele de partizani din munți și cu formațiunile înarmate din întreprinderile din Praga și din alte localități. După ședința din 29 aprilie 1945 a C.C. clandestin al P.C.C. au fost împărțite sarcinile ce reveneau în timpul insurecției fiecărui membru al conducerii de partid.

În cadrul ședinței din 30 aprilie a C.N.C. au fost analizate probleme importante ale conducerii insurecției. Consiliul și-a desemnat reprezentanți în toate întreprinderile importante și comandanți ai formațiunilor de luptă muncitorești care, pe plan central, au fost subordonate *Comisiei militare politice a C.N.C.* În cadrul acesteia au intrat reprezentanți ai P.C.C., sindicatelor și o serie de ofițeri ai fostei armate cehe. A fost elaborat planul ocupării întreprinderilor și obiectivelor importate.

În scopul unirii tuturor forțelor în lupta activă împotriva ocupanților, Comitetul Central al P.C.C. a dus tratative și cu liderii

⁷⁸ *Ibidem*, p. 117-119.



Partidului Național-Socialist, propunându-le încheierea unui acord de organizare a unor acțiuni comune pe baza programului de la Košice, propuneri care au fost însă respinse. Forțele de dreapta au creat așa-numitul Comitet Central Național, pe care sperau să-l folosească în vederea cuceririi puterii în țară.

Evenimentele au grăbit însă cursul acțiunilor. În zilele de 1 și 2 mai 1945 au avut loc primele ciocniri spontane între forțele mișcării de rezistență și trupele fasciste la Praga. În noaptea de 1 mai în câteva orașe din Moravia a fost răspândită vestea capitulării Germaniei. Deși falsă, știrea a pus în mișcare forțele locale ale rezistenței, care au trecut la acțiune. Astfel s-a întâmplat în orașul Přerov, unde acțiunea spontană a populației s-a soldat cu executarea la 2 mai a 21 de cetățeni. În aceeași zi a fost proclamată Republica Cehoslovacă în orașele Nymburk, Kostelec, Poděbrady. În pofida situației complicate în care se afla mișcarea de rezistență *, populația din Praga a trecut la acțiuni spontane de dezarmare a soldaților și ofițerilor germani, la înlocuirea drapelurilor naziste cu cele naționale. La 3 mai „protectorul“ K.H. Frank raporta la ședința guvernului Dönitz că Protectoratul se află în pragul revoluției și că este imposibil să fie menținut. Susținută de partizani, populația din orașele Lomnica, Semli, Nova Paka și satele înconjurătoare se ridică la luptă. Puterea este luată de insurgenți. În același timp, partizanii eliberează numeroase raioane și localități din spatele trupelor germane, între altele orașele Beroun, Příbram, Dobříš. Peste tot au fost create consilii naționale și au fost arestați trădătorii. La 5 mai, sub îndrumarea consiliului național local, muncitorii de la uzinele Škoda din Plzen au declanșat insurecția împotriva ocupanților hitleriști. În aceeași zi ocupanții au fost dezarmați și orașul eliberat. Concomitent însă în oraș au intrat trupele americane (ca de altfel și în alte orașe din Cehia apuseană) care au suspendat activitatea consiliului național local și au dezarmat formațiunile muncitorești înarmate. Au fost interzise apariția ziarelor precum și activitatea organizațiilor de masă. Profitând de situația creată în Cehia apuseană, autoritățile

* Aceasta se datora pe de o parte faptului că teritoriile cehice căpătaseră o mare importanță strategică pentru retragerea spre vest a armatei generalului Schörner aflate în Protectorat, iar pe de altă parte faptului că în cadrul rezistenței continuau neînțelegerile. Unele organizații ale rezistenței burgheze contau pe atragerea unor unități ale armatei germane din Protectorat de partea insurecției. Existau și forțe interne care mizau pe eliberarea Cehiei și Moraviei de către aliații apuseni. Singuri comuniștii s-au manifestat hotărât pentru organizarea luptei întregului popor împotriva ocupanților hitleriști.

hitleriste din Protectorat, cu sprijinul virfurilor burgheziei financiare cehe, au stabilit contacte cu comandamentul trupelor americane și au început tratative pentru crearea așa-numitei Republici Cehoslovace Morave. „Protectorul“ K. H. Frank a dizolvat guvernul existent, excluzând din el pe adepții cei mai compromiși ai ocupanților germani, și a procedat la formarea unui alt guvern în cadrul căruia intenționa să atragă o serie de lideri ai Partidului Național-Socialist și anumite persoane ale fostului guvern cehoslovac⁷⁹. Insurecția de la Praga și înaintarea rapidă a armatelor sovietice au dejucat aceste planuri. Primele ciocniri armate au început la Praga în ziua de 4 mai. La 5 mai detașamentele înarmate ale insurgenților au desfășurat acțiuni spontane de luptă în oraș. În aceeași zi a avut loc consfătuirea reprezentanților uzinelor din oraș, la care a fost adoptată hotărârea susținerii insurecției armate care se declanșase. C.N.C. s-a adresat întregii populații din teritoriul ocupat, chemînd-o la luptă. Formațiunile de luptă muncitorești au pus stăpînire pe principalele obiective din oraș — poșta, centrala telefonică, uzina electrică, principalele poduri de pe Vltava și pe aproape toate gările. C.N.C. a adresat poporului ceh o proclamație în care erau anunțate lichidarea Protectoratului și a guvernului său și preluarea de către consiliu a puterii în numele guvernului Frontului Național. Trupelor germane din Praga le-a fost adresat un ultimatum prin care li se cerea capitularea necondiționată.

La apelul C.N.C. populația pragheză a construit în cursul nopții 2 000 de baricade, apărate de formațiunile de luptă muncitorești. În ajutorul insurgenților C.N.C. a chemat populația orașelor și satelor din împrejurimi și a adresat un apel trupelor aliate pentru a veni în sprijinul capitalei. Insurecția a creat pentru ocupanți o situație dificilă. Pentru a câștiga timp K. H. Frank a acceptat să ducă tratative cu reprezentanții Pragăi insurecționale*. Comandamentul trupelor germane a ordonat însă ca „insurecția din Praga să fie înăbușită prin toate mijloacele“; unitățile germane aflate în oraș și împrejurimi au început concentrarea pentru înăbușirea insurecției. În acest timp situația pe fronturi evolua și ea cu repeziciune. La 1 mai comandamentul sovietic dăduse ordin armatelor Fronturilor 1, 2 și 4 ucrainean să execute o operație de încercuire a Grupului de armate „Centru“ și să-și concentreze atacul pe direcția Praga. La 6 mai armatele Frontului 1 ucrainean a înfrînt re-

⁷⁹ *Istoria Cehoslovakiei*, p. 371.

* Tratativele au fost inițiate de unele elemente șovăielnice din cadrul C.N.C.

zistența trupelor germane din sectorul Dresda și s-au îndreptat rapid spre Praga. În ziua următoare a fost declanșată ofensiva Frontului 2 ucrainean în sectorul Brno pe aceeași direcție.

După aflarea știrii despre izbucnirea insurecției la Praga comandamentul american a hotărât să-și dirijeze trupele spre capitala Cehoslovaciei. Pentru ocuparea orașului de către trupele americane a insistat în mod deosebit Churchill.

În aceste condiții Comandamentul suprem sovietic a comunicat generalului Eisenhower că trupele sovietice execută deja operații în vederea eliberării Pragăi, propunându-i să oprească deplasarea armatelor americane pe linia stabilită inițial. Această efervescentă a determinat guvernul german al lui Dönitz să ordone în dimineața zilei de 6 mai generalului Schörner retragerea grabnică a armatelor germane din Protectorat spre apus și predarea lor comandamentului trupelor americane și engleze. Acest ordin a fost dejucat în mare măsură de atitudinea insurgenților și populației pragheze. În dimineața zilei de 6 mai în Praga au început lupte crâncene. Insurecția împiedica punerea în aplicare a planurilor strategice ale trupelor germane, de aceea ei au îndreptat împotriva Pragăi unitățile ce se retrăgeau de pe front și au trecut la bombardarea orașului. Împotriva baricadelor au fost trimise tancurile, în timp ce unitățile armatei și îndeosebi cele ale SS-ului s-au răfuit crunt cu populația. Deși insurgenții au simțit acut lipsa de arme, ei au luptat cu neasemuită abnegație. Forțele insurecționale au avut de suferit de pe urma intrigilor unor elemente reacționare din sânul partidelor burghize, care au colportat zvonuri și au căutat să saboteze activitatea Consiliului Național. La inițiativa comuniștilor, C.N.C. a chemat populația la vigilență și la luptă împotriva manifestărilor reacționare. Din ordinul C.N.C., formațiunile de luptă muncitorești au ocupat tipografiile aflate în mâna elementelor reacționare. Au fost ridicate noi baricade, s-a intensificat activitatea comitetelor naționale din diferite sectoare ale orașului, care au organizat aprovizionarea populației cu alimente iar a combatanților cu arme și muniții.

În urma luptelor din cursul zilei de 7 mai o serie de baricade și puncte importante au fost însă cucerite de trupele hitleriste care au început să pătrundă spre centrul orașului. Cu toate că raportul de forțe înclina de partea forțelor germane, comandamentul acestora a propus, în ziua de 8 mai, începerea tratativelor de armistițiu. Această manevră a fost întreprinsă de hitleriști la știrea despre apropierea unităților de tancuri sovietice care în ziua precedentă eliberaseră orașele Most, Duchcov, Teplice, Senov și se îndreptau în marș rapid spre Praga. La chema-

rea C.N.C. populația pragheză, în primul rînd muncitorii, a ridicat în noaptea de 8 mai noi baricade, continuînd cu îndirjire lupta. În dimineața zilei de 9 mai în Praga au intrat primele unități de tancuri sovietice. Împreună cu insurgenții aceste unități au distrus rapid punctele de rezistență germane și au eliberat întregul oraș.

Victoria insurecției populației pragheze a avut o mare însemnătate în viața poporului cehoslovac. S-a întărit autoritatea clasei muncitoare în rîndul maselor populare. Eliberarea Cehoslovaciei de sub ocupația hitleristă, a pus bazele refacerii statului național.

Ocupația, războiul și mișcarea de rezistență au constituit o verificare pentru ambele popoare — ceh și slovac — și au dus la delimitarea în cadrul societății cehoslovace a două tabere distincte. În Cehia o însemnată parte a mării burghezii financiare, industriale și agrare precum și unii lideri ai fostelor partide politice, îndeosebi ai partidului agrarian, s-au compromis prin colaborarea cu ocupanții și fascismul. În Slovacia, unde se crease un stat „independent“, burghezia populistă (după numele Partidului Popular Slovac) a reușit pentru o scurtă perioadă de timp să inducă în eroare o parte a poporului slovac cu ajutorul argumentelor despre așa-numitul stat slovac; poporul a devenit însă rapid conștient de faptul că datorită ideologiei și practicii fascismului statul slovac nu este în stare să rezolve problemele națiunii. Partea burgheziei cehe și slovace care a colaborat cu ocupanții s-a exclus singură, prin trădarea sa, din cadrul națiunii. Nici chiar participarea activă a părții democratice a burgheziei în cadrul mișcării de rezistență nu a putut, mai tîrziu, opri pierderea vechii ei hegemonii politico-ideologice asupra națiunii ⁸⁰.

În fața pericolului distrugerii naționale s-a ajuns destul de repede la unitatea general-națională antifascistă, a cărei expresie a fost crearea Frontului Național al Cehilor și Slovacilor. În cadrul acestuia s-au strîns muncitori, țărani, intelectuali, precum și pături ale micii burghezii și o parte a burgheziei care s-a pronunțat pentru lupta împotriva ocupanților hitleriști din considerente patriotice. În măsura în care războiul și rezistența au verificat diferitele criterii și vederi, în cadrul mișcării de rezistență s-a întărit realismul și s-a dezvoltat părerea cvasiunanimă că lupta de eliberare necesită concentrarea la maximum a tuturor forțelor antifasciste.

⁸⁰ M. Bouček, M. Klimeš, *op. cit.*, p. 85.

Forța motrice a mișcării de rezistență a constituit-o clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, încercată în numeroase lupte de clasă bine organizate și cu o înaltă conștiință națională. De aceea nu întâmplător uzinele și fabricile au devenit primele centre ale rezistenței. În pofida măsurilor de represiune luate de organele naziste, lupta de rezistență a popoarelor ceh și slovac a început odată cu cucerirea Cehoslovaciei și deși a avut de înfruntat uneori situații grele, a continuat până la sfârșitul războiului. Ea a îmbrăcat forme multiple și variate în funcție de condițiile locale și evoluția operațiilor militare pe fronturile celui de al doilea război mondial : de la boicotul măsurilor organelor de ocupație, acțiuni de sabotaj și diversiune, până la forma cea mai înaltă a rezistenței — mișcarea de partizani, care cu timpul a reușit să ia o mare dezvoltare. Avântul mișcării de partizani, insurecția slovacă din august 1944 și insurecția de la Praga din mai 1945 constituie aportul adus de mișcarea de rezistență din Cehoslovacia la marele efort făcut de popoare pentru înfringerea definitivă a Germaniei hitleriste.

Renașterea Cehoslovaciei suverane și preluarea puterii de către popor prin intermediul consiliilor naționale și al guvernului Frontului Național al Cehilor și Slovacilor au dus la rezolvarea principalei sarcini a revoluției democrat populare. Sub conducerea comuniștilor se consolidau cuceririle revoluției populare și democratice care aveau să creeze condițiile trecerii la construirea societății socialiste în Cehoslovacia.

ALBANIA

GELCU MAKSUTOVICI

În istoria poporului albanez lupta de eliberare națională ocupă, pe bună dreptate, locul cel mai însemnat. Datorită unor condiții vitrege el a trebuit să stea permanent cu arma în mână pentru a-și apăra libertatea împotriva invadatorilor străini. Astfel se explică faptul că mișcarea de rezistență are tradiții îndelungate în această țară. La mijlocul secolului al XV-lea, marele conducător și comandant militar Gheorghe Castriotul-Skanderbeg în lupta contra ocupanților turci avea să se sprijine pe o largă mișcare de guerilă a țăranilor albanezi. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se dezvoltă cu succes și ia amploare o puternică mișcare de eliberare națională cunoscută sub numele de „Re-nașterea Națională Albaneză“, a cărei activitate va fi încununată de izbînda proclamării independenței de stat, la 28 noiembrie 1912¹. În această perioadă mulți patrioți albanezi au activat și în România, unde s-au bucurat de o caldă ospitalitate². După lungi discuții și tratative, la 29 iulie 1913, marile puteri recunosc Albania ca stat independent, sub controlul și garanția lor. Tot ele, fără a consulta poporul albanez și guvernul său de la Vlora, hotărâsc ca în fruntea noului stat să fie adus un prinț străin. La începutul anului 1914 sosește la Durrës (Durazzo) prințul Wilhelm de Wied, pentru a fi instalat pe tronul Albaniei. Guvernul național de la Vlora, constrîns de împrejurări, este nevoit să demisioneze. Anii primului război mondial sînt ani de sufe-

¹ Vezi pentru amănunte *Historia e Shqipërisë, vëllim i dytë*, Tirana, 1965, p. 40-350; vezi și *Rilindja Kombëtare Shqiptare*, Tirana 1962.

² Vezi N. Ciachir și G. Maksutovici, *Unele aspecte privind condițiile create pe teritoriul României mișcării culturale albaneze la sfîrșitul sec. al XIX-lea, începutul sec. al XX-lea*, în „Revista Arhivelor“, nr. 1, 1967, p. 103-110; vezi și N. Ciachir și G. Maksutovici, *Orașul București, centru de sprijin al mișcării de eliberare din Balcani (1848-1912)*, în „București, materiale de istorie și muzeografie“, V, p. 271—283.

rințe, ocuparea țării de către trupele străine aducînd numeroase pierderi și micului popor albanez. Sfirșitul războiului și începe-rea tratativelor de pace de la Paris găsesc Albania într-o situa-ție extrem de grea. Operațiile militare desfășurate pe teritoriul Albaniei provocaseră mari pagube umane și materiale, la care s-a adăugat și politica de jaf a forțelor de ocupație. Albania conti-nua să se afle sub „protectorat italian“, iar orașul Vlora și îm-prejurimile sale erau anexate Italiei. În aceste condiții grele, la sfirșitul lunii ianuarie 1920, se întrunește *Congresul național de la Lushnja*, care trimite Conferinței de pace și reprezentanților marilor puteri telegrame de protest, respingînd ideea dezmem-brării Albaniei și subliniind hotărîrea neștrămutată de apărare a independenței și integrității naționale. Se alege un nou guvern național, care hotărăște să se stabilească la Tirana, oraș din cen-trul Albaniei cu circa 15 000 de locuitori. La 11 februarie 1920, în aplauzele entuziaste ale populației, guvernul național își face intrarea în Tirana. În luna aprilie 1920 încep discuțiile cu repre-zentanții Italiei în vederea soluționării problemei eliberării Alba-niei, dar Italia nu renunță la pretențiile sale și mai ales la anexiunea Vlorei și a împrejurimilor ei. În aceste condiții izbuc-nește o puternică răscoală armată a albanezilor împotriva trupelor italiene de ocupație de la Vlora. După lupte crîncene, guver-nul italian se vede obligat să încheie, la 2 august 1920, *Protocolul de la Tirana*, prin care se angaja să-și retragă trupele din Albania și să recunoască suveranitatea albanezilor asupra Vlorei. La cîrma țării se perindă mai multe guverne, iar în anul 1924, prin victoria revoluției burghezo-democrate este instaurat, pentru cîteva luni, un guvern revoluționar burghez condus de Fan S. Noli, în programul căruia erau înscrise un șir de reforme democratice menite să ducă la „dezrădăcinarea feudalismului, eliberarea po-porului de sub dominația moșierilor, instaurarea democrației în Albania“. Împotriva reformelor democratice s-au coalizat toate elementele conservatoare și reacționare, care, sprijinite și de in-tervenția străină, au trecut la reprimarea revoluției. La 24 decem-brie 1924 trupele contrarevoluționare intră în Tirana instaurînd regimul dictatorial al lui Ahmet Zogu. Politica internă antipopu-lară a acestuia este însoțită pe planul relațiilor externe de o poli-tică antinațională care, treptat, va duce la subordonarea țării față de imperialismul italian. În cadrul acestei politici un rol important îl vor juca pactele italo-albaneze din anii 1926 și 1927, prin care guvernul Zogu înfeuda întreaga economie albaneză, intrînd în mod definitiv în orbita fascismului italian. În lupta pentru acapararea bogățiilor Albaniei, Italia își revendica așa-zisul

drept al „misiunii ei naturale în apărarea Albaniei“, căutând astfel să elimine pe ceilalți concurenți străini. Pătrunderea tot mai intensă a capitalului fascist italian transformă Albania într-o semicolonie a acestuia. Pentru a controla și mai bine viața politică internă și a o îndrepta în sensul dorit de fascismul italian, Roma trimite ca ministru al ei la Tirana, în octombrie 1936, pe Francesco Jacomoni, viitorul regent al Albaniei în timpul ocupației italiene. Pregătirile intense ale guvernului italian în vederea ocupării totale a Albaniei îngrijorau în mod serios opinia publică din celelalte țări balcanice. Încă în 1936, ziarul românesc „Facla“, reproducând o știre luată din presa greacă, scria: „...italienii doresc să facă din Albania o puternică bază militară iar din portul Durazzo (Durrës, denumirea albaneză — *n.a.*) o bază maritimă deosebită importantă în Marea Adriatică“³.

PREGĂTIREA AGRESIUNII FASCISTE ÎMPOTRIVA ALBANIEI

Planul lui Ciano referitor la ocuparea Albaniei

După discuțiile dintre Adolf Hitler și Benito Mussolini de la începutul anului 1938, când s-a ajuns la o nouă înțelegere prietenoasă la împărțirea zonelor de influență în Europa, planurile Italiei de ocupare militară a Albaniei au început să se cristaliceze. Italia ia noi măsuri de întărire a pozițiilor sale militaro-strategice din Albania. Pregătirile fascistilor italieni erau favorizate și de situația creată în Europa anului 1938.

În timpul vizitelor făcute în Albania, Ciano studiasse la fața locului toate posibilitățile de aplicare a planurilor italiene și la întoarcere i-a prezentat lui Mussolini un raport detaliat. După el, existau trei căi posibile pentru stabilirea în Albania⁴:

Prima, calea pașnică, de dominare mai departe din punct de vedere economic și politic.

A doua, a împărțirii Albaniei între Iugoslavia și Italia, „poate și Grecia“, cale care din punct de vedere politic nu prezenta vreo dificultate serioasă în condițiile de atunci.

A treia, și cea mai de preferat pentru Italia fascistă, era anexarea deplină a Albaniei printr-o „uniune personală“ cu dinastia Casei de Savoia. Una din condițiile de bază pentru reușita

³ „Facla“ din 27 mai 1936.

⁴ Vezi *Historia e Shqipërisë*, vol. II, Tirana, 1965, p. 656-659.

acestei variante, după părerea lui Ciano, ar fi fost ura maselor populare împotriva regimului lui A. Zogu.

Evenimentele internaționale erau favorabile Italiei fasciste. La 5 februarie Mussolini și Ciano hotărăsc ocuparea Albaniei. Mussolini ezita totuși să-și pună imediat planul în aplicare de teamă că Germania va întreprinde și ea acțiuni în Balcani, mai ales că la Berlin se manifestase interes pentru zăcămintele petrolifere din Albania. O activitate intensă desfășura și ambasadorul german la Tirana, von Panvitz⁵. Dar ocuparea Cehoslovaciei de către Germania hitleristă determină imperialismul italian să acționeze mai prompt în Balcani, pentru a contrabalansa, oarecum, pozițiile ocupate de Germania în Europa centrală. Hotărârea definitivă de ocupare a Albaniei a fost luată la 23 martie 1939. La 25 martie guvernul de la Roma i-a prezentat lui Ahmet Zogu un proiect de tratat prin care se impunea: dreptul trupelor italiene de a debarca în cele patru porturi principale ale Albaniei și de a controla șoselele strategice, aerodromurile și punctele de graniță; în Albania să se stabilească unități italiene, iar italienii să aibă aceleași drepturi ca și cetățenii albanezi, inclusiv acela de a ocupa posturi în aparatul de stat; să fie făcută unirea vamală; secretarii generali ai ministerelor să fie italieni, iar ministrului italian la Tirana și celui albanez de la Roma să li se dea portofoliu ministerial în guvernele pe lângă care sînt acreditați⁶. Acest proiect de tratat, elaborat pe un ton brutal și arogant, care prevedea de fapt ocuparea totală a Albaniei, a fost respins de A. Zogu. La 2 aprilie i se prezintă lui Zogu din nou proiectul de tratat, de data aceasta într-o formă care să nu lezeze onoarea regelui albanez. A. Zogu a însărcinat pe Mehdi Frashëri să ceară Romei încheierea unei convenții militare. Dar Mussolini prezintă peste două zile un ultimatum, în care i se dădea guvernului albanez ca termen de răspuns la proiectul de tratat propus, data de 6 aprilie, orele 12. La 5 aprilie sînt prezentate lui F. Jacomoni, ministrul italian la Tirana, contrapropunerile elaborate de guvernul albanez. Termenul ultimatumului a fost prelungit pînă la 6 aprilie, orele 24. Aceste cereri inacceptabile au fost respinse de parlamentul albanez în după-amiaza zilei de 6 aprilie. Regele Zogu solicită încă o dată încheierea convenției militare, dar Mussolini, încurajat și de atitudinea Germaniei și a altor puteri capitaliste, ordonă ocuparea Albaniei.

⁵ G. Arsh. I. Senkevic, N. Smirnova, *Histori e Shkurtë e Shqipnisë*, Prishtinë, 1967, p. 253.

⁶ Vezi Arhiva M.A.E., fondul 71/Albania, vol. 12, f. 91.

OCUPAREA ALBANIEI DE CĂTRE TRUPELE ITALIEI FASCISTE ȘI ORGANIZAREA REZISTENȚEI ANTIFASCISTE

În zorii zilei de 7 aprilie 1939, trupele fasciste italiene de sub comanda generalului A. Cuzzoni atacă prin surprindere Albania. Forțele agresoare erau formate din două divizii de infanterie, patru regimente de bersalieri, trei batalioane de tancuri, un grup de care rapide, batalionul special „San Marco“, două batalioane de cămăși negre, un regiment de grenadieri, două grupări de artilerie de calibru mijlociu etc., însoțite de două cuirasate, șapte crucișătoare, zeci de torpiloare și submarine, precum și de o mare flotă aeriană de la bazele stabilite în Italia de sud. Trupele italiene se cifrau la 35 000-40 000 soldați. Debarcarea trebuia să se facă simultan la Durrës, Vlora, Sarandë și Shëngjin, sub conducerea generalului Messe. După o pregătire făcută prin bombardamente de pe mare și din aer, trupele fasciste încearcă debarcarea la Durrës, dar, lovindu-se de rezistența eroică a unui grup de patrioți albanezi, sint obligate să se retragă de câteva ori. În aceste lupte de apărare a patriei au căzut la datorie primii luptători albanezi. Armatele italiene au fost întâmpinate cu foc și la Vlora, Shëngjin, Lezhe și podul de la Bacallek, la Shkodra.

După înfrângerea rezistenței din porturi, trupele fasciste au înaintat cu rapiditate în interiorul țării. La 8 aprilie au pătruns în Tirana, iar la 9 aprilie au ocupat Shkodra și Gjirokastra, pentru ca a doua zi să cuprindă aproape toate centrele principale ale Albaniei.

Opinia publică progresistă din întreaga lume a văzut în această agresiune, pe drept cuvânt, un nou atentat la pacea și securitatea omenirii. Acțiunea Italiei fasciste a stîrnit o profundă dezaprobare chiar în rîndurile poporului italian. Partidul Comunist Italian cerea imediata retragere a trupelor fasciste din Albania.

Agresiunea Italiei fasciste contra Albaniei stîrnește o profundă îngrijorare și în rîndurile opiniei publice românești. Acest act constituia un nou semnal de alarmă asupra intențiilor puterilor fasciste de infiltrare în Balcani, de amenințare directă a independenței și suveranității statelor din această zonă și o nouă confirmare a politicii de forță și dictat față de popoarele mici. Ziarele românești au oglindit pe larg desfășurarea evenimentelor din Albania. Ziarul „Universul“, în ample grupaje, prezenta situația luptelor dintre albanezi și italieni, scoțînd în evidență faptul că Italia nu respecta pactul încheiat cu Albania în 1926 și că

acțiunea militară a Italiei a întâmpinat o rezistență îndârjită din partea poporului albanez. Într-un comunicat al legăției Albaneze de la București, reprodus după o telegramă a agenției albaneze, se arăta: „În urma mai multor încercări, debarcarea italienilor a început la orele 5 și 30 la Bishti i Pallës, la Durazzo și la Santi Quarante. Trupele italiene au fost respinse cu pierderi. Nici un soldat italian n-a putut rămâne pe teritoriul albanez grație rezistenței îndârjite a trupelor și a poporului albanez, al căror moral este excelent, cu toate că efectivul lor este mult inferior celui italian”⁷. Poporul român, alături de celelalte popoare iubitoare de pace, libertate și independență națională, a protestat în primăvara anului 1939 împotriva agresiunii săvârșite de Italia fascistă contra Albaniei. Personalități de seamă ale vieții politice românești, cercuri largi progresiste și democratice, numeroase ziare și reviste și-au exprimat solidaritatea frățească cu lupta dreaptă a poporului albanez⁸.

Albanezii aflați la acea dată în țara noastră au primit cu adâncă îngrijorare și amărăciune vestea despre invadarea țării lor și atitudinea capitulară a guvernanților. Mulți dintre ei, în special tinerii, și-au manifestat dorința de a pleca voluntari pentru a întări apărarea Albaniei împotriva cotropitorilor fasciști. La București, o grupă de acțiune în frunte cu arhitectul Spirea Nicolau, Goço Vruho și Nicolae Djamo, în primele două zile de la aflarea știrii despre atacul Italiei contra Albaniei, a vizitat un număr de circa 60-70 familii albaneze, înscriind 163 de voluntari, întocmind în același timp și o listă de subscripții bănești cu o sumă de peste 1 400 000 lei, necesară transportului și echipării voluntarilor.

Datorită precipitării evenimentelor internaționale și mai ales faptului că trupele Italiei fasciste au înfrînt în câteva zile rezistența opusă de armata albaneză (slab echipată) și patrioții albanezi (încă neorganizați), această acțiune a albanezilor din România n-a mai avut finalizarea dorită. O parte din fondurile bănești au fost destinate susținerii studenților albanezi din București, care au refuzat bursele oferite de legăția italiană, iar o altă parte, activității de propagandă antifascistă, desfășurată în special de

⁷ „Universul” din 9 aprilie 1939, p. 35.

⁸ N. Copoiu, I. Babici, *Manifestări internaționaliste ale proletariatului din România*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 5, 1968, p. 55.

grupa de studenți albanezi aflată sub influența Partidului Comunist Român⁹.

O confirmare a acestor acțiuni este dată și de un raport al legației României din Tirana, din aprilie 1939, în care, sesizându-se în mod just ura albanezilor împotriva Italiei fasciste, se arată: „Guvernul italian și-a putut da seama de acest lucru nu numai din agitațiunile maselor albaneze din ajunul agresiunii, dar mai ales din manifestațiunile albanezilor stabiliți în străinătate, care, indiferent dacă erau partizani sau dușmani ai regelui Zogu, au fost unanimi în a protesta, fie în întruniri publice fie prin ziare sau telegrame, împotriva atacului Italiei contra Albaniei, pe care l-au denunțat lumii întregi drept un act criminal“¹⁰.

Sfidînd toate protestele opiniei publice progresiste, Italia fascistă a pus stăpînire pe Albania, instaurînd un regim brutal de ocupație.

Rezistența poporului albanez în primii ani ai ocupației fasciste (aprilie 1939-noiembrie 1941)

Mișcarea de rezistență împotriva agresiunii și ocupației fasciste constituie piatra fundamentală a luptei poporului albanez pentru libertate, democrație și socialism. Lupta de eliberare națională începută în aprilie 1939 nu a fost întreruptă niciodată, ea desfășurîndu-se mai bine de cinci ani și jumătate, în condiții deosebit de grele, împotriva unor dușmani puternici, superiori numericeste și înarmați cu cele mai moderne mijloace de luptă. Lupta de eliberare, începută ca o contraacțiune legitimă de apărare, s-a transformat sub conducerea Partidului Comunist Albanez într-o adevărată revoluție antifascistă, antiimperialistă și democratică. Istoriografia albaneză contemporană împarte perioada luptei de rezistență în trei etape distincte¹¹. Prima, anii 1939-1941, cuprinde începuturile luptei antifasciste, fiind caracterizată

⁹ Vezi G. Maksutovici. *Pasqyrimi në dokumentat rumune i luftes nacional-clirimtare të popullit shqiptar kundër invadonjesve fashistë italianë dhe gjermanë në vitet 1939-1944*, în „Studime Historike“, Tirana, nr. 2, 1970, p. 69-71.

¹⁰ Arhiva M.A.E., fond 71/Albania, vol. 3, f. 189.

¹¹ *Historia e Shqipërisë, vëllim i dytë*, p. 7-35; vezi și Ndreci Plasari, *Tipare të luftës nacional-clirimtare të popullit shqiptar kundër pushtuesve fashistë (1939-1944)*, în „Studime Historike“, nr. 2, 1967, p. 3-14.

de eforturile depuse de comuniștii albanezi pentru mobilizarea maselor largi populare și pentru crearea Partidului Comunist Albanез; a doua etapă (noiembrie 1941-septembrie 1943) marchează eliberarea unor regiuni ale țării, crearea organelor noi ale puterii populare și a Armatei de eliberare națională. Capitulara Italiai fasciste și ocuparea țării de către armatele Germaniei hitleriste, în septembrie 1943, deschid cea de a treia etapă a luptei de eliberare, încheiată la 29 noiembrie 1944 prin eliberarea completă a Albaniei.

Obiectivele de bază ale rezistenței antifasciste albaneze au fost eliberarea completă a țării, asigurarea independenței naționale și instaurarea regimului de democrație populară.

Ocupația militară a fost însoțită imediat de o serie de măsuri de ordin politic, economic și administrativ menite să lege cât mai strâns Albania de politica Italiai fasciste, să-i subordoneze întru totul bogățiile și să transforme teritoriul albanез într-o bază de agresiune împotriva altor țări balcanice.

Încă din primele zile ale invaziei, ocupanții se gîndesc să „legalizeze“ acțiunea întreprinsă și mai ales să camufleze în fața opiniei publice caracterul cotropitor al agresiunii. La 9 aprilie au creat așa-zisul „comitet administrativ temporar“ condus de Xhafer Ypi. După două zile au convocat „adunarea constituantă“, care „să roage pe regele italian Victor Emanuel al III-lea să accepte coroana Albaniei pentru «Majestatea Sa și pentru moștenitorii săi»“.

„Adunarea“ a aprobat formarea guvernului albanез condus de marele moșier Shefqet Verlaci, executant docil al ordinelor primite de la Roma. La 16 aprilie, o delegație a „adunării“ a oferit „coroana lui Skanderbeg“ lui Victor Emanuel, care avea să se intituleze „rege al Italiai și Albaniei și împărat al Etiopiei“.

Conform statutului de bază al regatului albanез, elaborat la Roma, regele Italiai și moștenitorii săi exercitau întreaga putere legislativă și executivă. Regele Italiai, în calitatea sa de cel mai înalt conducător al Albaniei, avea dreptul de a declara război, de a încheia pacea și de a ratifica tratate internaționale. În vederea exercitării acestor atribute s-a creat în Albania o „regență absolută“, ca regent fiind numit Francesco Jacomoni, unul din cei mai credincioși oameni ai lui Mussolini. Cu toate că exista, în mod formal, un guvern albanез, primul ministru nu putea să ia nici o hotărîre mai importantă fără aprobarea regentului italian. Pe lingă fiecare ministru albanез era numit un consilier italian, care în realitate era șeful ministerului respectiv. Sub pretextul dualității reprezentanțelor diplomatice, la 3 iunie

a fost lichidat și Ministerul Afacerilor Externe al Albaniei, astfel fiind întrerupte toate legăturile internaționale ale Albaniei cu celelalte state. Legația română de la Tirana s-a transformat într-un consulat general.

La 2 iunie a fost creat Partidul Fascist Albanez, ca anexă docilă a celui italian, și s-a pus în aplicare un plan vast de italianizare a țării, fiind trimiși în Albania numeroși specialiști, muncitori, agricultori, intelectuali, consilieri, funcționari etc. Au fost create și mijloacele de propagandă respective, organizații fasciste ale tineretului, femeilor, organizații pseudoculturale, ca „Dopolavoro“, „Direcția presei, propagandei și turismului“ etc.

În același timp, în urma convenției economico-vamale-valutare din 20 aprilie 1939, are loc o puternică pătrundere a capitalurilor italiene, cu consecințe nefaste atât pentru economia albaneză cât și pentru condițiile de muncă și viață ale muncitorimii și țărănimii.

Alte măsuri de ordin polițienesc și militar veneau să întregescă regimul de ocupație. Izbucnirea celui de-al doilea război mondial alinia alături de Germania hitleristă și potențialul militar al Italiei. Cu toate asigurările date de Mussolini, în iunie 1940, că nu va ataca Grecia și Iugoslavia, armata italiană se pregătea în mod febril pentru o nouă agresiune. În Albania este adusă și Armata a 11-a, încît numărul militarilor crește destul de repede, atingînd cifra de 200 000 persoane. Propaganda fascistă caută să incite opinia publică albaneză împotriva vecinilor, sub pretextul revendicărilor teritoriale, a creării unei „Albanii mari“, în scopul folosirii albanezilor drept carne de tun în agresiunea contra Greciei și Iugoslaviei.

La 28 octombrie armatele italiene au atacat Grecia, dar poporul albanez nu s-a solidarizat cu acest război. Ostașii albanezi din batalioanele „Tomori“ și „Taraboshi“, care au fost duși cu forța pe frontul grec, nu au acceptat să lupte și au dezertat în masă de pe front; o parte a trecut la greci, iar partea cealaltă a fost dezarmată imediat de către italieni, arestată și internată într-un lagăr de concentrare din Shijak¹². La 22 noiembrie 1940, într-o scrisoare trimisă lui Hitler, Mussolini a fost nevoit să scrie: „aproape toate trupele albaneze au trădat. Ele s-au răzvrătit împotriva trupelor noastre...“, socotind acest fapt ca unul din factorii care au contribuit la nereușita acțiunii italiene în Grecia¹³.

¹² *Historia Shqipërisë*, p. 693.

¹³ *Ibidem*.

Într-o convorbire avută la Roma în 1940 cu Ion Antonescu, referitor la războiul italo-grec, ducele nu și-a ascuns dezamăgirea, atît în privința pierderilor suferite de flotă, cît și în ceea ce privea operațiile din Epir. Vasul „Cavour“ era jumătate sub apă, deci scos din luptă pentru multă vreme; celelalte pierderi, exagerate de către englezi, spunea ducele, vor fi recuperate în 2-3 săptămîni. În continuare el arăta că a fost o greșeală că s-a început războiul din Epir după considerații psihologice și sociale, deoarece i se garantase revolta populației din Epir, ceea ce nu s-a produs. El afirma că a avut pierderi, „dar a luat situația în mînă și nu o va lăsa pînă nu o va duce la bun sfîrșit“¹⁴.

Poporul albanez nu s-a lăsat înșelat de propaganda fascistă pentru a se lansa în campania dusă de Italia împotriva vecinilor săi, ci din contra, a făcut tot ce i-a fost posibil pentru a sabota mașina de război fascistă și a participa alături de popoarele Iugoslaviei și Greciei la lupta de eliberare națională.

Această rezistență îndîrjită contra războiului italo-grec, refuzul de a participa în mod efectiv la luptele purtate reies cu claritate din toate documentele vremii. Postul de radio Delhi transmitea la 20 decembrie 1940 următorul comentariu: „Albanezii nu sînt deloc dispuși să lupte pentru cauza italiană. Ultimele statistici publicate de italieni arată că numai un albanez a murit, la 98 italieni, și procentul răniților este de un albanez la 43 italieni. Cu toate că Albania este în stare să dea o armată de 100 000 soldați pentru Italia, numai cîteva unități mici iau parte la lupta greco-italiană“¹⁵.

Războiul italo-grec a încurcat mult planurile lui Mussolini în Balcani. Înfrîngerile repetate îl determină să solicite intervenția lui Hitler. Încă din iarna anului 1940 posturile de radio și presa vorbeau de prezența trupelor germane pe fronturile italiene. Postul de radio D.O.H. din New York transmitea la 20 decembrie 1940 că „la granița iugoslavo-albaneză avioanele de transport germane aduc mari întăriri italiene în Albania“¹⁶, iar postul Lisabona, în aceeași zi, spunea: „De la frontiera iugoslavă se anunță că mai multe escadrile germane au trecut în zbor peste

¹⁴ Arhivele Statului București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 332/1940, f. 18 (Raportul despre vizita lui Ion Antonescu la Roma și convorbirile cu B. Mussolini).

¹⁵ Loc. cit., fond Ministerul Propagandei Naționale, Buletinul nr. 65 din 21 decembrie 1940.

¹⁶ Ibidem.

Adriatica pentru a veni în ajutorul trupelor italiene din Albania, care se află într-o situație disperată¹⁷.

În primăvara anului 1941 situația din Balcani devine și mai încordată. Hitler se hotărăște să intervină cu armata sa în zona Balcanilor pentru a lichida frontul italo-grec și a ataca Iugoslavia. La 6 aprilie 1941, Armata a 12-a germană, sprijinită de trupe italiene și maghiare, a început războiul contra Iugoslaviei și Greciei. Trupele hitleriste au ocupat Belgradul, Salonicul și Atena, dând astfel posibilitatea armatei italiene să-și recucerească pozițiile pierdute și să pătrundă în Grecia. La 17 aprilie armata iugoslavă a capitulat. Iugoslavia și Grecia au căzut sub jugul ocupației.

Rezistența antifascistă albaneză a început de fapt încă din primele zile ale ocupației¹⁸. Primele forme ale luptei au fost demonstrațiile, grevele, manifestațiile politice și sabotajele în principalele centre de producție. La ele au participat muncitorii, țărani și intelectualii patrioți, și în mod deosebit tineretul. În iunie 1939 muncitorii din portul Vlora au declarat o grevă pentru mărirea salariilor, care a afectat de fapt descărcarea armamentelor. La 28 noiembrie, cu prilejul aniversării independenței, în principalele orașe ale țării au izbucnit puternice demonstrații antifasciste. Demonstrații purtau drapelul național albanez și lozincile „Trăiască Albania liberă!“, „Jos fascismul!“, „Libertate, ori moarte!“. În ianuarie 1940 a avut loc o demonstrație a elevilor din orașul Shkodra, soldată cu încăierări cu poliția. La 16 mai 1940 a avut loc greva muncitorilor ce lucrau la construirea unui aerodrom lângă orașul Berat, în august cea a muncitorilor de la minele de fier din Memelisht, iar în septembrie a celor din construcții — la Elbasan și Labinot. O manifestație antifascistă a intelectualilor avusese loc și la Durrës.

Sub conducerea grupurilor comuniste mișcarea de rezistență a poporului albanez îmbracă forme noi. În primăvara anului 1941 „grupul comunist din Korcea a hotărât trimiterea primilor comuniști în munți pentru a organiza unități armate de partizani care urmau să lupte împotriva cotropitorilor¹⁹“.

Acțiunile armate contra ocupanților au crescut în intensitate. Din martie și pînă în iunie 1941 ceata de partizani condusă de patriotul Myslim Peza a atacat de mai multe ori pe carabi-

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Vezi G. Maksutovici, *Mișcarea de rezistență albaneză împotriva coterpitorilor fasciști italieni și germani*, în „Anale de istorie“, nr. 3, București, 1969, p. 52-60.

¹⁹ *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 699.

nierii și militarii fasciști, precum și liniile de comunicații ale inamicului din zona Tiranei. În luna mai 1941, ura poporului contra ocupanților s-a exprimat prin atentatul muncitorului Vasile Laçi asupra lui Victor Emanuel al III-lea în timpul vizitei acestuia în Albania²⁰.

Pentru a suprima rezistența populară antifascistă, cotropitorii iau măsuri severe, sporind teroarea și persecuțiile. După datele oficiale ale poliției fasciste, numai în luna mai 1941 s-au făcut percheziții asupra a 1 130 de case și 21 131 de persoane, fiind exilați în lagărele de concentrare din Italia 5 279 de patrioți antifasciști²¹.

La 22 iunie 1941 are loc atacul hitlerist asupra Uniunii Sovietice, care stârnește un val de proteste în întreaga lume. Poporul albanez condamnă și el agresiunea și își unește și mai mult rîndurile în lupta patriotică antifascistă. O mare demonstrație antifascistă are loc la Tirana, la 28 octombrie 1941, ziua aniversării marșului fascist asupra Romei. Organizatorul principal al acestei demonstrații era comunistul Enver Hodja, care a fost apoi nevoit să-și continue activitatea în ilegalitate, autoritățile fasciste condamnîndu-l la moarte în contumacie. La 8 noiembrie o nouă demonstrație antifascistă izbucnește la Korcea, pe care fasciștii caută să o reprime cu focul armelor.

Lipsa unei forțe politice bine organizate care să conducă lupta maselor populare se făcea tot mai simțită. Crearea Partidului Comunist Albanез se punea cu acuitate.

Organizarea luptei contra ocupanților italieni (noiembrie 1941-septembrie 1943)

Iluzia bunei stări pe care încercaseră s-o propage cotropitorii fasciști dispăruse de mult, iar jefuirea bogățiilor țării ducea la o pauperizare și mai accentuată a maselor. Costul vieții creștea vertiginos, în timp ce salariile rămîneau aproape aceleași sau creșteau foarte puțin în comparație cu prețurile mărfurilor de

²⁰ *Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë*, Tirana, 1968, p. 64.

²¹ *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 699.

consum. Criza politică și economică ce se adîncea tot mai mult a dus la creșterea urii poporului albanez față de înrobitorii fasciști și regimul lor de ocupație. Pentru a face față situației create, la sfîrșitul anului 1941, guvernul de la Roma, la propunerile lui Ciano, hotărăște înlocuirea lui Shefqet Vërlaci de la conducerea guvernului albanez cu Mustafa Merlika Kruja, considerat de fasciști ca fiind „mîină forte“, capabil de a supune poporul albanez prin forță și cu ajutorul unei așa-zise reforme naționale. Măsurile luate de fasciști se loveau însă de rezistența îndîrjită a maselor. Forțele progresiste își uneau tot mai mult rîndurile pentru a riposta în mod hotărît. Crearea Partidului Comunist Albanез devenise o necesitate istorică. Trebuiau unite grupurile comuniste într-un partid unic marxist-leninist, care să conducă lupta de eliberare națională și să-și asume răspunderea pentru destinele țării. Din rîndurile grupurilor comuniste ieșiseră primele cadre revoluționare, primii organizatori ai luptei maselor contra ocupanților fasciști. Crearea Partidului Comunist Albanез era pregătită de întreaga dezvoltare istorică, economică, politică și socială a Albaniei, ca și de noile condiții interne și internaționale de la sfîrșitul anului 1941. Conducătorii grupurilor comuniste au ajuns la o înțelegere pentru convocarea unei întruniri în care să se examineze problema contopirii grupelor și a creării Partidului Comunist din Albania²².

Întrunirea reprezentanților grupurilor comuniste din Albania a avut loc la Tirana, la 4 noiembrie 1941, și s-a încheiat după o discuție de 5 zile cu victoria principiilor marxist-leniniste. Astfel, la 8 noiembrie 1941 a fost creat Partidul Comunist din Albania și ales Comitetul Central provizoriu, avînd în frunte pe Enver Hodja. Adunarea a pus bazele ideologice și organizatorice ale partidului și a stabilit linia fundamentală a programului politic pentru perioada luptei de eliberare națională.

Sarcina fundamentală strategică a partidului era „lupta pentru independența poporului albanez și pentru crearea unui guvern democrat popular într-o Albanie eliberată de fascism“²³.

Programul partidului prevedea sarcina unei strînse legături între lupta poporului albanez și marea luptă antifascistă purtată de Uniunea Sovietică și aliații ei — Statele Unite ale Americii,

²² Vezi pentru amănunte *Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë*, Editura „Naim Frashëri“, Tirana, 1968.

²³ *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 708; vezi și *Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë*, p. 81—184.

Marea Britanie, precum și lupta de eliberare a popoarelor subjugate, în special a celor din Balcani.

Dacă la început rezistența contra ocupanților a fost spontană, neorganizată, pornită numai din dorința de a apăra patria împotriva invadatorilor străini, ea se maturizează cu timpul, luând forme organizatorice capabile să asigure o continuitate a luptelor pe perioade mai îndelungate, să mobilizeze forțe cât mai numeroase care să opună, pe toate planurile, o puternică împotrivire atît forțelor de ocupație cît și colaboraționiștilor.

După terminarea războiului italo-grec, în Albania continuau să staționeze forțe militare italiene, care ajungeau pînă la 100 000 de oameni. Dușmanul era puternic și bine înarmat. Pînă la sfîrșitul anului 1941 se creaseră unități de guerilă în principalele orașe, iar la începutul anului 1942 și într-o serie de regiuni ale Albaniei. Unitățile de guerilă erau formate din grupe mici, mobile, din 5-10 oameni, care săvîrșeau acțiuni armate. În orașe, unitățile de guerilă sabotau acțiunile dușmanului prin distrugerea fizică a unor spioni și ofițeri fasciști. La sate atacau posturile de carabinieri și ale miliției fasciste, tăiau liniile de comunicație, luau zeciuiala produselor colectate de fasciști pe care o înapoiau țărănilor etc.

Guvernul condus de Mustafa Kruja a luat măsuri polițienești excepționale împotriva luptătorilor antifasciști. S-au interzis circulația în timpul nopții, staționarea sau deplasarea oamenilor în grupuri mai mari de 3 persoane, părinții erau făcuți răspunzători pentru „crimele politice“ ale copiilor, iar funcționarii statului trebuiau să facă declarații de credință în victoria puterilor Axei și că nu luau parte la mișcarea comunistă etc. Concomitent cetro-pitorii fasciști căutau să dea o coloratură națională guvernului Mustafa Kruja. Mussolini a dat ordin regentului său de la Tirana să promită albanezilor „mai multă autonomie“. De pe drapelul albanez au fost înlăturate topoarele și stema dinastiei de Savoia, deoarece aceste însemne erau considerate ca motiv de indignare și revoltă a albanezilor. Dar, cu toate măsurile demagogice și represive, mișcarea de eliberare națională, condusă de comuniști, a luat amploare. La 22 februarie 1942, la Shkodra, comitetul regional de partid organizează o mare demonstrație și au loc lupte sîngeroase între patrioți și forțele fasciste. La 7 aprilie, la Tirana, o altă mare demonstrație este împrăștiată după ce fasciștii italieni au intervenit în mod brutal cu puști și mitraliere, iar la 12 aprilie, la Durrës, are loc o nouă încăierare a maselor cu carabinieri și milițienii fasciști. O rezistență eroică și atitudine demnă dovedeau și patrioții torturați și schingiuiți în închisorile

fasciste. Ultimele lor cuvinte, înainte de a muri, erau : „Trăiască Albania liberă!“.

La 5 mai, la Tirana, este ucis Qemal Stafa, membru al C.C. al P.C.A. și secretar politic al Tineretului Comunist. Moartea sa eroică în lupta contra mercenarilor fasciști a stîrnit un val de ură contra cotropitorilor și a organelor lor de reprimare, mărind în același timp rîndurile luptătorilor antifasciști. Acțiunile patrioților se înmulțesc. La Tirana unitățile de guerilă au aruncat în aer centrala telefonică, depozite de muniții, au atacat aerodromul. La Vlora au fost atacate centrele miliției și carabinieriei, au fost aruncate în aer depozite cu muniții. La Korçea a fost incendiată casa fascistă, ucis șeful poliției fasciste și alți dușmani, distrus depozitul fabricii de bere, iar la Elbasan a fost ucis prefectul. La Shkodra a fost atacată închisoarea, fiind eliberați mulți condamnați politici. Dar acțiunea militară cea mai mare, din această perioadă, organizată pe scară națională de către P.C.A., a fost cea din 24 iulie 1942. „Noaptea de 24 iulie — se arăta în îndrumarea dată de C.C. către toate organizațiile partidului — trebuie să fie o noapte de atac în toată regiunea voastră. Loviți pe dușman acolo unde puteți și provocați-i pagube uriase“²⁴. A doua zi, în întreaga Albanie nu mai funcționa nici o linie telefonică sau telegrafică.

Succesul acestor acțiuni a produs o profundă panică și derută în rîndurile ocupanților și colaboraționiștilor, care în rapoartele militare și civile trimise la Roma subliniau „situația alarmantă din Albania“ și „penetrația ideilor comuniste în sufletul poporului“²⁵.

Acțiunile militare împotriva ocupanților au devenit mai dese. În afara grupului lui Peza, care acționa ca o ceată de partizani din anul 1941, conform directivelor C.C. al P.C.A. din februarie și martie 1942, în primăvara acestui an au fost create noi cete de partizani la Kurveleshi, Gora, Skrapari, Mokra, Devolli și Dibra, iar în iulie s-au format cetele din Mati și Kolonja.

Ceata de partizani era o grupare militară formată din 20-30 de persoane, înarmată cu arme ușoare de diferite tipuri, avînd în frunte un comandant și un comisar politic. Nucleul cetelor de partizani îl formau comuniștii, trimiși de către comitetele regionale ale partidului, în acest scop, de la orașe în munți. Creșterea cetelor s-a făcut mai ales cu țărani. Satul a devenit baza și izvorul cetelor de partizani. Toți luptătorii erau voluntari.

²⁴ *Historia Shqipërisë*, vol. II, p. 714.

²⁵ *Histoire du Parti du Travail d'Albanie*, Editions „Naim Frashëri“, Tirana, 1969, p. 168.

Cetele de partizani au executat o serie de acțiuni contra inamicului, curățind regiunile Kurveleshi, Gora, Opari, Skrapari, Mati, Dibra etc. Vitejia partizanilor stârnea pretutindeni admirația și dragostea poporului; ei desfășurau o vastă muncă politică în rîndul maselor țărănești, pentru lichidarea analfabetismului, a prejudecăților și obiceiurilor înapoiate, împăcau neînțelegerile, iar în regiunile eliberate restabileau imediat ordinea și liniștea etc. Casele și colibecele țăranilor au devenit acoperămintul partizanilor, poporul ajutîndu-i cu hrană, bani, îmbrăcăminte, medicamente etc.

Un rol însemnat în clarificarea liniei partidului și pentru mobilizarea și unirea poporului în lupta de eliberare națională avea să-l joace ziarul „Zëri i popullit“ (Glasul poporului), al cărui prim număr a apărut la 25 august 1942, ca organ al Luptei de Eliberare Națională.

În articolul de fond al primului său număr se arăta scopul ziarului: „Cotropitorul fascist ne-a răpit și ne-a încălcat toate drepturile, pe care le cucerisem prin sacrificii de sînge, după ce ne-a sîngerat cu vecinii noștri greci și iugoslavi, ne-a dus în Tripoli, așa cum făceau sultanii de demult, a înarmat și mobilizat partea cea mai josnică a poporului în miliție, carabinieri și poliție punînd-o să persecute pe tinerii acestui popor, floarea tineretii și pe luptătorii care-și varsă sîngele lor curat pentru un scop sfînt: o Albanie independentă, liberă și democratică“²⁶.

În luna august a anului 1942 sint semnalate numeroase acțiuni ale forțelor patriotice. De la răspîndirea de manifeste adresate țăranilor pentru a nu preda cerealele, la atacuri împotriva forțelor fasciste. În noaptea de 2/3 august a fost demontată tipografia „Gutenberg“ din centrul Tiranei. „Se crede — scrie într-un raport diplomatic — că această tipografie să fi fost luată de organizațiile comuniste pentru a-și putea imprima materialul de propagandă“²⁷.

La 12 august a fost distrusă centrala telefonică din Tirana, cu toate că în oraș, la o populație de aproximativ 50 000 de locuitori, se găsea o garnizoană de 12 000-15 000 de soldați, poliție, comandamente militare etc.²⁸.

La Durazzo (Durrës) a avut loc o puternică ciocnire între comuniști și carabinieri²⁹.

²⁶ „Zëri i popullit“, nr. 1, august 1942.

²⁷ Arhiva M.A.E., fond 71/Albania, vol. 5, f. 293.

²⁸ Ibidem, f. 294.

²⁹ Ibidem, f. 308.

Un rol deosebit în organizarea luptei de eliberare națională a poporului albanez l-a avut *Conferința de la Peza* din 16 septembrie 1942, la care au luat parte reprezentanți ai Partidului Comunist Albanez, ai tineretului și femeilor antifasciste, ai naționaliștilor patrioți și chiar și ai elementelor zoghiste ce nu-și fixaseră poziția față de cotropitori³⁰. La această conferință a fost ales primul Consiliu General de Eliberare Națională, format din 7 persoane, și a fost acceptată platforma propusă de P.C.A., care, printre altele, prevedea lupta pentru o Albanie liberă, independentă și democratică, lupta armată împotriva cotropitorilor și trădătorilor, organizarea tuturor forțelor patriotice într-un front comun de eliberare națională, fără deosebire de clasă, convingeri religioase și politice, pregătirea insurecției generale armate a poporului etc.

Aici s-au pus bazele Frontului Antifascist de Eliberare Națională, care a devenit veriga principală a unirii tuturor forțelor patriotice și democratice. Aplicându-se hotărârile Conferinței de la Peza, în toate regiunile eliberate ale țării au fost formate consilii de eliberare națională, ca organe ale revoluției armate și nuclee ale noii puteri revoluționare. Prin hotărârea sa, Conferința de la Peza a dat un nou impuls luptei revoluționare de eliberare a poporului albanez. Numărul cetelor de partizani a crescut în toate părțile țării. Până la sfârșitul anului 1942 în Albania activau 22 cete de partizani, care atacau unitățile armatei italiene, carabinieriei, poliției și miliției fasciste, depozitele de armamente, autocoloanele militare etc. În luna noiembrie, în cinstea aniversării a 30 de ani de la proclamarea independenței Albaniei, s-au intensificat acțiunile cetelor de partizani. Astfel, cetele de partizani din Kurveleshi au capturat întreaga unitate a miliției fasciste din Kuçi și au eliberat centrul subprefecturii Gusmari. Cetele din Peza, Shkodra și Tropoja au intrerupt legăturile telefonice, alte unități de partizani au atacat autocoloanele inamice și au lichidat o serie de posturi fasciste.

Până la sfârșitul anului 1942, partizanii eliberaseră în întregime Peza, Skrapari, Tomorica, Kurveleshi, Martaneshi, Gora de sus, Opari, Mesaplik, o parte din Cermenikë, Mallakstra, De-

³⁰ Pentru amănunte privind rolul diferitelor forțe sociale vezi Ndreci Plasari, *Tipare të luftës nacional-clirimtare të popullit shqiptar kundër pushtuësve fashistë (1939-1944)* (Caracteristicile luptei de eliberare națională a poporului albanez contra ocupanților fasciști), în „Studime Historike“, nr. 2, 1967, p. 3-14; vezi și recenzia făcută de G. Maksutovici în „Revista de referate și recenzii de istorie și etnografie“, nr. 4/1968, p. 622-630 (publicație a C.D.S. al Acad. R.S.R.).

vollu, Dëshnica, Shpati, Mbi-Shodra etc. În satele și regiunile eliberate erau create consilii de eliberare națională. Astfel se distrugea vechea mașină a aparatului de stat iar puterea trecea în mâinile maselor populare înarmate.

Pentru a arăta care a fost starea de spirit de la sfârșitul anului 1942, vom reda pe larg un fragment din raportul consulului României la Tirana, care scria : „/.../ mișcările revoluționare au mers progresînd, ajungînd ca ideile subversive să se înrădăcineze din ce în ce mai mult în mijlocul populației, să se ajungă la situația de azi, care periclitează tot mai mult situația Italiei în Albania“. Referindu-se la ultimele informații provenite din interiorul Albaniei, consulul aprecia că situația devenise foarte critică „/.../ în special în regiunile Valona, Arghisocasta, Berat și Korçea. Din aceste regiuni, Beratul a fost la începutul lunii curente centrul dezordinilor, împreună cu localitățile Skrapari, Permët, Kurveleshi, Ducat etc. /.../ Multe din aceste localități se găsesc în munți aproape inaccesibili, care prezintă adăposturi sigure pentru răsculați. În acele locuri ei posedă importante cantități de armament modern și, după cum se spune, chiar mitraliere și tunuri antiaeriene /.../. În contra rebelilor din aceste regiuni s-a trimis o expedițiune militară compusă din vreo 1 500 milițieni albanezi sub comanda col. Selim Caloshi, din care mai multe sute «ar fi căzut prizonieri la rebeli». (Adevărul ar fi că toți acești «prizonieri» au trecut de partea răsculaților în mod voluntar) (paranteza aparține consulului român — n.a.). În luptele care s-au dat, Subprefectura Skrapari a fost în două rînduri, cînd în mâinile rebelilor, cînd în acelea ale armatei /.../“³¹.

Referitor la armamentul posedat de partizani se arată că el provine „/.../ parte din cel strîns de pe cîmpul de luptă, după războiul italo-grec, iar parte din atacurile ce s-au dat asupra camioanelor italiene care transportau muniții și armament“³².

În concluziile sale, consulul român remarcă faptul că „/.../ niciodată pînă acum n-a fost o atît de mare solidaritate națională în Albania pentru o idee și niciodată populația n-a fost mai hotărîtă la sacrificii ca acum“³³.

Că forțele patriotice erau stăpîne pe situație și că administrația fascistă nu mai avea practic nici o autoritate asupra multor ținuturi ale țării reiese și din alt raport : „/.../ răsculații au pus stăpînire pe tot grîul statului, provenit din impozitul zecimal

³¹ Arhiva M.A.E., fond 71/Albania, vol. 5, f. 367.

³² Ibidem, f. 371.

³³ Ibidem, f. 371-372.

plătit în natură de agricultori, care a fost distribuit apoi gratis populației sărace, fără ca vreo autoritate oarecare să fi intervenit”³⁴.

Lărgirea mișcării de partizani în întreaga țară, cât și victoriile obținute de cetele de partizani în eliberarea unor regiuni au întărit încrederea maselor în eliberarea patriei, stîrnind în același timp ura cotropitorilor fasciști, care au pornit un nou val de teroare, organizînd operațiuni militare de represalii în diferite regiuni ale țării contra patrioților antifasciști. Erau date ordine prefectilor ca să ardă și să distrugă casele celor plecați la partizani, iar familiile și apărătorii lor să fie exilați. Jacomoni, regen-tul italian, prin decrete speciale, ordona represalii în masă contra populației. Pentru orice bombă explodată în oraș urma să fie incendiată o casă, iar orașul obligat să plătească o amendă de 2 000 de franci. Contra cetățenilor de la sate se aplica o amendă colectivă de 10 000-20 000 franci pentru acțiunile partizanilor efectuate la o distanță mai mică de 5 km de localitatea respectivă, iar șefii familiilor din zona respectivă erau exilați. Sute și mii de băieți și fete, bărbați și femei au fost arestați sau trimiși în lagărele de concentrare din țară și din insulele Italiei. Pentru punerea în aplicare a operațiilor de represalii a fost creat „Comandamentul General al Securității Publice al Regatului”, condus de generalul italian Zanini. Au avut loc represalii în întreaga țară, și în mod deosebit împotriva locuitorilor din Peza și din regiunea Vlorei „care deținea recordul tulburărilor”. La 30 decembrie, comandantul italian a trimis în direcția Mesaplikului două regimente de infanterie și peste 1 500 de milițieni fasciști, cu întăriri de tancuri, artilerie și aviație, avînd misiunea să nimicească pe partizani, să distrugă casele și avutul țăranilor fugari sau ale soldaților dezertori, să aresteze și să trimită în lagăre de concentrare pe membrii familiilor acestora, să dezarmeze complet populația. Partidul Comunist Albanez a făcut apel la populația din Vlora să primească inamicul cu armele în mîini. Alături de partizani au acționat țăranii din Vlora, Kurveleshi și Mallakastră, luptele cele mai crîncene dîndu-se în apropierea localității Gjormi, la 1 ianuarie 1943. Cetele de partizani și populația înarmată au luptat vitejește, obligînd trupele inamice să se retragă în dezordine. „Epopoea Vlorei” a avut un mare răsunset în rîndurile poporului albanez, iar regen-tul italian, de furie, a înlocuit pe însuși primul ministru al guvernului colaboraționist, Mustafa Kruja, care cu toate măsurile luate nu se dovedise capabil să reprime mișcarea de partizani.

³⁴ Ibidem, vol. 6, f. 3.

La începutul anului 1943, încă din primele luni, sînt semnificate noi acțiuni de represalii. Încolțite pretutindeni de atacurile forțelor patriotice, autoritățile fasciste de ocupație, în desperarea lor neputincioasă, caută să se răzbune în mod cumplit împotriva cetățenilor albanezi. Astfel, în Comuna Pojani, în apropiere de Korcea, unde au fost omorîți doi ofițeri și șase soldați italieni, ca represiuie „/.../ autoritățile militare italiene au executat 27 locuitori din zisa comună și apoi comuna bombardată cu artilerie“³⁵.

În orașul Prizren, 15 soldați din miliția fascistă italiană au intrat într-un restaurant și „/.../ au început să tragă focuri de armă și să lovească cu paturile puștilor pe consumatori. Printre aceștia se aflau cîțiva notabili ai orașului și chiar procurorul din localitate, care a fost crunt bătut și rănit serios“³⁶.

Un alt exemplu îl constituie atacul din iunie, în regiunea muntoasă Pekin, împotriva cetelor partizane conduse de Myslim Peza. Furioși că n-au putut nimici aceste forțe, fasciștii italieni „/.../ au bombardat și distrus vreo 17 sate din acea regiune“³⁷. În continuare se arată că : „/.../ numărul satelor incendiate de armată (italiană — *n.a.*) în sudul țării, tot ca represalii, s-ar ridica la aproape 400“³⁸.

Cu toate aceste represiuini sălbatice numărul partizanilor crește continuu. Din aceeași sursă aflăm că : „/.../ în ultimul timp ar fi fugit în munți, spre a se atașa organizațiilor comuniste, peste 500 elevi și eleve de la liceele și școlile din Korcea și Elbasan. Dealtfel asemenea plecări se semnaleză și la Tirana. Propaganda comunistă prinde rădăcini din ce în ce mai adînci, atît printre tineretul școlar, cît și printre funcționarii diferitelor autorități și instituții publice. Manifestele comuniste sînt distribuite clandestin cu aceeași regularitate ca și mai înainte, cu toate măsurile severe ce s-au luat pentru urmărirea infractorilor, cît și pentru vînzarea hîrtiei de multiplicat“³⁹.

În același timp lărgirea și întărirea mișcării de partizani au dus la o înăsprire a contradicțiilor de clasă și au adîncit diferențierea politică în rîndurile diferitelor grupări sociale. La sfîrșitul anului 1942, ca o reacție împotriva hotărîrilor istorice ale Conferinței de la Peza, ia ființă organizația „Balli Kombëtar“ (Frontul Național). Ea reprezenta interesele burgheziei reacționare și ale

³⁵ Ibidem, f. 27.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, f. 142.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, f. 143-144.

moșierilor, grupînd mari comercianți, politicieni aventurieri, chia-buri, ofițeri și clerici reacționari, intelectuali burghezi legați de reacțiune etc. În rîndurile ei au intrat și agenți fasciști care căutau să o folosească în interesul cotropitorilor italieni. În frun-tea ei se afla Mehdi Frashëri, care pînă atunci nu se compromisese în colaborarea directă cu inamicul. Ca să deruteze masele populare, organizația folosea în mod demagogic lozincile independenței, cău-tînd să activeze în semiilegalitate, organizînd cetele sale „ilegale“ și lansînd lozinca defetistă „să așteptăm, că n-a sosit vremea“, por-nînd în același timp o campanie calomnioasă împotriva mișcării de eliberare națională, condusă de comuniști. Conducătorii fasciști au folosit-o pînă la urmă ca un mijloc de dezbinare și de atac con-tra poporului albanez. Organizația „Balli Kombëtar“ a îngreunat lupta P.C.A. pentru unirea și mobilizarea maselor populare în lupta contra cotropitorilor fasciști. În rîndurile ei existau însă și mulți oameni înșelați, care erau într-adevăr pentru lupta armată contra ocupanților și care trebuiau lămuriți printr-o muncă stăruitoare să se unească cu Frontul de Eliberare Națională.

Victoriile obținute de poporul albanez contra invadatorilor străini au atras atenția marilor puteri din coaliția antifascistă, care, în decembrie 1942, au recunoscut oficial lupta de eliberare a popo-rului albanez. Uniunea Sovietică, într-o declarație „Despre inde-pendența Albaniei“, făcută la 18 decembrie, arăta că „/.../ privește cu simpatie deplină lupta eroică de eliberare a patrioților albanezi împotriva cotropitorilor italieni, nu recunoaște nici o pretenție a imperialismului italian asupra teritoriului albanez și dorește să vadă Albania eliberată de sub jugul fascist și independența ei re-stabilită. Problema viitorului regim de stat al Albaniei este o pro-blemă a ei internă și trebuie rezolvată de însuși poporul albanez“⁴⁰. Declarații asemănătoare au făcut și guvernele Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii⁴¹. „Declarațiile oficiale ale celor trei mari puteri aliate asupra recunoașterii independenței și a luptei poporului albanez dovedeau că, din anul 1942, poporul albanez era recunoscut *de facto* și *de jure* ca participant activ al mării coaliții antifasciste“⁴².

Noile condiții internaționale, create mai ales în urma victo-riilor obținute de armatele sovietice la Stalingrad, au influențat.

⁴⁰ *Historia Shqipërisë*, vol. II, p. 727.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

asupra moralului și capacității militare a trupelor italiene de ocupație din Balcani. Mișcarea de eliberare luase proporții vaste în Iugoslavia, Grecia, Polonia, Franța și alte țări. Între mișcarea de eliberare națională din Albania și cele ale țărilor vecine se stabiliseră trainice legături de colaborare frățească, de ajutor și sprijin reciproc. În condițiile în care inamicul trecea printr-o criză serioasă iar mișcărilor de partizani luau o tot mai mare amploare, și lupta poporului albanez se ridica pe o treaptă superioară. La 16 ianuarie 1943 cetele de partizani din regiunea Korçei atacă inamicul la Voskopoja. Milițienii și carabinieri s-au predat fără să mai aștepte ajutorul de la Korçea. La 10 februarie cetele de partizani din Mallakastër și Vlora atacă centrul petrolifer de la Patosi, obligînd inamicul să se predea. În această luptă au fost capturați toți carabinieri și ostașii din garnizoană, au fost distruse puțuri petrolifere, centrala electrică și diferite instalații și mașini. În aceeași zi ceata de partizani „Koto Koxhi“ din Gjirokastra a atacat orașul Libohova, eliberîndu-l. Au loc numeroase alte acțiuni soldate cu mari pierderi pentru ocupanții italieni și susținătorii lor. Au fost eliberate noi localități, în care s-au creat și au început să activeze consiliile de eliberare națională. Eșecurile armatei fasciste au îngrijorat guvernul de la Roma, care, pentru a-și menține cu orice preț ocupația în Albania, ia noi măsuri. Dintre acestea face parte și înlocuirea, în februarie 1943, a regentului fascist din Albania, Jacomoni, cu generalul Alberto Pariani. Noul regent era socotit a fi „mîna forte“ a fascismului și cel mai activ participant la ocuparea Albaniei. Pariani, împreună cu comandantul-șef al forțelor de ocupație din Albania, generalul Renzo Delmazzo, elaborează un nou plan pentru a supune poporul albanez. Se iau o serie de măsuri și în organizarea internă, pentru a crea iluzia unui stat național albanez, mai independent de Roma. Se formează un nou guvern, condus de Maliq Bushati, unul din principalii reprezentanți ai „Frontului Național“ (Balli Kombëter) și se hotărăște crearea „armatei naționale albaneze“ și a „jandarmeriei naționale albaneze“, precum și înființarea organizației „Roja e Shqipërisë së Madhe“ (Garda Albanici Mari), care trebuia să înlocuiască partidul falimentar fascist. Victor Emanuel continua însă să rămînă și „rege al Albaniei“. Dar și aceste măsuri demagogice au eșuat.

Între timp un alt mare eveniment politic, legat direct de continuarea luptei de eliberare națională a poporului albanez, reține în mod deosebit atenția. Între 17-22 martie 1943 se desfășoară la

Labinot (lingă Elbasan) prima *Conferință pe țară a Partidului Comunist Albanez*. Printre principalele hotărâri ale conferinței a fost și cea referitoare la crearea Armatei de Eliberare Națională. Prima Conferință națională a P.C.A. a ales Comitetul Central permanent și pe Enver Hodja ca secretar general al partidului.

Acțiunile partizanilor creșteau în intensitate. În luna mai s-au creat primele batalioane. La 16 mai, 12 cete de partizani din regiunea Korçei au înconjurat și atacat forțele fasciste concentrate la Leskovik, important nod de comunicație al inamicului. Luptele au durat trei zile, fasciștii fiind obligați să lase numeroși morți și răniți pe câmpul de luptă și să părăsească orașul. La 13 iunie, 14 000 de soldați, carabinieri și milițieni fasciști înarmați pînă în dinți, sprijiniți de artilerie și de aviație, au pornit o mare ofensivă în regiunea Peza. Batalionul de partizani condus de Myslim Peza, compus din circa 200 de luptători, i-a întîmpinat pe agresori cu o rezistență îndîrjită. În ajutorul partizanilor au venit aproape toți bărbații și femeile din regiunea respectivă, iar bătrînii și copiii au părăsit casele plecînd în pădure. Primele atacuri ale inamicului au fost respinse, pricinuindu-i mari pierderi, printre morți aflîndu-se și comandantul cavaleriei italiene, colonelul de Bartolomeo. După trei zile de lupte sîngeroase partizanii au fost obligați să se retragă, fasciștii ocupînd aproape toată regiunea, incendiind peste 300 de case, jefuind și ucigînd peste tot. După Peza, trupele fasciste au atacat la Mallakastër și Tepelena. La 25 iunie, peste 8 000 de soldați italieni, sprijiniți de mercenarii locali, au atacat Mallakastër din trei direcții, dar după cîteva zile au trebuit să se retragă, cu grele pierderi, la bazele lor de la Berat, Fier și Tepelena.

La 1 iunie 1943 a început cea mai mare acțiune de pînă atunci a forțelor de partizani, la care, sub comanda unui stat major comun, au luat parte 1 250 de luptători. Unitățile de partizani din Korçea, Gjirokastra și Skrapari au pornit un atac combinat împotriva garnizoanei inamice din Kupari și Permët. După cinci zile de lupte crîncene, fasciștii au lăsat pe câmpul de luptă peste 500 de morți și au fost nevoiți să se retragă în zona de la Permët. Aceasta a fost una din importante victorii militare ale luptei de eliberare națională. În acest timp, la 6 iulie, a avut loc și primul atac al partizanilor împotriva trupelor germane care se deplasau pe șoseaua Korçea-Ianina. Batalionul „Tomori” și o ceată de la Kolonja, care avea misiunea să blocheze forțele italiene ce ar fi venit în ajutorul orașului Permët, au atacat prin surprin-

dere pe fasciștii germani, de zece ori mai mulți la număr, producându-le pierderi grele și blocând coloana timp de 24 de ore.

Trupele fasciste germane se răzbună atacînd satele, dintre care „satul Borova care avea vreo 150 case, a fost complet distrus”⁴³, iar prefectul din Tirana emite o ordonanță care prevedea că „/.../ pentru orice soldat german omorît în Albania, vor fi executați, în schimb, 100 de albanezi”⁴⁴.

În pofida tuturor măsurilor de intimidare, poporul albanez n-a încetat lupta sa eroică, organizînd în permanență contraatacuri ce provocau derută și neliniște în rîndurile inamicului.

La 14 iulie cotropitorii fasciști au reînceput operațiunea în zona Mallakastrei. Aruncînd în luptă două divizii de infanterie, sprijinite de artilerie, tancuri și aviație, superioare numericeste și în tehnică de luptă, forțele inamice, după lupte crîncene, obligă pe partizani să înceteze rezistența în această zonă. Dar operațiile întreprinse de trupele italiene în vara anului 1943 n-au putut împiedica creșterea mișcării de rezistență, care luase acum caracterul unei revoluții generale populare. În regiunile eliberate era instaurată puterea consiliilor de eliberare națională, la care adera majoritatea populației. Cotropitorii italieni au fost nevoiți să se retragă tot mai mult în orașe, dar și acolo erau hărțuiți în permanență de unitățile de guerilă. La 26 iulie Victor Emanuel a declarat întreg teritoriul albanez zonă de operații. Comandantul-șef al armatei italiene din Albania cerea mărirea forțelor de ocupație de la 6 divizii la 7 divizii, pentru a face față situației tot mai critice din această țară.

La 4 iulie 1943 s-a întrunit la Labinot Consiliul General de Eliberare Națională, care, conform hotărîrii Conferinței de la Peza, a luat în discuție problema creării Marelui stat major general al Armatei de Eliberare Națională. La 7 iulie s-a ținut prima întrunire a Marelui stat major, în care a fost ales comandant Spiro Moisiu, iar comisar politic Enver Hodja. La 10 iulie, Consiliul general, într-o declarație specială, a anunțat poporul despre hotărîrea luată, această zi intrînd în istorie ca ziua creării Armatei Populare a Albaniei.

Marele stat major general avea ca sarcini organizarea și conducerea Armatei de Eliberare Națională, conducerea operațiilor militare împotriva dușmanului, pregătirea și repartizarea cadrelor militare, aprovizionarea armatei cu arme, muniții și alimente etc.

⁴³ Arhiva M.A.E., fond 71/Albania, vol. 6, f. 203.

⁴⁴ Ibidem, f. 204.

„Odată cu crearea Statului major general lupta armată intra într-o nouă etapă, etapa unei mai bune organizări a acțiunilor și a lărgirii impetuoase a acestora, etapa insurecției generale populare“⁴⁵.

Unitățile Armatei de Eliberare Națională, conduse de Marele stat major general, și-au intensificat atacurile împotriva ocupanților. Au loc alte numeroase lupte în diferite localități ale țării. În luna august s-au desfășurat lupte și împotriva trupelor germane care încercau să pătrundă din Grecia pe teritoriile albaneze. La 2 septembrie împotriva trupelor hitleriste care începuseră să pătrundă în Albania a avut loc un atac dat de către ceata de partizani din Dajti, pe șoseaua Tirana-Elbasan, lângă Skutera. În această luptă a fost capturat statul major al regimentului hitlerist, împreună cu comandantul lui, colonelul Reider. Încercările nemților de a-și salva statul major au eșuat.

Situația Italiei fasciste se înrăutățea. La 25 iulie Mussolini a fost răsturnat și în fruntea guvernului italian a venit mareșalul Badoglio. În condițiile când capitularea Italiei fasciste se apropia, iar reacțiunea din Albania depunea toate eforturile pentru a-și grupa forțele în jurul organizației „Balli Kombëtar“ (Frontul Național) s-a simțit nevoia convocării unei noi conferințe a mișcării de eliberare națională. Astfel, la Labinot, la 4 septembrie, a avut loc deschiderea celei de a doua Conferințe de Eliberare Națională. Ea a făcut bilanțul activității desfășurate după Conferința de la Peza, luând hotărîrea de a lărgi în continuare lupta de eliberare, de a întări armata și organizațiile antifasciste ale tineretului și femeilor, pentru unirea întregului popor în jurul consiliilor de eliberare națională. Conferința a hotărît să nu fie recunoscută nici o forță în afară de cea a consiliilor de eliberare națională, să se păstreze o atitudine fermă față de organizația „Balli Kombëtar“ și să fie demascate politica și activitatea ei trădătoare. Conferința a elaborat și aprobat statutul și regulamentul consiliilor, în care erau prevăzute formele organizatorice și sarcinile noilor organe ale puterii populare.

În timpul când se terminau lucrările Conferinței de la Labinot, Italia fascistă capitula.

⁴⁵ *Histoire du Parti du Travail d'Albanie*, p. 220.

Lupta împotriva cotropitorilor germani pentru eliberarea completă a Albaniei (septembrie 1943 — noiembrie 1944)

După înfrîngerile suferite de trupele germane și italiene pe frontul sovieto-german și pe alte fronturi, italienii și-au pierdut orice speranță în victorie. Capacitatea de luptă și moralul trupelor au scăzut în mod simțitor, situația din Balcani devenind din ce în ce mai critică pentru fasciști ca urmare a lărgirii mișcării de rezistență și a victoriilor obținute de ea. Postul de radio Londra, în emisiunea italiană, arăta, încă la 8 mai 1943, că : „Soarta trupelor italiene și germane din Balcani este foarte critică din cauza ostilităților populației și amenințării aliaților“⁴⁶. În Albania trupele italiene erau continuu hărțuite și înfrînte de către cetele și batalioanele de partizani, încît nu mai erau stăpîne pe situație. Postul de radio Moscova, la 27 iulie 1943, transmițînd o știre din Ankara, anunța că : „Germania a cerut Ungariei să trimită două divizii în Albania, pentru a înlocui trupele italiene“⁴⁷, iar postul de radio Istanbul, în emisiunea din 30 iulie, spunea : „Retragerea diviziilor italiene din Balcani ridică probleme foarte dificile pentru Germania. Dorința conducătorilor germani ar fi de a forma o linie defensivă care să pornească din Alpi spre Tracia, trecînd prin Dalmația, Albania, Epir, Olimp și Salonic“⁴⁸.

Planurile fascismului în Balcani se prăbușeau sub loviturile tot mai hotărîte ale forțelor de eliberare națională din Iugoslavia, România, Grecia, Albania și Bulgaria.

Guvernul Badoglio, venit la putere după căderea lui Mussolini, a intrat în tratative cu aliații pentru a scoate Italia din război. La 8 septembrie a avut loc capitularea, fără condiții, a Italiei. Poporul albanez, una din primele victime ale fascismului, a primit cu bucurie această victorie a aliaților. Armata a 9-a italiană, care se afla în Albania ca armată de ocupație, conform acordului capitulării era obligată să înceteze operațiunile militare și să predea armele Armatei de Eliberare Națională Albaneze, singura forță armată care reprezenta poporul albanez și care era participant activ al mării coaliții antifasciste⁴⁹.

Marele stat major general al Armatei de Eliberare Națională Albaneze a cerut înaltului comandant italian și tuturor trupelor

⁴⁶ Arhivele Statului București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Buletinul nr. 192.

⁴⁷ Ibidem, Buletinul 200.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Vezi *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 748.

de ocupație să înceapă lupta alături de Armata de Eliberare Națională Albaneză împotriva hitleriștilor sau să predea armele. Dar Renzso Dalmazzo, comandantul trupelor de ocupație italiene, a dat ordin trupelor sale să se predea trupelor germane. Astfel, majoritatea covârșitoare a armatei a 9-a a fost dezarmată de hitleriști și trimisă la muncă forțată în Germania. Numai circa 15 000 de ostași și ofițeri italieni, majoritatea provenind din divizia „Firenza“, n-au acceptat să cadă în mâinile hitleriștilor. Din aceștia 1 500 au intrat în rândurile Armatei de Eliberare Națională Albaneze, unde „au fost primiți ca frați și tovarăși de luptă“⁵⁰.

După o lună de la capitularea Italiei, pe lângă Brigada I a Armatei de Eliberare Națională Albaneze s-a format batalionul „Antonio Gramsci“, de sub comanda luptătorului antifascist Tarcilio Kardinali. Cealaltă parte a armatei italiene s-a răspândit în regiunile eliberate ale țării, unde s-a bucurat de ospitalitatea tradițională a țaranului albanez care a împărțit cu ea bucata de pâine și lăcașul său.

Prevăzînd apropiata capitulare sau mai bine zis slăbiciunea trupelor de ocupație ale Italiei, nemții ocupaseră, încă din vara anului 1943, aeroporturile, portul Durrës și alte centre principale ale Albaniei, iar după capitularea Italiei au trimis în Albania noi divizii de întărire pentru a menține în continuare dominația fascistă. Dar și noii agresori au fost primiți pretutindeni cu arma în mână de către poporul albanez. Armata sa de eliberare a trecut la atacarea forțelor germane și a resturilor armatelor italiene ce trecuseră de partea acestora. Prima mare bătălie cu cotropitorii hitleriști a avut loc la Drashovica, unde erau concentrate, în fortificații, mari efective germane. Forțele armatei de eliberare națională conduse de Hysni Kapo au dezlănțuit la 14 septembrie un mare atac, prin surprindere, obligînd trupele germane să se retragă în dezordine și cu pierderi de peste 300 de morți și răniți, precum și o însemnată cantitate de material de război. Au fost eliberate apoi orașele Bilisht, Pogradec, Berat, Krujë, Burrel, Peshkopi, Zërgan, Delvina, Gjirokastra, Tepelena, Sarandë și întregul litoral pînă la Llogara, instaurîndu-se în cea mai mare parte a Albaniei puterea consiliilor de eliberare națională.

Ocupația germană căuta să se bazeze pe alte metode decît cele folosite de italieni. În acest sens noii invadatori caută ca prin metode demagogice să inducă masele în eroare, promițîndu-le asigurarea independenței, pentru a le convinge să renunțe la lupta

⁵⁰ *Ibidem*, p. 749.

de eliberare națională. La 16 octombrie cotropitorii germani au convocat la Tirana „o adunare națională“, care a declarat „separarea Albaniei de Italia“ și a stabilit „Consiliul superior al Regenței“ în frunte cu Mehdi Frashëri. S-a alcătuit un nou guvern, condus de Regep Mitrovica. Are loc o regrupare și a forțelor zoghiste conduse de Abaz Kupi, care țin în satul Zall Herr, de lângă Tirana, un congres, hotărînd crearea organizației politice „Legalitati“ (Legalitatea) în vederea restabilirii regimului Zogu.

Cotropitorii fasciști caută să dirijeze toate forțele reacționare împotriva mișcării de eliberare națională, conduse de comuniști, cu scopul de a distruge Armata de Eliberare Națională Albaneză și de a-i slăbi influența asupra maselor populare.

În toamna anului 1943 în zonele eliberate s-au desfășurat noi alegeri pentru consiliile naționale de eliberare. Ele nu recunoșteau nici o altă putere în Albania în afara Consiliului Național de Eliberare și se declarau pentru o luptă hotărîită împotriva ocupanților și a trădătorilor de țară.

În luna octombrie 1943 Armata de Eliberare Națională Albaneză număra în unitățile sale 20 000 de luptători. În același timp peste 20 000 de luptători făceau parte din cetele voluntare țărănești și din unitățile de guerilă de la orașe.

În focul acțiunilor împotriva ocupanților străini, masele populare au devenit și mai combative în lupta fără compromisuri, pînă la victoria finală contra cotropitorilor. În același timp „/.../ ele au înțeles și mai bine din experiența lor că „Balli Kombëtar“ (Frontul Național) și „Legalitati“ (Legalitatea) nu erau organizații patriotice, cum pretindeau reacționarii, ci organizații trădătoare“⁵¹.

Forțele de ocupație ale Germaniei hitleriste din Albania numărau peste 70 000 de oameni bine înarmați și echipați. După capitularea Italiei, în Albania se stabilise Corpul 21 armată al Wehrmachtului, cu sediul la Tirana, iar în regiunile sudice unități ale Corpului 22. De-a lungul litoralului erau dislocate unități de artilerie, aeroporturile fiind ocupate de unitățile aviației germane. Comandantul-șef al trupelor germane de ocupație din Albania a fost, la început, generalul Besel, după o lună înlocuindu-l generalul Gaib. Gestapoul german își extinsese rețeaua în întreaga țară. Regimul lor de ocupație, cu toate metodele demagogice, se vedea a fi și mai sălbatic decît cel al ocupației fasciste italiene. În toamna anului 1943, în întreaga țară, detașamente și unități ale Armatei de Eliberare Națională au lansat atacuri viguroase împo-

⁵¹ *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 762.

triva trupelor hitleriste și a forțelor reacțiunii. Aceasta era în linii mari situația forțelor ce aveau să se înfrunte în iarna anului 1943/1944, când trupele germane de ocupație aveau să treacă la desfășurarea unor mari operații împotriva mișcării de eliberare națională din Albania, cu scopul de a nimici atât Armata de Eliberare Națională, cât și consiliile de eliberare națională și Partidul Comunist Albanez. Cotropitorii germani sperau ca planul lor să se realizeze în 2-3 luni. Pentru aceste operații comandamentul german a afectat 4 divizii, sub comanda generalului Fehn, la care se adăugau și unitățile jandarmeriei și ale colaboraționiștilor. Operațiile militare trebuiau să fie însoțite de măsuri teroriste împotriva populației. Ei se bazau pe forțele mari și superioritatea tehnicii de luptă de care dispuneau și în același timp mizau pe lipsa de îmbrăcăminte, arme și alimente a partizanilor, care, în condițiile grele climaterice ale iernii și a pozițiilor din munți, nu puteau să asigure o aprovizionare corespunzătoare.

Înaltul comandament german prevăzuse desfășurarea operațiilor în două faze :

Prima (noiembrie-decembrie 1943) cuprindea o serie de atacuri împotriva bazelor de partizani din Albania centrală și de nord (Peza, Dibra, Cermenikë-Shëngjergj-Martaneshi), însoțite de acțiuni locale în sudul țării.

La 5 noiembrie 1943, peste 6 000 de soldați germani, jandarmi și balliști au trecut la atac, din cinci părți, în regiunea Peza, împotriva Brigăzii a III-a de atac și a grupului de partizani din Peza. Luptele au continuat cinci zile. Batalioanele grupului din Peza, prin manevre îndeminate, au reușit să evite nimicirea, iar Brigada a III-a a străpuns încercuirea germană reușind să iasă din zona de operații cu pierderi mici. Comunicatele germane recunoșteau dificultățile provocate de luptătorii albanezi care au „opus o rezistență inversunată”⁵².

La 16 noiembrie, cu un efectiv de 5 000 de soldați, inamicul a început operațiile împotriva a două batalioane de partizani din grupul de la Dibra. Cele mai crâncene lupte s-au desfășurat în oraș. După o rezistență eroică de două zile, partizanii au fost siliți să se retragă. În regiunea Dibrei au rămas temporar grupe mici de partizani, iar o parte a batalioanelor din grupul Dibra au trecut în Albania de sud.

După Peza și Dibra, cotropitorii germani au organizat o operație mai amplă împotriva brigăzilor a II-a și a III-a de atac și a

⁵² „Timpul“ din 18 noiembrie 1943.

grupului din Elbasan, în zona Cermenikë-Shëngjergj-Martaneshi. Prin această operație comandamentul german urmărea nimicirea forțelor de partizani și lichidarea Statului major general, care se afla în această zonă. Atacul a început la 19 decembrie, din șapte direcții. S-au desfășurat lupte crincene timp de două săptămîni, în condiții extrem de grele, cînd partizanii au rămas fără muniții și alimente, mulți s-au îmbolnăvit din cauza gerului, încît efectivele s-au redus la jumătate. Forțele rămase au ieșit din încercuire trecînd în zona Mati, Lura, și Krujë, dar acolo au fost întîmpinate de focul colaboraționiștilor. Comandamentul Statului major general și o parte a Consiliului general și a C.C. al P.C.A., în frunte cu Enver Hodja, au rămas blocați în zona încercuită. Erau amenințați cu distrugerea, dar țărani din Cermenikë și Martaneshi i-au apărat în mod eroic. În acest timp, șeful misiunii militare engleze de pe lîngă Statul major, generalul Davies, crezînd că lupta de eliberare națională din Albania a luat sfîrșit, s-a predat trupelor germane. Membrii Statului major general, ai Consiliului general și ai C.C. al P.C.A., trecînd prin situații grele, au spart încercuirea și, traversînd rîul Shkumbini, au ieșit în zona Korcei.

În același timp trupele germane de ocupație și forțele reacționare desfășurau acțiuni cu caracter local în sudul Albaniei, în special în regiunea Mallakastrei și în cea a Mesaplikului. La 19 noiembrie, după ce au ocupat orașul Berat, germanii au început acțiuni militare în regiunea Mallakastrei, unde opera Brigada I a Armatei de eliberare, care, după o luptă curajoasă, a reușit să iasă din încercuire și să se îndrepte spre orașul Vlora. La 14 decembrie unitățile germane și balliste, de peste 2 000 de oameni, au trecut la un atac nimicitor contra Brigăzii I și a partizanilor din regiunea Vlora, care operau în regiunile Mesaplik și Kurveleshi dar și acest plan a eșuat⁵³.

A doua fază a operațiilor germane din această iarnă a început la 7 ianuarie 1944 în Albania de sud.

Trei divizii germane (104, 181 și 297), ajutate și de colaboraționiști, au început un atac concentric în zona cuprinsă între orașele Korcea, Elbasan, Berat și Permët, cu intenția de a bloca forțele partizane într-un coridor și a le distruge. Dar Brigada a IV-a, batalioanele și grupele de partizani din regiunea Korcei și Beratului au dat grele lovituri forțelor germano-balliste pe toate direcțiile, dînd peste cap planurile inamicului. Comandamentele uni-

⁵³ Pentru amănunte vezi studiul lui Dilaver Radëshi, *Luftimet e Brigadës së I-rë S. në Mallakastër (8-20 nëndor 1943)*, în „Studime Historike“, nr. 4, 1964, p. 69-104.

tăților de partizani au reușit să coordoneze forțele pentru a scăpa de încercuire și să treacă la contraatac. Cu toate acestea, trupele germane și colaboraționiste au pătruns temporar în cea mai mare parte a regiunii respective.

Pentru a continua atacul, la 19 ianuarie trupele germane au început operațiile în direcția orașelor Permët, Zagoria și Lunxheria. La 20 ianuarie, coloana soldaților germani care se deplasa de la Opari la Permët a căzut prin surprindere sub focul unei unități din Brigada I și a forțelor partizane din regiunea Berat, avînd loc lupta de la Tenda din Qypi, cea mai sîngeroasă confruntare din această fază. Eșecul suferit de germani a contribuit la zădărnicierea operațiilor de la Permët și Zagoria.

La 26 ianuarie, ziua în care se inaugura înființarea Brigăzii a VI-a a partizanilor, 10 000 de soldați germani și balliști reîncep operațiunile în această zonă. La 27 ianuarie trupele Armatei Naționale de Eliberare evacuează zona încercuită de inamic și, după un plan dinainte stabilit, reușesc să cadă în spatele dușmanului, obligîndu-l să se retragă în grabă și cu pierderi însemnate, regiunile respective devenind din nou libere.

O nouă acțiune a trupelor germane se desfășoară la 29 ianuarie în zona Masaplik-Kurveleshi-Salari împotriva Brigăzii a V-a abia formată, și a unor unități partizane. În fața superiorității numerice a inamicului, partizanii sînt nevoiți să se retragă temporar, după care inițiază cîteva atacuri prin surprindere, obligîndu-l pe inamic, la 15 februarie, să se retragă.

Mari forțe fasciste au încercat să nimicească unitățile de partizani care operau în Albania de nord. La mijlocul lunii februarie, circa 3 000 de soldați germani și 5 000 de mercenari, pornind din Gjakova, au încercat să împresoare zona Krasniqe pentru a distruge batalioanele de partizani „Perlat Regepi“ și „Bajram Curri“. Cu toată situația critică în care se aflau, luptătorii celor două batalioane reușesc să spargă încercuirea și să iasă în spatele inamicului, provocîndu-i pagube.

Paralel cu acțiunile armate, Gestapoul și colaboraționistii au desfășurat o cumplită teroare împotriva populației din orașele ocupate, mai ales la Tirana, unde în noaptea de 4 februarie 1944 au fost uciși și schingiuiți sute de cetățeni ai Capitalei.

S-au întocmit liste domiciliare, în care erau înscrși toți membrii de familie, pentru a se cunoaște cei care au plecat la partizani, au fost date dispoziții ca femeile și fetele de școală să fie executate după o procedură sumară, ca și bărbații, s-au ordonat pretutindeni percheziții severe etc. „Cum numărul cel mai mare al partizanilor, agitatorilor și mai ales al celor plecați l-a dat

Capitala și atențiunea autorităților a fost îndreptată în primul moment aici. În câteva rînduri străzile au fost ocupate de jandarmi, circulația complet oprită și orașul controlat, casă cu casă⁵⁴. Din toate orașele aflate sub ocupația germană au fost ridicați oameni și trimiși în lagărele de concentrare naziste, de unde majoritatea nu s-au mai întors. În afară de terorizarea populației, cotropitorii au căutat să supună poporul și Armata sa de Eliberare Națională la foamete, blocînd orașele și cîmpiile producătoare de cereale, pentru a împiedica trimiterea hranei în regiunile muntoase.

Încurajați de unele succese temporare, cotropitorii și colabo-raționistii au declarat că Armata de Eliberare Națională și Partidu-l Comunist Albanez au fost distruse. Dar tocmai în această perioadă unitățile Armatei de Eliberare Națională au trecut la contraatac, nimicind organele puterii contrarevoluționare și garnizoanele germane. „Odată cu îndreptarea timpului, cetele de partizani albanezi și-au intensificat activitatea și chiar pe o scară cu mult mai întinsă ca în trecut, cu forțe superioare, bine echipate și în-armate cu material modern⁵⁵. În regiunea Korçei contraatacul a început la 31 ianuarie în direcția orașelor Kolonja, Vithkuqi și Opari. Brigada a V-a și celelalte forțe de partizani din regiune au reușit ca pînă la 17 februarie să elibereze aproape toate localitățile ocupate de inamic în timpul ofensivei din iarna 1943-1944. După lupta de la Tenda din Qypi, Brigada I a trecut în regiunea Skrapari și, împreună cu forțele partizane din regiunea Berat, a pornit la atacarea inamicului. La 11 februarie Brigada I a primit misiunea să plece în ajutorul Marelui stat major general și a unei părți din Comitetul Central al P.C.A. și a Consiliului general ce se aflau blocați în zona Shëngjergj-Cermenikë. La 20 februarie, trei batalioane ale brigăzii, conduse de Mehmet Shehu, înfruntînd greutățile, teroarea și moartea, pornesc prin zonele ocupate de hitleriști și trădători într-un marș primejdios care a durat o lună de zile. Acest marș al Brigăzii I a fost una dintre cele mai eroice acțiuni ale Armatei de Eliberare Națională.

În zona I operativă Vlora-Gjirokastra, brigăzile a V-a și a VI-a și grupele de partizani au eliberat în luna februarie localitățile Zagoria, Lunxheria, Libohova, Permët, Dëshnica, Tepelena, Kurveleshi, Mesaplik, iar în martie regiunile Delvina și Mallakast-ra. Continuîndu-și acțiunile, Brigada a VI-a a atacat la 29 martie garnizoana hitleristo-ballistă din Patosi.

⁵⁴ Arhiva M.A.E., fond 71/Albania, vol. 12, f. 403.

⁵⁵ Ibidem, f. 443.

Astfel a fost zădărnicită și marea operație a inamicului din iarna anilor 1943-1944 ce avea ca scop principal distrugerea Armatei de Eliberare Națională.

În cursul acestor puternice bătălii, cît și din cauza frigului și a bolilor au murit circa 1 000 de partizani. Cu toate aceste pierderi dureroase, rîndurile partizanilor nu s-au rărit, ci din contra, au crescut. De la 3 brigăzi, înainte de operațiile inamicului din iarnă, Armata de Eliberare a ajuns la 7 brigăzi la sfîrșitul acestor operații, alte două brigăzi fiind în curs de constituire. Inamicul a pierdut 3 000 de oameni (majoritatea soldați germani) și circa 2 000 de prizonieri (majoritatea colaboraționiști).

CONGRESUL ANTIFASCIST DE ELIBERARE NAȚIONALĂ DE LA PËRMETI

La 5 aprilie 1944, în timpul cînd hitleriștii elaborau planurile unei mari operații contra Armatei de Eliberare, Statul major a dat ordin de zi către toți partizanii pentru a se trece la ofensiva generală. În urma acestui ordin unitățile Armatei de Eliberare Națională au inițiat numeroase acțiuni încununată de succes, eliberînd noi regiuni, mobilizînd masele sub lozinca „*Înainte pentru a da afară pe cotropitori și a nimici fără milă pe trădători!*”. Efectivul Armatei de Eliberare ajunsese la 35 000 de luptători. Situația internă și internațională (perspectivele apropiatei înfrîngerii a Germaniei) a determinat convocarea Primului Congres Antifascist de Eliberare Națională, ce s-a întrunit în orașul liber Permêt la 24 mai 1944.

La Congres au luat parte 186 de delegați, reprezentînd Consiliul General de Eliberare Națională și Statul major general, consiliile de eliberare națională din fiecare regiune, statele majore ale regiunilor și brigăzilor Armatei de Eliberare Națională.

Congresul a ales Consiliul Antifascist de Eliberare Națională (K.A.N.C.), format din 121 de membri, ca cel mai înalt organ legislativ și executiv, fiind reprezentantul suprem al voinței poporului albanez. La Permêt problema puterii politice a fost rezolvată în favoarea forțelor democratice revoluționare⁵⁶.

⁵⁶ Referitor la hotărîrile și importanța acestui Congres vezi *Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë*, p. 163-168 ; vezi și Ndreci Plasari, *Tipare të luftës nacional-clirimtare të popullit shqiptur kundër pushtuesve fashistë*, în „Studime Historike”, nr. 2, 1967, p. 3-14.

În primăvara și vara anului 1944 forța mișcării de rezistență este în continuă creștere, luînd noi forme organizatorice, corespunzătoare noilor sarcini. Situația trupelor germane de ocupație din Albania era din ce în ce mai grea. Atacurile neîntrerupte ale partizanilor țineau pe loc divizii întregi germane ce ar fi fost necesare naziștilor pe frontul sovieto-german unde situația lor devenise extrem de critică. În aceste condiții comandamentul german ia hotărîrea lansării unei noi ofensive pentru a nimici mișcarea de rezistență albaneză și Partidul Comunist Albanez. La acest plan se asociază și elementele reacționare din Albania, ca jandarmeria guvernului colaboraționist, organizațiile „Frontului Național” și „Legalității”, interesate în nimicirea forțelor antifasciste din Albania. Atacul contra partizanilor a fost pregătit în tot cursul lunilor aprilie și mai, în acest scop fiind afectate patru divizii și jumătate, alese din Grupul de armate german „E”, comandat de generalul-colonel Löhr. Ofensiva a început la 28 mai, în zona Korcea-Elbasan-Berat-Permêt, fiind îndreptată împotriva Diviziei I a Armatei de Eliberare Națională și a forțelor partizane din regiunile Korcea și Berat (Divizia I se formase chiar la 28 mai prin unificarea brigăzilor I, a VI-a și a V-a). În fața marilor concentrări de forțe inamice, superioare atît numericeste cît și ca tehnică de luptă, unitățile partizane se retrag în mod organizat, pregătind în același timp numeroase ambuscade care provoacă considerabile pierderi efectivului inamic. Sînt inițiate și unele contraatacuri. Eroismul și capacitatea organizatorică a partizanilor pun în primejdie unitățile germane. Între 15-19 iunie cotropitorii au desfășurat operații de amploare în regiunea Mallakastrei, dar au fost înfrinți și nevoiți să se retragă. La luptele din regiunea Konispoli, alături de partizanii albanezi din zona I operativă au participat și unități ale partizanilor greci.

Într-un raport al consulului român de la Tirana erau semnalate forțe partizane și în munții din apropierea Capitalei, cu efective „/.../ de aproape 10 000 oameni, printre care s-ar găsi și un număr de partizani bulgari și sirbi. Aceștia ar fi venit în ajutorul albanezilor”⁵⁷.

La 14 iunie Comandamentul general al forțelor de eliberare a dat un ordin de zi pentru trecerea la contraofensivă, acțiune ce a dus la eliberarea regiunilor ocupate temporar de inamic și la eșecul total al operațiilor întreprinse de acesta în scopul distrugerii Armatei de Eliberare Națională. În continuare s-a trecut la ofensiva generală a forțelor partizane pentru eliberarea întregii Albanii.

⁵⁷ Arhiva M.A.E., fond 71/Albania, vol. 13, f. 443.

În focul luptelor, după crearea la 4 august a Diviziei a II-a de atac. Comandamentul general al Armatei de Eliberare a dispus formarea primului Corp de armată, în care au fost cuprinse diviziile I și a II-a de atac, toate batalioanele din regiunea Elbasan și Dibra, precum și batalioanele „Dajti“, „Krujë-Ishëm“, batalionul din Mati și batalionul „Perlat Regepi“ din Shkodra.

Ofensiva decisivă a Armatei de Eliberare a schimbat radical situația din Albania. În septembrie erau eliberate trei sferturi din teritoriile Albaniei. Armata de Eliberare devenise o armată regulată, cu un efectiv de peste 70 000 de luptători, organizați în corpuri de armată, divizii și brigăzi.

Succesele obținute de forțele de eliberare în primăvara și vara anului 1944 au fost strâns legate de victoriile forțelor antifasciste de pe toate fronturile.

Insurecția armată antifascistă din România, care a avut o puternică înrîurire asupra situației din Balcani, contribuind în mod substanțial la agravarea situației trupelor germane din această zonă, s-a resimțit și a influențat într-o oarecare măsură direct și asupra desfășurării evenimentelor din Albania. Într-un raport al consulatului general al României din Tirana, referitor la împrejurările noi create, se scria: „Anunțarea armistițiului dintre România, Rusia și Aliați, precum și declararea de război Germaniei a fost semnalul unei întregi serii de evenimente militare și politice în Balcani, care au afectat într-o largă măsură și Albania. Imediat după aceasta, o vădită nervozitate a început să se manifeste, nu numai în cercurile germane, dar și în acelea politice albaneze din Tirana. Opinia publică însă și-a manifestat simpatia, căci acest armistițiu dacă nu interesa direct, constituia totuși preludiul unor noi evenimente ce urmau să se producă în curînd și în această țară. Primul semnal de defetă a fost dat de Domnul Fiqri Dine, Președinte al Consiliului de Miniștri, în ziua de 27 august a.c. (1944 — n.a.) cînd a prezentat demisia guvernului Înaltei Regențe, numai după 40 de zile de guvernare“⁵⁸.

Armata de Eliberare Națională Albaneză continuă ofensiva sa hotărîtoare pentru eliberarea completă a țării, nimicind în cursul lunii octombrie, rînd pe rînd, rezistența hitleristă din orașele Sarandë, Delvina, Vlora, Korçea și altele. În timpul cînd luptele de la Saranda luau sfîrșit (9 oct.) au pătruns și trupele engleze care debarcaseră cu o lună înainte în vecinătatea satului Borshi. Comandamentul aliat ceruse ca aceste trupe să pătrundă adînc în interiorul țării cu scopul de a restabili vechea putere de

⁵⁸ Ibidem, vol. 12, f. 449.

stat burgheză, dar neobținind consimțământul Comandamentului general al Armatei de Eliberare Națională ele au fost nevoite să se retragă.

Autoritatea Comitetului Antifascist de Eliberare Națională crescuse așa de mult încît era considerat singurul guvern legal al Albaniei (la 26 octombrie regența și guvernul colaboraționist, dîndu-și seama că pentru ei nu mai există nici o scăpare, declaraseră în mod public că își încetează activitatea). Eliberarea țării era o chestiune de zile. În aceste împrejurări are loc cea de-a doua adunare a Comitetului Antifascist de Eliberare Națională, ținută la Berat între 20 și 23 octombrie. La 22 octombrie adunarea a hotărît transformarea Comitetului Antifascist în Guvernul Democrat al Albaniei. Conducător al guvernului a fost numit Enver Hodja. Guvernul democrat și-a propus ca sarcină continuarea războiului de eliberare a țării, apărarea independenței ei, asigurarea drepturilor cetățenești, revizuirea și anularea înțelegerilor politice, militare și economice încheiate de regimul lui Zogu, stabilirea de legături și colaborarea cu participanții la marea coaliție antifascistă. Guvernul și-a luat angajamentul ca după eliberarea țării să pregătească ținerea de alegeri democratice pentru Adunarea Constituantă.

Adunarea de la Berat a aprobat legea fundamentală privind organizarea puterii, arătînd că „întreaga putere este reprezentată de consiliile naționale de eliberare ale satelor, orașelor, subprefecturilor și prefecturilor“.

BATĂLIA PENTRU ELIBERAREA CAPITALEI

Statul major al Corpului I armată, însărcinat cu elaborarea planului de eliberare a Tiranei⁵⁹, a trebuit să țină cont de faptul că inamicul era bine fortificat, apărat de puternice cîmpuri de mine, care blindate și artilerie. Eliberarea Capitalei, ca principal centru politic și economic al țării, avea o mare importanță nu numai din punct de vedere politic, ci și strategic. Tirana era cel mai important nod de retragere a forțelor germane din Grecia. Planul operativ-strategic prevedea eliberarea orașului în orice condiții. În sectorul Capitalei trebuiau să opereze unități ale Diviziei I, comandată de Mehmet Shehu, care la 25 septembrie încep asediarea trupelor hitleriste aflate în Tirana.

⁵⁹ Pentru amănunte vezi Mehmet Shehu *La bataille pour la libération de Tirana*. Editura „Naim Frashëri“, Tirana. f.a., 128 pagini.

În prima fază a ofensivei din interiorul oraşului (29 octombrie-11 noiembrie), forţele Diviziei I de atac, prin lupte grele, au curăţat partea de nord şi de est a Tiranei, pînă în centru.

În faza hotărîtoare a ofensivei, începută la 10 noiembrie, intră în acţiune noi unităţi partizane, care după lupte eroice reuşesc pînă la 17 noiembrie să elibereze oraşul.

Opinia publică românească urmărea cu viu interes şi simpatie victoriile forţelor partizane din Albania. Presa dădea ample ştiri despre bătălia de la Tirana, în titluri ca „Lupte pentru eliberarea capitalei Albaniei“⁶⁰, sau „Lupte de baricade la Tirana“⁶¹, iar ziarul „România liberă“ relata în mod amplu despre aceste lupte, scriind: „Germanii ocupă încă poziţii puternice în partea de sud a oraşului Tirana, capitala Albaniei, dar Divizia 1 a armatei albaneze de eliberare a dezlănţuit ofensiva împotriva apărărilor germane din oraş, după cum anunţă ultimul comunicat dat de cartierul general al forţelor partizane. Comunicatul adaugă că partizanii au ocupat trei sferturi din oraşul Tirana şi încercuiesc acum pe germanii din ultimul sfert al oraşului. Pierderile germanilor sînt foarte grele“⁶². Alte ştiri arătau: „Primăria, postul de radio şi închisoarea din Tirana au fost cucerite de armata de eliberare naţională. Luptele continuă în piaţa Skanderbeg, lîngă palatul în care locuia fostul rege Ahmet Zogu“⁶³.

În lupta împotriva hitleriştilor, alături de partizani a participat întreaga populaţie a Tiranei. Inamicul a avut pierderi considerabile, de peste 2 000 de morţi, mai mult de 300 de prizonieri, 25 de tunuri, peste 100 de mitraliere, 250 de care încărcate cu diverse materiale de război. Operaţiunile de curăţire au dus la arestarea a 400 de colaboraţionişti⁶⁴.

La 28 noiembrie 1944 Guvernul Democrat al Albaniei intră în Tirana eliberată, fiind primit cu entuziasm de către populaţie.

Eliberarea capitalei a creat posibilitatea eliberării totale a ţării şi a zădărnicit toate planurile ocupanţilor. Hitleriştii erau urmăriţi şi în afara graniţelor ţării. În continuare au fost eliberate localităţile Lezhe, Prizren, Puka, iar la 29 noiembrie Armata de Eliberare intră în Shkoder. Odată cu eliberarea acestuia s-a împlinit eliberarea deplină a Albaniei.

„La 29 noiembrie 1944, drapelul muncitorilor, al ţaranilor şi al tuturor patrioţilor din ţara noastră — spunea Enver Hodja —,

⁶⁰ „Scînteia“, din 20 noiembrie 1944.

⁶¹ „Scînteia“ din 21 noiembrie 1944.

⁶² „România liberă“ din 15 noiembrie 1944.

⁶³ „România liberă“ din 20 noiembrie 1944.

⁶⁴ M. Shehu, *La bataille pour la libération de Tirana*, p. 95.

ținut sus de mîna de oțel a Partidului Comunist Albanez, care prin lupte sîngeroase a dus poporul la victorie deplină, a fluturat pentru prima dată în întreaga Albanie, eliberată pentru totdeauna de cotropitorii străini și de jugul boțerilor și burgheziei“⁶⁵.

Împreună cu celelalte forțe ale mișcării antifasciste din Balcani, poporul albanez a adus o contribuție însemnată la lupta generală de eliberare a acestei regiuni de sub ocupația trupelor Italiei fasciste și ale Germaniei hitleriste.

Ca parte componentă a luptei mondiale antifasciste, mișcarea de eliberare albaneză, raportată la numărul populației, s-a numărat printre țările cu o substanțială participare. Ea a angajat în luptă mai mult de 15 divizii italiene și germane și a dat cauzei antifasciste peste 28 000 de martiri.

De-a lungul celor cinci ani și jumătate de luptă pentru eliberarea țării, poporul albanez a ridicat o armată de 70 000 de luptători, angajînd în luptă 100 000 de ostași italieni și 70 000 de germani. El a provocat dușmanului circa 70 000 de morți, răniți și prizonieri, precum și numeroase pierderi materiale.

În același timp și poporul albanez a dat numeroase sacrificii. Fiecare familie a suferit diferite pierderi umane și materiale, 21% din locuințele țărănești au fost arse sau dărîmate, peste o treime din numărul de animale, poduri, ateliere, mine etc. a fost distrus.

Eroica rezistență opusă ocupanților străini, ca și lupta dusă contra colaboraționiștilor și reacțiunii interne au ridicat spiritul de combativitate al poporului albanez. Eliberarea săvîrșită la 29 noiembrie 1944 consolida pe deplin puterea muncitorilor și țărănilor, instaurată încă din anii grei ai războiului, și confirma în fața opiniei publice mondiale aportul Albaniei la marea luptă a popoarelor dusă contra fascismului italian și a hitlerismului german.

Trecînd la munca de reconstrucție a țării și la clădirea unei noi așezări sociale, poporul albanez a dovedit o tenacitate demnă de admirat, obținînd numeroase succese în lichidarea rămășițelor feudale, în schimbarea mentalității maselor, în opera de edificare socialistă a țării. Astfel, într-o perioadă istorică scurtă, el a reușit să construiască numeroase obiective industriale ce au propulsat dezvoltarea întregii economii naționale și au dus la schimbări profunde, fundamentale în structura relațiilor sociale și de producție.

⁶⁵ *Historia e Shqipërisë, vëllim i dytë*, p. 819.

POLONIA

MILICĂ MOLDOVEANU

După 21 de ani de la refacerea Poloniei ca stat național independent, poporul polonez s-a aflat, în vara anului 1939, din nou în fața pericolului de a-și pierde, sub imperiul forței, existența. Politica antipoloneză promovată de Reichul german imediat după primul război mondial¹ și accentuată după venirea lui Hitler la putere, în contextul atitudinii de cedare și conciliere manifestate de guvernele Angliei și Franței, nu a fost sesizată la timp de cercurile conducătoare sanaliste din Polonia. În pofida semnalului alarmant pe care încă din anul 1934 îl dăduseră comuniștii polonezi, care arătau că „unicul pericol care amenință independența Poloniei este Germania lui Hitler, Göring și Rosenberg”², aceste cercuri au promovat o politică contrară intereselor poporului polonez, manifestată pe plan intern prin înăsprirea măsurilor represive menite să stăvilească lupta maselor muncitoare de la orașe și sate și prin tendința de instaurare la cîrma țării, pe baza noii constituții antidemocratice din 23 aprilie 1935, a unor guverne de mîină forte, iar pe plan extern prin așa-numita neangajare, care în cele din urmă s-a soldat cu apropierea de Germania hitleristă și cu semnarea în ianuarie 1934 a „Declarației polono-germane de nefolcșire a forței”³. După semnarea convenției, diplomația poloneză în frunte cu colonelul J. Beck a respins încă din timpul lui J. Pilsudski propunerile ministrului

¹ H. Batowski. *Expansiunea Germaniei în Europa Centrală în anii 1919-1939*, în „Anale de istorie”, Bucureșt, 1970, nr. 4, p. 61-75; W. T. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939-1945)*, ediția a III-a, Warszawa, 1970, p. 105 și următoarele.

² K.P.P. *w obronie niepodległości Polski. Materiały i dokumenty*, Warszawa, 1963, p. 240.

³ *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej* (Culegere de documente sub redacția lui St. Zabiello), Warszawa, 1965, p. 2, doc. nr. 1.

francez Barthou cu privire la încheierea Pactului răsăritean, pe care „l-a combătut pretutindeni, intrigînd în România, stimulînd neîncrederea Letoniei și Estoniei și asigurînd Germania că Polonia nu va intra niciodată în Pact”⁴; mai tîrziu a respins propunerile sovietice în problema încheierii unui pact de ajutor reciproc între țările amenințate de Germania hitleristă.

În timpul anexării Austriei de către Germania, diplomația sanată și-a manifestat dezinteresul față de soarta acestei țări⁵, iar cînd Cehoslovaciei i-a fost impus dictatul de la Munchen, guvernul polonez — dînd curs unor aspirații anexioniste pe seama Cehoslovaciei — a participat la dezmembrarea acesteia⁶. Cercurile diplomatice poloneze au refuzat sistematic în cursul anului 1938 și 1939 propunerile României, de asemenea și pe cele engleze, de lărgire a angajamentelor polono-române *erga omnes*⁷, a sprijinit Ungaria horthystă în acțiunea de ocupare a Ucrainei subcarpatice în toamna anului 1938 și primăvara anului 1939, promițîndu-i sprijin în neutralizarea României, inclusiv prin concentrări de trupe la granița cu aceasta⁸.

Împotriva politicii interne și externe a cercurilor conducătoare poloneze s-au ridicat comuniștii, socialiștii și alte forțe progresiste din Polonia. Ei au subliniat cu pregnanță pericolul pe care îl prezenta pentru Polonia Anschlussul Austriei⁹ și dezmembrarea Cehoslovaciei.

Dar vocile acestor forțe n-au fost ascultate. În condițiile politicii de cedare față de pretențiile de revizuire a frontierelor promovate de marile puteri occidentale, de încurajare și pactizare cu agresorul, ale diplomației abile a acestuia în vederea izolării Poloniei, politica reacționară a cercurilor guvernante poloneze avea să fie scump plătită de poporul polonez¹⁰.

⁴ J. Jurkiewicz, *Pakt Wschodni*, Warszawa, 1963, p. 130.

⁵ *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej*, p. 5, doc. nr. 5.

⁶ H. Batowski, *Kryzys dyplomatyczny w Europie (jesień 1938 - wiosna 1939 r)*, Warszawa, 1962, p. 52.

⁷ *Ibidem*, p. 282 și următoarele; de asemenea, de același autor, *Agonia pokoju i początek wojny (sierpień-wrzesień 1939)*, Poznań, 1969, p. 315-321.

⁸ Scrie pe larg despre acestea J. Koźminski în lucrarea, *Polska i Węgry przed drugą wojnę światową, (październik 1939 - wrzesień 1939)*, Wrocław-Kraków-Warszawa, 1970, p. 70 și următoarele.

⁹ *Historia polskiego ruchu robotniczego 1861-1964*, vol. I, Warszawa, 1967, p. 534-535.

¹⁰ H. Batowski, *Agonia pokoju i początek wojny*, p. 58 și următoarele.

Războiul declanșat de Germania împotriva poporului polonez în septembrie 1939 a fost o continuare a actelor de violență și agresiune nepedepsite ale fascismului din anii anteriori.

În ultima zi de pace, 31 august 1939, deși după eschivări intenționate, Ribbentrop a avut ultima convorbire cu Lipski, ambasadorul polonez la Berlin. Convorbirea nu s-a soldat cu rezultate pozitive deoarece hitleriștii aveau intenția să folosească față de Polonia numai dictatul: războiul sau capitularea necondiționată a acesteia¹¹. În aceeași zi Hitler a semnat ordinul strict secret care ordona armatelor germane începerea operațiunilor militare împotriva Poloniei în zorii zilei de 1 septembrie 1939. La orele 4,45 ale acestei zile, fără declarație de război, folosind drept pretext înscenarea pusă la cale de hitleriști de atacare a postului de radio de la Gliwice, Germania a declanșat ofensiva generală asupra Poloniei.

Războiul de apărare a Poloniei împotriva invaziei hitleriste a cunoscut trei faze principale. Prima — care a durat între 1—6 septembrie — s-a caracterizat prin lupte pentru apărarea liniei principale a frontului. Suferind importante pierderi, armatele au fost însă nevoite să se retragă spre interiorul țării. Situația a devenit periculoasă în momentul în care unitățile blindate germane, înfipte adânc în dispozitivul trupelor poloneze, s-au îndreptat spre Varșovia. În această situație, la 3 septembrie a fost emis ordinul de organizare provizorie a apărării capitalei, indicându-se totodată organelor centrale ale administrației de stat să se pregătească pentru evacuare peste Vistula, spre regiunile de est ale țării, ceea ce s-a și produs în zilele de 4 și 5 septembrie. Însuși guvernul și comandamentul militar au părăsit în panică Varșovia, îndreptându-se în aceeași direcție în seara zilei de 6 septembrie. Panica provocată în rîndul populației a dezorganizat și mai mult spatele frontului, în special comunicațiile, ceea ce a împiedicat regrouparea armatelor și păstrarea ordinii. În acest exod general s-a manifestat adevăratul patriotism al maselor muncitoare poloneze, care au creat detașamente de autoapărare, participînd activ la luptele din Silezia, Pomerania și în alte regiuni, la construirea fortificațiilor pasagere, la organizarea apărării antiaeriene, la menținerea ordinii. În fața pericolului care amenința țara, cei care au dat dovadă de un patriotism deosebit și de o atitudine hotărîtă antifascistă au fost comuniștii polonezi, care, în condiții

¹¹ *Ibidem*, p. 117-118.

grele, lipsiți de o conducere centrală¹², uneori ieșiți direct din închisori, au luat parte cu abnegație la apărarea patriei invadate de agresori.

În a doua fază a campaniei de apărare a Poloniei, care a durat de la 7 la 17 septembrie, armatele germane au reușit să înfrîngă principalele forțe armate poloneze. La 7 septembrie, după o apărare eroică, a capitulat garnizoana de la Westerplatte. O zi mai târziu unitățile germane au ajuns la periferiile vestice ale capitalei Poloniei. Au început primele lupte pentru apărarea orașului.

În aceste condiții comuniștii, socialiștii și toți patrioții polonezi au răspuns cu înflăcărare ordinului comandantului Varșoviei adresat tuturor luptătorilor la 9 septembrie: „De pe această poziție dușmanul să nu audă decît un singur răspuns: Destul! Nici un pas înainte!”¹³ Dînd curs acestui apel, muncitorii varșovieni s-au organizat, în decurs de cîteva zile, în numeroase detașamente voluntare, care s-au transformat în curînd în batalioane, iar apoi în Brigada muncitorească de apărare a Varșoviei, cu un efectiv de cca 6 000 de muncitori¹⁴. În ziua de 15 septembrie armatele germane au încercuit Varșovia; dar garnizoana și populația civilă au continuat să se apere cu eroism. Lipsa mijloacelor adecvate de luptă și mai ales lipsa unei conduceri unitare pe planul întregului război n-au dat eroismului și spiritului înalt de sacrificiu al maselor eficiența pe care ele o doreau.

În aceste împrejurări, la 17 septembrie, „în situația decăderii statului polonez și a pierderii de către guvernul polonez a oricărui control asupra evenimentelor”¹⁵, guvernul sovietic a ordonat Armatei Roșii să treacă frontiera cu Polonia pentru a lua sub protecție „viața și bunurile populației din Ucraina de vest și Bielorusia de vest”¹⁶. În aceeași zi guvernul polonez a luat hotărîrea de a trece în România¹⁷.

¹² În anul 1938 ca urmare a unor invinuri false P.C.P. a fost dizolvat prin hotărîrea Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste. Vezi pe larg M. Malinowski, *Przyczynek do sprawy rozwiązania KPP*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1968, nr. 3, p. 3-24.

¹³ „Robotnik” din 9 septembrie 1939.

¹⁴ *Historia polskiego ruchu robotniczego*, vol. I, p. 562.

¹⁵ *Ibidem*, p. 560.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ P. Lossowski, *Kampania polsko-niemiecka 1939*, în *Problemy wojny i okupacji 1939-1944 (Zbiór artykułów)*, Warszawa, 1969, p. 34; vezi și W. Bieganski, *Władze rumuńskie wobec internowania i uchodźstwa polskiego w Rumunii (wrzesień 1939-luty 1941)*, în *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*, vol. VIII, Warszawa, 1964, p. 46.

A început a treia și ultima fază a apărării țării, care a durat de la 18 septembrie pînă la 5 octombrie, timp în care forțele germane au desfășurat ultimele lupte cu resturile forțelor militare poloneze aflate în încercuire, precum și cu centrele de rezistență.

La data de 21 septembrie unitățile germane au început să atace sistematic pozițiile de apărare de la Varșovia. Timp de șase zile toate atacurile lor au eșuat în fața rezistenței îndrjite a unităților militare, a batalioanelor muncitorești de apărare a Varșoviei și a populației varșoviene, în pofida greutăților tot mai mari de aprovizionare și a condițiilor sanitare ce se înrăutățeau. Dar la 26 septembrie, cînd în oraș n-a mai existat apă și lumină, nici alimente și mijloace de prim ajutor pentru miile de răniți, a fost luată hotărîrea de încetare a luptelor, iar la 27 septembrie a avut loc capitularea Varșoviei. Două zile mai tîrziu s-a predat și garnizoana de la Modlin, iar la 2 octombrie, sub presiunea forțelor germane, a capitulat și garnizoana de la Helu. Ultima unitate poloneză aflată în luptă a fost gruparea operativă a generalului Kleeberg, organizată în regiunea Podlesie, care, după executarea misiunilor primite anterior, s-a îndreptat spre vest cu intenția de a sprijini capitala. Întîlnind puternice forțe germane lîngă Kock, această grupare a fost obligată să capituleze la 5 octombrie, după patru zile de lupte crîncene.

În campania din septembrie 1939 au pierit 66 000 de ostași polonezi, între care 2 000 de ofițeri ; aproximativ 135 000 au fost răniți, iar 350 000 au fost luați prizonieri ¹⁸. Pierderile suferite de inamic, conform datelor oficiale germane, s-au cifrat la 16 343 morți, 27 640 răniți și 320 dispăruți, 600 de avioane, 993 de tancuri și mașini blindate, 6 046 de camioane și automobile, 369 tunuri și aruncătoare de mine ¹⁹.

Războiul just purtat de armata și poporul polonez împotriva invadatorilor hitleriști a îmbrăcat un caracter general-național, la el luînd parte toate forțele patriotice. Numai astfel se explică faptul că, în pofida unei slabe dotări cu mijloace moderne de luptă, în primul rînd cu aviație, tancuri, artilerie antitanc și anti-aeriană, luptele au durat cinci săptămîni. „Războiul din 1939 — apreciază istoricii polonezi — a fost nu numai pentru armată, ci pentru întregul popor polonez o mare încercare de maturitate

¹⁸ T. Rawski, Z. Stąper, J. Zamojski, *Wojna wyzwolenca narodu polskiego w latach 1939-1945*, Warszawa, 1966, p. 179 (în continuare *Wojna wyzwolenca*).

¹⁹ *Ibidem*, p. 180.

politică, de rezistență, călire și curaj²⁰. Ei consideră pe drept cuvânt că înfrângerea din septembrie „a fost înainte de toate eșecul politicii interne și externe, în esență antinațională, promovate de clasele dominante, îndeosebi de una din cele mai retrograde grupări politice care a guvernat pe atunci Polonia — așa-numita sanatie²¹. În același timp această înfrângere a însemnat începutul unei drame cutremurătoare a poporului polon, care, lipsit din nou de existența statului său național, a fost supus unei metodice acțiuni de distrugere morală și fizică.

Invazia Germaniei hitleriste asupra Poloniei a revoltat opinia publică mondială. Poporul român a primit cu indignare și îngrijorare declanșarea agresiunii hitleriste asupra Poloniei și începutul celui de-al doilea război mondial. Făcându-se interpretul acestor sentimente, Partidul Comunist Român a atras din nou atenția asupra pericolului care amenința țara și a cerut luarea unor măsuri eficiente pentru apărarea independenței țării.

Săptăminalul „Azi“ publica pe mai bine de o pagină articolul „Republica Polonă își apără independența“, în care autorul — Lascar Sebastian — combătea cu numeroase argumente de ordin istoric, etnic și economic pretențiile manifestate de Germania hitleristă față de Polonia. Autorul nu trecea cu vederea faptul că în cei douăzeci de ani de existență a statului independent polonez cercurile guvernante poloneze au săvârșit în politica lor și greșeli grave „fie în interior fie în afară“. El sublinia însă că dacă Polonia răspunde cu armele la intrarea trupelor străine pe teritoriul ei, aceasta arată că ea „mai găsește într-însa vechiul instinct național care a făcut-o să reziste dramaticilor vicisitudini ale istoriei sale în repetatele ei lupte pentru independență“²². La rîndul său revista social-democrată „Lumea nouă“, subliniind scopurile urmărite de fascismul german și precizînd cauzele care au determinat intrarea în război a puterilor apusene, arăta în articolul de fond intitulat „Război sau pace“ că „problema ce se pune azi tuturor nu este cea a Danzig-ului (Gdansk — *n.a.*) sau a coridorului, ci una mai gravă: a hegemoniei economice și politice a imperialismului german“. Înapoia Gdanskului, sublinia în continuare articolul, „stă Polonia și independența ei teritorială și politică, iar înapoia Poloniei stau celelalte state mai mici din centrul și sudul Europei“²³.

²⁰ P. Lossowski, *op. cit.*, p. 43.

²¹ *Wojna wyzwolencza*, p. 177.

²² „Azi“ din 10 septembrie 1939.

²³ „Lumea nouă“ din 3 septembrie 1939.

Oamenii cu vederi progresiste din România au subliniat în presă eroismul soldatului polon, „al celui soldat ieșit din rîndurile țărănimii și muncitorimii polone“, cum îl caracteriza scriitorul Zaharia Stancu într-un articol al său intitulat „Eroism la Varșovia“. „Cele ce se întîmplă la Varșovia — scria acesta — întrece orice închipuire. Încercuți de forțe covârșitoare, soldații polonezi se luptă sub comanda generalului Czuma spre a-și vinde cît mai scump pielea și a arăta astfel omenirii că națiunea polonă compusă în majoritatea ei din țărani și muncitori are dreptul la independență națională“. Autorul sublinia faptul că „țărani și muncitorii poloni au dovedit ca soldați că ei sînt mai legați de pămîntul lor, de patria lor decît oricare alții“ cu toate că în „fostul stat polon nu s-au bucurat nici de prea multe drepturi, nici de prea multe libertăți“²⁴.

Numeroase știri și comentarii apărute în presa oficială au subliniat hotărîrea Poloniei de a lupta; ele relevau dîrzenia plină de eroism a ostașilor și a populației, faptul că „populația civilă — bărbați și femei — ia parte activă la pregătirea pentru apărarea Varșoviei“²⁵, că „batalioanele formate din muncitorii din Varșovia aduc un aport de prim ordin în luptele pentru apărarea capitalei“ și că „în interiorul orașului echipele de apărare pasivă și de curățire a terenului, întărite cu mii de voluntari, acționează fără cea mai mică întrerupere“²⁶.

După cum se știe, în acele zile n-au lipsit observațiile critice cu privire la faptul că România nu a intrat în război de partea Poloniei în baza tratatului de asistență mutuală existent. Dar tot atît de bine se știa că în convențiile militare nu se stipula caracterul lor *erga omnes*. Diplomația poloneză condusă de colonelul Beck s-a eschivat pînă în ultimul moment de la lărgirea prevederilor tratatului româno-polon și în caz de atac din partea Germaniei²⁷. La acestea se mai adăugau și dificultățile României, agravate de condițiile în care începuse războiul. Teama de

²⁴ „Azi“ din 24 septembrie 1939.

²⁵ „Universul“ din 11 septembrie 1939.

²⁶ Idem din 13 septembrie 1939.

²⁷ Cu două săptămîni înaintea declanșării agresiunii Germaniei asupra Poloniei, la 16 august 1939, M. Lubiński, director în M.A.E. polonez, transmitea ambasadorilor polonezi de la Ankara și București o telegramă cifrată în care li se comunica acestora că „din partea Poloniei nu a fost enunțată niciodată concepția lărgirii garanțiilor polono-române în caz de agresiune germană, cu atît mai mult cu cît în această situație am considera România *une quantité negligible*“. Arhiwum Akt Nowych (Varșovia), fond MSZ, dosar 6390, p. 42-43.

a nu împărtăși soarta Poloniei a fost exprimată în ședința Consiliului de Miniștri din 4 septembrie, când s-a hotărît adoptarea neutralității, și în ședința Consiliului de Coroană din 6 septembrie. Această situație este înțeleasă astăzi și de istoricul polonez H. Batowski, care afirmă că „din păcate România se afla între proverbialele ciocan și nicovală. Obligațiile față de Polonia și puterile apusene se încrucișau cu teama de Germania”²⁸. Cu toate acestea, guvernul Armand Călinescu nu a respins definitiv posibilitatea unei participări la operațiile militare și a continuat o politică binevoitoare față de Polonia. În convorbirea pe care Gr. Gafencu a avut-o la 31 august 1939 cu W. Fabricius, care a cerut în numele guvernului său oprirea armamentului destinat Poloniei aflat în portul Constanța, ministrul de externe român a refuzat să dea curs cererii acestuia²⁹. Despre atitudinea guvernului român, ambasadorul polonez la București, R. Raczyński, informa la 3 septembrie pe ministrul de externe polonez J. Beck: „Am vizitat azi pe premier — scria el. — Și-a exprimat aprecierea și admirația pentru atitudinea Poloniei. A asigurat de atitudinea binevoitoare și prietenească a României care și-a găsit expresia în acordarea tranzitului de armament către Polonia. A amintit că trimisul german a protestat împotriva acestui fapt. Ca răspuns premierul mi-a declarat, cu scopul de a înlătura orice dubii, că România este hotărîtă să acorde tranzitul în prezent și în viitor. Am exprimat premierului multumiri sincere pentru loialitate” — încheia ambasadorul polonez. Pentru atitudinea manifestată de România la începutul războiului, guvernul polonez spunea în telegrama trimisă la 3 septembrie 1939 ambasadei polone la București: „Rugăm să transmiteți premierului și ministrului de externe mulțumirile guvernului polonez pentru atitudinea manifestată, care nu va rămîne fără influență asupra dezvoltării în viitor a relațiilor reciproce”³⁰. Aceste mulțumiri au fost aduse la cunoștința guvernului român de ambasada poloneză din București la 4 septembrie 1939³¹.

Față de poziția României, W. Fabricius a protestat din nou la 8 septembrie. El sublinia că „prin transportarea materialului de război către Polonia teritoriul românesc devine o bază de ope-

²⁸ H. Batowski, *Agonia pokoju i początek wojny*, p. 316.

²⁹ Arhiva I.S.I.S.P., fond 2, dosar nr. 14-16, filele 2-7. Armand Călinescu, *Însemnări zilnice*; vezi și A. Cretzianu, *Rumunia a wrzesień 1939*, în *Kultura*, Paryż, 1954, nr. 3, p. 106.

³⁰ Arhiwum Akt Nowych, fond MSZ, dosar nr. 6390, p. 51.

³¹ Arhiva M.A.E. fond 71, 1939, Polonia, E, 9, vol. 60, fila 294.

rațiuni împotriva Germaniei, situație cu care guvernul german n-ar putea nicidecum să se împacă³². Dorind „să aducă în continuare un serviciu Poloniei“³³, guvernul român nu a cedat acestor presiuni, dându-și încă de la 11 septembrie 1939 consimțământul cu privire la trecerea prin teritoriul României a tezaurului Băncii polone. Conform înțelegerii verbale dintre guvernul român și cel polonez, în ziua de 14 septembrie, un tren încărcat cu 1 261 de casete în greutate de 82 403 kg, conținând tezaurul Băncii polone, a străbătut în plină viteză sub escorta ostașilor români drumul de la granița cu Polonia pînă în portul Constanța, de unde la 15 septembrie casetele încărcate pe un petrolier englez, „Eocene“, și-au continuat drumul spre Franța³⁴. Alte 51 de casete totalizînd 2 057,450 kg, din cele peste 70 de casete oprite pe teritoriul Poloniei de comandamentul suprem al armatei poloneze³⁵ au trecut granița românească la 10 octombrie și au fost depozitate la Banca Națională a României fără a se controla conținutul lor.

În pofida deselor intervenții ale legației germane la București, în timpul cărora s-au afirmat „drepturile Germaniei“ asupra acestui tezaur, Banca Națională a României a păstrat intact aurul polonez pe care l-a restituit în întregime Băncii polone la 17 septembrie 1947³⁶.

Aflînd, la 16 septembrie 1939, că tezaurul polonez a trecut prin România și că a părăsit deja portul Constanța, W. Fabricius a înmînat ministrului de externe român un protest energetic, apreciînd că atitudinea guvernului român a fost potrivnică îndatoririlor sale de neutralitate, deoarece tezaurul respectiv putea înlesni polonezilor și aliaților lor englezi să ducă mai departe lupta împotriva Germaniei. Drept răspuns Gr. Gafencu a explicat acestuia că, deși guvernul român a refuzat să primească acest tezaur în depozit, el nu se putea opune tranzitului lui, fiind o marfă ca toate celelalte.

O atenție deosebită s-a acordat de la început asigurării unor condiții umane pentru refugiații polonezi care au început să treacă în România la începutul celei de a doua săptămîni de război.

³² Arhiva M.A.E., fond 71/1939, Polonia, E. 9, vol. 60, fila 370.

³³ H. Batowski, *Agonia pokoju i poczatek wojny*, p. 320.

³⁴ M. Sokolnicki, *Dziennik Ankariski 1939-143*, Londyn, 1965, p. 27-33.

³⁵ Z. Karpinski, *Losy złota polskiego podczas drugiej wojny światowej*, în *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej* vol. I, Warszawa, 1957, p. 101.

³⁶ A. Petric, Gh. Unc, *Tezaurul Băncii polone străbate România*, în „Magazin istoric“, nr. 7-8, 1968.

Apreciind acest gest, ministrul de externe polonez a transmis la 13 septembrie 1939 prin ambasadorul român în Polonia — Grigorcea — mulțumirile guvernului polonez pentru grija manifestată față de refugiații polonezi, în special față de femei și copii³⁷. „La frontieră a fost organizat un serviciu de ordine și ajutor pentru femei, copii, răniți, inclusiv refugiați politici; la 17 și 18 septembrie frontiera a fost complet deschisă, lăsind să treacă toți refugiații fără nici un fel de formalități“³⁸.

Guvernul polonez, îndeosebi ministrul de externe J. Beck, nu a avertizat însă din timp guvernul român de intenția sa de a trece în România, deși această posibilitate fusese discutată încă de la 9 septembrie³⁹. În pofida transmiterii cu întârziere a hotărîrii de a trece în țara noastră, guvernul român a manifestat înțelegere față de situația creată, acordînd „ospitalitate și drept de tranzit“ oficialităților poloneze; el a condiționat însă conform normelor pe care le impunea neutralitatea sa, ca trecerea să aibă loc în calitate de persoane neoficiale, iar în timpul șederii pe teritoriul României să renunțe la activitatea și prerogativele politice, pentru a nu expune România presiunilor externe. Datorită unor împrejurări (nerespectarea de către oficialitățile poloneze a angajamentelor asumate⁴⁰ și, după cît se pare, a intervențiilor opoziției poloneze⁴¹ făcute prin intermediul ambasadei franceze la București, precum și a unor presiuni din afară⁴²) guvernul român a fost nevoit să interneze pe membrii guvernului polonez inclusiv pe președintele Republicii. Dar, așa cum afirmă istoricul polonez St. Zabiello, care a trecut atunci prin România în calitate de funcționar al M.A.E. polonez, un lucru era cert, și anume, că „guvernul român în principiu nu era cîtuși de puțin interesat

³⁷ Arhiva M.A.E., fond 71 1939, Polonia, E. 9, vol. 60.

³⁸ S. Zabiello, *O rzad i granice. Walka dyplomatyczna o sprawie polska w II wojnie światowej*, Warszawa, 1965, p. 12.

³⁹ H. Batowski, *Agonia pokoju i poczatek wojny*, p. 326.

⁴⁰ În ziua de 13 septembrie președintele J. Mościcki a adresat de pe teritoriul României o proclamație către poporul polonez în care anunța intenția guvernului de a trece într-o țară neutră și de a continua de acolo lupta împotriva Germaniei. Acest apel a apărut în presa din țară. Vezi „Robotnik“ nr. 261 din 19 septembrie 1939.

⁴¹ Prin România a trecut unul din liderii opoziției, generalul W. Sikorski, viitor premier al guvernului din emigrație, care a avut convorbiri atît cu membrii ambasadei polone la București cît și cu ambasadorul francez, în cursul cărora s-a discutat viitoarea constelație a noului guvern. W. Bięganski, *op. cit.*, p. 53.

⁴² H. Batowski, *Agonia pokoju i poczatek wojny*, p. 325.

în oprirea pe teritoriul său a refugiaților polonezi, inclusiv a personalităților statale⁴³. Autoritățile românești au luat însă toate măsurile pentru asigurarea unor condiții umane de viață atât persoanelor oficiale cât și zecilor de mii de refugiați civili și militari sosiți în România. Conform surselor românești numărul total al refugiaților polonezi care s-au aflat pe teritoriul țării noastre în tranzit sau pentru un timp mai îndelungat s-a cifrat la cca 100 000 de persoane, dintre care 60 000 militari (după sursele poloneze între 60 000-80 000, dintre care 30 000-40 000 militari). Ținând cont de numărul mare de refugiați, greu de stabilit cu exactitate în condițiile în care frontiera a fost deschisă, pe lângă ambasada polonă din București a fost creat în a doua jumătate a lunii septembrie, cu sprijinul autorităților române, Comitetul cetățenesc polonez de ajutorare și protecție a refugiaților din România, care și-a adus aportul la rezolvarea numeroaselor probleme ale refugiaților. În șase luni de activitate acest comitet a organizat 50 de centre în care erau concentrați refugiați polonezi, în cadrul cărora funcționau 7 școli medii, 10 școli elementare, 2 internate pentru tineret, 22 de biblioteci volante, 40 de secții cultural-instructive⁴⁴. Totodată autoritățile române și-au dat consimțământul pentru sporirea fără restricție a personalului ambasadei polone și refacerea agențiilor ei. Înainte de a cădea victimă, la 21 septembrie 1939, atentatului pus la cale de Gestapo și executat de „Garda de fier“, datorită atitudinii lui antigermane și antifasciste, premierul A. Călinescu a dispus luarea tuturor măsurilor în vederea asigurării plății cu regularitate a indemnizațiilor pentru refugiați, schimbarea urgentă a banilor. Au fost, de asemenea, reglementate cumpărările diferitelor obiecte de la refugiați și luate măsuri de ocrotire a lor de încercările de spoliere. În amintirile sale, consilierul ambasadei poloneze la București, A. Poninski, precizează că în cadrul convorbirii avute cu câteva zile înainte de a cădea victimă atentatului pus la cale de Garda de fier, A. Călinescu i-a declarat: „Aș vrea să fac astfel ca toți polonezii care vor ajunge de aici la aliați în vederea continuării luptei pentru libertate să-și amintească despre mine ca despre un adevărat prieten“⁴⁵.

De o mare solitudine și dragoste s-au bucurat refugiații polonezi din partea populației din țara noastră. Sprijinul mate-

⁴³ St. Zabiello, *O rzad i granice*, p. 13.

⁴⁴ „Wiadomości i informacja dla uchodźców“ nr. 58 din 18 aprilie 1940.

⁴⁵ A. Poninski, *Wrzesień 1939 r. w Rumunii*, în „Zeszyty historyczne“, Paryż, 1964, caiet 6, p. 186-187.

rial și moral acordat de populație, de organizațiile obștești și economice a fost recunoscut atât de ambasada polonă la București cât și de Comitetul cetățenesc polonez, al cărui „Buletin de știri și informații pentru refugiați”, din 18 aprilie 1940, scria: „Nu există pe semne astăzi nimeni printre refugiații sosiți în România, care să nu afirme cu întreaga convingere că pentru noi, cei despărțiți de țara natală, o mare alinare a fost atitudinea cordială și prietenoasă a poporului român care a deschis larg porțile ospitalității sale pentru a ne veni în ajutor. Nimeni dintre polonezi nu va uita acest prim ajutor primit din partea cetățenilor români, care în mod spontan s-au străduit să ne aline suferința noastră tragică”⁴⁶.

După constituirea în emigrație a noului guvern polonez, acesta a ținut, prin teritoriul țării noastre, o bună perioadă de timp legătura cu primele organizații conspirative ale rezistenței antihitleriste din Polonia.

PRIMA PERIOADĂ A LUPTEI IMPOTRIVA OCUPAȚIEI HITLERISTE

Poporul polonez intrase în anii grei ai ocupației hitleriste.

Imediat după înfrângerea din septembrie, conform decretelor lui Hitler din 8 și 12 octombrie 1939, teritoriul Poloniei a fost împărțit în două: partea de nord-vest a țării, dezvoltată din punct de vedere industrial și populată de cca 10 milioane de locuitori, a fost încorporată la cel de-al III-lea Reich (Bazinul Dabrowski, Silezia Superioară, regiunea Poznań, cea mai mare parte a regiunii Łódz împreună cu orașul Łódz și partea apuseană a regiunii Cracovia). Pe restul teritoriului (regiunea Lublin, o parte a regiunii Cracovia precum și o parte din regiunea Varșovia și Łódz) a fost creat așa-numitul Guvernământ General (G.G.)^{*} administrat de organe germane, populat de cca 12 milioane de locuitori și care temporar urma să fie locuit de populația poloneză, inclusiv cea strămutată din teritoriul încorporat la Reich.

Din primele zile ale ocupației hitleriste au dezlănțuit pe teritoriile poloneze teroarea cea mai sălbatică. Scopul final al po-

⁴⁶ „Wiadomości i informacje dla uchodźców” nr. 58 din 18 aprilie 1940.

^{*} Generalne Gubernatorstwo.

liticii hitleriste de ocupație era distrugerea populației poloneze într-o asemenea măsură, încît să nu mai poată fi capabilă în viitor de o existență statală proprie. „Polonia — arăta Hitler în cuvîntarea sa din 22 august 1939 de la Obersalzberg — va fi depopulată și colonizată cu germani“⁴⁷.

În virtutea planurilor urmărite a fost interzisă orice activitate politică, socială și culturală. Au fost lichidate toate institutele de învățămînt superior, precum și învățămîntul mediu general, iar în școala elementară totul a fost redus la noțiunile elementare ale cititului și scrisului. Au fost, de asemenea, desființate presa, radioul și filmul polonez și înlocuite cu mijloace de informare germane, puține din ele în limba polonă. Un alt element al politicii hitleriste de ocupație a fost tendința de suprimare a intelectualității poloneze. La toate acestea s-a adăugat programul de germanizare al copiilor polonezi.

Conform datelor oficiale, numărul copiilor polonezi duși în Germania la școli speciale s-a cifrat la peste 200 000, din care după război s-au reîntors în Polonia abia 15-20%.

La începutul ocupației autoritățile hitleriste nu au avut un plan precizat față de viitorul teritoriilor ce formau Guvernămîntul General. Inițial Hitler a manifestat tendința creării unui eventual stat total subordonat Reichului german. Sondajele întreprinse printre diverși politicieni polonezi nu au dat însă rezultate. În cele din urmă conducătorii hitleriști au renunțat la această idee, transformînd Guvernămîntul într-o colonie germană.

În întreaga perioadă a ocupației, postul de guvernator general în această parte a teritoriilor poloneze a fost deținut de ministrul justiției celui de-al III-lea Reich, Hans Frank, a cărui reședință a fost stabilită în castelul Wawel din Cracovia și care, de la început, a declarat că teritoriile poloneze ocupate ce formează Guvernămîntul General „vor fi tratate ca o colonie germană, iar polonezii ca sclavi ai marelui Reich german“⁴⁸. Punînd în aplicare aceste planuri, organele de ocupație hitleriste au trecut la exterminarea fizică a populației poloneze. Au fost efectuate arestări în masă, în special în rîndurile intelectualității. La 6 noiembrie 1939 hitleriștii au arestat la Cracovia 183 de persoane, între care 114 profesori și asistenți de la Universitatea Jagiellonski. A fost larg folosit sistemul execuțiilor colective pentru

⁴⁷ T. Cyprian, J. Sawicki, *Agresia na Polskę, w świetle dokumentów*, Warszawa, 1946, vol. II, p. 142.

⁴⁸ S. Piotrowski, *Dziennik Hansa Franka*, Warszawa, 1956, p. 35.

cele mai neînsemnate daune provocate ocupanților. Până în decembrie 1939 ocupanții au săvârșit pe teritoriul Guvernământului General peste 100 de execuții în masă în urma cărora au fost ucise circa 2 000 de persoane. Populația evreiască, care număra în Polonia peste 3 milioane de locuitori, a fost concentrată și izolată în ghetouri.

Față de muncitorii și lucrătorii salariați a fost introdusă obligativitatea muncii, menținându-se totodată salariile la nivelul antebelic. Una din formele de exploatare a resurselor umane din Guvernământ a constituit-o trimiterea muncitorilor la muncă forțată în Germania. Din septembrie 1939 pînă în anul 1942 inclusiv au fost duși în Reichul nazist 954 000 de muncitori polonezi⁴⁹.

Politica ocupanților amenința întregul popor polonez, lovind puternic în interesele diferitelor clase. Iluziile unor elemente ale burgheziei, dar mai ales ale moșierimii poloneze referitoare la posibilitatea găsirii unui eventual „modus vivendi” cu Germania hitleristă s-au spulberat rapid în fața atitudinii și practicii organelor de ocupație. În interviul acordat corespondentului ziarului „Völkischer Beobachter”, în ziua de 6 februarie 1940, H. Frank afirma cinic : „La Praga, de exemplu, au fost lipite mari placarde roșii cu înștiințarea că azi au fost împușcați 7 cehi. Atunci mi-am zis : dacă eu aș vrea să afixez placarde despre fiecare 7 polonezi împușcați, în acest caz nu mi-ar ajunge pădurile poloneze pentru producerea hîrtiei necesare”⁵⁰.

La jumătatea anului 1940 organele de ocupație au organizat așa-numita acțiune „AB”, îndreptată împotriva conducătorilor mișcării de rezistență și a vechilor activiști politici. Concomitent întregul Guvernământ General începe să fie împinzit cu lagăre de muncă. Au fost, de asemenea, organizate primele lagăre de concentrare și exterminare atît pe teritoriul polonez încorporat cît și pe cel al Guvernământului, devenite cu timpul adevărate fabrici ale morții. Primul din aceste lagăre a fost stabilit în anul 1939 la Stutowo (Stutthof) în Pomerania, iar cel mai mare a luat ființă în iunie 1940, la Oświęcim (Auschwitz), în regiunea Cracovia. Printre deținuții celor 28 de naționalități care au suportat teroarea de la Oświęcim s-au aflat și numeroși cetățeni români. Numărul acestora a crescut îndeosebi în luna octombrie 1944. Conform datelor statistice ale mișcării de rezistență din lagăr, la

⁴⁹ Cz. Madajczyk, *Polityka okupanta wobec narodu polskiego w okresie drugiej wojny światowej*, în *Problemy wojny i okupacji*, p. 53.

⁵⁰ K. Smolén, *Oświęcim 1940-1945*, Kraków, 1965, p. 11.

2.9.1944 în cele trei lagăre de la Oświęcim (A₁, A₂ și A₃) numărul cetățenilor români era de 961, din care 287 bărbați și 674 femei⁵¹.

În a doua jumătate a anului 1941 și în anul 1942 a avut loc și în Guvernământul General confiscarea unui însemnat număr de mari proprietăți funciare, deși inițial proiectul agrar pentru acest teritoriu prevedea exproprierea micilor proprietăți și comasarea lor în mari ferme de 50-300 ha. În același timp a început trecerea pe seama germanilor a rețelei comerciale. Pe această cale se urmărea legarea tot mai puternică a acestui teritoriu de Reichul german⁵². La sfârșitul anului 1941 conducătorii celui de-al III-lea Reich au trecut la elaborarea unui minuțios program de germanizare a teritoriilor poloneze. Aceasta urma să fie realizată în cadrul așa-numitului plan general răsăritean (Generalplan-Ost), al cărui scop era germanizarea în decurs de 30 de ani a teritoriilor răsăritene ale Europei.

Planul răsăritean prevedea strămutarea unei populații de 31 de milioane, din care în jur de 20 de milioane urmau să fie polonezi. Deși în ansamblu planul nu a fost pus în aplicare, urmările lui s-au resimțit puternic în politica promovată de hitleriști față de poporul polonez. În ianuarie 1942 a început să fie aplicat planul de colonizare a ținutului Zamość. Colonizarea, care a durat pînă în vara anului 1943, a fost precedată de strămutarea populației poloneze și de exterminarea celei evreiești. În urma acțiunii de strămutare și pedepsire, peste 100 000 de polonezi din acest ținut au fost obligați să-și părăsească gospodăriile, cei mai mulți fiind internați în lagărul de tranzit de la Zamość.

Paralel cu aceste acțiuni ocupanții hitleriști au săvîrșit în cursul anilor 1941 și 1942 pe teritoriul polonez 334 de execuții în urma cărora au fost uciși 4 943 de oameni.

Actele de teroare, strămutările și execuțiile săvîrșite de ocupanții hitleriști în Polonia au ajuns sub diferite forme la cunoștința opiniei publice din țara noastră. „Fasciștii germani — scria ziarul ilegal „Presa liberă“ din 24 septembrie 1941 — își rezervă dreptul de rasă superioară ce trebuie să domine lumea. Ei aplică în țările subjugate procedeele cele mai barbare și mai neomenoase. În Polonia cetățenii sînt supuși sterilizării, în Iugoslavia împușcați ca niște cîini, în România transformați în carne de tun“. Înfierînd actele de teroare ale ocupanților fasciști în Polonia, „Buletinul pen-

⁵¹ Calculele sînt făcute de autor pe baza documentelor depistate în Arhiva Muzeului de stat din Oświęcim (Państwowe Muzeum w Oświęcim. Arhiwum. Akta obzowego ruchu oporu, vol. II).

⁵² Cz. Madajczyk, *op. cit.*, p. 54-55.

tru lupta patriotică a tineretului din România“, nr. 3 din 10 iunie 1942, scria la rîndul său că „poporul polon ca și cel ceh este chinuit cu tot ce poate bolnăvicioasa imaginație fascistă născoci mai fioros“, subliniind că în pofida teroarei „luptătorii pentru libertatea Poloniei nu dezarmează“.

La sfîrșitul anului 1943 și începutul anului 1944, pe măsura apropierii frontului răsăritean, în politica promovată de ocupații în Guvernămînt au apărut elemente noi. Pe de o parte, hitleriștii au încercat, prin intensificarea teroarei, să-și asigure liniștea în spatele frontului; pe de altă parte, să atragă de partea lor pe polonezi. Execuțiile publice în masă, începute de hitleriști în octombrie 1943, au continuat pînă în luna februarie 1944. De la această dată, urmărind să atragă populația spre o colaborare politică, ocupații au încetat să mai dea execuțiilor un caracter public. Au fost însă intensificate execuțiile secrete.

Odată cu apropierea frontului răsăritean, poliția germană de securitate a dat ordinul de lichidare a deținuților care ar fi putut fi eliberați de armatele sovietice. În ajunul eliberării o parte a deținuților aflați în castelul din Lublin — transformat în închisoare — și în lagărul de concentrare de la Majdanek au fost împușcați. Același lucru s-a întîmplat la Varșovia cu deținuții din închisoarea Pawiak, la Radom și în alte localități. Exterminarea fizică a fost însoțită de trimiteri masive ale polonezilor în Germania. De la începutul anului 1944 și pînă în iulie același an 67 315 persoane au fost trimise în Reichul hitlerist. Concomitent cu teroarea îndreptată împotriva populației poloneze naziștii au continuat exterminarea populației evreiești.

Prin astfel de metode, în Polonia ei au luat viața, în decursul celor cinci ani de ocupație, la 6 028 000 persoane, din care 644 000 au pierit în urma operațiilor militare iar 5 384 000 au căzut victime teroarei ocupațiilor. În ceea ce privește pierderile materiale, acestea s-au cifrat la 38% din patrimoniul național. Au fost distruse 19 592 de întreprinderi, adică 60% din numărul total al acestora. Principalele orașe ale Poloniei au fost distruse în proporție de 30—80%.

În aceste împrejurări încercările organelor hitleriste de a provoca în ultima parte a ocupației dezbinări în rîndul societății poloneze, de a atrage la colaborare anumite elemente declasate⁵³ s-au izbit de hotărîrea fermă a poporului polonez de a lupta pentru înlăturarea regimului fascist de ocupație și eliberarea țării.

⁵³ Aceste acțiuni erau prevăzute în așa-numitul plan „Berta“.

Generată de astfel de resorturi mișcarea de rezistență poloneză a avut la început un caracter spontan. Cele mai importante forme ale acestei mișcări au fost : ascunderea în masă a armelor, munițiilor, materialelor explozive necesare viitoarei lupte împotriva ocupanților ; ajutorarea ostașilor fostelor unități militare poloneze pentru a nu cădea în mîna organelor germane ; ascunderea sau distrugerea acelor documente și acte care, ajunse în mîna ocupanților, ar fi putut constitui un pericol pentru societate ; ascunderea valorilor naționale căutate cu insistență de organele hitleriste ; sabotarea transporturilor, producției, administrației ; crearea unei atmosfere generale de ură și condamnare a tuturor indivizilor care pentru un avantaj sau altul ar fi încercat să colaboreze cu ocupanții sau să conviețuiască cu ei.

În cadrul mișcării de rezistență spontană merită să fie subliniate acțiunile grupelor și detașamentelor de partizani formate din ostași ai fostelor unități militare și voluntari din rîndul populației care au luptat împotriva ocupanților în unele regiuni ale țării la sfîrșitul anului 1939-începutul anului 1940. Un deosebit ecou au avut acțiunile întreprinse de detașamentul condus de maiorul Henryk Dobrzanski - „Hubal“. Acțiunile desfășurate de el împotriva ocupanților germani, într-o parte a regiunii Kielce i-au determinat pe naziști să introducă în această regiune starea excepțională. Acțiunea a fost însoțită de pedepsirea barbară a satelor care acordaseră sprijin detașamentului (cîteva sate fiind incendiate, iar peste 450 țărani uciși). În mai 1940 hitleriștii au luat prin surprindere detașamentul, reușind să-l înfrîngă. Maiorul „Hubal“ a căzut în luptă ⁵⁴.

Luptele din regiunea Kielce au constituit primele acte ale rezistenței armate împotriva ocupanților hitleriști.

Mișcarea de rezistență spontană pornită din îndemnul patriotic al foștilor ostași, al muncitorilor și țăranilor polonezi nu a constituit în Polonia o etapă strict delimitată. Paralel cu aceasta și în strînsă legătură cu ea a fost inițiată și s-a dezvoltat mișcarea de rezistență organizată. Primele organizații conspirative militare și politice poloneze au apărut cînd nu se stinsese încă ecoul campaniei din septembrie. Printre organizațiile militare conspirative mai importante din această perioadă se numără organizația militară „Serviciul Victoriei Poloniei“ (S.V.P.) * creată la sfîrșitul lunii septembrie 1939, înaintea capitulării Varșoviei, al cărui comandant principal

⁵⁴ *Historia polskiego ruchu robotniczego*, vol. II, p. 11.

* *Slużba Zwyczestwu Polski (SZP)*.

a devenit generalul Michal Karaszewicz-Tokarzewski. În prima jumătate a lunii octombrie acesta a reușit să concentreze în jurul său un grup de câteva zeci de ofițeri, în mare parte comandanți ai diferitelor sectoare de apărare a Varșoviei. În virtutea imputernicirilor primite din partea lui Rydz Śmigły — aflat pe teritoriul României — acești ofițeri au trecut sub ordinele generalului Tokarzewski și au format Comandamentul principal al S.V.P. În a doua jumătate a lunii octombrie M. Tokarzewski a trecut la constituirea celulelor acestei organizații, menținând un contact permanent cu cercurile tineretului democratic și cu grupuri ale tineretului socialist.⁵⁵

Deși a avut un caracter militar, această organizație a urmărit să concentreze în mâinile sale și activitatea diferitelor organizații politice și militare care își reluaseră activitatea sau se creaseră în condiții de conspirativitate. În acest scop pe lângă Comandamentul principal al S.V.P. a fost creat un Consiliu politic, în componența căruia au intrat și elemente democratice, cum a fost cazul lui Mieczysław Niedziałkowski (socialist) și Maciej Rataj (populist). În ultimele luni ale anului 1939 conducerea S.V.P. a luat legătura cu noul guvern polonez ce se constituise între timp în emigrație (Franța), căruia i s-a subordonat, fuzionând în cele din urmă cu noua organizație militară creată în țară de acest guvern, sub denumirea de „Uniunea Luptei Armate” (U.L.A.) *.

După retragerea sa în România vechiul guvern polonez nu și-a mai putut continua activitatea politică. Constituția din aprilie 1935 permitea însă președintelui transmiterea puterii unei persoane aleasă de el, indiferent unde s-ar fi aflat acea persoană. Folosindu-se de aceste prevederi, președintele Ignacy Mościcki a transmis în cele din urmă, la sfârșitul lunii septembrie 1939, funcția de președinte al Republicii Polone lui Władysław Raczkiewicz, reprezentant mai puțin compromis al sanației, care trecând prin țara noastră ajunsese între timp la Paris. La 30 septembrie noul președinte a desemnat în funcția de premier al noului guvern polonez pe generalul Władysław Sikorski⁵⁶, care se bucura de sprijinul partidelor democratice și opoziționiste, fiind agreat și de guvernul francez. Câteva săp-

⁵⁵ M. Turlejska, *Krótki zarys dziejów ZWZ-AK*, în *Problemy wojny i okupacji*, p. 397.

* *Związek Walki Zbrojnej* (ZWZ).

⁵⁶ La 21 septembrie W. Sikorski fusese numit comandant suprem al armatei poloneze ce se constituia în Franța.

tămîni mai tîrziu preşedintele Raczkiewicz l-a numit pe W. Sikorski şi comandant suprem al forţelor armate poloneze, în urma renunţării mareşalului Rydz Smigly la această funcţie.

Baza politică a guvernului au format-o reprezentanţii Partidului Muncii (P.M.)*, Partidului Naţional (P.N.)**, Partidului Ţărănesc (populist) (P.Ţ.)*** şi Partidului Socialist Polonez (P.S.P.)****. Noul guvern şi-a stabilit ca sarcini principale: reprezentarea intereselor Poloniei pe plan internaţional; organizarea forţelor armate poloneze pentru a lupta alături de aliaţi; conducerea activităţii conspirative din ţară.

La început guvernul Sikorski şi-a concentrat activitatea îndeosebi asupra primelor două sarcini. El a supraapreciat forţele de atunci ale aliaţilor apuseni, considerînd că acestea vor hotărî în curînd soarta războiului în Europa şi că ocupaţia hitleristă în Polonia nu poate fi de lungă durată. Nu după mult timp însă guvernul din emigraţie a început să acorde atenţie şi problemei conducerii activităţii conspirative din ţară. În acest scop guvernul din emigraţie a constituit, la 13 noiembrie 1939, Comitetul miniştrilor pentru problemele ţării****, în fruntea căruia a fost desemnat generalul Kazimierz Sosnkowski, reprezentant al grupărilor sanaturiste.

Deşi elementele democratice aveau preponderenţă, guvernul Sikorski nu a reuşit să rupă definitiv cu politica vechilor guverne poloneze. El a adoptat principiul continuităţii juridice şi politice a statului polonez burghez, fundamentîndu-şi activitatea pe constituţia sanaturistă din 1935. În privinţa politicii externe, spre deosebire de guvernele Angliei şi Franţei care se aflau în stare de război numai cu Germania hitleristă, guvernul polonez din emigraţie s-a considerat în prima perioadă a activităţii sale în stare de război atît cu Germania cît şi cu U.R.S.S.⁵⁷

La scurt timp după constituirea sa, guvernul din emigraţie a trecut la crearea în ţară a organizaţiei sale militare conspirative — „Uniunea Luptei Armate“ (U.L.A.), al cărei comandant principal a fost desemnat generalul K. Sosnkowski. La 23 noiembrie 1939

* Stronictwo Pracy (SP).

** Stronictwo Narodowe (SN).

*** Stronictwo Ludowe (SL).

**** Polska Partia Socjalistyczna (PPS).

***** Komitet Ministrów dla Spraw Kraju.

⁵⁷ A. Przygowski, *Polski ruch oporu w pczatkovym okresie wojny i okupacji hitlerowskiej (IX 1939-VI 1941)*, în „Wiadomości historyczne“, Warszawa, 1968, nr. 1, p. 16: vezi si *Polski ruch robotniczy, w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej. Wrzesień 1939 - styczeń 1945*. Warszawa, 1964, p. 36.

Comitetul miniştrilor pentru problemele ţării a adoptat statutul U.L.A., precizînd principiile organizatorice ale acesteia. Ea urma să fie o organizaţie unitară, cu caracter de cadre, care după intrarea în ţară a armatelor poloneze create în Apus urma să se dizolve. Baza socială a U.L.A. o constituiau în principal foştii militari, funcţionari de stat, mica burghezie şi o parte a intelectualităţii; asupra acestora o mare influenţă exercitau elementele sanaliste. A fost, de asemenea, adoptat textul jurămîntului militar şi precizate căile de legătură între Comandamentul principal aflat la Paris şi în ţară. Legătura urma să se facă prin România şi Ungaria, unde acţionau încă oficiile diplomatice poloneze şi misiunile militare (ataşaţi militari). Tot în aceste ţări au fost create puncte de contact între guvernul din emigraţie şi din ţară⁵⁸. În ordinul nr. 1 din 4 decembrie 1939 al Comandamentului principal al U.L.A. se ordona „tuturor celor care din proprie iniţiativă sau din ordinul organelor precedente au început, de pe teritoriul României, conducerea activităţii cu caracter militar din ţară”⁵⁹ să transmită împuternicitului său toate celulele organizatorice, canalele de legătură cu ţara precum şi toate sumele de bani destinate acestei activităţi. Se urmărea prin aceasta subordonarea tuturor organizaţiilor militare conspirative guvernului din emigraţie. Prin ordinul nr. 2 al Comandamentului principal al U.L.A., din 16 ianuarie 1940, era precizat planul acţiunilor care urmau să fie desfăşurate în ţară, în următoarea ordine: strîngerea de informaţii, sabotaj, represalii, diversiuni şi insurecţie. Acestea urmau să fie îndeplinite pe etape şi cu pierderi minime. Prin acelaşi ordin colonelul Stefan Rowecki-„Grot” a fost numit comandant al U.L.A. în ţară pe întreaga perioadă a ocupaţiei. Sarcina principală a U.L.A. era de a desfăşura o activitate de pregătire a unor forţe armate regulate, care să intre în acţiune în momentul începerii eliberării ţării de către aliaţii apusenî.

În acest sens generalul Sikorski a interzis ca în această perioadă să se desfăşoare pe teritoriul ţării acţiuni armate directe sub forma luptei de partizani sau organizarea unor acţiuni de anvergură. În practică, în această perioadă, o mai mare amploare a cunoscut activitatea de strîngere de informaţii despre inamic. În ce priveşte activitatea de sabotare a producţiei de război hitleriste, ea s-a concretizat în acţiunile spontane ale unor organizaţii, ale unor muncitori din fabricile de armament sau de la căile ferate care au distrus materii prime, maşini şi unele mijloace de transport.

⁵⁸ M. Turlejska, *op. cit.*, p. 396.

⁵⁹ *Ibidem.*

Paralel cu conspirația militară s-a dezvoltat încă de la începutul rezistenței și conspirația politică. În februarie 1940, în urma continuării eforturilor generalului Tokarzewski, a fost creat Comitetul Politic al Înțelegerii (C.P.Î.)*, care grupa reprezentanții a trei partide: național, țărănesc și socialist. Urmărind separarea conspirației militare de cea politică, precum și împiedicarea creării unui al doilea centru politic independent în țară, guvernul Sikorski a luat inițiativa creării Departamentului delegatului guvernului pentru țară, care urma să fie conducătorul politic suprem al conspirației din țară. Rolul partidelor politice concentrate în Comitetul Politic al Înțelegerii urma, conform intenției guvernului din emigrație, să fie limitat la cel consultativ. În plus, guvernul din emigrație a cerut includerea în componența C.P.Î. a celui de-al patrulea partid — Partidul Muncii, aflat sub influența generalului Sikorski. Măsurile luate în primele luni ale anului 1940 de guvernul din emigrație, în scopul realizării propriilor sale concepții de organizare a conspirației politice în țară, a întâmpinat rezistența partidelor politice din Polonia. Aceste divergențe au continuat și după trimiterea în Polonia, în mai 1940, a Delegatului provizoriu al guvernului din emigrație, colonelul T. Skorobohaty-Jakubowski.

Pornind de la convingerea că soarta războiului va fi hotărâtă pe frontul franco-german, generalul Sikorski a depus eforturi în vederea creării în apus a unei armate poloneze. Organizarea acestei armate a început încă din septembrie 1939 pe teritoriul Franței, unde existau și mari posibilități de realizare a acestui deziderat datorită numeroasei emigrații poloneze formate în majoritate din muncitori salariați, care erau conduși în primul rînd de spiritul patriotic și de voința de a lupta împotriva hitleriștilor ce invadaseră țara.

În compunerea acestor unități au intrat și militari polonezi veniți din România⁶⁰. Pînă la 1 octombrie 1939 reușiseră să părăsească teritoriul românesc aproximativ 38 000 de militari din cei cca 60 000⁶¹. Acest fapt a alarmat autoritățile hitleriste, care au făcut presiuni asupra guvernului român pentru a împiedica ple-

* Polityczny Komitet Porozumiewawczy.

⁶⁰ T. Jurga, *Polskie regularne formacje wojskowe na frontach II wojny światowej*, în „Wiadomości historyczne”, Warszawa, 1970, nr. 1, p. 4; vezi și K. Pluta-Czechowski, *W sprawie konspiracyjnej organizacji „Komenda Obronców Polski”*, în „Wojskowy przegląd historyczny”, Warszawa, 1968, nr. 3, p. 466.

⁶¹ A. Loghin, D. Tuțu, *Sprîjinul acordat de România refugiaților polonezi în anii celui de-al doilea război mondial*, în „Anale de istorie”, 1968, nr. 4, p. 46.

care a lor. În pofida acestor demersuri, autoritățile militare române, deși oficial, conform convenției de la Haga din 1907, fuseseră nevoite să-i interneze, au continuat să considere pe militarii polonezi nu ca prizonieri de război, ci ca refugiați militari ai unei armate beligerante și să-i ajute prin diverse forme voalate să părăsească țara. La 7 iunie 1940 în România se mai aflau 6 825 de militari, iar la 30 iulie numai 1 758⁶².

Pînă în momentul începerii ofensivei germane spre apus (mai 1940), comandamentul polonez reușise să organizeze o armată de peste 80 000 de ostași, majoritatea concentrată în Franța (75 000 de ostași); au fost alcătuite trei divizii și două brigăzi independente, două flotile de vînătoare complet organizate, în curs de organizare fiind încă două flotile de vînătoare, două de cercetare și una de bombardament. O parte a forțelor aviației poloneze a fost organizată în cadrul forțelor aeriene britanice. De asemenea, alături de britanici au luptat și unități din flota maritimă poloneză care reușiseră să treacă la aliați. În Siria a fost creată Brigada independentă de pușcași carpatini, care a luat parte la asaltul Bardiei și Tobrukului.

Prima unitate a noii armate poloneze care a participat la operațiile împotriva Germaniei a fost Brigada independentă de pușcași „Podhale”. Ea a luptat în primăvara anului 1940 în campania din Norvegia, în zona Bjerkvik și în peninsula Andens, contribuind la cucerirea Narvikului. În urma ofensivei germane brigada a fost evacuată din Norvegia și transferată apoi pe frontul francez.

La luptele pentru apărarea Franței au participat și unitățile armatei poloneze formate pe teritoriul ei. Acestea au acționat însă dispersat, luînd parte la lupte în cadrul diferitelor armate franceze. Unitățile poloneze au purtat lupte crîncene lîngă Legarde (17 și 18 martie 1940), iar apoi în zona Baccart, acoperind retragerea armatelor franceze de pe linia Maginot și din fața unităților grupului blindat de sub comanda generalului Guderian. Ele au participat la luptele pentru apărarea Franței pînă în momentul capitulării ei. După capitulare o parte din unitățile poloneze s-au autodizolvat sau au trecut în Elveția, unde au fost internate. O altă parte, destul de redusă, a reușit să se evacueze în Anglia sau în Africa de nord. În total au fost evacuați cca 23 000 de oameni. Din cei peste 50 000 de ostași rămași pe teritoriul Franței, 6 190 au fost uciși sau răniți; ceilalți fie că au fost luați prizonieri de către armata germană, fie că au scăpat urmării organelor naziste, participînd apoi la mișcarea de rezistență franceză.

⁶² *Ibidem.*

În iunie 1940, după capitularea Franței, guvernul condus de generalul Sikorski s-a mutat pe teritoriul Marii Britanii. Organele conducătoare ale formațiilor de rezistență din Polonia pendinte de guvernul din emigrație, care pierduseră pentru un timp legătura cu acesta, au înțeles că războiul în Europa va fi de lungă durată, fapt care necesita adaptarea activității conspirative din țară la aceste noi condiții.

În a doua jumătate a anului 1940 și în cursul anului 1941 procesul de organizare a conspirației poloneze s-a adâncit. Comitetul Politic al Înțelegerii, care inițial a acționat pe lângă Comandamentul principal al U.L.A., a devenit tot mai independent, mai cu seamă după ce în componența lui a intrat și reprezentantul Partidului Muncii. În acest fel, începînd din vara anului 1940, baza „taberei londoneze“ în țară a constituit-o coaliția celor patru partide: Partidul Național (și grupările din jurul său) cunoscut sub denumirea de endeție, Partidul Muncii (de factură democrat-creștină și grupările din jurul lui) cunoscut sub denumirea de chadeția, Partidul Țărănesc și Partidul Socialist Polonez de dreapta „Liberate, Egalitate, Independență“ (P.S.P.-L.E.I.) *.

În întreaga perioadă a ocupației această coaliție, cunoscută sub denumirea de „Înțelegerea celor patru“, a fost o grupare închisă, care nu a permis intrarea în C.P.Î. a reprezentanților altor partide și grupări. La rîndul său conducerea U.L.A. a trecut la organizarea, independent de guvernul din emigrație, a unei reprezentanțe conspirative politice strict subordonată Comandamentului principal U.L.A.

Pentru a contracara aceste tendințe, în decembrie 1940 generalul Sikorski a numit ca delegat permanent al guvernului pe Cyryl Rataj, reprezentant al Partidului Muncii. Cu aprobarea generalului Sikorski, noul delegat al guvernului a inițiat un aparat propriu politico-administrativ cu caracter de reprezentanță, care cu timpul și-a luat denumirea de Reprezentanța guvernului din emigrație pentru țară, cunoscută în istoriografia poloneză sub denumirea de „Delegătura guvernului din emigrație pentru țară“ **.

Această reprezentanță s-a organizat în departamente similare cu cele ale guvernului din emigrație. Ceva mai tîrziu acest aparat a fost extins pe plan local. Reprezentanța guvernului urma să exercite într-un anumit fel funcțiile aparatului administrativ în

* Polska Partia Socjalistyczna „Wolność, Równość, Niepodległość“ (PPS-„WRN“).

** Delegătura rządu emigracyjnego na Kraj.

perioada ocupației, să pregătească scheletul acestei administrații, cadrele și planurile de acțiune în prima etapă de după eliberare⁶³.

Oponându-se încercărilor conducerii U.L.A. de a concentra în miinile sale activitatea militară și civilă pentru o conspirație de lungă durată, diferitele organizații politice din țară au organizat unele formațiuni militare proprii, ale căror baze fuseseră puse la sfârșitul anului 1939 și în cursul anului 1940. Printre formațiunile militare mai importante create în perioada de sfârșit a anului 1939 și pînă în anul 1941 de către diversele partide politice se numărau Organizația Militară Națională*, Straja țărănească (Chlostra)**, transformată apoi în Batalioanele țărănești (B.Ț.)***, subordonată Partidului Țărănesc, Garda Populară-„L.E.I.“****, denumită apoi Organizația Militară a Partidului Socialist Polonez*****, subordonată Partidului Socialist Polonez „Libertate, Egalitate, Independență“. Pe lângă acestea au mai fost create o sumedenie de alte formațiuni mărunte, unele fără un caracter politic bine definit, oscilînd de la o grupare la alta în cadrul conspirației. Se apreciază că în cursul anului 1940 activau pe teritoriul țării cca 200 de diverse organizații politico-militare.

Această dispersare organizatorică, precum și divergențele existente în cadrul conspirației poloneze au îngreunat unirea forțelor în lupta împotriva ocupanților⁶⁴. Împotriva tendințelor separatiste și pentru a nu scăpa de sub control formațiunile militare ce se creaseră în țară, generalul Sikorski, în calitate de comandant suprem, a tins spre unirea lor într-o armată conspirativă centralizată. Baza organizatorică a acestei armate urma s-o constituie U.L.A., al cărei Comandament principal se afla la Varșovia, avînd de data aceasta în fruntea sa pe colonelul Stefan Rowecki-„Grot“, avansat curînd la gradul de general. Rowecki a primit împuterniciri corespunzătoare pe linia unificării conspirației militare din țară. Dar încercările lui în această direcție au întîmpinat o rezistență serioasă din partea reprezentanților Partidului Național și ai Partidului Țărănesc. Între diferitele grupări politice și militare din țară s-au manifestat divergențe și în așa-numita concepție a luptei civile, care a dominat în prima perioadă a rezistenței subordonate

⁶³ *Wojna wyzwolenca*, p. 247.

* Narodowa Organizacja Wojskowa (NOW).

** Chłopska Straż.

*** Bataliony Chłopskie.

**** Gwardia Ludowa - „WRN“.

***** Organizacja Wojskowa PPS - „WRN“.

⁶⁴ M. Turlejska, *op. cit.*, p. 409.

guvernului din emigrație și care excludea trecerea la lupta armată activă împotriva ocupanților hitleriști. Cu excepția unui răstimp de opt luni care a urmat înfringerii Franței, când în cadrul acțiunilor de rezistență a intervenit o „perioadă moartă”⁶⁵, lupta civilă a îmbrăcat diverse forme, utilizându-se și diferite metode — de la condamnarea și pedepsirea publică (inclusiv cu moartea) a celor ce colaborau cu ocupanții, editarea și răspîndirea presei conspirative poloneze, organizarea învățămîntului național secret și organizarea ajutorului pentru deținuții aflați în închisori și în lagărele de concentrare, pînă la organizarea unor acțiuni ale așa-numitului mic sabotaj.

În condițiile intensificării teroarei hitleriste și ale creșterii spiritului de luptă al poporului, Comandamentul principal U.L.A. și Reprezentanța guvernului au fost nevoite să caute noi forme de activitate. În aceste împrejurări s-a hotărît să se treacă de la formele luptei civile la așa-numitele acțiuni curente, în principal la acțiunile de sabotaj și diversiune⁶⁶, care la începutul anului 1941 au luat amploare⁶⁷.

Ocupația hitleristă a găsit mișcarea comunistă poloneză într-o situație foarte grea. Activitatea comuniștilor, ca urmare a dizolvării Partidului Comunist din Polonia în anul 1938 de către Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste, era dezorganizată și derutată. La aceasta au contribuit și directivele Internaționalei Comuniste privind caracterul războiului care izbucnise, apreciat drept imperialist de ambele părți. Ca urmare lupta de apărare a poporului polonez împotriva invadatorilor hitleriști ar fi avut caracterul unui război nejust⁶⁸. Aprecierile Cominternului nu au rămas fără influență asupra atitudinii comuniștilor polonezi din țară în prima perioadă a ocupației. Ele au devenit obiectul unor vii discuții în timpul cărora s-a urmărit precizarea poziției și activității comuniștilor în noile condiții ale ocupației. Inițial comuniștii polonezi au rămas adepții aprecierilor Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste. Ei au apreciat însă lupta de apărare

⁶⁵ *Ibidem*, p. 404.

⁶⁶ F. Zbinewicz, *O działalności bojowej Związku Walki Zbrojnej - Armii Krajowej w latach 1940-1943*, în „Wojskowy przegląd historyczny”, Warszawa, 1968, nr. 2, p. 196.

⁶⁷ B. Bednarz, *Wojskowy wkład Polski w drugą, wojnę, światową*, în „Wojskowy przegląd historyczny”, Warszawa, 1965, nr. 1-2, p. 30.

⁶⁸ *Polski ruch robotniczy*, p. 64.

purtată de armată, de masele populare din Polonia, în septembrie 1939, ca o acțiune dreaptă, cu caracter antihitlerist ⁶⁹.

Una din problemele cele mai grele pentru poporul polonez în această perioadă a constituit-o lipsa partidului comunist și imposibilitatea refacerii lui din propria inițiativă a comuniștilor. Luând hotărârea dizolvării Partidului Comunist Polonez, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste a avertizat pe comuniștii polonezi că orice încercare de creare a partidului fără aprobarea Cominternului va fi considerată provocare ⁷⁰. În pofida acestor greutăți, în a doua jumătate a anului 1940 și în prima jumătate a anului 1941, în cadrul conspirației din țară a început să se cristalizeze curentul de stînga, în frunte cu comuniștii, care, împreună cu socialiștii de stînga, au militat pentru concentrarea tuturor forțelor în vederea luptei active împotriva cotropitorilor hitleriști. În majoritatea centrelor mai importante din țară au fost create de comuniști diverse grupuri și organizații antifasciste. Unele din aceste organizații, ca de pildă Asociația Prietenilor U.R.S.S. * și Uniunea Consiliilor Revoluționare Muncitorești-Țărănești „Secera și Ciocanul” **, create la Varșovia, au luat cu timpul caracterul unor organizații cu ramificații în întreaga țară, unind în rîndurile lor multe grupuri și organizații locale.

În cadrul acestora activau nu numai oameni legați anterior de P.C.P., ci și populiști radicali și socialiști de stînga. Organizațiile de stînga antifasciste au avut la bază vechiul sistem de organizare a P.C.P., au editat organe de presă proprii, au organizat minuțios sabotajul producției și al transporturilor hitleriste. Unele din ele și-au creat chiar organizații militare proprii. În primii ani ai ocupației (1939—1940) aceste grupări și organizații au desfășurat în paginile organelor lor de presă o vie discuție ideologică, nu lipsită de controverse, privind strategia și tactica luptei de rezistență și a perspectivelor revoluției în Polonia.

În rîndurile comuniștilor se întărea convingerea privind necesitatea refacerii partidului revoluționar al clasei muncitoare poloneze ⁷¹ și oportunitatea unei noi orientări politice capabile să deschidă calea unirii tuturor forțelor naționale din țară în lupta împotriva pericolului de exterminare care amenința poporul polonez ⁷².

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 65.

* Stowowarzyszenie Przyjaciół ZSRR.

** Związek Rad Robotniczo - Chlopskich „Młot i Sierp“.

⁷¹ *Wojna wyzwolencza*, p. 253.

⁷² A. Przygonski, *Polski ruch oporu*, p. 24.

DELIMITAREA A DOUĂ CONCEPȚII DE LUPTĂ IMPOTRIVA OCUPANȚILOR HITLERIȘTI

Invazia armatelor hitleriste asupra U.R.S.S. și intrarea acesteia în coaliția antihitleristă a schimbat radical raportul de forțe pe plan mondial. În situația în care Uniunea Sovietică a devenit aliata Marii Britanii și a Statelor Unite ale Americii, continuarea de către guvernul polonez din emigrație a politicii externe de până atunci nu mai era posibilă fără a aduce daune eforturilor coaliției antihitleriste⁷³. Ca urmare, la îndemnul guvernului britanic, deși după unele ezitări datorate presiunilor elementelor sanaliste⁷⁴, guvernul generalului Sikorski a semnat, la 30 iulie 1941, tratatul de alianță cu U.R.S.S., care prevedea normalizarea relațiilor dintre guvernele celor două țări⁷⁵ și acordarea unui ajutor reciproc în lupta armată împotriva Germaniei hitleriste. În urma încheierii tratatului a fost semnată la 14 august 1941 înțelegerea militară polono-sovietică, în virtutea căreia guvernul polonez a început organizarea pe teritoriul U.R.S.S. a armatei poloneze sub comanda generalului Wladyslaw Anders⁷⁶. Primele trei divizii ale acestei armate, gata echipate și instruite, urmau să plece pe frontul sovieto-german la sfârșitul anului 1941.

Noile schimbări intervenite pe arena mondială, precum și stabilirea relațiilor diplomatice între guvernul Sikorski și guvernul U.R.S.S. s-au repercutat vizibil asupra relațiilor din cadrul conspirației poloneze. În a doua jumătate a anului 1941 a avut loc consolidarea politică și organizatorică a mișcării socialiste de stînga. În septembrie același an, în urma unei intense activități politice și organizatorice, s-a ținut la Varșovia congresul de unificare a grupurilor și organizațiilor socialiste de stînga, care a hotărît înființarea unei organizații unitare pe întreaga țară, sub denumirea de Socialiștii Polonezi (S.P.)*. Congresul a ales Consiliul Politic al partidului și a aprobat declarația ideologico-politică a organizației. Spre deosebire de socialiștii de dreapta, concentrați în organizația Partidului Socialist Polonez „Libertate, Egalitate, Independență“, care în semn de protest împotriva noii politici a generalului Sikorski

⁷³ St. Zabiello, *Sprawa polska na arenie miedzynarodowej w latach 1939-1945*, în *Problemy wojny i okupacji*, p. 75.

⁷⁴ *Polski ruch robotniczy*, p. 115.

⁷⁵ A. Przygonski, *Podzemie polskie w okresie krystalizowania sie, dwóch koncepcji walki zbrojnej przeciw okupantowi (VII 1941-IV 1943)*, în „Wiedomości historyczne“, Warszawa, 1968, nr. 2, p. 60.

⁷⁶ Vezi pe larg W. T. Kowalski, *op. cit.*, p. 201 și următoarele.

* Polscy Socjaliści.

față de U.R.S.S. și-au retras reprezentanții din C.P.Î., socialiștii de stînga au subliniat la congres importanța luptei comune a Poloniei și U.R.S.S. împotriva Germaniei hitleriste. În timpul lucrărilor s-a acordat o mare atenție luptei pentru unificarea întregii mișcări socialiste. Socialiștii polonezi au creat propria lor formație militară, sub numele Formațiile de luptă ale miliției Socialiștilor Polonezi *, care s-a angajat în acțiunile de sabotaj și diversiune împotriva ocupanților.

La rîndul ei mișcarea comunistă a cunoscut în această perioadă o continuă dezvoltare și consolidare. Procesul de unificare a grupărilor și organizațiilor de stînga în organizații antifasciste pe scară națională s-a extins. În afară de organizațiile deja existente au fost create altele noi, ca de pildă Uniunea Luptei de Eliberare (U.L.E.) **, Frontul Luptei pentru Libertatea Noastră și a Voastră ***, Organizația de Luptă Muncitorească-Țărănească ****, Polonia Populară *****, Organizația de Luptă Populară *****, Proletarul *****, și altele. Aceste organizații au întreprins numeroase acțiuni de diversiune și sabotare a mașinii de război germane. Realizările cele mai mari le-a înregistrat însă, atît în privința concepțiilor programatice cît și în domeniul acțiunilor militare, Uniunea Luptei de Eliberare ⁷³. Majoritatea grupurilor și organizațiilor antifasciste din cadrul conspirației poloneze, conduse de comuniști, s-au postat pe platforma „frontului comun al întregului popor în lupta împotriva dușmanilor de moarte — ocupanții hitleriști” ⁷⁴.

La sfîrșitul anului 1941 refacerea partidului revoluționar al clasei muncitoare devenise o necesitate stringentă atît pentru dezvoltarea mișcării muncitorești poloneze cît și pentru organizarea luptei armate active împotriva ocupanților hitleriști.

Procesul refacerii partidului comuniștilor polonezi nu a fost deloc ușor ⁷⁵. La reușita acestui proces au contribuit doi factori: activitatea grupurilor și organizațiilor conspirației antifasciste din

* Formacje Bojowo-Milicyjne Polskich Socjalistów.

** Związek Walki Wyzwolenczej (ZWW).

*** Front Walki za Naszą i Waszą Wolność.

**** Robotniczo-Chlopska Organizacja Bojowa

***** Polska Ludowa.

***** Bojowa Organizacja Ludowa.

***** Proletariusz .

⁷³ Vezi pe larg M. Malinowski, *Związek Walki Wyzwolenczej*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1966, nr. 2, p. 71-92.

⁷⁴ „Biuletyn Radiowy”, 29 august 1941, nr. 2, p. 4.

⁷⁵ Vezi pe larg M. Malinowski, *Grupa inicjatywna Polskiej Partii Robotniczej*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1965, nr. 4, p. 57-58.

țară, care au pregătit cadrul necesar pentru refacerea partidului, precum și activitatea comuniștilor polonezi din U.R.S.S., care, în toamna anului 1941, au obținut acordul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste cu privire la reorganizarea lui ⁷⁶.

După agresiunea dezlănțuită de Germania hitleristă asupra U.R.S.S., odată cu evacuarea organelor sovietice și a populației din teritoriile Ucrainei apusene și Bielorusiei apusene s-au evacuat și mulți comuniști polonezi. Din rîndul acestora a fost constituită în cursul lunilor iulie-decembrie 1941 așa-numita Grupă de inițiativă din care au făcut parte Marceli Nowotko, Pawel Finder, Maria Rutkiewicz și alți comuniști polonezi, care la sfîrșitul lunii decembrie 1941 au venit în Polonia ⁷⁷, unde au luat legătura cu conducerea diferitelor organizații conspirative ale comuniștilor polonezi. După discuțiile preliminare purtate cu aceștia a fost organizată la Varșovia, la data de 5 ianuarie 1942, conferința de constituire a P.M.P., convocată de Pawel Finder. La conferință au participat reprezentanți ai Uniunii Luptei de Eliberare, Asociației Prietenilor U.R.S.S., ai organizației Consiliile Revoluționare Muncitorești-Țărănești „Secera și Ciocanul”, precum și ai grupului Proletarul. Au fost discutate probleme referitoare la raportul dintre noul partid și Internaționala Comunistă, denumirea partidului etc. ⁷⁸. Participanții la conferință au luat hotărîrea unirii tuturor organizațiilor din țară într-un partid unic al cărui nume urma să fie Partidul Muncitoresc Polonez *, aprobînd în același timp proiectul unei declarații prin care se aducea la cunoștință crearea partidului. A fost, de asemenea, aprobată componența conducerii provizorii a partidului, în fruntea căruia a fost ales Marceli Nowotko, pseudonim „Marian”.

Din primul moment al creării sale P.M.P. s-a pronunțat pentru colaborarea Poloniei cu U.R.S.S. în lupta împotriva cotropitorilor hitleriști, cerînd guvernului Sikorski realizarea prevederilor tratatului polono-sovietic și trecerea la lupta armată activă atît pe frontul răsăritean cît și în țară, în spatele frontului hitlerist ⁷⁹.

Prima declarație a P.M.P., elaborată de grupa de inițiativă sub formă de manifest, dată publicității în ianuarie 1942 și intitulată

⁷⁶ M. Moldoveanu, *30 de ani de la crearea Partidului Muncitoresc Polonez*, în *Lupta de clasă*, București, 1971, nr. 12, p. 96-100.

⁷⁷ M. Malinowski, *Powstanie i pierwszy okres dzialalnosci PPR*, în *Problemy wojny i okupacji*, p. 113.

⁷⁸ *Polski ruch robotniczy*, p. 156.

* Polska Partia Robotnicza (PPR).

⁷⁹ A. Przygonski, *Podziemie polskie*, p. 63.

„Către muncitori, țărani și intelectuali. Către toți patrioții polonezi“, sublinia legătura strinsă între lupta poporului polonez și lupta celorlalte popoare subjugate de Germania hitleristă. În declarație era cuprinsă concepția creării unui front național general în cadrul căruia să fie unite toate forțele patriotice, „cu excepția trădătorilor și capitularzilor“, care să lupte pentru libertatea și independența Poloniei⁸⁰.

Partidul s-a arătat gata să participe la acest front pe principiile general acceptate, ca una din forțele politice ale conspirației poloneze. La 1 mai 1942 Comitetul Central al P.M.P. a publicat declarația referitoare la atitudinea partidului față de guvernul Sikorski. În această declarație P.M.P. a recunoscut acest guvern ca reprezentant național al Poloniei pe arena internațională și i-a acordat sprijinul său în toate acțiunile menite să ducă la unirea forțelor politice din Polonia pe platforma luptei împotriva dușmanului comun. Totodată P.M.P. a supus criticii faptul că în politica și activitatea guvernului din emigrație și a grupărilor sale politice din țară existau multe elemente care contraveneau intereselor poporului polonez⁸¹. Aceste elemente s-au manifestat în principal în atitudinea negativă a „taberei londoneze“ față de problema luptei împotriva ocupanților, precum și față de P.M.P. — partidul revoluționar al clasei muncitoare poloneze.

Crearea P.M.P. a provocat de la început intensificarea activității represive a organelor hitleriste. Pe această linie se înscrie planul unei mari acțiuni împotriva comuniștilor, elaborat de organele Gestapoului din Guvernământul General, în urma căreia hitleriștii au arestat numai într-o singură noapte (27-28 aprilie 1942) 931 de comuniști la Varșovia, Radom, Cracovia și Lublin⁸².

Cu toată teroarea dezlănțuită de ocupanți și situația complexă din cadrul conspirației poloneze, P.M.P. a reușit să se dezvolte organizatoric, cuprinzând în aria activității sale întreaga țară, inclusiv teritoriile alipite la Reich unde activitatea „taberei londoneze“ era relativ slabă. În iunie 1942 P.M.P. număra 4 000 de membri, iar la sfârșitul anului 1942 numărul membrilor săi ajunsese deja la 8 000⁸³.

Paralel cu activitatea politică, P.M.P. a desfășurat și o activitate neobosită pe tărîm militar în vederea organizării și desfășu-

⁸⁰ *Kształtowanie się podstaw programowych P.P.R. w latach 1942-1945. Wybór materiałów i dokumentów*. Warszawa, 1958, p. 14.

⁸¹ *Ibidem*, p. 32.

⁸² M. Malinowski, *Powstanie i pierwszy okres działalności P.P.R.*, p. 125.

⁸³ N. Kolomejczyk, *PPR. 1944-1945. Studia nad rozwojem organizacyjnym partii*, Warszawa, 1965, p. 14.

rării unor puternice acțiuni de partizani și de diversiune în spatele frontului inamic. Pentru realizarea acestor scopuri C.C. al P.M.P. a creat în ianuarie 1942 propria sa organizație militară, denumită Garda Populară (G.P.)*, condusă de Comandamentul principal și Statul major general care acționau în strinsă legătură cu conducerea de partid. Deși aflată sub conducerea politică a P.M.P., Garda Populară era o organizație deschisă, care urmărea unirea în rândurile ei a „tuturor patrioților și antifasciștilor sinceri”⁸⁴.

În primăvara anului 1942 au intrat în lupta împotriva hitleriștilor primele detașamente ale G.P. Printre misiunile principale ale acestei organizații pot fi enumerate: distrugerea sistemului de comunicații, îndeosebi a transportului feroviar al inamicului; dezorganizarea aparatului administrativ al ocupanților, apărarea populației în fața politicii de exterminare; lupta împotriva economiei de război a ocupanților.

Procesul dezvoltării G.P. a fost diferit în diverse perioade. La sfârșitul anului 1942 Comandamentul principal al G.P. dispunea de 24 de detașamente de partizani precum și de numeroase grupe de intervenție care acționau în regiunile Varșovia, Lublin, Radom, Kielce și Cracovia. În primele luni de activitate detașamentele de partizani și grupele de intervenție ale G.P. au executat 55 de acțiuni de luptă, au scos din circulație 27 de trenuri și au distrus 18 stații și poduri feroviare. Din cele peste 470 de acțiuni organizate de G.P. în anul 1942 împotriva ocupanților hitleriști, peste 80 l-au constituit luptele și hărțuielile cu poliția, jandarmeria și detașamentele de pedepsire, iar peste 170, atacurile împotriva sistemului economic al ocupanților.

În această perioadă au loc schimbări importante și în cadrul conspirației poloneze legate de guvernul din emigrație. După părăsirea Comitetului Politic al Înțelegerii de către socialiștii de dreapta, majoritatea în cadrul acestuia au obținut-o reprezentanții Partidului Țărănesc și ai Partidului Muncii, care sprijineau noua politică a generalului Sikorski. Din inițiativa lor au fost invitați să intre în C.P.Î. reprezentanții socialiștilor de stînga. Rolul principal atît în C.P.Î. cît și în Reprezentanță a început să-l joace în această perioadă Partidul Țărănesc, al cărui reprezentant — prof. Jan Piekalkiewicz — a devenit, în august 1942, delegat al guvernului. Din mai multe motive, printre care și acela că tratatul polono-so-

* Gwardia Ludowa (GL).

⁸⁴ *Publicystyka konspiracyjna PPR 1942-1945 (Wybór artykułów)*, vol. I, 1942, Warszawa, 1961, p. 267, articolul „Garda Populară”.

vietic încheiat de guvernul Sikorski nu reglementa problema teritoriilor și granitelor răsăritene, grupările de dreapta ale acestei conspirații — endeația, sanația și dreapta socialistă — s-au împotrivit politicii generalului W. Sikorski față de Uniunea Sovietică⁸⁵. Promovînd în continuare concepția „celor doi dușmani“, aceste grupări au opus politicii de alianță cu U.R.S.S. politica „neutralității“ Poloniei față de războiul germano-sovietic⁸⁶. Ele au susținut teoria orientării Poloniei spre măcinarea forțelor în acest război atît ale Germaniei hitleriste cit și ale U.R.S.S.⁸⁷.

Eschivîndu-se de la îndeplinirea prevederilor tratatului polono-sovietic, aceste grupări s-au pronunțat pentru evacuarea armatei generalului Anders din U.R.S.S. în Iran. Evacuarea, care a avut loc la insistența personală a generalului Anders și a guvernelor englez și american, s-a desfășurat în două etape. În martie 1942 au fost evacuați din U.R.S.S. 31 888 de ofițeri și soldați, precum și 12 400 de membri ai familiilor lor. În august 1942 a avut loc a doua și ultima evacuare a 44 000 de soldați și ofițeri polonezi și 25 000 de membri ai familiilor acestora. În total au fost evacuați 75 481 de ofițeri și soldați și 35 756 de membri de familie⁸⁸.

La sfîrșitul anului 1941 și începutul anului 1942 generalul Rowecki, comandantul principal al U.L.A., folosindu-se de lipsa de orientare a generalului Sikorski în combinațiile din țară ale „taberei londoneze“, a obținut noi imputerniciri în domeniul acțiunii de încorporare în cadrul U.L.A. a altor organizații militare. După schimbarea, la 14.2.1942, a denumirii Uniunii Luptei Armate în Armata Țării (A.Ț.)*, comandantul principal al acestei organizații a reușit să ajungă la o înțelegere cu conducerea Batalioanelor țărănești — cea mai numeroasă organizație militară din cadrul conspirației poloneze din această perioadă —, deși încorporarea nu a fost realizată complet.

La scurt timp după evacuarea armatei generalului Anders din U.R.S.S., într-o perioadă strategică grea pentru Uniunea Sovietică, relațiile polono-sovietice s-au înrăutățit brusc⁸⁹. Sursa noilor conflicte a constituit-o problema Katynului, a teritoriilor și granițelor răsăritene ale Poloniei, față de care fiecare parte și-a manifestat poziții deosebite⁹⁰. Acest fapt a fost folosit de elementele reacțio-

⁸⁵ A. Przygonski, *Podziemie polskie*, p. 60 și 65.

⁸⁶ *Wojna wyzwolencza*, p. 290.

⁸⁷ *Polski ruch robotniczy*, p. 122.

⁸⁸ *Wojna wyzwolencza*, p. 329-330.

* Armia Krajowa (AK).

⁸⁹ *Ibidem*, p. 331.

⁹⁰ A. Przygonski, *Podziemie polskie*, p. 67.

nare din cadrul „taberei londoneze“ pentru intensificarea presiunilor asupra generalului Sikorski și desfășurarea unei intense campanii de propagandă împotriva Uniunii Sovietice, a P.M.P. și a celorlalte forțe de stînga din țară. „Tabăra londoneză“ s-a folosit totodată de atmosfera creată în țară în urma intensificării teroarei ocupanților, avansînd ideea că aceasta se datorează acțiunilor întreprinse de P.M.P. și G.P. împotriva hitleriștilor. Răspunzînd acestor „argumente“, P.M.P. a avertizat că sursa acțiunilor teroriste și genocide ale ocupanților germani în Polonia o constituie tendința acestora de a extermina poporul polonez și nicidecum rezistența armată a întregului popor împotriva ocupanților; el a subliniat că numai lupta armată deschisă poate frîna teroarea ocupanților, fapt dovedit în practică de evenimentele care au avut loc în toamna anului 1942.

La 15 octombrie 1942 hitleriștii au împușcat 45 de deținuți din închisoarea varșoviană Pawiak, printre care mulți membri ai P.M.P. și G.P. În următoarea zi a avut loc executarea publică a 50 de patrioți, care au fost spînzurați în cinci puncte ale orașului. Între cei uciși se aflau 39 de membri ai P.M.P. și G.P. În această situație P.M.P. a hotărît să se opună armat teroarei hitleriste, subliniind că „Polonia va răspunde spînzurătorilor cu arma, dinamita și focul în lupta sa de fiecare zi...“⁹¹. Planul acțiunii de revanșă a fost elaborat de Statul major principal al G.P. în colaborare cu comandamentul G.P. din Varșovia. El prevedea atacarea simultană, în aceeași zi la aceeași oră, a cîtorva obiective. Au fost create trei grupe de luptă, una pentru atacarea cafenelei „Café Club“, alta pentru atacarea cafenelei-restaurant „Mitropa“ din Gara principală (ambele frecventate de germani), iar a treia pentru atacarea redacției ziarului „Nowy Kurier Warszawski“ (Noul curier varșovian — ziar în limba polonă, editat de ocupanți). Misiunea a fost îndeplinită la 24 octombrie, orele 19, conform planului. În urma acestor acțiuni au fost uciși 10 ofițeri germani, iar 24 au fost răniți. Acțiunile organizate de P.M.P. și G.P. au avut un larg ecou atît la Varșovia cît și în țară. Organele hitleriste nu s-au mai hotărît să treacă la represalii. Au fost luați doar 50 de ostateci, care, dealtfel, au fost eliberați la scurt timp. La știrea reușitei acțiunilor organizate la Varșovia, gardiștii * din alte localități, ca Radom, Cracovia, Minsk Mazowiecki, au urmat exemplul capitalei.

Pentru a contracara acțiunile de strămutare în masă a țăranilor polonezi din ținutul Zamość și a colonizării lui cu germani, Coman-

⁹¹ *Publicystyka konspiracyjna*, vol. I, p. 126-128.

* Denumire dată membrilor Gărzii Populare.

damentul principal al Gărzii Populare a dat la 30 decembrie 1942 ordin detașamentelor sale din regiunea Lublin ca „fără a-și cruța forțele și viața“⁹³ să vină în ajutorul populației poloneze din acest ținut. În vederea paralizării acțiunilor unităților hitleriste, detașamentele de partizani au executat o serie de misiuni de luptă împotriva liniilor ferate, rețelelor telegrafice, precum și a posturilor de poliție. În același timp pe întregul cuprins al regiunii Lublin detașamentele de partizani ale G.P. au purtat o serie de mari lupte și hărțuiri cu detașamente ale jandarmeriei germane și poliției. Bătălia cea mai mare au susținut-o partizanii G.P. în pădurile Parzew din regiunea Lublin (aprilie 1943), unde timp de 3 zile cei 45 de partizani din detașamentul „Bem“ au rezistat unei unități de 1 000 de soldați germani, reușind în cele din urmă să iasă din încercuire și să ocupe apoi orașul Ostrów Lubelski.

Lupta armată desfășurată de detașamentele G.P. a avut influență și asupra atitudinii altor organizații militare. La acțiunile din ținutul Zamość au luat parte detașamentele locale ale Batalioanelor țărănești și ale Armatei Țării. Ca urmare a contramăsurilor luate de mișcarea de rezistență poloneză, ocupanții au fost nevoiți să întreprindă acțiunile de strămutare din ținutul Zamość.

Ideea că mișcarea de partizani este cea mai eficientă formă de autoapărare se transforma tot mai mult în convingere, manifestându-se din ce în ce mai puternic în rîndul ostașilor A.Ț. În această situație, generalul Rowecki, fără a renunța la prevederile strategice ale A.Ț., s-a hotărît totuși să schimbe tactica luptei armate. Încă în toamna anului 1942 el a creat în cadrul Comandamentului principal al A.Ț. așa-numitul comandament al diversivunilor (criptonim Kediw), căruia i-a fost afectată o parte limitată a forțelor A.Ț. (cca 20% din totalul forțelor A.Ț., adică în jur de 3 000 de ostași) Acestea continuau însă să fie destinate realizării sarcinilor așa-numitei lupte curente. În martie 1943 generalul Rowecki a extins sfera activității Kediwului și asupra acțiunilor de partizani, permițind crearea unui număr nu prea mare de așa-numite detașamente de pădure. S-a trecut atît în domeniul propagandei cît și al acțiunilor practice de la tactica luptei curente la cea a „luptei limitate“. Cu toate acestea, principalele forțe ale Armatei Țării rămîneau în continuare în afara luptei, în așteptarea ordinului declanșării insurjecției generale.

După un an de activitate Partidul Muncitoresc Polonez înregistrase rezultate importante cu caracter organizatoric și politic.

⁹³ „Gwardzista“, nr. 11 din 20.10.1943.

El devenise unul din cele mai numeroase și organizate partide politice din cadrul conspirației poloneze. Totodată s-a dezvoltat și s-a consolidat Garda Populară. Acest proces de creștere nu a fost lipsit însă de pierderi. În noiembrie 1942 a fost ucis secretarul și fondatorul P.M.P., Marceli Nowotko. În locul lui a fost desemnat în calitate de secretar Pawel Finder. Urmărind unirea tuturor forțelor patriotice din Polonia în lupta împotriva ocupanților, conducerea P.M.P. s-a adresat de câteva ori în cursul anului 1942 conducerii „taberei londoneze” solicitându-i colaborarea. P.M.P. a subliniat că sarcina cea mai urgentă a momentului era „ridicarea luptei în întreaga țară la un nivel superior, trecerea de la lupta de diversione, sabotaj și de partizani, la insurecția general-națională...”⁹⁴. Eforturile partidului au rămas însă fără rezultat. În ianuarie 1943, perioadă în care ocupanții hitleriști desfășurau acțiunile lor de strămutare și pedepsire a ținutului Zamość, C.C. al P.M.P. s-a adresat din nou cu o scrisoare deschisă Reprezentanței guvernului din emigrație, în care, criticând „tabăra londoneză” pentru politica sa pasivă, a chemat-o din nou la lupta comună împotriva ocupanților în cadrul frontului național unic⁹⁵.

În acest timp însă rivalitatea politică din cadrul conspirației „londoneze” a intrat într-o nouă fază. Tinzând spre schimbarea raportului de forțe în cadrul C.P.Î., grupările de dreapta au întreprins măsuri de excludere din cadrul „înțelegerii celor patru” a socialiștilor de stînga (S.P.) și înlocuirea lor cu reprezentanții socialiștilor de dreapta (P.S.P.-„L.E.I.”). Această acțiune a primit sprijinul guvernului din emigrație, care, printr-o hotărîre specială a Comitetului miniștrilor pentru problemele țării, a însărcinat pe Delegatul guvernului să excludă pe reprezentantul organizației Socialiștilor Polonezi din Comitetul Polonez al Înțelegerii. Delegatul guvernului, prof. Piekałkiewicz, a refuzat însă îndeplinirea acestor hotărîri, urmărind întărirea majorității democratice existente în cadrul C.P.Î. Delegatul guvernului s-a menținut totodată ferm pe poziția necesității extinderii controlului politic asupra Comandamentului principal al A.Ț. În aceste împrejurări prof. Piekałkiewicz s-a declarat de acord să înceapă în cursul lunii februarie convorbiri cu reprezentanții C.C. al P.M.P. Convorbirile nu au depășit însă stadiul de informare, limitîndu-se de fapt la prezentarea poziției conducerii P.M.P., care a propus colaborarea cu Reprezentanța guvernului din emigrație în problemele militare pe principiile activizării A.Ț. în lupta antihitleristă, accesului reprezentanților G.P. în Statul major

⁹⁴ *Kształtowanie się podstaw programowych P.P.R.*, p. 72.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 82-92.

general și în statele majore teritoriale ale A.Ț., menținerii independenței organizatorice a G.P. În domeniul politic, conform părerii P.M.P., principiile colaborării trebuiau să fie recunoașterea influenței P.M.P. asupra problemelor politice pe picior de egalitate cu celelalte organizații, realizarea înțelegerii tuturor partidelor politice care acționau în țară, cu excepția endetei și sanației, crearea, încă în timpul ocupației, a unui guvern în țară care, ca exponent al opiniei întregii societăți, să organizeze insurecția și să convoace Constituanta⁹⁶.

După trei întâlniri consecutive, în timpul cărora reprezentanții „taberei londoneze“ nu și-au definit precis poziția, convorbirile au fost suspendate iar apoi întrerupte. Suspendarea și întreruperea convorbirilor au avut cauze destul de profunde. Chiar în timpul desfășurării lor a fost arestat delegatul guvernului, prof. Piekalkiewicz, care după câteva săptămâni de detenție a fost ucis de către Gestapo. În locul lui, ca delegat al guvernului, a fost desemnat Stanislaw Jankowski, activist de dreapta al Partidului Muncii. Odată cu preluarea de către acesta a funcției de delegat al guvernului, în cadrul conspirației „londoneze“ au fost efectuate schimbări cu un profund caracter de dreapta. Socialiștii de stînga au fost excluși din C.P.Ț., locul lor fiind ocupat din nou de reprezentanții Partidului Socialist Polonez „Libertate, Egalitate, Independentă“. În cadrul Partidului Muncii a fost cooptată gruparea de dreapta a Democrației Creștine — Uniunea. Ca rezultat al acestor schimbări, Partidul Țărănesc s-a aflat din nou în minoritate atît în cadrul C.P.Ț. cit și al Reprezentanței guvernului. În cadrul conspirației „londoneze“ a avut loc consolidarea politică a grupărilor de dreapta, care au favorizat dezvoltarea curentului reacționar și adoptarea platformei luptei împotriva colaborării cu Uniunea Sovietică și cu P.M.P.⁹⁷

Pînă în momentul primirii răspunsului din partea Reprezentanței guvernului și întreruperii fățișe a convorbirilor (răspunsul oficial al Reprezentanței a fost trimis C.C. al P.M.P. la 28 aprilie 1943) P.M.P. nu și-a schimbat în principiu atitudinea sa față de „tabăra londoneză“ și nu a renunțat la încercările de a ajunge la o înțelegere în cadrul unui front general național antihitlerist. El a formulat însă mai precis atitudinea sa față de transformările sociale ce urmau să aibă loc în Polonia eliberată. În declarația publicată la 1 martie 1943 sub titlul „*Pentru ce luptăm?*“, denumită de istoriografia poloneză „Mica declarație“, P.M.P. a prezentat „programul minimal de intenții și măsuri“ care urma să fie realizat în primele

⁹⁶ M. Turlejska, *O wojnie i podziemiu*, Warszawa, 1959, p. 120-127.

⁹⁷ A. Przygowski, *Konspiracja polska*, p. 72.

zile după eliberarea Poloniei. P.M.P. se pronunța pentru infirmarea, imediat după eliberare, a mandatelor tuturor șefilor organelor locale (comisari, staroști, primari etc.) și „desemnarea pe cale democratică a organelor puterii, de la consiliile comunale și orășenești pînă la guvern inclusiv“, trecerea la pregătirea imediată a alegerilor democratice pentru Adunarea Națională (Constituanta), alegerea președintelui, a guvernului și consolidarea reformelor și a noului regim politic⁹⁸. Acestea urmau să fie înlăptuite pe baza prevederilor constituției burghezo-democratice din martie 1921. Declarația prevedea, de asemenea, dezarmarea și internarea tuturor germanilor instalați pe teritoriul polonez după 1 septembrie 1939 precum și a agenților lor ; înființarea miliției populare și începerea reorganizării armatei ; eliberarea din închisori și lagărele de concentrare a deținuților victime ale ocupației hitleriste ; organizarea reîntoarcerii în țară a polonezilor deportați de nemți ; tragerea la răspundere a criminalilor de război și a colaboraționiștilor polonezi ; includerea în cadrul statului polonez a tuturor teritoriilor poloneze, conform principiului ca în teritoriile disputate apartenența lor statală să fie hotărîtă de voința populației pe baza dreptului popoarelor la autodeterminare ; acordarea de drepturi egale populației evreiești ; fundamentarea politicii externe pe relații de bună vecinătate și alianță cu Uniunea Sovietică și cu toate popoarele Europei⁹⁹. Declarația se pronunța pentru acordarea unor largi drepturi democratice și pentru înlăptuirea unor reforme sociale, ca, de pildă, confiscarea tuturor întreprinderilor bancare, industriale, comerciale și agricole însușite de ocupanți ; socializarea întreprinderilor bancare și întreprinderilor industriale mari și introducerea în aceste întreprinderi a controlului comitetelor de fabrică asupra producției ; redarea gospodăriilor agricole vechilor proprietari, îndeosebi țăranilor strămutați de pe pămînturile lor, precum și a întreprinderilor mici industriale și comerciale ; exproprierea fără despăgubire a averilor moșierești de peste 50 ha și împărțirea lor țăranilor cu pămînt puțin și muncitorilor agricoli ; introducerea zilei de muncă de opt ore etc. În declarație se prevedea, de asemenea, necesitatea elaborării unui plan de refacere a economiei naționale prin electrificarea, industrializarea țării și dezvoltarea la un nivel superior a agriculturii, precum și măsuri în vederea refacerii sistemului de ocrotire a sănătății, asigurărilor sociale etc.¹⁰⁰.

⁹⁸ *Kształcowanie się podstaw programowych P.P.R.*, p. 141-142.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem* ; vezi și M. Moldoveanu, *Momente principale ale revoluției și construcției socialiste în Republica Populară Polonă*, în „Anale de istorie“, București, 1972, nr. 1, p. 133.

FORȚELE REVOLUȚIONARE ÎN FRUNTEA RĂZBOIULUI DE ELIBERARE

În primăvara și vara anului 1943 forțele coaliției antihitleriste și mișcările de rezistență din numeroase țări europene dădeau lovituri puternice mașinii de război hitleriste. Pe frontul răsăritean marșul spre Polonia fusese început de armatele sovietice. Poporul polonez devenea tot mai conștient de importanța acestui front și de necesitatea intensificării luptei în spatele frontului hitlerist. Treptat a crescut și influența politică a P.M.P. și a programului său în cadrul societății.

Sub influența acestor factori în Polonia s-a dezvoltat impetuos lupta de rezistență, manifestată în intensificarea mișcării de partizani, care a cuprins mari zone ale țării, îndeosebi în teritoriile răsăritene, sudice și centrale. Alături de Garda Populară, ale cărei detașamente și grupe de partizani sporeau mereu (în vara anului 1943 G.P. dispunea de 63 de unități de partizani pe teren)¹⁰¹, la acțiuni de partizani au trecut și alte organizații militare conspirative, îndeosebi Batalioanele țărănești, din cadrul cărora au intrat în luptă peste 20 de detașamente și grupe. Au intrat în acțiune, de asemenea, 15 detașamente și cca 20 de grupe din cadrul A.Ț. Comandamentului principal al Armatei Țării îi era subordonată și organizația de tineret „Cercetașii“, care își reia activitatea în anul 1941, participând apoi la o serie de acțiuni curajoase în cadrul așa-numitului „mic sabotaj“¹⁰².

Alături de misiunile de autoapărare (atacarea detașamentelor de pedepsire germane, a administrației de ocupație etc.), care erau executate atât de detașamentele G.P. cât și de cele ale B.Ț. și A.Ț., principalul scop al G.P. a continuat să rămână distrugerea sistemului de comunicații al ocupanților pe teritoriul polonez. În anul 1943 detașamentele de partizani G.P. au executat peste 350 de acțiuni de sabotaj și diversiune asupra căilor ferate în urma cărora au fost scoase din circulație sau distruse în gări cca 170 de trenuri, iar cca 20 au fost supuse tirului de armament în timp ce se deplasau. Paralel cu lupta împotriva transportului inamic, denumită și „lupta pentru șine“, detașamentele G.P. au desfășurat peste 30 de acțiuni împotriva detașamentelor de pedepsire ale poliției și

¹⁰¹ A. Przygonski, *Ukształtowanie się dwóch obozów politycznych w podziemiu polskim (maj 1943 - styczeń 1944)*, în „Wiadomości historyczne“, Warszawa, 1968, nr. 3, p. 93.

¹⁰² *Walka młodych pokoleń (Materiały konferencji historyków ruchu młodzieżowego)*, Warszawa, 1965, p. 405-417.

jandarmeriei în cadrul așa-numitei „lupte pentru pâine“ din perioada secerișului și culesului. Acțiuni de mai mică amploare împotriva transportului inamic și a detașamentelor de pedepsire au fost întreprinse și de către detașamentele B.Ț. și A.Ț. Împotriva partizanilor din regiunea Lublin comandamentul hitlerist al Regiunii militare din Guvernământul General a organizat în anul la care ne-am referit 654 mari acțiuni cu participarea trupelor Wehrmachtului (în afara numeroaselor unități ale forțelor polițienești și S.S.).

Despre amploarea luptelor din Polonia în anul 1943 masele muncitoare din România au fost ținute la curent de către presa ilegală a P.C.R. În „Buletinul C.C. al P.C.R.“ din 14 octombrie 1943 se arăta, printre altele : „În Polonia lupta partizanilor ia proporții tot mai mari. Numai în luna mai 1943 la Varșovia au fost uciși de patrioți 200 de hitleriști, printre care mulți ofițeri și funcționari superiori. Tot mai des trenurile militare germane care merg spre răsărit nu ajung la destinație și se transformă în grămezi de fiare vechi. Numai în ultimul timp patrioții au provocat catastrofe de cale ferată foarte grave la Radom, Lublin, Piotrków, Biala Podlaska și Zirardów“¹⁰³.

În anul 1943 forțele G.P. numărau cca 20 000 de ostași, din care în detașamentele de partizani luptau cca 2 000. În același timp A.Ț. număra cca 150 000 de ostași, dintre care în detașamentele de partizani acționau cca 3 000. La rîndul său B.Ț. dispuneau de cca 150 000 de ostași, din care peste 2 000 luptau în cadrul detașamentelor de partizani. În pofida unor dificultăți de natură politică, fiecare acțiune armată împotriva ocupanților executată de ostași, indiferent de apartenența lor organizatorică, a constituit un aport activ la lupta de eliberare a poporului polonez.

Un moment însemnat în cadrul rezistenței poloneze l-a constituit insurecția din ghetoul varșovian. În primăvara anului 1943 organele hitleriste au trecut la exterminarea în masă a evreilor polonezi concentrați în ghetourile de pe teritoriul Guvernământului General și din celelalte părți ale țării. În pofida situației grele a populației evreiești, în rîndurile ei a fost organizată o largă mișcare de rezistență în principal cu caracter politic. În ghetoul din Varșovia aceasta și-a găsit expresia în crearea, în toamna anului 1942, a Comitetului Național Evreiesc (C.N.E.)*, care concentra majoritatea organizațiilor politice ale conspirației

¹⁰³ Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond 1, an 1943, mapa nr. 4.

* Żydowski Komitet Narodowy (ŻKN).

evreiești (între acestea P.M.P. și Bundul). Concomitent a fost creată organizația militară de front unic, denumită Organizația Evreiască de Luptă (O.E.L.)*. Aceste organizații au stabilit legături atât cu A.Ț. și Reprezentanța guvenului din emigrație în țară, cât și cu P.M.P. și G.P., care activau în afara ghetoului, de la care au primit ajutor material, armament și instructori militari.

La data de 19 aprilie 1943, ca răspuns la acțiunea de lichidare definitivă a populației evreiești întreprinsă de hitleriști în ghetoul de la Varșovia, Organizația Evreiască de Luptă a declanșat insurecția, la care au participat și Uniunea Militară Evreiască (U.M.E.)**, precum și o parte a populației civile. Împotriva insurgenților evrei, al căror număr era de 500-600 de combatanți, hitleriștii au folosit peste 2 000 de soldați din formațiunile poliției, Waffen SS și Wehrmachtului, înzestrate cu armament blindat greu, artilerie și aviație. La data de 8 mai, după o luptă pe viață și pe moarte, a fost înfrântă apărarea adăpostului principal al O.E.L.; în timpul luptelor au pierit majoritatea membrilor comandamentului O.E.L. Folosind aviația și artileria, hitleriștii au incendiat ghetoul, ucigînd fără scrupule pe locuitorii lipsiți de apărare, bătrîni, femei, copii. Conform raportului din 24 aprilie al generalului SS Jurgen Stroop, în mîna hitleriștilor au căzut 56 065 de evrei, din care 7 000 au fost uciși pe loc, 6 000 au ars de vii în casele incendiate, iar restul au fost transportați pentru a fi uciși în lagărul de exterminare de la Treblinka. O parte a orașului Varșovia, care constituia cartierul evreiesc (ghetoul), a fost complet distrusă¹⁰⁴.

Insurgenților și populației aflate între zidurile ghetoului le-au venit în ajutor populația varșoviană și organizațiile conspirative poloneze. Insurecția din ghetoul varșovian a avut un ecou deosebit în întreaga țară și în special în celelalte ghetouri. Forțele germane au întîmpinat rezistența armată și în ghetourile din Czechochowa, Bedzin, Bialostok; s-au răscolt, de asemenea, deținuții evrei din lagărul de concentrare de la Treblinka.

În cursul anului 1943 în cadrul organelor de conducere ale „taberei londoneze“ a continuat să se întărească poziția elementelor de extremă dreaptă. La aceasta a contribuit și moartea tragică la 4 iulie 1943 a generalului Sikorski, în timpul unei cata-

* Żydowska Organizacja Bojowa (ŻOB).

** Żydowski Związek Wojskowy (ŻZW).

¹⁰⁴ *Polski ruch robotniczy*, p. 287.

strofe aeriene care a avut loc în apropierea Gibraltarului. În urma morții lui Sikorski funcțiile de premier și comandant suprem, concentrate pînă acum în mîna unui singur om, au fost împărțite. Ca premier a fost desemnat Stanislaw Mikolajczyk, liderul Partidului Țărănesc, în timp ce funcția de comandant suprem al forțelor armate a fost încredințată generalului Kazimierz Sosnkowski, adversar politic al lui Sikorski, reprezentant al sanației¹⁰⁵. În același timp au avut loc schimbări și în conducerea A.Ț. La 30 iunie 1943 a fost arestat de către hitleriști comandantul principal al A.Ț. generalul Rowecki (în 1944 a fost împușcat de hitleriști ca revanșă pentru insurecția de la Varșovia). În locul său a fost desemnat generalul Tadeusz Komorowski-„Bór“, care din punct de vedere politic era legat de gruparea endetă.

Creșterea influenței politice a forțelor de extremă dreaptă în cadrul Reprezentanței guvernului, în Comandamentul principal A.Ț. și în Comitetul Politic al Înțelegerii și-a găsit expresia în intensificarea luptei împotriva P.M.P. și a celorlalte forțe revoluționare din țară, în încercarea de frinare a luptei armate împotriva ocupanților, aflată în plină dezvoltare, în continuarea politicii antisovietice.

Pentru ridicarea prestigiului „înțelegerii celor patru“ și pentru a-i da caracterul de reprezentanță politică a națiunii, Comitetul Politic al Înțelegerii a fost transformat, în vara anului 1943, în Reprezentanța Politică a Țării (R.P.Ț.)*, care la 15 august a dat publicității declarația sa programatică în care se enunțau, la modul general, o serie de reforme sociale și politice ce urmau să fie realizate, în Polonia eliberată, pe calea unor „decrete politice“ emise de viitorul seim burghez¹⁰⁶. Deși era un rezultat al compromisului politic, declarația nu a înlăturat contradicțiile interne din cadrul „înțelegerii celor patru“ și al „taberei londoneze“. Aceste contradicții s-au manifestat destul de puternic între populiști și socialiști pe de o parte și endeți pe de alta, în special în problemele social-politice¹⁰⁷.

În urma înțelegerii dintre noul delegat al guvernului și Comandamentul principal A.Ț., în toamna anului 1943 a fost consti-

¹⁰⁵ J. Pawłowicz, *Z dziejów konspiracyjnej K.R.N. 1943-1944*, Warszawa, 1961, p. 24.

* Krajowa Reprezentacja Polityczna (KRP).

¹⁰⁶ *Deklaracja Porozumienia politycznego czterech stronnictw stanowiących Krajową Reprezentację Polityczną*, în *Materiały z okresu okupacji hitlerowskiej w Polsce 1939-1944*, partea IV, text șapirografiat, Warszawa, 1949, p. 2-4.

¹⁰⁷ A. Przygowski, *Ukształtowanie się dwóch obozów*, p. 99.

tuită o rețea conspirativă unitară a organelor burgheze ale puterii sub forma Reprezentanței guvernului din emigrație pe plan central, precum și a unor reprezentanțe regionale și raionale. În cadrul acestui aparat a fost reorganizat cu precădere aparatul polițienesc, îndreptat înainte de toate împotriva forțelor de stînga în fruntea cărora se găsea P.M.P. Totodată Comandamentul principal al A.Ț. a luat legătura cu conducerea organizației de tip fascist Forțele Naționale Armate (F.N.A.), adversar hotărît al forțelor democratice. În vara și toamna anului 1943 F.N.A. a declanșat un val de persecuții politice și acțiuni teroriste împotriva membrilor P.M.P. și G.P., precum și a membrilor grupărilor de stînga ale mișcării socialiste și țărănești. Una din acțiunile cele mai violente organizate de reacțiunea internă a constituit-o masacrarea la 9 septembrie 1943, de către un detașament F.N.A. condus de Leonard Zdanowicz, a unui detașament al Gărzii Populare, luat prin surprindere lângă Borów. Această crimă a avut un larg ecou nu numai în întreaga țară, ci și peste granițele ei ¹⁰⁸.

Condamnînd acțiunile de acest gen, P.M.P. s-a opus luptelor fratricide, subliniînd că de pe urma lor „nu ar avea de folosit decît cotropitorii și dușmanii poporului” ¹⁰⁹. Ca urmare, detașamentele G.P. au primit indicația de a evita aceste lupte. Rezultatul acestei linii politice aplicate cu fermitate a fost acela că P.M.P. a reușit să evite, cu sprijinul altor organizații democratice, declanșarea în condițiile ocupației a războiului civil ¹¹⁰.

Politica „taberei londoneze” nu contribuia la unirea forțelor poporului în luptă, ci la dezbinarea lui. Atitudinea ei a grăbit delimitarea forțelor democratice de stînga ale conspirației poloneze ca tabără politică distinctă. Acest proces a fost însă extrem de complicat și nu a luat sfîrșit decît după înlăturarea regimului de ocupație în Polonia ¹¹¹.

În cadrul mișcării țărănești populiste procesul delimitării interne, deși mai lent, a fost determinat de creșterea spiritului revo-

¹⁰⁸ J. Pawłowicz, *Polityka P.P.R. w sprawie utworzenia demokratycznej reprezentacji narodu (marzec-grudzień 1943)*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1961, nr. 4, p. 47.

¹⁰⁹ *Polski ruch robotniczy*, p. 301.

¹¹⁰ A. Przygowski, *Ukształtowanie się dwóch obozów*, p. 103.

¹¹¹ J. Pawłowicz, *Polityka P.P.R.*, p. 46—47.

luționar manifestat în rindurile maselor de țărani¹¹². În toamna anului 1943 un grup de activiști radicali ai Partidului Țărănesc au trecut la organizarea opoziției de stînga în cadrul mișcării țărănești. Membrii lui urmăreau delimitarea elementelor radicale din cadrul mișcării țărănești de conducerea de dreapta a Partidului Țărănesc precum și de „tabăra londoneză” și colaborarea cu P.M.P. și celelalte organizații ale taberei democrat-populare.

Un drum extrem de complicat a parcurs în această perioadă mișcarea socialistă. După reîntoarcerea socialiștilor de dreapta în componența Comitetului Politic al Înțelegerii, iar apoi în cea a Reprezentantei Politice a Țării, socialiștii polonezi de stînga (S.P.) s-au aflat din nou în afara „înțelegerii celor patru”. În aceste condiții s-a ținut la Varșovia, în aprilie 1943, Congresul al II-lea al Socialiștilor Polonezi, care a hotărît schimbarea denumirii sale în *Partidul Muncitoresc al Socialiștilor Polonezi* (P.M.S.P.)*. Totodată s-a hotărît crearea unei noi organizații militare a socialiștilor de stînga, denumită *Miliția Populară a Partidului Muncitoresc al Socialiștilor Polonezi* **. Noul partid socialist de stînga a criticat politica guvernului din emigrație și s-a pronunțat pentru intensificarea mișcării de partizani; a enunțat totodată necesitatea creării în țară a unui centru politic de stînga opus „taberei londoneze” și a subliniat „oportunitatea creării frontului stîngii poloneze, în care să fie concentrate partidul socialist, grupările țărănești și grupările democratice”¹¹³. Partidul Muncitoresc al Socialiștilor Polonezi s-a împotrivit însă intrării în acest front a P.M.P. și G.P. În cursul anului 1943 conducerea P.M.S.P. a întreprins fără succes eforturi în direcția atragerii populiștilor de partea sa. Partidul Țărănesc a rămas însă pînă la sfîrșitul războiului în cadrul „taberei londoneze”. P.M.S.P. a reușit să ajungă la o înțelegere numai cu cîteva organizații militare mărunte și cu unele organizații politice cu caracter democratic. În urma acestei înțelegeri a fost creat un nou centru politic, sub denumirea de Comitetul de Conducere Popular ***. Încercarea de a ridica acest Comitet la rangul de reprezentanță politică nu a reușit din cauza forțelor restrînse pe care le reprezenta.

¹¹² B. Druker, *W przeddzień powstania władzy ludowej w Polsce (Stanowisko polskich ugrupowań politycznych w świetle prasy konspiracyjnej)*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1964, nr. 2, p. 120.

* Robotnicza Partia Polskich Socjalistów (RPPS).

** Milicja Ludowa Robotniczej Partii Polskich Socjalistów (ML RPPS).

¹¹³ „Robotnik”, nr. 112 din 19 aprilie 1943.

*** Naczenly Komitet Ludowy (NKL).

Schimbări însemnate au avut loc în această perioadă în situația și atitudinea mișcării comuniste poloneze. În vara și toamna anului 1943 conducerea P.M.P. se găsea în fața unei noi situații interne și internaționale. Ca urmare a politicii promovate de guvernul din emigrație și exponenții săi din țară șansele realizării frontului general național prin încheierea unei înțelegeri politice și militare cu „tabăra londoneză“ deveniseră minime ¹¹⁴.

În această situație Partidul Muncitoresc Polonez a elaborat tactica frontului național democratic antifascist, care urma să unească masele populare din Polonia sub conducerea politică a partidului comunist ¹¹⁵. Concepția frontului național democratic ¹¹⁶ a fost definitiv exprimată în noua declarație-program publicată de P.M.P. în noiembrie 1943, intitulată, la fel ca cea din martie, „*Pentru ce luptăm?*“. Declarația, denumită și „Marea declarație“, definea atitudinea P.M.P. față de cele mai importante probleme politice și social-economice ale țării de rezolvarea cărora depindea viitorul poporului polonez. Referitor la caracterul viitorului stat polonez declarația se pronunța pentru renașterea Poloniei ca stat democratic. Ea enunța principiul refacerii armatei poloneze pe baze democratice și sublinia clar necesitatea preluării puterii de către „un guvern provizoriu care să reprezinte voința majorității poporului polonez — a țăranilor, muncitorilor și intelectualității“ ¹¹⁷. Menționând că activitatea guvernului provizoriu trebuie să se bazeze pe frontul național antifascist, declarația refuza guvernului din emigrație și Reprezentanței lui în țară dreptul de a prelua puterea în Polonia eliberată. „Guvernul din emigrație — se arăta în Declarație —, desemnat de elemente întâmplător adunate în emigrație, bazându-se pe constituția din 23 aprilie 1935, antidemocratică, ilegală și nerecunoscută de națiune, nu poate fi chemat să realizeze orînduirea democratică în Polonia renăscută“ ¹¹⁸. Sarcinile mai importante pe care guvernul provizoriu urma să le îndeplinească imediat după eliberare erau: confiscarea în folosul poporului a tuturor averilor și bunurilor însușite de nemți, precum și ale colaboraționiștilor, ale celor îmbogățiți de pe urma războiului și ale speculanților; socializarea mării industrii, a transportu-

¹¹⁴ J. Pawłowicz, *Uwagi na temat kształtowania się strategii PPR i międzynarodowego ruchu robotniczego w okresie II wojny światowej*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1964, nr. 1, p. 36.

¹¹⁵ M. Moldoveanu, *Momente principale*, p. 134.

¹¹⁶ J. Pawłowicz, *Uwagi na temat*, p. 37.

¹¹⁷ *Kształtowanie się podstaw programowych P.P.R.*, p. 145.

¹¹⁸ *Ibidem*.

rilor și a băncilor ; introducerea controlului comitetelor de fabrică asupra producției în întreprinderile socialiste ; exproprierea fără despăgubire a averilor moșierilor (nu se mai stabilea limita suprafeței moșiilor expropriate la 50 ha) și împărțirea pământului moșieresc țăranilor și muncitorilor agricoli, cu participarea reprezentanților lor ; organizarea și înarmarea miliției populare în vederea luptei împotriva anarhiei, speculei și pentru menținerea liniștii interne ; introducerea unor largi libertăți democratice. În declarație era subliniată necesitatea planificării economiei naționale și elaborării unui plan economic în care să se prevadă : industrializarea și electrificarea țării, ridicarea agriculturii la un nivel superior, îmbunătățirea situației locative, ridicarea culturii naționale, dezvoltarea rețelei de comunicații. Declarația acorda un spațiu corespunzător problemei organizării și dezvoltării învățămîntului, științei, literaturii și artei. În domeniul politicii externe declarația se pronunța pentru includerea tuturor teritoriilor etnice poloneze „germanizate cu forța“ în cadrul statului polonez, lupta poporului polonez alături de puterile aliate împotriva dușmanului comun, stabilirea de relații de bună vecinătate și alianță cu U.R.S.S. ¹¹⁹.

Enunțînd acest program de transformări democratice în Polonia eliberată, P.M.P. a subliniat cu hotărîre că realizarea lui necesită concentrarea tuturor forțelor progresiste cu adevărat patriotice din Polonia într-un front național democratic antifascist. Publicarea declarației a constituit un eveniment deosebit în istoria partidului și a mișcării muncitorești, în istoria întregului popor. Programul expus a deschis o nouă etapă în activitatea Partidului Muncitoresc Polonez — etapa luptei directe pentru puterea populară ¹²⁰. Un pas important în această direcție l-a constituit crearea Consiliului Național al Țării*, conceput de conducerea Partidului Muncitoresc Polonez la sfîrșitul verii anului 1943 în urma intensificării procesului de radicalizare a societății poloneze. În vederea creării C.N.Ț., P.M.P. a reușit în toamna anului 1943 să colaboreze cu gruparea de front unic din cadrul P.M.S.P., cu gruparea activiștilor radicali din cadrul P.Ț. (conducerile P.M.S.P., P.Ț. și P.D. au refuzat propunerile P.M.P.), precum și cu o serie de alte grupări de stînga. În urma acestei colaborări a fost creat Biroul (Comitetul) organizatoric al C.N.Ț., care la 15 decembrie 1943 a dat publicității „Manifestul organizațiilor democratice social-politice și militare din Polonia“, în care se arăta, între altele, că „prima sarcină pe care

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 145-146.

¹²⁰ *Polski ruch robotniczy*, p. 376.

* Krajowa Rada Narodowa (KRN).

ne-o impune momentul de față este înființarea unei astfel de Reprezentante, care să stea în fruntea luptei pe viață și pe moarte ce se desfășoară, să concentreze toate forțele dispersate și să indice poporului calea pe care trebuie să pășească. O reprezentanță care să scoată Polonia din starea de izolare și să ne lege prin cele mai strinse legături de prietenie și colaborare cu toate popoarele care luptă împotriva dușmanului barbar”¹²¹. Manifestul relua punctele din programul P.M.P. din noiembrie cu privire la refacerea Poloniei în spiritul unei largi democrații de ordin politic și economic.

Paralel cu acțiunea de creare a Reprezentanței politice a taberei democrat-populare au fost făcute eforturi și în direcția organizării sale armate. În ordinul Comandamentului principal G.P. din iulie 1943 a fost enunțată ideea creării Armatei Populare * (A.P.), organizație militară menită să unească toate forțele ce se pronunțau pentru lupta armată împotriva ocupanților, pentru o Polonie independentă și democratică. Noua armată conspirativă urma să se organizeze pe parcursul dezvoltării mișcării de partizani în țară, fie pe calea înțelegerilor între conducerile diferitelor organizații militare, fie ca urmare a unirii de jos a grupărilor, detașamentelor și ostașilor acestor organizații în focul luptei armate comune împotriva ocupanților.

Paralel cu eforturile depuse în direcția creării C.N.Ț. și a Armatei Populare, P.M.P. s-a preocupat în această perioadă de întărirea rindurilor sale precum și de organizarea forțelor de stînga ale tineretului. Sub îndrumarea sa, în octombrie 1943 a fost creată la Varșovia organizația de tineret Uniunea Luptei Tinerilor (U.L.T.)**, care s-a pronunțat pentru lupta intransigentă împotriva cotropitorilor, pentru o Polonie independentă¹²². Partidul a înregistrat însă și pierderi. În luna noiembrie 1943 a fost arestat de către organele germane de ocupație secretarul C.C. Pawel Finder, unul din fondatorii P.M.P., care la 26 iulie 1944 a fost ucis¹²³. În locul său, ca secretar al C.C., a fost desemnat Wladyslaw Gomułka, „Wiesław“, iar în secretariatul C.C. a intrat Boleslaw Bierut-„Tomasz“.

O intensă activitate politică și organizatorică au desfășurat în această perioadă comuniștii polonezi care emigraseră în Uniunea

¹²¹ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, p. 465.

* Armia Ludowa (AL).

** Związek Walki Młodych (ZWM).

¹²² B. Hillebrandt, *Nasze tradycje (Postepowe organizacje młodzieżowe w Polsce w latach 1918-1957)*, Warszawa, 1970, p. 45 și următoarele.

¹²³ *Polski ruch robotniczy*, p. 405.

Sovietică. La sfârșitul anului 1942 — începutul anului 1943 aceștia au depus eforturi în direcția creării în Uniunea Sovietică a unei organizații democratice poloneze cu caracter general național menită să conducă activitatea practică a emigranților polonezi din U.R.S.S.¹²⁴. În urma activității susținute depuse de Wanda Wasilewska, Alfred Lampe și alți comuniști polonezi, la 20 mai 1943 a fost publicat proiectul de statut al Uniunii Patriotilor Polonezi (U.P.P.)*. Conform statutului, U.P.P. era considerată o organizație democratică, constituită pe principiul unui larg front național, care își propunea să realizeze următoarele sarcini: organizarea formațiilor militare poloneze care urmau să lupte în comun cu armata sovietică împotriva hitleriștilor; desfășurarea unei largi acțiuni de propagandă în sprijinul intereselor naționale ale poporului polonez, ale Poloniei independente și democratice, libere și puternice.

În prima decadă a lunii iunie s-a ținut la Moscova congresul U.P.P., care a aprobat statutul Uniunii și a ales organele ei de conducere: Consiliul General și Comisia de Revizie¹²⁵. Ca și P.M.P. în țară, U.P.P. a adoptat o atitudine critică față de politica „taberei londoneze”, depunând eforturi serioase pentru crearea pe teritoriul U.R.S.S. a unei armate poloneze democratice, care, luptând pe front alături de armata sovietică, să contribuie la victoria împotriva Germaniei hitleriste și la eliberarea Poloniei. În urma activității U.P.P., cu acordul și sprijinul guvernului sovietic, în mai 1943 a fost creată Divizia 1 poloneză „Tadeusz Kościuszko”. În vara anului 1943, în urma demersurilor Consiliului General al U.P.P., Comitetul de Stat al Apărării al U.R.S.S. și-a exprimat acordul cu formarea pe teritoriul Uniunii Sovietice a Corpului 1 al Forțelor Armate Poloneze. Comanda corpului a preluat-o generalul de brigadă Zygmund Berling, iar ca locțiitor al său a fost desemnat generalul de brigadă Karol Świerczewski.

În octombrie 1943 Divizia 1 „Tadeusz Kościuszko” a desfășurat prima sa bătălie împotriva armatelor germane, lângă Lenino, în sectorul numit „Cheile Smolenskului”, în care ostașii polonezi au reușit să înregistreze succese. În afară de importanța militară, lupta de lângă Lenino a avut și o însemnătate politică. Ea a inaugurat drumul luptelor eroice ale ostașilor polonezi pentru o Polonie

¹²⁴ F. Zbiniewicz, *Rola komunistów polskich w organizowaniu i działalności Związku Patriotów Polskich oraz Polskich Sił Zbrojnych w Z.S.R.R. (mai 1942 - iulie 1944 r)*, în *Z Pola walki*, Warszawa, 1961, nr. 4, p. 93.

* Związek Patriotów Polskich (ZPP).

¹²⁵ *Wojna wyzwolenca*, p. 403-404.

populară, independentă. Continuînd să crească numeric, la începutul anului 1944 forțele militare poloneze din U.R.S.S., constituite de acum în Armata 1 poloneză, dispuneau de un efectiv de aproape 100 000 de ostași.

VICTORIA ÎN RĂZBOIUL DE ELIBERARE

În noaptea de 31 decembrie 1943 spre 1 ianuarie 1944 a avut loc prima ședință plenară a Consiliului Național al Țării, care a abordat o gamă largă de probleme și a luat hotărîri de mare importanță pentru viitorul stat popular polonez; președinte al C.N.Ț. a fost desemnat Boleslaw Bierut. Printre cele mai însemnate documente aprobate la această ședință merită a fi menționate: declarația C.N.Ț.; statutul consiliilor naționale, considerate drept comitete de înțelegere ale frontului național democratic și organe ale puterii populare; decretele cu privire la înființarea Armatei Populare (A.P.) și desemnarea conducerii superioare a acesteia; telegrama adresată statelor coaliției antihitleriste prin care se anunța crearea C.N.Ț. și se cerea ajutor în armament pentru mișcarea de partizani; proiectul dispozițiilor C.N.Ț. care condamnau luptele fratricide organizate de forțele reacționare ¹²⁶.

În declarația C.N.Ț. se definea caracterul democrat al regimului social-politic al Poloniei după eliberarea țării. Respingînd planurile „taberei londoneze“, care vizau revenirea la vechiul regim burghez, C.N.Ț. a formulat un program de reforme sociale și transformări revoluționare inspirat din declarația-program a P.M.P., din noiembrie 1943 și din Manifestul organizațiilor democratice din decembrie același an ¹²⁷.

Crearea Consiliului Național al Țării a constituit un eveniment important în istoria poporului polonez. A fost creat embrionul puterii populare — parlamentul conspirativ al forțelor democratice — în frunte cu clasa muncitoare, care urma să conducă de acum înainte lupta de eliberare a poporului polonez ¹²⁸. În componența C.N.Ț., în afară de P.M.P. și organizațiile legate de el (G.P. și U.L.T.), au intrat, de asemenea, reprezentanții grupării de front unic din cadrul P.M.S.P., grupării activiștilor radicali din cadrul

¹²⁶ *Protokol pierwszego plenarnego posiedzenia KRN*, Warszawa, 1947, p. 1 și următoarele.

¹²⁷ J. Pawłowicz, *Z dziejów konspiracyjnej KRN*, p. 69-70.

¹²⁸ *Polski ruch robotniczy*, p. 399-400.

Partidului Țărănesc, precum și reprezentanți ai uniunilor sindicale poloneze și evreești, ai liberilor profesioniști, ai cercurilor intelectualității. În cursul primelor luni ale anului 1944 aceste grupări, dobândind influență în cadrul propriilor partide, s-au transformat în organizații politice de sine stătătoare. În ianuarie 1944, la conferința activiștilor centrali și regionali adepți ai frontului unic din cadrul P.M.S.P. a fost refuzat dreptul C.C. al P.M.S.P., ales la Congresul al III-lea, de a conduce partidul și de a-i reprezenta interesele. Conferința a ales un Comitet Central Provizoriu. În mai 1944 acest comitet a convocat la Varșovia Congresul al IV-lea al P.M.S.P., care a criticat activitatea vechiului C.C. și a aprobat noua platformă ideologică la baza căreia stătea conlucrarea celor două partide muncitorești — P.M.P. și P.M.S.P.¹²⁹.

Aceeași evoluție a urmat și mișcarea țărănească. În februarie 1944, la congresul pe întreaga țară al reprezentanților Partidului Țărănesc, convocat de gruparea radicală a acestui partid, a fost creată o nouă organizație a mișcării țărănești sub numele de Partidul Țărănesc „Voința Poporului”¹³⁰, care a sprijinit programul P.M.P. și eforturile lui pe linia întăririi frontului național democratic¹³¹.

În acest fel înțelegerea politică din cadrul C.N.Ț. s-a transformat în alianța comuniștilor, socialiștilor adepți ai frontului unic și populiștilor radicali, care în procesul schimbărilor interne ce au urmat ulterior avea să fie lărgită prin intrarea în componența C.N.Ț. și a reprezentanților P.M.S.P., P.Ț. și B.Ț., precum și ai organizațiilor mișcării democratice.

Consiliul Național al Țării a îndeplinit însă nu numai rolul de înțelegere politică; el a constituit totodată reprezentanța națională a Poloniei în exterior, asumându-și prerogative ale puterii. Conform cu declarația program, C.N.Ț. urma ca în viitor să desemneze guvernul democratic provizoriu. Organele teritoriale ale C.N.Ț. erau consiliile naționale voievodale, raionale, orașenești și comunale. În componența lor intrau reprezentanți ai organizațiilor locale ale P.M.P., P.M.S.P., P.Ț. „Voința poporului”; de asemenea, în funcție de situație, și reprezentanți ai altor organizații (Partidului

¹²⁹ A. Przygonski, *Polityka i działalność lewicy socjalistycznej w latach 1939-1944*, în *Problemy wojny i okupacji*, p. 158, 160.

¹³⁰ A. Korzycki, *O powstaniu i działalności Stronictwa Ludowego „Wola Ludu”*, în *Nowe drogi*, Warszawa, 1961, nr. 4, p. 386-393. În limba polonă Stronictwo Ludowe „Wola Ludu”.

¹³¹ R. Halaba, *Stronictwo Ludowe „Wola Ludu” (zarys działalności)*, în *Problemy wojny i okupacji*, p. 195-197.

Țărănesc, Batalioanelor Țărănești, Partidului Socialist Polonez „Libertate, Egalitate, Independență” și uneori chiar ai A.Ț.)¹³². În perioada ianuarie-august 1944 au fost create 80 de consilii naționale voievodale, peste 50 raionale, câteva zeci de consilii orășenești și câteva sute de consilii comunale¹³³ ca reprezentante locale ale Frontului național democratic antifascist.

Crearea C.N.Ț. a însemnat pentru „tabăra londoneză” din țară apariția unui nou centru politic, a cărui evoluție tindea spre rolul conducător în cadrul rezistenței poloneze și preluarea puterii după război. În această situație, concomitent cu intensificarea acțiunilor împotriva forțelor de stînga, delegatul în țară al guvernului din emigrație a efectuat la 9 ianuarie 1944 o nouă schimbare în cadrul „înțelegerii celor patru”, dînd conducerii o nouă denumire, mai reprezentativă — Consiliul Unității Naționale (C.U.N.)*. Declarația-program publicată de acest organ în martie 1944 nu depășea în ceea ce privește reformele sociale programul enunțat în august 1943 de Reprezentanța Politică a Țării. Declarația C.U.N. lega totodată problema puterii de stat de respectarea constituției sanitiste din 1935, care urma să asigure în Polonia regimul unei democrații parlamentare și al unor guverne de mină forte¹³⁴. Crearea C.U.N. nu a frînat procesul radicalizării societății poloneze. Dimpotrivă, acesta s-a accentuat spre neliniștea guvernului de la Londra și a exponenților lui din țară¹³⁵.

La sfîrșitul anului 1943 și începutul anului 1944 conducătorii „taberei londoneze” au fost nevoiți să caute noi forme și căi de realizare a vechii lor politici, la care nu au vrut să renunțe. Aportul armatei sovietice în războiul împotriva Germaniei pe continentul european era un fapt real, recunoscut și de puterile apusene, reflectat și în hotărîrile de la Moscova și Teheran. Tot atît de real era și faptul că eliberarea Poloniei va fi rezultatul luptei active a forțelor interne de stînga și al armatei sovietice, alături de care luptau forțele armatei poloneze create în U.R.S.S. În această situa-

¹³² A. Przygowski, *Konspiracja polska w obliczu wyzwolenia kraju przez Armie Radziecką i w okresie narodzin państwa ludowego (styczeń 1944 - styczeń 1945)*, în „Wiadomości historyczne”, Warszawa, 1968, XI, nr. 4, p. 142 (59).

¹³³ J. Gołebowski, *Główne etapy polskiej rewolucji*, în „Wiadomości historyczne”, Warszawa, 1969, nr. 5, p. 1944.

* Rada Jedności Narodowej, (RJN).

¹³⁴ Vezi pe larg *Deklaracja Rady Jedności Narodowej*, în *Materiały z okresu okupacji*, p. 4-10.

¹³⁵ A. Skarzynski, *Polityczne przyczyny powstania warszawskiego*, Warszawa, 1964, p. 107.

ție continuarea tratării oficiale a U.R.S.S. ca dușman al Poloniei nu mai era posibilă.

Sub influența evoluției evenimentelor, în cadrul conducerii „taberei londoneze“ s-a conturat ideea de mutare a centrului de greutate de la insurecția generală pe planul intensificării acțiunilor de diversiune cu caracter de demonstrații militaro-politice de mare anvergură. Acest plan a primit criptonimul „Furtuna“ (Burza). El prevedea organizarea, pe măsura retragerii armatelor hitleriste și înaintării armatei sovietice prin teritoriul Poloniei, a unui ansamblu de acțiuni armate, dinainte pregătite, ale detașamentelor diferitelor regiuni ale Armatei Țării. Din punct de vedere militar planul „Furtuna“ a constituit fără îndoială o concepție interesantă a unor acțiuni insurecționale în condițiile mișcării frontului. Esențial a fost însă nu atât aspectul lui militar, cât scopul politic. În conformitate cu instrucțiunile guvernului din emigrație, din 27 octombrie 1943, care constituiau directive ale planului „Furtuna“, detașamentele A.Ț. urmau să pună stăpânire pe diferite orașe sau raioane. Comandanții A.Ț. și șefii administrației civile conspirative a „taberei londoneze“ urmau să prezinte în fața armatelor sovietice care intrau în aceste orașe sau raioane o declarație întocmită de guvernul din emigrație în care aceștia erau prezentați drept organe ale administrației din teritoriul respectiv și reprezentanți ai guvernului din emigrație ¹³⁶.

Constituirea C.N.Ț. nu a înlăturat definitiv divergențele existente în sinul mișcării socialiste de stînga. O parte a conducătorilor acestei mișcări au continuat să rămînă pe platforma organizării unui centru politic propriu cu caracter de centru-stînga. În februarie 1944 din inițiativa acestora a fost creată așa-numita Centralizare a partidelor democratice, socialiste și sindicaliste*, care și-a desemnat organul său executiv — Comitetul Central Popular (C.C.P.)**. În martie 1944 C.C.P. a publicat declarația sa politico-ideologică intitulată „Declarația partidelor democratice socialiste și sindicaliste“, în care acest comitet apare ca un al doilea centru politic cu caracter democrat-popular, alături de cel deja existent — Consiliul Național al Țării. În domeniul transformărilor social-economice din Polonia eliberată declarația C.C.P. a enunțat o serie de postulate cu caracter ultra radical. În acest sens programul C.C.P.

¹³⁶ *Wojna wyzwolenca*, p. 445.

* Centralizacja Stronictw Demokratycznych Socjalistycznych i Syndykalistycznych.

** Centralny Komitet Ludowy (CKL).

enunța socializarea nu numai a principalelor mijloace de producție, ci și a comerțului, a caselor de închiriat etc.

În problema cea mai importantă — poziția față de tabăra revoluționar-democratică (P.M.P. și C.N.Ț.) — C.C.P. a manifestat o atitudine negativă, afirmând că C.N.Ț. nu prezintă „garanția deplinei suveranități în acțiunile sale”¹³⁷. Comitetul Central Popular a refuzat atit Consiliului Național al Țării cât și Consiliului Unității Naționale dreptul de a reprezenta interesele naționale ale Poloniei și a emis concepția creării unei noi reprezentanțe politice care să cuprindă toate grupările politice, de la cele burgheze de centru pînă la cele de stînga. În domeniul politicii externe C.C.P. se pronunța pentru stabilirea relațiilor interstatale cu U.R.S.S., dar nu împărtășea punctul de vedere al U.R.S.S. în problema granițelor răsăritene.¹³⁸ Conducerea P.M.P. a depus eforturi pentru unirea C.C.P. cu C.N.Ț. Discuțiile dintre conducerea P.M.P. și cea a P.M.S.P., începute în martie 1944, în problema unirii celor două centre nu au dus însă la rezultatele așteptate.

La începutul lunii martie 1944 prezidiul C.N.Ț. a luat hotărîrea de a trimite la Moscova o delegație. Delegația a ajuns la Moscova la 16 mai 1944. Misiunea ei era de a întreprinde demersuri pe lingă Uniunea Sovietică și statele aliate în vederea recunoașterii C.N.Ț. și obținerii unor livrări de armament pentru Armata Populară. Una din sarcinile delegației era și aceea de a stabili o strînsă colaborare a P.M.P. și C.N.Ț. din țară cu Biroul Central al Comuniștilor Polonezi și Uniunea Patriotilor Polonezi din Uniunea Sovietică. La Moscova delegația C.N.Ț. a avut o serie de întîlniri cu reprezentanți ai guvernului U.R.S.S.

Delegația a fost, de asemenea, primită de ambasadorii Marii Britanii și S.U.A. și a avut întîlniri cu trimisul Cehoslovaciei și cu Misiunea militară iugoslavă, care au manifestat înțelegere și sprijin pentru politica și lupta C.N.Ț.; în același timp delegația a luat contact și cu reprezentantul cercurilor democratice ale emigrației poloneze din America, prof. Oscar Lange. La 8 iunie 1944 a avut loc la Moscova ședința comuniștilor polonezi, la care reprezentantul C.C. al P.M.P. a informat pe larg despre situația din țară, activitatea Partidului Muncitoresc Polonez și a Consiliului Național al Țării¹³⁹.

¹³⁷ J. Pawlowicz, *Z dziejów konspiracyjnej KRN*, p. 75.

¹³⁸ *Polski ruch robotniczy*, p. 414-415.

¹³⁹ *Vezi Informacja przedstawicela K.C. P.P.R. na zebraniu komunistów polskich w Moskwie (8 czerwca 1944 r.)*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1961, nr. 4, p. 181-199.

În urma numeroaselor discuții purtate între delegația Consiliului Național al Țării, Biroul Central al Comuniștilor Polonezi și Consiliul General al Uniunii Patrioților Polonezi a avut loc recunoașterea C.N.Ț. ca reprezentant al poporului polonez și a autorității lui asupra armatei poloneze organizate în U.R.S.S. În iunie 1944 delegația C.N.Ț. împreună cu B.C.C.P. și Consiliul General al U.P.P. au început lucrările pregătitoare pentru desemnarea guvernului democrat provizoriu care urma să fie creat în momentul eliberării primei porțiuni a teritoriului polonez.

În acest timp în țară mișcarea populară de partizani a atins apogeul dezvoltării sale. Forța cea mai dinamică a acestei mișcări o constituia Armata Populară, în componența căreia au intrat Garda Populară, o parte a Miliției Populare a P.M.S.P., unele detașamente ale Batalioanelor țărănești legate de P.Ț. „Voința poporului“, precum și o serie de grupuri și detașamente mai mici ale altor organizații militare. Folosind experiența bogată a G.P., Comandamentul principal al A.P. a adoptat principii organizatorico-tactice mai adecvate cerințelor situației de război. În februarie 1944 în regiunea Lublin a fost creată Brigada A. P. „Ziemia Lubuska“ (ținutul Lubusk). A urmat apoi crearea brigăzilor în regiunea Cracovia și Kielce. În anul 1944 forțele A.P. dispuneau de un efectiv de circa 50 000 de ostași, din care în detașamentele de partizani luptau peste 12 000. Acțiunile de partizani ai A.P. s-au dezvoltat în principal în teritoriile răsăritene, sudice și centrale ale Poloniei. Un factor care a frânat dezvoltarea Armatei Populare l-a constituit lipsa armamentului. Această situație s-a ameliorat întrucâtva după crearea, la 5 mai 1944, pe lângă comandamentul Armatei 1 poloneze din U.R.S.S. a Statului Major Polonez al Partizanilor, al cărui șef a fost numit generalul A. Zawadzki. Prin intermediul lui detașamentele A.P. au început să primească din luna mai 1944, prin lansări, armament, muniții, materiale explozive, medicamente, mijloace sanitare etc. Aceste lansări de armament au avut loc însă târziu și în cantități insuficiente pentru a putea să joace un rol hotărâtor în dezvoltarea mișcării de partizani în Polonia ¹⁴⁰.

În situația apropierei eliberării țării activitatea militară a A.P. s-a concretizat în vara și toamna anului 1944 și în primele luni ale anului 1945 în principal în atacarea nodurilor de comunicație și a transporturilor inamice, hărțuirea ocupanților în spatele frontului prin acțiuni de luptă continue și atacarea obiectivelor economice

¹⁴⁰ A. Przygonski, *Konspiracja polska*, p. 147.

ale acestora (în măsură mult mai mică decît în perioada precedentă pentru a nu distruge patrimoniul național). Din cele peste 900 de acțiuni armate efectuate în anul 1944 de către detașamentele de partizani și grupele de intervenție A.P., precum și de către detașamentele subordonate Statului Major Polonez al Partizanilor, care cooperau cu A.P., aproape jumătate (430) au revenit luptelor împotriva transportului german.

În urma acestor acțiuni au fost distruse, conform unor date incomplete, 100 de poduri de cale ferată și rutiere și au fost deraiate sau atacate în timpul deplasării 280 de trenuri. Restul de 300 au revenit confruntărilor armate directe cu unitățile hitleriste, din care 120 au fost lupte mai mari, iar 14 — adevărate bătălii de partizani. În timpul bătăliei de lângă Rablów și din pădurile Parczew (regiunea Lublin — mai 1944) hitleriștii au aruncat în lupta împotriva partizanilor importante forțe ale poliției, sprijinite de un detașament al Diviziei 5 blindate SS Wiking. Mari lupte au avut loc, de asemenea, lângă Ewina, Radoszyce, precum și în pădurile Siekierno-Rataje din regiunea Kielce. Cele mai mari lupte pe teritoriile poloneze au fost bătăliile purtate în iunie 1944 în pădurile Janów, Lipsk și Puszcza Solska (regiunea Lublin) de către detașamentele de partizani A.P., B.Ț. și sovietice (cca 3 000 de partizani). În vederea acestor lupte și a lichidării mișcării de partizani din regiunea Lublin, comandantul Grupului de armate „Ucraina de nord“, feldmareșalul Model, a dislocat forțe militare cu un efectiv de peste 25 000 de ostași, artilerie, tancuri și aviație. Detașamentele de partizani, de două ori încercuite, au luptat cu eroism, apoi, contraatacînd, au străpuns inelul și, împărțite în mici grupuri, au reușit să se retragă în alte zone, unde și-au continuat acțiunile de luptă. În aceste acțiuni forțele germane au pierdut cca 2 000 de morți.

În acțiunile armate împotriva hitleriștilor s-a întărit colaborarea de luptă a detașamentelor A.P. cu detașamentele altor organizații militare, inclusiv cu unele detașamente ale A.Ț. O strînsă colaborare de luptă a existat între A.P. și numeroasele detașamente de partizani sovietici, care, pe măsura apropierii frontului, s-au retras pe teritoriile poloneze.

În anul 1944 la lupta activă împotriva ocupanților s-au angajat într-o măsură mai mare decît pînă atunci unitățile Armatei Țării și Batalioanelor țărănești care fuseseră încorporate parțial în cadrul ei. Această luptă a fost însă legată în mare măsură de realizarea politico-militară a planului „Furtuna“. Acțiunile militare

ale A.Ț. în cadrul acestui plan s-au desfășurat din ianuarie pînă în octombrie 1944. Guvernul de la Londra și exponenții lui din țară au luat totodată hotărîrea de a include în acțiunea „Furtuna“ și orașul Varșovia.

În timp ce în teritoriile răsăritene la acțiunile din cadrul planului „Furtuna“ participau principalele forțe A.Ț., în restul teritoriului țării Comandamentul principal A.Ț. continua să aplice tactica luptelor de diversiune, la care era angajată o parte mult mai mică a forțelor acestei organizații. Urmînd această tactică de tașamentele A.Ț. au organizat o serie de atentate de răsunet împotriva demnitarilor hitleriști, cum a fost atentatul reușit asupra generalului SS Franz Kutschera, șeful poliției districtului varșovian (2.2.1944) și atentatul nereușit (29.1.1944) asupra trenului ce-l transporta pe guvernatorul general Hans Frank spre Lvov. De mare însemnătate pentru aliați a fost obținerea de către A.Ț. a unor prețioase informații despre lucrările germane asupra proiectilelor V 1 și V 2, mai cu seamă demontarea unor părți ale unei rachete V 2 capturate și trimiterea lor în Marea Britanie ¹⁴¹.

Începînd din 20 iulie 1944 armata sovietică, alături de care lupta Armata 1 poloneză, a început eliberarea teritoriilor poloneze. O zi mai tîrziu, la 21 iulie, în urma consfătuirii comune a delegației C.N.Ț. și a Consiliului general al U.P.P. și în virtutea decretului emis în aceeași zi de către C.N.Ț., a fost constituit Comitetul Polonez de Eliberare Națională*, ca „organ al puterii executive provizorii pentru conducerea luptei de eliberare a poporului, cucerirea independenței și refacerea statului polonez“.

În componența C.P.E.N. au intrat reprezentanți ai Partidului Muncitoresc Polonez, Partidului Socialist, Partidului Țărănesc, Partidului Democrat, care au format în perioada următoare Blocul Partidelor Democratice. Principala forță a acestei coaliții o constituia Partidul Muncitoresc Polonez. C.P.E.N. și-a asumat puterea în Polonia eliberată, ca singur reprezentant al poporului aflat în luptă; el a recunoscut prevederile constituției din 21 martie 1921. C.P.E.N. a îndeplinit de la început funcția de guvern provizoriu, deși formal nu a purtat această denumire, fiind un organ al puterii maselor populare ¹⁴².

¹⁴¹ *Wojna wyzwolenca*, p. 482; vezi și Moldoveanu M., *Operația Diver*, în „Apărarea Patriei“, nr. 50, 18.XII, nr. 51, 25.XII.1968.

* Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN).

¹⁴² W. Góra, *Wewnętrzne i międzynarodowe przestanki powstania władzy ludowej w Polsce*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1969, p. 4.

În virtutea decretului din 21 iulie 1944 acesta a preluat puterea în partea eliberată a țării. A doua zi, 22 iulie (sărbătoarea națională a Poloniei populare), la Chelm, C.P.E.N. a dat publicității „Manifestul către poporul polonez“, care cuprindea programul de reforme al noii puteri populare la baza căruia se aflau Declarația P.M.P. din noiembrie 1943 și Declarația C.N.Ț. din ianuarie 1944 ¹⁴³. În virtutea unui alt decret al C.N.Ț. din aceeași zi a fost creată Armata Poloneză (unitară)*, în cadrul căreia au intrat Armata Populară care acționa în țară și Armata Poloneză înființată pe teritoriul U.R.S.S. Comandant suprem al Armatei Poloneze a fost desemnat comandantul de pînă atunci al Armatei Populare, generalul Michal Żymierski-„Rola“. Consiliul Național al Țării a preluat funcțiile parlamentului provizoriu.

Trebuie să amintim aici un specific al situației Poloniei în această perioadă, anume acela că în timp ce o parte a teritoriului fusese eliberată pînă în august 1944 (partea cuprinsă între Bug și Vistula cu o suprafață de aproximativ 78 000 km², locuită de 5,6 milioane locuitori), cealaltă parte, la vest de Vistula, va fi eliberată în întregime la sfîrșitul lunii aprilie 1945. De aceea C.P.E.N. a trecut, pe de o parte, la organizarea vieții politice, economice și culturale, inclusiv la realizarea reformelor preconizate în „Manifestul din iulie“ în teritoriile deja eliberate, iar pe de altă parte, la mobilizarea tuturor forțelor și resurselor pentru eliberarea teritoriilor aflate încă sub ocupația hitleristă ¹⁴⁴.

După crearea C.P.E.N. a avut loc consolidarea în continuare a curentului democrat-popular în cadrul conspirației poloneze. A crescut, de asemenea, influența politică a C.N.Ț. și s-a întărit activitatea sa organizatorică. Acest fapt s-a repercutat asupra politicii Comitetului Central Popular, care, sub presiunea maselor și a evenimentelor, a început să caute înțelegerea cu P.M.P. și C.N.Ț. La sfîrșitul lunii iulie 1944 majoritatea grupărilor ce compuneau Centralizarea partidelor democratice (fără organizațiile sindicaliste) și-au anunțat aderarea la C.N.Ț. La unirea acestor două reprezentanțe nu s-a ajuns însă ca urmare a izbucnirii insurecției la Varșovia.

Dezvoltarea ofensivei sovietice în Bielorusia, crearea C.P.E.N. au precipitat pregătirile „taberei londoneze“ în sensul unei ultime încercări de a prelua puterea în țară. După calculele ei această încercare trebuia făcută la Varșovia, capitala țării. La 25 iulie 1944,

¹⁴³ M. Moldoveanu, *Momente principale*, p. 135.

* Wojsko Polskie.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 136.

după consultarea delegatului guvernului de la Londra, J. Janowski, Comandamentul principal al A.Ț. a luat hotărîrea ca regiunea militară varșoviană a A.Ț. să fie pregătită pentru începerea insurecției. Deschisă rămînea doar data declanșării ei. Deși în cursul următoarelor zile Comandamentul principal al A.Ț. a ajuns la convingerea că ruperea frontului german este puțin probabilă și că nu există condiții pentru insurecția generală, el a apreciat eronat că pe direcția Varșoviei armata sovietică are calea deschisă, că în curînd ofensiva ei va trebui să forțeze Vistula. În această situație se putea ajunge la ocuparea Varșoviei de către armata sovietică și armata poloneză și implicit la luarea puterii de către C.P.E.N., fapt care ar fi prescris principalele prevederi politico-tactice ale cercurilor de dreapta din țară și din emigrație. Văzînd totodată în insurecție un atu în jocul diplomatic cu guvernul sovietic pregătit în legătură cu preconizata vizită a lui S. Mikolajczyk la Moscova, guvernul de la Londra a imputernicit la 26 iulie pe delegatul său și pe Comandantul principal A.Ț. să înceapă acțiunea armată la Varșovia în momentul pe care-l consideră oportun. Concomitent guvernul de la Londra a înființat la 26 iulie așa-numitul Consiliu Național al Miniștrilor ca exponent al său în țară. În fruntea consiliului se afla delegatul de pînă atunci al guvernului, care anterior obținuse titlul de vicepremier. Acțiunea militară a Armatei Țării în Varșovia urma să fie înfăptuită în conformitate cu prevederile planului „Furtuna“, deși din considerente politice inițial a fost anunțată ca insurecție¹⁴⁵. Puterea în Varșovia urma să fie preluată de Consiliul Național al Miniștrilor, Consiliul Unității Naționale și Comandamentul principal al A.Ț. Pe această cale „tabăra londoneză“ urmărea să apară în fața armatei sovietice și armatei poloneze ca stăpînă pe situație și să forțeze U.R.S.S. să recunoască din nou guvernul din emigrație¹⁴⁶.

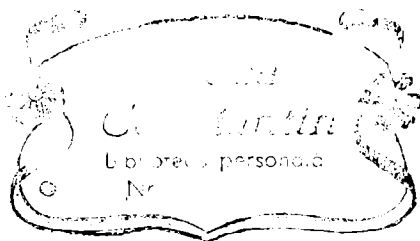
În acest timp Stanislaw Mikolajczyk a plecat la Moscova (27 iulie 1944) pentru convorbiri neoficiale cu guvernul sovietic¹⁴⁷. Cu prețul acceptării într-un guvern condus de el a reprezentanților P.M.P., Mikolajczyk intenționa să obțină dizolvarea C.P.E.N. și preluarea puterii de către guvernul de la Londra după întoarcerea lui în țară¹⁴⁸. În acest sens el nu a exclus însă folosirea proiectatei insurecții drept argument pentru atingerea scopurilor sale. Astfel se prezenta situația în ultimele zile ale lunii iulie, cînd s-au

¹⁴⁵ *Wojna wyzwolenca*, p. 566.

¹⁴⁶ A. Przygonski, *Konspiracja polska*, p. 152.

¹⁴⁷ A. Skarzynski, *op. cit.*, p. 232.

¹⁴⁸ *Polski ruch robotniczy*, p. 518.



apropiat de oraș avangărzile armatelor sovietice. Dar tot în acest timp în direcția frontului varșovian au început să se îndrepte câteva divizii germane, printre care și divizii blindate. Cu toate acestea pregătirile pentru insurecție au continuat. La 31 iulie, la ședința Comandamentului A. T., colonelul Antoni Chruściel-„Monter“, comandantul garnizoanei varșoviene a A.T., a adus știrea că tancurile sovietice intră în Praga (denumire a părții de est a orașului, aflată pe malul drept al Vistulei). Alarmat de această știre, generalul Komorowski-„Bór“, după ce a primit acordul delegatului guvernului, a luat hotărârea de a declanșa insurecția la 1 august 1944 orele 17¹⁴⁹. Situația pe frontul sovieto-german pe direcția Varșoviei se schimbase. Acțiunile Armatei 2 blindate de gardă sovietice, care-și făcuse apariția la Vistula, au fost oprite ca urmare a contraatacului concentrat al diviziilor blindate germane.

Pe lângă faptul că era lipsită de factori externi favorabili ¹⁵⁰, insurecția forțelor londoneze a fost și desconspirată; comandamentul german primise în ziua de 1 august, în jurul orei 16, o informație prin care era avertizat că la orele 17 va izbucni insurecția generală în oraș, ceea ce a permis luarea unor măsuri de reprimare.

În pofida situației generale, a calculelor politice ale organizatorilor acțiunii „Furtuna“, luptele s-au transformat într-o insurecție general-națională la care au participat toate organizațiile militare ale conspirației poloneze ¹⁵¹.

Insurecția de la Varșovia a durat 63 de zile; la ea au luat parte circa 50 000 de ostași, membri ai diferitelor organizații militare. Împotriva insurecției germanii au folosit circa 25 000 de soldați, organizați într-un corp special sub comanda generalului SS Erich von dem Bach-Zelewski.

Acțiunile insurecționale din Varșovia pot fi împărțite în două mari faze: de la 1 la 4 august și de la 5 august la 2 octombrie. Inițial insurgenții au atacat vertiginos, forțând pe nemți să treacă în apărare și ocupând o mare întindere din oraș, în principal partea centrală situată pe malul stîng al Vistulei. Succesul inițial al insurgenților a fost hotărît în mare măsură de atitudinea populației civile din Varșovia, care a sprijinit spontan insurecția, participând masiv la acțiunile de luptă. Din cauza slabei înzestrări cu arma-

¹⁴⁹ A. Skarzynski, *op. cit.*, p. 248-249.

¹⁵⁰ *Wojna wyzwolenca*, p. 569 și *Polski ruch robotniczy*, p. 519-520.

¹⁵¹ A. Przygowski, *Konspiracja polska*, p. 153; vezi și J. Margules, *Przyczółki warszawskie*, Warszawa, 1962, p. 28-29.

ment și a lipsei de legătură între diversele puncte insurecționale succesele inițiale ale insurgenților au fost de scurtă durată ¹⁵².

Primele contraatacuri ale germanilor au început la 5 august. Până la 11 august forțele germane au reușit să înăbușe insurecția în două puncte ale Varșoviei (cartierele Ochota și Wola).

Fără să retragă forțe numeroase de pe front, von dem Bach, folosindu-se de izolarea insurgenților în diferite puncte ale orașului, a adoptat tactica atacării pe rînd a acestora. Astfel unitățile germane au trecut la un atac concentrat asupra garnizoanei insurecționale din orașul vechi, care număra 9 000 de ostași. Luptele au durat aici de la 1 august pînă la 2 septembrie, insurgenții scriind cu sîngele lor una din paginile cele mai glorioase de eroism. Cu toată superioritatea copleșitoare a forțelor lor, hitleriștii nu au reușit să înfrîngă apărarea insurgenților și să-i forțeze să capituleze. După epuizarea tuturor posibilităților de apărare, o parte a detașamentelor insurecționale (cca 3 000 de ostași, din care în jur de 800 din detașamentele A.P.) ¹⁵³ au părăsit orașul vechi și, prin canalele subterane, s-au retras spre centrul orașului și spre cartierul Żolibórz. Un rol însemnat în menținerea moralului insurgenților l-a jucat presa insurecțională, îndeosebi cea editată de organizația P.M.P. din Varșovia și comandamentul A.P. În paginile ei au fost inserate știri și articole care au adus la cunoștința insurgenților succesul insurecției armate naționale de la 23 august din România și importanța acesteia în cadrul efortului general făcut de popoare pentru înfrîngerea hitlerismului ¹⁵⁴.

După căderea orașului vechi forțele hitleriste au dezlănțuit un atac concentrat asupra punctului cheie al insurecției, centrul orașului. În pofida situației grele a insurgenților din prima decadă a lunii septembrie, a marilor pierderi suferite de aceștia și a nemulțumirii crescînde a populației și a insurgenților față de politica „taberei londoneze”, Comandantul principal al A.Ț. generalul Komorowski a preferat capitularea în locul colaborării cu armata sovietică, poloneză și C.P.E.N. Decizia în această problemă a fost luată la 9 septembrie. Convorbirile referitoare la capitulare au fost

¹⁵² J. Kirchamer, *Powstanie warszawskie*, Warszawa, 1959, p. 309.

¹⁵³ A. Przygonski, *Armia Ludowa w powstaniu warszawskim na Starym Mieście* (Udział AL w walkach powstanczych na Starówce), în „Wojskowy przegląd historyczny”, Warszawa, 1965, nr. 3, p. 99.

¹⁵⁴ Vezi M. Moldoveanu, *Reflectarea situației României și a stării de spirit a societății românești în presa conspirativă poloneză în anii celui de al doilea război mondial*, în *În slujba cercetării marxiste a istoriei P.C.R.*, București, 1971, p. 331-343.

însă întrerupte la știrea începerii atacului armatelor Frontului 1 bielorus asupra cartierului Praga. În acest timp în mâinile insurgenților se mai aflau trei centre de rezistență izolate : Żolibórz, centrul orașului și Mokotów. Atacul armatelor sovietice și poloneze asupra capetelor de pod germane în triumghiul Vistula-Bug-Narwa a început la 10 septembrie. După 5 zile de lupte cartierul Praga a fost eliberat, fapt care a îngustat capul de pod amintit. Deși inamicul nu a fost definitiv înfrânt, au fost create condiții cel puțin pentru încercarea de forțare a Vistulei în însăși Varșovia. Pentru această operațiune a fost desemnată Armata 1 poloneză, al cărui comandant a hotărît să forțeze Vistula din marș, concentrînd principala lovitură pe direcția Saska Kępa și Czerniaków¹⁵⁵. Atacul armatelor sovietice și poloneze asupra cartierului Praga a determinat cercurile politice și militare ale „taberei londoneze“ să adopte o „poziție de neutralitate“ față de evenimentele ce se desfășurau pe Vistula. Au fost însă reînnoite pregătirile pentru o eventuală demonstrație politică în fața armatelor sovietice și poloneze, fapt care și-a găsit expresia în ordinul generalului Komorowski dat colonelului Chruściel, în care se preciza din nou problema nerecunoașterii existenței armatei poloneze. În pofida demersurilor cercurilor de stînga din Varșovia de a accepta colaborarea cu armata sovietică și armata poloneză, conducerea politică și militară a „taberei londoneze“ a continuat să se situeze pe poziția de respingere¹⁵⁶.

Prevăzînd posibilitatea trecerii unităților sovietice și poloneze peste Vistula cu scopul de a se uni cu insurgenții, von dem Bach a aruncat în lupta împotriva insurgenților din cartierele de pe malul vestic al Vistulei (Powiśle și Czerniaków) cele mai bune forțe ale sale. În noaptea de 15 spre 16 septembrie, cînd unitățile armatei poloneze au început trecerea peste Vistula pentru a veni în ajutorul insurgenților, au nimerit într-un sector deja pregătit de inamic pentru respingerea atacului. Singurul punct unde au reușit să treacă două batalioane ale regimentului 9 infanterie al armatei poloneze a fost cartierul Czerniaków Górny, o fișie îngustă de teren, izolată de centrul orașului și apărată de 400 de insurgenți A.Ț. și A.P.¹⁵⁷. Luptele crîncene pentru menținerea acestui cap de pod au durat pînă la 22 septembrie și s-au terminat cu respingerea forțelor poloneze¹⁵⁸. După această dată ajutorul s-a redus în principal la lansările de armament și sprijinul cu foc al insurgenților. Pasivitatea

¹⁵⁵ *Wojna wyzwolenca*, p. 596-597.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 597.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 598.

¹⁵⁸ J. Margules, *op. cit.*, p. 224.

Comandamentului principal al A.Ț. în timpul încercărilor de forțare a Vistulei a accentuat criza în teritoriul aflat sub controlul insurgenților. Atitudinea conducerii A.Ț. a atras după sine cunoscuta declarație a premierului Churchill, conform căreia guvernul britanic nu-și lua asupra sa răspunderea față de declanșarea insurecției. Cu atât mai puternică a devenit presiunea maselor varșoviene în direcția înțelegerii cât mai rapide cu armata sovietică și armata poloneză. În acest timp însă conducerea politică și militară a insurecției înclina din nou spre capitulare ¹⁵⁹.

După căderea Czerniakówului, generalul von dem Bach, urmărind să înăbușe insurecția prin capitulare, a trecut la înfringerea punctelor mai mici ale insurgenților din cartierele Mokotów, Żolibórz și pădurea Puszcza Kampinowska. Cartierul Mokotów, unde forțele insurecționale numărau 2 750 de ostași, a fost supus unui atac puternic la data de 24 septembrie. Sub presiunea forțelor germane, la 26 septembrie a fost luată hotărîrea retragerii, prin canale, spre centrul orașului. Evacuarea s-a făcut cu mari pierderi. O parte a insurgenților, care a rămas la Mokotów, a capitulat la 27 septembrie ¹⁶⁰. După o apărare eroică de 2 zile, la 30 septembrie a capitulat și Żolibórzul. La 2 octombrie la OŜarów, lângă Varșovia, a fost semnat actul de capitulare a insurgenților din Varșovia, de către Comandantul principal al A. Ț. generalul Komorowski-„Bór“ cu von dem Bach. El garanta condiții relativ avantajoase insurgenților, căroro germanii le-au recunoscut drepturile de combatanți, deși mai târziu nu au fost întotdeauna onorate. Tragică a fost însă soarta populației civile; actul de capitulare conținea asemenea prevederi, care o lăsau la discreția nelimitată a ocupanților. Varșovia urma să fie evacuată iar locuitorii ei internați în lagărul de tranziție de la Pruszków, de unde practic toate persoanele tinere și capabile de muncă au fost trimise în diferite lagăre de concentrare și de muncă forțată de pe teritoriul Germaniei.

În timpul insurecției de la Varșovia, în capitală a avut loc consolidarea forțelor curentului democrat-popular. La mijlocul lunii septembrie 1944 au fost constituite Forțele Armate Reunite *, în care au intrat Armata Populară (A.P.), Armata Populară Poloneză (A.P.P.) **, Corpul Securității ***, iar câteva zile mai târziu s-au

¹⁵⁹ *Wojna wyzwolenca*, p. 602.

¹⁶⁰ A. Borkiewicz, *Powstanie, warszawskie. Zarys działań natury woj-skowej*, Warszawa, 1957, p. 627-639.

* Połączone siły Zbrojne (PSZ).

** Polska Armia Ludowa (PAL).

*** Korpus Biespieczeństwa (KB).

unificat și reprezentanțele politice care le patronau — Consiliul Național al Țării, Comitetul Central Popular, Consiliul Apărării Naționale * și Comitetul Central al Tineretului **, constituind împreună Înțelegerea Insurecțională Democratică ***, care prin declarația din 26 septembrie 1944 a recunoscut Comitetul Polonez de Eliberare Națională ca singurul organ legal al puterii executive în țară.

Insurecția de la Varșovia a constituit un aport incontestabil la lupta armată împotriva ocupanților hitleriști. Ea a fost o mărturie a eroismului de care a dat dovadă atât armata cât și populația capitalei. Cu toate acestea rezultatele ei au fost incalculabil mai mici decât pierderile cu care s-a soldat. În timpul celor două luni de lupte purtate pe baricadele Varșoviei și-au pierdut viața peste 200 000 de oameni din rîndul populației civile, iar 15 378 insurgenți (între care 922 ofițeri) au fost luați prizonieri. Populația civilă scăpată cu viață a trebuit să părăsească orașul.

După înăbușirea insurecției Hitler a ordonat distrugerea definitivă a Varșoviei. În urma aplicării acestui ordin au fost transformate în ruine aproape 80% din construcțiile orașului.

Obligată, ca urmare a situației de pe front, să ducă o luptă îndelungată în condiții de izolare, insurecția a durat totuși peste 2 luni numai datorită eroismului insurgenților și ajutorului locuitorilor Varșoviei. Unitățile poloneze și sovietice care au reușit să ajungă în septembrie pe malul drept al Vistulei au fost obligate să forțeze fluviul în condițiile unei apărări puternic organizate de inamic. Totodată nici chiar în această situație conducerea insurecției nu s-a hotărît să se înțeleagă și să conclueze cu comandamentele armatei sovietice și armatei poloneze ¹⁶¹.

Lupta tragică a Varșoviei precum și eșecul militar al acesteia au contribuit la adîncirea crizei politice în cadrul „taberei londoneze”. Deși convorbirile purtate cu guvernul sovietic și cu delegația Comitetului Polonez de Eliberare Națională la Moscova în august-septembrie 1944 de S. Mikolajczyk au eșuat, acesta s-a reîntors la Londra cu convingerea necesității unui serios compromis, dar sugestiile lui au fost respinse de către majoritatea reacționară a guvernului ¹⁶². Folosindu-se de tragedia Varșoviei, elementele reacționare poloneze din guvernul de la Londra au încercat răstur-

* Rada Obrony Narodu (RON).

** Centralny Komitet Młodzieży (CKM).

*** Powstańcze Porozumienie Demokratyczne (PPD).

¹⁶¹ *Wojna wyzwolenca*, p. 604-605.

¹⁶² Vezi pe larg W. T. Kowalski, *op. cit.*, p. 542-556.

narea guvernului Mikolajczyk și provocarea de disensiuni între membrii coaliției puterilor aliate. Aceste încercări nu le-au reușit însă datorită intervenției premierului britanic.

După înfringerea insurecției din capitală, continuarea acțiunii „Furtuna” a fost în fapt abandonată de către Comandamentul principal al A.Ț. Totodată, ca urmare a întăririi autorității Comitetului Polonez de Eliberare Națională în teritoriile eliberate, forțele cu orientare democratică din „tabăra londoneză” (populiștii, democrații, inclusiv socialiștii de dreapta) au manifestat tendința de înțelegere cu tabăra Consiliului Național al Țării pe platforma recunoașterii creării statului democrat popular și a reformelor pe care acesta le punea deja în aplicare pe teritoriile eliberate ¹⁶³.

În aceste condiții Consiliul Național al Țării a hotărât la 31 decembrie 1944 transformarea C.P.E.N. în guvern provizoriu al Republicii Polone. În componența acestuia au intrat cîte cinci reprezentanți ai Partidului Muncitoresc Polonez, ai Partidului Socialist și ai Partidului Țărănesc și doi reprezentanți ai Partidului Democrat ¹⁶⁴. Constituirea guvernului provizoriu a fost expresia întăririi puterii populare și a colaborării partidelor democratice. Programul guvernamental a reafirmat atît în domeniul politicii interne cît și al celei externe prevederile cuprinse în Manifestul C.P.E.N.

La scurt timp după formarea guvernului provizoriu, în zilele de 12-15 ianuarie 1945 a început marea ofensivă a armatei sovietice alături de care luptau acum două armate poloneze. Ritmul ofensivei a fost extrem de rapid. La 17 ianuarie a fost eliberată Varșovia, iar după patru luni (aprilie 1945) întregul teritoriu polonez pînă la Odra și Nysa Lużecka.

Constituirea guvernului provizoriu și recunoașterea lui de către Uniunea Sovietică la începutul lui ianuarie 1945 au determinat guvernele Statelor Unite ale Americii și Angliei să-și anunțe participarea la reglementarea definitivă a problemei poloneze. În urma dezbaterilor Conferinței de la Ialta din februarie 1945 ¹⁶⁵, puterile aliate au căzut de acord că vor stabili relații normale cu guvernul provizoriu după acceptarea și lărgirea componenței sale cu anumiți oameni politici din țară și din emigrație. Încercările aliaților apușeni de a influența asupra componenței guvernului în favoarea burgheziei nu au dus la rezultatele scontate de ei datorită faptului că

¹⁶³ M. Moldoveanu, *Momente principale*, p. 136.

¹⁶⁴ *Historia polskiego rochu robotniczego*, vol. II, p. 219.

¹⁶⁵ Vezi pe larg *Conferința de la Ialta, 4–11 februarie (stenograma integrală)*, în „Magazin istoric”, București, 1967, numerele 3, 4, 5, 6.

În această perioadă se întărea puterea populară și creștea influența partidelor din Blocul Democratic ¹⁶⁶.

Sub directa îndrumare a C.P.E.N. iar apoi a guvernului provizoriu, în teritoriile eliberate s-au întărit și a crescut numeric armata poloneză; în teritoriile rămase pînă în primăvara anului 1945 sub ocupația nazistă au continuat luptele de partizani. Unitățile armatei poloneze au participat pe teritoriile eliberate la transpunerea în fapt a reformelor democratice prevăzute în manifestul din iulie al C.P.E.N. și în programul guvernului provizoriu, îndeosebi la realizarea reformei agrare legiferate la 6 septembrie 1944 ¹⁶⁷.

În același timp armata poloneză a participat la operațiile militare, umăr la umăr cu armata sovietică, pînă la victoria asupra Germaniei hitleriste. Ea a luat parte la asaltul Berlinului și la operația de eliberare a capitalei Cehoslovaciei — Praga.

În faza finală a războiului, forțele armate poloneze numărau cca 400 000 de oameni, din care 200 000 erau cuprinși în unitățile operative (două armate, un corp blindat, un corp de aviație, o divizie de artilerie). Împotriva Germaniei mai luptau în această perioadă cca 200 000 de militari polonezi în unitățile aflate sub ordinele guvernului din emigrație ¹⁶⁸.

Procesul refacerii postbelice a Poloniei precum și transformările revoluționare social-economice ce au avut loc s-au desfășurat în condițiile unei economii ruinate de vicisitudinile războiului și ale ocupației hitleriste. Totodată procesul refacerii economiei naționale s-a înfăptuit în condițiile unei ascuțite lupte cu reacțiunea, sprijinită de cercurile din emigrație și de forțele imperialiste. Aceasta a necesitat ca, după reîntoarcerea de pe front, o mare parte a unităților armatei poloneze să fie antrenată timp de aproape trei ani într-o puternică luptă pentru consolidarea puterii populare.

Adîncirea transformărilor revoluționare a privat însă clasele posedante de baza lor social-economică și a determinat prăbușirea reacțiunii. Pe arena internațională a crescut autoritatea guvernului provizoriu, iar transformarea lui, la 28 iunie 1945, în Guvernul Unității Naționale a adus după sine recunoașterea acestuia de către Uniunea Sovietică, Anglia, S.U.A., Franța și alte țări, ca singurul reprezentant al Poloniei.

¹⁶⁶ W. Góra, *Wewnętrzne i międzynarodowe przesłanki*, p. 21.

¹⁶⁷ F. Zbinewicz, *Rola Polskiej Partii Robotniczej w kształtowaniu politycznego oblicza Wojska Polskiego (druga połowa 1944 r)*, în *Z pola walki*, Warszawa, 1963, nr. 4, p. 107.

¹⁶⁸ *Wojna wyzwolenca*, p. 750.

Schimbările radicale și multilaterale care au avut loc în Polonia au fost rezultatul proceselor începute încă în timpul rezistenței și al activității consecvente politice și organizatorice a forțelor de stînga din Polonia, în fruntea cărora s-a situat clasa muncitoare poloneză condusă de Partidul Muncitoresc Polonez.

Mișcarea de rezistență poloneză din anii celui de-al doilea război mondial a fost una dintre cele mai puternice mișcări din Europa. În timpul întregii perioade de ocupație, în cadrul numeroaselor organizații și grupări (politice, militare și cu alt caracter) au activat în Polonia peste 1 000 000 de luptători, din care peste 200 000 au pierit în timpul luptelor sau în camerele de tortură hitleriste. Forțele armate ale mișcării de rezistență din țară au numărat în anul 1944 — faza de vîrf a dezvoltării sale — peste 400 000 de ostași, dintre care 130 000 au participat la lupta deschisă împotriva dușmanului (în detașamente de partizani și insurrecționale). Armata țării număra în 1944 peste 150 000 de militari, dintre care peste 70 000 au luptat în detașamentele de partizani și insurrecționale. Batalioanele țărănești numărau și ele cca 150 000 de combatanți, din care 30 000 au participat la lupta în cadrul detașamentelor de partizani. Totalul forțelor Armatei Populare se cifra la cca 50 000, din care cca 10 000 s-au remarcat în puternicele bătălii purtate de detașamentele de partizani. Restul organizațiilor militare numărau la un loc peste 50 000, din care cca 10 000 au luptat în detașamentele de partizani. Peste 40 000 de polonezi au participat la luptele de partizani din alte țări (28 000 în Franța, 3 000 în Iugoslavia, 7 000 în mișcarea de partizani sovietică și cca 2 000 în mișcarea de partizani din Belgia, Cehoslovacia, Grecia). În plus, cîteva mii de polonezi și-au desfășurat activitatea în mișcarea de rezistență din lagărele de concentrare din Polonia și din alte țări ale Europei.

Totodată la mișcarea de rezistență a poporului polonez au luat parte reprezentanți a 34 de naționalități¹⁶⁹, între care și românii. Aceștia din urmă sînt menționați alături de polonezi, sovietici, sîrbi și italieni în cadrul detașamentului comandat de maiorul Vasili Scepanovici, care a acționat la sfîrșitul anului 1944 și începutul anului 1945 în raionul Brenna și Ustron din zona

¹⁶⁹ St. Okecki, *De quelques aspects de l'idée de la coopération internationale dans la résistance polonaise (1939-1945)*, Estratto dagli Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Trieste (volume secondo 1965—1966), p. 95.

Beschizilor Silezieni. După ce reușiseră să evadeze din lagărele de muncă, ei s-au alăturat detașamentului luind parte cu succes la unele acțiuni împotriva ocupanților germani¹⁷⁰. De asemenea, în cadrul unui grup de autoapărare format din cetățeni aparținând citorva naționalități, eliberați dintr-un transport de deținuți, în anul 1943, lângă localitatea Jaremcze Delatyn și care a acționat mai târziu în sectoarele Czarnohór-Garganów și Bieszczady din regiunea Lublin și raionul Przeleczka Dukielka, a luptat și un grup de români printre numele cărora se află cele ale lui Adolf Corănescu, Ana Primăvară, Radu Ursu și alții¹⁷¹.

Rezultatele generale ale activității armate desfășurate de mișcarea de rezistență poloneză sînt greu de stabilit în cifre exacte. Preliminar s-a calculat că au fost executate cca 10 000 de acțiuni de luptă de toate tipurile, între care cîteva sute de lupte și bătălii mai mari. În urma acestor acțiuni ocupanții au suferit mari pierderi, cifrate la peste 150 000 de persoane ucise din cadrul armatei, poliției și administrației, peste 1 400 de trenuri germane distruse și numeroase alte pagube materiale. Despre forța mișcării de rezistență poloneze stă mărturie faptul că în întreaga perioadă a ocupației ea a imobilizat pe teritoriul Poloniei unități ale Wehrmachtului cu efective de 600 000-800 000 de oameni și unități speciale Waffen, SS și de poliție cu cca 130 000 de oameni.

În pofida divergențelor politice care au existat în cadrul conspirației poloneze, mișcarea de rezistență a poporului polonez a adus un aport deosebit la lupta comună a popoarelor europene împotriva agresiunii și barbariei fasciste.

¹⁷⁰ A. Zajęc, *Ruch oporu w Beskidzie Śląskim w latach 1939—1945*, în *Ruch oporu w Beskidzie Śląskim w latach 1939—1945. Materiały z sesji naukowej*, Czeszyn, 30 cerwea 1967, sub redacția lui K. Popiolek și H. Rachowicz, p. 43-44.

¹⁷¹ Informația ne-a fost transmisă de generalul de brigadă Stanisław Okęcki, din Varșovia.

GRECIA

DAN BARAN

Așezarea Greciei, ca o platformă care înaintează adinc în apele înspumate ale mării, prelungindu-se cu puzderia de insule ale arhipelagului, reprezintă o trecere lesnicioasă din Europa către Asia Mică și Africa de nord-est. Poziția favorabilă de dominare a bazinului răsăritean al Mediteranei a atras din cele mai vechi timpuri atenția celor dornici să stăpânească lumea și i-a adus mulți oaspeți nepoftiți. Dar în acest leagăn al culturii europene, cotropitorii au întâlnit de fiecare dată o rezistență îndârjită. Lupta împotriva ocupanților s-a dovedit atât de înrădăcinată în conștiința poporului, încât a devenit o adevărată componentă a peisajului acestor meleaguri, unde Acropole, Thermopile, Plateea, Marathon, Salamina, Missolonghi nu înseamnă simple popasuri turistice, ci însumează străvechi idealuri și tradiții de libertate și independență ale umanității. Nici perșii, nici romanii nu au reușit să nimicească poporul grec. În era noastră, înăbușitorul jug otoman a fost zguduit endemic de răscoale care izbucneau în diferite ținuturi grecești, ca și de atacurile haiducilor denumiți „clefles“, ale căror cete se completau adesea cu dezertori din formațiile de „armatoles“. Lupta necurmată a poporului grec a dus la obținerea independenței în 1830, dar marile puteri — în schimbul recunoașterii acestei cuceriri — au impus țării instaurarea monarhiei, cu o dinastie străină. Astfel, de peste un secol viața internă a Greciei este marcată de frecvente ciocniri între republicani și partizanii monarhiei soldate adesea cu vărsări de sânge fratricide. Regele Constantin, silit să abdice în 1920 din cauza atitudinii sale progermane în anii primului război mondial, a revenit la tron, atrenînd apoi țara într-o campanie ambițioasă și nefericită împotriva Turciei. Dezastrul înregistrat de armata greacă a fost însoțit de exodul din Asia Mică a unui milion și jumătate de greci care și-au părăsit precipitat casele și bunurile fiind nevoiți să se strămute pe solul elen. Aceasta a dus la

complicarea și agravarea condițiilor grele în care se zbătea țara istovită de război. Guvernul condus de generalii Plastiras și Gonas, instalat în decembrie 1922, a silit pe Constantin să abdice din nou și l-a înlocuit cu George al II-lea. Întreg anul 1923 s-a caracterizat printr-o întărire a pozițiilor republicane în luptă înverșunată cu forțele care sprijineau monarhia dinăuntru sau din afară. La 25 martie 1924 a fost proclamată Republica, revendicată insistent de masele populare. Dar un an mai târziu, viața publică a țării a fost tulburată din nou de lovitura de stat militară care a instaurat dictatura generalului Pangalos (1925-1926). Incapacitatea regimului dictatorial, nemulțumirile generate de metodele antidemocratice folosite de acesta au dus la răsturnarea guvernului Pangalos și la formarea unui guvern de uniune națională. Instabilitatea politică a fost accentuată și de diferitele comploturi — majoritatea de nuanță monarhistă — urzite de ofițeri și oameni politici reacționari. În alegerile din vara anului 1928 partidul liberal a obținut marea majoritate a voturilor și Eleftherios Venizelos, șeful acestui partid, a alcătuit un guvern stabil, de durată¹. Dar termenul guvernării sale a coincis tocmai cu perioada crizei mondiale, care a lovit necruțător economia Greciei, aflată și anterior într-o situație precară. Criza care a cuprins Grecia a adâncit nemulțumirile maselor, dezamăgite de guvernul liberal în care își puseseră mari speranțe. Folosind o propagandă demagogică, exploatănd toate neajunsurile guvernului Venizelos, profitând de dezbinarea din rândurile republicanilor, partidul populist (monarhist) a cîștigat alegerile din septembrie 1932, declarîndu-se oficial fidel constituției republicane. În practică însă guvernul Tsaldaris a întreprins o operă de epurare a tuturor instituțiilor (armată, administrație, universitate) de elementele republicane. În 1935, generalul Kondylis, în fruntea cercurilor nerăbdătoare să restaureze monarhia, a organizat o lovitură de stat. Cu sprijinul imperialismului britanic, regele George a fost readus în țară, pe baza unui plebiscit, calificat de însuși ambasadorul englez Leeper ca un „adevărat scandal“.

În fața pericolului reprezentat de întărirea forțelor de dreapta, Partidul Comunist din Grecia s-a adresat celorlalte partide și organizații democratice, chemîndu-le la acțiuni unite pentru crearea unui Front popular de luptă contra fascismului și a războiului. La mijlocul anului 1936 s-a realizat unirea într-o singură fede-

¹ *La Grèce actuelle*, Editions de la Direction de la Presse au Ministère des Affaires Etrangères, Athènes, 1933, p. 91-100.

rație a centralelor sindicale existente². Partidul comunist a încheiat înțelegeri cu Partidul liberal și cu Partidul agrar pentru combaterea fascismului. În același timp, comuniștii se găseau în fruntea grevelor, demonstrațiilor și a altor acțiuni de masă menite să apere independența țării și interesele vitale ale oamenilor muncii. În alegerile parlamentare din 1936, partidul comunist a obținut 15 mandate pentru care s-au pronunțat 5,6% din totalul voturilor. Repartizarea locurilor în noua Cameră — cele două mari partide burgheze fiind la diferență de un singur mandat, iar gruparea generalului I. Metaxas deținând doar 7 locuri — făcea ca fracțiunea parlamentară comunistă să fie, într-un fel, cea care putea înclina balanța majorității parlamentare într-un sens sau altul. Deși rezultatele în alegeri au arătat lipsa de aderență în corpul electoral a grupării generalului Metaxas, regele i-a încredințat acestuia formarea unui guvern „de tranziție“.

În momentul în care liderii partidelor politice principale s-au declarat de acord să alcătuiască un guvern de coaliție, Metaxas — luând ca pretext amenințarea unei greve generale — a instaurat la 4 august 1936 un regim de dictatură. Regele, în spatele căruia stăteau cele mai reacționare cercuri, l-a sprijinit, acordându-i puteri nelimitate. A fost introdusă starea de asediu, partidele politice și sindicatele au fost dizolvate, s-au luat măsuri contra mișcării muncitorești, presa democratică a fost interzisă, iar restul publicațiilor supuse unei aspre cenzuri. Constituția a fost abolită și s-a decretat „Legea cu privire la măsurile de luptă împotriva comunismului și a urmărilor sale“. Pe baza ei mii de comuniști și antifasciști au fost arestați, torturați, deportați în lagăre de concentrare.

Dictatura a luat ca model rinduielile din Germania hitleristă, căutând să le copieze în toate privințele. În același timp s-au intensificat legăturile economice, culturale și politice cu Germania. Cursul politicii externe a țării a suferit însă schimbări serioase. Profitând de orientarea „müncheneză“, conciliatoare, a Franței și Angliei — care pînă atunci dețineuseră poziții dominante în Grecia și determinaseră politica ei —, capitalul german s-a infiltrat puternic, cercurile militare ale Germaniei naziste au căpătat o tot mai mare influență asupra conducerii și înzestrării armatei elene. Țara a fost invadată de o sumedenie de „turiști“, „arheologi“, „consilieri“, care au creat o adevărată „coloană a V-a“.

² *Antifașistiskoe dvijenie soprotivleniia v stranah Evropi v godi vtoroi mirovoi voini*, Izd. soțialno-ekonomiceskoi literaturı, Moskva, 1962, p. 419-420.

Singura diferență mai substanțială între rege și Metaxas consta în orientarea progermană a multor elemente ale administrației metaxiste, spre deosebire de atitudinea ferm probritanică a monarhiei³.

Marea majoritate a poporului se opunea regimului antidemocratic, antinațional. În 1937 s-a constituit un comitet de inițiativă contra dictaturii, compus din reprezentanți ai tuturor partidelor politice, inclusiv ai fostului partid regalist și ai partidului comunist. Comitetul a început să se preocupe de organizarea și conducerea acțiunilor clandestine. Un alt comitet reunea reprezentanți ai tuturor mișcărilor de tineret interzise de regimul monarho-fascist. Înțelegerea tuturor acestor forțe ostile dictaturii era prezidată de liderul liberal Sofulis. Și în armată s-au format nuclee de rezistență, în care intrau atât ofițeri cu convingeri republicane, cât și regaliști legați de partidul populist. Mișcarea clandestină din Grecia ținea contact strâns cu un comitet împotriva dictaturii constituit la Paris, cu scopul de a informa guvernele occidentale și opinia publică internațională despre starea de lucruri din țară. La izbucnirea celui de-al doilea război mondial Grecia se găsea, așadar, în plină criză națională, politică, socială⁴.

În atitudinea față de război se manifestau trei tendințe: Regele, Metaxas și anturajul lor apropiat se pronunțau pentru neutralitate. Grosul partizanilor lui Metaxas era favorabil unei neutralități binevoitoare față de puterile Axei, cu perspectiva unei eventuale participări la război de partea Germaniei victorioase. Opinia publică era însă de părere că Grecia nu va putea rămâne în afara conflagrației și că locul ei era alături de aliații săi tradiționali care, pînă la urmă, vor câștiga războiul.

În septembrie 1939 guvernul grec — în ciuda simpatiilor sale germanofile — a fost silit de presiunea opiniei publice și de cercurile pașatului să declare neutralitatea țării. La sesiunea de la Belgrad a Consiliului Înțelegerii Balcanice (2-4 februarie 1940), Metaxas a reafirmat această poziție⁵.

³ Kominos Pyromaglou, *La Résistance grecque et les Alliés*, în *European Resistance Movements 1939-1945. Proceedings of the Second International Conference on the History of the Resistance Movements held at Milan. 26-29 March 1961*, Pergamon Press, 1964, p. 299.

⁴ *Ibidem*, p. 298.

⁵ Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică. Momente și semnificații de istorie diplomatică*, Editura științifică, București, 1968, p. 292.

Exista, e adevărat, o oarecare teamă față de expansiunea Italiei, dar guvernul spera că Germania va exercita o influență ponderatoare asupra lui Mussolini. Italia însă considera de mult Balcanii ca intrând în sfera sa de interese. De aceea, pentru a contracara o preponderență germană în Balcani, s-a grăbit să-și creeze un cap de pod în peninsulă, ocupind Albania (7 aprilie 1939). De altfel, Ciano îi declarase ambasadorului german von Mackensen, la 17 martie, că Axa s-a constituit pe premisa lipsei de interes a Germaniei în zona Mediteranei⁶. Gelos pe succesele aliatei sale în campaniile militare din Polonia, Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia și Franța, Mussolini dorea un război „al său” în Balcani. Armata italiană a început pregătiri intense, au fost organizate numeroase provocări cu scopul de a întreține tensiune în această regiune, cum a fost torpilarea contratorpilorului grec „Elly”, în august 1940, în portul insulei Tinos, de către un submarin italian; în vara anului 1940 au fost masați 130 000 de oameni în Albania, în vederea atacării Greciei. La 28 octombrie 1940 Italia a prezentat guvernului grec un ultimatum redactat în termeni total inacceptabili, impunându-i să admită intrarea trupelor italiene în țară, să cedeze puncte strategice și baze maritime⁷. Caracterul de provocare al ultimatumului reiese și din faptul că la cererea primului ministru grec, adresată ambasadorului italian la Atena, de a preciza care erau punctele strategice ce urmau a fi cedate, nu a putut primi nici un răspuns, căci — așa cum nota adjunctul șefului de stat major al armatei italiene — nici înaltul comandament nu se gândise să le fixeze, convins fiind că Grecia nu putea decât să refuze îndeplinirea unei asemenea cereri umilitoare. De altfel, remiterea notei avea loc la 3 noaptea, iar termenul de expirare al notei era la 6 dimineața, deci și din punct de vedere practic era imposibilă satisfacerea pretențiilor fasciste.

Mai mult încă, atacul a început la ora 5, neașteptând nici măcar scurgerea deplină a timpului acordat pentru răspuns. În acel moment diviziile italiene au trecut frontiera, iar aviația a bombardat masiv și sălbatic căi ferate, poduri, aerodromuri și porturi. Grecia era într-o situație extrem de dificilă. În perioada neutralității, deși existaseră nenumărate simptome ale primejdiei ce se

⁶ Comte Galeazzo Ciano, *Journal politique, 1939-1943*, tome I, Editions de la Baconnière, Neuchâtel, 1946, p. 57.

⁷ „Curentul” din 30 octombrie 1940.

apropia, guvernul se ferise cu încăpăținare să ia vreo măsură efectivă de apărare, de frică să nu fie acuzat de „provocare“ împotriva puternicei sale vecine. Așa cum arată generalul Papagos, pe atunci șef al statului major, în fața concentrărilor masive de trupe italiene la frontieră, Grecia a mobilizat o divizie în Epir și o divizie plus o brigadă în Macedonia. Desigur, în neadoptarea de măsuri adecvate situației îngrijorătoare se reflecta un numai miopia politică a cercurilor conducătoare și atitudinea lor trădătoare profascistă, ci și marile greutăți pe care le încerca economia subredă a țării.

Situația Greciei era foarte gravă. Ea nu putea conta pe un ajutor din partea membrilor Înțelegerii Balcanice, ca urmare a modificărilor politice survenite în Peninsulă, dar chiar și din punct de vedere formal, tocmai la insistențele Greciei, se precizase că prevederile Pactului nu operează în cazul unei agresiuni din partea unei puteri extra-balcanice. Garanțiile date de Anglia și Franța, la 13 aprilie 1939, Greciei și României nu aveau nici o valoare practică, așa cum arătase experiența verii anului 1940. Franța era înfrântă și ocupată. Anglia avea de făcut față inamicului în Orientul Apropiat și în Africa de nord, nemaivorbind de amenințarea directă ce apăsa asupra metropolei însăși. Pe deasupra, transportul pe Marea Mediterană era puternic stinjenit de flota de război italiană⁸.

Italia concentrase pentru agresiunea împotriva Greciei un număr de 16 divizii, inclusiv mari unități blindate și motorizate, susținute de aviația de bombardament care putea decola direct de pe aerodromurile din Italia. Factorul surpriză și superioritatea militară au adus agresorilor primele succese: o parte a teritoriului grec a fost ocupată. Și totuși, în ciuda atitudinii lipsite de răspundere a cercurilor conducătoare, a greutăților imense, poporul s-a mobilizat cu entuziasm la luptă. Ofițerii deportați de regimul metaxist își ofereau serviciile, solicitând să fie trimiși pe front pentru a lupta împotriva cotropitorilor fasciști. Apreciind în mod just războiul dus de poporul grec pentru apărarea integrității țării și a ființei sale naționale, comuniștii greci din închisorile și lagărele unde erau deținuți se adresau poporului chemându-l la luptă, cerând ei înșiși să plece în prima linie⁹.

Curînd situația militară cunoaște o ameliorare. După marșuri istovitoare, trupe aduse din alte regiuni ale țării intră direct în

⁸ Komninos Pyromaglou, *op. cit.*, p. 302.

⁹ Stefanos Sarafis, *Greek Resistance Army. The Story of ELAS*, Birch Books Limited, London, 1951, p. XXI-XXII.

acțiune pe front. Femeile epirote înlocuiesc penuria de mijloace de transport și cară în spinare muniții și armament pe cărările neumblate ale munților. În condițiile unei ierni aspre, slab înarmați și echipați, ostașii greci resping atacul italian și deplasează teatrul de operații cu 60 de kilometri dincolo de frontieră.

Dar în timp ce poporul depunea toate eforturile pentru înfrângerea agresorilor, cercurile conducătoare se aflau într-o profundă derută. Într-una din lucrările sale, Komninos Pyromaglou, președintele Institutului de istorie a Rezistenței naționale, arată că rămân multe probleme nelămurite în legătură cu această fază a războiului: Există un plan ofensiv în fața atacului italian și care era acela? Ce ascund declarațiile generalului Papagos că orice pregătire de apărare era „de domeniul politicului”? De ce Berlinul a fost informat, prin intermediul regentului Paul al Iugoslaviei, despre propunerile de asistență militară ale Marii Britanii și despre ajutorul acordat? De ce în cursul contraofensivei din noiembrie-decembrie 1940, comandamentul suprem s-a încăpăținat să continue atacul spre nord-est, unde nu se aflau obiective importante iar terenul muntos făcea dificilă înaintarea? Ce este adevărat în afirmațiile că armata greacă ar fi putut arunca în mare pe italieni și ce importanță au, deci, declarațiile lui Ciano, consemnate în jurnalul său, că Mussolini ar fi hotărât de câteva ori să evacueze Albania? Care sînt dedesubturile sinuciderii primului ministru Koridzis (18 aprilie 1941), care urmase după moartea lui Metaxas (29 ianuarie 1941)? În orice caz, cei care luptau în primele rânduri aveau impresia că au de combătut pe două fronturi: împotriva fasciștilor italieni, în față, și a dictaturii trădătoare, în spate¹⁰.

Conduita guvernului reflecta incapacitatea sa de a conduce războiul, de a utiliza în mod judicios resursele materiale și mai ales morale de care dispunea țara pentru a obține îmbunătățirea situației militare. Cererile unor ofițeri cu experiență, aflați în floarea vârstei, animați de sentimente patriotice, au fost respinse, chiar și după un demers al șefului Misiunii militare britanice, pentru simplul motiv că avuseseră o activitate antimonarhică în trecut. Întreaga nădejde a guvernului era pusă într-o mediere germană. Dar o asemenea mediere era de acum imposibilă. Este adevărat că Mussolini dezlănțuise atacul fără a consulta pe Hitler și îl pusese în fața unui fapt împlinit. Dar însuși Hitler avusese intenția de a supune întreaga peninsulă balcanică înainte de a porni războiul împotriva Uniunii Sovietice. Nu începe îndoială că, în afară de

¹⁰ Komninos Pyromaglou, *op. cit.*, p. 303-304.

mijloacele de presiune economică și politică, în planul său figura și intimidarea militară, cu eventualitatea folosirii forței armate în caz de împotrivire. Desigur, toate acestea urmau să se facă în avantajul exclusiv al Germaniei și în dauna Italiei. Situația care se crease însă la sfârșitul anului 1940 și începutul lui 1941 îngrijora puternic Germania. Până atunci Axa repurtase victorii răsunătoare în toată Europa. Dîrzenia și înverșunarea cu care mica țară balcanică își apăra libertatea, înfruntînd cu succes pe una din marile puteri fasciste, lovea în mitul invincibilității „noii ordini“ și umplea de speranță popoarele oprimite. Unii istoriografi apreciază campania din Albania ca prima fază a Rezistenței în Grecia, subliniind aportul esențial al maselor populare la reușita acțiunilor militare îndreptate contra fasciștilor.

În timp ce pentru toată lumea era limpede că Germania va interveni în Grecia, guvernul și generalii regimului concepuseră deja planul capitulării. De aceea n-au fost întreprinse acțiuni hotărîte pe frontul italo-grec, nu au fost fructificate succesele repurtate exclusiv datorită eroismului și abnegației populare. Din teama de a nu „provoca“ Germania, guvernul a împiedicat instalarea unui contingent important de trupe britanice în Grecia, iar Statul major nu a elaborat o variantă a desfășurării operațiilor în ipoteza unei invazii germane. Pe de altă parte, ajutorul pe care Marea Britanie îl oferea era absolut insuficient.

În acest condiții s-a produs atacarea Greciei de către Germania dinspre nord, la 6 aprilie 1941. În primele ore ale zilei, un puternic raid al aviației hitleriste s-a năpustit asupra portului Pireu, avariind instalațiile portuare și provocînd pierderi grele navelor engleze și grecești ancorate acolo. Simultan, 11 divizii germane, superior echipate și înarmate, au început ofensiva asupra mult lăudatei „linii Metaxas“. În lucrările unor experți militari germani sînt arătate gravele carențe de concepție și construcție ale acestei linii fortificate. Totuși, de-a lungul acestei linii, trupele grecești aflate în netă inferioritate numerică, au opus o rezistență foarte vie. Cunoscînd porțiunile vulnerabile ale apărării grecești și concentrînd în acele puncte o putere de foc considerabilă, dublată de o mare mobilitate pe care le-o conferea abundența de mijloace blindate și moto-mecanizate, germanii au reușit să înainteze fulgerător pe anumite trasee. La 8 aprilie o divizie blindată germană se găsește în fața Salonicului, iar a doua zi, generalul Bakopoulos, comandantul armatei din Macedonia orientală, semnează capitularea (avînd acordul statului major grec). La 11 aprilie 1941 trupele germane care operau în sudul Iugoslaviei, încheindu-și misiunea, au intrat în acțiune în Grecia. Măsurile inițiate de coman-

damentul grec au fost tardive, retragerea unor efective din anumite sectoare ale frontului, spre a întări altele, s-a transformat într-o debandadă generală, de care trupele hitleriste au profitat pentru a-și continua înaintarea. Indisciplina și defetismul unor generali și ofițeri superiori greci ușurau mult sarcina invadatorilor. Generalul Tsolakoglou, noul șef al statului major, impus de acești generali trădători, a angajat tratative de armistițiu, iar la 21 aprilie a semnat capitularea armatei grecești. Corpul expediționar britanic venit în primele luni ale anului 1941, cu un caracter mai mult simbolic, s-a retras în grabă, părăsind cu mari sacrificii teritoriul grec. Comentând evenimentele acestor zile, generalul Stefanos Sarafis, comandantul de mai târziu al armatei de rezistență în Grecia, scria: „Astfel, la Thermopile, unde au căzut eroic Leonida și cei trei sute de spartani, s-a petrecut un lucru ciudat : grecii erau absenți, în timp ce britanicii erau cei ce dădeau lupta“¹¹.

La 27 aprilie germanii își făceau intrarea în Atena. La 11 mai, Grecia continentală și majoritatea insulelor se găseau sub ocupație germană. Mai rămânea de cucerit insula Creta, obiectiv de mare importanță — dată fiind poziția ei în Mediterana — atât pentru englezi, cât și pentru Axă. În dimineața zilei de 20 mai a început debarcarea germană în Creta. La luptele de apărare a insulei au luat parte, alături de trupele britanice, 11 batalioane grecești. În spiritul tradițiilor seculare de guerilă, mulți localnici s-au constituit în unități de partizani care au atacat trupele germane debarcate, deși comandamentul britanic a refuzat să colaboreze cu ele. Încă în acele zile, hitleriștii au întreprins măsuri de represalii nemiloase împotriva populației civile. Ca urmare a serioaselor pierderi, comandamentul britanic a fost nevoit să ordone retragerea, care s-a dovedit extrem de anevoioasă și s-a soldat cu noi jertfe. La 31 mai 1941 insula Creta se afla în mâinile germanilor.

În discursul său din 4 mai 1941, ținut în Reichstag, Hitler recunoscu : „Dreptatea istorică mă obligă să declar că dintre toți adversarii care ne-au înfruntat, numai ostașul grec a luptat cu cel mai înalt curaj și dispreț față de moarte. El a capitulat când orice împotrivire devenise imposibilă și deci fără sens...“¹². Încercînd să se arate mărinimos, fűhrerul declara : „Numărul prizonierilor greci, care este de aproximativ 8 000 de ofițeri și 210 000 soldați nu poate fi apreciat decît ținînd seama că, în ceea ce pri-

¹¹ Stefanos Sarafis, *op. cit.*, p. XXVI.

¹² Rolf Bathe, Erich Glodschey, *Der Kampf um den Balkan. Chronik des jugoslawischen und griechischen Feldzugs*, Gerhard Stalling Verlagsbuchhandlung, Oldenburg/Berlin, 1942, p. 242.

vește armatele grecești din Macedonia și Epir, acestea au fost silite să capituleze doar ca urmare a operațiunilor comune germano-italiene. De aceea, prizonierii greci, care au dovedit o conduită vitejească, vor fi imediat eliberați¹³.

În ciuda acestor declarații, trupele germane erau privite peste tot în Grecia cu multă ostilitate, cu excepția cercurile cunoscute de mult pentru simpatiile lor prohitleriste și care erau vinovate de dezastrul țării.

MIȘCAREA DE REZISTENȚĂ ÎN ANII 1941-1942

Chiar în noaptea în care se încheia ocuparea Cretei, drapelul hitlerist care filfia trufaș pe străvechea Acropole a fost smuls de doi tineri. Aceștia erau Manolis Glézos, student la Școala de înalte studii comerciale, și Apostolos Santas, student la drept, ambii în vîrstă de 19 ani¹⁴.

Comandamentul german, cuprins de furie față de cele întîmplate, a înțeles că iluziile în legătură cu atragerea poporului grec de partea Axei erau spulberate. Într-o înștiințare afișată pe zidurile Atenei se enumerau motivele de nemulțumire ale hitleriștilor față de atitudinea populației, printre care, în primul rînd, era pomenită smulgerea drapelului german de pe Acropole în noaptea de 30 spre 31 mai, făptașii fiind amenințați cu pedeapsa capitală. Dar poporul grec a aflat cu emoție fapta celor doi tineri eroi, ale căror nume le-a putut cunoaște abia peste patru ani. În acele momente, doborîrea drapelului cu crucea încîrligată a simbolizat voința nestînsă de luptă a unui întreg popor. Încă nu existau forme organizate de acțiune, dar peste tot numeroși patrioți strîngeau armele de pe cîmpurile de luptă, le ascundeau bine, pregătindu-se pentru noi bătălii. După unele date, în satele din munți, cantități importante de arme, cu muniția necesară, au fost ascunse de țărani din proprie inițiativă¹⁵. În multe locuri s-au format „Comitete ale salvării”, susținute de unele personalități politice și de numeroși cetățeni patrioți. Obiectivele lor erau limitate (lupta pentru supraviețuire, menținerea spiritului patriotic, ascunderea și depozitarea armelor, pedepsirea colaboraționiștilor), dar deosebit de însemnate

¹³ *Ibidem*, p. 245.

¹⁴ *Liberté pour Manolis Glézos et les autres patriotes récemment arrêtés*, Publication du „Comité pour le salut de Manolis Glézos”, 1959, p. 4.

¹⁵ Komninos Pyromaglou, *op. cit.*, p. 305.

chiar prin simplul fapt al apariției acestor comitete ¹⁶. În diferite localități s-au constituit organizații de rezistență începând încă de la sfârșitul lunii aprilie 1941, sub denumiri care indică, prin varietatea lor, caracterul de spontaneitate : „grupe de asalt“ în Thessalia, „Frontul patriotic“ în Epir, „Noua eterie amicală“ și „Frontul național de eliberare“ în Peloponez etc.

La 28 mai 1941 s-a creat organizația intitulată „Solidaritatea națională“ (Ethniki Allilenghi, E.A.), care a constituit un fel de societate de „Cruce Roșie“ clandestină a poporului în luptă. Cu timpul ea s-a dezvoltat, devenind o organizație panelenică, cu milioane de membri — în majoritate femei — care au dat o contribuție substanțială la cauza eliberării Greciei.

Alte organizații purtau numele unor eroi ai luptei de eliberare din timpul răscoalei din 1821 : „Odysseas Androutsos“ în regiunea Nigrita, „Athanasios Diakos“ în regiunea Kilkis etc. ¹⁷. Erau grupe înarmate, constituite din inițiativa comuniștilor în iulie-august 1941. Ele au început să acționeze încă în septembrie 1941, atacind jandarmii pentru a-și completa armamentul, avariind automobile și camioane. Una dintre sarcinile pe care le îndeplineau aceste organizații, dar și mulți patrioți încă neorganizați, era ajutorarea militarilor britanici evadați din lagărele de prizonieri sau necapturați, care erau adăpostiți, îngrijiți, înlesnindu-li-se — cu prețul a mii de pericole — imbarcarea pe submarinele care soseau pe ascuns, noaptea, spre a-i transporta în Egipt. Odată cu ei plecau și ostași greci care voiau să continue lupta. Un fapt care îngrijora însă pe conducătorii organizațiilor de rezistență improvizate era cel al plecării multor tineri însuflețiți de elan patriotic, care ardeau de dorința de a lovi dușmanul și considerau că acest lucru poate fi făcut doar în cadrul trupelor aflate sub comandament britanic în Egipt. Era necesar să fie oprită această „hemoragie“ — cum o numea în memoriile sale un participant la mișcarea de Rezistență —, arătând acestor tineri entuziaști o altă cale de luptă, aceea a împotrivirii pe pământul patriei. Pe măsură ce organizațiile de rezistență luau un contur mai precis, tinerii patrioți se convingeau de necesitatea răminerii în Grecia și se încadrau cu ferveare în acțiunea grea contra ocupanților. Se simțea însă nevoia unei forțe capabile să strângă la un loc întreaga energie a poporului și să conducă lupta. Singura

¹⁶ V. Efraimidis, *La Résistance de l'E.A.M.-E.L.A.S. en Grèce*, în *Le caractère national et international de la Résistance pendant la seconde guerre mondiale*, vol. II, publicat de „Internationale Föderation der Widerstandskämpfer“, Wien, p. 598.

¹⁷ *Ibidem*.

forță care s-a dovedit la înălțimea acestei sarcini a fost partidul comunist. „Pagini nepieritoare a înscris partidul comunist în istoria luptei poporului grec în anii ocupației fasciste. Militând pentru unirea tuturor forțelor patriotice în lupta pentru eliberarea țării, partidul a devenit organizatorul, însuflețitorul și conducătorul Frontului Național de Eliberare și al Armatei populare care au luptat cu un admirabil eroism pentru scuturarea jugului fascist, pentru izgonirea dușmanului de pe pământul țării, pentru interesele supreme ale națiunii. În memoria poporului grec rămâne neștersă amintirea miilor de comuniști care, mereu în fruntea luptei, au constituit în întreaga perioadă a Rezistenței un exemplu de eroism și de sacrificiu pentru cauza patriei“¹⁸. Aruncat în ilegalitate de regimul dictatorial de la 4 august 1936, supus unei terori din cele mai sălbatice, având mii de cadre în închisori și lagăre, partidul comunist a îndreptățit încrederea și speranțele pe care masele și le puneau în el. În ciuda atitudinii clare și ferme a comuniștilor, care ceruseră să plece pe front pentru a apăra patria în primejdie, autoritățile metaxiste i-au menținut în detențiune, mulți dintre ei căzând în mâinile ocupanților și fiind uciși. Totuși, în condițiile confuziei create la capitulare, un număr însemnat de comuniști au reușit, cu multă dificultate, să evadeze. Conștiinți de marea răspundere ce le revenea, acești comuniști s-au îndreptat pe cât de repede permiteau condițiile conspirativității spre ținuturile de baștină pentru a-și ocupa locul în fruntea maselor în lupta contra cotropitorilor. O primă acțiune, de o deosebită însemnătate în acele momente, a fost constituirea la Atena a unui grup „de orientare“, alcătuit din cadre călite în focul acțiunilor împotriva teroarei dezlănțuite de regimul metaxist. Represiunea, provocările poliției, o serie de dificultăți subiective creaseră o atmosferă de suspiciune, paralizaseră activitatea organelor centrale de partid, dezorientaseră o serie de cadre. De aceea grupului „de orientare“ îi reveneau îndatoriri complexe și grele, de care s-a achitat cu cinste. Ulterior, grupul de orientare s-a transformat într-un nou Comitet Central al partidului, alegând în ianuarie 1942 ca secretar pe Gheorghios Siantos¹⁹, evadat din deportare la sfârșitul lui septembrie 1941.

Situația în Grecia era deosebit de dificilă. Țara era împărțită în trei zone de ocupație: Grecia centrală și Macedonia occidentală erau sub ocupație germană; Macedonia orientală și Tracia occi-

¹⁸ „Scînteia“ din 17 noiembrie 1968.

¹⁹ *Antifașistskoe dvijenie soprotivleniia v stranah Evropi v godi vtoroi mirovoi voini*, p. 425.

dentală — cu excepția Salonicului — erau sub ocupație bulgară, iar restul teritoriului se afla sub ocupație italiană. Puterea supremă o avea comandamentul hitlerist. Regele și guvernul său părăsiseră în grabă Grecia, neavînd grijă să lase vreun organ clandestin sau oficial prin intermediul căruia să poată ține legătura cu populația. Guvernul în exil și toată emigrația nu manifestau nici o preocupare pentru organizarea rezistenței. Înalții demnitari nu uitau însă să ia măsuri menite să întărească pozițiile monarhiei, nepăsîndu-le că prin aceasta loveau în interesele națiunii. Astfel, amiralul Sakelariou a trebuit să fie demis din funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri în urma compromiterii sale publice prin contactele și corespondența întretinute cu reacționari și colaboraționiști; în calitate sa el dăduse instrucțiuni precise ca numai persoane fidele regelui să fie ajutate să părăsească Grecia. În acest timp la Atena se formase un guvern-marionetă compus din foști generali care comandaseră mari unități pe front și se „distinseseră“ prin capitularea rușinoasă în fața naziștilor. Sub președinția generalului Tsolakoglou, acest guvern s-a dovedit o unealtă în miinile ocupanților, incapabili să întreprindă cea mai mică măsură în sprijinul populației. Deși făcuse, de formă, unele declarații îndreptate împotriva regelui George al II-lea, și acest guvern avea — în fond — o orientare monarhistă. Așadar, în timp ce atît guvernul în exil, cît și guvernul-marionetă acționau în sensul restaurării regimului antebelic, masele populare, forțele progresiste se orientau spre o rezistență armată sau pasivă contra ocupanților și a colaboraționiștilor.

Pentru Grecia, înfrîngerea militară și ocupația însemnau dezmembrarea teritoriului național. Insulele ionice fuseseră anexate la Italia. În zona de ocupație bulgară se făceau mari eforturi pentru terorizarea și izgonirea populației grecești, în vederea acaparării acestor regiuni. Mussolini pregătea crearea unei „Albanii Mari“, incluzînd și Epirul, pînă la riul Acheloos.

În țară domnea un haos și o confuzie fără seamăn, avînd drept corolar imediat și catastrofal pentru populație foametea.

Încă înainte de ocuparea țării, aprovizionarea cu alimente era precară. Cotropirea Greciei și împărțirea ei în zone de ocupație separate, deplasările de populație, dezorganizarea transporturilor, rechiziționarea produselor au agravat și mai mult situația. La aceasta se adăuga blocada coastelor grecești de către flota engleză, care împiedica astfel importul de grîne din alte țări. În curînd întreaga țară a fost cuprinsă de o foamete îngrozitoare. Un manifest al Rezistenței înfățișa astfel situația în timpul teribilei ierni 1941-1942 :

„Tot ce a creat poporul grec prin munca sa de-a lungul unui secol de viață liberă, toate bunurile noastre materiale ne-au fost furate. Toate alimentele și materialele depozitate în magazine au dispărut: zahăr, cafea, orez, petrol, piei, metale, unelte, medicamente. Până și aparatele științifice din laboratoare au fost confiscate! Vacile, boii, caii, catirii, bivolii, ca și oile, caprele, găștele, găinile au fost răpite proprietarilor și sacrificate. Toate mijloacele de transport, camioanele, automobilele, trăsurile, motocicletele și bicicletele, pînă și căruțele, precum și vasele, luntrile și bărcile cu pînze — totul a fost rechiziționat. Acum ocupanții își rid de noi și ne numesc «păduchioși», pentru că trebuie să transportăm totul în mizerabile lădițe pe roate pe străzile Atenei. Toate produsele agricole, chiar și cele care, în trecut, depășeau necesitățile noastre și le exportam, s-au volatilizat de la o zi la alta ori au devenit greu de găsit. Nu mai vorbim de grâu, secară, porumb, căci ocupanții au acaparat pînă și uleiul nostru de măsline, măslinele, vinurile, salatele, peștii, fructele și tutunul nostru. În țara măslinilor și a uleiului oamenii mor de scorbut neputînd adăuga o picătură de ulei fierțurii de ierburi care constituie hrana lor“.

Cu cinism, cotropitorii au căutat să folosească foametea pentru a obține supunerea și degradarea morală a poporului grec. În același timp, din partea britanicilor nu se depuneau eforturi eficiente pentru ajutorarea înfometaiților, măsurile întreprinse vizînd mai ales scopuri propagandistice²⁰.

Foametea a produs suferințe îngrozitoare populației, în special la Atena și Pireu, soldîndu-se cu peste 250 000 de morți dintr-o populație de circa 7 350 000 de locuitori (în octombrie 1940).

Problema care se punea era aceea a supraviețuirii unui popor întreg. De aceea, prima sarcină pe care și-a pus-o Frontul național de eliberare a fost organizarea unor cantine care să asigure o supă modestă pentru un număr foarte mare de persoane. Oficial aceste „sissiti“ intrau în atribuțiile municipalităților, dar, de fapt, toată organizarea, demersurile, transporturile — de multe ori adevărate aventuri —, obositoare și periculoasele bătălii zilnice, în ministere, administrații și la „Kommandaturi“, se sprijineau pe Frontul național de eliberare (E.A.M.) care se crease de curînd.

În situația care a urmat prăbușirii regimului metaxist s-a format „un vid politic fără precedent, dacă se face abstracție de prezența și activitatea deosebită a Partidului Comunist Grec, activ

²⁰ D. Kitsikis, *La famine en Grèce (1941-1942). Les conséquences politiques*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale“, nr. 74/1969.

în ciuda persecuțiilor sălbatice“, după cum arată în lucrarea sa „Calul troian“ istoricul Komninos Pyromaglou, participant la Rezistență în conducerea unei organizații ostile comuniștilor.

În cadrul plenarei a VI-a a C.C. al P.C.G. din 1 iulie 1941, organul de conducere al comuniștilor a examinat situația din țară și din partid cu toată răspunderea. După ce a aprobat măsurile luate pentru reorganizarea muncii de partid în noile condiții, plenara a adoptat o platformă care stabilea ca obiective politice: lupta pentru alungarea ocupanților din Grecia, răsturnarea guvernului marionetă, sprijinirea oricărei forțe antifasciste prin toate mijloacele, constituirea unui guvern provizoriu format cu participarea tuturor partidelor în vederea restabilirii libertăților democratice, a convocării unei Adunări naționale constituante, a apărării independenței și integrității țării, asigurării condițiilor de muncă și trai pentru oamenii muncii. În același timp, plenara a pus în fața fiecărui comunist sarcina de a se orienta just și la timp în condițiile evoluției rapide a evenimentelor și de a organiza revolta poporului pentru eliberarea națională și socială a Greciei²¹.

Ideile formulate în această platformă erau de natură să realizeze marea majoritate a poporului în jurul unui program comun de acțiune, arătând de la început că forța motrice a luptei de eliberare națională era partidul comunist, capabil să definească și să conducă cu succes această luptă.

Pentru aducerea la îndeplinire a indicațiilor plenarei a VI-a a C.C., comuniștii au depus eforturi stăruitoare în primul rînd în vederea stabilirii unui front larg la care să participe toate partidele și organizațiile interesate în eliberarea țării.

Tratativele duse cu reprezentanții celor trei uniuni sindicale existente pe atunci au dus la crearea „Frontului național muncitoresc de eliberare“ (Ergatikio Etinniko Apelevtherotiko Metopo, E.E.A.M.) la 16 iulie 1941.

Discuțiile cu unele partide de stînga făceau progrese, în timp ce marile partide burgheze — liberal, populist, unionist — întîrziu să se alăture luptei. Aceste partide considerau că trupele fasciste dispun de o superioritate care nu permitea nici un fel de rezistență. Pe de altă parte ele se temeau că prin colaborarea lor cu comuniștii ar contribui la întărirea forțelor de stînga, ceea ce le-ar diminua șansele de cucerire a puterii la sfîrșitul războiului.

În fața acestor tărăgănări inadmisibile, Partidul Comunist din Grecia împreună cu Partidul Agrar, Uniunea Popular-Democratică

²¹ André Kédros, *La Résistance grecque (1940-1944)*, Robert Laffont, Paris, 1966, p. 104-105.

(E.L.D.) și Partidul Socialist întemeiază „Frontul național de eliberare“ (Ethniko Apelevtherotiko Metopo, E.A.M.) la 27 septembrie 1941. La E.A.M. s-au alăturat ulterior Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist Muncitoresc și Uniunea Democratică. Statutele E.A.M. precizau obiectivele luptei sale în felul următor :

1. Eliberarea de sub jugul străin și cucerirea independenței totale a țării.

2. Formarea unui guvern provizoriu după izgonirea cotropitorilor, care să organizeze alegeri pentru o Adunare Constituantă, prin intermediul căreia poporul să hotărască asupra orînduirii pe care o dorește.

3. Apărarea dreptului suveran al poporului grec de a hotărî asupra orînduirii sale, împotriva oricărei încercări reacționare de a impune soluții contrare voinței populare și anihilarea unor asemenea încercări prin toate mijloacele de care va dispune E.A.M.

În același timp statutele proclamă deplina egalitate în drepturi a tuturor partidelor care fac parte din E.A.M. și prevăd că acesta este deschis pentru aderarea altor partide și organizații indiferent de concepțiile lor politice cu condiția să participe sincer la lupta pentru eliberarea națională și să accepte obiectivele formulate în statutele E.A.M.

De asemenea, statutele se refereau la mijloacele de luptă și măsurile de conspirativitate ce trebuie să fie adoptate și respectate în întreaga activitate a E.A.M.

Necesitatea imperioasă a coordonării și conducerii luptei era subliniată de creșterea nemulțumirii populare, de minia ce răbufnea tot mai des în manifestări izolate împotriva cotropitorilor, această izolare ușurînd înăbușirea lor de către ocupanți. Resursele de energie combativă riscau să se irosească în izbucniri sporadice, reprimarea cărora îngăduia stăpînitorilor vremelnici să depisteze pe cei mai buni patrioți expuși loviturilor fără o pregătire conspirativă suficientă. Așa s-a întîmplat, de pildă, în septembrie 1941, în Macedonia orientală. Autoritățile de ocupație bulgare instauraseră un regim crunt de teroare polițienească și aplicau o serie de măsuri care dovedeau intențiile de anexare a acestui teritoriu (impunerea ca singură limbă oficială a celei bulgare, înlocuirea numirilor grecești de străzi și de localități, impunerea unor „asociați“ bulgari în orice firmă comercială sau industrială etc.). La 28 septembrie 1941, în satele din jurul orașului Drama (Doxatto, Khoristi, Nikiforos ș.a.) s-a dezlănțuit o răscoală armată la care

au participat circa 2 000 de oameni care au atacat posturile de jandarmi bulgari, declarînd că fac „revoluție“. În unele locuri, insurgenți greci și bulgari au fraternizat, ridicîndu-se împreună la luptă contra ocupanților fasciști. În afara sentimentelor frumoase care animau pe luptători, domnea o mare confuzie, obiectivele mișcării populare spontane fiind nebuloase. Multe indicii lasă să se înțeleagă că ar fi fost vorba chiar de o provocare polițienească. Rămîne însă un fapt, că mii de oameni și-au manifestat spontan și hotărît setea de libertate și ura împotriva cotropitorilor. Represiunea care a urmat a fost promptă și de o excepțională cruzime. În orașul Drama, de pildă, unde răscoala nu a fost declanșată, jandarmii ajutați de bande de huligani au ridicat pe toți bărbații între 18 și 45 de ani, înghesuindu-i în închisori improvizate. Încă pe drum mulți au fost maltratați și uciși. Deținuții au fost supuși unor groaznice schingiuri și zile de-a rîndul au avut loc execuții în masă. În satele vecine înăbușirea răscoalei s-a făcut cu aceeași sălbăticie. La Doxatto, 400 de greci au fost adunați fără nici o justificare și împușcați pe loc. Pe deasupra, sub pretext că familiile acestora trebuie să suporte cîte 400 de leva pentru „cheltuieli de execuție“, casele satului au fost jefuite tîlhărește. În celelalte sate lucrurile s-au petrecut la fel, pe alocuri însă trupele fasciste fiind nevoite să folosească artilerie și aviație pentru a înfrînge împotrivirea răsculaților hărțuiți și sperați. Într-un raport oficial al „Oficiului național grec pentru criminalii de război“ întocmit la puțin timp după eliberare se constata că au fost cîteva mii de victime ale represiunii în regiunea orașului Drama. Scump plătită de poporul grec, aceasta a fost, după cum se pare, prima răscoală armată de oarecare amploare în Europa ocupată de fasciști ²².

În afară de posibilitatea ca sentimentele patriotice ale cetățenilor să fie folosite de provocatori abili în slujba fasciștilor, mai exista pericolul canalizării oricărei activități îndreptate contra ocupanților în direcția subordonării acesteia exclusiv țelurilor britanice. Deși era normal ca aliații să fie ajutați inclusiv prin furnizarea de informații privind forțele militare germano-italiene, mulți dintre cei decși să se încadreze fără rezerve în luptă înțelegeau că recrutarea lor în rețeaua britanică i-ar fi redus la rolul de agenți ai unor servicii secrete străine, le-ar fi încorsetat libertatea de acțiune, ar fi îngustat baza de masă a mișcării de rezistență, ar fi răpit posibilitatea mobilizării maselor și a tuturor resurselor națiunii la lupta împotriva invadatorilor. Trebuie menționat că un

²² André Kédros, *op. cit.*, p. 93-96.

număr apreciabil de persoane, animate de ură față de dușmani, și-au îndeplinit cu îndrăzneală și pricepere sarcinile primite din partea rețelei engleze de informații, considerind că în felul acesta își fac datoria către țara lor; mulți din ei au căzut cu demnitate în luptă. Comandamentul englez căuta să-și concretizeze prin intermediul rețelei intențiile pe care le avea de consolidare a pozițiilor sale în vederea instaurării după război a dominației imperialismului britanic în Grecia. Orientarea antidemocratică mergea pînă acolo încît Iannis Peltekis, șeful unei agenturi, a fost învinuit de a fi ajutat pe comuniști cu bani, din care cauză a trebuit să se disculpe în fața unui tribunal militar britanic la Cairo. Peltekis a fost achitat, dar germanii, avertizați de călătoria lui clandestină, au reușit să aresteze 70 din oamenii săi, din care 53 au fost împușcați ²³.

În aceste condiții sporea importanța Frontului Național de Eliberare (E.A.M.) în mobilizarea și înmănuncherea energiilor poporului în lupta contra jugului fascist. La 10 octombrie 1941, E.A.M. a răspîndit în rîndul maselor un manifest clandestin, cerindu-le să ridice armele împotriva ocupanților. În cuvinte înflăcărâte, manifestul amintea de glorioșii înaintași care s-au jertfit pentru independența Greciei. Manifestul se adresa muncitorilor, funcționarilor, intelectualilor cu lozinci limpezi. Țăranii erau îndemnați să ascundă produsele și să nu le vîndă ocupanților. Toți patrioții erau chemați să nu presteze nici un fel de muncă în folosul cotropitorilor și să nu colaboreze cu inamicul. Elementelor burgheziei li se lansează invitația de a ajuta E.A.M.-ul din punct de vedere economic. Manifestul făcea apel la ofițeri, preoți, tineri, femei să contribuie pe măsura puterilor la obținerea victoriei.

Două săptămîni mai tîrziu, la 28 octombrie 1941, cînd se împlinea un an de la atacarea Greciei de către Italia, E.A.M. a reușit să organizeze o demonstrație de cîteva sute de oameni. Manifestanții s-au îndreptat spre locul de întîlnire cit unul și apoi, cu drapelul național în frunte, au mers în rînduri strînse spre Monumentul Soldatului Necunoscut pentru a depune coroane de flori. Luați pe neașteptate, „carabinierii“ italieni nu au mai avut cînd să riposteze.

Spre sfîrșitul lui noiembrie a izbucnit o grevă generală în instituțiile de învățămînt superior din Atena, la care au luat parte 4 000 de studenți.

²³ Bickham Sweet - Escott, *Baker Street Irregular*, London, 1965, p. 222.

Intr-o situație foarte grea se găseau ostașii demobilizați care nu reușeau să ajungă în localitățile de unde plecaseră și aglomerau străzile orașelor, mai ales ale Atenei, zbătându-se în cea mai neagră mizerie. Și mai tragică era soarta invalizilor de război, lipsiți de orice mijloace. În inimile lor clocotea minia și ura împotriva ocupanților și a autorităților colaboraționiste. Sub îndrumarea E.A.M., ei au declarat, în a doua jumătate a lunii decembrie 1941, o grevă a foamei în spitalele Capitalei, pentru susținerea revendicărilor lor vitale: îmbunătățirea condițiilor de trai și de îngrijire medicală. La ferestrele spitalelor au apărut drapele negre, în fața cărora trecătorii se strungeau în tăcere, adinc mișcați de protestul demn al marilor mutilați²⁴.

La 26 ianuarie 1942 s-a desfășurat o impresionantă manifestație a 6 000 de invalizi de război. Tîrindu-se în cîrje, împinși în cărucioare de infirmiere și de curajoase tinere membre ale E.A.M., masa de infirmi străpunge cordoanele formate din „carabinieri“ și „Feldgendarmen“, îndreptîndu-se spre centrul Atenei²⁵.

Marea frămîntare care domnea în toate straturile sociale este indicată și de formarea, paralel cu E.A.M., a încă două organizații destinate să lupte împotriva ocupanților. Una din ele era „Uniunea Națională Democratică Greacă“ (Ethnikos Demokratikos Ellinikos Syndesmos, E.D.E.S.), în fruntea căreia se aflau generalul Napoleon Zervas și Komninos Pyromaglou. Prin statutele sale E.D.E.S. s-a proclamat republicană, prevăzînd — într-o formulare bombastică — țeluri ce urmau să fie realizate după război, dar fără a se referi la sarcinile și modalitățile luptei concrete împotriva cotropitorilor. Alcătuită din elemente eterogene din punct de vedere politic, această organizație va fi măcinată de serioase contradicții care vor face ca o parte din membrii cu orientare reacționară să iasă din rîndurile ei, ajungînd să colaboreze cu ocupanții²⁶.

Cealaltă organizație se numea „Mișcarea de Eliberare Națională și Socială“ (Ethniki Kai Koinoniki Apelevtherossis, E.K.K.A.) și a fost oficial constituită în toamna anului 1942 de persoane cunoscute în trecut pentru vederi republicane²⁷.

În timp ce E.D.E.S. și E.K.K.A. activau doar în cîteva regiuni — de preferință cele de unde erau originari conducătorii lor și unde aveau rude și cunoscuți —, E.A.M. se baza pe o temeinică organizare în toată țara²⁸, fiind cu adevărat o organizație națională.

²⁴ V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 601-602.

²⁵ A. Kédros, *op. cit.*, p. 116.

²⁶ V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 600.

²⁷ A. Kédros, *op. cit.*, p. 114.

²⁸ K. Pyromaglou, *op. cit.*, p. 310.

E.A.M. nu putea să nu acorde cea mai mare atenție luptei cu arma în mână împotriva jugului străin. Aplicînd hotărîrea Comitetului Central al Frontului Național de Eliberare (E.A.M.), în octombrie 1941 a fost creat un Centru militar al Rezistenței, format din ofițeri superiori, iar în decembrie 1941 s-a constituit Comitetul Central al Armatei de Eliberare ²⁹.

Crearea și extinderea formațiilor de partizani trebuia să se facă pe o bază sigură pe care o putea da numai organizarea temeinică a E.A.M. și lărgirea continuă a rețelei sale de nuclee în orașele și satele Greciei. Numai în felul acesta Rezistența putea deveni o mișcare a întregului popor, în stare să îndeplinească toate îndatoririle luptei: sprijinirea detașamentelor de luptători cu arme, muniții, mijloace de transport, informații, alimente, medicamente etc.

Hotărîrea C.C. al E.A.M. de înființare a unităților înarmate a fost publicată la 20 aprilie 1942 în primul număr al gazetei sale „Elevtheri Ellada”. Au existat și pînă atunci grupuri mici care activau în clandestinitate. Dar o luptă eficace împotriva ocupațiilor nu putea fi organizată fără o serioasă muncă de pregătire.

În mai 1942 apar în Argolida, în munții Olimp și în munții Pindului detașamente de „andartes” (partizani) sprijinite de organizațiile E.A.M. din jur. Din detașamentele create în munții Pindului s-a dezvoltat „Armata Populară Greacă de Eliberare” (Ellinikos Laikos Apelevtherotikos Stratos), gloriosul E.L.A.S.

În această perioadă Athanassis Klaras și Gheorghios Houliaras (Perikles) părăsesc orașul Lamia din însărcinarea C.C. al E.A.M. și se instalează în munți, unde împreună cu alți patrioți pun bazele unui detașament de partizani. Luptînd cu greutate și — multe — neprevăzute, mănunchiul de „andartes” cutreieră regiunea muntoasă. În fiecare sat mica unitate numărînd vreo cincisprezece oameni intră în sunetele trompetei și cu drapelul național în frunte. A. Klaras — care și-a luat numele conspirativ Aris Veloukhiotis (după localitatea Veloukhi de unde era originară familia sa) — adresa țăranilor adunați o scurtă cuvîntare: „Începînd de astăzi ridic steagul răscoalei împotriva cotropitorilor patriei noastre. Această mînă de oameni pe care o vedeți va deveni în curînd o armată de mii de ostași...”

²⁹ V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 601-602.

Lărgirea mișcării de partizani era însoțită de ciocniri tot mai frecvente cu ocupații, la început de amploare redusă, dar pe urmă crescând treptat în intensitate. La 9 septembrie 1942 detașamentul lui Aris Veloukhiotis a zdrobit la Rika o unitate italiană de represalii cu un efectiv de vreo 40 de militari. A doua aniversare a începutului războiului împotriva agresorilor fasciști este sărbătorită nu numai prin manifestații în orașe, ci și prin înfrângerea unei puternice garnizoane italiene în apropiere de Karpenissi: partizanii lui Aris au capturat, cu acest prilej, 17 prizonieri. În luna octombrie ocupații aveau de înfruntat numai în Grecia centrală detașamente înarmate însumând peste 500 de andartes. În Thessalia, în Macedonia, în Epir, în Creta, peste tot era semnalată activitatea partizanilor. Într-un raport al Abwehrului (Serviciul de informații al armatei germane) din Atena se arăta la 20 noiembrie 1942 că: „1. Activitatea bandelor continuă... 2. După raportul consulului german din Vólos, situația în Thessalia devine tot mai încredută. 3. În regiunea Trikkala — Karditsa unele districte sînt în întregime în stăpînirea bandelor, astfel că populația ascultă de ordinele șefilor de bandă“. În continuare raportul enumera dese atacuri asupra prefecturilor, primăriilor și posturilor de jandarmi, executarea trădătorilor și colaboraționiștilor, confiscarea cerealelor rechiziționate de autorități și împărțirea lor către populație etc.³⁰

Din cuvintele disprețuitoare și pline de ură cu care se referă la acțiunile patrioților, documentul ne permite să ne formăm o idee asupra extinderii luptei efective în toată Grecia în cursul verii și toamnei anului 1942. Cu atît mai falsă și stranie apare afirmația pe care o întîlnim în lucrarea lui Chris Woodhouse³¹, că rezistența a început, de fapt, o dată cu parașutarea sa și a altor militari britanici însărcinați cu efectuarea unor acte de sabotaj și diversiune (1 octombrie 1942).

De altfel, amploarea mișcării de partizani rezultă și dintr-o scrisoare trimisă din Salonic la 31 octombrie 1941. Autorul ei, cu o atitudine fățiș ostilă partizanilor, informează că „Munții Thessaliei, Macedoniei (ținută de italieni) sînt plini de bande de antați... Aceste bande, care unele din ele au și un caracter pur banditesc sau comunist — mai ales în regiunile Tarițani, Dereli etc. —, coboară în timpul zilei în șate și adună sătenii vorbindu-le despre

³⁰ A. Kédros, *op. cit.*, p. 130-131.

³¹ C. M. Woodhouse *The Greek Resistance, 1942-44 in European Resistance Movements 1939-1945. International Conference on the History of the Resistance Movements held at Liège-Bruxelles-Breendonk, 14-17 September 1958*, Pergamon Press, 1960, p. 381.

ziua eliberării care nu va întârzia să vie... Menționez că, din bandedele care au ieșit în munți fac parte și cameni intelectuali greci, ca : avocați, doctori, dascăli etc.... Au la dispoziție importante cantități de material de război, care era ascuns în diferite sate în acest scop. În ultimul timp s-a început din partea armatelor italiene să se ia măsuri de represiune, ca arderea caselor persoanelor care au ieșit în munți și exilarea familiilor lor etc. De asemenea, au interzis circulația după ora 6 d.m. și pînă la orele 8 dimineața..."³².

În ajunul ofensivei care avea să ducă trupele britanice ale Armatei a VIII-a pînă la Tripoli, Înaltul Comandament din Orientul Mijlociu, aflat la Cairo, a hotărît organizarea unui sabotaj de anvergură prin aruncarea în aer a unui viaduct pe calea ferată Salonic — Atena — Pireu. Se aprecia că 80% din aprovizionarea germană pentru „Afrikakorps“ al lui Rommel trecea pe această rută, înainte de a fi încărcată pe vapoare spre a traversa Mediterana³³. Un grup de diversioniști, sub comanda generalului de brigadă E. C. W. Myers, a fost parașutat la 1 octombrie 1942 în Grecia. De la început echipa britanică a întâmpinat o serie de dificultăți datorate defectuoasei pregătiri a operației de către serviciile răspunzătoare de la Cairo. Șansa lor a fost că un mic detașament de partizani E.L.A.S., comandat de Karalivanos, i-a luat sub protecția sa. Acestei împrejurări îi datorează britanicii parașutați și salvarea vieții și reușita acțiunilor proiectate. Recunoașterile organizate de Myers l-au făcut să se fixeze asupra viaductului de la Gorgopotamos ca obiectiv pentru distrugere. Myers și adjunctul său, C. M. Woodhouse, au luat contact cu generalul N. Zervas și cu comandantul de partizani Aris Veloukhiotis. Acesta din urmă știa de la cercetașii E.A.M. că inamicul era avertizat despre intenția de atacare a viaductului. Așa cum a reieșit mult mai târziu, la procesul generalului german Merten — criminal de război —, elemente trădătoare, colaboraționiste, informaseră pe ocupanți în legătură cu pregătirile ce se făceau³⁴.

Atacul a fost fixat pentru noaptea de 25 noiembrie 1942 spre a profita de luna plină.

Planul operației, concretizat într-un ordin, a fost dictat în întregime de Aris Veloukhiotis, într-o colibă de păstori de la Pla-

³² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond Grecia, dosar nelegat, nenumărat.

³³ C. M. Woodhouse, *ibidem*.

³⁴ *Il y a dix-huit ans des partisans grecs faisaient sauter le pont de Gorgopotamos*, în „Informations sur la Grèce“, no. 12/décembrie 1960.

koto, după cum relatează în memoriile sale Dimitriou Nikiforos, participant la acțiune.

După cum reiese din plan și cum a arătat și desfășurarea atacului, greul acțiunii cădea asupra formației E.L.A.S., nu numai din punctul de vedere al efectivului, dar mai ales al tăriei pozițiilor inamice pe care trebuia să le cucerească. Din povestirile participanților — britanici sau greci — rezultă că detașamentul E.D.E.S. nu a dovedit combativitatea necesară în fața unei poziții relativ mai vulnerabile, riscând eșuarea întregii operații. Raportul dintre cele două formații de rezistență a fost invers proporțional cu echipamentul de care dispuneau. Unul dintre britanici, Denys Hamson, a fost frapat de înfățișarea luptătorilor din E.L.A.S., pe care o descrie în cartea sa *We fell among Greeks* în felul următor: „Hainele lor erau mai mult niște zdrențe, mulți mergeau literalmente desculți, ceea ce trebuie să fi fost extrem de penibil, ținând seama de starea timpului... Puștile lor mergeau de la tipul Gras, vechi de șaizeci de ani..., Martini și Mausere de calibre diferite, până la Manlicherul grec. Unul sau doi aveau pistoale englezești Lee-Enfield.

Oamenii lui Zervas, din formația E.D.E.S., erau puțin mai în vîrstă, în orice caz nu băiețandri, și mai bine, dacă nu mult mai bine echipați...“³⁵.

Îndeplinirea exemplară a sarcinii de blocare a accesului pe calea ferată, care a revenit unui detașament E.L.A.S., a asigurat, de asemenea, succesul acțiunii.

Nu pot fi neglijate nici meritele diversioniștilor britanici, care — deși nu au mai dispus de răgazul planificat, iar amplasarea și construcția obiectivului s-au dovedit diferite față de informațiile anterioare și pregătirile făcute — au știut să procedeze cu sînge rece și îndeminare pentru a arunca în aer uriașele arcade ale viaductului.

Toți oamenii care au luat parte la atacul căii ferate au putut să se retragă în ordine, avînd doar trei răniți ușor de pe urma exploziilor³⁶.

A doua zi generalul Myers i-a felicitat pe luptători, mulțumindu-le călduros și promițindu-le să-i propună pentru decorare. Veloukhiotis a răspuns cu modestie că ar prefera să primească echipament pentru luptele viitoare.

³⁵ D. Hamson, *We fell among Greeks*, London, 1946, p. 104 (citată după A. Kédros, *op. cit.*, p. 154).

³⁶ A. Kédros, *op. cit.*, p. 150-156.

Consecința aruncării în aer a viaductului de la Gorgopotamos a fost aceea că timp de mai multe săptămîni Rommel nu a mai primit întăriri, ceea ce a agravat situația în care se afla „Afrikakorps“ după înfringerea de la El-Alamein ³⁷.

Acțiunea a avut însă nu numai o importanță strategică. Ca și smulgerea steagului hitlerist de pe Acropole, atacul de la Gorgopotamos a dovedit voința de luptă a poporului grec și a avut un puternic răsunet în toată Grecia ³⁸, îmbărbătînd pe patrioți și mobilizîndu-i la noi acțiuni.

Luptele cu arma în mînă se sprijineau pe organizarea politică a maselor de către E.A.M. și P.C.G., dar în același timp constituiau un exemplu și un imbold pentru acțiunile de mari proporții pe care le desfășura populația orașelor.

La 25 martie 1942 manifestația populară prilejuită de sărbătoarea națională a eliberării de sub jugul otoman a dat o splendidă imagine a entuziasmului patriotic. Peste cîteva săptămîni s-a dezlănțuit la Atena, Pireu, Patras, Salonic o grevă organizată minuțios de E.A.M. pe scară națională. În ciuda arestărilor, amenințărilor și altor injoncțiuni ale poliției grecești și italiene, 50 000 de salariați de stat întrerup munca între 12 și 21 aprilie, pînă la satisfacerea cererilor de mărire a salariilor ³⁹.

Mișcarea grevistă a continuat să se manifeste în diferite întreprinderi, înfruntînd ordinele drastice și teroarea autorităților fasciste străine ori colaboracioniste. În afară de grevele unor colective din întreprinderi industriale mai mari sau mai mici, Grecia a cunoscut și greve ale țăranilor, cum a fost cea exemplar organizată în iunie 1942 în cîteva comune din Peloponez și la care au participat peste 4 000 de țărani. Ea n-a putut fi înfrîntă decît după cîteva zile și numai datorită concentrării unor forțe masive italiene și grecești colaboracioniste ⁴⁰.

La Atena organizațiile E.A.M. desfășurau o activitate intensă, ținînd mereu trează conștiința națională și îndemnînd poporul la luptă. La 20-21 decembrie 1942 mii de manifeste chemau pe atenieni să iasă în stradă pentru revendicările lor economice și împotriva teroarei. La 22 decembrie au intrat în grevă la Atena și Pireu 40 000 de muncitori, cărora li s-au alăturat funcționari, studenți, elevi. Manifestația organizată de E.A.M. a început la orele 10 dimi-

³⁷ V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 605.

³⁸ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 14.

³⁹ V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 603-604.

⁴⁰ A. Kédros, *op. cit.*, p. 118.

neața. Purtînd pancarte și lozinci, demonstrații au înlăturat barajele de poliție și s-au îndreptat către Ministerul Muncii spre a-și prezenta doleanțele, scandînd cuvinte de ordine ale E.A.M. Deoarece autoritățile amenințau pe delegații muncitorilor, mulțimea a pătruns cu forța în clădirea ministerului. Trupele fasciste sosite în mare număr au atacat pe manifestanți, încercînd să-i împrăștie. Fără frică, atenienii au înfruntat mașinile poliției, ținîndu-se de mină. Au căzut morți și răniți, dar poporul n-a putut fi înfricoșat, iar acțiunile de masă au continuat⁴¹.

INTENSIFICAREA LUPTEI DE REZISTENȚĂ

În anul 1943 mișcarea de rezistență în Grecia, ca și în celelalte țări aflate sub dominația fascistă, s-a intensificat. Victoriile armatelor sovietice, îndeosebi marea bătălie a Stalingradului, și a celorlalte armate din coaliția antihitleristă pe fronturile celui de-al doilea război mondial au stimulat și au insuflat și poporului grec încredere în victorie.

O caracteristică a luptei de rezistență grecești în cursul anului 1943 au reprezentat-o manifestațiile de stradă, la care au participat zeci de mii de oameni, precum și acțiunile militare tot mai intense ce vizau direct înlăturarea regimului de ocupație.

În februarie 1943 autoritățile germane au hotărît să treacă la o „mobilizare civilă“, care să le permită să-i folosească pe oamenii muncii greci la producția lor militară, să-i transforme în sclavi ai mașinii de război hitleriste. În seara zilei de 22 februarie, cînd ocupanții au trimis la tipografie textul ordinului de mobilizare la muncă obligatorie a tuturor cetățenilor greci între 16 și 45 de ani, conducerea E.A.M. a fost imediat informată, ceea ce i-a permis să organizeze primele proteste chiar a doua zi dimineața, o dată cu apariția comunicatului. Delegații muncitorești s-au prezentat la ministerele colaboraționiste pentru a cere anularea ordinului. Marea manifestație a avut loc însă la 24 februarie; la ea au luat parte zeci de mii de atenieni hotărîți să împiedice cu orice preț înfăptuirea planurilor ocupanților. Fasciștii pregătiseră reprimarea violentă a demonstrației: pe acoperișuri fuseseră instalate mitraliere, patrulele și posturile de pază fuseseră întărite. În fața sediului guvernului, „carabinierii“ și jandarmii germani au

⁴¹ *Ibidem*, p. 188-190.

reușit să respingă mulțimea spre străzile învecinate. Masele s-au îndreptat atunci spre Ministerul Muncii, bine apărat de trupe italiene, susținute de blindate. După câteva salve de intimidare trase în aer, „carabinierii“ au început să tragă în demonstranți. Dar în rîndurile acestora se aflau și mici grupuri înarmate ale E.A.M., care au ripostat. Masele s-au năpustit asupra trupelor într-un elan irezistibil, neținînd seama de pierderile grele, și au pătruns în clădirea ministerului, devastînd birourile. Arhivele care cuprindeau listele celor sortiți deportării au fost strinse și incendiate. Focul cuprindea etaj după etaj. Fasciștii refugiați de frica mulțimii pe acoperiș implorau acum pe manifestanți să-i salveze. În rîndurile demonstranților s-au înregistrat numeroși morți, zeci de grav răniți și sute de răniți mai ușor. Cu multă operativitate E.A.M. a organizat plasarea lor în spitale și clinici pentru a evita represiunile ce erau de așteptat din partea ocupanților.

La 25 februarie germanii — nemulțumiți de „pasivitatea“ autorităților italiene — au preluat menținerea ordinii la Atena. La centrala telefonică unde s-a declarat grevă, germanii au și luat măsuri grabnice de represiune. Circa 200 de lucrători ai centralei au fost închiși sub pază puternică în subsolul clădirii în așteptarea dubelor care să-i transporte la Gestapo. Dar, printr-o ușă neobservată de naziști, deținuții au putut să evadeze pe rînd. Greva care a afectat întreaga rețea a dezorganizat timp de mai multe zile comunicațiile ocupanților.

La 27 februarie, cu prilejul înmormintării marelui poet Kostas Palamas, a avut loc o impresionantă adunare de masă. Poetii A. Sikelianos și S. Skipis au declamat versuri înflăcărâte care au transformat ceremonia într-o manifestație a Rezistenței. Informați de cele petrecute camioane cu italieni și germani au fost trimise să împrăștie pe cei adunați și să aresteze pe instigatori, dar fără rezultat.

În acest timp situația rămînea explozivă. La 4 martie organizațiile sindicale au hotărît declanșarea grevei generale, care a început a doua zi, în ciuda declarațiilor ipocrite ale guvernanților trădători menite să înșele poporul. La 5 martie mulțimea a pătruns din nou în Ministerul Muncii, incendiind noile tabele pregătite de colaboraționiști pentru mobilizarea la muncă obligatorie. Demonstranții au avut zeci de morți și răniți, dar și trupele de ocupație au înregistrat morți și răniți grav din rîndurile lor. Tulburări au avut loc și în alte orașe grecești : Patras, Larissa, Salonic, Chania.

Drept urmare, Hitler a fost nevoit să revoce ordinul de „mobilizare civilă“. La 7 martie primul ministru grec anunța că această

mobilizare nu va fi făcută, că salariații publici vor beneficia chiar de un spor de 15% asupra lefurilor, dar amenința cu licențierea pe greviști. Fără a se intimidă, aceștia au continuat lupta, obținând, la 10 martie, câștig deplin de cauză.

Datorită activității curajoase a E.A.M., Grecia a fost singura țară din Europa ocupată care n-a dat Germaniei nici un lucrător și nici un soldat pe nici un front ⁴².

După sabotajul de la Gorgopotamos, traficul pe calea ferată între Salonic și Atena nu a putut fi reluat complet decât spre sfârșitul lui februarie 1943. Paralizarea acestor unice legături feroviare între nordul Peninsulei Balcanice și marele port Pireu prezenta însă în continuare o mare importanță. La Gorgopotamos paza fusese puternic întărită, unitățile italiene fiind înlocuite de trupe germane. Mișcarea de rezistență greacă a dat însă lovituri în alte puncte ale traseului, care au dus la întreruperi repetate ale transportului. Una din aceste lovituri a fost atacul realizat de o secție de pionieri a E.L.A.S. în noaptea de 1 spre 2 iunie 1943 asupra tunelului de la Kuornovo. Mina pusă în acest tunel lung de peste jumătate de kilometru a explodat în timp ce era străbătut de un tren încărcat cu muniții și militari italieni ⁴³. Dinamita plasată de partizani și proiectilele din vagoane au făcut ca explozia să fie de o forță nemaipomenită. Aproape 600 de militari fasciști au pierit cu acest prilej ⁴⁴.

Peste trei săptămîni, un comando britanic — operînd într-o zonă controlată de E.L.A.S. — a reușit să arunce în aer viaductul de la Asopos, blocînd astfel din nou circulația pe calea ferată atît de necesară aprovizionării armatei germane din sudul Greciei și din insule ⁴⁵.

Existența unor formații de partizani cu orientări politice deosebite (E.L.A.S., E.D.E.S., E.K.K.A.) nu ar fi constituit în sine un temei de neînțelegeri și fricțiuni, ținînd seama de faptul că un grav pericol amenința patria și același dușman asupra poporului.

Linia de conduită a E.A.M. era aceea de atragere la lupta de eliberare a oricărui cetățean dornic să-și aducă contribuția la cauza națională. În acest sens E.A.M. aplica indicația partidului comunist de creare a unui larg front patriotic antihitlerist. Pe lîngă eforturile continui și răbdătoare ale E.A.M. pentru unirea tuturor forțelor

⁴² V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 606-607.

⁴³ A. Kédros, *op. cit.*, p. 258.

⁴⁴ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 200.

⁴⁵ A. Kédros, *op. cit.*, p. 260-262.

lor, o seamă de factori acționau într-un sens cu totul opus. O serie de personalități și grupări politice orbite de ura împotriva comunismului preferau să meargă pînă la trădarea intereselor majore ale țării, decît să colaboreze cu organizațiile de stînga. Agenții britanici — Misiunea militară în Grecia și ofițerii de legătură — au întreținut în permanență, pe baza instrucțiunilor de la Cairo, surse de fricțiuni, mai ales între E.D.E.S. și E.L.A.S. Acordarea de ajutoare aproape în exclusivitate E.D.E.S., al cărui aport la lupta contra ocupanților era mai mult decît modest, subvenționarea masivă a acestei organizații indicau țelurile diplomației și armatei engleze de a se servi la sfîrșitul războiului de această organizație pentru a-și impune voința în Grecia. Fără a generaliza, trebuie spus că multe cadre ale E.D.E.S. — atît politice, cit și militare — se aflau pe poziții reacționare și au alunecat pe panta colaboraționismului, fără a înceta să facă parte din E.D.E.S. Însuși Zervas, care nutrea visuri de acaparare a puterii, părăsise atitudinea republicană — pe care o manifestase zgomotos — pentru a trimite două telegrame de supunere față de rege (9 martie 1943). Într-una din ele, adresată guvernului emigrant de la Cairo, Zervas declara că „nu numai că ar fi primul să salute reîntoarcerea regelui dacă poporul grec s-ar exprima liber în favoarea acestuia, dar chiar și în caz că împotriva voinței populare guvernul britanic ar dori reîntoarcerea regelui din considerente mai generale, el nu s-ar opune”⁴⁶.

Toate aceste împrejurări, ca și unele comportări rigide ale unora din cadrele E.L.A.S. au dus la ciocniri din ce în ce mai dese, soldate nu o dată cu pierderi de vieți omenești. Astfel, formația militară a E.K.K.A. a fost de cîteva ori desființată, într-una din ciocniri pierzîndu-și viața în chip regretabil chiar comandantul ei, colonelul Psarros.

Mai puternică decît E.K.K.A., mai bine dotată și echipată, E.D.E.S. și-a îndreptat cea mai mare parte a activității nu pentru lovirea ocupanților, ci pentru combaterea E.A.M.-E.L.A.S.

Manevrele de dezbinare ies și mai bine în relief dacă se ia în considerație faptul că, atunci cînd interesele britanice o cereau, E.D.E.S. dovedea suplețe și colabora rodnic cu E.L.A.S. Un asemenea moment l-a constituit vara anului 1943. După zdrobirea corpului său expediționar din Africa, Inaltul comandament hitlerist se aștepta la o debarcare în Europa pe coasta Mediteranei, dar nu

⁴⁶ *Ibidem*, p. 216.

putea încă preciza locul. Pentru armata engleză era foarte important ca nemții să fie deruțați și să-și disperseze forțele. Pregătind debarcarea în Sicilia, comandamentul din Orientul Mijlociu a pus în fața partizanilor greci sarcina de a intensifica acțiunile pentru a crea o diversivune și a imobiliza un număr mare de trupe fasciste cât mai departe de punctul real al invaziei. Atît E.L.A.S. cît și E.D.E.S. erau solicitate să-și intensifice activitatea în perioada 21 iunie — 14 iulie. Cu acest prilej, Misiunea militară britanică a manifestat o mare operativitate, obținînd ca în foarte scurt timp să fie aprobat și semnat proiectul întocmit de E.A.M. pentru coordonarea formațiilor de partizani și crearea unui comandament unificat. Este interesant că cu acest prilej, comandamentul forțelor britanice din Orientul Mijlociu a găsit posibilitatea de a recunoaște meritele E.A.M.-E.L.A.S. Astfel, într-o telegramă din 22 iunie 1943 se arăta de către generalul Wilson că „a constatat cu satisfacție că E.A.M. luptă pentru principiile de libertate așa cum au fost definite în Charta Atlanticului și că este la curent cu strălucitele rezultate ale Rezistenței militante a E.L.A.S. împotriva cotoritorilor...“.

La 5 iulie 1943 a fost semnată o înțelegere între Misiunea militară britanică și E.A.M.-E.L.A.S. În această convenție se prevedea că toate organizațiile de rezistență erau libere să-și păstreze numele și să recruteze luptători. Întreg teritoriul urma să fie împărțit în zone, delimitîndu-se ariile ce reveneau fiecărei organizații. În zonele unde activau mai multe organizații trebuia să se constituie un comandament unificat. Erau menționate o serie de măsuri care să reglementeze problemele de aprovizionare și să înlăture litigiile ⁴⁷.

De pe la mijlocul lunii iunie acțiunile partizanilor s-au intensificat. Coloane germane erau atacate și distruse, căile ferate și șoselele erau întrerupte în mod sistematic. În orice caz, vigoarea și frecvența atacurilor au îndemnat pe hitleriști să creadă în probabilitatea unui desant aliat pe coastele Greciei și i-au silit să mențină aici unități de elită a căror prezență în Italia le-ar fi permis, poate, respingerea debarcării în Sicilia. La 18 iulie 1944 generalul Wilson transmitea elogiile și mulțumirile sale detașamentelor de partizani greci pentru curajul și precizia cu care își îndepliniseră misiunile de luptă.

Activitatea curajoasă a patrioților greci stîrnea furia bestială a ocupanților. În tot cursul războiului, în întreaga Grecie și în

⁴⁷ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 82-84.

insule, trupele fasciste de ocupație au folosit cele mai sălbatice metode represive. Numeroase localități au fost distruse din temelii iar locuitorii masacrați : Kalavriha, Distomos, Kandanos etc., etc. Ocupanții au masacrat populația pentru a intimida pe partizani. Dar în ciuda tuturor acestor acte de teroare, Rezistența s-a dezvoltat continuu.

Organizațiile inițiate de germani și italieni pentru a slăbi moralul poporului și a-l dezbină au fost în mod energic demascate și lichidate. Principala organizație hitleristă a fost E.S.P.O. (Ethniko-Sossialistiki Politiki Organossis, Organizația politică național-socialistă), în care ocupanții au investit sume însemnate. Dar la 22 septembrie 1942 tinerii patrioți au reușit să arunce în aer sediul principal al acestei agenturi hitleriste. Explozia a însemnat și sfârșitul E.S.P.O. Alte încercări de a constitui organizații diversioniste au avut aceeași soartă. Mai periculoasă a fost însă crearea așa-numitelor „batalioane de securitate“, înarmate de germani pentru „lupta împotriva comuniștilor“. Aceste unități întreceau pe ocupanți în cruzime. Pentru faptele lor de trădare și împilare, mulți din membrii lor au fost executați de formațiile E.A.M.-E.L.A.S.

În condițiile create de creșterea presiunii militare aliate după debarcarea în Sicilia (10 iulie 1943) se produce în Italia lovitura de stat care antrenează căderea regimului fascist și arestarea lui Mussolini (25 iulie). Armata italiană trece printr-o perioadă de mare frământare și derută, un număr însemnat de ostași și ofițeri alăturându-se detașamentelor de partizani care luptau împotriva hitleriștilor, pentru libertatea Italiei.

În aceste împrejurări, trupele italiene de ocupație din Grecia devin practic inutilizabile, fraternizează cu partizanii, și naziștii sînt siliți să le înlocuiască cu unități germane.

La începutul lunii august 1943 s-a creat posibilitatea ca o delegație relativ numeroasă a forțelor de rezistență din munții Greciei să plece la Cairo. Avionul care transporta pe A. Tsimas, I. Tsirimokos (conducătorul E.L.D.), P. Roussos și K. Despotopoulos — din partea E.A.M.-E.L.A.S., K. Pyromaglou — din partea E.D.E.S. și C. Kartalis — din partea E.K.K.A., precum și cîțiva militari britanici, a decolat de pe un aerodrom clandestin, construit de luptătorii E.L.A.S. cu imense dificultăți, și a aterizat la Cairo în dimineața zilei de 13 august ⁴⁸.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 98-99.

După citeva zile, delegații forțelor de Rezistență din Grecia au avut o discuție cu premierul guvernului în exil, E. Tsouderos, la care au participat G. Exindaris — om politic trimis recent din Atena de partidele care fuseseră în opoziție în timpul regimului Metaxas — și fostul vicepreședinte al guvernului, P. Kannelopoulos.

La 17 august 1943 E. Tsouderos a primit o scrisoare semnată de I. Tsirimokos, P. Roussos, A. Tsimas, K. Despotopoulos — din partea E.A.M., K. Pyromaglou — din partea E.D.E.S., C. Kartalis din partea E.K.K.A., G. Exindaris din partea „partidelor coaliției democratice“ și P. Kannelopoulos din partea „partidului unitar“⁴⁹, în care reprezentanții partidelor și organizațiilor menționate constatau în *unanimitate* că pentru salvagardarea unității naționale — singura care putea asigura un rezultat favorabil luptei naționale și o evoluție normală a vieții politice a țării — era necesară o declarație autorizată prin care să se arate că regele nu se va reîntoarce în Grecia decât după ce poporul se va fi pronunțat asupra formei de regim pe care o dorește.

Două zile mai târziu, după o ședință agitată, Consiliul de Miniștri a ajuns la concluzia că scrisoarea primită reflecta voința mării majorității a poporului grec ca regele să nu revină înainte de a se ține un plebiscit, pentru a evita tulburări și chiar vărsări de sînge, declarînd „în unanimitate că acest punct de vedere coincide cu al său și însărcinează pe primul ministru să aducă la cunoștință M. S. Regelui această hotărîre a consiliului“⁵⁰.

Așadar, în acel moment forțele politice — atît organizațiile de rezistență, cît și partidele politice, inclusiv cele prezente în guvernul de la Cairo — ajunseseră la o poziție unanimă în problema care frămînta cele mai diferite straturi ale opiniei publice: forma de stat republicană sau monarhică. În fața acestui front unic, regele George s-a adresat în aceeași zi (19 august 1943) lui Churchill și Roosevelt, aflați la Conferința de la Quebec (11-24 august 1943). În telegrama sa, regele arăta că nu era dispus să facă o altă declarație decât cea din 4 iulie și le cerea „sfaturi“. În telegrama aceasta — pe care premierul britanic a publicat-o cu omisiuni în volumul V al „Memoriilor“ sale — George al II-lea făcea aluzie la un acord intervenit între el, Churchill și Roosevelt, ina-

⁴⁹ A. Kédros, *op. cit.*, p. 302-303.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 304.

inte de plecarea regelui de la Londra⁵¹. Asupra acordului nu există informații certe, dar se poate presupune — după pasajul eliminat de Churchill — că era vorba de o reglementare avînd în vedere, probabil, situația postbelică în întreaga Europă de sud-est, pentru care motiv Grecia trebuia să fie ținută ferm de imperialismul englez prin intermediul regimului monarhic. În orice caz, Tsouderos declara în cartea sa de amintiri că în calitatea sa de șef al guvernului n-a avut niciodată cunoștință despre conținutul acordului la care se referea regele⁵².

Ca urmare au început să se exercite presiuni brutale în special asupra delegaților Rezistenței. Într-o bună zi ei au fost conduși la aeroport pentru a fi expediați „acasă”. Doar protestul extrem de energetic al reprezentanților E.A.M. a împiedicat în ultima clipă îndeplinirea acestui plan. Dar discuțiile ulterioare nu au dus la nici un rezultat. Anglia și S.U.A. susțineau poziția regelui, astfel că delegații s-au întors în „Grecia liberă” la 14 septembrie⁵³.

În ultimele zile ale lunii decembrie 1943 ciocnirile între unitățile E.D.E.S. și E.L.A.S. au devenit mai puțin frecvente, în timp ce, la sugestia Misiunii aliate, se discuta posibilitatea unui armistițiu. Membrii Misiunii aliate motivau insistențele cu care încercau să obțină încheierea armistițiului prin intenția comandamentului din Orientul Mijlociu de a încredința forțelor de rezistență din Grecia un ansamblu de acțiuni pe scară largă, denumit în cod Operația „Arca”, proiectată pentru mijlocul lui aprilie 1944⁵⁴. Era vorba de atacarea și distrugerea căilor de comunicație cu scopul de a-i împiedica pe nemți să-și retragă echipamentul greu din Grecia, concomitent cu dezorganizarea forțelor naziste pentru a nu putea fi în stare să intre în acțiune imediat pe alt front, ci să fie nevoite a se regrupa. Cartierul general al E.L.A.S. s-a declarat de acord cu îndeplinirea acestei misiuni, specificînd că are trebuință de un sprijin material. Deși schema Comandamentului aliat fixa o împărțire arbitrară pe zone de luptă, neținînd seama de amplasarea forțelor de partizani și necesitînd transferuri anevoioase de unități și de comenzi, E.L.A.S. a acceptat indicațiile primite, din dorința de a ajuta acțiunile aliaților⁵⁵.

⁵¹ K. Pyromaglou, *op. cit.*, p. 315.

⁵² A. Kédros, *op. cit.*, p. 306-307.

⁵³ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 112.

⁵⁴ V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 611.

⁵⁵ A. Kédros, *op. cit.*, p. 386.

IMPORTANTE SUCESE ALE REZISTENȚEI ÎN ULTIMA PARTE A RĂZBOIULUI (1944-1945)

Anul 1944 a fost un an de cotitură pentru istoria Greciei. Mișcarea de rezistență, pornită din năzuința fierbinte a poporului grec de a-și elibera țara, de sub stăpînirea fascistă străină, a înregistrat succese deosebite. În același timp însă divergențele din sînul forțelor mișcării de rezistență aveau să îngreuiască această luptă eroică și plină de sacrificii.

La începutul anului 1944 ciocnirile dintre forțele E.L.A.S. și E.D.E.S. deveneau tot mai frecvente.

Dar, în timp ce E.L.A.S. făcea toate concesiile posibile, trupele E.D.E.S. au atacat, la 4 ianuarie 1944, unitățile E.L.A.S. pe frontul din Epir. Mobilizîndu-și forțele, E.L.A.S.-ul a reușit să respingă atacul și să înainteze în zonele deținute de E.D.E.S. Noua cerere de armistițiu, pe care Misiunea aliată o susținea energic, avea ca scop să salveze E.D.E.S. de la nimicirea totală. Cartierul general al E.L.A.S. a formulat, pe scurt, condițiile de armistițiu în felul următor: generalul Zervas să dea o declarație de condamnare a acelor conducători ai E.D.E.S. care colaborau cu germanii și cu guvernul-marionetă; toate unitățile să rămînă pe pozițiile ocupate la încheierea armistițiului; să aibă loc o consfătuire a diferitelor organizații, la care să asiste Misiunea aliată, cu obiectivul de a crea o armată de rezistență unică și un guvern de unitate națională. În tendința de a ajunge la un rezultat, E.L.A.S. a consimțit ca la conferință să se discute doar chestiunile militare. Armistițiuul a intrat în vigoare în noaptea de 3 spre 4 februarie 1944⁵⁶.

Armistițiuul a incurcat planurile germanilor. Ei contau pe conflictul dintre partizanii E.D.E.S. și E.L.A.S., pentru a-i zdrobi pe aceștia din urmă. Pornite din Ianina și Metsovo, trupele ocupanților au atacat cu forțe considerabile detașamentele E.L.A.S. la Pramanda și Agnanda. Gruparea din Epir a E.L.A.S. a concentrat detașamente puternice de partizani și a chemat în ajutor locuitorii satelor ca să transporte armamentul și muniția. Este interesant de remarcat că țărani, obișnuiți cu tactica E.D.E.S. de retragere fără luptă din fața germanilor, au rămas impresionați de combativitatea unităților E.L.A.S., ceea ce a sporit încrederea lor în victoria luptei pentru libertate, determinîndu-i să sprijine cu entuziasm Rezistența și chiar să ceară a fi înrolați în E.L.A.S.

⁵⁶ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 148-151.

Fasciștii au suferit pierderi însemnate și au fost nevoiți să se retragă în grabă la bazele de pornire ⁵⁷.

După repetate amînări sub diferite pretexte, la 15 februarie 1944 s-a deschis, la Myrophillo, pe malul râului Acheloos, conferința organizațiilor de rezistență din Grecia. E.L.A.S. era reprezentat de Stefanos Sarafis, Petros Roussos și Babis Claras ; E.D.E.S. era reprezentat de Komninos Pyromaglou, colonelul Nikolopoulos și Vergotis, iar E.K.K.A. de C. Kartalis, colonelul Psarros și S. Doukas. La conferință participa și colonelul britanic Chris Woodhouse, reprezentînd însă nu numai Comandamentul aliat din Orientul Mijlociu, ci și comandamentul militar al guvernului grec de la Cairo ⁵⁸.

Sarafis relatează că de la cartierul său general i se telefonase pentru a fi informat despre discuțiile pe care le avuseseră delegații E.K.K.A. cu reprezentanții C.C. al E.A.M., în cursul cărora se declaraseră de acord, în principiu, cu poziția E.A.M. ⁵⁹.

În prima ședință C. Kartalis a fost ales președinte al Conferinței. Delegația E.L.A.S. a cerut ca generalul Zervas, comandantul forțelor E.D.E.S., să facă o declarație de dezavuare a fruntașilor organizației care intraseră în legături de colaborare cu guvernul din Atena ori cu germanii. Întrucît declarația redactată anterior de Zervas avea un sens restrictiv, reprezentanții săi au trebuit să-i dea o formulare mai cuprinzătoare. O altă propunere a E.L.A.S. a fost aceea de a condamna public așa-numitele „batalioane de securitate“ și toate forțele armate care se puseseră în serviciul ocupanților. Astfel a fost adoptată următoarea declarație :

„Organizațiile E.A.M.-E.L.A.S., E.D.E.S., E.K.K.A., Comandamentul militar grec din Egipt și Misiunea aliată în Grecia, prin delegații lor, declară următoarele : 1) Consideră guvernul Rallis și pe toți aderenții acestuia ca agenți în serviciul invadatorilor, pe care îi sprijină în toate chipurile să terorizeze și să extermine poporul grec și să se opună efortului național și efortului națiunilor aliate. 2) Consideră pe toți cei înrolați în unitățile speciale de securitate, în batalioanele de evzoni și de jandarmerie organizate de guvernul Rallis și înarmate și conduse de ocupanți, ca și orice altă creație a cotropitorilor și a guvernului Rallis, ca dușmani ai națiunii, criminali de război și răspunzători în fața națiunii pen-

⁵⁷ *Ibidem*, p. 151-152.

⁵⁸ A. Kédros, *op. cit.*, p. 380.

⁵⁹ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 156.

tru actele lor de trădare. 3) Cheamă pe toți cei ce aparțin sus-numitelor unități să le părăsească imediat. Nici o cruțare nu vor avea după publicarea prezentului avvertisment. (Undeva în munții Greciei, 19 februarie 1944.)⁶⁰

Dar, mai departe, discuțiile s-au împotmolit. Propunerea E.L.A.S. de a se discuta formarea unui guvern de unitate națională a fost respinsă de E.D.E.S., E.K.K.A. și reprezentantul britanic, pe motiv că la o asemenea discuție trebuie să ia parte și guvernul din emigrație (deși E.K.K.A. acceptase cu câteva zile în urmă punctul de vedere al E.A.M.). Dezbaterea problemei unificării trupelor de partizani a fost lungă și dificilă din cauza obstrucțiilor sistematice pe care le făceau reprezentanții E.D.E.S., E.K.K.A. și ai Comandamentului aliat. De fapt, intenția britanicilor era aceea de a extinde în mod artificial influența E.D.E.S., în dauna E.L.A.S., care ducea greul operațiunilor. În acest sens este concludentă o telegramă trimisă în acel moment de Comandamentul aliat din Cairo reprezentantului său, pe care o publică K. Pyromaglou în cartea sa „Calul troian“ :

„1. Credem că E.L.A.S. va cere crearea unei armate de andarți având drept cartier general actualul Cartier general al E.L.A.S. El va încerca de asemenea să obțină cu orice preț formarea unui guvern de coaliție pe teritoriul grec. ...Aceasta ar însemna integrarea lui Zervas și a lui Psarros în rândurile E.L.A.S. cu o reorganizare a Cartierului general al andarților.

2. Conform instrucțiunilor ce au fost date lui Chris Woodhouse această eventualitate trebuie înlăturată. Acordul trebuie să se facă pe baza împărțirii teritoriului în zone, potrivit cu necesitățile planului «Arca»...

...Prezența telegramă nu va fi arătată lui Zervas, pentru ca chestiunea să nu pară hotărâtă dinainte. Folosiți-o pentru a orienta pe Zervas în revendicările sale, astfel ca el să înțeleagă că îi sînt necesare unele atuuri în vederea tratativilor⁶¹.

La insistențele lui Zervas, spre sfîrșitul lunii februarie locul conferinței a fost mutat la Plaka, pe malul riului Arakhthos. Generalul Zervas a dovedit cu acest prilej o extremă neîncredere, cerînd retragerea trupelor E.L.A.S. din împrejurimi și neacceptînd să vină decît însoțit de o escortă de vreo sută de oameni puternic înarmați. Dar nici așa Zervas nu se simțea în siguranță, ceea ce l-a făcut pe Sarafis să-i spună că prezența sa era o garanție sufi-

⁶⁰ *Ibidem*, p. 157.

⁶¹ Reprodușă după A. Kédros, *op. cit.*, p. 390-391.

cientă, ținând seama de disciplina unităților E.L.A.S., care dacă au primit ordin să-l respecte, vor îndeplini ordinul, iar dacă ar primi un ordin contrar, nici o escortă a lui Zervas nu ar putea împiedica executarea lui ⁶².

În aceste condiții conferința nu făcea nici un progres. În ultima zi, la 29 februarie, S. Sarafis a făcut o declarație în numele E.L.A.S., propunând ca armistițiul de fapt cu E.D.E.S. să se transforme într-o încetare definitivă a ciocnirilor, ca trupele să rămână pe pozițiile ocupate în acel moment, ca aceasta să servească drept punct de pornire pentru cooperarea viitoare. Această declarație, urmărită la început cu neliniște de ceilalți participanți, a fost primită cu un sentiment de ușurare, datorită caracterului ei neașteptat de concesiv. Toți se așteptau ca după eșecul conferinței de la Plaka, E.L.A.S. să reia luptele, urmărind lichidarea E.D.E.S. Colonelul Woodhouse era pregătit să citească o notă a Comandamentului din Orientul Mijlociu, interzicând reluarea ostilităților și aruncînd, bineînțeles, răspunderea asupra E.L.A.S.

Procesul-verbal al Conferinței de la Plaka consemna acceptarea propunerii făcute de E.A.M.-E.L.A.S., stabilind modalitatea de traducere a ei în practică.

Trebuie spus că E.L.A.S. a luat toate măsurile pentru aducerea la îndeplinire a celor stabilite prin acordul de la Plaka, ceea ce nu se poate spune despre ceilalți semnatari. E.L.A.S. își concentra eforturile în lupta împotriva ocupanților. Ofensiva acestora, dezlănțuită spre sfîrșitul conferinței de la Plaka chiar în direcția acestei localități, a fost respinsă după lupte grele, cu sprijinul entuziast al populației locale. În Macedonia și în multe alte regiuni detașamentele E.L.A.S. aruncau în aer sau făceau să deraieze trenurile germane, potrivit planului operațional „Arca”. Cu toate acestea, Comandamentul aliat refuza să procure arme și muniții pentru E.L.A.S., pretextînd că nu dispune de avioane, că nu poate sprijini acțiunile care nu intrau în planul „Arca” — parcă n-ar fi fost vorba de atacarea dușmanului comun! —, că nu este interesat ca E.L.A.S. să aibă mai mult de 10 000 de combatanți. Zadarnice erau toate argumentele. Misiunea militară aliată a propus E.L.A.S.-ului să-și transporte ajutoarele ce i se atribuiseră prin mijloace proprii din Turcia. Neavînd altă soluție — afară de încetarea sau slăbirea luptei contra invadatorilor —, Armata Populară de Eliberare Greacă a mobilizat flota sa (E.L.A.N.) în acest scop. Începînd din februarie 1944, micile vase ale E.L.A.N.

⁶² S. Sarafis, *op. cit.*, p. 162-164.

înarmate în grabă cu mitraliere și, uneori, cu tunuri ușoare, din care multe capturate de la nemți, au făcut de nenumărate ori drumul între golful Smirna și Pelion, pe coasta Mării Egee, de unde încărcătura era transportată cu imense dificultăți printre posturile germane pînă la diferitele unități E.L.A.S. Escadra a IV-a din Pelion, care a primit această sarcină, a efectuat cu vasele sale, avînd un deplasament total de circa 250 tone, peste 40 de transporturi în timp de opt luni, dovedind măiestrie, abnegație și curaj în periculoasele lor curse. Spre gloria bravilor partizani, trebuie subliniat că pînă la Eliberare nici un singur vas nu a fost scufundat și nu a căzut în mîinile inamicului.

În timp ce cu grele sacrificii E.L.A.S. își asigura aprovizionarea, forțele E.D.E.S., care se abțineau în mod practic de la atacuri contra ocupanților, primeau din belșug tot ce cereau, Comandamentul aliat sprijinindu-le să-și sporească numărul de oameni, acordîndu-le o dublare a soldei pe care o primeau în lire engleze (Merită amintit că în cadrul E.L.A.S. era interzisă plata oricărei solde) ⁶³.

Așa cum arată S. Sarafis în memoriile sale :

„Numai datorită eforturilor intense ale E.T.A. (Epimelitia Tou Andarti, Serviciul de intendență al partizanilor) și neasemuitei generozității a poporului grec am reușit să acoperim nevoile și să ne sporim forța în comparație cu cerințele sarcinilor noastre. Dacă Aliații ne-ar fi ajutat, am fi putut atunci crea o armată de 100 000 de oameni sau chiar mai mult și am fi realizat Eliberarea mult mai devreme sau cel puțin am fi silit pe nemți să imobilizeze forțe mult mai mari în Grecia pentru a încerca să mențină țara sub ocupație“ ⁶⁴.

Lupta împotriva crotopitorilor dusă de poporul grec era în același timp o luptă pentru rînduieii democratice, pentru libertăți de care să se bucure masele populare. De aceea, foarte de timpuriu acțiunile militare sînt însoțite de introducerea unor forme de autoconducere în diferite localități. Pentru prima oară, la 11 octombrie 1942, fruntașii E.A.M. din Kleitsos (Evrithania) au convocat o adunare care a ales un comitet format din șapte membri, însărcinat cu autoconducerea localității. Inițiativa s-a extins rapid și, la 4 decembrie 1942, secretarii comitetelor sătești din Evrithania au elaborat un prim „Cod pentru autoconducere și justiție populară“, adoptat în curînd și în Thessalia occidentală, pentru ca ulte-

⁶³ *Ibidem*, p. 97.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 169-171, 282.

rior să se extindă în toate regiunile eliberate. Comitetele sătești se compuneau din secretarul E.A.M., reprezentanții E.A., E.P.O.N. și E.T.A., alături de notabilitățile locale ⁶⁵.

În ciuda dificultăților, Frontul Național de Eliberare milita pentru crearea unui guvern de largă concentrare națională împreună cu toate forțele care combăteau pe ocupanți. Plenara a X-a a C.C. al Partidului Comunist Grec, ținută la începutul lunii ianuarie 1944, și-a însușit propunerea C.C. al E.A.M. pentru crearea unui guvern de coaliție ⁶⁶. Cu asemenea instrucțiuni au sosit în primele zile din februarie Tsirimokos și Porfiroghenis la Cartierul general al E.L.A.S., împuterniciți de C.C. al E.A.M. să ducă tratative cu reprezentanții diferitelor partide politice și ai guvernului din emigrație pentru crearea unui astfel de guvern, iar dacă tentativa ar fi eșuat să constituie o autoritate politică centrală în munți, ca un fel de guvern provizoriu ⁶⁷.

Partidele politice tradiționale nu au răspuns la propunerile E.A.M., iar obstrucția făcută de E.D.E.S. și E.K.K.A. la conferința de la Plaka a arătat clar că nu se mai putea aștepta. La 10 martie 1944 s-a constituit, la Viniani, Comitetul Politic de Eliberare Națională (Politiki Epitropi Ethnikis Apelevtherosis, P.E.E.A.), depunând jurământul în fața parohului local, în prezența mitropolitului Ioachim din Kozani. Deși fusese invitată la ceremonie, Misiunea aliată a fost absentă pentru a arăta că nu recunoaște P.E.E.A. ⁶⁸ Noul organism avea ca sarcină : a) organizarea și conducerea luptei pentru eliberarea națională ; b) administrarea regiunilor eliberate ; c) asigurarea suveranității poporului în întreaga țară.

Componența P.E.E.A. era următoarea : președinte și secretar la afaceri externe — colonelul E. Bakirdjis, secretar la afaceri interne — G. Siantos ; secretar la justiție — I. Tsirimokos ; secretar la probleme de război — colonelul E. Mandakas ; secretar la agricultură — K. Gavrilidis. La 18 aprilie 1944 P.E.E.A. este lărgit. Juristul Alexandros Svolos, profesor la Universitatea din Atena, devine președinte al P.E.E.A., în timp ce E. Bakirdjis deține funcțiile de vicepreședinte al P.E.E.A. și secretar la aprovizionare. N. Askoutis era numit secretar la comunicații, S. Hadjibeis, secretar la economia națională, iar doi eminenți profesori universi-

⁶⁵ A. Kédros, *op. cit.*, p. 409-410.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 407.

⁶⁷ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 153.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 172.

tari, A. Anghelopoulos și P. Kokkalis, primeau portofoliile de finanțe și, respectiv, igienă⁶⁹.

După constituirea P.E.E.A., care a preluat funcțiile de guvern democratic provizoriu, au fost organizate în toată Grecia — liberă sau ocupată — alegeri generale pentru Consiliul Național. La ele au participat peste un milion și jumătate de cetățeni. Pentru prima oară în Grecia au votat și femeile⁷⁰. De multe ori votul nu a fost numai „secret“ — așa cum cere un sistem democratic —, ci „clandestin“, din cauza teroarei întreținute de ocupanți⁷¹. Reprezentantii aleși s-au întrunit între 14 și 27 mai 1944 în satul Korik-hades (Evrithania), pe teritoriul eliberat. Consiliul Național — adevărat parlament ales în mod democratic — a confirmat P.E.E.A. în funcțiunile sale și a trecut la adoptarea unor legi și măsuri de mare importanță. Una dintre primele hotăriri ale Consiliului Național a fost aceea că membrii săi nu vor primi nici o indemnizație pentru funcția de consilier. Printr-un decret adoptat la 27 mai 1944, Consiliul Național aducea la îndeplinire o serie de vechi revendicări ale maselor. În acest decret, art. 2 glăsuia : „Orice putere emană de la popor și este exercitată de popor. Autoconducerea și justiția populară sînt instituțiile fundamentale ale vieții publice a Greciei“. După ce, prin articolul 75, decretul statua egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, bărbați și femei, în articolul 8 se preciza că „Principalul obiectiv al exercitării puterii este eliberarea națională“⁷². Într-o proclamație publicată de P.E.E.A. la 13 iunie 1944, scopurile luptei poporului erau definite clar : eliberarea națională și instaurarea unei democrații consecutive.

Reprezentantul britanic Chris Woodhouse — cunoscut prin antipatia sa față de forțele democratice — recunoaște caracterul larg al P.E.E.A. și faptul că, deși nu s-a intitulat guvern al țării, a exercitat atributele unui asemenea organism asupra teritoriului controlat de E.A.M., reprezentînd peste o jumătate din suprafața Greciei⁷³. În altă lucrare a sa, același autor scrie : „Obținînd controlul aproape asupra întregului teritoriu — cu excepția principalelor căi de comunicație utilizate de germani — E.A.M.-E.L.A.S. au dat țării lucruri pe care nu le cunoscuse anterior. Comunicațiile T.F.F., prin curieri și prin telefon n-au fost niciodată atît de bune,

⁶⁹ A. Kédros, *op. cit.*, p. 410.

⁷⁰ V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 612.

⁷¹ A. Kédros, *op. cit.*, p. 410.

⁷² V. Efraimidis, *op. cit.*, p. 613.

⁷³ C. Woodhouse, *op. cit.*, p. 386.

nici înainte, nici după aceea; E.A.M.-E.L.A.S. a construit și folosit chiar drumuri carosabile. Rețeaua sa de comunicații, inclusiv radiofonice, se întindea pînă în Creta și insula Samos, unde acționau partizani. Avantajele civilizației și ale culturii pătrundeau în munți pentru prima dată. Școlile, administrația locală, tribunalele și serviciile publice, a căror activitate fusese întreruptă de război, au fost repuse în funcțiune. Teatre, uzine, adunări parlamentare funcționează acolo pentru întâia oară... E.A.M.-E.L.A.S. a pus în mișcare ceva ce guvernul grec neglijase: un stat organizat în munții Greciei⁷⁴. Admițînd că P.E.E.A. era produsul unor realități obiective, C. M. Woodhouse adaugă: „Orice ar fi întreprins celelalte organizații (este vorba de formațiunile ostile față de E.A.M.-E.L.A.S. — *n.a.*) sau Misiunea Britanică, acest Stat liber tot s-ar fi constituit“.

Activitatea desfășurată de P.E.E.A. a avut un puternic ecou atît în Grecia, cît și în afara hotarelor ei, în special în rîndurile grecilor ce-și părăsiseră țara și doreau să-și aducă contribuția la eliberarea ei.

În Egipt se aflau o serie de unități ale armatei grecești care putuseră să se retragă în 1941. Marea majoritate a acestor trupe aveau o orientare democratică, antifascistă. De aceea, comportarea unor ofițeri metaxiști, încurajați de guvernul emigrat și de autoritățile britanice, punea la grea încercare răbdarea unor oameni care doreau să lupte pentru eliberarea patriei lor atît de cotropitori, cît și de fasciștii din interior. Aflînd de crearea P.E.E.A., o delegație de militari s-a prezentat la sfîrșitul lui martie 1944 la primul ministru Tsouderos pentru a-i înmîna o moțiune semnată de imensa majoritate a soldaților, marinarilor și ofițerilor. Ei cereau acceptarea propunerilor P.E.E.A. pentru constituirea unui guvern de uniune națională.

Drept răspuns, forțe motorizate britanice au încercuit și dezarmat două regimente grecești cantonate la Kassassin. Valul de proteste pe care le trezește această măsură impune demisia lui Tsouderos, dar Churchill îl obligă să revină. La 4 aprilie 1944 poliția engleză și egipteană arestează numeroși fruntași muncitori și docheri greci din Alexandria. Ca urmare, Brigada I și flota greacă se ridică împotriva guvernului. Autoritățile militare britanice procedează cu cea mai crasă duplicitate, promițînd că vor admite plecarea pe front a brigăzii, dar în fapt dezarmînd-o și trimițînd pe soldații și ofițerii antifasciști într-un lagăr de concentrare, după un rușinos asediu de peste două săptămîni. Aceeași

⁷⁴ C. Woodhouse, *Apple of Discord*, London, 1946, p. 146-147.

tactică dezonorantă este folosită de britanici și împotriva flotei grecești. În felul acesta, 20 000 de combatanți de elită au fost aruncați în lagăre de concentrare în plin deșert, în loc să fie folosiți — potrivit voinței lor în repetate rânduri exprimate — în lupta împotriva fasciștilor. Dar planurile imperialismului britanic urmăreau după război înfeudarea Greciei față de Anglia, și o asemenea forță militară, călită în bătălii, fermă în convingerile sale democratice, ar fi constituit o piedică în calea intențiilor de înrobire ⁷⁵.

Ca urmare a frământărilor care avuseseră loc în rîndurile trupelor grecești din Orientul Mijlociu s-a produs o schimbare în conducerea guvernului din emigrație : la 14 aprilie 1944, în locul lui Tsouderos a fost instalat ca prim-ministru Sofoklis Venizelos (fiul cunoscutului fruntaș Eleftherios Venizelos), pentru a fi înlocuit, la rîndul său, cu G. Papandreu. Acesta din urmă se declara adept al „unității naționale“ și al creării unui guvern de coaliție. Pe baza unei invitații a guvernului emigrat, o delegație — formată din A. Svolos, N. Askoutis și A. Anghelopoulos din partea P.E.E.A., M. Porfiroghenis și Stratis din partea E.A.M., P. Roussos din partea P. C. Grec și S. Sarafis ca specialist în probleme militare — a plecat pentru a participa la o conferință cu celelalte forțe politice și cu guvernul în exil. În prealabil a avut loc o ședință a P.E.E.A. pentru a fixa linia de conduită și limitele concesiilor ce puteau fi făcute. Delegația a străbătut o bună parte din Grecia pînă la aerodromul, de unde urma să zboare spre Orientul Mijlociu. Pe tot parcursul a întîlnit o puternică adeziune la cauza pe care o reprezentau E.A.M., P.E.E.A., E.L.A.S. și forța conducătoare a luptei lor — partidul comunist. Apoi, cu avionul, delegația a ajuns la Cairo și apoi în Liban, unde, la 17 mai 1944, a început conferința, în apropiere de Beirut ⁷⁶. În afară de delegații citați mai sus, la conferința din Liban participau trei reprezentanți ai E.D.E.S. în frunte cu K. Pyromaglou, precum și C. Kartalis din partea E.K.K.A.

În afară de delegații rezistenței, la conferință luau parte : primul ministru G. Papandreu, Kannelopoulos, Venizelos, Vassiliadis, colonelul Stathopoulos, Theotokis, Dragoumis, Londos, Sofianopoulos, Sakalis și generalii Stathatos și Ventiris.

Conferința s-a deschis în condiții de puternice presiuni asupra delegaților cu vederi democratice. Sperînd, probabil, că S. Sa-

⁷⁵ A. Kédros, *op. cit.*, p. 411-413 ; S. Sarafis, *op. cit.*, p. 182.

⁷⁶ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 196.

rafis ar putea fi manevrat mai ușor, acesta a fost separat de restul delegației sub pretextul unor convorbiri urgente pe teme militare cu comandamentul din Orientul Mijlociu. Aflat în primele zile din mai 1944 pe aeroportul din Bari, S. Sarafis — după un an și jumătate petrecut în munți — făcea o comparație între hrana îmbelșugată servită la popota militarilor anglo-americani și condițiile grele în care trăiau partizanii.

„Mîncarea noastră de bază — scrie Sarafis — era fierțură de porumb, făină, de ovăz și fasole, adesea fără ulei; doar din cînd în cînd se întîmpla să fie și puțină carne. În munți, rar aveam măcar o ceașcă de ceai de ierburi cu un pumn de stafide. Aceasta era situația la comandament, la popota ofițerilor; în unități era și mai rău. Gîndurile îmi zburau la andartii noștri și la oamenii din sate care n-aveau nici de unele. Și totuși, flămînzi, dezbrăcați și desculți, lipsiți chiar de muniții, ostașii și poporul luptau împreună din răspuțeri pentru alungarea dușmanilor, pentru eliberare. Ei nădăjduiau că imediat după ce vor înfăptui aceasta, odată cu libertatea vor urma toate lucrurile bune promise de aliații noștri: satele lor vor fi reclădite și dezvoltate; toți vor avea îmbrăcăminte, hrană îndestulătoare și libertate reală. Consideram că era de datoria mea să atrag atenția Înaltului comandament din Orientul Mijlociu și guvernului emigrat asupra situației și tuturor nevoilor noastre”⁷⁷.

La aceste întîlniri însă nu s-au discutat de fel situația și activitatea E.L.A.S., planuri de perspectivă, modalități practice de coordonare și sprijinire a acțiunilor partizanilor, ci problema dizolvării E.L.A.S. (!) și a creării unei armate regulate prin recrutare pe baza contingentelor. În general, reprezentanții P.C.G., E.A.M., P.E.E.A. au fost izolați de orice legătură cu exteriorul „din motive de securitate“.

Papandreu a deschis conferința printr-un discurs violent și insultător îndreptat contra E.A.M.-E.L.A.S. Nesocotind adevăruri elementare, primul ministru încerca să izoleze Rezistența activă, acuzînd-o de „terorism“, procedînd astfel după un plan stabilit dinainte cu cele mai înalte autorități britanice. Supuși unui atac concentric și unor presiuni morale și politice, delegații E.A.M.-E.L.A.S.-P.E.E.A. au fost siliți să consimtă la concesi, printre care semnarea unei platforme a conferinței, denumită apoi „Chartă Națională“. Acest document, fără a consemna nici una din revendicările precise cu care veniseră delegații Rezistenței de stînga,

⁷⁷ *Ibidem*, p. 187.

cuprindea o serie de formulări care înclinau balanța în favoarea tezelor guvernului în exil și ale celorlalte forțe de dreapta. Dar elementele reacționare nu au reușit să obțină o hotărâre de lichidare a E.L.A.S. Aceasta se explică prin deosebirea de optică între forurile politico-diplomatice britanice și cele militare. Comandamentul din Orientul Mijlociu era înclinat să privească mai realist problemele luptelor care dezorganizau spatele frontului inamic. De aceea nu a fost de acord — pentru moment — cu desființarea E.L.A.S., comunicînd în scris lui Papandreu acest punct de vedere ⁷⁸.

Charta din Liban cuprindea opt puncte :

1. Reorganizarea forțelor armate din Orientul Apropiat și restabilirea disciplinei în cadrul lor.

2. Unificarea tuturor organizațiilor de rezistență din Grecia și subordonarea lor unui guvern unic, precum și mobilizarea, la momentul potrivit, a tuturor forțelor de luptă ale națiunii împotriva ocupantului.

3. Lichidarea terorismului și asigurarea securității și libertății politice a poporului în regiunile rurale pe care ocupanții vor fi siliți să le evacueze.

4. Trimiterea de alimente și medicamente în Grecia.

5. Consolidarea, după eliberare, în înțelegere cu forțele aliate, a ordinii și libertății poporului grec pentru a putea hotărî în mod suveran, fără vreo presiune materială ori morală, asupra regimului politic și social pe care îl dorește.

6. Sancționarea severă a trădătorilor și a celor care au exploatat mizeria poporului grec.

7. După eliberare, satisfacerea imediată a nevoilor materiale ale poporului grec.

8. Apărarea intereselor naționale grecești ⁷⁹.

Documentul a fost semnat la 20 mai 1944. Peste cîteva zile delegația P.E.E.A., care aștepta instrucțiuni la Cairo, a primit o telegramă exprimînd dezacordul și mirarea celor rămași în munți față de conținutul Chartei atît de diferit de indicațiile date la plecare. S. Sarafis a fost însărcinat să se întoarcă pentru a informa P.E.E.A. și a explica ce se întimplase. De altfel, Sarafis participase la conferință în calitate de expert pentru problemele militare, iar sarcinile sale de comandant al E.L.A.S. îi reclamau prezența în munți ⁸⁰.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 208.

⁷⁹ A. Kédros, *op. cit.*, p. 416-422.

⁸⁰ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 209-211.

Restul delegației (cu excepția lui Porfiroghenis, care a plecat și el peste câteva zile) a rămas în continuare la Cairo. Între timp, Papandreu, care fusese reconfirmat ca prim-ministru la 25 mai 1944, a operat remanieri în cabinetul său, rezervând pentru E.A.M. doar cinci ministere (circa 25%, față de cerința P.E.E.A. de a se acorda jumătate din numărul departamentelor), deși ca premier el cumula și posturile de ministru de externe și de război. Totodată, guvernul Papandreu a luat măsuri drastice (inclusiv condamnări la moarte) împotriva militarilor greci care se răsculasera în aprilie.

În fața acestei comportări, la 7 iulie Porfiroghenis și Sarafis au adresat lui Papandreu o telegramă de protest față de încălcarea Chartei semnate, al cărei spirit era — în accepțiunea forțelor democratice — realizarea unității naționale prin concilierea tuturor elementelor patriotice. De asemenea, telegrama reproșa nepublicarea de către guvern a declarației de condamnare a „batalioanelor de securitate“ (acceptată la conferință).

O altă telegramă a fost expediată în aceeași zi, sub semnătura lui Bakirdjis, Siantos și Hadjibeis, cerînd unele modificări în Chartă și constituirea unui guvern format din 15 membri, din care 7 să aparțină E.A.M., inclusiv ministerul de interne (cu atît mai mult, cu cît Grecia — cu excepția orașelor mari și a căilor de comunicație — era, de fapt, sub controlul acestei organizații).

Răspunsul lui Papandreu — concertat cu autoritățile engleze — a fost o respingere grosolană a cererilor, forțînd producerea unei rupturi. Versat în manevre de culise, sprijinit de și mai viclenii săi parteneri englezi, Papandreu profitase de lipsa de experiență a delegaților E.A.M. obișnuiți să lupte cu curaj împotriva ocupanților, să mobilizeze masele și să le organizeze, dar prea cinstiți ca să se angreneze în meschinele jocuri duplicitate ale unor politicieni lipsiți de scrupule.

Animați de dorința sinceră de a găsi totuși o cale de ieșire din impas, conducătorii E.A.M. și P.E.E.A. au făcut o nouă încercare, comunicînd la 29 iulie 1944, printr-o telegramă, că acceptau participarea la un guvern de uniune națională cu o singură condiție: demisia lui G. Papandreu. De astă dată puternicii patroni imperialiști au intervenit direct în treburile interne ale Greciei; așa cum comunicau la 10 august miniștrii Venizelos, Milonas și Sakalis, într-un mesaj adresat P.E.E.A., „guvernul britanic a transmis în mod confidențial că nu acceptă o schimbare a președintelui Consiliului în ajunul Eliberării“. Mergînd pe linia concesiilor, chiar dincolo de o limită admisibilă — cum s-a apreciat, pe bună dreptate, mai tîrziu —, Svolos (P.E.E.A.), Partsalides (E.A.M.) și Sian-

tos (P.C.G.) au trimis, la 15 august, o telegramă lui S. Venizelos la Cairo prin care anunțau acordul lor de a participa la guvern fără a mai pune vreo altă condiție⁸¹. S. Sarafis relatează că la întoarcerea sa, după o lungă inspecție a diferitelor sectoare de luptă, a găsit o mare fierbere la P.E.E.A. cauzată de pregătirile pentru plecarea spre Cairo a miniștrilor ce trebuiau să-și ia locul în guvernul de uniune⁸². (Era vorba de A. Svolos, I. Tsirimokos, Zevgos și Porfiroghenis).

În septembrie, guvernul grec astfel remaniat a fost somat de aliați să părăsească reședința din Cairo — unde se afla în mijlocul unei relativ numeroase aglomerații grecești, care putea exercita o anumită influență — și să se stabilească în Italia, lângă Salerno. E.L.A.S. a fost obligat să semneze un acord, la Caserta, care punea formațiile de rezistență grecești sub comanda generalului englez Scobie, care, deși nu avea dreptul să intervină în afacerile interne ale Greciei, căpăta, în fapt, puteri discreționare asupra întregului teritoriu grec. Acordul de la Caserta (26 septembrie 1944) a constituit încă o manevră imperialistă pentru a pregăti subjugarea Greciei după plecarea nemților.

Între timp, evenimente de covârșitoare însemnătate aveau loc în sud-estul Europei.

Insurecția națională antifascistă armată de la 23 august 1944 din România a dat o lovitură extrem de puternică sistemului militar fascist din Balcani, aducând o importantă contribuție la dezorganizarea și prăbușirea frontului german. Comentând implicațiile marii răsturnări din România, ziarul american „Christian Science Monitor” scria la 24 august 1944: „Pierderea României înseamnă dispariția rapidă a tuturor vestigiilor dominației Axei în Balcani...”, iar mai departe: „garnizoanele germane din Grecia și insulele Mării Egee vor fi izolate și lăsate în mâinile grecilor, care au multe să le spună”. La 25 august, într-o emisiune a postului de radio Londra se sublinia că „ruperea alianței cu Germania înseamnă amenințarea diviziilor germane din Grecia”⁸³.

Dar acestea nu erau doar niște considerații făcute de gazetari ostili Reichului. Chiar vîrfurile armatei hitleriste erau nevoite să tragă aceleași concluzii, așa cum rezultă și din raportul depus chiar în acele zile pe masa fîhrerului de mareșalul Keitel și generalul

⁸¹ A. Kédros, *op. cit.*, p. 426 ; vezi și C. M. Woodhouse, *op. cit.*, p. 386.

⁸² S. Sarafis, *op. cit.*, p. 236.

⁸³ Citat după T. Caraciuc, *August 1944. Ecouri și semnificații internaționale*, în „Lumea”, nr. 35 din 21 august 1969.

Guderian, care apreciau că una din consecințele actului de la 23 august va fi „pierderea teritoriului nu numai al României, ci și al Bulgariei, Iugoslaviei și Greciei, punînd în pericol toată armata germană din Balcani“. Previziunea nu a întîrziat să se confirme, astfel că Buletinul informativ al comandamentului german, din 15 octombrie 1944, consemna că una din cauzele principale ale retragerii din bazinul răsăritean al Mediteranei fusese acțiunea României, care crease „o amenințare pentru spatele pozițiilor germane din Balcani. Datorită acestui fapt — se arăta în continuare — noi sintem nevoiți să evacuăm trupele germane din Grecia de sud. Trupele noastre au început retragerea din insulele Mării Egee și din Peloponez încă de acum cîteva săptămîni. Ultimele ariergărzi au părăsit fără luptă Grecia la 12 octombrie“⁸⁴.

Prăbușirea ultimelor speranțe naziste în Grecia și Balcani sint consemnate și în declarațiile date de fostul „Oberbefehlshaber Süd-Ost“, generalul de aviație Alex. von Löhr, în fața organelor de anchetă iugoslave după capitulare. El arăta că Grupul de armate german „E“ acționa în Grecia, Albania și Croația, avînd misiunea de a menține litoralul maritim și cele două mari porturi Pireu și Salonic, ca și căile de comunicație. Cînd România a răsturnat jugul fascist, Grupul de armate „E“ s-a văzut în pericol și s-a pus acut problema evacuării Greciei, urmînd ca sarcinile acestui grup să fie preluate de Corpul 21 munte care staționa în Albania. Von Löhr declara că era necesară crearea unui front defensiv pentru a permite ca armamentul, proviziile din depozite și personalul să ajungă neîntîrziat pînă la grosul forțelor germane.

Menținerea litoralului grec era de o mare importanță pentru situația militară în Mediterana de est. Retragera era legată de însemnate dificultăți, printre care capacitatea insuficientă a căilor ferate, sabotajele partizanilor, lipsa de vase adecvate (un singur vas era amenajat pentru a putea încărca tancuri), dominația mării de către forțele aliate etc. Au reieșit lipsuri serioase în organizarea luptei defensive și penuria de combustibil pentru mașini. După spusele lui von Löhr, Grupul de armate „E“ avea ca sarcină, în primul rînd, să sprijine unitățile de pionieri în retragerea grabnică a garnizoanelor de pe insulele din sud-estul Mării Egee și concentrarea lor în insulele Rhodos și Creta, de unde, pe calea aerului sau cu vapoarele, să fie aduse în regiunea Atenei. Grupul de armate „E“ a început retragerea de pe insule, din Grecia și din Alba-

⁸⁴ Citat după *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, Editura politică, București, 1965, p. 31.

nia cu un efectiv de 350 000 de oameni și 10 000 de mașini de diferite tipuri. Von Löhr recunoștea că au reușit să evacueze 35 000 de militari răniți și bolnavi ⁸⁵.

Deși se aflau într-o situație lipsită de perspective, forțele hitleriste au continuat să întreprindă operații puternice împotriva Rezistenței grecești. În luna iunie, „batalioane de securitate“, sprijinite de germani, au organizat raiduri în cartierele periferice ale Atenei, unde E.A.M.-E.L.A.S. dispuneau de forțe însemnate. În multe locuri, fasciștii au suferit pierderi mari și nu au reușit să-și îndeplinească planurile de terorizare și decimare a populației, dar și patrioții au dat jertfe grele. La Kalithea, clădirea în care își avea sediul comandamentul local al E.L.A.S. a fost apărată contra a sute de atacanți de către opt partizani, avînd între 17 și 25 de ani. Cînd li s-au terminat munițiile, tinerii eroi au intonat imnul național și apoi s-au sinucis, pentru a nu cădea vii în mîinile dușmanilor. A doua zi mii de cetățeni asistă la funeraliile celor căzuți. Pînă spre sfîrșitul lunii august nemții și colaboraționiștii se dezlănțuie cu sălbăticie contra patrioților. Torturi, execuții sumare, deportări, nimic nu înfricoșează un popor dornic de libertate. La 26 iulie, de pildă, trecătorii au găsit în stradă corpul oribil mutilat și parțial ars al unei femei. Era Elektra Apostolou, cadru de nădejde al partidului comunist și militantă activă în Rezistență. Arestată de siguranța fascistă, a refuzat să facă cea mai mică declarație ⁸⁶.

Atacurile forțelor E.L.A.S. — deși stînjinite de hărțuielile cu E.D.E.S. și lipsite de orice aprovizionare din partea britanicilor — au lovit puternic unitățile germane care încercau să se retragă din Grecia fără a pierde din efective și din tehnica de luptă. Căile ferate erau continuu întrerupte de sabotaje și explozii, coloanele germane nu scăpau numeroaselor ambuscade și pierderile erau din ce în ce

⁸⁵ Documentul cuprinzînd relatările generalului Alex. von Löhr aflate în arhiva Institutului de istorie militară de pe lângă Ministerul Apărării Naționale al R.S.F. Iugoslavia a fost comunicat de dr. N. Ciachir în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“, nr. 6/1966, p. 90-92.

⁸⁶ „— De unde ești ?
— Din Atena.
— Unde locuiești ?
— La Atena.
— Care ți-e numele ?
— Grecoaica !“

A fost schingiuită în mod bestial pînă și-a dat ultima suflare, dar călăii n-au izbutit să aplece nimic din gura acestei neînfricate luptătoare. (Cf. *Intreg poporul e cu ei*, Editura U.F.D.R., București, 1946).

mai mari. Bătălii de amploare au avut loc în Roumelia, Epir, Peloponez și, de fapt, peste tot unde se găseau unități E.L.A.S., în timp ce E.D.E.S. păstra o suspectă neutralitate.

Odată cu retragerea precipitată a nemților a venit însă și ceasul răfuielilor cu „batalioanele de securitate“ și alte formații înarmate de hitleriști (jurământul unui membru al „batalioanelor de securitate“ cuprindea și formula : „Voi asculta întru totul de ordinele comandantului suprem al armatei germane, Adolf Hitler“). Într-o serie de acțiuni hotărâte, aceste bande de trădători au fost zdrobite. Este adevărat că uneori suferințele îndurate de patrioți i-au împins spre o atitudine prea dură față de colaboraționiști, ceea ce a provocat și unele excese. Dar, fără îndoială, aceste cazuri izolate au fost exploatate din plin de dușmanii democrației pentru a calomnia mișcarea de rezistență greacă.

Marele merit al armatei de eliberare (E.L.A.S.) a fost acela că în momentul retragerii hitleriștilor nu le-a îngăduit să efectueze numeroasele distrugerii pregătite cu minuțiozitate. Negocierile mai mult sau mai puțin secrete pe care diferite persoane și organizații — cu știrea lui Papandreu și a generalului Scobie — le duseseră cu naziștii nu au fost însoțite de respectarea promisiunilor de către aceștia din urmă. Angajamentul de a nu distruge instalațiile portului Pireu nu a fost ținut, iar uzina electrică și alte întreprinderi au fost salvate cu prețul vieții de curajoșii luptători din E.L.A.S.

Debarcarea trupelor aliate în Grecia a fost salutăată cu bucurie de întreg poporul. Forțele democratice năzuiau spre o evoluție normală a situației, care să permită poporului grec greu încercat să-și reia munca pașnică și să se angajeze pe calea unei reale libertăți. Partidul Comunist Grec publica la 6 octombrie 1944 în „Rizospastis“, organul său de presă, un „Apel către poporul grec“, în care se spunea :

„Partidul Comunist din Grecia, care a luptat în primele rinduri contra tiraniei fasciste, cheamă toți patrioții să dovedească maximum de disciplină și spirit de sacrificiu. Asigurarea ordinii publice și a unei vieți politice normale constituie un imperativ național. Criminalii de război vor fi pedepsiți, oricine ar fi, dar această sarcină revine Guvernului național. Evitați să vă faceți dreptate singuri, evitați orice acțiune care poate dăuna operei înălțătoare pe care am îndeplinit-o împreună. Comuniști ! Voi ați fost sufletul mișcării naționale și democratice împotriva ocupantului. Fiți astăzi făurarii ordinii publice și a libertăților democratice ! Patrioți, uniți-vă cu toții pentru a desăvirși, alături de E.L.A.S. și

Aliați, Eliberarea Greciei, sub egida unui Guvern de Uniune Națională ! Biroul Politic al Partidului Comunist din Grecia.“⁸⁷

În cartea sa despre lupta E.L.A.S., generalul Stefanos Sarafis, ajungînd la momentul Eliberării, făcea un bilanț al întregii activități de rezistență, în care scria :

„Unitățile de partizani s-au dezvoltat și au devenit active cînd au existat condiții pentru aceasta, mai exact cînd forțele de ocupație n-au mai putut cuprinde teritoriul ce le revenea și cînd pe fronturile principale soarta războiului a început să se întoarcă împotriva cotropitorilor. ...Mișcarea de partizani nu s-a dezvoltat la începutul ocupației, cînd trupele Axei erau numeroase, victorioase și în continuă ascensiune. Ea a început să ia proporții cînd trupele de ocupație s-au redus și au apărut primele semne ale victoriei, în iarna lui 1941, odată cu eșecul operațiilor germane la Leningrad și Moscova... În vara anului 1943, E.L.A.S. număra circa 12 500 de oameni... În primăvara lui 1944 erau vreo 30 000, iar în ajunul Eliberării atingeau aproape 50 000 de oameni...

1. E.L.A.S. a ridicat moralul poporului, a salvat cea mai mare parte a recoltelor țăranilor în folosul populației, a sporit nivelul de trai și a dejucat «mobilizarea civilă» și recrutarea pentru muncă forțată. Aceasta ar fi dus la o creștere notabilă a producției de război a Axei și chiar ar fi putut face ca forțele armate grecești să fie utilizate în alte țări ocupate [...], ceea ce ar fi îngăduit cotropitorilor să prelungească războiul.

2. Rezultate pur militare. În prima perioadă a ocupației, în Grecia s-au aflat următoarele forțe inamice : Armata 5 germană de sub comanda generalului de aviație von Löhr, Armata 11 italiană comandată de generalul Geloso și Corpul 2 bulgar comandat de generalul Sirakov — în total peste 300 000 de oameni. După capitularea Italiei se aflau : Armata 5 germană a generalului von Löhr, care avea în subordine 10 divizii germane și 3 divizii bulgare (garnizoana din Creta, Corpul 68 armată dislocat la Atena, Corpul 22 armată dislocat la Ianina, un corp de armată la Salonic și Corpul 2 armată bulgar) cu un total de peste 180 000 de oameni... În rîndul acestora se numărau cîteva divizii de linie, ca Divizia 4 SS de poliție, Divizia 1 Edelweiss (Alpenjäger), Divizia 101 munte, Divizia 104 și altele. Pe lîngă aceste unități, mai existau 15 000 de oameni din «batalioanele de securitate» (9 000 în Peloponez, 3 000 la Atena și 3 000 în Grecia centrală) și 10 000 din alte organizații înarmate de germani... Pe deasupra, E.L.A.S. trebuia să se ocupe

⁸⁷ Reproduș după A. Kédros, *op. cit.*, p. 472-473.

și de E.D.E.S., care... se manifesta cu ostilitate. Dacă n-ar fi existat E.L.A.S., ar fi fost desigur necesare mult mai puține forțe germane de ocupație. ...Patru-cinci divizii erau ținute exclusiv de către E.L.A.S. S-a apreciat că 40-50 de divizii au fost ținute în loc de lupta de eliberare a tuturor popoarelor înrobite. Aceste divizii, folosite în momente critice pe diferite teatre de război, dacă nu ar fi modificat rezultatul final, ar fi influențat, desigur, rezultatele multor bătălii importante și, în consecință, ar fi prelungit simțitor durata războiului.

3. E.L.A.S. a produs inamicului următoarele pierderi: germani — 16 062 morți, 6 504 răniți, 1 878 prizonieri; bulgari — 1 305 morți, 1 037 răniți, 2 230 prizonieri; italieni — 1 988 morți, 753 răniți, 1 073 prizonieri. (În total: 19 355 morți, 8 294 răniți, 5 181 prizonieri). În aceste cifre nu se cuprind pierderile de la începutul Rezistenței pînă la constituirea comandamentului suprem, nici majoritatea pierderilor din Macedonia orientală, Tracia, Peloponez și Creta. De asemenea, nu figurează în datele despre prizonierii italieni Divizia «Pinerolo», Regimentul de cavalerie din Aosta și ceilalți italieni care s-au alăturat E.L.A.S. după capitularea Italiei. Au fost distruse 30 de poduri, 85 locomotive, 957 vagoane și 1007 autovehicule. A fost capturată o mare cantitate de alimente și echipament militar, în afară de 350 animale de povară, 14 stații de radio, 11 vase, 5 000 mine și aproape toate armele noastre, atît cele predate de E.L.A.S. după acordul de la Varkiza, cît și cele părăsite în retragerea sa din Atica și Beoția. După Varkiza E.L.A.S. a predat peste 100 tunuri de diferite tipuri, 81 mortiere grele, 138 mortiere ușoare, 419 mitraliere, 1 412 puști-mitraliere, 713 automate, 48 973 puști, 57 arme antitanc și 17 stații de radio. De-a lungul întregii sale activități, E.L.A.S. a primit din partea Aliaților aproximativ 10 mortiere, 30 mitraliere, 100 puști-mitraliere, 300 automate, 3 000 puști și foarte puține muniții. În fapt, forțele noastre au fost adesea nevoite să înceteze lupta — ca la Vermion, Lidhoriki și Piera — din cauza lipsei de muniții.

4. Pierderile E.L.A.S. Aproximativ 4 500 morți, 6 000 răniți, din care 2 000 invalizi. Nu sînt incluse pierderile suferite pînă la constituirea comandamentului suprem și majoritatea celor din Tracia, Peloponez și Creta, nici pierderile din timpul luptelor purtate în decembrie 1945 la Atena împotriva britanicilor.

Acestea sînt realizările E.L.A.S.-ului. Dacă ar fi primit un sprijin corespunzător din partea Aliaților și n-ar fi fost în mare măsură hărțuit de operațiile lui Zervas, ale «batalioanelor de securitate» și ale altor forțe organizate și înarmate — cu excepția lui

Zervas — de către germani, aceste realizări ar fi fost și mai mari. Dacă toate forțele E.L.A.S., ale lui Zervas și ale opoziției ar fi luptat împotriva cotropitorilor, ele ar fi constituit o armată de peste 100 000 de partizani, iar nemții ar fi fost siliți fie să sporească mereu trupele din Grecia în contul necesarului pe alte fronturi, fie să părăsească Grecia mult mai curînd⁸⁸.

Forțele navale ale E.L.A.S. au apărut relativ tîrziu, deoarece pînă la capitularea Italiei inamicul dispunea de numeroase vase înarmate care mișunau în apele Greciei, precum și de o puternică flotă aeriană, astfel că orice mișcare putea fi depistată imediat. Cu toate acestea, încă înainte au fost făcute încercări de constituire a unor unități de luptă pe mare. La 8 aprilie 1943 Karalivanos, curajosul partizan, participant la operația de la Gorgopotamos, a întreprins o acțiune împotriva unui vas militar german aflat în golful Aghios Konstantinos. Dar încercarea a eșuat, Karalivanos fiind grav rănit pe puntea vasului inamic. La începutul lunii mai 1943, comandantul de partizani Sotiris Begnis din Othris a întreprins mici ambarcațiuni pentru atacuri prin surprindere, reușind să captureze vase ușoare ale inamicului sau agenților săi în golful Maliaic.

Abia după ieșirea Italiei din război, cînd numărul navelor de patrulare ale inamicului a scăzut și forțele aeriene au fost transferate, a început, de fapt, constituirea E.L.A.N. (Elliniko Laiko Apelevtherotiko Navtiko, Marina greacă populară de eliberare). După crearea P.E.F.A., flota de eliberare a fost organizată mai temeinic, trecînd în grija Cartierului general al E.L.A.S. Au fost formate patru escadre și o flotilă independentă, puse în subordinea diviziilor terestre E.L.A.S. care operau pe coasta unde își aveau bazele unitățile E.L.A.N. respective. Vasele au fost împărțite în trei categorii principale, prima din ele constînd din vase cu un deplasament de peste 10 tone și o viteză mai mare de 7 mile pe oră; ele erau înarmate cu tunuri antitanc, mitraliere, grenade etc. Trei asemenea vase alcătuiau o flotilă, condusă de un comandant marinăr și un șef de partizani, după modelul unităților E.L.A.S. de uscat. Vasele ce nu puteau fi înarmate erau grupate în escadre de rezervă folosite la transporturi de partizani, alimente, arme etc.

La mijlocul lunii iulie 1944, în golful Maliaic, o șalupă a flotei independente a reușit, după o luptă crîncenă de cîteva ore, să pună pe fugă un vas militar german și să captureze un altul⁸⁹.

⁸⁸ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 275-279.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 280-282.

În aceeași perioadă, în timpul ofensivei lansate de trupele E.L.A.S. împotriva Amfilochiei, pe coasta Mării Ionice, forțele E.L.A.N. au închis calea dinspre mare blocând complet garnizoana germană asediată. Cu acest prilej, E.L.A.N. a capturat un cargobot inamic de 35 tone care transporta 5 000 de mine terestre ; acestea au fost folosite ulterior pe scară largă pentru aruncarea în aer a trenurilor și depozitelor germane ⁹⁰.

Hărțuiți continuu de ambarcațiunile partizanilor, hitleriștii au organizat expediții de curățire și represalii, la care au participat forțe combinate terestre, aeriene și navale. În fața superiorității tehnice și numerice, unitățile flotei de eliberare au fost silite, după lupte grele, să cedeze unele baze, nu înainte de a le fi scos din uz. Dar în continuare activitatea E.L.A.N. s-a intensificat, jenind simțitor planurile germane de retragere a garnizoanelor din insule. La eliberare, E.L.A.N. exercita controlul deplin asupra coastelor, porturilor și apelor teritoriale grecești. Deplasamentul total al vaselor sale se ridicase la peste 4 000 tone, unele fiind de 200 tone sau mai mult. În E.L.A.N. erau încadrați 1 200 de ofițeri, comandanți de partizani și oameni de echipaj (aceste date nu cuprind decât forțele depinzând de Cartierul general E.L.A.S.) ⁹¹.

În lupta sa, E.L.A.S. a colaborat cu mișcările de partizani ale popoarelor vecine. La conferința panthessaliană a partizanilor participau și delegați ai partizanilor iugoslavi și albanezi ⁹². Între armata de eliberare iugoslavă și E.L.A.S. au existat contacte strinse. Nu a fost posibilă constituirea unui stat major comun pentru întreaga Peninsulă Balcanică, așa cum se preconiza la un moment dat, dar au fost întreprinse multe acțiuni comune. Detașamentele grecești și iugoslave s-au ajutat reciproc cu arme, muniții, echipament. Mulți iugoslavi, înrolați cu sila în armata italiană, dezertau și se încadrau în unitățile E.L.A.S., formând, adesea, detașamente de sine stătătoare ⁹³.

O colaborare strinsă, călită în lupta contra ocupanților fasciști s-a stabilit și între detașamentele grecești și albaneze ⁹⁴.

Poporul bulgar s-a opus dictaturii fasciste și planurilor anxio-niste ale clicii conducătoare ⁹⁵. În raioanele limitrofe, între parti-

⁹⁰ A. Kédros, *op. cit.*, p. 452-453.

⁹¹ S. Sarafis, *op. cit.*, p. 280-285.

⁹² A. Kédros, *op. cit.*, p. 287, 290.

⁹³ Conferința istorică internațională a FIR. Varșovia, 15-19 aprilie 1962 (text șapirografiat), p. 5-6, 22.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 12 ; vezi și S. Sarafis, *op. cit.*, p. 85.

⁹⁵ „Studii“, nr. 6/1963, p. 1412.

zani bulgari și cei greci s-au statornicit relații de întraajutorare. Luptătorii bulgari originari din Dimotika au alcătuit un detașament numit „Vassil Levski“, încadrat în Regimentul 81 E.L.A.S., care a luat parte cu eroism la multe acțiuni ⁹⁶.

După capitularea Italiei, o serie de unități fraternizează cu partizanii și se încadrează în detașamentele lor. În Macedonia s-a constituit, cu acordul Diviziei 7 E.L.A.S., formația T.I.M.O. (Truppe Italiane Macedonia Occidentale). Divizia „Pinerolo“ de sub comanda generalului Infante s-a alăturat E.L.A.S. din zona Trikkala ⁹⁷.

Existența și eroismul detașamentelor E.L.A.S. au impresionat nu numai poporul grec, ci și armatele de ocupație. Se pot cita cazuri de dezertare ale unor soldați germani și înrolare a lor în rîndurile partizanilor. De exemplu, în cadrul divizionului 999 activau o serie de antifasciști germani, conduși de comunistul Werner Illmer, care au luat legătura cu armata de eliberare greacă la Amalias. Nucleul de rezistență germană a construit două aparate de radioemisie și recepție pentru partizani și a asigurat instruirea servanților acestora; în felul acesta era posibilă legătura prin radio cu partizanii și prevenirea lor rapidă asupra planurilor comandamentului nazist, cum s-a întâmplat în iulie 1943 cînd atacarea satului Iraki de trupele de represiune a putut fi zădărnicită.

În primăvara anului 1944, patrioții germani au pregătit împreună cu partizanii o răscoală la Amalias, dar printr-o trădare planurile au fost divulgate și șase antifasciști au fost executați la 29 mai 1944. În vară se constituie, sub conducerea lui Werner Illmer, „Uniunea antifasciștilor germani din Peloponez“. Peste cincizeci de antifasciști germani luptau numai în rîndurile Diviziei 3 E.L.A.S. Arestarea lui W. Illmer și executarea sa la 28 iulie 1944 nu a putut stăvilă acțiunea fermentului care destrăma înseși armata germană. La 10 august 1944 s-a creat Comitetul antifascist al soldaților germani „Freies Deutschland“ (AKFD), care lucra potrivit indicațiilor Comitetului Național (N.K.F.D.). La constituirea A.K.F.D. erau prezenți antifasciștii germani Falk von Harnack și Gerhard Reinhardt, precum și profesorul dr. Petros Kokkalis, însoțit de doi ofițeri superiori din E.L.A.S. După date incomplete, circa 600 de antifasciști germani, membri ai A.K.F.D., au luptat alături de partizanii greci ⁹⁸.

⁹⁶ N. Gornenski, *Du caractere national et international de la Résistance en Bulgarie*, p. 223-245.

⁹⁷ R. Battaglia, *Storia della Resistenza italiana*, G. Einaudi, 1953. p. 119,

⁹⁸ Heinz Kühnrich, „*Der Partisanenkrieg in Europa. 1939-1945*“, Dietz Verlag, Berlin, 1968, p. 401-402.

În timp ce trupele germane nu părăsiseră încă întreg teritoriul țării, iar pe diverse teatre de război din Europa fiara hitleristă se zbătea cu înverșunare și furie, comandamentul britanic se hotărâ să treacă la acțiune fățișă de lichidare a E.L.A.S. și a forțelor democratice, pentru a le împiedica să beneficieze de roadele victoriei. În această acțiune lipsită de glorie, E.D.E.S. — care se ferise multă vreme să atace pe hitleriști — s-a lansat cu multă patimă, încercînd să lovească E.L.A.S.-ul, ceea ce a dus la nimicirea sa ca formație militară. Doar generalul Zervas, cu un mic grup de adepți, a putut scăpa sub protecția blindatelor britanice, fiind transportați la Atena cu avionul.

Întoarcerea guvernului Papandreu, în octombrie 1944, nu a adus poporului grec satisfacția așteptată și meritată. Trupele engleze debarcate în Grecia au încercat să impună partizanilor condiții inacceptabile. La 2 decembrie, guvernul grec — din care reprezentanții Rezistenței fuseseră siliți să demisioneze — a decretat dizolvarea formațiilor înarmate care luptaseră împotriva ocupanților. La 3 decembrie o grandioasă manifestație populară de zeci de mii de oameni a avut loc la Atena, cerînd demisia guvernului și protestînd împotriva noii ocupații a englezilor. Poliția — aceeași ca pe timpul guvernului colaboraționist — a tras în manifestanți, provocînd moartea a 28 dintre ei și rănirea altor 100. A doua zi, la chemarea E.A.M., s-a declanșat o grevă generală care a cuprins întregul oraș. Un impresionant cortegiu a condus pe ultimul drum victimele din ajun. La întoarcere, demonstrații pașnici au fost împroșcați cu gloanțe de foștii colaboratori ai nemților. Pe deasupra, în aceste zile, sub pretextul „luptei contra comunismului“, unitățile britanice au atacat detașamentele E.L.A.S. folosindu-se și de bandele înarmate de fasciști. La sfîrșitul lui decembrie 1944, Churchill și autoritățile britanice au organizat un simulacru de conferință de conciliere, al cărei unic scop era de a induce în eroare opinia publică internațională și a prezenta pe conducătorii P.C.G. și ai E.A.M. ca provocatori ai războiului civil.

După o împotrivire demnă, bravii partizani au trebuit să cedeze în fața superiorității numerice și tehnice.

La 12 februarie 1945 a fost semnat Acordul de la Varkiza, prin care E.L.A.S. era silit să predea armele.

Este greu de împărțit răspunderile și de depistat greșelile. Istoria înregistrează ce s-a întîmplat și poate doar să sugereze, pentru scurte perioade, ipoteze și eventualități, mai ales pentru a scoate în evidență anumite caracteristici ale evenimentelor petrecute și a trage unele concluzii și învățăminte. După o vreme, multe

lucruri apar mult mai limpezi, decit atunci cînd se produc. Reconstituind împrejurările în care forțele democratice din Grecia au fost nevoite să se predea, nu putem omite că în fața lor stătea nu numai forța militară, dar și întreaga abilitate a „perfidului Albion“. În acel moment Marea Britanie considera că poate face în Grecia ce pofteste.

Unii cercetători ai evenimentelor care au avut loc în Grecia se referă la unele hotăriri ale marilor puteri, care au favorizat prezența unor armate străine, ceea ce n-a permis folosirea potențialului revoluționar dovedit de poporul grec la sfîrșitul războiului și n-a îngăduit realizarea unor aspirații ale maselor, deși existau premise interne pentru aceasta.

Fapt este că imperialismul britanic a reușit la începutul anului 1945 să frizeze evoluția Greciei spre o adevărată democrație.

Ulterior, reacțiunea greacă și trupele engleze au impus revenirea regelui și instaurarea unui guvern înfeudat pe deplin imperialismului britanic. Astfel au fost create premisele unui sîngeros război civil în care bandele monarho-fasciste au primit sprijinul masiv al imperialiștilor americani, care după 1947 au luat locul englezilor. Urmările acestei lupte fratricide, provocate și întreținute de imperialiști, au întunecat viața politică a țării, făcînd ca Grecia să fie unicul exemplu de nerecunoaștere a meritelor luptătorilor contra ocupanților și în care numeroși participanți la mișcarea de Rezistență au fost supuși la numeroase persecuții și represii, fiind ținuți ani în șir în lagăre și închisori.

Dar poporul care a dat lumii cuvîntul „democrație“ nu s-a plecat în fața loviturilor. El n-a putut fi înfrînt de grelele încercări ale celui de-al doilea război mondial și nimic nu poate să frîngă aspirația unui asemenea popor eroic spre libertate și fericire...

IUGOSLAVIA

dr. NICOLAE CIACHIR

Atacat prin surprindere și lovit de un inamic cu mult superior, care subordonase aproape întreaga Europă, statul iugoslav în aprilie 1941 practic a fost desființat. În aceste condiții deosebit de grele. Partidul Comunist Iugoslav și-a luat uriașa sarcină de a uni toate forțele patriotice în jurul său, de a alunga dușmanul și a crea un stat pe principii democratice. Pentru ca cititorul român să înțeleagă întreaga complexitate a evoluției statului iugoslav, vom face o scurtă incursiune în istoria acestei țări*.

Slavii pătrund pe teritoriul actual al Iugoslaviei spre sfârșitul secolului VI și masiv în secolul VII. Ei au dat naștere popoarelor Iugoslaviei contemporane: sirbi, croați, sloveni, muntene-greni și macedoneni, care în linii mari ocupă și astăzi aceeași arie.

Slovenii care au reușit să scuture jugul avar au format în secolul VII, sub cneazul Samo (623-656), prima uniune de triburi slave. După moartea lui Samo această uniune s-a destrămat, slovenii sînt cuceriiți de franci, iar în secolul XIII ajung sub autoritatea Casei de Habsburg. Slovenia a făcut parte din imperiul habsburgic pînă la sfârșitul primului război mondial.

În secolul IX ia ființă primul stat croat, care sub regele Tomislav (secolul următor) devine mare și puternic, grupînd în jurul său aproape toate teritoriile ocupate de triburile croate.

* Vezi pentru amănunte: *Istoriya naroda Iugoslavije*, prva i druga kniga, Beograd, 1957-1960; *Pregled istorije jugoslavenskih naroda do 1848*, Beograd, 1960; *Mala enciklopedija*, Prosveta, kn. 1-2, Beograd, 1959-1960; *Št. Stanojević, Narodna enciklopedija srpskohrvatsko-slovenačka*, kn. 1-4, Zagreb, 1929; *Slipićević, F., Istoriya naroda federativne Jugoslavije*, dio 1-2, Sarajevo, 1958-1960; *Pregled istorije saveza komunista Jugoslavije*, Beograd, 1963; *Istoriya Iugoslavii* tom II, Moskva, 1963; *Istoriya iujnih i zapadnih slavean*, Moskva, 1957.

Însă în urma bătăliei de pe muntele Grozd (1102), croații sînt subordonați regatului maghiar. Totuși Croația își păstra o largă autonomie internă, această situație menținîndu-se pînă în anul 1526, cînd, în urma înfrîngerii de la Mohaci, statul maghiar este desființat. Imperiul habsburgic profită de această conjunc-tură și alipește Croația, care va sta sub dominația habsburgică pînă în anul 1918. Trebuie făcută precizarea că prin crearea dua-lismului austro-ungar (1867) teritoriile croate au trecut sub ju-risdicție maghiară.

Triburile sîrbești, fiind așezate mai spre sud, trebuiau să lupte în permanență împotriva Imperiului bizantin. În 1190 cnea-zul Stefan Nemanja scutură jugul bizantin, iar în secolul XIV Serbia atinge apogeul puterii sale, jucînd un rol important în Balcani. Stefan Dușan (1331-1355) ocupă o mare parte din Pe-ninsula Balcanică, își fixează capitala la Skoplje, unde în 1346 se proclamă țar al sîrbilor și romeilor. După moartea lui acest stat mare se destramă, iar turcii — noul element etnic care pă-trunde atît de brutal în Peninsula Balcanică — îi dau lovituri prin luptele de la Marița (1371) și Kosovo Pole (1389). Turcii alipesc treptat teritorii din Serbia, iar în 1459 statul sîrb este desființat și devine o simplă provincie a imperiului otoman.

Trebuie, de asemenea, menționat că triburile muntenegrene au format un stat liber care purta inițial denumirea de Zeta (după numele unui afluent al râului Morača); acest stat a luptat cu succes împotriva bizantinilor și a turcilor și abia în anul 1499 a fost supus de turci, aceștia percepînd cu greu tributul ce li se cuvenea. Macedonia, Bosnia și Herțegovina sînt și ele încorpo-rate la imperiul otoman, turcii în plus colonizînd aici musulmani din Asia Mică și obligînd pe supușii slavi să adopte mahome-danismul.

Dacă sîrbii, muntenegrenii, bosniecii etc., subjugați de turci secole de-a rîndul, erau frînați în dezvoltarea forțelor de pro-ducție în imperiul otoman parazitărilor, croații și slovenii în cadrul imperiului habsburgic, ca și cei de pe litoralul dalmatin, au reușit să-și dezvolte forțele de producție, să vină în contact cu cultura italiană și din Europa de apus.

După 1878, Serbia și Muntenegru, acum independente, se organizează și își dezvoltă forțele de producție în interior, iar în domeniul politicii externe duc o acțiune de unire a slavilor sudici care se găseau încă încadrați în imperiul otoman și cel austro-ungar.

După izbucnirea primului război mondial, la 7 decembrie 1914, la scupșina din orașul Niș, guvernul sîrb a declarat pentru

prima dată în mod deschis că scopul Serbiei în acest război este eliberarea și unirea tuturor slavilor de sud care se află sub jug străin — sîrbi, croați și sloveni.

Ca urmare a luptei eroice a Serbiei și Muntenegrului în primul război mondial, de partea Antantei, și prin înfrîngerea puterilor centrale și a destrămării depline a monarhiei austro-ungare, la 1 decembrie 1918 la Belgrad a luat ființă regatul sîrbo-croato-sloven.

În noul stat intrau regiuni dezvoltate din punct de vedere economic, ca Slovenia și Croația, regiuni care de abia ieșiseră din feudalism, ca Macedonia și Muntenegru, și regiuni cu un nivel mediu, ca Serbia. Acestor puternice contraste economice li se adăugau limbi diferite: sîrbo-croată, slovenă și macedoneană-slavă și religii diferite: ortodoxă, catolică și mahomedană. Dacă în timpul primului război mondial burghezia sîrbă, în tratativele pe care le-a dus cu burghezia croată și slovenă, a promis că va întemeia un stat în care cele trei burghezii își vor împărți puterea, practic, după război, burghezia sîrbă, fiind cea mai numeroasă, a acaparat puterea de stat. Burghezia croată și slovenă, mai dezvoltată și mai evoluată economic, considera o jignire să accepte situația creată. Afară de aceasta, Muntenegru, care în decursul zbuciumatei sale istorii a fost mereu aproape independent și care în secolele XIX și XX a dus o politică abilă în Balcani, s-a trezit un simplu județ al noii Iugoslavii, condus de cîțiva înalți funcționari sîrbi. Alături de aceste popoare slave, care aveau tradiții comune și idealuri comune și care hotărîseră să împartă în mod egal puterea în stat, trăiau o serie de minorități naționale, ca albanezi, maghiari, români, turci, bulgari, slovaci, germani, italieni etc. Toate aceste minorități erau practic lipsite de drepturi în noul stat creat ori le erau acordate unele drepturi în funcție de relațiile pe care le avea Iugoslavia cu statele respective.

Datorită acestei situații, în primii zece ani după crearea statului iugoslav s-au schimbat 27 guverne. Cîteva crize de guvern au fost soluționate temporar, dar în 1928, într-una din ședințele parlamentului, deputatul șovinist sîrb Racici a împușcat doi deputați ai partidului țărănesc croat și l-a rănit grav pe Stepan Radici. În august 1928 Stepan Radici moare în urma rănilor căpătate. Cu toate defectele și inconsecvențele sale, Radici era un om progresist și se bucura de o mare popularitate în Croația¹.

Moartea lui a dat o lovitură puternică poporului croat, care vedea în Radici simbolul luptei pentru cucerirea de drepturi

¹ *Istoriia Iugoslavii*, tom 2, Moskva, 1963, p. 110.

egale cu ale sîrbilor în stat². Noul lider croat, dr. Vlatko Macek, spunea : „Noi declarăm deschis că nu vrem să lichidăm statul existent, nu vrem să ieșim în afara granițelor, dar în cadrul acestui stat, croatul trebuie să fie unicul stăpîn pe teritoriul croat“³.

Dacă burghezia sîrbă își dădea seama că trebuie să facă unele concesiile burgheziei croate și slovene, regele Alexandru în schimb socotea că prin măsuri dictatoriale va reuși să conducă țara⁴.

La 6 ianuarie 1929 regele Alexandru a adresat un manifest către popoarele sîrbo-croato-sloven, în care anunța dizolvarea partidelor politice și a parlamentului. Regele a preluat întreaga putere în stat și a instaurat o dictatură personală cu ajutorul militarilor, chemînd ca prim-ministru pe generalul P. Jivcovići. Pentru a întări unitatea de stat, noul guvern a căutat să înăbușe orice manifestare revendicativă a croaților și slovenilor, ca și a minorităților naționale. A fost schimbată și denumirea statului, din Regatul sîrbo-croato-sloven în Regatul Iugoslavia. În septembrie 1929 a fost efectuată o nouă reformă teritorial-administrativă, care lichida împărțirea specifică a regiunilor. Iugoslavia a fost împărțită în 9 provincii (banovine), avînd în frunte cîte un guvernator subordonat direct regelui. Această împărțire a fost făcută artificial, banovinele primind denumiri după numele rîurilor (ex. ținutul Drina, Dunărea, Drava etc.)⁵. Deși rolul de conducere era deținut în stat de către sîrbi, au fost făcute unele concesi, mai mult de ordin economic, celorlalte burghezii pentru a diminua reacția acestora. Din 1932 a fost permisă formarea de partide politice, dar numai a acelor care recunoșteau „Unitatea națională și de stat a Iugoslaviei“. Burghezia croată și slovenă oscila între susținerea dictaturii regale și opoziție. O parte din această burghezie a intrat în opoziție, cerînd, împreună cu alte organizații democratice, lichidarea regimului de dictatură, reorganizarea statului pe baze federative, iar pentru Croația și Slovenia deplină autonomie politică și financiară.

În politica externă guvernul iugoslav se orienta spre Franța, dar după venirea lui Hitler la putere în Germania, Iugoslavia a resimțit lupta acerbă dintre Germania, Italia și Franța pentru dominarea Peninsulei Balcanice. Cele trei state membre ale Micii

² *Ibidem*.

³ „Novosti“ din 10 septembrie 1928.

⁴ Ferdo Culinovići, *Jugoslaviya izmedu dva rata*, II, Zagreb, 1961, p. 548-550.

⁵ *Ibidem*, vol. 2, p. 36.

Antante duceau, din inițiativa Franței, aceeași politică externă. În 1934, tot din inițiativa Franței, cu scopul de a menține statu-quo-ul în Balcani, se formează Antanta Balcanică (Iugoslavia, România, Grecia și Turcia)⁶. Antanta Balcanică luase ființă conform lozincii urmărite cu tenacitate cu Titulescu și regele Alexandru al Iugoslaviei — „Balcanii, popoarelor balcanice!“⁷.

Cercurile reacționare burgheze din Iugoslavia vedeau în Germania fascistă sprijinul cel mai sigur împotriva oricărei mișcări democratice. De aceea vor lua ființă organizații de tip fascist. Încă în 1933 a fost creat partidul de tip fascist „Zbor“, avînd ca lider pe ministrul Liotici, finanțat de Germania, iar croații fasciști în frunte cu Ante Pavelici au creat organizația fascistă teroristă „Ustașii“, care urmărea exterminarea sîrbilor. Cu toată orientarea acestor grupări fasciste spre Germania și Italia, politica externă oficială a Iugoslaviei continua să fie orientată spre Franța.

După asasinarea regelui Alexandru, în octombrie 1934, moștenitorul tronului, prințul Petru, fiind minor, se formează o regență în frunte cu prințul Paul, vărul fostului rege, care începe să se orienteze vizibil spre Germania și Italia. În 1936 Germania absorbea 26,70% din exportul iugoslav, iar în 1937, 32,40%⁸. În 1938 spre Germania se îndreptau 3/4 din exportul total de porci al Iugoslaviei și peste 90% din bauxită. Krupp și-a plasat capitalul în construirea unei mari uzine metalurgice în Bosnia, iar pentru finanțarea valorificării bogățiilor naturale a fost creată la Belgrad o bancă specială germană etc.

În ianuarie 1937 Iugoslavia încheia un tratat „de veșnică prietenie“ cu Bulgaria, iar în martie 1937 un tratat de neagresiune cu Italia. Problema acordului bulgaro-iugoslav a fost discutată la sesiunea Antantei Balcanice care a avut loc în februarie 1937 la Atena. Cercurile grecești au privit negativ acest tratat. Presa română arăta deschis că în spatele acordului bulgaro-iugoslav se află Germania hitleristă⁹. Pînă la urmă Stoiadinovici a reușit să liniștească pe participanți, declarînd că tratatul duce numai la normalizarea relațiilor dintre cele două țări. Tratatul iscălit cu

⁶ F. Culinovici, *op. cit.*, p. 61.

⁷ „Universul“ din 13 februarie 1934.

⁸ *Encyclopédie Economique des Balkans*, p. 325; vezi și Arh. Ist. Centr., fond Casa Regală, dos. 146 (1938), „Comerțul extern al Iugoslaviei din perioada 1931-1938“.

⁹ N. Dascovici, *Politica internațională în documente*, în „Publ. Inst. de drept internațional“, nr. 11 (1936), Iași, p. 16.

Italia a produs senzație, deoarece tratativele s-au dus în cel mai mare secret. Italia nu mai susținea pe ustașii lui Ante Pavelici, iar Iugoslavia recunoștea anexiunea Abisiniei și sfera de influență asupra Albaniei.

Această politică a mărit și mai mult nemulțumirea maselor populare și a partidelor de opoziție. Atitudinea maselor populare s-a văzut clar cu ocazia vizitei lui Eduard Beneš în aprilie 1937 : au avut loc mari demonstrații de simpatie ¹⁰.

Începînd din toamna anului 1935, Partidul Comunist Iugoslav a lansat o serie de propuneri democratice în vederea creării unui front popular ¹¹. Partidul comunist și-a întărit foarte mult situația și prestigiul, mai ales din anul 1937, cînd s-a format o conducere a partidului pe teritoriul Iugoslaviei și cînd la conducerea partidului a venit Iosip Broz Tito ¹².

Dezmembrarea statului cehoslovac, în martie 1939, prin ocuparea lui de către Germania fascistă și crearea statului slovac „independent” au dat impulsuri mișcării de autonomie în Croația, conducerea germană reușind să ajungă în contact direct cu șefii partidului agrarian croat ¹³. În martie 1939, contele Ciano îl recunoaște pe Macek ca reprezentant legal al Croației. Se creează chiar disensiuni între Italia și Germania, fiecare revendicîndu-și patronajul mișcării de autonomie. Se duc discuții între Göring, Mussolini și Ciano în problema Croației. Ciano arăta că Italia ajută și a ajutat mișcarea de autonomie a Croației înaintea Germaniei și deci considera Croația în sfera de influență italiană ¹⁴.

Guvernul Țvetcovici era informat de toate aceste acțiuni și, în special după prăbușirea Cehoslovaciei și Albaniei, conștient de amenințarea la adresa existenței statului iugoslav în caz că problema croată nu era rezolvată urgent. Atașatul militar al României acreditat la Belgrad raporta în 1939 că „chestiunea croată se înrăutățește” ¹⁵; în același timp semnala că „Iugoslavia urmărește să păstreze bune relații cu toți vecinii și pare că dă multă importanță alianței cu România” ¹⁶.

¹⁰ H. Batowski, *Koniec Malej Ententy*, în „Proglad Zach.,” Warszawa, 1951, p. 439.

¹¹ *Pregled istorije*, p. 214.

¹² *Ibidem*, p. 237.

¹³ René Ristelhuber, *Histoire des peuples balkaniques (1919-1950)*, Paris, 1950, p. 382.

¹⁴ Franjo Tudman, *Ocupacija i Revolucija*, Zagreb, 1963, p. 27.

¹⁵ Arhiva M.A.N.-M.St.M., pachet 4-11, dos. 136 (1938-1939), f. 381.

¹⁶ *Ibidem*.

V. Macek desfășura activitate de negocieri pe două fronturi: cu guvernul Țvetcovici și cu reprezentanții Italiei, tocmai pentru a presa negocierile cu guvernul și a obține avantaje maxime pentru Croația autonomă. În urma tratativilor duse de Macek cu guvernul italian în mai 1939, Mussolini a aprobat un ajutor financiar Croației în valoare de 200 milioane dinari, iar Macek a fost de acord ca la momentul oportun să cheme trupe italiene în Croația și să proclame Croația stat independent, aliat al Italiei¹⁷. Pentru a evita dezmembrarea statului iugoslav, regentul Paul a vizitat în mai 1939 Roma, iar în iunie 1939 Berlinul, demonstrând loialitatea față de Axă. La Berlin s-a vorbit de „...prietenia veșnică germano-iugoslavă care își găsește expresia în interesele politice, culturale și economice comune”¹⁸. Totuși, prințul regent își continuă vizita la Londra, unde el declară lordului Halifax că „Iugoslavia se va apăra dacă va fi atacată” și transferă în Anglia aurul Băncii naționale iugoslave.

La întrevvedere de la Salzburg din 11 august 1939, Ribbentrop îi comunica lui Ciano că Germania se pregătește să atace Polonia, iar în Iugoslavia nu trebuie să se aibă încredere, deoarece regentul Paul s-a exprimat la Londra în termeni neprietenoși față de Germania, iar „Reichul socotește oportun ca Italia să folosească atmosfera internațională și să acționeze paralel cu Germania pentru a duce pînă la capăt conflictul cu Iugoslavia în ceea ce privește Dalmația și Croația”¹⁹.

Exemplul Cehoslovaciei era prea proaspăt pentru a mai exista ezitări, deoarece dezmembrarea Iugoslaviei putea fi realizată folosind aceleași procedee bazate pe problema minorităților. De aceea guvernul Țvetcovici accelerează discuțiile și la 26 august, la Bled, se încheie acordul (sporazumul) privind crearea Croației autonome și formarea unui guvern de coaliție Țvetcovici-Macek²⁰. Astfel, prin decret regal a fost creată Banovina Hrvatska (Banovina croată) cu sediul la Zagreb²¹. Banovina avea parlamentul său (Sabor), autonomie financiară, iar puterea executivă era exercitată de rege prin banul Croației²². Ministerele de externe și al apărării erau sub controlul guvernului central de la Belgrad. În guvernul central iugoslav Țvetcovici-Macek (al doilea fiind locți-

¹⁷ G. Ciano, *Diario 1939-1943*, vol. I, Milano Rizzoli, 1950. p. 84.

¹⁸ P. A. Steininger, *Der Nürnberg Prozes*, Berlin, 1957, p. 223.

¹⁹ Franjo Tudman, *op. cit.*, p. 34.

²⁰ *Ibidem*, p. 30-32.

²¹ F. Culinovici, *op. cit.*, p. 148.

²² *Ibidem*, p. 148-149.

itorul primului ministru) intrau șase miniștri sîrbi, șase croați și alți șase reprezentanți ai altor partide politice și naționalități din Iugoslavia²³. Regentul Paul a reușit să dirijeze și să anihileze opoziția burgheză prin concesii neînsemnate. De fapt s-a ajuns la un compromis între cele două burghezii, sîrbă și croată, privind împărțirea puterii în stat. Practic acordul din 26 august 1939 nu a rezolvat problema națională și toate disensiunile din cadrul statului iugoslav. Pe de altă parte, fasciștii separatiști croați (ustași) considerau sporazumul abia un prim pas spre crearea statului croat independent, iar o parte din burghezia sîrbă ca un act de slăbiciune a regimului de la Belgrad.

La 1 septembrie 1939 Germania hitleristă atacă Polonia și astfel se declanșează cel de-al doilea război mondial. Guvernul iugoslav și-a proclamat față de evenimentele externe dorința de neutralitate și neamestec în războiul european. În urma înfringerii trupelor anglo-franceze pe frontul de vest în anul 1940, în urma ocupării mai multor state din Europa de către Germania fascistă și în urma aderării Ungariei, României și Bulgariei la pactul tripartit, Iugoslavia era complet izolată. Politica lui Hitler și Mussolini față de regatul iugoslav viza două alternative la fel de primejdioase: „Ori distrugere în război, ori includere”²⁴ de bunăvoie în tabăra puterilor fasciste. Guvernul german, pregătindu-se să atace Uniunea Sovietică, urmărea mai ales întărirea pozițiilor sale în bazinul dunărean și în Balcani. De aceea presiunile erau tot mai vizibile și brutale. Nedorind să facă apel la masele populare, guvernul iugoslav alege cea de a doua cale și, la 25 martie 1941, la Viena, aderă la Pactul Tripartit²⁵. În noaptea de 26 spre 27 martie 1941, un grup de ofițeri prooccidentali, conduși de generalul Dušan Simovici, au înlocuit pe regenți, au dizolvat guvernul Țvetkovici-Macek și l-au proclamat ca rege pe tînărul Petru II Carageorge. Ca urmare a înlăturării guvernului, și mai ales a regentului Paul, care era cunoscut prin ideile sale filogermane, au avut loc manifestații fără precedent în istoria Iugoslaviei²⁶. În fruntea manifestațiilor erau comuniștii, care, avînd ca lozinci „mai bine război decît un astfel de pact” și „mai bine în mor-

²³ A. Balkans, *Horizons d'hier et aujourd'hui*, Paris, 1946, p. 220.

²⁴ F. Tudman, *op. cit.*, p. 35.

²⁵ *Iugoslavia socialistă*, Belgrad, 1957, p. 2.

²⁶ A. Donlagici, Z. Atanackovici, D. Plenća, *La Jugoslavie dans la seconde guerre mondiale*, Belgrad, 1967, p. 29; vezi și *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, Editura politică, București, 1971, p. 131-132.

mînt decît în robie²⁷, au cerut anularea tratatului privind adera-rea la Pactul Tripartit. Numeroși tineri, mai ales studenți, cereau să lupte ca voluntari în armata greacă, care opunea rezistență încununată de succes împotriva trupelor fasciste italiene²⁷.

După cum s-a arătat, rolul partidului comunist în rîndul maselor populare a crescut tot mai mult mai ales din anul 1937. În mai 1939, sub conducerea lui Tito, a avut loc în Slovenia, la poalele muntelui Smarna Gora, o consfătuire pe țară a partidului. Aici s-a subliniat că „influența partidului asupra maselor a început deja să se simtă mai puternic. Îndeosebi creșterea influenței în sindicate“²⁸. De asemenea, activitatea partidului comunist a crescut la sate. „Dacă n-ar fi existat orientarea justă spre activitatea la sate, spre explicarea programului și liniei tactice a partidului nostru în fața maselor țărănești, partidul n-ar fi putut în zilele războiului, îndeosebi în anul 1941, să joase rolul pe care l-a jucat“²⁹.

În octombrie 1940 a avut loc la Zagreb Conferința a 5-a a partidului comunist, care a analizat în mod temeinic activitatea de pînă atunci a partidului și sarcinile ce-i reveneau în viitor, alegînd totodată noul Comitet Central. Conferința a avut o importanță deosebită în istoria partidului³⁰. În problema națională s-a trasat sarcina ca fiecare comunist să lupte pentru egalitatea în drepturi a tuturor popoarelor Iugoslaviei, împotriva naționalismului burghez, a șovinismului și a mișcărilor separatiste care subminau integritatea teritorială a statului iugoslav³¹. Cu asemenea prestigiu Partidul Comunist Iugoslav a reușit să conducă masele cu ocazia evenimentelor de la 27 martie 1941.

Actul de la 27 martie 1941 a fost un act de mare curaj, a dat un exemplu întregii Europe și a întîrziat cu cîteva săptămîni atacul Germaniei fasciste asupra Uniunii Sovietice³². Noul guvern iugoslav, condus de generalul Simovici, căuta să evite orice neînțelegere cu Germania și Italia, spre a nu oferi, mai ales lui Hitler, pretextul de a ataca Iugoslavia. Dar în ciuda acestor fapte, comandamentul german a început elaborarea planului de atacare a Iugoslaviei (așa-numita directivă nr. 25). Hitler, pentru a jus-

²⁷ Arh. Ist. Centr., Arh. st. Buc., Ministerul propagandei, Buletine, dosar 72/1941, știri radio din 26-27 martie 1941.

²⁸ V. Dedijer, *Iosip Broz Tito*, Virșeș, 1953, p. 267.

²⁹ *Ibidem*, p. 268.

³⁰ *Pregled istorije saveza komunista Jugoslavije*, p. 275-278.

³¹ *Ibidem*, p. 275.

³² *Iugoslavia socialistă*, p. 2.

tifica atacul ce-l pregătea asupra Iugoslaviei, a trimis guvernului iugoslav o notă, însoțită de un memorandum³³. Printre acuzațiile care erau aduse Iugoslaviei, se făceau referiri la oprimarea naționalității germane în general și la excesele populației iugoslave împotriva țăranilor germani din Banat și Slovenia³⁴. Bineînțeles, toate acuzațiile erau scornite, deoarece nimeni nu putea să creadă că în anul 1941, când aproape întreaga Europă gema sub călciiul Germaniei fasciste, Iugoslavia putea periclita securitatea Germaniei. Nota trebuia să justifice războiul prezumtiv pe care-l pregătea Germania împotriva Iugoslaviei.

RĂZBOIUL DIN APRILIE 1941 ȘI CAPITULAREA IUGOSLAVIEI

La 6 aprilie 1941, Germania fascistă, fără declarație de război, atacă Iugoslavia, urmată de trupele italiene, maghiare și ulterior bulgare*. Deși în cei 23 de ani de existență a statului iugoslav au fost cheltuite sume mari de bani pentru înarmare, practic armata era slab pregătită. Ea a intrat în război doar cu 110 tancuri și 268 de avioane, dintre care numai o parte pregătită pentru luptă³⁵. Dușmanul a aruncat în luptă 56 de divizii germane și italiene, înarmate cu armament modern și avînd deja experiența războiului. Circa 2 000 de avioane și tancuri măreau considerabil forța de șoc a acestor trupe, cărora la 11 aprilie li s-au alăturat cîteva divizii maghiare iar la 19 aprilie cîteva divizii bulgare. Pentru a mări panica, avioanele bombardau sălbatic localitățile Iugoslaviei; astfel numai în prima zi a războiului la Belgrad și-au pierdut viața 10 000 de oameni, iar o bună parte a orașului era în flăcări și ruine. Atacul a constituit totuși o surpriză pentru comandamentul armatei, deși toți se așteptau ca Hitler să nu cruțe Iugoslavia. În țară a început dezordinea, mobilizarea nu era terminată, unele unități militare n-au avut practic cînd să se formeze, mulți soldați n-au primit arme, transporturile în urma bom-

³³ Nota guvernului Reichului către Iugoslavia, București, 1941, p. 29.

³⁴ *Ibidem*, p. 22-29.

* Vezi pentru amănunte, *Kriegstagebuch, von Serbien bis Kreta*, film nr. 7, Arh. M.F.A. al Iugoslaviei.

³⁵ Bogdan Smiljevici, George Knezevici, *Istoria epocii contemporane*, Panciova, 1965, p. 102.

bardamentelor au fost imediat paralizate. Deși masele populare se arătaseră decise să reziste în fața agresorilor, ca urmare a spiritului capitular, defetist al conducătorilor politici și militari, Iugoslavia a fost zdrobită și ocupată în 13 zile. De fapt Iugoslavia a fost atacată pe aproape întreaga lungime a frontierelor sale, care însumau 3000 de kilometri, ceea ce practic, pentru posibilitățile Iugoslaviei, era greu de apărut. Mulți ofițeri, mai ales cei superiori, au ordonat să înceteze rezistența, înlesnind astfel acțiunile cuceritorilor. În unele cazuri, întregi unități militare cu echipamentul de război complet s-au predat fără a trage un singur glonț³⁶.

În ziua începerii războiului, reprezentanții unor partide burgeze au înființat un consiliu național, care la 10 aprilie a declarat că a preluat întreaga putere în Slovenia. Dar la 17 aprilie 1941 acest consiliu a fost desființat, deoarece nordul Sloveniei, cu Maribor, a fost încorporat direct la Reichul german, iar sudul Sloveniei, cu fosta capitală Liubliana, a trecut la Italia³⁷.

În Croația au început să sosească ustașii. Mulți veneau din Italia, Germania și Ungaria, unde își aveau centrele. Un grup de ustași, în frunte cu fostul colonel al armatei iugoslave Slavko Kvaternik, a proclamat la Zagreb, în ziua de 10 aprilie 1941, formarea statului independent Croația. Acest nou „stat” cuprindea Croația (fără Dalmația și insule), Bosnia, Herțegovina și Sremul. La 15 aprilie 1941 a sosit Ante Pavelici cu circa 500 de ustași, care formau garda lui, și a preluat conducerea țării, deși formal pe tronul Croației a fost numit ducele de Spoleto, descendent al dinastiei Savoia³⁸. Ante Pavelici s-a grăbit să treacă la „curățirea teritoriului croat de sîrbi și evrei”. Circa 2 000 000 de sîrbi aflați în cadrul statului croat au fost puși în afara legii. Populația sîrbă a fost ori alungată ori nimicită. Numai pînă la 16 iulie 1941 au fost alungați în Serbia 85 000 de sîrbi³⁹. Aparatul de stat al lui Ante Pavelici n-a fost susținut numai de trupele de ocupație, ci și de majoritatea clerului catolic și de conducătorii partidului țărănesc croat al lui Vladimir Macek, care chemau poporul croat să fie loial față de ocupanți și față de statul creat de ei. De asemenea, trebuie să amintim că cîteva sute de mii de sîrbi au fost trecuți torțat la catolicism.

³⁶ Vlado Strugar, *Rat i revolucija*, Beograd, 1962, p. 38.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Pero Morača, *Jugoslavija 1941*, Beograd, 1971, p. 47.

Familia regală și majoritatea guvernului nu s-au gândit la o rezistență serioasă și s-au retras spre Muntenegru. Partidul Comunist Iugoslav a fost unica forță politică care în timpul acestui război atât de scurt și inegal, pe măsura posibilităților, a încercat să împiedice înfrângerea rușinoasă și să organizeze rezistența în vederea apărării libertății și independenței țării, deși, numai în ianuarie 1941, 2 000 de comuniști au fost internați în lagăre.

Încă înainte de război, comuniștii și simpatizanții lor învățau arta militară, desfășurau propagandă politică în armată, cu scopul de a fi pregătiți în caz de război sau dacă guvernul ar duce o politică capitulară. Când a început războiul, comuniștii primeau directive și plecau conștient în armată, chiar și în cazurile când nu erau mobilizați. Ei au reușit să atragă de partea lor în vederea apărării țării și mulți ofițeri patrioți. Însuși Comitetul Central al partidului, care la începutul războiului își avea sediul la Zagreb, a luat în această privință unele măsuri. În două rânduri a trimis o delegație în frunte cu I. Kraș, membru al Comitetului Central, la comandamentul regiunii militare Zagreb să ceară arme pentru muncitorii și tinerii care doreau să lupte, dar fără rezultat⁴⁰.

Încă înainte de dezagregarea armatei iugoslave, la reuniunea de la Zagreb din 10 aprilie 1941, ziua în care trupele germane intrau în acest oraș, Comitetul Central al Partidului Comunist din Iugoslavia, continuând să cheme la rezistență, a hotărât ca, indiferent de mersul războiului, comuniștii să continue lupta împotriva agresorilor. Pe această bază a fost format pe lângă Comitetul Central un comitet militar însărcinat să conducă pregătirile de luptă. Este drept că forțele dușmane înaintau repede, dar totuși nu fără rezistență, care era destul de neorganizată și izolată. În multe cazuri ofițeri patrioți și soldați au opus o rezistență eroică. Astfel, la Varazdin, Regimentul 2 cavalerie a pornit la asalt contra tancurilor; deși decimat, exemplul său a însuflețit și pe alții. Comandanții citorva nave de război au preferat să-și scufunde vasele decât să le predea inamicului după ce au primit dispoziții din partea guvernului să capituleze. Ciocniri cu caracter violent au fost în unele locuri în Serbia, Macedonia, Bosnia, Herțegovina, Slovenia și mai ales în Muntenegru. Aici unele unități au pătruns prin contraatac chiar pe teritoriul Albaniei, în acea perioadă încorporată la Italia, dar toate aceste acțiuni erau locale, izolate și împiedicate în multe cazuri de trădare⁴¹.

⁴⁰ B. Smiljevici, G. Knezevici, *op. cit.*, p. 103.

⁴¹ *Ibidem.* p. 104.

Deja la 13 aprilie 1941 generalul D. Simovici a predat comanda generalului D. Kalafatovici și i-a ordonat să înceapă tratativele de armistițiu. În realitate aceste tratative se duceau în vederea capitulării. La 15 aprilie regele și o parte a guvernului au fugit cu avioanele în străinătate, decolând de pe aeroportul din Nișici. La 17 aprilie 1941, la Belgrad, în clădirea fostei ambasade cehoslovace, A. Țiņtar-Marcovici și generalul R. Iancovici semnau, în fața citorva generali germani, capitularea necondiționată a armatei regale iugoslave ⁴².

În spiritul directivelor lui Hitler, formulate la 12 aprilie 1941, teritoriul Iugoslaviei a fost împărțit între Germania, Italia, Ungaria și Bulgaria. Am amintit mai sus despre împărțirea Sloveniei între Germania și Italia și crearea statului marionetă croat.

Italia a anexat Muntenegru, majoritatea insulelor din Marea Adriatică, Dalmația, o parte din Croația, jumătate din Slovenia și unele teritorii din Serbia și vestul Macedoniei (cele din Macedonia țineau administrativ de Albania).

Ungaria a anexat Bacica, Baranja, Megdumurije și Prekomurje și a început prigoana împotriva sîrbilor și muntenegrenilor care au fost împroprietăriți în aceste regiuni după primul război mondial.

Bulgaria a anexat cea mai mare parte a Macedoniei sîrbești și unele raioane din estul Kosovei ⁴³.

O bună parte a Iugoslaviei și Banatul iugoslav, o parte din Slovenia etc. au fost considerate drept pămînt german și, pe această bază, ocupanții naziști au trecut la aplicarea unor măsuri de îndepărtare a populației slave, confiscînd bunurile acesteia, interzicînd limbile vorbite de iugoslavi, instaurînd administrația germană, școli germane etc.

În Serbia propriu-zisă a fost instaurat un regim de ocupație german, în fruntea administrației locale fiind pus generalul trădător Nedici ⁴⁴.

Ocupanții au pus sub controlul lor toate instalațiile industriale importante, minele și alte unități economice. Ei au decretat rechiziționarea produselor agricole. Pentru Serbia dispozițiile lui Hitler prevedeau măsurile cele mai severe. Serbia era pentru Germania teritoriul dușman care trebuia „pacificat” prin orice metodă, căci elementul german a primit aici riposta de la primul

⁴² Jovan Marjanovici. *op. cit.*, p. 26.

⁴³ Pero Morača, *op. cit.*, p. 15-16.

⁴⁴ Vlado Strugar, *op. cit.*, p. 38-39.

război mondial și pînă la evenimentele din 27 martie 1941. Hitler socotea vinovată mai ales Serbia, care i-a încurcat și întîrziat planurile de dominație a sud-estului Europei și a Uniunii Sovietice⁴⁵. În aplicarea acestor măsuri ocupanții au găsit sprijin în cercurile burgheze autohtone. Din motive tactice ocupanții s-au comportat diferit față de populația subjugată. Astfel, ocupația italiană a fost la început mai blîndă, italienii au permis o oarecare autonomie, au lăsat toate școlile deschise și chiar au promis slovenilor că le vor construi o nouă universitate. Ei jefuiau mai puțin ca germanii și „doreau chiar să-și cîștige simpatia slovenilor care erau incluși în granițele statului german“⁴⁶. Diferite grupuri separatiste și organizații profasciste s-au pus în slujba ocupanților. Cea mai importantă dintre acestea era organizația teroristă a ustașilor. Deși într-o măsură mai mică, ocupanții au reușit să stabilească o colaborare similară cu diferite grupuri burgheze și în alte părți ale Iugoslaviei — în Muntenegru, cu o parte din conducătorii partidului federalist; în Slovenia, cu cercurile burgheze care au format organizația „Konsult“, în Serbia, cu organizația profascistă „Zbor“ și cu o bună parte din înalții funcționari ai regatului iugoslav. De asemenea, mulți cetățeni din minoritatea națională germană s-au pus în slujba ocupanților. În sfîrșit, cercurile economice și de afaceri, proprietarii de întreprinderi, bănci, firme comerciale etc. și-au exprimat, aproape fără excepții, loialitatea față de ocupanți și dorința de a-și continua activitatea în condițiile ocupației.

Cercurile burgheze prooccidentale au fost dezorientate și dezorganizate. Guvernul iugoslav, aflat în emigrație, a luat măsuri pentru a-și întări poziția pe lîngă aliații occidentali, legînd soarta Iugoslaviei și a sistemului ei social-economic de victoria acestora asupra puterilor Axei. Rezultă deci că în rîndurile burgheziei iugoslave nu exista nici o grupare care să-și întemeieze atitudinea politică pe sprijinul maselor populare și pe aspirațiile de libertate ale acestora. Această situație a contribuit la dezagregarea partidelor burgheze. În cei 23 de ani de existență a statului iugoslav, circa 40 de partide burgheze și-au desfășurat activitatea, dar nici unul dintre acestea n-a reușit să cîștige efectiv sprijinul maselor populare. Încît se poate afirma că înfrîngerea militară a Iugoslaviei a fost totodată și înfrîngerea politică a acestor partide. Confuzia din țară și instalarea unor guverne marionetă au creat la început o stare de dezorientare în rîndul unor

⁴⁵ Pero Morača, *op. cit.*, p. 58-59.

⁴⁶ I. B. Tito, *Izbrannie voennie proizvedeniia*, Belgrad, 1966, p. 37-38.

pături ale populației. Însă, în marea lor majoritate, masele populare se pronunțau cu hotărâre împotriva ocupării țării. La această stare de spirit au contribuit, pe lângă influența și activitatea Partidului Comunist din Iugoslavia, tradițiile luptei pentru libertate și patriotismul poporului. Partidul comunist n-a recunoscut divizarea țării. El și-a păstrat unitatea organizatorică și a continuat să acționeze pe tot teritoriul Iugoslaviei. „Partidul Comunist Iugoslav este partidul cu caracter eminentamente iugoslav. El a avut organizațiile sale pe întreg teritoriul Iugoslaviei”⁴⁷.

PREGĂTIREA ȘI DECLANȘAREA INSURECȚIEI ARMATE

Pregătirile pentru răscoală au început aproape imediat după capitularea Iugoslaviei monarhice. Pentru a înțelege întreaga complexitate a evenimentelor este necesar să ne referim la unele evenimente anterioare. Încă în octombrie 1940, la a 5-a conferință pe țară a P.C.I. de la Zagreb, a fost instituită comisia militară pe lângă Comitetul Central al partidului. Sarcina ei a fost să desfășoare muncă și agitație politică în armată. În cursul războiului din aprilie 1941, ședințele Comitetului Central s-au ținut la Zagreb. Cu acest prilej, avînd în vedere noua conjunctură, comisia militară a fost reorganizată și transformată în comitet militar care avea în frunte pe Iosip Broz Tito. Sarcina comitetului creat a fost să organizeze rezistența împotriva invadatorilor fasciști, dar, după cum s-a arătat, aceste acțiuni nu au reușit. Cu toată situația extrem de grea, P.C.I. se pregătea pentru luptă. Astfel, la sfîrșitul lunii aprilie 1941 a avut loc în Muntenegru o conferință de partid, unde s-a creat comisia pentru strîngerea de arme, muniții și material de război. De fapt această acțiune se desfășura pe întreg teritoriul țării. Trebuie menționat că mulți oameni, chiar necomuniști, au strîns arme din proprie inițiativă. În noul stat croat, ca și în regiunile locuite de sîrbi poporul a început să se adăpostească în munți, fugind de teroarea ustașilor și procurîndu-și armele de care avea nevoie⁴⁸. Concomitent cu pregătirile militare, P.C.I. desfășura o bogată activitate politică. Astfel, la sfîrșitul lunii aprilie 1941, a fost organizată o întrunire la Liubliana, la care, pe lângă comuniști, au participat și

⁴⁷ Jovan Marjanovici, *Războiul național de eliberare. Revoluția populară din Iugoslavia (1941-1945)*, Virșeț, 1958, p. 31.

⁴⁸ B. Smiljevici, G. Knezevici, *op. cit.*, p. 113.

reprezentanții altor organizații și grupuri progresiste, punându-se bazele Frontului unic de eliberare *. Acesta a hotărât să înființeze detașamente ilegale de luptă. De asemenea, în cinstea zilei de 1 Mai, partidul comunist a adresat poporului obișnuita proclamație cu ocazia acestei sărbători, dar care chema poporul la luptă împotriva ocupanților.

La începutul lunii mai 1941 a avut loc la Zagrab o consfătuire a partidului, care a fost unul din evenimentele importante în etapa de pregătire a insurecției. După ce s-a făcut o analiză profundă a evenimentelor din aprilie și a situației create în țară, s-a hotărât să se organizeze lupta de eliberare. Având în vedere importanța obiectivelor stabilite, consfătuirea a apreciat că lupta de eliberare trebuie să fie cauza celor mai largi păături ale populației și a tuturor naționalităților iugoslave. La consfătuire s-a subliniat că întărirea frontului mondial antifascist și existența unui stat socialist puternic, Uniunea Sovietică, constituiau factori favorabili pentru organizarea luptei de eliberare. Au fost adoptate măsuri organizatorice și a fost hotărâtă formarea unei rețele de comitete militare pe lângă toate organele de conducere ale partidului. Paralel cu constituirea comitetelor militare, cu procurarea de arme, s-a trecut și la organizarea inapoierii în țară a foștilor voluntari iugoslavi care au luptat în Spania și care se aflau în lagărele de concentrare din Franța. Aceștia aveau experiență de luptă și s-au organizat imediat în vederea declanșării insurecției.

Această activitate a comuniștilor, desfășurată în zilele grele ale ocupației, într-o perioadă decisivă a istoriei poporului iugoslav, când întreaga țară era supusă jafului economic și terorii fasciste, a întărit și mai mult prestigiul partidului în popor. El era singura forță politică care deschidea o perspectivă maselor populare asuprite și persecutate⁴⁹. Ca urmare a creșterii prestigiului partidului, chiar din primele luni de ocupație a sporit numărul membrilor de partid.

Eforturile P.C.I. de a stabili o colaborare cu diferite partide sau grupări burgheze au rămas practic fără nici un rezultat. Totuși, încă înainte de 22 iunie 1941, conducerea partidului comunist a încheiat o înțelegere privind colaborarea comună cu con-

* Vezi pentru Slovenia *Fotografski dokumenti o boju komunistične partije Slovenije*, 3, vol., Liubliana, 1963-1964.

⁴⁹ *Le neuvième congrès de la ligue des communistes de Yougoslavie*, Belgrad, 1969, p. 89.

ducerea partidului agrarian sîrb a lui Dragoliub Iovanovici și cu gruparea doctorului Ivan Ribar⁵⁰.

Atacarea Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941, și angajarea pe frontul de răsărit a principalelor forțe ale Axei au creat, după părerea Comitetului Central al P.C.I., condiții propice pentru declanșarea luptei armate. Comuniștii iugoslavi au apreciat că intrarea în război a Uniunii Sovietice, avea o importanță politică și morală enormă pentru stimularea hotărîrii de luptă a popoarelor iugoslave, deoarece U.R.S.S. le dădea încrederea în victoria asupra fascismului și le oferea o garanție că în această luptă își vor putea realiza aspirațiile lor naționale și sociale. Pe bună dreptate, postul de radio Boston transmitea mai tîrziu că „nemții și chiar italienii trebuie să recunoască, bineînțeles cu părere de rău, că rezistența și hotărîrea rușilor de a lupta pînă la capăt are o influență mare și asupra popoarelor Iugoslaviei“⁵¹.

De aceea, chiar în ziua de 22 iunie 1941 a avut loc la Belgrad ședința Biroului Politic al C.C. al P.C.I., care a apreciat ca prielnică situația pentru declanșarea răscoalei armate. La această ședință a fost redactat apelul C.C. al P.C.I., sub titlul „Popoarelor Iugoslaviei“, prin care toate popoarele care locuiau pe teritoriul iugoslav erau chemate să se ridice la luptă împotriva ocupanților⁵².

La 27 iunie a fost constituit Statul major general al detașamentelor de partizani pentru eliberarea națională a Iugoslaviei, conducerea acestuia fiind încredințată secretarului general al P.C.I., Iosip Broz Tito. La 4 iulie 1941, Biroul Politic al C.C. al P.C.I. a hotărît intrarea în acțiune a detașamentelor de partizani. Această hotărîre a avut o importanță deosebită pentru lupta de eliberare națională a popoarelor iugoslave. De aceea, ziua în care a fost adoptată — 4 iulie — a fost proclamată „Ziua luptătorului“ și este aniversată în fiecare an de popoarele Iugoslaviei, ca sărbătoare națională. Începutul l-a făcut Serbia la 7 iulie 1941, cînd a fost tras primul foc de armă la Bela Crkva. La 13 iulie răscoala începe în Muntenegru. Aici au participat chiar din primele zile 32 000 de partizani, care au eliberat de sub autoritatea italienilor o mare parte din teritoriu — circa 10 000 kilometri pătrați⁵³.

⁵⁰ I. B. Tito, *Opere militare alese*, Belgrad, 1966, p. 178-179.

⁵¹ Arh. ist. Centr., Arh. st. Buc., fond Ministerul propagandei, Buletine, dosar 99 (1941), radio Boston din 4.11.1941, nepaginat.

⁵² *Pregled istorije saveza komunista jugoslavije*, p. 305-306; vezi și Lazici Branco, *Tito et la révolution yougoslave, 1937-1956*, Paris, 1957, p. 57.

⁵³ Vlado Strugar, *op. cit.*, p. 53-55.

La 22 iulie se răscoală Slovenia, la 27 iulie Bosnia, Herțegovina și Croația, iar ceva mai târziu, la 11 octombrie 1941, și Macedonia⁵⁴.

Este cazul să amintim aici și de cetnicii lui Draja Mihailovici. Când armata iugoslavă a capitulat, 26 de ofițeri în frunte cu colonelul Mihailovici s-au ascuns în păduri pentru a nu fi nevoiți să cadă prizonieri. După începerea insurecției, ei au început să înjghebeze detașamente de cetnici pe care le-au numit „armata iugoslavă din patrie“, recunoscută de guvernul iugoslav aflat în emigrație. Ei au fost recunoscuți, de asemenea, și de coaliția antihitleristă. În cursul anului 1942, Draja Mihailovici a primit gradul de general, fiind numit ministru de război în guvernul iugoslav din emigrație. Mihailovici și ofițerii săi au urmărit să împiedice lupta de eliberare națională și socială care era condusă de comuniști, iar la sfârșitul războiului să asigure înapoierea regelui și a burgheziei la putere. Detașamente de cetnici au apărut în Serbia și în alte ținuturi iugoslave, mai ales printre populația sîrbă din Bosnia, Herțegovina, Croația și Muntenegru. Cetnicii afirmau că toți croații și musulmanii sînt ustași și de multe ori se răzbuiau pe populația civilă nevinovată. Prin acțiunile lor ațîtau și mai mult lupta fraticidă, făcînd în multe ocazii jocul ocupantului.

Declanșînd răscoala armată, C.C. al P.C.I. a ajuns la concluzia că unicul mod de luptă care ar permite succesul este lupta de partizani*. S-a ținut seama de faptul că țara fiind ocupată în întregime, nu exista un front clasic împotriva inamicului, nu existau rezerve de arme, muniții, alimente, inamicul fiind net superior din punct de vedere numeric și tehnic. Inițial urmau să acționeze mici detașamente de partizani, extrem de mobile, și care s-au menținut în pofida presiunii puternice a inamicului. Detașamentele de partizani evitau lupta deschisă, pîneau inamicul, îl atacau prin surprindere apoi dispăreau. În timpul răscoalei exista totdeauna un teritoriu eliberat, dar acest nucleu al pămîntului liber suferea schimbări, în sensul că nu era apărat cu orice preț. În modul de luptă al partizanilor, important era omul. În locul teritoriului pierdut erau eliberate alte teritorii. Trebuia mult curaj, spirit de abnegație și multă inventivitate, căci

⁵⁴ *Ibidem*, p. 65-66.

* Vezi pentru amănunte colecția de documente *Zbornik dokumenta i podataka o narodnooslobodilčkom ratu Jugoslovenskih naroda*, editată de Institutul istorico-militar al armatei iugoslave.

la începutul declanșării răscoalei inamicul avea pe teritoriul Iugoslaviei 22 de divizii complet echipate și înarmate, la care se adăugau diferite unități speciale, auxiliare, polițienești, ca și formațiunile de luptă ale colaboraționiștilor. De aceea, amploarea și intensitatea luptelor au fost determinate de condițiile specifice locale. În Muntenegru, în anumite regiuni din Bosnia, Herțegovina și Croația, acțiunile detașamentelor de partizani au luat proporții chiar de la început. Un număr de garnizoane din localitățile ocupate au fost nimicite încă înainte de sfârșitul lunii iulie.

După cum s-a arătat, în Serbia răscoala a fost declanșată la 7 iulie 1941. Primul foc de armă a fost tras în satul Bela Crkva, lângă Krupanaj, în Serbia de vest. Un grup de partizani a ținut o adunare și a chemat poporul la luptă. După adunare, Ž. Jovanović-Španac, comandantul grupului, în ciocnirea la care s-a ajuns cu jandarmii a omorât un jandarm, iar un țăran, încă unul. Scînteia insurecției a luat proporții, mai ales că măsurile erau deja luate. În scurt timp o parte a Serbiei a fost eliberată, orașul Ujițe devenind centrul teritoriului eliberat. Datorită rolului important al acestui oraș în dezvoltarea răscoalei, el este cunoscut sub denumirea populară de „Republica din Ujițe“. Lupte au avut loc aproape pe întregul teritoriu al Serbiei, chiar și în apropierea Belgradului. Răscoala s-a extins și în Valea Moravei de sud și în regiunea Niș, unde au luat ființă peste zece detașamente de partizani și s-a creat un mare teritoriu eliberat. Răscoala a cuprins Voivodina, Bacica, Sremul, Kosovo. În Serbia se afla Statul major suprem și comandantul său, Iosip Tito, de aici se conducea întreaga luptă, încît Serbia era un exemplu și pentru celelalte regiuni ale Iugoslaviei. În Muntenegru răscoala declanșată la 13 iulie a eliberat în circa zece zile aproape întreaga provincie, cu excepția orașelor Podgorita, Cetinje, Nicșici și Plievlie, unde garnizoanele italiene au fost încercuite. Au fost uciși și făcuți prizonieri cîteva mii de ofițeri și soldați italieni și a fost împiedicată formarea unui guvern marionetă. La sfârșitul lunii iulie, trupele italiene, primind întăriri, au pornit la contraofensivă. Posezînd material de război, ocupanții au reușit să recîștige o parte din pozițiile pierdute.

Răscoala declanșată în Slovenia la 22 iulie a fost din timp pregătită, însă condițiile pentru răscoală erau aici deosebit de grele, deoarece majoritatea Sloveniei a fost anexată direct Reichului german și Italiei. În Slovenia, dens populată și cu o rețea de șosele excelente, inamicul avea numeroase trupe cantonate pe care, datorită comunicațiilor bune, le putea transporta cu ușu-

rință. Centrul răscoalei a fost, inițial, Gorenjska. Răscoala s-a extins în Styria, apoi în alte părți ale Sloveniei, existând acțiuni în 1941 chiar și în Liubliana.

În Bosnia și Herțegovina au luat ființă inițial trei centre ale răscoalei, și anume la Bosanska Krajina, Bosnia răsăriteană și în Herțegovina. Primele focuri s-au tras aici la 27 iulie 1941. Partizanii din Krajina au atacat pe ustași la Drvar. În Bosnia detașamentele din Romanija au fost cele mai active. Au fost tăiate comunicațiile Sarajevo-Vișegrad și Sarajevo-Zvornik. În Herțegovina, în cursul lunii septembrie 1941, răsculații controlau majoritatea satelor.

În Croația răscoala a cuprins mai întâi regiunile populate de sârbi, care erau supuși unei puternice prigoane din partea ustașilor. În regiunile Lika, Banija și Kordun populația s-a răsculat în masă. Răsculații controlau chiar unele puncte ale căii ferate Zagreb-Split. Mici detașamente de partizani, foarte operative și mobile, acționau în Gorski Kotar, Dalmația și Slavonia. Spre sfârșitul anului răscoala a început să cuprindă și masele croate.

Răscoala în Macedonia a început la 11 octombrie 1941. A fost înființat detașamentul de partizani din Prilep, iar în ziua declanșării insurecției au luat ființă detașamentele din Kumanovo și Skoplje. Partizanii își desfășurau activitatea în condiții deosebit de grele, mai ales că o parte a conducerii partidului comunist fusese arestată. Totuși, pînă la sfârșitul anului 1941, la Skoplje, Veles, Kumanovo, Prilep, Bitolia, Krușevo, Ohrida etc. au fost formate state majore militare locale și chiar la sate au luat ființă comisii militare⁵⁵.

Paralel cu dezvoltarea puternică a răscoalei, care cuprinsese toate satele Iugoslaviei, aveau loc lupte și în orașe, dar bineînțeles în condiții mult mai grele. Cu toate acestea, comuniștii, uteciștii și alți patrioți, conduși de P.C.I., au organizat numeroase acțiuni armate, ambuscade, acțiuni politice, la Belgrad, Zagreb, Liubliana, Split, Sarajevo, Mostar, Niș, Skoplje etc. În numeroase orașe au funcționat neîntrerupt tipografiile ilegale, unde se tipăreau ziare, cărți, broșuri, foi volante, chemînd poporul la luptă. În plină zi sau noapte, gloanțele partizanilor lichidau pe ofițerii și soldații germani ori ai celorlalte armate de ocupație, pe agenții Gestapoului, pe diferiții colaboratori ai ocupanților. Aceste acțiuni aveau și un puternic efect moral asupra dușmanului, deoarece putea fi lichidat în fiecare clipă. Astfel, partizanii din Liubliana l-au

⁵⁵ *Istoriја na Makedonskiот narod*, tom. III, Skoplje, 1969, p. 309.

ucis pe trădătorul M. Natlaćen, tinerii din Zagreb, la 4 august 1941, au ucis 28 de ustași, cei din Split au rănit într-o singură zi 30 de soldați italieni, la Niș a fost aruncată o bombă într-un hotel plin cu ofițeri germani, iar cei din Belgrad l-au eliberat din mâna Gestapoului pe unul din conducătorii P.C.I.

Presă externă și posturile de radio, deși sporadic, încep să facă relatări asupra a ceea ce se petrece în Iugoslavia. Radio Moscova reproduce după New York Times că „actele de sabotaj cresc pe zi ce trece. Activitatea partizanilor s-a accentuat odată cu începerea războiului germano-rus. Ei taie fire telefonice, electrice, distrug căi ferate, șosele, poduri, încît comandamentul german a ordonat să se sfîrșească cu sabotările, altfel se va proceda la execuția în masă a sîrbilor“⁵⁶.

Radio Londra transmitea că „partizanii iugoslavi îmbrăcați în uniforme germane atacă pe soldații Axei la Belgrad, iar numărul patrioților iugoslavi se ridică la 75 000“⁵⁷. Agenția Reuter transmitea din Ankara că „în Balcani germanii întîmpină tot mai multe dificultăți în țările ocupate, în care se semnaleză o rezistență tot mai pronunțată“⁵⁸. În continuare reține atenția afirmația „că situația din Iugoslavia este atît de gravă încît a fost nevoie să se trimeată încă 25 000 soldați, pentru a menține ordinea și a împiedica sabotajele, ce nu pot fi oprite chiar făcîndu-se execuții în masă“⁵⁹. Dar aceste acțiuni deosebit de eroice, cînd aproape întreaga Europă se găsea sub dominația hitleristă, au adus luptătorilor iugoslavi și foarte multe jertfe. Astfel, a căzut eroic Rade Konćear, secretar al C.C. P.C.I., Tone Tomșici, secretar al C.C. al partidului comunist sloven, Iosip Kraș și Marko Oreșkovici, membri ai Comitetului Central al P.C.I., și multe alte cadre de conducere.

Prin proporțiile sale și prin succesele repurtate chiar de la început, insurecția popoarelor iugoslave a surprins ocupanții. „Ordinea“ instaurată de ei era amenințată; căile de comunicație erau întrerupte, iar numeroase întreprinderi reduse la inactivitate. Toate eforturile trupelor de ocupație (circa 22-23 divizii) au rămas zadarnice. Italienii au fost nevoiți chiar să aducă noi trupe din Albania. În fața acestei situații care știrbea „prestigiul“ lui Hitler în Europa, acesta a ordonat la 16 noiembrie 1941 ca insu-

⁵⁶ Arh. ist. Centr., Arh. st. Buc., Min. Propagandei, Buletine, dos. 83 (1941), radio Moscova, din 1 august 1941.

⁵⁷ Ibidem, radio Londra din 2 august 1941.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

recția iugoslavă să fie lichidată cit mai grabnic. În Serbia au mai sosit 3 divizii germane. De fapt, primele operații de amploare ale ocupanților împotriva detașamentelor de partizani au fost însoțite de represalii brutale împotriva populației. În cursul operațiilor din vara și toamna anului 1941, trupele de ocupație au ucis sau au internat în lagărele morții sute de mii de locuitori, au incendiat mii de așezări, au distrus și au jefuit tot ce au găsit în cale. Conformându-se cu rigurozitate ordinului înaltului comandament german, ca să fie executați o sută de comuniști pentru un soldat german ucis, trupele hitleriste ucideau fără scrupule bărbați, femei, bătrâni, elevi, copii etc. Astfel, la 17 august 1941, în piața principală din Belgrad, pe Terazie, germanii au spânzurat de stâlpii de telegraf cinci partizani, lăsându-i acolo toată ziua pentru a înspăimînta populația capitalei. La Kraguievaț, la 21 octombrie 1941, au fost împușcați mii de cetățeni ai orașului. De la liceu au fost duși spre locul execuției clase întregi de elevi împreună cu profesorii lor. Elevii au cîntat la locul execuției „Hei Slavi“, și cu acest cîntec pe buze au primit gloanțele călăilor. În comuna Glina o bandă de ustași a năvălit în biserică și chiar în timpul serviciului religios au masacrat numeroși țărani. Prin ușile bisericii se scurgea pe trepte singele victimelor. La Kralievo într-o singură zi au fost împușcați 2000 de muncitori⁶⁰. Exemplele sînt numeroase.

Prin operațiile ofensive întreprinse cu forțe superioare și prin represiunile sălbatice, trupele de ocupație au reușit să recucerească unele teritorii, să dea lovituri grele unităților de partizani și să provoace o anumită stare de spirit în rîndurile populației. Însă în timp ce în unele regiuni detașamentele de partizani erau nevoite să se replieze, în altele acțiunile forțelor de eliberare luau amploare. La sfîrșitul anului 1941 erau deja eliberate teritorii întinse din Serbia meridională, Muntenegru, Bosnia, Herțegovina și Croația. Detașamentele de partizani numărau deja peste 80 000 de luptători înarmați⁶¹.

Dublul scop al luptei popoarelor iugoslave: eliberarea națională și eliberarea socială. Năzuința fierbinte a maselor populare iugoslave spre libertate națională și dreptate socială, experiența acumulată de clasa muncitoare și de partidul său comunist în încercările grele din timpul ilegalității au fost factorii care au im-

⁶⁰ Jovan.Marjanovici, *op. cit.*, p. 72-73.

⁶¹ *Deux décennies de la Yougoslavie socialiste*, dok. nr. 2, Belgrad, 1964, p. 50.

primat un dublu scop luptelor purtate de popoarele iugoslave în timpul celui de-al doilea război mondial — eliberarea națională și eliberarea socială. Promovînd linia organizării luptei active împotriva ocupanților ca sarcină principală, P.C.I., conducerea de partid și a mișcării de eliberare națională în frunte cu secretarul general al partidului, Iosip Broz Tito, au apreciat că, în condițiile Iugoslaviei, această luptă se împletește strîns cu lupta pentru revendicările fundamentale naționale și sociale ale popoarelor Iugoslaviei. Faptul că majoritatea burgheziei a trădat interesele naționale, că regele și guvernul au fugit în străinătate fără să organizeze o rezistență au determinat o polarizare accelerată a maselor populare în jurul partidului comunist. Curajul și dîrzenia cu care au intrat comuniștii în luptă, sprijinul larg și însuflețit dat de populație, hotărîrea majorității poporului de a lupta pentru eliberare au făcut ca mișcarea de partizani să înregistreze succese importante chiar din primele zile. P.C.I. și-a orientat întreaga activitate spre asigurarea unei platforme politice cît mai largi, care să mobilizeze toate forțele populare la lupta de eliberare. Unitatea populară realizată și-a găsit expresia nu numai în atribuțiile militare ale partizanilor, ci și în comitetele și organizațiile frontului antifascist, ale femeilor, ale tineretului. Platforma politică a fost adoptată de toate forțele progresiste și patriotice din Iugoslavia.

Datorită dezvoltării cu succes a răscoalei și creării teritoriului liber, în septembrie 1941 Comitetul Central al P.C.I. și Statul major principal al detașamentelor de partizani au putut să treacă din Belgrad în regiunile în care era răscoala. Acest lucru era necesar pentru ca răscoala să fie condusă direct și nemijlocit. Conducerea răscoalei și-a avut sediul mai întîi la Stolițe, lângă Krupanaj⁶². Aici, la Stolițe, în septembrie 1941, a avut loc prima consfătuire cu caracter militar a delegaților tuturor regiunilor Iugoslaviei, convocate din inițiativa C.C. al P.C.I. La consfătuire, Statul major general al detașamentelor a luat denumirea de Statul major suprem al detașamentelor de partizani; între altele, s-a hotărît constituirea de organe de conducere militară în toate regiunile etnice ale Iugoslaviei. În detașamente s-a introdus organizarea și disciplina militară, s-au format unități auxiliare etc., deoarece inamicul era crud, perfid și bine înarmat. Fără disciplină și ordine, el nu putea fi biruit. În ceea ce privește teritoriul liber, s-a hotărît că un asemenea teritoriu trebuie să existe

⁶² B. Smiljevici, G. Knezevici, *op. cit.*, p. 124.

în permanență și el trebuie să se extindă, aceasta atit din considerente militare cât și politice. Detașamentele de partizani se transformau în unități tot mai numeroase și de aceea trebuia să existe un spate al frontului, care putea să asigure aprovizionarea, replierea, refacerea unităților. Paralel cu extinderea răscoalei și a succeselor repurtate de partizani *se constituiau primele organe ale puterii populare*. Aspirațiile revoluționare și democratice ale masei populare s-au manifestat puternic încă din primele zile ale insurecției armate. Aceste aspirații au dus la crearea primelor organe ale puterii populare, care s-au constituit pe teritoriile eliberate⁶³. În acest fel masele populare arătau clar că înțelegeau eliberarea de sub ocupația fascistă drept o premisă a instaurării unei ordini sociale noi. Astfel, încă la 21 iulie 1941 a fost creat în localitatea eliberată Berane (Ivangrad) primul comitet popular; la fel, după eliberarea orașului Drvar, a luat ființă organul autorității populare; în august încep să apară asemenea comitete și în Serbia, apoi și în celelalte regiuni. La mijlocul lunii noiembrie 1941 a fost creat la Ujițe comitetul popular de eliberare națională pentru Serbia. Aceste comitete populare, sau naționale cum erau denumite în unele părți, desfășurau o largă activitate, dar în primul rînd, ținînd cont de situația existentă, trebuiau să ajute partizanii și să normalizeze viața în spatele frontului. În această conjunctură, forțele de bază ale burgheziei, care fie că pactizaseră fățiș cu ocupanții, fie că sprijineau guvernul burghez din emigrație, au considerat insurecția armată și constituirea organelor populare drept principalul pericol pentru pozițiile lor de clasă. De aceea, grupări importante ale burgheziei au început o campanie de denigrare a insurecției armate, calificînd-o „aventură” și afirmînd că lupta armată nu face altceva decît să sporească numărul victimelor. Este drept că colonelul, apoi generalul, Draja Mihailovici se pronunța împotriva ocupației și pentru luptă, însă numai atunci cînd va sosi momentul oportun. D. Mihailovici a adunat în jurul său forțele burgheziei sîrbe care vedeau în politica guvernului din emigrație calea restaurării vechiului regat iugoslav. Însă, de la începutul răscoalei, P.C.I. a făcut apel la toți patrioții să intre în luptă, indiferent de originea socială, etnică ori religie. În acest sens s-au făcut încercări de colaborare cu cetnicii lui Mihailovici. Ofițerii lui Mihailovici au început să înființeze detașamente de cetnici în Serbia, Bosnia, Herțegovina iar spre sfîrșitul anului 1941 și în

⁶³ *La neuvième congres de la ligue des communistes de Yougoslavie*, p. 90.

Muntenegru. O parte a poporului sîrb a aderat la cetnici, avînd în vedere rolul cetașilor în luptele antiotomane, pentru apărarea independenței Serbiei. Însă conducătorii cetnicilor nu doreau o colaborare cinstită cu comuniștii, doreau o Iugoslavie burgheză, de aceea vor pactiza cu Nedici și chiar cu fasciștii germani. Atacurile împotriva partizanilor și încercările de a restabili vechile organe ale puterii au demascat gruparea lui Draja Mihailovici, au dus la părăsirea ei de către elementele patriotice, care au trecut la partizani. De asemenea, conducerea partidului țărănesc croat, în frunte cu Vladimir Macek, se opunea cu hotărîre participării poporului croat la lupta armată de eliberare. Macek a dispus ca toate organizațiile partidului țărănesc să respingă orice colaborare cu comuniștii și să accepte mobilizarea croaților în formațiunile militare ale statului marionetă creat de ocupanți. Mulți dintre liderii partidului țărănesc croat au pactizat cu ustașii lui Ante Pavelici și au acceptat diferite funcții de conducere în noul stat. De aceea P.C.I. a desfășurat o vie activitate pentru a lămuri masele, ceea ce a avut urmări importante mai întii în Dalmația, apoi în celelalte țări ale Croației.

Împletind lupta de eliberare națională cu acțiuni revoluționare, P.C.I. a considerat că, în condițiile în care pe prim plan se afla organizarea luptei întregului popor pentru eliberarea de sub jugul hitlerist, nu trebuie luate măsuri care să afecteze relațiile de proprietate. Încercarea de a schimba în timpul războiului orînduirea social-economică ar fi îngustat baza politică a luptei de eliberare națională, deoarece ar fi îndepărtat de la această luptă pături importante ale populației, ca țărănimea mijlocașă, intelectualitatea, pături ale burgheziei etc. *În acest mod au fost zădărnice încercările ocupanților germani de a transforma lupta de eliberare națională într-un război civil, ceea ce ar fi tocit ascuțișul luptei împotriva ocupației germane.* Astfel, istoricul iugoslav Pero Morača, în lucrarea sa „Iugoslaviya 1941“, apărută la sfîrșitul anului 1971, trage concluzia clară că în 1941 ocupanții n-au reușit nici să înăbușe sau să lichideze mișcarea de partizani, nici să pună în aplicare concepția germană „sîrbii împotriva sîrbilor“, adică să declanșeze războiul civil⁶⁴. Totuși, au fost înfăptuite o serie de reforme democratice, ce decurgeau din aspirațiile cele mai legitime ale maselor populare participante la lupta de eliberare națională. Astfel, s-a trecut la lichidarea rămășițelor feudale în agricultură și a formelor brutale de exploatare capitalistă, au fost confiscate bunurile

⁶⁴ Pero Morača, *op. cit.*, p. 742.

trădătorilor și ale capitalului străin, întreprinderile încep să se organizeze pe baze noi.

Principiile de organizare a puterii populare *. În legătură cu modul de organizare a puterii populare, în general nu au existat indicații centralizate. Au fost elaborate numai unele instrucțiuni ale conducerii locale, în special în Serbia, unde, în 1941, insurecția căpătase amploarea cea mai mare. De asemenea, în Slovenia au fost date unele indicații, a căror aplicare a început să fie realizată chiar de la începutul luptei de eliberare. În faza inițială a constituirii puterii populare, funcția de organ al puterii era exercitată de Statul major suprem al armatei de eliberare, ca organizator al insurecției populare. În perioada în care Statul major suprem se afla în localitatea Focea, adică la începutul anului 1942, au fost elaborate primele norme valabile pentru întreaga Iugoslavie cu privire la comitetele de eliberare națională și la modul lor de funcționare. Aceste norme, cunoscute sub denumirea de „Sarcinile și structura comitetelor de eliberare națională” și „Indicații și lămuriri privind activitatea comitetelor de eliberare națională în regiunile eliberate”, consfințeau principiile fundamentale ale puterii populare iugoslave: electivitatea, răspunderea față de popor, unitatea puterii legislative, executive și judecătorești, autoconducerea, dreptul de vot universal pentru bărbații și femeile care au împlinit 18 ani etc. Ulterior, pe măsură ce comitetele de eliberare națională deveneau organe permanente ale puterii în toate regiunile eliberate, Statul major suprem a elaborat, în septembrie 1942, noi instrucțiuni, care dezvoltau principiile de bază formulate la Focea. Aceste norme au stat și la baza primei constituții a noii Iugoslavii și au constituit temelia dezvoltării din punct de vedere juridic a Iugoslaviei postbelice.

Forme de organizare politică și militară a mișcării de eliberare. Lupta comună împotriva ocupanților a constituit sudura popoarelor Iugoslaviei. Această luptă a stimulat ideea edificării unei comunități iugoslave bazate pe principiile democrației și egalității în drepturi a tuturor. De asemenea, trebuiau respectate particularitățile naționale ale diferitelor popoare. De aceea, la indicațiile P.C.I., încă de la începutul insurecției au fost create organe de conducere militară și politică ținându-se seama de criteriile naționale. Din punct de vedere militar, P.C.I. a apreciat că, odată cu creșterea mișcării de partizani, trebuie să se treacă la formarea

* Vezi pentru amănunte *Dokumenti o razvoju narodne vlasti*, Beograd, 1946.

unei armate de eliberare. În acest scop, la consfătuirea organizată la Stolife, în Serbia, la 26 noiembrie 1941, s-a hotărît formarea de companii și batalioane, constituirea de state majore și comandanamente, planificarea unor operații militare de amploare. Un rol important în pregătirea acestor unități militare revenea comuniștilor și uteciștilor. Toate aceste acțiuni au făcut ca la sfârșitul anului 1941 (21 decembrie) să ia ființă prima brigadă proletară. Merită să menționăm că încă din octombrie 1941, în localitatea eliberată Ujițe, a început să apară organul de presă al C.C. al P.C.I. — ziarul „Borba“ (Lupta).

Referitor la luptele care s-au dus în cursul anului 1941, acțiuni violente au avut loc mai ales în Serbia, unde inamicul, datorită importanței strategice a acestei regiuni, dorea să lichideze cât mai repede focarul. Lupte violente au avut loc în Șumadija, dar mai ales în Serbia de vest. În afară de forțele aflate în Serbia, germanii au adus un regiment din Grecia și cîte o divizie din Franța și din U.R.S.S., plus trupele lui Nedici și ustașii. 80 000 de soldați inamici aveau ca sarcină să lichideze cele circa 12 detașamente de partizani cu un efectiv de 15 000 de luptători⁶⁵. S-au dat lupte deosebit de grele, în condiții cu totul inegale, dușmanul răzbunîndu-se mai ales pe populația civilă, lipsită de apărare. La 7 octombrie 1941 partizanii au folosit pentru prima oară tunuri capturate de la inamic. Totuși partizanii au fost nevoiți să se retragă din Șumadija și Maciva. Astfel s-a încheiat această fază a luptelor, cunoscută sub denumirea de prima ofensivă dușmană. La sfârșitul lunii noiembrie dușmanul a atacat Ujițe, centrul teritoriului eliberat. Acestea au fost ultimele zile ale „Republicii din Ujițe“, inamicul ocupînd Ujițe, Ceceak și Gorni Milanovaț. Lupte violente s-au dat și la începutul lunii decembrie. Dar grosul unităților de partizani și Statul major suprem au reușit să se retragă, luptînd în sectorul Sangeak. Deși inamicul a ocupat Ujițe, totuși acțiunea lui a eșuat, pentru că partizanii și-au stabilit cartierul general în altă parte și, pe baza experienței cîștigate, au ridicat la luptă noi unități, mai bine pregătite și mai bine înarmate. Luptele s-au dat și în celelalte părți ale Serbiei, adică în Voivodina, Srem și Kosovo, precum și în alte zone ale Iugoslaviei. Partizanii munte-negreni au atacat cîteva orașe și s-au infiltrat spre Sangeak pentru a păstra o legătură directă cu cei sîrbi. În acest scop a avut loc în decembrie o consfătuire la Sangeak. Lupte violente au continuat în Bosnia și Herțegovina, în Croația, Slovenia și în Macedonia.

⁶⁵ Vlado Strugar, *op. cit.*, p. 49-52.

Am arătat că la 21 decembrie 1941 a luat ființă prima brigadă proletară. Ea s-a constituit în mica localitate Rudo de pe râul Lim și a fost formată din partizani sârbi și muntenegreni. În componența ei au intrat 3 batalioane sârbești și 2 muntenegrene. Primul comandant al brigăzii a fost Cocea Popovici, iar primul comisar Filip Kliajci-Ficea, muncitor din Belgrad. Aceasta a fost prima unitate regulată a armatei de eliberare; în cinstea ei, în fiecare an, la 21 decembrie, este sărbătorită festiv ziua armatei. Crearea acestei brigăzi a fost de mare importanță pentru dezvoltarea mai târziu a luptelor și a revoluției populare. Prima brigadă proletară, formată inițial din luptători din Serbia și Muntenegru, ulterior și din celelalte provincii ale țării, luptând pe întreg teritoriul Iugoslaviei, a dat o însemnată contribuție la cimentarea frăției popoarelor Iugoslaviei. În afară de sute de luptători care s-au evidențiat pe câmpul de luptă, din brigadă s-au ridicat și mulți conducători militari și politici cu multă experiență, ea fiind o școală și un izvor de cadre și lucrători politici pentru alte unități militare.

Cu toate pierderile suferite de partizani, lupta a luat amploare.

La sfârșitul anului 1941 forțele partizanilor aveau circa 80 000 de luptători, încadrați într-o brigadă, 43 de detașamente, 11 batalioane independente și un șir de companii și grupe, care își desfășurau activitatea pe tot cuprinsul Iugoslaviei⁶⁶.

Partizanii au cauzat pierderi însemnate inamicului, ucigând și scoțind din luptă numeroși soldați, distrugând multe obiective industriale, capturând materiale de război și practic creînd un nou front, pe care fasciștii n-au putut să-l lichideze și care le angaja mereu noi forțe și resurse. În teritoriul eliberat au început să fie tipărite diferite ziare și publicații. Iarna 1941-1942 a constituit una din perioadele cele mai grele pentru mișcarea de eliberare națională. Unitățile de partizani sufereau de frig, duceau lipsă de arme, muniții, alimente și medicamente. Aceste dificultăți erau amplificate de distrugerile provocate de ocupanți. Un număr tot mai mare de persoane civile se refugiau din centrele ocupate pe teritoriul liber, ceea ce puneau noi probleme organelor militare și politice. Pe de altă parte, ocupanții germani hotărâseră să lichideze în iarna 1941-1942 frontul iugoslav, pe care nu-l prevăzuseră în planurile lor, pentru a putea trimite pe frontul de răsărit diviziile din Iugoslavia.

⁶⁶ *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, 1941-1945*, knj. 1, Beograd, 1957, p. 170.

În prima jumătate a anului 1942, germanii au inițiat mai multe operații ofensive împotriva principalelor centre ale mișcării de eliberare : în Bosnia răsăriteană (ianuarie), în Serbia meridională (februarie-martie), la Muntenegru, în Herțegovina și în Bosnia răsăriteană (aprilie-iunie), în masivul Kozara (iunie-iulie) și în alte regiuni. La unele din aceste operații au participat între 3 și 6 divizii, susținute de unități blindate și de aviație. În ciuda dificultăților și a pierderilor, mișcarea de eliberare iugoslavă nu putea fi lichidată. Spre mijlocul anului 1942, sub conducerea directă a Statului major suprem, grosul forțelor populare a declanșat o mare ofensivă în partea centrală a Iugoslaviei. Această ofensivă a durat pînă la începutul anului 1943 și s-a încheiat cu numeroase victorii și cu eliberarea unui teritoriu compact de aproximativ 50 000 km pătrați ⁶⁷.

Dintre acțiunile militare ale anului 1942 este cunoscut vestitul marș de pe Igman, cînd, la minus 32 grade Celsius, partizanii au trecut pe lingă Sarajevo și peste muntele Igman și au pătruns în localitatea Focea. În acest marș au degerat circa 150 de luptători ai Brigăzii 1, cărora multora le-au fost tăiate părțile înghețate ale corpului pentru a li se salva viața. Aceste lupte din ianuarie-februarie 1942 din Bosnia răsăriteană sînt cunoscute în istoriografia iugoslavă ca ofensiva a doua a inamicului. În această perioadă statul major își exercita controlul asupra teritoriului liber din Focea. La 1 martie 1942, la Ceainici, a luat ființă a doua brigadă proletară. În prima jumătate a anului 1942 s-a creat un mare teritoriu liber în Bosnia răsăriteană, Herțegovina și Muntenegru. Inamicul a pornit atunci a treia ofensivă, pentru a lichida rezistența. Aceste lupte se pot împărți în trei faze. După luptele crîncene din prima fază, grosul trupelor partizanilor și statul major suprem au pătruns în Bosnia răsăriteană, în Muntenegru și Sangeak. Aici s-au dat lupte puternice și a fost de fapt a doua fază a luptelor. Pătrunzînd partizanii în Muntenegru au dat un nou avînt luptelor din această zonă, unde se găseau numeroase trupe italiene. Din cauza lipsei de alimente, partizanii au fost nevoiți să părăsească teritoriul liber al Muntenegrului. A început a treia fază a luptelor la frontiera dintre cele trei provincii — Bosnia, Herțegovina și Muntenegru. Inamicul a repurtat unele succese, dar a treia ofensivă inamică se încheie practic cu un insucces, avîndu-se în vedere scopul urmărit. Numărul partizanilor a crescut, în mai 1942 luînd ființă, în Sangeak, Brigada a 3-a, iar în iunie 1942, brigăzile a 4-a și a 5-a, ultimele formate din luptători muntenegreni.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 337-340.

Încă de la începutul luptei de eliberare, unul din centrele cele mai glorioase a fost muntele Kozara. În 1942 aici și-a desfășurat activitatea un puternic detașament de partizani, format din 3 000 de luptători, care avea de partea sa întreaga populație a Kozarei. Partizanii intrau în luptă cu următorul cântec :

*Frați, noi sîntem de sub Kozara,
Unde mamele trădătorilor nu nasc !*

În cursul celei de a treia ofensive a inamicului, cei din Kozara s-au angajat la lupte de mai mare amploare pentru a ușura grosul trupelor de partizani. Ei au reușit să taie calea ferată Zagreb-Banja Luka și chiar să amenințe orașul Banja Luka. La aceste lupte au luat parte și primele avioane ale partizanilor. Cîțiva aviatori au trecut la partizani, fugind de pe un aerodrom croat. La 21 mai 1942 a luat ființă cea dintîi unitate aeriană a armatei de eliberare, iar această zi este sărbătorită astăzi ca ziua aviației iugoslave. În iunie 1942 inamicul a primit sarcina să lichideze „rebelii” din Kozara. Aici s-au dat lupte deosebit de violente. Partizanii din Krajina atacau inamicul din spate, pentru a ușura situația celor din Kozara. Inamicul a cauzat mari pierderi partizanilor, dar mișcarea nu a fost lichidată radical.

Deoarece în Bosnia apuseană mișcarea partizanilor era tot mai presată, Tito și Statul major suprem au hotărît ca grosul trupelor să se îndrepte spre acest teritoriu pentru înviorarea mișcării. Această acțiune în istoria războiului este cunoscută sub denumirea de marșul în Bosanska Krajina. S-a creat aici un puternic teritoriu liber care s-a menținut pînă la începutul anului 1943.

La sfîrșitul anului 1942 existau numeroase brigăzi, din care s-au constituit primele divizii și corpuri ale Armatei de eliberare națională⁶⁸. Efectivele forțelor patriotice numărau deja peste 150 000 de luptători, care imobilizau în Iugoslavia 32 de divizii ale ocupanților și aproximativ 230 000 de soldați ai formațiunilor militare ale guvernelor marionetă. Tișo face aprecierea că în medie în timpul războiului Armata de eliberare iugoslavă a ținut în șah circa 500 000 de soldați inamici și formațiuni militare care erau în slujba inamicului⁶⁹.

Dacă în 1941 în Croația răscoala a luat proporții mai ales în regiunile locuite de sîrbi, în 1942 și mai ales spre sfîrșitul anului

⁶⁸ Vezi R. Cartier, *La seconde guerre mondiale*, tom. 1-2, Paris 1965-1966, capitolele referitoare la Iugoslavia.

⁶⁹ I. B. Tito, *Izbrannie voennie proizvedeniia*, p. 30.

din rîndurile populației croate s-au recrutat masiv partizani. Toate eforturile ustașilor de a înăbuși răscoala cu ajutorul italienilor au eșuat. Răscoala a cuprins Dalmația, litoralul croat, Istria. Spre sfîrșitul anului 1942 acționau numai în Croația peste 18 000 de luptători⁷⁰. Totodată trebuie să amintim că, spre sfîrșitul anului 1942, din punct de vedere politic are loc o dezagregare a partidului țărănesc croat și slăbirea influenței liderilor săi în frunte cu V. Macek. Acest proces a cuprins mai întîi sudul Croației și ulterior s-a extins și în celelalte regiuni.

Eforturile făcute de burghezia slovenă de a contracara extinderea frontului de eliberare națională au avut rezultate minore. Ele au demonstrat însă că, în fapt, burghezia slovenă colabora cu ocupantul. În Slovacia s-a creat un teritoriu liber de la Kupa pînă la Liubliana. Din această cauză, în iulie 1942 italienii au pornit acțiuni de lichidare a mișcării, la care a participat și garda albă a lui Rupnik⁷¹. Evitînd luptele frontale, partizanii s-au regrupat, iar în septembrie 1942 au pornit la contraofensivă. Răscoala se desfășura cu succes, mai ales că trupele italiene erau ocupate pe alte fronturi.

În 1942 răscoala din Voivodina se desfășura în condiții deosebit de grele, datorită numeroaselor unități germane care staționau cît și a populației germane din Banatul iugoslav. În urma înfrîngerilor suferite de partizani în Banat și Bacica, centrul de eliberare a devenit regiunea Srem. În Fruška Gora trei detașamente de partizani respingeau atac după atac încercările inamicului de a-i lichida. Un timp partizanii din Srem au luptat împreună cu cei din Slavonia, dar la sfîrșitul anului 1942 o parte a detașamentului din Srem a trecut luptînd în Bosnia, unde erau condiții mai bune de acțiune. O parte au continuat să lupte în Fruška Gora. Lupte grele s-au dat, de asemenea, în Macedonia și în Kosovo-Metohia.

Constituirea Consiliului antifascist de eliberare națională a Iugoslaviei. În cursul anului 1942 lupta de eliberare națională a căpătat o amploare tot mai mare, regiuni tot mai întinse ale Iugoslaviei fiind eliberate și controlate de detașamentele de partizani, comitetele de eliberare națională exercitînd tot mai efectiv funcțiile de organe ale puterii în aceste regiuni. Luptele duse de forțele populare iugoslave atrag tot mai mult atenția opiniei pu-

⁷⁰ *Oslobodilački rat*, p. 300 ; vezi și *Antifașistskoe dvijenie soprotivlenia v stranah Evropi*, Moscova, 1962, p. 195.

⁷¹ B. Smiljevici, G. Knezevici, *op. cit.*, p. 138-139.

blice mondiale. Radio Teheran reproduce știri ale conducerii partizanilor iugoslavi despre acțiunile ofensive din Bosnia și Herțegovina⁷². Postul de radio „Boston“ anunța, la 25 iulie 1942, că „partizanii iugoslavi au reușit să ocupe multe localități în partea sudică a Iugoslaviei“⁷³. Moscova transmitea că „partizanii iugoslavi împiedică efectiv transportul trupelor germane spre frontul germano-sovietic, atacînd și distrugînd căile ferate principale“⁷⁴. Același post de radio, prezentînd războiul din Iugoslavia, afirma că, în ciuda superiorității ocupanților, „nimic nu va fi în stare să îngenuncheze pe vajnicii patrioți iugoslavi. Iugoslavia nu cedează locul întii în ceea ce privește lupta împotriva ocupantului. Iugoslavia nu este o țară ocupată, ci un întreg cîmp de război“⁷⁵.

Analizînd aceste rezultate, C.C. al P.C.I. a ajuns la concluzia că au fost create condiții pentru a se trece la constituirea unui organism politic iugoslav care să reflecte gradul de dezvoltare și caracterul mișcării de eliberare națională și care prin existența și activitatea sa să dea un nou impuls luptei revoluționare de eliberare. Pe baza acestei concluzii, la 27 noiembrie 1942 a avut loc, în orașelul bosnic Bihaci, adunarea constitutivă a Consiliului antifascist de eliberare națională a Iugoslaviei*. La adunare au fost convocați reprezentanți ai tuturor popoarelor din Iugoslavia. Din cei 71. de delegați stabiliți să participe la această adunare hotărîtoare pentru viitorul Iugoslaviei, numai 54 au reușit să se strecoare prin obstacolele inamicului. Datorită condițiilor impuse de război, mai ales delegații din Slovenia n-au reușit să sosească la Bihaci. Consiliul antifascist constituit de adunarea reprezentanților popoarelor a ales din rîndurile sale un Comitet executiv, organ al noii puteri revoluționare.

Consiliul antifascist și în special Comitetul său executiv au desfășurat o largă activitate pentru extinderea și consolidarea puterii populare. Secțiile Comitetului executiv (pentru problemele interne, economie, sănătate, pentru probleme sociale și religioase, pentru propagandă etc.) au rezolvat numeroase probleme privind organizarea asistenței sanitare, a învățămîntului elementar, ajutorarea orfanilor, a refugiaților și a sinistraților, organizarea economiei, aprovizionarea armatei și a detașamentelor de partizani, aprovizionarea populației etc.

⁷² Arh. ist. Centr. fond Min. Propagandei, dos. 151/1942, radio Teheran din 22 iulie 1942.

⁷³ Ibidem, radio Boston din 25 iulie 1942.

⁷⁴ Ibidem, dos. 144 (1942), radio Moscova din 7 iulie 1942.

⁷⁵ Ibidem, dos. 154 (1942), radio Moscova din 2 august 1942.

* În continuare vom folosi denumirea prescurtată : Consiliul antifascist.

La sesiunea de la Bihaci a fost condamnată trădarea cetnicilor și a comandantului lor, generalul Draja Mihailovici. În 1942 posturile de radio sovietice au demască de mai multe ori colaborarea cetnicilor cu ocupanții, deși guvernul britanic îi susținea în mod public. Totuși, la 2 octombrie 1942, ambasadorul Angliei în U.R.S.S. a fost nevoit să recunoască că colaborarea este sporadică ca rezultat al provocărilor ocupanților și nu ca o trădare voită din partea lui Draja Mihailovici. Astfel, pe plan mondial, poziția guvernului iugoslav din exil și a cetnicilor devine tot mai șubredă ; datorită marilor succese dobândite de partizanii iugoslavi, guvernul britanic începe să-și revizuiască politica și să facă presiuni asupra guvernului iugoslav din exil ca Draja Mihailovici să înceteze orice colaborare cu Axa. În acest timp guvernul britanic urmărea să creeze două zone militare distincte pe teritoriul Iugoslaviei, una controlată de comuniști, iar cealaltă de cetnici ⁷⁶. De asemenea, la sesiune s-au arătat crimele săvârșite de ustașii lui Ante Pavelici, de trupele lui Nedici și a celorlalți trădători care s-au pus în slujba inamicului. A fost adresată o chemare întregului popor din Iugoslavia, ca să lupte cu o hotărîre și mai mare împotriva dușmanului. Sesiunea a adresat telegrame șefilor statelor mari ale coaliției antihitleriste, I. Stalin, F. Roosevelt și W. Churchill. Totodată, Comitetul executiv a adresat o notă guvernelor aliate în care protesta împotriva recunoașterii guvernului refugiat în timp ce cetnicii și emisarul guvernului regal, Draja Mihailovici, duceau o politică trădătoare față de interesele poporului iugoslav. În același timp se arată care este scopul mișcării de eliberare a poporului iugoslav și platforma politică urmărită. Comitetul executiv al Consiliului antifascist nu s-a declarat guvern al noii Iugoslavii tocmai datorită unor rezerve ale marilor puteri, deși practic Consiliul rezolva lucrări care erau de competența guvernului ⁷⁷. Președintele Comitetului executiv a fost ales cunoscutul om politic dr. Ivan Ribar, iar alături de comuniști au fost aleși în Comitetul executiv și alți reprezentanți ai diferitelor grupări antifasciste.

Pe baza directivelor și sub conducerea Consiliului antifascist au fost formate organe populare similare (consilii antifasciste teritoriale) la nivel regional — în Serbia, Croația, Slovenia, Bosnia și Herțegovina, Macedonia și Muntenegru.

Sesiunea de la Bihaci și hotărîrile adoptate au dat un nou suflu vieții în teritoriile eliberate. Armata se înzestra cu noi arme

⁷⁶ A. Donlegici, Z. Aknackovici, D. Plenča, *op. cit.*, p. 103-104.

⁷⁷ J. Marianovici. *op. cit.*, p. 92.

și muniții, se organiza aprovizionarea armatei și a populației, se acorda o îngrijire calificată răniților, se aprovizionau spitalele cu alimente și medicamente, s-a reorganizat comerțul, munca în întreprinderi a luat un nou avânt, s-au format noi secții și ateliere, s-au redat circulației peste 100 km de cale ferată de munte etc.⁷⁸.

EROICELE LUPTE DIN ANUL 1943

La sfârșitul anului 1942 planul statelor fasciste de a cuceri lumea printr-un război fulger se dovedea a fi iluzoriu. Armata sovietică a trecut la contraofensivă încă în noiembrie 1942 în sectorul Stalingrad, iar în februarie 1943 trupele fasciste au suferit aici o grea înfringere. În Africa de nord italienii și germanii erau presați de puterile aliate. În Extremul Orient marile succese ale japonezilor stagnau și ele. Toate acestea îi făceau pe Hitler și pe Mussolini să fie nervoși și să dorească lichidarea cât mai grabnică a rezistenței iugoslave. De aceea, încă în noiembrie 1942, Hitler l-a chemat la cartierul său general de pe frontul de est, la Vinița, pe generalul de corp de armată Alexander von Löhner, comandantul armatei 12 germane, ulterior comandantul armatei din sud-estul Europei, ale cărui trupe trebuiau să întreprindă a patra ofensivă germană cu scopul lichidării definitive a mișcării din Iugoslavia. La această ședință a participat și Ante Pavelici. După o lună, la 18-19 decembrie 1942, la Rastenburg, în Prusia Orientală, Hitler a convocat o nouă conferință în problema iugoslavă. Au participat Ribbentrop, Keitel, Ciano și Cavallera⁷⁹. Dar obiectivele precise ale celei de-a patra ofensive au fost definitive la Roma, la 3 ianuarie 1943, în prezența mareșalului Cavallera, a șefului Înaltului comandament german, a generalului von Löhner, a generalului Ambrozio, șeful Marelui stat major italian, și a mai multor generali italieni care comandau trupele în Slovenia, Muntenegru, Dalmația, Albania și Grecia. Unele documente atestă și prezența la această ședință a reprezentantului cetnic Jevdevici⁸⁰.

Ofensiva a fost declanșată în a doua jumătate a lunii ianuarie 1943. Lovitura principală era îndreptată asupra teritoriului liber din Bosnia apuseană și din Lika. Atacau trupe de elită germane și

⁷⁸ *Ibidem*, p. 95.

⁷⁹ Vladimir Dedijer, *op. cit.*, p. 369.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 370.

italiene, ca Divizia 7 SS Prințul Eugen, Divizia Diavolului 369, diviziile Lombardia, Sasari etc.⁸¹ Dușmanul avea și o aviație numeroasă, tunuri de mare calibru și tancuri. Ofensiva a patra a ocupanților a durat pînă la sfîrșitul lunii aprilie 1943. Planul de luptă germano-italian era divizat în trei faze. Weis 1, 2 și 3, care inițial trebuia să despartă teritoriul liber în două, apoi prin încercuire partizanii urmau să fie pe rînd lichidați.

Armata de eliberare a hotărît să opună o rezistență dirză inamicului, folosindu-se și de terenul muntos, deluros și cu păduri dese, dar să evite luptele frontale, deoarece raportul de forțe era de 10 la 1 în favoarea inamicului, plus armamentul superior. Statul major suprem a dat dispoziții ca partizanii să hărțuiască inamicul pe tot cuprinsul Iugoslaviei, pentru a ajuta situația celor din Bosnia apuseană și Lika. Totodată, diviziile 1, 2 și 3 proletare trebuiau să treacă la contraofensivă, să străpungă încercuirea și să pătrundă în Herțegovina și Muntenegru, care erau în întregime sub ocupația dușmanului. Acesta era un plan îndrăzneț la care fasciștii nu s-au așteptat. Dar o mare greutate pentru manevrarea diviziilor armatei de eliberare o reprezentau cele cîteva mii de răniți ce zăceau în diferitele spitale improvizate ale teritoriului liber și care, dacă erau părăsiți, ar fi fost măcelăriți de către inamic. De aceea, pentru a acționa operativ, răniții au fost repartizați în batalioane separate. Cei cu răni ușoare, care puteau merge singuri, în batalioane, cei răniți mai greu, dar care puteau călări, în alte batalioane, iar cei răniți grav, pe brancarde. Toți răniții au fost înarmați cu puști pentru a lupta pînă la ultima suflare în cazul cînd ar fi fost atacați de inamic. O a doua problemă spinoasă o prezenta populația civilă din teritoriul eliberat, care era formată mai ales din copii și oameni foarte bătrîni. Nimeni nu voia să rămîină sub ocupația dușmanului. Satele rămîneau pustii, iar poporul fugea cum putea. Pe potecile de munte acoperite de zăpadă se puteau vedea foarte des familii compuse din bunici și nepoți. În fața lor era mînată vaca sau un purceluș, unii duceau și cîte o bocceluță ori un țol. Aceasta era tot ce reușeau să salveze din fața tancurilor germane. Numărul refugiaților creștea mereu, încît el s-a urcat la peste 100 000. Drumurile erau aglomerate și împiedicau mișcările armatei. De asemenea, aprovizionarea cu alimente era deosebit de grea. Coloanele lungi de refugiați constituiau obiective ce puteau fi ușor bombardate, lovite cu grenade și mitraliate.

În aceste condiții, la 31 ianuarie 1943 Tito s-a adresat cu o

⁸¹ *Ibidem*, p. 370-371.

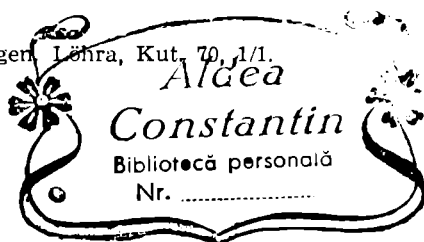
cerere de ajutor în medicamente și alimente aliaților și în primul rînd Moscovei. El comunica : „...Vă asigur că acest minunat popor eroic din Bosnia, Lika, Kordun, Dalmația merită în întregime cel mai mare ajutor. La noi a început tifosul exantematic și nu avem medicamente, poporul nostru moare de foame, însă nu murmură. Acest popor flămînd dă luptătorilor noștri ultima bucată de piine, în timp ce el însuși moare de foame, dă ultimul ciorap, cămașă sau încălțăminte, în timp ce el însuși umblă gol și desculț pe acest frig. Faceți tot ce puteți pentru a ne ajuta“⁸².

Se dădeau lupte violente, mai ales în Lika, Banija, Kordun și în Bosnia apuseană. Inamicul nu se aștepta la o rezistență atît de puternică. Efortul lui de a pătrunde în centrul teritoriului liber, de a dezmembra și apoi nimici unitățile n-a reușit. Diviziile proletare au luptat cu succes și s-au retras spre sud în direcția Neretvei, apărînd și 4 000 de răniți pe care-i transportau. În aceste lupte violente a fost zdrobită întreaga divizie italiană „Murgia“, capturate 15 tancuri, un mare număr de tunuri, muniție, alimente, material sanitar și prizonieri, circa 2 000 de soldați italieni. Armata de eliberare ar fi putut ușor să treacă Neretva și să se piardă în munții Muntenegrului, dar trebuiau salvați cei 4 000 de răniți și miile de refugiați. Armata de eliberare s-a folosit atunci de o stratagemă. Au fost distruse mai întîi toate tunurile și tancurile pentru a nu cădea în mîna dușmanului, apoi au fost distruse toate podurile peste Neretva, sugerîndu-se inamicului că nu se intenționează să se treacă riul. Inamicul a fost înșelat de această manevră și a redus numărul unităților pe partea cealaltă a Neretvei. Aceasta au și vrut partizanii.

În urma acestei manevre a început trecerea peste Neretva. Peste podurile distruse au fost construite punți provizorii, iar trecerea s-a făcut noaptea. Pînă să aducă nemții trupe în sectorul respectiv, partizanii trecuseră și astfel a eșuat planul Weis 2. Generalul german von Löhr, luat prizonier în 1945, aprecia astfel aceste lupte : „Partizanii au reușit să treacă peste Neretva și să se retragă pînă la ultimul om în partea de nord a Muntenegrului. Ei au străpuns încercuirea în sectorul frontului care era deținut de italieni și cetnici. Nu s-a făcut nici o captură și nici un prizonier. Nici un partizan rănit și nici un mort n-a fost descoperit, deși, judecînd după pierderile noastre sîngeroase, partizanii trebuie să fi avut și ei pierderi însemnate“⁸³.

⁸² *Ibidem*, p. 372.

⁸³ Arhiva M.F.A. al Iugoslaviei, Sziava gen. Löhra, Kut, 70, 1/1.



Înaintînd peste Neretva și spre Drina, partizanii au reușit să creeze un teritoriu liber în Bosnia, Herțegovina și Muntenegru. Totodată se dădeau lupte în Serbia, în Macedonia, în Voivodina. Statul major suprem a început să ia măsuri pentru a ajuta pe partizani în Serbia și Macedonia. În aceste condiții comandamentul german a hotărît să fie pregătite noi acțiuni împotriva mișcării de rezistență din Iugoslavia, cunoscute sub denumirea de a cincea ofensivă. Această ofensivă a început imediat după a patra și a ținut de la 15 mai 1943 pînă la sfîrșitul lunii iunie 1943. Inamicul era foarte grăbit să lichideze rezistența iugoslavă, deoarece suferea înfrîngerii pe frontul de răsărit, aliații presau în Italia, și el trebuia să-și asigure liniile de comunicații din spatele frontului. Au sosit unități germane specializate în lupta în teren muntos. Participau germani, italieni, ustași, cetnici și diferite unități ale statelor care aveau trupe de ocupație în Iugoslavia. Inamicul dispunea de circa 100 000 de oameni, multă artilerie și aviație. În fața lor stăteau 15 000 de oameni ai armatei de eliberare, unități obosite, slab alimentate, cu foarte puțină muniție, care trebuia să îngrijească de 4 500 de răniți și de populația civilă. În ciuda acestor condiții aveau moralul ridicat, căci dragostea de patrie îi însuflețea. Terenul deținut de partizani fiind muntos în mare parte era foarte sărac, de aceea lipsa de alimente făcea ravagii mai multe decît gloanțele dușmane.

Planul inamicului era de a încercui forțele partizanilor în regiunea cursului inferior al râurilor Piva și Tara și a coastelor munților Durmitor și Piva și apoi a le nimici. În ajunul zilei de 15 mai 1943 partizanii au reușit să străpungă încercuirea inamică în direcția orașului Podgorița. Inamicul a fost derutat și a concentrat forțe numeroase în aceșt sector, crezînd că partizanii se pregătesc să înainteze în direcția Albaniei. Dar Statul major suprem a dirijat majoritatea unităților în sectorul Focea. De asemenea, a ordonat unităților neîncercuite să inițieze contraatacuri pentru a deruta inamicul și a ușura acțiunile forțelor principale. Dușmanul, aducînd forțe numeroase, i-a încercuit pe partizani. S-au dat aici lupte deosebit de violente la baionetă. Statul major a hotărît ca partizanii să străpungă încercuirea inamicului în sectorul Sutjeska. Aici s-au desfășurat lupte crîncene pe muntele Vučevo, în pasul râului Sutjeska și pe muntele Zelengora. Partizanii au purtat lupte care depășeau puterile omului. Erau flămînzi și se hrăneau cu frunze de copac și cu cîte o bucătică de carne de cal nesărată. Aici au căzut sute și sute de luptători. Statul major suprem a hotărît să împartă forțele în două. Diviziile 1 și 2 să pătrundă peste Sutjeska și Zelengora în Bosnia, iar diviziile 3 și 4

să pătrundă în Sangeak. A fost deosebit de crâncenă lupta de la Milinklada, unde a fost rănit comandantul suprem Iosip Broz Tito. Străpungerea spre Sangeak nu a reușit, încît și unitățile de aici s-au îndreptat spre Sutjeska. În aceste lupte a căzut legendarul partizan Sava Kovacevici. Pînă la urmă forțele principale ale partizanilor efectuează străpungerea și pe la sfîrșitul lunii iunie creează un nou teritoriu liber în Bosnia răsăriteană⁸⁴.

În cursul anului 1943 armata de eliberare a dat dovadă de fermitate și rezistență, fiind capabilă să țină în șah și chiar să contracareze unități perfect echipate ale armatei germane și italiene. De asemenea, și în alte părți ale Iugoslaviei partizanii au reușit să obțină succese. Acest lucru se constată bunăoară în Slovenia. Partizanii eliberează localități în Gorenjska, Karintia, Styria și pe litoralul sloven, unde și partizani au luptat și italienii. În vara anului 1943 iau ființă noi brigăzi și divizii slovene, ca de pildă diviziile 14 și 15. Și în Croația lupta de eliberare ia amploare. În Lika, Banija, Kordan, pe litoralul croat și în Dalmația răscoala continuă cu succes. Comandamentul german din Croația a instituit un premiu de 100 000 mărci aur pe capul lui Tito, transmitea serviciul român de presă din Zagreb la 21 iulie 1943⁸⁵. Se preciza în comunicare că măsura este dictată de creșterea numărului de partizani croați ascunși în păduri și sprijiniți de țărani /.../ de pe întreg cuprinsul țării⁸⁶. Premiul afișat mărește și mai mult popularitatea lui Tito în mediul croat, unde 90% din populație susține lupta împotriva regimului și împotriva trupelor străine⁸⁷. În Slovenia, Divizia 12 a armatei de eliberare controlează calea ferată Belgrad-Zagreb și aduce mari prejudicii transporturilor militare ale inamicului, periclitînd întregul transport al hitleriștilor din sud-estul Europei. În Serbia lupta de eliberare ia amploare. Apar noi detașamente de partizani la Kosmaj, Valjevo, Ceaceak, care au acționat neconținut și au format, în octombrie 1943, Brigada 1 Șumadija. În Serbia răsăriteană acționau detașamente mai mici, foarte mobile, în sectorul Timos, Pojerevaț etc. În Banatul iugoslav partizanii aveau în cursul anului 1943 o situație foarte grea, deoarece aici au fost dislocate pentru refacere numeroase unități care au suferit pierderi foarte mari pe frontul de răsărit. Din 3 grupe de partizani care acționau în acest sector, statul major a dat

⁸⁴ Vlado Strugar, *op. cit.*, p. 222-224.

⁸⁵ Arh. ist. centr., fond Min. Propagandei, Presa străină, dos. nr. 1366 (1943), f. 1.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem, f. 2.

dispoziții ca 2 grupe să treacă imediat în România iar una să treacă în Serbia, altfel riscînd să fie nimicite de germani⁸⁸. În mai-iunie 1943 cele două grupe au trecut în România, de unde, stabilindu-și o bază de atac, treceau apoi în Iugoslavia, atacau obiectivele prevăzute și reveneau în România. Populația le-a dat sprijin în alimente și medicamente. Această situație a dăinuit pînă în ianuarie 1944, apoi unii din partizani au trecut în Srem, primind ajutor din partea statului major al Voivodinei, iar alții, alături de armata sovietică, au participat în octombrie 1944 la eliberarea Banatului iugoslav⁸⁹.

În Macedonia, de asemenea, au luat naștere noi detașamente de partizani și au fost consolidate cele existente, creîndu-se un teritoriu liber care coordona mișcarea de eliberare. În noiembrie și decembrie 1943 iau ființă brigăzile 1 și 2 macedoneană. Din rîndul trupelor de ocupație bulgărești care staționau pe teritoriul Macedoniei iugoslave au dezertat numeroși militari bulgari, care, trecînd de partea partizanilor, au înființat batalionul de partizani „Hristo Botev“.

Marile victorii ale armatei sovietice pe frontul de răsărit, victoriile anglo-americanilor în Africa de nord și Italia și capitularea Italiei în septembrie 1943 au schimbat mult raportul de forțe în favoarea coaliției antihitleriste. La înfrîngerea fascismului din Italia și-au dat contribuția din plin și popoarele Iugoslaviei. Trebuie să facem precizarea că majoritatea diviziilor italiene se aflau ca trupe de ocupație în Iugoslavia, angajate în luptele cu partizanii. Numărul diviziilor italiene varia între 15 și 22; în Africa de nord ele n-au depășit cifra de 14 iar pe frontul de răsărit de 10⁹⁰. Mussolini a acordat cea mai mare atenție frontului iugoslav, dar tocmai aici a avut cele mai mari pierderi. Importanța capitulării Italiei a fost de cea mai mare semnificație pentru coaliția antihitleristă, deoarece ieșea din luptă partenerul nr. 1 al lui Hitler. Astfel perspectiva înfrîngerii hitlerismului era mult mai vizibilă, iar sfîrșitul războiului apărea mai clar la orizont. Capitularea Italiei a avut o importanță deosebită pentru mișcarea de eliberare iugoslavă, în sensul că teritoriul Iugoslaviei era ocupat de numeroase divizii italiene care acum ieșeau din luptă, armata de eliberare capturînd o cantitate enormă de armament modern. Statul major

⁸⁸ Arhiva Ministerului Apărării a Iugoslaviei. Al doilea război mondial, nr. inv. 1-1/5, cutia 1991, p. 1-33.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ B. Smiljevici, G. Knezevici, *op. cit.*, p. 156.

iugoslav, prevăzînd unele schimbări în Italia, a dislocat unități importante de partizani în regiunile ocupate de italieni pentru a captura la momentul oportun armamentul respectiv. Radio „Vocea Americii“ anunța la 9 octombrie 1943 că partizanii Iugoslaviei dau lovituri importante inamicului, mai ales în zona muntoasă. Aceste atacuri „...s-au mărit prin capitularea Italiei și alăturarea de trupe italiene“⁹¹. Divizia italiană „Veneția“ și resturile altor divizii luptă „în Muntenegru alături de partizani împotriva unor covârșitoare forțe germane“⁹².

Luptele erau atît de înverșunate, încît, după opinia unui ofițer german, soldații Reichului „preferau să plece în est, unde dușmanul e în față, pe cînd în Iugoslavia pîndește din toate părțile“⁹³.

Germanii au luat măsuri pentru atenuarea consecințelor grele pentru ei ale acestui eveniment. Trupe germane de pe alte fronturi au fost trimise urgent să preia sectoarele ocupate de italieni, să-i dezarmeze și prin acțiuni drastice să reprime mișcarea de partizani. Dar aceste acțiuni n-au reușit, în multe locuri datorită armatei de eliberare iugoslavă care a intrat rapid în acțiune. Cu armamentul capturat de la italieni au fost înarmați încă 80 000 de luptători, ceea ce a permis declanșarea răscoalei generale în Istria și pe litoralul sloven și croat, adică teritoriile care erau sub ocupație italiană. De asemenea, mulți soldați italieni s-au înrolat în detașamentele de partizani, aducîndu-și astfel contribuția la lupta împotriva fascismului.

Ca un bilanț al luptei de eliberare, după capitularea Italiei peste jumătate din teritoriul Iugoslaviei era eliberat de sub ocupație străină. Primele detașamente de partizani, apărute în 1941, erau acum, la sfîrșitul anului 1943, o adevărată armată, care însuma 300 000 de luptători și cuprindea 9 corpuri de armată sau 27 de divizii cu circa 100 de brigăzi, în afară de numeroase detașamente și batalioane de partizani independente și de unități auxiliare. Armata de eliberare, pe lângă infanterie, avea acum unități de artilerie, unități de marină și chiar aviație.

În armată existau grade, școli de ofițeri, spatele frontului, adică intendența armatei, tribunale militare etc., adică o puternică forță militară care juca un rol important în eliberarea țării și înfrîngerea fascismului.

⁹¹ Arh. ist. centr., fond Ministerul Propagandei, dos. 212 (1943).

⁹² Ibidem, dos. 219 (1943), transmisia agenției „A.F.I.“, din 1 decembrie 1943.

⁹³ Ibidem, fond Ministerul Propagandei, Presa străină, dos. 1291 (1942-1943), f. 76.

SESIUNEA A DOUA A CONSILIULUI ANTIFASCIST *

Succesele armatei populare de eliberare, repurtate în cursul anului 1943, au sporit autoritatea mișcării de eliberare națională. S-a întărit și s-a consolidat sistemul comitetelor de elaborare a unor hotărâri majore privind orînduirea politică a Iugoslaviei, cu toate că unele părți ale țării se mai aflau sub ocupația germană.

Totodată spitalele militare erau tot mai bine organizate. Existau spitale permanente și temporare, care trebuiau camuflate cu multă grijă, ca și depozitele de medicamente și farmaciile. Cu ajutorul podețelor mobile dispăreau urmele care duceau la spitalele ce se găseau în păduri, peșteri și munți. Deja la sfîrșitul anului 1944 pe teritoriul eliberat vom întîlni spitale care nu se deosebesc cu nimic de cele ale unei armate permanente⁹⁴.

Devenise evident că mișcarea de eliberare națională era forța politică hotărîtoare și că Consiliul antifascist cîștigase o deplină autoritate ca organ suprem al puterii populare, iar comitetele de eliberare națională se transformaseră în organisme cu trăsături de organe de stat. *Prin aceasta a fost creat sistemul noii puteri politice în Iugoslavia, bazat pe cuceririle revoluționare ale luptei de eliberare națională*

Concluziile celei de a doua sesiuni a Consiliului antifascist, care a avut loc la 29 noiembrie 1943 în localitatea Jaițe, reprezintă în fapt hotărîri revoluționare care, prin conținutul lor de clasă, au marcat un moment important în procesul de cucerire a puterii de către oamenii muncii în frunte cu clasa muncitoare.

Hotărîrile fundamentale adoptate de această sesiune istorică, care se află și în prezent la temelia statului socialist iugoslav, au fost următoarele :

a) Hotărîrea cu privire la constituirea organului suprem popular reprezentativ, legislativ și executiv și a Comitetului național de eliberare a Iugoslaviei ca organe provizorii ale puterii populare în Iugoslavia ;

b) Hotărîrea referitoare la privarea de drepturi a guvernului iugoslav din emigrație și la interzicerea revenirii în țară a regelui Petru al II-lea ;

c) Hotărîrea cu privire la construcția Iugoslaviei pe principiul federal ;

* Vezi *Tako je rodena nova Jugoslaviya*, 2 vol., Belgrad, 1963.

⁹⁴ Dr. D. Drăghicevici, *Partizanschie hospitali v Iugoslavii*, 1941-1945, Belgrad, 1966, p. 43 și p. 127-129.

d) Hotărîrea cu privire la validarea deciziilor, ordinelor și declarațiilor Comitetului executiv al Consiliului antifascist și ale Statului major suprem :

e) Hotărîrea cu privire la alipirea la Iugoslavia a Istriei, Zadarului, Boka Kotor și a litoralului sloven.

Pe baza acestor hotărîri a fost format Prezidiul Consiliului antifascist și a fost ales Comitetul național de eliberare a Iugoslaviei, ca cel dintîi guvern al noii Iugoslavii, în frunte cu șeful Statului major suprem, Iosip Broz Tito, care a fost numit totodată mareșal al Iugoslaviei. Din Cairo se comunica la 22 decembrie 1943, că „mareșalul Tito a fost ridicat la rangul de comandant-șef aliat. Comandanții aliați își coordonează operațiile de sprijinire cu ale partizanilor iugoslavi. Legăturile cu Tito sînt puse în planul cel mai înalt deoarece armatele de partizani sînt considerate ca o parte integrantă din forțele aliate care operează în sudul Europei. Comandanții din Orientul Mijlociu îl consideră pe Tito ca soldat de prim rang, realizînd în mod strălucit planul cel mai potrivit al operațiilor militare din Iugoslavia”⁹⁵. Tot pe baza hotărîrilor din 29 noiembrie 1943 a fost stabilită structura statală a Iugoslaviei, în cadrul căreia organele locale ale puterii populare s-au constituit din comitetele de eliberare națională. Atunci au și fost constituite actualele 6 republici care formează Iugoslavia. Problema regiunilor autonome din Serbia a fost soluționată ulterior, însă prin hotărîrile adoptate la 29 noiembrie 1943 se dădea dreptul pentru formarea unor asemenea regiuni. „Pentru ca Iugoslavia — se spune în hotărîre — să reprezinte patria adevărată a popoarelor sale și ca niciodată să nu mai fie domeniul nici unei clici hegemoniste, Iugoslavia se clădește pe principiul federativ care va garanta deplina egalitate în drepturi sîrbilor, croaților, slovenilor, macedonenilor și muntenegrenilor, adică popoarelor Serbiei, Croației, Sloveniei, Macedoniei, Muntenegrului, Bosniei și Herțegovinei”⁹⁶. Istoriografia actuală macedoneană arată că aici, pentru prima oară în istoria sa, a fost recunoscută națiunea macedoneană de sine stătătoare și egală în drepturi în cadrul federației.

În aceeași hotărîre „...s-a proclamat că minorităților naționale li se vor garanta toate drepturile naționale”⁹⁷. A doua sesiune a Consiliului Antifascist „...a însemnat pentru Iugoslavia evenimen-

⁹⁵ Arh. ist. Centr., fond Min. Propagandei, Presa internă, dos. nr. 840 (1943-1944), f. 223.

⁹⁶ *Sesiunea 1 și 2 AVNOI*, Belgrad, 1953, p. 227.

⁹⁷ J. Marianovici, *op. cit.*, p. 119.

tul cel mai mare din cel de-al doilea război mondial, deoarece aici, în realitate, a fost pusă piatra fundamentală a noului stat⁹⁸.

Astfel Consiliul antifascist a devenit singurul reprezentant autentic al suveranității populare și al suveranității noului stat iugoslav.

Despre împrejurările în care s-a ținut și despre modul în care și-a desfășurat lucrările acest prim parlament revoluționar iugoslav, Rodoliub Ciolacovici a scris în lucrarea sa memorialistică privind războiul de eliberare a Iugoslaviei :

„Adunarea era neobișnuită chiar și prin ținuta sa exterioară. Printre delegații prezenți aici se găseau atît oameni încărunțiți cît și tineri cărora încă nu le-a crescut barba, muncitori și învățători, țărani și scriitori, ofițeri superiori ai armatei noastre și ostași de rînd, slujitori ai bisericilor ortodoxe, catolice și musulmane, femei cu modeste broboade țărănești și intelectuale. Majoritatea delegaților purtau uniformă militară, cu revolverul la centură, dar erau și mulți civili ; se puteau zări pălării muntenegrene și cușme din Bosnia, pe alocuri cîte un fes sau șapcă de muncitor...

Pentru a ajunge aici, delegații au mers zile în șir, riscîndu-și viața, strecurîndu-se printre punctele fortificate inamice ; chiar și locul de adunare nu era atît de departe de fortificațiile dușmane. Vuietul surd al tirului artileriei se auzea aici destul de bine...

La un moment dat rumoarea din sală încetează ; a apărut tovarășul Tito însoțit de membrii Statului major suprem și ai Comitetului Central al partidului. Delegații se ridică în picioare și în sală izbucnesc ovații. Răsună salutări și urări în cinstea lui Tito, a partidului, a armatei...

Raportul lui Tito, care a durat aproape o oră, era simplu, clar și plin de conținut ; nici un cuvînt nu era de prisos. Tito l-a citit calm, subliniind printr-un timbru mai puternic doar pasajele îndreptate împotriva trădătorilor, care nu numai că și-au vîndut țara în momentele cruciale pentru istoria noastră, dar au încercat să și înșele opinia publică din țările aliate, prezentînd lupta mișcării de eliberare națională și a armatei sale ca un merit al lor. Raportul lui Tito a fost deseori întrerupt de aplauzele și exclamațiile aprobative ale delegaților... Și astfel — conchide Ciolacovici —, ...acum, în modesta sală din acest orașel pierdut în munții Bosniei, putem să ne făurim propria noastră istorie fără să întrebăm pe nimeni cum trebuie să ne hotărîm soarta, așa cum n-am întreat pe nimeni nici atunci cînd am luat arma în mîină pentru a ne

⁹⁸ Vladimir Dedijer, *op. cit.*, p. 385-386.

apăra libertatea, neavînd frică de nimeni și de nimic în afară de conștiința noastră de revoluționari“⁹⁹.

Hotărîrile celei de a doua sesiuni a Consiliului antifascist au avut un larg ecou în lumea întregă și mai ales în țările care luptau pentru scuturarea dominației fasciste.

RECUNOAȘTEREA PE PLAN INTERNAȚIONAL A MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ IUGOSLAVĂ ȘI CONTINUAREA OPERAȚIILOR MILITARE ÎN ANUL 1944

Mult timp lupta eroică a poporului iugoslav sub conducerea P.C.I. nu s-a bucurat de o recunoaștere internațională obiectivă. La început ocupanții fasciști îi numeau pe partizani elemente iresponsabile, bandiți comuniști etc. Dar au fost nevoiți să le recunoască capacitatea pe cîmpul de luptă, nemții fiind constrînși să țină în Iugoslavia între 20 și 30 de divizii, trupe care puteau în altă conjunctură să fie aruncate pe frontul din răsărit sau cel din Africa de nord. Hitler personal a fost nevoit să recunoască în 1944 lupta eroică a partizanilor iugoslavi și activitatea extraordinară desfășurată de Tito. Astfel, în convorbirea avută cu Antonescu în vara anului 1944 „...führerul a spus că numai cei lipsiți de energie pot pierde războiul. Frederic a perseverat și a învins. În această ordine de idei a ținut să sublinieze energia mareșalilor Tito și Stalin“¹⁰⁰. La aceeași convorbire, Hitler declara că „Tito, deși pierde în fiecare lună 15 000 de oameni, totuși găsește în patriotism și în energia sa mijloace de a ridica noi oameni, reușind să imobilizeze circa 20 de divizii germane în Balcani“¹⁰¹.

Chiar și unele state din coaliția antihitleristă nu erau dispuse să recunoască și să popularizeze succesele partizanilor iugoslavi, care sub conducerea P.C.I. repurtau succese importante. Cercurile politice burgheze din Occident susțineau burghezia iugoslavă și guvernul iugoslav aflat în emigrație, fiind dispuse să acorde credit numai lui Draja Mihailovici și cetnicilor săi. P.C.I. și conducerea mișcării de eliberare națională au trebuit să facă mari eforturi ca aliații să recunoască meritele lor, să le acorde ajutor și să înțeleagă că cetnicii au pactizat cu hitleriștii și sînt de fapt niște trădători. Un rol important în vederea acestei propagande

⁹⁹ Rodoliub Ciolacovici, *op. cit.*, vezi pentru amănunte *Tako je rodena nova Jugoslavija*.

¹⁰⁰ Antonescu despre ultima întrevvedere cu Hitler, în „Magazin istoric“, nr. 7-8, 1968.

¹⁰¹ *Ibidem*.

l-a jucat postul de radio „Iugoslavia liberă“, care de la începutul anului 1942 funcționa la Moscova. Aici s-au evidențiat în mod deosebit V. Vlahovici și Dj. Salai. Prin acest post de radio Statul major suprem informa lumea întreagă despre succesele partizanilor iugoslavi. În acest sens și-au dat aportul și personalități iugoslave, ca N. Tesla, L. Adamici și Z. Balcovici, aflate în S.U.A. Abia pe la mijlocul anului 1943 radio Londra a transmis primele informații obiective despre lupta partizanilor iugoslavi. Agenția Reuter, preluând știrile postului de radio „Iugoslavia liberă“, a reprodus integral hotărârile luate și organele alese de cea de a doua sesiune AVNOI ținută la 29 noiembrie 1943¹⁰². În lucrarea, apărută în 1964, „Les dossiers de la seconde guerre mondiale“ se arată că după ce colonelul W. S. Bailey a sosit de Crăciunul anului 1942 pe lângă cartierul general al lui Draja Mihailovici, a cunoscut realitățile iugoslave, iar prin colonel, englezii și-au schimbat atitudinea față de Tito și partizanii săi¹⁰³. Astfel, la mijlocul anului 1943, guvernul englez a stabilit primele contacte cu rezistența iugoslavă, când au și sosit primii ofițeri englezi de legătură pe lângă Statul major suprem. În septembrie 1943 sosește și comisia oficială anglo-americană condusă de generalul de brigadă Maklin¹⁰⁴. După această dată, și mai ales după capitularea Italiei, aliații au început să trimită partizanilor material de război, medicamente și alimente. De asemenea, transportau cu avioanele în Italia partizanii grav răniți.

Conferința de la Teheran, unde s-au întâlnit Stalin, Roosevelt și Churchill, a recunoscut în mod oficial lupta eroică a popoarelor Iugoslaviei. Chiar în primul punct se arată că conferința „decide ca partizanii din Iugoslavia să fie ajutați cu material de război și aprovizionare pînă la cel mai înalt grad posibil, precum și în conducerea operațiunilor“¹⁰⁵. În decembrie 1943, Moscova, Washingtonul și Londra au recunoscut și deciziile celei de a doua sesiuni a Consiliului antifascist de la Jaițe din 29 noiembrie 1943. Guvernul sovietic a dat următorul comunicat: „Aceste evenimente din Iugoslavia, care au fost deja primite favorabil

¹⁰² Arh. ist. Centr., fond Min. Propagandei, dos. 219 (1943), nepaginat, transmisia din 13 decembrie 1943.

¹⁰³ H. Bernard, G. A. Chevallaz, R. Gheysens, J. de Launay, *Les dossiers de la seconde guerre mondiale*, editions Gerard, Verviers (Belgia) 1964, p. 171-172; vezi și F. W. Deakin, *Britain and Yugoslavia*, p. 7; vezi și *European Resistance Movement*, Oxford, 1963.

¹⁰⁴ J. Marjanovici, *op. cit.*, p. 124.

¹⁰⁵ *Military Conclusions of the Teheran Conference*, His Majesty's Stationary Office, London, 1947, p. 17.

în Marea Britanie și S.U.A., sînt considerate de guvernul U.R.S.S. drept fapte pozitive care vor contribui la viitoarea luptă cu succes a popoarelor Iugoslaviei împotriva Germaniei hitleriste. Aceste evenimente mărturisesc totodată și succesul serios al noilor conducători ai Iugoslaviei în cauza unirii tuturor forțelor populare ale Iugoslaviei¹⁰⁶. Însă statele coaliției antihitleriste continuau să recunoască și guvernul regal și să întrețină relații diplomatice normale cu acest guvern. Practic, după Jaițe, existau două guverne iugoslave, unul la Londra, care era un guvern formal, de mult respins de marea majoritate a popoarelor iugoslave, dar recunoscut de marile puteri, și celălalt în țară, creat de popor, care avea o putere reală, efectivă, dar trebuia să lupte pentru recunoașterea internațională.

Importantele succese raportate de mișcarea de eliberare iugoslavă în urma capitulării Italiei au îngrijorat Înaltul comandament german. Planul lui de a dezarma diviziile italiene și a trece tot litoralul Adriaticei sub controlul său direct, în mare parte a eșuat. În plus, Hitler se temea de posibilitatea unei debarcări în Balcani, aliații avînd acum o puternică bază de plecare din Italia, iar o parte din litoralul iugoslav fiind controlat de partizani. De aceea comandamentul german se grăbea să preîntîmpine aceste acțiuni. La 12 septembrie 1943 el a dat dispoziții ca întregul teritoriu deținut de italieni să treacă grabnic sub controlul german, să se dea lovituri puternice partizanilor iugoslavi și astfel să se împiedice debarcarea aliaților. În acest scop, la mijlocul lunii septembrie 1943 comandamentul german a dezlănțuit o nouă ofensivă pentru a atinge obiectivele proiectate, care a durat pînă la mijlocul lunii martie 1944, fiind cunoscută sub denumirea de a șasea ofensivă.

Deoarece armata de eliberare iugoslavă era acum numeroasă, dispunea de armament modern, fie capturat de la italieni, fie parașutat de aliați, deținea și controla mai mult de jumătate din teritoriul Iugoslaviei, germanii au fost nevoiți să-și schimbe metoda de luptă. Obiectivul nu mai era de a încercui teritoriul liber și a nimici complet mișcarea de rezistență, de altfel nici germanii nu mai dispuneau de forțe importante care să le permită asemenea acțiuni, fiind presați din răsărit și din Italia. De aceea erau mulțumiți cu rezultate mai modeste — să preia teritoriile ocupate de italieni, mai ales coasta Adriaticei și principalele comunicații.

Statul major suprem iugoslav a dat la rîndul său unităților în subordine dispoziții pentru împiedicarea planului inamic. Tre-

¹⁰⁶ Citat după Vladimir Dedijer, *op. cit.*, p. 390-391.

buie; să subliniem că modul de luptă a rămas tot cel partizan, adică de a evita lupte importante, frontale, de a izbi inamicul prin surprindere, atacându-l din flanc și din spate, utilizând deci factorul surpriză, care avea și momentul său psihologic. În perioada celei de a șasea ofensive, inamicul a efectuat o serie de operații care vizau mai ales litoralul sloven, Istria, litoralul croat și zona Boka Kotor reușind să pună stăpânire pe o mare parte din litoralul Adriaticei. Inamicul a reușit să aducă mari prejudicii unor unități de partizani, mai ales celor din Istria, a reușit să pună stăpânire pe o parte din teritoriul liber și să controleze căile importante de comunicații care treceau prin Iugoslavia. Cu foarte mari pierderi au reușit să controleze și majoritatea insulelor iugoslave din Adriatică, cu excepția insulei Vis. Mulți iugoslavi, din cauza represaliilor, au fost nevoiți să se evacueze pe insula Vis, care era o bază importantă a mișcării de rezistență iugoslave, iar de acolo, cu ajutorul aliaților, în Italia sau în Egipt. În localitatea El Sat din Egipt se aflau circa 35 000 de iugoslavi, fie partizani în refacere fie populație civilă, adică o mică republică partizană¹⁰⁷.

Lupte violente s-au dat în Bosnia răsăriteană, în Sangeak, unde inamicul a repercutat un șir de victorii și a reușit să pătrundă în Serbia apuseană. De asemenea, lupte înverșunate s-au dat în Kordun, Banija, în Bosnia răsăriteană și apuseană unde se găsea sediul Statului major suprem. În urma acestor lupte, Statul major suprem s-a mutat de la Jaițe la Drvar. Lupte puternice s-au dus în Macedonia, în Srem și în alte părți ale Iugoslaviei, ofensiva a șasea germană încheindu-se în general prin eșec. Chiar cartierul general al lui Hitler era nevoit să dea comunicate cu luptele din Iugoslavia. Astfel, într-unul din comunicate se spune că în Bosnia răsăriteană „...inamicul a pierdut peste 8 000 morți, 2 688 prizonieri, 24 tunuri, peste o sută de autovehicule, printre care automobile și care blindate, precum și o mare cantitate de arme de infanterie, muniție și alt material de război”¹⁰⁸. Însă, în ciuda acestor comunicate ale lui Hitler, armata de eliberare iugoslavă dădea lovituri puternice trupelor germane.

La începutul anului 1944, Stalin a trimis un mesaj lui Tito, în care releva lupta eroică a partizanilor. El scria printre altele: „Lupta eroică a popoarelor fraterne iugoslave și a armatei lor glorioase de eliberare națională împotriva cuceritorilor germani provoacă adânci simpatii la popoarele Uniunii Sovietice și servește ca

¹⁰⁷ B. Smiljevici, G. Knezevici, *op. cit.*, p. 165-166.

¹⁰⁸ Citat după V. Dediđer, *op. cit.*, p. 392.

exemplu care însufletește toate popoarele înrobite ale Europei. Doresc și mai departe succese patrioților iugoslavi, care sub conducerea Dvs. luptă glorios pentru eliberarea patriei lor“¹⁰⁹.

În februarie 1944, primul ministru al Marii Britanii, Churchill, a făcut o expunere în Camera Comunelor despre mișcarea de rezistență din Iugoslavia. Referindu-se la partizanii marelui Tito, el a spus: „Lupta lor n-a putut fi oprită de nici un fel de ofensive și cruzimi germane și forțele lor au crescut mereu. Au răpit arme de la germani și de la alți inamici și s-au aprovizionat tot mai bine cu echipament și armament militar. Au continuat un război nemilos împotriva nemților deoarece la ei era vorba despre moarte sau libertate. În curînd ei au devenit stăpîni pe situație și au prezentat un pericol de moarte pentru germani deoarece îi atacau pretutindeni. Ei au reușit să se opună tuturor marilor ofensive germane. Mișcarea partizană în curînd a întrecut în număr forțele generalului Mihailovici și aceasta nu numai în Croația și Slovenia, ci și în regiunile unde predomina populația sîrbă. Nu numai croații și slovenii, ci și un număr de sîrbi s-au alăturat mișcării marelui Tito, care astăzi are sub arme circa un sfert de milion de oameni bine înarmați și instruiți. Întreaga mișcare partizană este formată pe baza metodei războiului de guerilă, deoarece altfel n-ar fi putut obține succese atît de mărețe. Prin activitatea și lupta lor eroică partizanii rețin circa 14 divizii germane din cele 20 cîte sînt în Balcani. În jurul acestor forțe eroice și în rîndurile lor se dezvoltă mișcarea unitară a tuturor popoarelor pentru libertate.

Elementele comuniste au avut onoarea să înceapă lupta, însă în decursul dezvoltării mișcării a avut loc adunarea tuturor forțelor patriotice și procesul unirii lor. Activitatea partizanilor a fost împiedicată imediat de înțelegerea comandanților lui Mihailovici cu inamicul. Mihailovici a încercat să înăbușe mișcarea forțelor partizane, fapt care a dus la multe lupte tragice și răfuieli interne între oameni de același sînge și din aceeași țară. Aderenții marelui Tito depășesc cu mult forțele generalului Mihailovici care activează în numele regelui și guvernului iugoslav stabilit la Cairo“¹¹⁰. Am reprodus pasajul integral din discursul prim-ministrului englez, care nu necesită nici un comentariu, ținînd seama de ideile politice ale premierului britanic, de poziția lui față de mișcarea comunistă. Laudele la adresa lui Tito și

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 393.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 393-394.

a partizanilor iugoslavi. relevarea faptului că elementelor comuniste le-a revenit sarcina de a începe lupta, scot în evidență prestigiul internațional pe care și-l dobândiseră luptătorii iugoslavi. Churchill și-a dat seama că cetnicii lui Mihailovici pierdeau pe zi ce trecea teren în Iugoslavia, că au pactizat cu inamicul, pe cînd Tito și partizanii săi reprezentau de fapt o forță reală în Iugoslavia. De aceea, încă din 1943 Churchill a luat legătura cu Tito și a decis ca de la începutul anului 1944 să nu se mai trimită nici un ajutor militar lui Draja Mihailovici, deși premierul britanic nu voia să recunoască Consiliul antifascist ca guvern legal al țării. În vederea întăririi legăturilor cu aliații occidentali, Tito a trimis o misiune militară la Londra, în frunte cu Vladimir Velebit, care avea sarcina să ajungă și în S.U.A., dar ordinul a fost contramandat deoarece în 1944 americanii aveau o atitudine rece față de mișcarea iugoslavă și față de mareșalul Tito. Statul major suprem a trimis, de asemenea, o misiune în U.R.S.S., care a stat aproape două luni (aprilie-mai 1944) și a perfectat în primul rînd problema aprovizionării cu armament a Iugoslaviei de către U.R.S.S. direct pe calea aerului. Trebuie să precizăm că în U.R.S.S. s-a format o brigadă compusă din cetățeni iugoslavi care trăiau acolo, precum și din refugiați și prizonieri care au reușit să-și găsească adăpost pe teritoriul U.R.S.S.¹¹¹.

În primăvara anului 1944 poziția lui Hitler devine deosebit de grea. Pe frontul de răsărit trupele sovietice presînd cele germane au ajuns la granița României¹¹², în Italia aliații pregăteau o nouă ofensivă. Germanii se temeau de o debarcare aliată în Balcani, dar se temeau și mai mult de o debarcare în Europa Occidentală. În prima ipoteză se crea pericolul ca diviziile germane din Balcani să fie rupte de restul trupelor, armata de eliberare iugoslavă putînd astfel nimici forțele ocupantului. Comandamentul german a hotărît ca printr-un atac fulger, bazîndu-se mai ales pe aviație, să atace Drvarul, sediul Statului major suprem, și să captureze pe mareșalul Tito și pe conducătorii iugoslavi. Această operație a fost denumită „Rosselsprung“, adică săritura calului pe tabla de șah. Corpul 5 munte german, cu o puternică componentă motorizată, cu trupe SS parașutate din avioane și planoare, cu mitraliere și branduri urma să captureze statul major ori să-l lichideze. Această operație, cunoscută și sub denumirea de „Desantul de la Drvar“, a fost pregătită cu foarte

¹¹¹ *Antifașistskoe dvijenje*, p. 203.

¹¹² *Ibidem*.

multă grijă și a fost fixată pentru ziua de 25 mai, ziua de naștere a lui Tito. Operația avea loc în cadrul unei acțiuni mai mari, care cuprindea un șir de ofensive locale ale inamicului în Slovenia, Slavonia, Voivodina¹¹³, Banija, Bosnia apuseană și răsăriteană, Muntenegru, Serbia de sud-est și Macedonia. Toate aceste acțiuni sînt cunoscute sub denumirea de cea de a șaptea ofensivă a dușmanului; ea s-a desfășurat în perioada aprilie-iunie 1944.

La Drvar parașutiștii din trupele SS au fost lansați din avioane și plane, sprijiniți de tancuri, branduri și infanterie, cu misiunea de a-l captura pe Tito și statul său major. S-au dat lupte deosebit de grele, parașutiștii fiind siliți să se retragă pentru a nu fi decimați înainte de sosirea unităților motorizate germane care își deschideau drum spre Drvar. După 10 zile de lupte sîngeroase inamicul a fost oprit peste tot, dar a ocupat Drvarul, producînd pierderi grele partizanilor. Totuși, ca o măsură de prevedere, în timpul luptelor s-a hotărît ca mareșalul Tito și o parte din Statul major suprem să fie evacuați în Italia, cu ajutorul avioanelor aliate. În noaptea de 4 iunie 1944, de pe un aerodrom din munții Bosniei, de la Krupes, pe un avion Dakota, pilotat de aviatori sovietici, în condiții meteorologice grele, Tito și alți conducători iugoslavi au fost transportați în Italia, la Bari. Guvernul sovietic, recunoscînd guvernul Badoglio, a impus acestuia ca o clauză acordarea de aeroporturi în Italia pentru avioanele sovietice care sprijineau lupta patrioților iugoslavi¹¹⁴. Aviatorii sovietici care au executat zborul au primit titlul de Erou al Uniunii Sovietice și Erou național al Iugoslaviei¹¹⁵. Peste cîteva zile, mareșalul Tito și Statul major suprem, pe un distrugător englez, se mută pe insula Vis, care era eliberată de către partizani din septembrie 1943, și aici își instalează sediul pînă în septembrie 1944. Istoriografia iugoslavă afirmă că, potrivit rapoartelor descoperite în arhivele germane, Înaltul comandament german a pregătit un nou atac, de data aceasta asupra insulei Vis, cu scopul de a lichida conducerea de partizani iugoslavă, dar atentatul asupra lui Hitler, din 20 iulie 1944, a împiedicat ca acțiunea să fie pusă în aplicare¹¹⁶.

Mișcarea de partizani iugoslavă a dat multă bătaie de cap conducătorilor nazști. Iată ce spunea Himmler într-o conferință

¹¹³ Vezi pentru amănunte Zarko Atanađcoviđ *Vojvodina u Borbi (1941-1945)*, Editura Forum, Novi Sad, 1959.

¹¹⁴ Arh. ist. Centr., fond Ministerul Propagandei, Buletine, dos. nr. 230 (1944), Radio Roma din 26 martie 1944.

¹¹⁵ *Istoriia Iugoslavii*, tom 2, p. 234.

¹¹⁶ Vladimir Dedijer, *op. cit.*, p. 404 (subsol).

adresată virfurilor naziste la Jägerhohe, la 21 septembrie 1944 : „Aș vrea să amintesc încă un exemplu de perseverență, perseverența mareșalului Tito. Trebuie să vă spun că el este un vechi comunist, acel herr Iosip Broz, că este un om forte. Din păcate, el este inamicul nostru. El a meritat într-adevăr titlul de mareșal. Însă când îl vom prinde, îl vom curăța de pe suprafața pământului, fiți siguri de aceasta. El este dușmanul nostru, însă eu aș vrea să avem o duzină de Tito în Germania, oameni care ar fi conducători și care ar avea o asemenea perseverență și nervi atît de puternici, că nu s-ar preda niciodată, deși sînt pe deplin încercuiți... Întotdeauna a fost înconjurat, însă omul acela a găsit totdeauna modalitatea să străpungă încercuirea. N-a capitulat niciodată. Noi știm mai bine decît toți cîte neplăceri ne face pe teritoriul sîrbo-croat, și numai din cauză că luptă cu perseverență ...Noi spargem aceste divizii și corpuri de armată de-ale lui în mii de bucăți iar acest om le creează din nou de fiecare dată. Iar aceasta este capabil s-o facă numai din cauză că este un soldat perseverent și fără compromis, din cauză că este un comandant perseverent“¹¹⁷.

După cum s-a arătat, spre sfîrșitul anului 1943 Iugoslavia nouă a fost recunoscută ca aliată în lupta contra fascismului, dar existau de fapt două guverne iugoslave. Era o situație anormală și trebuia ca aliații să recunoască noua Iugoslavie ca urmaș legal al vechiului stat iugoslav. Anglo-americanii, care doreau întoarcerea burgheziei și a regelui la putere, cereau ca Comitetul național de eliberare să înceapă negocieri cu guvernul regal din emigrație. La rîndul său, Comitetul național de eliberare a acceptat tratativele, în vederea recunoașterii cît mai rapide pe plan internațional a Iugoslaviei noi, cît și în vederea unui ajutor mai mare pentru continuarea luptei, pentru refacerea țării și pentru consolidarea relațiilor cu aliații. Tito a primit o telegramă din partea lui Churchill, care-l anunța că va sosi pe insula Vis doctorul Ivan Subașici, fostul ban al banovinei Croația, ca trimis al regelui Petru.

Doctorul Ivan Subașici a sosit pe insula Vis, unde a fost primit cu toate onorurile. El a fost întovărășit de ambasadorul englez Ralph Stevenson, acreditat pe lingă guvernul iugoslav din

¹¹⁷ Cînd Himmler a fost prins după capitularea necondiționată a Germaniei, printre hîrțile sale a fost găsită și stenograma acestei conferințe. Guvernul englez, prin ambasadorul său la Belgrad, Ralph Stefenson, a predat traducerea engleză a acestui text Ministerului Afacerilor Externe al Iugoslaviei (cităm documentul după lucrarea lui V. Dedijer, p. 402).

emigrație. Subașici a venit în calitate de prim-ministru al guvernului regal și a cerut lichidarea Comitetului național antifascist și fuzionarea acestuia cu guvernul regal. I s-a răspuns că este imposibil să se încheie o asemenea înțelegere „deoarece dvs. nu aveți nici popor, nici teritoriu și nici armată”¹¹⁸, că acest lucru ar fi o jertfă prea mare pentru partizani. Subașici a fost nevoit să cedeze în majoritatea punctelor și astfel s-a ajuns la primul acord, din iunie 1944, Tito-Subașici. În temeiul acestui acord, Subașici își lua angajamentul că va forma un nou guvern, din persoane politice care nu s-au compromis, care n-au acționat împotriva mișcării de eliberare, în acest guvern intrând și 2 aderenți ai mișcării de eliberare națională, S. Vukosavljevići și D. Marusici, dar care intrau nu ca reprezentanți oficiali ai Consiliului antifascist, ci ca personalități democratice, adică practic un guvern de coaliție nu s-a format. Noul guvern urma să publice o declarație prin care să recunoască Consiliul antifascist, meritele lui și să-i condamne pe trădători, cerind totodată poporului să sprijine mișcarea de partizani și pe conducătorii săi. De asemenea, s-a convenit ca problema orînduirii interne a Iugoslaviei să fie amînată după terminarea războiului, cînd vor avea loc alegeri libere pentru Adunarea Constituantă. La fel rămînea în suspensie problema întoarcerii regelui, pînă după terminarea războiului. Stăruințele depuse de premierul britanic în august 1944, cu ocazia întîlnirii lui Tito, ca acesta să se întîlnească cu regele Petru al II-lea au rămas fără rezultat. Pe baza acordului din iunie 1944, în multe probleme, mai ales în cele minore, s-a ajuns la un compromis. Dăm un singur exemplu. Pe drapelul marinei militare iugoslave, care în 1941 a reușit să se retragă în insula Malta, urma să nu fie nici stema regală, nici steaua cu cinci colțuri, ci să rămînă numai tricolorul iugoslav. Acordul s-a bucurat de aprobarea aliaților și a consolidat poziția internațională a mișcării de eliberare națională.

În ajunul luptelor pentru eliberarea definitivă a Iugoslaviei, care au luat amploare la sfîrșitul verii anului 1944, poziția Germaniei hitleriste era critică. Trupele sovietice înaintau vijelios din răsărit, în iunie 1944 aliații debarcau în Normandia și deschideau cel de-al doilea front, iar în Italia pregăteau o nouă ofensivă. În pierderea pozițiilor Germaniei hitleriste în sud-estul Europei un rol deosebit a jucat ieșirea României din război și alăturarea ei coaliției antihitleriste.

¹¹⁸ Citat după V. Dedijer, *op. cit.*, p. 403.

Înfăptuirea victorioasă a insurecției din august 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, a însemnat doborârea dictaturii fasciste, eliberarea României și participarea la război împotriva Germaniei. Pentru Germania hitleristă acest fapt a avut urmări grave, de ordin politic, militar și economic. „România are pentru Germania o importanță extrem de mare — scria «Evening Standard» la 15 martie 1944. — Dacă va fi ocupată România, toată Europa sud-estică se va răscula și va deveni teatru de revoltă, ușurând intervenția forțelor militare aliate”¹¹⁹. Ziarul turc „Aksam” din 19 martie 1944 arată că, din țările sud-estului Europei, României îi arată Germania cea mai mare importanță, deoarece „o prăbușire sau o retragere a României ar însemna pierderea Balcanilor pentru Germania. Față de acest pericol, Germania nu va consimți niciodată la o redițiune sau o pierdere a României ocupate de ea și care în prezent reprezintă cartierul general german pentru operațiunile frontului orientat”¹²⁰. Ziarul suedez „Vesko Journale” scria la 22 aprilie 1944 că „germanii n-au avut niciodată încredere în simpatiile românilor pentru Germania. Gestapoul a putut înregistra mereu semne de germano-fobie în țară”¹²¹.

După întoarcerea armelor de către România, arată generalul german Kurt von Tippelskirch, „frontul s-a amestecat și totul s-a transformat în haos. Peste tot unde apărarea era ținută de trupele române, frontul s-a deschis și rușii au putut înainta nestingheriți, chiar și în sectoarele de front pînă atunci neatacate. Ca niște gigante valuri maritime se rostogoleau trupele dușmanului, strivind din toate părțile forțele germane”¹²².

Prin întoarcerea armelor de către România, Germania a pierdut poziția cheie a rezistenței sale în sectorul sudic al teatrului de război sovieto-german, ceea ce nu putea să nu atragă după sine prăbușirea întregului sistem de apărare hitleristă în Balcani. Postul de radio Londra făcea următorul comentariu la 24 august 1944: „Fapta României constituie un act de mare curaj, și acest act va grăbi sfîrșitul războiului. Situația Germaniei în Balcani se apropie de o catastrofă îngrozitoare. Armatele române și sovietice își vor crea acum drum spre Budapesta și vor face legătura

¹¹⁹ Min. Af. Ext., Evenimentele din România, Buletin săptămînal (23 august 1944 — 15 aprilie 1945), p. 13.

¹²⁰ Ibidem, p. 14.

¹²¹ Ibidem, p. 3-4.

¹²² Kurt von Tippelskirch, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, ed. rusă, p. 463.

cu forțele marelui mareșalului Tito. Prăbușirea hitleriștilor se apropie cu pași repezi, iar zilele nemților din Balcani pot fi numărate pe degete¹²³.

Postul de radio Moscova transmitea în ziua de 25 august 1944 o declarație prin care sublinia că „ieșirea României din axă are o importanță covârșitoare nu numai pentru această țară, ci și pentru întreaga Peninsulă Balcanică, deoarece prin această lovitură se prăbușește întregul sistem de dominație germană din sud-estul Europei¹²⁴.

Este necesar să amintim că armata română a dat lovituri grele trupelor hitleriste dislocate pe teritoriul României și numai în decurs de 8 zile — 23-31 august 1944 — a curățat de forțele inamice raioanele centrale și de sud, sud-est și sud-vest ale țării, zădărniciind acțiunile ofensive inamice dinspre Bulgaria și Iugoslavia. Astfel, planul feldmareșalului von Weichs*, comandantul trupelor germane din sectorul Niș-Belgrad, a eșuat¹²⁵; de asemenea, românii au interzis trecerea de trupe germane la sud de Dunăre¹²⁶.

Un document extrem de elocvent, privind năruirea întregului edificiu nazist din Balcani în urma aderării României la coaliția antihitleristă, este interogatoriul luat generalului-colonel Alexander von Löhr. Acesta, în aprilie 1941, când a fost atacată Iugoslavia, comanda Flota 4 aeriană germană, care în cadrul planului „Marita” urma să atace Grecia, iar în august 1942 a devenit comandantul Armatei 12 germane, cu sediul statului major la Salonic. Armata 12 germană cu o serie de alte unități* a devenit de la 1 ianuarie 1943 Grupul de armate „E”. În fruntea acestui grup de armate a stat von Löhr pînă la capitulare¹²⁷. Luat prizonier și predat armatei iugoslave, a fost condamnat la moarte și executat în calitate de criminal de război al poporului iugoslav. În arhiva Institutului de istorie militară din Belgrad se găsesc declarațiile lui von Löhr cu ocazia interogatoriilor luate.

¹²³ Min. Af. Ext. Even. din România, Bul. săpt., p. 36.

¹²⁴ Ibidem.

* Feldmareșalul Maximilian von Weichs a fost luat prizonier în 1945 de trupele iugoslave (Vezi pt. amănunte, Arh. Min. Forțelor Armate ale Iugoslaviei, nr. arh. 44/16, cutia 2A, inv. nr. 18557, p. 13).

¹²⁵ Maxime Mourin, *Le drame des états satellites (de l'Axe — de 1939 a 1945)*, Paris, 1957, p. 166.

¹²⁶ Min. Af. Ext., Evenimentele din România, p. 57.

* Îi erau subordonate armatele 11 italiană din Atena și 12 din Rhodos și Corpul 2 bulgar din Tracia.

¹²⁷ Arh. M.F.A. a Iugoslaviei, cutia 70, 1/I, p. 1.

Aceste declarații — în traducere sîrbo-croată 179 pagini dactilografiate — conțin referiri și la România, la conjunctura din august 1944. El declară că după ocuparea Norvegiei, Olandei, Belgiei și Franței s-au ivit greutăți, în sensul că aveau nevoie neapărată de petrolul românesc și de produsele alimentare și agricole ale Iugoslaviei ¹²⁸.

Referitor la evenimentele din august 1944, von Löhr declară că Grupul de armate german „E” avea misiunea să asigure ordinea în sud-estul Europei, mai precis în Grecia, Albania și Croația ¹²⁹. Trebuia păzit mai ales litoralul grec și cele 2 porturi mari, Atena și Salonic, ca și căile de comunicație. Colaborarea cu Bulgaria se făcea prin prezența unui general german la Sofia ¹³⁰. Referitor la România, von Löhr declară că „Führerul considera că România este un aliat credincios” ¹³¹, dar cînd, la 23 august 1944, România a schimbat radical politica, Grupul de armate „E” și-a văzut periclitată securitatea și s-a pus de urgență problema evacuării acestor trupe din Grecia. Sarcinile acestor trupe urmau să fie preluate de Corpul 21 munte, ce acționa în Albania și era subordonat Grupului de armate „E” ¹³². Trebuia creat în același timp un front defensiv, ca armamentul, depozitele pline cu provizii și autoritățile civile să ajungă neîntîrziat în patrie ¹³³. În legătură cu noile sarcini pe care le-a primit Grupul de armate „E”, datorită situației create în România la sfîrșitul lui august 1944, arată von Löhr, s-au ivit numeroase greutăți. Menținerea litoralului grec era de o deosebită importanță pentru situația militară din Mediterana răsăriteană, ca și pentru situația militară a Germaniei în general ¹³⁴. Greutățile constau din următoarele: capacitatea insuficientă a căilor ferate, sabotajele și atacurile partizanilor, lipsa de vase adecvate (numai un singur vas putea să încarce tancuri), dominația mării de către inamic, lipsa de experiență a trupelor în condițiile create etc. Aceste sarcini, care trebuiau executate urgent, au scos în evidență lipsuri în organizarea luptei defensive și insuficiența combustibilului pentru mașini. Au existat greutăți din cauză că militarii de la aviație și marină au fost vărsați la unitățile de infanterie și artilerie ¹³⁵.

¹²⁸ Ibidem, p. 3.

¹²⁹ Ibidem, p. 57.

¹³⁰ Ibidem, p. 58.

¹³¹ Ibidem, p. 59.

¹³² Ibidem.

¹³³ Ibidem, p. 60.

¹³⁴ Ibidem, p. 59.

¹³⁵ Ibidem, p. 61-63.

Pentru retragerea din Grecia, germanii dispuneau de căile ferate spre și din Iugoslavia și de drumul Atena-Salonic-Skoplje, iar de acolo la Belgrad pe două căi, una prin Niș și a doua prin Kosovo-Mitrovița¹³⁶. Evenimentele din Bulgaria, din 9 septembrie 1944, au pus Grupul de armate „E” într-o nouă situație complicată¹³⁷. El a început retragerea de pe insule, din Grecia și din Albania, cu un efectiv de 350 000 de oameni și 10 000 de mașini de diferite tipuri. Germanii au reușit să evacueze 35 000 de militari răniți și bolnavi, dar în special au avut pierderi foarte mari în materiale, provocate mai ales de partizanii iugoslavi¹³⁸.

Declarația lui von Löhr este un document deosebit de semnificativ, care arată că trecerea României de partea coaliției anti-hitleriste a paralizat întregul sistem de apărare german din Balcani.

Prin ieșirea României din război și trecerea de partea coaliției antihitleriste, trupele sovietice au avut posibilitatea să ajungă în câteva zile la frontierele Iugoslaviei, iar prin angajarea diviziilor române pe linia Dunării și în Transilvania de nord împotriva Germaniei au fost blocate numeroase forțe germane care ar fi putut fi aruncate împotriva mișcării de rezistență iugoslave.

Încă din toamna anului 1944 războiul în sud-estul Europei a intrat în faza sa finală, armata de eliberare iugoslavă împreună cu trupele sovietice dând lovituri hotărâtoare dușmanului asigurau eliberarea deplină a teritoriului iugoslav.

În luptele finale pentru eliberarea Iugoslaviei, armata de eliberare a devenit o armată încheată atât prin organizare cât și prin dotare. Armata adoptă acum sistemul frontal de luptă, dar îl combină cu cel partizan, obținând în această direcție o adevărată măiestrie. Încă din martie 1944 Statul major suprem a dat dispoziții diviziilor 2 și 5 din Krajina să pătrundă în Serbia apuseană. În vara anului 1944 forțe importante partizane se concentră în vederea pătrunderii în Serbia pentru a elibera definitiv acest teritoriu. Germanii au opus o rezistență acerbă, deoarece se temeau de o joncțiune între trupele sovietice și cele iugoslave.

Acest lucru s-a putut întâmpla după trecerea României de partea coaliției antihitleriste. În septembrie 1944 forțele iugoslave

¹³⁶ Ibidem, p. 72.

¹³⁷ Ibidem, p. 64.

¹³⁸ Ibidem, p. 99-100.

se îndreptau spre Șumadija și Belgrad, iar la 6 septembrie 1944 s-a realizat joncțiunea cu trupele sovietice la Kladova. La 21 septembrie, pe un avion de transport „Dakota“, pilotat de aviatori sovietici, Iosip Broz Tito a plecat la Moscova pentru a perfecta cu guvernul sovietic coordonarea acțiunilor celor două armate pe teritoriul Iugoslaviei. Pe drum Tito s-a oprit la Craiova, la statul major al mareșalului Tolbuhin, comandantul Frontului 3 ucrainean, care urma să acționeze pe teritoriul Iugoslaviei. Aici Tito s-a întâlnit și cu delegații noului guvern bulgar și s-a iscălit un acord ca trupele bulgare să acționeze în lupta împotriva nemților în Macedonia și în Serbia de sud. La Moscova s-a convenit ca trupele sovietice să acționeze în Serbia și în Voivodina, să participe împreună cu trupele iugoslave la eliberarea Belgradului, iar în aceste regiuni să se mențină administrația civilă iugoslavă¹³⁹. U.R.S.S. urma să furnizeze armament pentru 12 divizii iugoslave terestre și 2 divizii de aviație. Agenția Tass a dat următorul comunicat la 28 septembrie 1944: „Acum câteva zile Comandamentul suprem sovietic — având în vedere interesele desfășurării operațiilor militare împotriva trupelor germane și maghiare din Ungaria — s-a adresat Comitetului național de eliberare al Iugoslaviei și Statului major suprem cu rugămintea să consimtă la intrarea provizorie a trupelor sovietice pe teritoriul iugoslav care se mărginește cu Ungaria. Comandamentul sovietic a comunicat cu această ocazie că trupele sovietice, după ce-și vor îndeplini sarcinile operative, vor fi retrase din Iugoslavia. S-a acceptat că în regiunile în care se vor afla unități ale Armatei Roșii va acționa administrația civilă a Comitetului național de eliberare“¹⁴⁰.

Între timp armata iugoslavă și cea sovietică se apropiau de Belgrad. După o săptămână de lupte crincene de stradă, la 20 octombrie 1944 Belgradul a fost eliberat. Nemții au avut mari pierderi, peste 25 000 de morți și răniți, dar și libertatea Belgradului a fost scump plătită cu singele luptătorilor iugoslavi și sovietici. Guvernul iugoslav a decorat cu ordine și medalii circa 2 000 de militari sovietici care s-au distins în luptele pentru Belgrad, iar 10 persoane au primit titlul de Erou național al Iugoslaviei¹⁴¹.

Cu ocazia eliberării Belgradului, I. Stalin a dat un ordin special, iar mareșalul Tito a rostit un discurs, în care, printre altele,

¹³⁹ Socijalisticka Republika Sr. Belgrad, 1970, p. 33.

¹⁴⁰ Citat după V. Dediđer, *op. cit.*, p. 418.

¹⁴¹ *Antifašistskoe dvijenje*, p. 212.

a spus : „Chiar și în cele mai grele zile ale războiului, în cele mai grele ofensive, eu m-am gândit întotdeauna în sinea mea : în Belgrad am început răscoala și în Belgrad o vom termina victorios. Această zi mare a sosit. Printre noi sînt puțini aceia care au plecat la răscoală în 1941. Ei și-au depus viețile la temelia acestei țări pentru ca ea să fie liberă așa cum o dorește poporul. Exemplul lor l-au urmat mii de alți oameni ai acestei țări. Fiecare pușcă căzută a fost ridicată de zeci de alte mîini. Acest lucru l-am văzut și astăzi la această trecere în revistă. Onoare luptătorilor căzuți pentru eliberarea Iugoslaviei, pentru eliberarea Belgradului, orașul ei principal“¹⁴².

Eliberarea Belgradului avea o deosebită importanță pentru desfășurarea ulterioară a războiului. Pe plan politic, era eliberată capitala țării, membrii Consiliului antifascist și în general întreaga administrație centrală s-au mutat aici, iar pe plan militar a fost zădărnicită încercarea nemților de a fuziona grupurile de armate „F“ „E“, cu grupul „Serbia“, și de a fixa în acest sector aripa de sud a frontului de răsărit.

Prin succesul operației de la Belgrad, armata iugoslavă a putut să înainteze spre apus, prin Bacica, Srem și Bosnia răsăriteană, iar armata sovietică, care acționa cu cea română în Ungaria, avea acum asigurat flancul stîng. Totuși, germanii mai aveau forțe numeroase pe teritoriul Iugoslaviei, bine înarmate și care opuneau o rezistență acerbă.

În octombrie a fost eliberată întreaga vale a Moravei, acțiune la care au participat, alături de trupe iugoslave, trupele sovietice și bulgare. Tot în această perioadă, armata iugoslavă, la care s-au adăugat și trupe bulgare, a desfășurat operații pentru eliberarea Macedoniei. La începutul lunii noiembrie 1944 au fost eliberate Bitolia, Ohrida, Struga, Veles, la 14 noiembrie capitala provinciei, Skoplje, iar la 18 noiembrie întreaga Macedonie. Spre sfîrșitul anului 1944 s-au dat lupte crîncene pentru eliberarea Muntenegrului. Trupele din Albania și Muntenegru aveau misiunea să se retragă cît mai repede în Germania, pentru a participa la apărarea propriu zisă a Reichului, dar 2 corpuri germane cu 4 divizii complet echipate (22, 41, 181 și 297) au fost hărțuite circa 2 luni în lupte neîntreprupte în Muntenegru și în Sangeak. Deși au pierdut timp, oameni, armament și echipament, o parte din trupele germane au reușit să se retragă. La 1 ianuarie 1945 Muntenegru era definitiv eliberat.

¹⁴² Citat după V. Dedijer, *op. cit.*, p. 420.

La sfârșitul anului 1944 era eliberată Serbia, Macedonia, Muntenegru, Dalmația și o mare parte a Bosniei și Herțegovinei. Frontul s-a stabilizat la câteva sute de kilometri vest de Belgrad, în Srem, apoi cobora spre sud în sectorul Sarajevo și se îndrepta spre vest pînă la Marea Adriatică în zona localității Karlobaga¹⁴³. Trupe sovietice nu se mai găseau în Iugoslavia, fiind angajate în Ungaria și în Austria, dar la nord de Drava se găseau unități bulgare.

Este necesar să precizăm că, în cursul anului 1944, în toate regiunile eliberate ale Iugoslaviei, au avut loc sesiuni ale consiliilor teritoriale de eliberare națională, care s-au constituit ca organe ale puterii și au confirmat hotărârile adoptate de cea de a doua sesiune a Consiliului antifascist de eliberare națională a Iugoslaviei.

LUPTELE DIN ANUL 1945 ȘI ELIBERAREA COMPLETĂ A IUGOSLAVIEI

La începutul anului 1945 armata de eliberare iugoslavă s-a reorganizat pe principiul unei armate de tip modern, luînd și denumirea de armata iugoslavă. Încă la 1 ianuarie 1945 a luat ființă Armata 4 iugoslavă, pusă sub comanda lui P. Drașin. Statul major suprem a devenit Statul major general al armatei iugoslave. Armata iugoslavă, călită în focul luptelor, avea un efectiv care depășea 500 000 de luptători; înzestrată cu armament de toate tipurile, ea putea înfrunta orice inamic.

În cadrul operațiilor de la începutul anului 1945, armatele 1 și 3 aveau misiunea să acționeze pe frontul de la Srem.

Armata 2, sub comanda lui Cocea Popovici, pe frontul din Bosnia, iar Armata 4, în părțile apusene ale Iugoslaviei.

Comandamentul german, în scopul de a-și apăra comunicațiile din Valea Savei și a stabiliza frontul făcînd legătura cu Austria și Italia de nord, a întreprins o ofensivă în sectorul Srem, la 17 ianuarie 1945. Germanii au atacat cu 3 divizii (7 SS, 41 și 117), dar după lupte înverșunate frontul s-a stabilizat pînă în aprilie 1945. În luptele din sectorul Srem iugoslavii au colaborat din nou cu trupele sovietice, care au utilizat aici masiv artileria și în

¹⁴³ Vlado Strugar, *op. cit.*, p. 261-284.

special „katiușele“, și cu unități bulgare. La 12 aprilie 1945 armata iugoslavă a străpuns apărarea dușmanului, dar cu pierderi foarte grele, eliberând regiunea Srem, apoi unitățile armatelor 1 și 3 au pătruns în Slovenia și au început luptele pentru eliberarea definitivă a Croației.

Ofensiva generală a armatei iugoslave pentru eliberarea totală a teritoriului a început la 20 martie 1945. Germanii dispuneau de 7 corpuri de armată, de forțe maritime pentru paza litoralului și detașamente polițienești puternice care asigurau spatele frontului. Deci încă o forță de temut, bine înarmată și care lupta cu înverșunare.

La sfârșitul lunii februarie 1945 a sosit la Belgrad feldmareșalul Alexander, comandantul trupelor aliate din Mediterana, care a avut întrevederi cu mareșalul Tito în vederea fixării planului de coordonare a operațiilor militare între iugoslavi și aliați.

În cadrul ofensivei generale a armatei iugoslave, Armata 4, sub comanda lui Petar Drapšin, a străpuns frontul dușman de la Lika și, în perioada 20 martie-16 aprilie 1945, a eliberat Lika, litoralul croat, insulele din zona respectivă, ajungând pînă la frontiera cu Italia. Armata 4 a susținut lupte puternice de stradă și la 1 mai 1945 a eliberat Triestul. În același timp, unități ale Armatei 4 au pătruns în centrul Sloveniei și, împreună cu corpul 7 sloven, au eliberat Liubliana la 9 mai 1945.

Armata 3 iugoslavă, sub comanda lui Kosta Nad, a forțat Drava la 12 aprilie 1945 și înaintînd prin Podravina a ieșit la nord de Zagreb, unde, atingînd frontiera cu Austria împreună cu detașamentele motorizate ale Armatei 4, a blocat trupele dușmane.

Armata 1, sub comanda lui Peko Drapcević, a străpuns la 12 aprilie 1945 frontul de la Srem. a ajuns în zona orașului Slavonski Brod, apoi a străpuns pozițiile dușmanului de pe riul Ilovo, înaintînd spre Zagreb.

Armata 2 iugoslavă, sub comanda lui Cocea Popovici, a început ofensiva la 5 aprilie 1945; forțînd riul Bosna a lichidat trupele inamicului pe cursul râului Una, eliberînd orașul Karlovaț. În colaborare cu Armata 1 la 8 mai 1945 a eliberat Zagrebul Croației.

Deși Înaltul comandament german a capitulat la 8 mai 1945 și a dat ordin trupelor să se predea, operațiile militare pe teritoriul Iugoslaviei au continuat pînă la 15 mai 1945. Între 10-15 mai 1945, Armata 2 împreună cu Armata 1 au participat la lichidarea și capturarea forțelor dușmanului din Slovenia, care opu-

neau o dirză rezistență. De aceea, în Iugoslavia ziua Victoriei se sărbătorește la 15 mai.

Numai în ultima parte a războiului, adică în perioada martie-mai 1945, armata iugoslavă a provocat inamicului pierderi evaluate la 100 000 morți și 210 000 prizonieri, din care mulți generali, în frunte cu generalul de corp de armată von Löhr. Au fost capturate 183 662 puști, 24 454 arme automate, 1 520 tunuri, 3651 camioane, 40 avioane, 97 tancuri și diferit material de război ¹⁴⁴.

În timpul războiului, adică în perioada 1941-1945, patrioții iugoslavi au provocat dușmanului pierderi evaluate la 450 000 morți și au capturat 4 639 tunuri, 13 396 mitraliere, 500 000 puști, 7 150 branduri, 309 avioane, 928 tancuri, 20 000 vehicule motorizate și alte mari cantități de materiale de război ¹⁴⁵.

Popoarele Iugoslaviei au cucerit această victorie cu sacrificii enorme. Au pierit pe câmpul de luptă, în închisori, în lagărele de concentrare 1 706 000 de iugoslavi, adică fiecare al nouălea om și-a dat viața în acest război, din care 305 000 militari morți. Au fost distruse peste 820 000 case, 2/3 din vite au pierit, aproape toate marile centre industriale au fost paralizate complet, căile de comunicație au fost dezorganizate, cauzându-se multe alte prejudicii materiale. În ziua victoriei armata iugoslavă număra 800 000 de luptători, încadrați în 17 corpuri cu 52 divizii, 23 de batalioane independente și 107 detașamente de partizani ¹⁴⁶.

Pe plan politic, în noiembrie 1944 s-a ajuns la un nou acord între Tito și Subașici. Acest acord a prevăzut ca forma definitivă a orînduirii de stat să se rezolve în Iugoslavia după terminarea războiului prin hotărîrea liberă a poporului, iar între timp funcțiile regelui să fie îndeplinite de 3 regenți, care au fost numiți în persoanele dr. Mandici, dr. Budisavlievici și ing. Serneț.

În februarie 1945, la Conferința de la Ialta, printre alte probleme s-a insistat asupra viitorului Iugoslaviei. Roosevelt, Stalin și Churchill au discutat problema iugoslavă și au căzut de acord să recomande mareșalului Tito următoarele :

a) Să se pună imediat în aplicare înțelegerea Tito-Subașici și să se formeze noul guvern pe baza acestei înțelegeri.

¹⁴⁴ Vladimir Deđijer, *op. cit.*, p. 426.

¹⁴⁵ Jovan Marianovici, *op. cit.*, p. 143.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 142.

b) Noul guvern, îndată ce se va forma, să declare :

1. Că Consiliul antifascist (CAENJ) încadrează în el pe membrii ultimului parlament iugoslav care nu s-au compromis prin colaborarea cu inamicul și în acest mod se creează o Adunare care se va numi Provizorie, și

2. Că procedeele legislative ale CAENJ-ului vor fi supuse ratificării ulterioare din partea unei Adunări Constituționale¹⁴⁷.

Această hotărîre a Conferinței de la Ialta a provocat nemulțumire în Iugoslavia luptătoare, care nu accepta încadrarea în sinul Consiliului antifascist a membrilor parlamentului din 1938, de pe timpul guvernului lui Milan Stoiadinovici. Cu toate acestea hotărîrile au fost acceptate din cauza recunoașterii pe plan internațional a noii Iugoslavii.

La 7 martie 1945 a fost format un singur guvern iugoslav, în frunte cu mareșalul Tito, în care majoritatea portofoliilor erau deținute de reprezentanții mișcării de eliberare națională. Doctorul I. Subașici era vicepreședinte al guvernului și deținea portofoliul Ministerului de Externe. În guvern mai intrau încă 3 reprezentanți ai emigrației politice iugoslave (Sutej, Grol și Kosanovici). Prin crearea guvernului comun s-a realizat recunoașterea internațională deplină a Iugoslaviei noi. Încă la 11 aprilie 1945 s-a semnat la Moscova tratatul de prietenie sovieto-iugoslav, unul dintre primele acte diplomatice ale noii Iugoslavii. Deși într-o oarecare măsură formula guvernamentală constituia un fel de compromis, o anumită dualitate a puterii, în practică nu a avut nici o influență asupra organelor locale. Puterea reală a rămas în mâinile mișcării de eliberare națională. După cum am mai amintit, pe baza recomandărilor conferinței de la Ialta, Consiliul antifascist de eliberare națională a Iugoslaviei a trebuit să se lărgească prin primirea unor deputați din ultima legislatură a parlamentului antebelic. În acest scop, între 7-10 august 1945 a avut loc la Belgrad cea de a treia sesiune a Consiliului antifascist de eliberare națională a Iugoslaviei. În spiritul recomandărilor conferinței din Crimeea, Consiliul antifascist a fost completat cu 118 membri noi. Avînd în vedere că numărul deputaților din parlamentul anului 1938 care nu s-au compromis cu inamicul era mic, numai 36, ceilalți au fost aleși din rîndurile lucrătorilor politici, publici, culturali etc. Sesiunea a hotărît schimbarea denumirii Consiliului antifascist de eliberare națională a Iugoslaviei în Adunarea Națională Provizorie. Acest for a confirmat componența guvernului,

¹⁴⁷ Vladimir Dedijer, *op. cit.*, p. 423.

a adoptat legea privind reforma agrară, legea privind libertatea presei, a adunărilor, legea cu privire la organizarea de alegeri, pentru Adunarea Constituantă etc.

În acest timp regele Petru al II-lea încerca de la Londra să împiedice dezvoltarea Iugoslaviei pe linia democrației. El a făcut o declarație publică în care critica guvernul iugoslav, rechemă regența care a fost numită și cerea anglo-americanilor să se amestece în treburile interne ale Iugoslaviei pentru ca el să se întoarcă în țară. Însă nimic nu putea împiedica realizarea înfăptuirilor democratice pentru care poporul plătitese atât de scump. Englezul Fitzroy Maclean, care fusese parașutat în timpul războiului și cunoștea bine situația din Iugoslavia, trage următoarele concluzii : La sfârșitul războiului Tito se afla la Belgrad, înconjurat de prieteni, în fruntea propriei sale armate și a guvernului său, bucurându-se de o autoritate considerabilă. El nu avea un rival serios cu care să-și dispute puterea. Regele Petru era la Londra și puțin probabil dornic s-o părăsească, Ante Pavelici în drum spre America de sud, iar generalul Draja Mihailovici aproape singur se ascunde în munții Serbiei¹⁴⁸. De aceea pe baza hotărârilor adoptate de sesiunea a treia a Adunării Naționale Provizorii, la 11 noiembrie 1945 au avut loc alegerile pentru Adunarea Constituantă, în cadrul cărora Frontul Popular al Iugoslaviei a obținut majoritatea covârșitoare a voturilor (96%). Au fost aleși 511 deputați : 346 pentru Adunarea Federală și 165 pentru Adunarea Popoarelor. La 29 noiembrie 1945, data celei de a doua aniversări a istoricei sesiuni de la Jaițe, la Belgrad s-a întrunit Adunarea Constituantă care a adoptat ca prim decret, Decretul privind abolirea monarhiei și proclamarea Republicii.

La sfârșitul lunii ianuarie 1946 Adunarea Constituantă a adoptat prima Constituție a Iugoslaviei democrat-populare, care a consfințit pe plan juridic cuceririle revoluționare ale oamenilor muncii și a pus bazele dezvoltării statului iugoslav federativ pe calea construcției socialiste.

¹⁴⁸ Fitzroy Maclean, *Yugoslavia*, Belgrad-London, 1969, p. 17.

BULGARIA

CRÎȘAN ILIESCU

LUPTA PENTRU APĂRAREA PĂCII ȘI INDEPENDENȚEI NAȚIONALE A ȚĂRII (1939-IUNIE 1941)

În ajunul celui de-al doilea război mondial Bulgaria era o țară agrară înapoiată. În anul 1939 agricultura și silvicultura asigurau 65% din venitul național¹, aceste procente obținându-se în condițiile unei agriculturi cu circa 11 500 000 parcele, ce aveau în medie 0,3-0,4 ha², cu un grad scăzut de mecanizare, cu o insuficientă chimizare și irigare a terenurilor agricole. Industria — reprezentată în special prin cea ușoară, ramurile cele mai dezvoltate ale acesteia fiind industria alimentară și textilă — asigura aproximativ 15% din venitul național³.

Cel mai important partener economic al Bulgariei era în această perioadă Germania hitleristă. Începînd din anul 1932, cînd s-a semnat acordul de cliring bulgaro-german, urmat de o serie de alte acorduri comerciale realizate cu sprijinul deplin al conducătorilor țării în frunte cu țarul Boris al III-lea, imperialismul german a reușit să înlăture treptat capitalurile francez, elvețian, belgian etc. din economia bulgară. Concludente în acest sens sînt o serie de date economice care arată că în timp ce investițiile de capital francez, belgian și elvețian din economia bulgară reprezentau, în anul 1935, 61,6% din totalul investițiilor străine, iar cele germane și italiene doar 15,2%, în anul 1939 primului grup îi reveneau doar 31,1%, în timpul ce celui de-al doilea, 40,8%⁴.

¹ Atanasova Ghinka, Savov Stoiadin, Stancev K. Stefan, *Soțialisticeska Bălgariia v țifri i fakti*, Izdatelstvo na B.K.P., Sofiia, 1969, p. 21.

² *Ikonomikata na Bălgariia do soțialisticeskata revoliuția*, tom părvi, Izdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofiia, 1969, p. 571.

³ Atanasova Ghinka, Savov Stoiadin, Stancev K. Ștefan, *op. cit.*, p. 21.

⁴ *Ikonomikata na Bălgariia do soțialisticeskata revoliuția*, p. 562.

În același timp relațiile comerciale cu Reichul încep să aibă preponderență în cadrul schimburilor comerciale generale ale țării. Astfel, în anul 1939 peste 75%⁵ din volumul exportului și 69,6%⁶ din cel al importului erau realizate cu Germania.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a făcut ca în cadrul forțelor social-politice din Bulgaria să se manifeste trei tendințe deosebite. Astfel, cercurile burgheze fasciste și progermane, grupate în jurul țarului, s-au pronunțat pentru alinierea țării alături de forțele Axei; burghezia legată de monopolurile franceze, engleze, belgiene etc. a optat pentru aderarea la blocul anglo-francez; masele muncitoare, alte categorii sociale, conduse de Partidul Muncitoresc Bulgar⁷ și alte organizații și cercuri politice progresiste cereau menținerea neutralității țării, prietenie cu popoarele balcanice și ale Uniunii Sovietice⁸.

Orientându-se tot mai mult spre Germania, regimul politic din Bulgaria⁹ a luat o serie de măsuri menite să neutralizeze opo-

⁵ *Ibidem*, p. 560.

⁶ Bojinov V., *Agressivnaia politika ghermanskogo imperializma i vovlenie Bolgarii vo vtoruiu mirovuiu voinu*, în *Vtoraia mirovaia voina, voennoe iskustvo*, Izdatelstvo Nauka, Moskva, 1966, p. 278.

⁷ Sărbătorind în anul 1971 cea de a 80-a aniversare a partidului lor, comuniștii bulgari consideră că, deși în decursul anilor a purtat diferite denumiri, bazele sale au fost puse la 2 august 1891 prin crearea Partidului Social-Democrat Bulgar. Între anii 1894-1903 s-a numit Partidul Muncitoresc Social-Democrat Bulgar, iar din anul 1903, după excluderea elementelor oportuniste din rândurile sale și pînă în anul 1919, a purtat denumirea de Partidul Muncitoresc Social-Democrat Bulgar (al socialiștilor strimți). În anul 1919, la congresul al XXII-lea, s-a adoptat denumirea de partid comunist. Intrînd în ilegalitate după lovitura de stat din iunie 1923, P.C.B. a întemeiat în anul 1927 Partidul Muncitoresc, ca organizație revoluționară, legală, a sa. Noua lovitură de stat din mai 1934 scoțînd în afara legii toate partidele politice, atît P.C.B. cît și P.M. sint nevoite să acționeze în ilegalitate. În această situație, în anul 1938, se hotărăște unificarea lor, iar partidul capătă denumirea de Partidul Muncitoresc Bulgar, denumire ce a purtat-o pînă în anul 1948, cînd a revenit la aceea de Partidul Comunist Bulgar.

⁸ *Istoriia na Bălgarskata Komunisteska Partia*, naucino-populiaren ucebник, Izdatelstvo na B.K.P., Sofiia, 1967, p. 183.

⁹ În urma unei lovituri de stat, apreciată de istoricii bulgari ca fascistă, în vara anului 1923 la conducerea Bulgariei a venit un guvern condus de Al. Ţankov. Încercarea de a înlătura regimul instaurat de acesta, prin insurecția organizată în septembrie 1923 de către Partidul Comunist Bulgar, a eșuat. O nouă lovitură de stat, înfăptuită în luna mai 1934, înlătură guvernul Blocului Popular, guvern ce preluase conducerea treburilor statului în anul 1931. Regimul instaurat în mai 1934 se va afirma — conform aprecierii istoricilor bulgari — începînd cu anul 1935 ca o „dictatură monarhofascistă“. Aceasta, urmărind pe plan intern consolidarea puterii burgheziei celei mai reacționare și lichidarea drepturilor și libertăților maselor mun-

ziția crescîndă a maselor și a unor categorii ale burgheziei legate de capitalurile anglo-franceze. Astfel, în noiembrie 1939 a fost dizolvată Adunarea Populară (parlamentul); în noul for legislativ ales au obținut preponderență elementele favorabile politicii de apropiere bulgaro-germane. De asemenea, a fost înlocuit vechiul guvern condus de Gh. Kioseivanov cu un cabinet guvernamental în fruntea căruia se afla B. Filov.

Politica internă dusă de guvernul Filov a urmărit intensificarea exploatării maselor muncitoare, supunerea lor față de regimul fascist și înăbușirea mișcării antifasciste. Pentru atingerea acestor scopuri au fost elaborate o serie de legi, ca: legea mobilizării cetățenești (lege ce interzicea grevele), legea pentru organizarea tineretului în asociația fascistă „Brannik“, legea pentru apărarea națiunii (lege cu caracter antisemit); au fost organizate lagăre de concentrare¹⁰, s-a introdus sistemul cartelelor, care limita consumul populației, a fost creată o direcție a comerțului exterior care dirija importul și exportul spre Germania¹¹ ș.a.

Pe plan extern, acest guvern cu orientare germanofilă a respins — ca și guvernul anterior — propunerea făcută de Uniunea Sovietică în noiembrie 1940, referitoare la încheierea unui pact de prietenie și ajutor reciproc¹².

Mergînd pe linia apropierii politice tot mai pronunțate față de Germania, noul guvern — în pofida numeroaselor promisiuni de neutralitate — a semnat la Sofia, în februarie 1941, un acord cu privire la finanțarea și aprovizionarea armatelor hitleriste care urmau să staționeze în Bulgaria, iar la 1 martie 1941 pactul tripartit¹³.

citorești, va orienta, în același timp, țara, pe plan extern, spre o apropiere tot mai pronunțată de Germania și Italia. Singura forță politică ce a luptat cu consecvență împotriva regimului fascist a fost Partidul Comunist Bulgar. Folosind cele mai variate forme și metode, el a căutat să atragă la această luptă și partidele burgheze nefasciste, dar, deși elementele de stînga din cadrul lor erau de acord, conducerile acestora au refuzat mult timp să colaboreze cu P.C.B.

¹⁰ La 31.1.1941 a fost înființat lagărul „Gonda Voda“ (Asenovgrad), în primăvara aceluiași an lagărul de pe insula Sf. Anastasia (Burgas), iar în toamna anului 1941, la „Krăsto pole“, a fost înființat cel mai mare lagăr pentru antifasciști.

¹¹ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partiia*, naucino-populiaren ucebник, p. 184.

¹² Guvernul Filov a motivat aceasta, mai tirziu, prin cererea Uniunii Sovietice de a fosi teritoriul Bulgariei ca bază pentru armatele sale. *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermanii* (traducere din limba bulgară), Voennoe Izdatelstvo, Moskva, 1967, p. 20.

¹³ Friedländer, S., *Prelude to Downfall Hitler and the United States 1939-1941* (traducere din limba franceză), London, 1967, Chatts et Windus, p. 191.

La această dată începe să intre pe teritoriul Bulgariei armata germană ce fusese concentrată anterior în România. După semnarea pactului tripartit, ministrul de externe german, von Ribbentrop, a înmînat delegației bulgare o notă în care se dădea asigurarea că „la o nouă delimitare a granițelor în Balcani, Bulgaria va obține ieșire la Marea Egee, putîndu-se întinde la vest pînă la aproximativ delta Strumei, iar la est — pînă la gura Mariței“¹⁴. Ulterior, în pofida tuturor faptelor, guvernul bulgar a încercat să convingă Uniunea Sovietică și țările vecine că semnarea pactului și intrarea trupelor germane în Bulgaria ar fi urmărit nu înfăptuirea țelurilor expansioniste ale celui de-al III-lea Reich și ale vîrfurilor conducătoare ale burgheziei bulgare, ci, chipurile, „apărarea păcii“ în Balcani.

Provocînd protestul Uniunii Sovietice și ruperea relațiilor diplomatice cu Anglia, transformarea Bulgariei în satelit al Germaniei a dus la importante schimbări în situația politică și strategică a țării și a întregii Peninsule Balcanice.

Unul din primele efecte ale semnării pactului tripartit l-a reprezentat înrăutățirea situației economice a țării. Astfel, au fost întrerupte legăturile comerciale cu o serie de țări, s-a micșorat importul de materii prime necesare industriei, s-au mărit impozitele, prețurile etc. În același timp, intrarea trupelor germane în țară a dus la întărirea reacțiunii fasciste, care, prin afirmații de genul „ajutorului“ dat de Hitler pentru înfăptuirea „idealurilor naționale“, a reușit să facă ca o parte a micii burghezii orășenești, tărănimii, intelectualității să rămînă cel puțin neutră în lupta pe care o ducea Partidul Muncitoresc Bulgar în vederea unirii forțelor democratice contra guvernului fascist și a armatelor hitleriste.

Împotriva politicii de fascizare promovate de cercurile conducătoare s-au ridicat la luptă masele muncitoare, în fruntea lor situîndu-se în mod consecvent Partidul Muncitoresc Bulgar. Contra acestei politici s-au mai ridicat anumite pături ale intelectualității, unele cercuri ale burgheziei. Militînd pentru menținerea neutralității țării și promovarea unei politici de pace și prietenie cu celelalte popoare, P.M.B. lupta pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, a intereselor vitale ale celor ce muncesc. Sub conducerea sa, în pofida intensificării terorii polițienești, în țară au avut loc numeroase acțiuni împotriva dizolvării Adunării Populare, iar apoi pentru alegerea în noua adunare a unor deputați care să se

¹⁴ Bojinov, V., *op. cit.*, p. 281.

pronunțe pentru o politică de pace și neutralitate, împotriva spolierii poporului de drepturile sale. În ciuda condițiilor grele în care partidul a fost nevoit să acționeze în timpul alegerilor din anul 1940, peste 600 000 de alegători au votat pentru programul său electoral, reușind să trimită în Adunarea Populară 16 deputați ai Frontului Unic între care 9 comuniști ¹⁵.

În a doua jumătate a anului 1940, la baza conflictelor dintre proletariat și burghezie s-a aflat alternativa păstrării independenței țării și apărării intereselor naționale prin încheierea unui tratat de prietenie și ajutor reciproc bulgaro-sovietic sau pierderea independenței prin intrarea țării în blocul germano-fascist. Sub conducerea P.M.B. poporul s-a ridicat la luptă pentru pace și prietenie cu Uniunea Sovietică. Pe această linie s-a înscris organizarea, în vara anului 1940, a unui însemnat număr de asociații bulgaro-sovietice la Plevne, Varna, Burgas, Botevgrad și în multe alte localități.

Partidul Muncitoresc Bulgar a demască refuzul guvernului Filov de a semna tratatul de prietenie cu Uniunea Sovietică, mobilizând masele la o puternică acțiune de protest, cunoscută sub denumirea de „acțiunea Sobolev” ¹⁶. Deși această acțiune n-a putut determina încheierea tratatului, ea a fost una din cauzele ce au dus la amânarea cu câteva luni a semnării pactului tripartit de către Bulgaria. Ridicându-se împotriva apropierii Bulgariei de Germania și semnării pactului tripartit, Partidul Muncitoresc Bulgar arăta în declarația intitulată „Un pas fatal”, că „poporul bulgar nu are nici un fel de încredere în actualul guvern și refuză să sprijine politica lui antipopulară” ¹⁷. La rîndul lor deputații P.M.B. și opoziția legală din Adunarea Populară au votat împotriva semnării pactului.

Postîndu-se în fruntea luptei pentru pace și neutralitate, P.M.B. a organizat o serie de acțiuni revendicative cu caracter economic care vizau îmbunătățirea condițiilor de viață ale maselor muncitoare. Una din cele mai mari acțiuni de acest gen a fost

¹⁵ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partia*, Izdalelstvo na B.K.P., Sofiia, 1969, p. 439.

¹⁶ Este denumită așa după numele lui A. Sobolev, ministru adjunct al afacerilor externe al U.R.S.S., care la 25.11.1940 a înmînat guvernului bulgar propunerea Uniunii Sovietice de încheiere a unui tratat de prietenie și ajutor reciproc. În „acțiunea Sobolev” s-au încadrat muncitori, țărani, intelectuali, care prin adunări, scrisori, rezoluții etc. se declarau în favoarea încheierii tratatului.

¹⁷ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partia*, naucino-populiaren uecbnik, p. 188.

greva din iunie 1940¹⁸, la care au participat aproape 35 000 de muncitori din industria prelucrătoare a tutunului. Greva, la care au luat parte muncitorii din Sofia, Plovdiv, Asenovgrad etc., nu a putut fi înfrântă decât în momentul în care guvernul a pus în acțiune mecanismul legii mobilizării cetățenești. Pentru a evita transformarea ei în grevă generală, guvernul a fost nevoit să aprobe mărirea salariilor cu 10—15%¹⁹.

Luptind pentru apărarea intereselor naționale ale Bulgariei și, implicit, împotriva fascismului, P.M.B. n-a trecut însă imediat la lupta armată, deoarece în condițiile prezenței militare hitleriste forțele antifasciste trebuiau organizate pe cu totul alte baze.

PERIOADA DE ÎNCEPUT A LUPTEI ARMATE ȘI DE ORGANIZARE A COALIȚIEI ANTIFASCISTE. CREAREA FRONTULUI PATRIEI (22 IUNIE 1941-FEBRUARIE 1943)

La 22 iunie 1941 Germania hitleristă a atacat Uniunea Sovietică. Declanșarea războiului antisovietic a stîrnit în Bulgaria proteste puternice, care au făcut ca înseși autoritățile fasciste să recunoască condamnarea lui de către popor. „Conform informațiilor primite din Sofia și provincie — scria în jurnalul său B. Filov, președintele Consiliului de Miniștri — vestea războiului a fost întâmpinată de populație cu surprindere și decepție.”²⁰

Odată cu izbucnirea războiului germano-sovietic, Partidul Muncitoresc Bulgar a luat hotărîrea organizării luptei armate antifasciste contra dictaturii monarho-fasciste și a trupelor hitleriste. Această hotărîre, „pe deplin revoluționară și, din punct de vedere obiectiv, cea mai corespunzătoare”²¹, concorda cu faptul că înlăturarea regimului monarho-fascist și alungarea trupelor hitleriste nu se putea înfăptui decât pe calea luptei armate, prin mobilizarea

¹⁸ Gornenski, N., *Klasite v Bălgariia i borbite im (1934-1944)*, Izdatelstvo Nauka i izkustvo, Sofiia, 1967, p. 99.

¹⁹ În perioada septembrie 1939 - iunie 1941 au avut loc peste 13 greve ale căror principale revendicări au fost mărirea salariilor și plata lor la timp.

²⁰ Petrova, S., *Znacenie pobed Krasnoi Armii dlea razviortivaniia borbii bolgarskogo naroda (1941-1944)*, în *Vtoraia mirovaia voina, dvijenie soproitivleniia v Evrope*, Izdatelstvo Nauka, Moskva, 1966, p. 153.

²¹ *Văorâjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, Izdatelstvo na B.K.P., Sofiia, 1962, p. 5.

tuturor forțelor democratice și patriotice din țară și folosirea tuturor formelor de rezistență și luptă.

Principala forță motrice în această luptă o reprezenta proletariatul aliat cu țărănimia muncitoare. Pentru atingerea scopului final, proletariatul trebuia însă să atragă de partea sa toate păturile democratice și patriotice din țară. Lupta contra regimului monarho-fascist nu s-a desfășurat sub lozinca instaurării puterii proletare în Bulgaria, deoarece lansarea unei astfel de lozinci s-ar fi soldat cu îndepărtarea unei părți a țărănimii, a burgheziei orășenești mici și mijlocii, care puteau fi atrase la lupta împotriva dictaturii monarho-fasciste și a prezenței militare străine, dar care „nu erau suficient de pregătite pentru acceptarea lozincii instaurării dictaturii proletariatului“. Ținând cont de raportul forțelor de clasă, de situația concretă din țară, P.M.B. a lansat lozinca luptei pentru o putere democrat-populară ²².

În vederea organizării rezistenței armate antifasciste, P.M.B. a avut de învins multiple greutăți. Unele dintre acestea s-au datorat modului de pătrundere a trupelor germane în Bulgaria, în urma încheierii unor acorduri între guvernul monarho-fascist bulgar și Germania hitleristă. Vechiul aparat administrativ, poliția și armata au fost păstrate, fapt ce a permis guvernului bulgar să mențină în rîndul unor pături ale intelectualității, burgheziei mici și mijlocii, iluzia autonomiei țării, a independenței ei de stat. Alte greutăți s-au datorat faptului că guvernul Filov, nedisponind de o bază socială solidă pentru a-și putea pune nestingherit în aplicare politica sa prohitleristă și a menține în subordine masele populare, a recurs la o serie de măsuri ce au dus la întărirea terorii fasciste. Astfel, în luna iulie 1941 au fost anulate mandatele de deputați în Adunarea Populară a celor 9 reprezentanți ai P.M.B., ulterior aceștia fiind trimiși într-un lagăr de concentrare ²³. Pentru a preîntîmpina eventualele acțiuni ale maselor, guvernul a luat măsuri de întărire a pazei la cele mai importante obiective economice, sociale și militare, înființînd în acest scop servicii de gardă și supraveghere. A fost modificată legea apărării statului și extinsă aplicarea pedepsei cu moartea și asupra minorilor ²⁴.

Politica antipopulară a guvernului, precum și jefuirea fără scrupule a „aliatului“ bulgar de către Germania hitleristă ²⁵ sînt

²² *Ibidem*, p. 7 și 112.

²³ Gornenski, N., *op. cit.*, p. 141.

²⁴ Petrova, S., *op. cit.*, p. 156.

²⁵ În virtutea așa numitului acord „Fabricius“, semnat în anul 1942, Bulgaria trebuia să achite o parte din obligațiile de stat ale Iugoslaviei și cheltuielile germane în valoare de 1,8 miliarde leva.

unele din cauzele care au provocat ridicarea la luptă a maselor muncitoare din Bulgaria, în fruntea acestora situându-se Partidul Muncitoresc Bulgar. La data de 22 iunie 1941 Partidul Muncitoresc Bulgar a lansat un apel către poporul bulgar, în care, caracterizând războiul antisovietic drept o „acțiune nebunească“, chema masele populare la lupta împotriva folosirii teritoriului țării ca bază militară și de aprovizionare a armatei germane, iar a armatei bulgare drept carne de tun în războiul antisovietic. În apel se arăta că sarcina poporului bulgar era de a sprijini „poporul sovietic în lupta sa grea“²⁶. Două zile mai târziu, la 24 iunie 1941, Biroul Politic al C.C. al P.M.B. a luat hotărârea de a organiza lupta armată antifascistă. În acest scop s-a hotărât înființarea pe lângă C.C. al P.M.B. a unei comisii militare centrale și crearea de comisii militare pe lângă comitetele județene de partid. S-a hotărât înființarea detașamentelor de partizani ca formă principală de luptă, iar în centrele populate a grupelor de luptă și sabotaj. S-au luat măsuri de îmbunătățire a legăturilor dintre organele centrale și organizațiile locale, de intensificare a muncii de propagandă și agitație în rândurile armatei în vederea atragerii ei la lupta armată a poporului, precum și alte măsuri.

La 26 iulie, la Razlog, s-a creat prima grupă de partizani²⁷. Ulterior au fost create grupe de partizani în munții Rila, Rodopi, în județele Plovdiv, Loveci, Vrața, Asenovgrad, Pazargic și altele. Pe măsura întăririi ei, mișcarea de partizani s-a transformat în principala formă de luptă a partidului, iar mai târziu a Frontului Patriei. În cursul anului 1942 s-au creat 18 grupe de partizani, din care unele s-au transformat pe parcurs în detașamente²⁸.

Paralel cu acțiunea de organizare a detașamentelor de partizani, P.M.B. a trecut la crearea în orașe și sate a grupelor de luptă și sabotaj (la Sofia, Plovdiv, Varna, Ruse, Sliven, Gabrovo), a căror misiune consta în organizarea și înfăptuirea acțiunilor de sabotare a transporturilor și activității din industrie, lichidarea fasciștilor, agenților și provocatorilor, procurarea de arme și materiale explozive, împiedicarea predării produselor agricole, sprijinirea detașamentelor de partizani etc²⁹. În perioada iunie 1941 — sfârșitul anului 1942, aceste grupe au executat peste 150 de

²⁶ *Văorâjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944), dokumenti*, p. 27.

²⁷ *Istoriia na Bălgarskata Komunisteska Partia*, p. 450.

²⁸ Gornenski, N., *op. cit.*, p. 150.

²⁹ *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermanii*, p. 28.

asemenea misiuni³⁰. În august 1941, grupele de luptă din Plovdiv, Peștera, Asenovgrad și alte localități au primit misiunea de a organiza eliberarea deținuților din lagărele de concentrare „Gonda Voda” și „Sf. Nicolae”. Misiunea nu a reușit însă³¹.

Sub lozincile „Nici un soldat pe frontul din răsărit!”, „Înfrățire cu partizanii iugoslavi!”, Partidul Muncitoresc Bulgar a desfășurat o susținută activitate de agitație printre soldați, depunând eforturi pentru atragerea armatei de partea mișcării de eliberare națională. Comuniștii și membrii Uniunii Tineretului Muncitor luptau pentru dezvoltarea în rindurile ostașilor a spiritului antifascist, se ridicau împotriva trădării, de către cercurile conducătoare, a intereselor naționale și transformării țării într-o bază militară și de aprovizionare a Germaniei, iar a armatei într-un jandarm al hitlerismului. În urma activității depuse de aceștia s-a reușit ca în 15 din cele 20 de unități militare ale garnizoanei din Sofia să se creeze organizații ale P.M.B. și U.T.M. În cursul anului 1942, datorită muncii depuse de membrii acestor organizații, din cadrele armatei au dezertat peste 600 de militari, o mare parte dintre aceștia încadrându-se în mișcarea de rezistență³². De altfel munca în rindurile armatei, una din sarcinile permanente ale activității comuniștilor bulgari, dusese la crearea, încă înainte de începerea luptei armate antifasciste, a unor grupe de partid ilegale în diferite unități militare.

Un rol important în cadrul mișcării de rezistență a poporului bulgar împotriva fascismului l-au avut stațiile ilegale de radio „H. Botev” și „Naroden glas”, care și-au început activitatea în vara și toamna anului 1941. În cadrul emisiunilor lor, stațiile ilegale de radio au demascat propaganda deșăntată a cercurilor conducătoare, au ținut la curent populația cu evoluția situației pe fronturi, au îndemnat poporul să se ridice la luptă împotriva încercărilor de atragere a Bulgariei în război, pentru ruperea relațiilor cu Germania și pășirea pe calea prieteniei și alianței cu Uniunea Sovietică și cu țările coaliției antihitleriste.

Pornind de la analiza situației obiective, care impunea strângerea în jurul proletariatului a tuturor acelor care doreau să-și vadă țara eliberată de sub fasciști, Partidul Muncitoresc Bulgar a militat pentru unirea acestora într-un larg front patriotic. Forma

³⁰ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partia*, naucino-populiaren ucebnik, p. 192.

³¹ Gornenski, N., *op. cit.*, p. 135.

³² *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partia*, naucino-populiaren ucebnik, p. 192.

politică a alianței forțelor antifasciste, democratice și patriotice din țară urma să o constituie Frontul Patriei, front realizat treptat, de jos, în cursul anului 1942, pe baza programului difuzat la 17 iulie 1942 de postul de radio „H. Botev”³³. Acest program cuprindea o serie de sarcini cu caracter antiimperialist, antihitlerist, antifascist și democratic, formulate în 12 puncte : împiedicarea atragerii Bulgariei în războiul criminal al lui Hitler, care ar fi fost funest pentru poporul bulgar ; retragerea trupelor de ocupație din Iugoslavia³⁴ ; ruperea alianței cu Germania și cu celelalte state ale Axei ; sistarea exportului de produse agroalimentare și minereuri către Germania ; prietenie și alianță cu Uniunea Sovietică, Anglia și America ; eliberarea persoanelor persecutate pentru activitate antifascistă, restabilirea libertăților politice ; împiedicarea folosirii armatei împotriva poporului ; desființarea organizațiilor fasciste, înlăturarea teroarei fasciste, urii de rasă, umilirii naționale a poporului bulgar ; apărarea bogățiilor naturale și a muncii poporului de jefuirea străină ; înlăturarea speculei și scumpetei etc.³⁵.

În vederea realizării lui, pe lângă C.C. al P.M.B. a fost creată o comisie a Frontului Patriei³⁶, care s-a preocupat de difuzarea programului organizației preconizate și de atragerea în rindurile ei a tuturor forțelor antifasciste. În același timp au fost inițiate tratative cu reprezentanții unor partide și organizații democratice în vederea participării lor la Front. Urmărind crearea unui comitet național ca organ al Frontului Patriei, P.M.B. a luat legătura cu conducerea partidelor democrat, radical, social-democrat, cu liderii organizației „Zveno”, ai grupării „Vrabcea” din Uniunea Agrară etc. Deși aceste partide se pronunțau împotriva alianței Bulgariei cu Germania hitleristă, datorită poziției de clasă a cercurilor conducătoare, care au respins ideea antrenării maselor la rezolvarea crizei în care se afla țara sperând că vor putea primi puterea din mâinile țarului, Comitetul național preconizat de P.M.B. nu a putut fi creat³⁷. În pofida acestei atitudini, pînă la

³³ Postul de radio „H. Botev” a fost înființat la 23 iulie 1941 de Biroul din străinătate al C.C. al P.M.B. și a emis pînă la 22 septembrie 1944. Proiectul de program al Frontului Patriei a fost întocmit de V. Kolarov. Forma definitivă a lui a fost alcătuită de Gh. Dimitrov.

³⁴ Pe data de 19 aprilie 1941 Hitler a cerut trimiterea de trupe de ocupație bulgare pe teritoriul iugoslav și grec.

³⁵ *Văorâženata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 122-124.

³⁶ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partiiia*, naucino-populiaren ucebnik, p. 195.

³⁷ Petrova, S., *Borbata na B.R.P. za ustanoviavane narodnodemokratičeskata vlast (mai - septemvri 1944)*, Izdatelstvo na B.K.P., Sofiia, 1964, p. 25.

sfirșitul anului 1942 au fost create circa 100 de comitete ale Frontului Patriei, în care au intrat oameni cu diferite convingeri politice, dar cu un înalt simț patriotic. În acest timp au apărut și o serie de organe de presă ale Frontului Patriei, ca „Probuda“, „Biuletin“, iar la data de 31 decembrie 1942, în urma creării în Sofia a comitetului Frontului Patriei, a apărut primul număr al ziarului „Otecestven front“³⁸.

Baza Frontului Patriei a constituit-o alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. Prin crearea lui s-a lărgit totodată baza socială a luptei împotriva fascismului.

Paralel cu atenția acordată organizării luptei armate, P.M.B. a subliniat, încă din august 1941, că una din sarcinile importante ale momentului o reprezintă „organizarea și desfășurarea luptelor economice pentru apărarea intereselor celor ce muncesc“³⁹. Într-o serie de documente (manifeste, apeluri, lozinci) elaborate în prima etapă a luptei armate, demascând cauzele situației economice grele în care se afla țara, P.M.B. a îndemnat oamenii muncii să se ridice la luptă pentru asigurarea lor cu alimente, îmbrăcăminte, pentru sporirea câștigurilor corespunzător cu creșterea prețurilor pe piață, împotriva rechiziționărilor forțate etc. Astfel, un manifest lansat în decembrie 1941 în urma cuvântării ținute la Adunarea Populară de Zagorov, ministrul comerțului, industriei și muncii, demascând afirmațiile acestuia referitoare la situația economică bună a țării, îndemna poporul bulgar la luptă pentru „ieșirea Bulgariei din sfera războiului..., mărirea veniturilor celor ce muncesc corespunzător scumpetei, contra rechiziționării forțate a alimentelor de la țărani..., pentru guvern democrat popular!“⁴⁰.

În iarna anului 1941-1942 C.C. al P.M.B. a dat o directivă în care arăta că luptele de masă economice și politice sînt unul din factorii hotărîtori ai victoriei asupra fascismului. Directiva a jucat rolul unui document programatic, pe baza căruia au fost organizate, în această etapă a luptei, zeci de acțiuni ale clasei muncitoare din Bulgaria⁴¹.

În condițiile grele în care trebuia să acționeze, P.M.B. a dat dovadă de spirit creator și a organizat o serie de forme de luptă,

³⁸ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticheska Partia*, naucino-populiaren ucebник, p. 195.

³⁹ Gheorghiev, Gh., *Masovite borbi na rabotniceskata klasa v perioada na vāorājenata borba (1941-1944)*, în „Istoriceski pregled“, nr. 2-3, 1964, p. 74.

⁴⁰ *Vāorājenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 52-55.

⁴¹ Gheorghiev, Gh., *op. cit.*, p. 75.

ca stringerea de semnături de protest⁴², darea în judecată a proprietarilor de întreprinderi pentru munca de noapte neplătită⁴³, trimiterea unor delegații la diverse organe ale puterii de stat pentru a protesta împotriva salariilor derizorii, a proastei aprovizionări etc. Concomitent cu aceste forme de luptă a luat amploare mișcarea grevistă⁴⁴. În cadrul grevelor, revendicările cu caracter economic s-au împletit cu cele de ordin politic. Prima grevă, organizată în această perioadă, a avut loc la 7 martie 1942. Cea mai puternică însă a avut loc în noiembrie 1942, la fabrica de țigărete din Asenovgrad. Începută sub semnul unor revendicări cu caracter economic și întreruptă în urma promisiunilor de satisfacere a cerințelor muncitorilor, greva a reizbucnit îmbrăcînd un caracter politic, greviștii ridicîndu-se împotriva încercărilor poliției de a le aresta conducătorii.

PERIOADA DE AVÎNT A LUPTEI ARMATE. CREAREA ARMATEI POPULARE INSURECȚIONALE DE ELIBERARE (MARTIE 1943-MAI 1944)

Ca urmare a unor factori externi și interni favorabili, în primăvara anului 1943 mișcarea de rezistență a intrat într-o fază superioară. Pe plan extern, victoriile obținute de forțele coaliției antihitleriste și în special de cele ale armatelor sovietice au constituit factorii care au favorizat dezvoltarea luptei armate. În urma lor, criza politică din Bulgaria s-a acutizat și a început să cuprindă întreaga viață de stat și social-politică. Pe plan intern s-a adîncit procesul de revoluționalizare a maselor, ca urmare și a politicii promovate de regimul monarho-fascist în domeniul economic și social-politic; un rol important în adîncirea acestui proces l-a avut activitatea politică, organizatorică și de luptă desfășurată de P.M.B.⁴⁵.

Întrucît exista pericolul ca, din cauza înfrîngerilor suferite pe frontul de răsărit, Hitler să încerce aruncarea în luptă a armatei bulgare, C.C. al P.M.B. a elaborat în februarie 1943 o hotărîre în

⁴² A fost cea mai largă formă de protest a clasei muncitoare.

⁴³ În decursul anului 1942 au fost peste 12 000 de asemenea acțiuni.

⁴⁴ În această perioadă au avut loc 23 de greve la care au participat mai mult de 5 000 de muncitori.

⁴⁵ *Văorăženata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 12.

care sublinia că numai un guvern al Frontului Patriei va putea împiedica intrarea Bulgariei în război, ocuparea și distrugerea ei. În hotărîre se aprecia totodată că singura cale de preluare a puterii de către acest guvern o constituia „insurecția națională armată”. În vederea îndeplinirii ei, P.M.B. cerea membrilor de partid și utemiștilor să desfășoare, cu toate mijloacele de care dispuneau, o muncă de agitație neîntreruptă, pentru ca programul Frontului Patriei să fie cit mai aproape de inima și conștiința fiecărui fiu al poporului bulgar, „pentru ca fiecare ostaș să traducă în fapte jurămîntul de a fi credincios poporului” și de a se ridica la prima chemare pentru cauza insurecției generale. Trasînd sarcinile în fața cărora se afla mișcarea de partizani, hotărîrea sublinia rolul important pe care trebuiau să-l joace detașamentele de partizani, ca organe ale Frontului Patriei, în mobilizarea, pregătirea și activizarea forțelor insurecționale ⁴⁶.

Dezvoltarea pe care o înregistra mișcarea de partizani punea problema unirii tuturor detașamentelor într-o organizație unică de acțiune pe baza unui plan care să prevadă sarcinile imediate și de perspectivă ale luptei. În acest scop s-a creat, în primăvara anului 1943, Armata populară insurecțională de eliberare (Narodno-osvoboditelna vâsthaniceska armia), a cărei conducere a fost preluată de un comandament principal, organizat pe baza Comisiei militare centrale de pe lângă C.C. al P.M.B. În același timp teritoriul țării a fost împărțit în 12 zone operative, fiecare avînd comandamentul său. Acesta se subordona comandamentului principal. Centrele celor douăsprezece zone se aflau la : Sofia, Plovdiv, Pazargik, Gorna Giurmaia, St. Zagora, Sliven, Haskovo, Gorna Oreahovița, Șumen, Varna, Pleven, Vrața ⁴⁷. Între Comandamentul principal și comandamentele de zonă, între acestea din urmă și detașamentele de partizani funcționa un aparat de instructori și curieri. Prin împuternicirile și reprezentanții săi, C.C. al P.M.B. asigura conducerea activității zonelor militare.

Concomitent a avut loc și regrouparea unităților de partizani. Prin unirea diferitelor grupe s-au constituit detașamente, iar pe baza acestora, brigăzi de partizani ca noi unități luptătoare.

După constituirea armatei, Comandamentul principal al acesteia a emis o circulară prin care preciza că în unitățile de partizani poate intra orice persoană hotărîtă să lupte pentru îndeplinirea sarcinilor Frontului Patriei, fără deosebire de apartenența politică,

⁴⁶ *Ibidem*, p. 196-205.

⁴⁷ *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermanii*, p. 46-47

naționalitate, confesiune, sex sau vîrstă⁴⁸. Totodată a fost stabilită schema de organizare a detașamentelor de partizani, efectivul fiind variabil, în funcție de condițiile zonei în care activau. Au fost emise, de asemenea, instrucțiuni privind organizarea, sarcinile și structura grupelor de luptă, acestea din urmă putînd fi organizate în întreprinderi, în cartiere, pretutindeni unde detașamentele de partizani nu puteau acționa permanent. Grupele de luptă se aflau în subordinea comandamentului zonei operative în care acționau.

În urma acestor măsuri, în primăvara și vara anului 1943 au fost create 20 de detașamente de partizani și numeroase grupe de luptă⁴⁹. Conform datelor comandamentului german, în perioada ianuarie-noiembrie 1943 mișcarea de rezistență a organizat peste 1600 de acțiuni de luptă și diversiuni⁵⁰.

În vederea reprimării mișcării de partizani ce lua amploare, guvernul monarho-fascist a organizat în lunile martie-aprilie 1943 operațiuni de încercuire și lichidare a detașamentelor care acționau în zona Sredna Gora. Această acțiune, la care au participat peste 20 000 de soldați și polițiști, nu a dat însă rezultatele scontate. „Cetele populare — se arăta într-un articol publicat în ziarul „Rabotnicesko Delo“ din iulie 1943 — nu numai că n-au fost distruse, dar s-au dezvoltat și întărit...”⁵¹.

Amploarea luată de mișcarea de partizani în cursul anului 1943 a silit Direcția poliției să precizeze, în luna septembrie a aceluiași an, că „problema lichidării detașamentelor de partizani constituie problema centrală a politicii interne și a poliției bulgare”⁵².

Succesele militare obținute de coaliția antihitleristă precum și avîntul mișcării de rezistență au zdruncinat încrederea guvernului monarho-fascist și a sprijinitorilor lui în capacitatea Germaniei de a câștiga războiul, ceea ce a dus la adîncirea crizei politice în care se afla țara. O dovadă în acest sens o constituie opoziția manifestată în martie 1943 de un grup de 43 de deputați ai Adunării Populare, în frunte cu vicepreședintele ei, D. Peșev, față de

⁴⁸ *Văorâjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 233-246.

⁴⁹ Gornenski, N., *op. cit.*, p. 154-155.

⁵⁰ Petrova, S., *Znacenie pobeđ Krasnoi Armii dlea razviortivaniia borbi bolgarskogo naroda (1941-1944)*, p. 162.

⁵¹ *Văorâjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 270.

⁵² Petrova, S., *Borbata na B.R.P. za ustanoviavane narodnodemokratičeskata vlast (mai-septemvri 1944)*, p. 28.

încercările de a se trimite populația evreiască în lagărele de exterminare hitleriste⁵³. Numirea unei regente, după moartea țarului Boris al III-lea, și a unui guvern condus de D. Bojilov⁵⁴ n-au putut opri evoluția crizei.

Urmărind cu atenție schimbările care aveau loc în cadrul raportului forțelor interne, paralel cu activitatea depusă pentru întărirea mișcării de partizani, P.M.B. a continuat să acționeze în vederea creării unui organ de conducere al Frontului Patriei. Eforturile sale au fost încununat de succes în vara anului 1943, cind a fost creat un Comitet Național. În Comitetul Național al Frontului Patriei au intrat reprezentanți ai P.M.B., Uniunii Agrare — gruparea „Pladne“, P.S.D., ai organizației „Zveno“ și un independent⁵⁵. În urma creării lui, numărul comitetelor Frontului Patriei a crescut, în anul 1943 existind circa 115 asemenea comitete⁵⁶. Un rol deosebit de important în creșterea numărului comitetelor Frontului Patriei l-a jucat Directiva C.C. al P.M.B. din august 1943, cu privire la caracterul, organizarea și formele de luptă ale Frontului. Menționind că platforma adoptată cu un an înainte corespundea celor mai vitale interese ale națiunii, în directivă se aprecia că a sosit momentul ca poporul bulgar să opună fascismului „o organizație a întregului popor, care să înlăture pe agenții hitleriști de la putere și să instaureze... puterea democratică“. Arătind că Frontul Patriei nu s-a putut transforma pînă la acea dată într-o puternică organizație de masă datorită subaprecierii însemnătății lui în cadrul luptei împotriva fascismului, înțelegerii greșite a modului de organizare a comitetelor sale, directiva sublinia că „Frontul Patriei nu este o organizație de partid“, că în comitele sale trebuie aleși oameni care „manifestă hotărîre și curaj în lupta împotriva fascismului“⁵⁷.

După moartea țarului Boris al III-lea, C.C. al P.M.B. a lansat un manifest în care chema forțele populare la luptă, în cadrul Frontului Patriei, pentru rezolvarea crizei în care se afla țara prin alungarea trupelor germane, încheierea păcii cu Anglia și S.U.A., promovarea prieteniei și colaborării cu Uniunea Sovietică

⁵³ Gornenski, N., *op. cit.*, p. 157.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 162.

⁵⁵ Petrova, S., *Znacenie pobed Krasnoi Armii dlea razviortivaniia borbi bolgarskogo naroda (1941-1944)*, p. 162.

⁵⁶ Petrova, S., *Borbata na B.R.P. za ustanoviavane narodnodemokratičeskata vlast (mai-septemvri 1944)*, p. 105.

⁵⁷ *Văorâjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 278-287.

și înlocuirea guvernului germanofil cu un guvern democrat popular⁵⁸.

În vederea îndeplinirii acestor sarcini, pe lângă organizarea mișcării de rezistență și pregătirea insurecției, era necesară scoaterea armatei de sub controlul guvernului monarho-fascist și transformarea ei în armată revoluționară. Pentru atingerea acestui scop, membrii de partid din grupele comuniste ilegale create în cadrul unităților armatei bulgare au desfășurat o intensă activitate de lămurire politică în rîndul soldaților. În unitățile armatei bulgare au început să fie înființate comitete ale Frontului Patriei, compuse din 3-4 membri, ce aveau ca sarcină mobilizarea soldaților și ofițerilor patrioți la lupta împotriva dictaturii monarho-fasciste, aprovizionarea mișcării de partizani cu armament și muniții etc. Ca un rezultat al activității desfășurate de aceste comitete, în cursul anului 1943 au dezertat peste 650 de soldați, persoane izolate sau chiar subunități întregi. Marea majoritate a celor care au dezertat, au intrat în rîndurile detașamentelor de partizani sau au participat la alte forme de luptă în cadrul mișcării de rezistență. Dintr-o subunitate de grăniceri, care a dezertat în decembrie 1943, s-a format batalionul de partizani „H. Botev“, iar un batalion de infanterie care a dezertat în mai 1944 a devenit nucleul brigăzii de partizani „Gh. Dimitrov“⁵⁹. În acest fel armata a început să devină nesigură pentru guvernul fascist. La sporirea gradului de instabilitate a armatei a contribuit și faptul că numeroși tineri recruți se aflau sub influența P.M.B. și a Frontului Patriei. Ajunși sub arme, ei contribuiau la răspîndirea ideilor antifasciste, la lămurirea celorlalți ostași asupra necesității ruperii alianței cu Germania hitleristă și a răsturnării regimului monarho-fascist. Concludent în acest sens este un raport al serviciului de informații al armatei, în care se arăta că din contingentul celor născuți în anul 1922 și încorporați, peste 8 800 „nu prezintă încredere“⁶⁰.

În octombrie 1943 C.C. al P.M.B. a emis circulara nr. 1, în care, analizîndu-se situația internă a țării, se arăta necesitatea mobilizării și înarmării generale imediate a tuturor forțelor populare aflate sub conducerea partidului și sub steagul Frontului Patriei,

⁵⁸ *Ibidem*, p. 291-294.

⁵⁹ Petrova, S., *Znacenie pobed Krasnoi Armii dlea razviortivania borbi bolgarskogo naroda (1941-1944)*, p. 164.

⁶⁰ *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermani*, p. 62.

în vederea înlăturării guvernului monarho-fascist și instaurării unui guvern de democrație populară⁶¹.

Succesele repurtate de coaliția antihitleristă, în special de armata sovietică, în iarna anului 1943 și primăvara anului 1944 și de mișcarea de rezistență pe plan intern (creșterea numărului acțiunilor partizanilor — numai în noiembrie 1943 au fost 280 —, grevele din Sofia, Sliven, Varna etc.)⁶² au creat o situație favorabilă rezolvării pe cale revoluționară a crizei în care se afla țara. Analizând această situație, C.C. al P.M.B., a emis, în ianuarie 1944, o nouă circulară⁶³, în care sublinia necesitatea impunerii de către forțele Frontului Patriei a ieșirii revoluționare din criză pe calea cuceririi puterii de stat. Indicații în această direcție au fost date atât de Comitetul Național al Frontului Patriei cât și de Comandamentul principal al Armatei populare insurecționale de eliberare.

Avântul luat de mișcarea de rezistență a determinat guvernul să ia măsuri energice pentru distrugerea, în primul rând, a detașamentelor de partizani, acțiunile îndreptate împotriva acestora fiind însoțite de represalii asupra rudelor partizanilor și asupra tuturor celor ce le acordau ajutor. Pe plan organizatoric, una din aceste măsuri a reprezentat-o crearea, în ianuarie 1944, a unui serviciu special de represiune — jandarmeria⁶⁴, alcătuită din unități de infanterie, cavalerie și motorizate. În sarcina acestui serviciu stăteau suprimarea manifestațiilor, distrugerea partizanilor, împiedicarea acțiunilor de sabotaj și diversiune îndreptate împotriva transporturilor etc. Pe planul operațiilor militare, de o anvergură deosebită au fost încercările, nereușite, de a distruge, în toamna anului 1943, detașamentele de partizani „H. Botev” și „V. Levski”, care acționau în zona a II-a insurecțională⁶⁵, și ofensiva generală contra forțelor partizanilor din iarna 1943/1944, la care au participat 100 000 de ostași și polițiști⁶⁶. Ofensiva de iarnă, cu toată desfășurarea de forțe guvernamentale, deși a provocat pierderi însemnate partizanilor, nu a reușit să distrugă armata insurecțională.

⁶¹ *Văorăjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 322-324.

⁶² *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partii*, p. 473.

⁶³ *Văorăjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 413-418.

⁶⁴ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partii*, naucino-populiaren ucebnik, p. 201.

⁶⁵ Gornenski, N., *Văorăjenata borba na bălgarskiia narod za osvobođenje ot hitleriskata okupația i monarho-fașistikata diktatura (1941-1944)*, Sofiia, 1958, p. 143.

⁶⁶ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partii*, p. 474.

Îndeplinind sarcinile trasate de Partidul Muncitoresc Bulgar, de Frontul Patriei și de Comandamentul său principal, în primăvara anului 1944 armata insurecțională a trecut la ofensivă, lucru recunoscut de înseși organele polițienești, care notau că în perioada ianuarie-mai 1944 au avut loc peste 500 acțiuni ale armatei populare insurecționale de eliberare ⁶⁷.

Paralel cu atenția deosebită acordată mișcării de partizani, P.M.B. s-a preocupat îndeaproape de celelalte forme de luptă (greve, mitinguri, demonstrații etc.), urmărind ridicarea în ansamblu a poporului bulgar la lupta împotriva regimului monarho-fascist. Aceste forme de luptă au început să capete un caracter politic tot mai pronunțat, alături de revendicările privind îmbunătățirea situației economice a maselor apărând tot mai des cele care cereau „încetarea teroarei fasciste, restabilirea drepturilor politice și a libertăților democratice, instaurarea puterii democrat-populare” ⁶⁸ etc. Partidul a folosit orice sărbătoare națională, orice acțiune anti-populară a guvernului, pentru organizarea unor puternice manifestații de protest împotriva dictaturii monarho-fasciste și a măsurilor luate de aceasta. Pe această linie s-a înscris marea acțiune de protest organizată la începutul anului 1943 împotriva măsurilor antievreiești luate de guvern ⁶⁹. Sărbătorirea, la 3 martie 1943, a 65 de ani de la eliberarea Bulgariei de sub jugul otoman a fost transformată într-o mare demonstrație studențească (la care au luat parte și muncitori) de recunoștință față de poporul rus. În urma intervenției poliției au avut loc ciocniri, în timpul cărora a fost ucis un student ⁷⁰. Cea mai energică acțiune din această perioadă a constituit-o însă sărbătorirea zilei de 1 Mai 1943, când P.M.B. a chemat masele la o demonstrație politică deschisă contra fascismului ⁷¹.

Concomitent cu demonstrațiile și manifestațiile antiguvernamentale, a început să ia amploare tot mai mare mișcarea grevistă. Caracteristica mișcării greviste a constituit-o lărgirea ariei teritoriale și atragerea la luptă a noi categorii de oameni ai muncii. În cursul anului 1943 numai în orașul Gabrovo au avut loc 3 greve, iar acțiunile greviste ale muncitorilor din întreprinderile prelucrătoare de tutun (în Plovdiv, Sofia, Kiustendil, Asenovgrad) au

⁶⁷ Petrova, S., *op. cit.*, p. 164.

⁶⁸ Gheorghiev, Gh., *op. cit.*, p. 23.

⁶⁹ *Istoria na Bălgarskata Komunisteska Partia*, naucino-populiaren ucebник, p. 199.

⁷⁰ Gornenski, N., *op. cit.*, p. 156.

⁷¹ Gheorghiev, Gh., *op. cit.*, p. 86-87.

impus guvernului mărirea salariilor cu circa 40-46%. În total în această etapă a mișcării de rezistență au avut loc peste 40 de greve la care au participat circa 16 000 de persoane ⁷².

În fața demonstrațiilor, a creșterii mișcării de rezistență anti-fasciste în țară, dictatura monarho-fascistă a fost nevoită să facă unele concesii economice în favoarea clasei muncitoare, în primul rând din dorința de a o sustrage de la lupta antifascistă. Astfel se explică unele măsuri luate în vederea îmbunătățirii aprovizionării populației, mării salariilor în diferite ramuri de producție în medie cu 30-40%, sporirea rației de pâine de la 400-600 gr⁷³ la 750-1 000 gr⁷⁴ pentru unele categorii de muncitori.

PERIOADA DE APOGEU A MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ (IUNIE-SEPTEMBRIE 1944)

Victoriile obținute de armata sovietică pe frontul din răsărit precum și amploarea pe care a luat-o mișcarea de rezistență în primăvara anului 1944 au agravat criza regimului politic, care era un element al crizei generale a orinduirii burgheze bulgare. Încercînd o ieșire din situația existentă, forțele monarho-fasciste au înlocuit, la 1 iunie 1944, guvernul Bojilov cu un nou cabinet guvernamental, condus de I. Bagrianov, care nu se deosebea cu mult de cel precedent, reprezentînd interesele marii burghezii legate de Germania. Pentru a-i da o față democratică, în acest guvern au fost cooptați și oameni care aveau vederi progresiste, cum a fost cazul lui D. Kostov, un adept al prieteniei bulgaro-sovietice, cooptat împotriva voinței lui și de altfel înlocuit în scurt timp ⁷⁵.

Programul noului guvern, anunțat la 3 iunie 1944, era plin de promisiuni demagogice, cum erau : decretarea amnistiei politice, lichidarea lagărelor de concentrare, abrogarea măsurilor excepționale luate față de populația evreiască ș.a. Toate acestea au rămas însă în domeniul promisiunilor ; amnistia nu a fost decretată, iar lagărele de concentrare, deși în iulie 1944 au fost eliberați circa 200 de deținuți, nu au fost desființate ⁷⁶. În schimb, continuînd

⁷² *Ibidem*, p. 89.

⁷³ *Văorăjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 43.

⁷⁴ Gheorghiev, Gh., *op. cit.*, p. 84.

⁷⁵ Gornenski. N., *Klasite v Bălgaria i borbite im (1934-1944)*, p. 179.

⁷⁶ Petrova, S., *Borbata na B.R.P. za ustanoviavane narodnodemokraticeskata vlasa (mai-septemvri 1944)*, p. 68-69.

politica vechilor guverne, guvernul Bagrianov a urmărit să slăbească influența Frontului Patriei în rândul diverselor categorii sociale prin distrugerea organizațiilor acestuia, ale Partidului Muncitoresc Bulgar și Uniunii Tineretului Muncitor. Aflînd la timp de aceste planuri, C.C. al P.M.B. a putut lua măsurile de apărare necesare, în urma cărora nici un comitet județean de partid n-a înregistrat pierderi. A fost însă greu lovit C.C. al U.T.M., 4 din membrii săi căzînd în mîinile organelor represive, care i-au ucis⁷⁷.

Reușind să contracareze lovitura forțelor reacționare, P.M.B. a luat măsuri în vederea reorganizării activității sale în funcție de noua situație creată. În urma activității depuse, numărul membrilor de partid a crescut de la 16 000 în luna martie 1944, la 25 000 în ajunul insurecției⁷⁸.

Concomitent cu ofensiva îndreptată împotriva organizațiilor P.M.B., U.T.M. și F.P., guvernul a urmărit ruperea armatei de partizani de baza ei, oamenii muncii de la sate. În acest scop el a creat „celule de apărare“ în comune⁷⁹. Această măsură nu a dat însă rezultatele scontate, cu toate avantajele de care beneficiau membrii lor, marea masă a țăranilor pronunțîndu-se împotriva înscrierii în aceste „creații“ ale guvernului.

Pentru sporirea eficienței luptei împotriva mișcării de rezistență, conducerea operațiilor împotriva partizanilor a fost încredințată ministerului de interne, căruia i s-au dat ordine categorice de distrugere fără milă a acestora. În consecință, în lunile iunie-iulie 1944 s-a încercat distrugerea formațiilor de partizani care acționau în diverse localități din raioanele Cirpan, Asenovgrad, Sliven, Burgas, Tîrnovo, Sviștov, Ruse etc. Rezultatele obținute n-au dus însă la distrugerea armatei insurecționale⁸⁰. În același timp cu organizarea acțiunilor împotriva mișcării de partizani, guvernul a întezit represaliile împotriva rudelor și simpatizanților acestora din diferite localități, pe care i-a arestat, schingiuit, adesea lichidîndu-i prin împușcare, tăierea capului sau spînzurare.

În domeniul politicii externe, guvernul Bagrianov, forțat de evoluția situației internaționale și a celei interne, a încercat scoaterea Bulgariei din război. Această încercare s-a făcut pe cale diplomatică, fără ruperea relațiilor sau intrarea în conflict militar cu Germania. Urmărind încheierea păcii cu statele cu care se afla

⁷⁷ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partii*, naucino-populiaren ucebniik, p. 205.

⁷⁸ Petrova, S., *op. cit.*, p. 104.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 72.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 75-76.

în stare de beligeranță, guvernul Bagrianov dorea să obțină condiții cât mai favorabile pentru clasele pe care le reprezenta⁸¹. Considerînd că ar putea obține acordul nemților pentru scoaterea țării din război, Bagrianov, la fel ca și predecesorul său, Bojilov, nu s-a grăbit să răspundă notelor guvernului sovietic din primăvara anului 1944, prin care acesta protesta împotriva sprijinului acordat trupelor germane și cerea deschiderea unor consulate sovietice la Varna, Burgas, Ruse. Această tăcere însă a fost întreruptă în urma victoriilor armatelor sovietice, apropierii lor de zona balcanică, precum și a deschiderii celui de-al doilea front. Guvernul bulgar a comunicat legației sovietice din Sofia că nu va mai permite folosirea porturilor bulgare de către trupele germane, „fapt incompatibil cu situația Bulgariei, țară care nu era în război cu Rusia“⁸². În același timp, emisari ai guvernului au luat legătura cu reprezentanți ai guvernelor Angliei și S.U.A. pentru a discuta modalitatea ieșirii țării din război⁸³. Intențiile guvernului însă n-au putut fi finalizate din cauza incapacității sale de a face față evoluției rapide a evenimentelor.

Pentru a stăvili și distruge mișcarea de partizani, guvernul Bagrianov a organizat în cursul lunilor iulie-august 1944 o mare acțiune la care au luat parte circa 100 000 de soldați, polițiști și jandarmi, sprijiniți de artilerie și aviație. Ofensiva trupelor guvernamentale a început la data de 23 iulie 1944⁸⁴ și a durat timp de circa o lună de zile, iar în unele părți ale țării pînă în ajunul insurecției. În afara unităților din țară, la această acțiune au participat și unele unități retrase special din teritoriile ocupate. Aflînd din timp de această operație militară îndreptată împotriva mișcării de partizani, C.C. al P.M.B. și Comandamentul principal al armatei insurecționale au luat o serie de măsuri în vederea respingerii ei, prin coordonarea acțiunilor tuturor forțelor partizanilor. În ordinul nr. 5 al Comandamentului principal al armatei insurecționale, din 12 august 1944⁸⁵, după ce se aducea la cunoștință hotărîrea guvernului Bagrianov de a lichida pînă la sfîrșitul lunii august mișcarea de rezistență, se cerea comandamentelor zonale luarea tuturor măsurilor de siguranță necesare și declanșarea, încă

⁸¹ *Ibidem*, p. 78-79.

⁸² *Ibidem*, p. 83.

⁸³ *Ibidem*, p. 86-87.

⁸⁴ *Istoriia na Bălgarskata Komunisteska Partiiā*, naucino-populiaren ucebник, p. 206.

⁸⁵ *Văorājenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 586-587.

din primele zile ale începerii operațiunilor organizate de guvern, a unor acțiuni de luptă hotărâte, pentru ca, preluând inițiativa, partizanii să poată învinge forțele guvernamentale. Această acțiune împotriva mișcării de partizani, deși nu a fost declanșată la aceeași dată în întreaga țară, s-a caracterizat printr-un sistem unitar de luptă: ocuparea satelor, a căilor de comunicație, arestarea celor bănuiți ca simpatizanți ai partizanilor, executarea multor patrioți. Asediind zonele în care se aflau unitățile de partizani, trupele guvernamentale au angajat lupte grele cu acestea, dar, cu toată superioritatea lor numerică și în tehnică de luptă, ele nu au putut distruge forțele principale ale armatei insurecționale. Dimpotrivă, acestea au reușit, cu sprijinul prețios al simpatizanților, să treacă la contraofensivă.

Urmărind cu atenție evoluția evenimentelor interne și internaționale, P.M.B. a continuat activitatea de întărire a organizațiilor sale și ale Frontului Patriei. El a acționat pentru ridicarea masei populare la lupta armată împotriva dictaturii monarho-fasciste, în vederea „izgonirii hitleriștilor și agenților lor din armată și aparatul de stat, înlăturării guvernului fascist și instalării unui adevărat guvern bulgar”⁸⁶.

În urma ofensivei sovietice pe frontul de la Iași-Chișinău și a insurecției naționale antifasciste din România, din ultima decadă a lunii august 1944, forțele sovietice au ajuns într-un timp scurt la frontiera româno-bulgară. Analizând situația internă și internațională existentă la sfârșitul lunii august 1944, când insurecția din România a arătat că „muncitorii și țăranii români au ales drumul just al luptei și sînt pe cale să se elibereze de jefuitorii și ocupanții lor — germanii”, organele P.M.B. și F.P. au subliniat în numeroase apeluri, manifeste etc. că „trecerea României de partea aliaților a dus țara noastră (Bulgaria — *n.a.*) la o izolare deplină”, că „situația nou creată ...în special în România a provocat tulburare și panică în rîndurile cercurilor fasciste” și că ceea ce a făcut poporul român „trebuie să facem și noi”⁸⁷. În aceste condiții C.C. al P.M.B. a emis, la data de 26 august 1944, circulara nr. 4⁸⁸, în care, precizînd că „soarta Bulgariei depinde ...în mod exclusiv de popor”, punea ca sarcină în fața partidului, Frontului Patriei, a poporului și a armatei bulgare pregătirea și îndeplinirea nemijlocită a insurecției armate.

⁸⁶ Circulara nr. 3 a C.C. al P.M.B. din mai 1944.

⁸⁷ *Văorâjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma (1941-1944)*, dokumenti, p. 623, 627, 636.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 619-622.

Circulara a relansat lozincile prieteniei cu Uniunea Sovietică, ruperii alianței cu Germania, retragerii trupelor bulgare de ocupație și desemnării unui guvern al Frontului Patriei. În ea erau indicate și căile prin care masele urmau să fie ridicate la luptă în vederea îndeplinirii acestor sarcini: organizarea de adunări, mitinguri, demonstrații, greve politice generale, atragerea armatei de partea poporului. Toate acestea trebuiau să se desfășoare paralel cu intensificarea acțiunilor detașamentelor de partizani, a căror misiune era să ocupe localitățile și punctele strategice din zonele lor de acțiune.

În urma eforturilor depuse de P.M.B., în ajunul insurecției, în țară activau 678 de comitete ale Frontului Patriei, cu circa 3 800 de membri⁸⁹, o divizie, 7 brigăzi și 43 de detașamente de partizani. O brigadă, 6 batalioane și un detașament de partizani acționau pe teritoriul iugoslav⁹⁰, iar un detașament pe teritoriul Greciei. Concomitent cu acțiunile de întărire a mișcării de partizani, P.M.B. a acordat atenție organizării și dezvoltării grupelor de luptă, care aveau un rol însemnat în cadrul mișcării de rezistență. Dacă în anul 1941 au avut loc peste 100 de acțiuni ale acestor grupe, iar în anul 1943 circa 1 600, numai în lunile iunie-august 1944 acțiunile lor s-au ridicat la peste 1 300⁹¹.

În aceste împrejurări, la 2 septembrie 1944, guvernul Bagriarov a fost înlocuit cu un guvern de orientare anglofilă, condus de C. Muraviev. La data de 4 septembrie 1944 acest guvern a dat o declarație în care afirma că va întrona libertățile constituționale, va decreta amnistia deplină și necondiționată, va promova o politică de neutralitate deplină etc. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor a demonstrat caracterul demagogic al declarației guvernului. Demascînd acest caracter, Comitetul Național al Frontului Patriei a lansat la 5 septembrie 1944 un apel⁹² prin care chema pe toți patrioții bulgari la luptă pentru salvarea patriei, pentru crearea unui guvern al Frontului Patriei, care în loc de promisiuni să treacă imediat la luarea unor măsuri, cum ar fi acordarea de drepturi și libertăți politice, amnistie, înlăturarea cenzurii etc.

⁸⁹ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partia*, naucino-populiaren ucebник, p. 206.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 205.

⁹¹ Petrova, S., *op. cit.*, p. 27 și 117.

⁹² *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partia*, p. 653-654.

INSURECȚIA ARMATA DE LA 9 SEPTEMBRIE 1944. INSTAURAREA GUVERNULUI DEMOCRAT-POPULAR

Efervescenta maselor populare, activitatea forțelor armate din rezistență, împrejurările internaționale favorabile creaseră acel complex de factori necesari trecerii la o acțiune de amploare, victorioasă.

După difuzarea circularei nr. 4 a C.C. al P.M.B., organizațiile de partid au trecut imediat la pregătirea nemijlocită a insurecției. În același timp, C.C. al P.M.B. a hotărât ca lovitura principală să fie dată la Sofia, în care scop a început pregătirea grevei politice generale, ca semnal al declanșării insurecției armate. De asemenea, a fost luată hotărârea intrării unor unități de partizani în oraș pentru a sprijini acțiunile care urmau să precedă declanșarea insurecției. Aceleași măsuri au fost luate în toate zonele insurecționale, pregătindu-se declanșarea acțiunilor greviste cu sprijinul armat al detașamentelor de partizani și grupelor de luptă. Paralel cu pregătirea insurecției s-a luat legătura cu trupele sovietice aflate la granița dinspre România, pentru a se explica situația existentă în țară și lupta dusă de Frontul Patriei⁹³.

Guvernul Muraviev era la curent cu pregătirea insurecției, dar nu cunoștea data izbucnirii ei, planul loviturilor principale. Nepuținând lua măsuri precise de contracarare, el s-a pregătit totuși pentru a face față situației; a alarmat toate unitățile militare, a adus în orașe o serie de unități aflate la granițe etc. În același timp a lăsat trupelor germane, care se retrăgeau din calea loviturilor nimicitoare date de armatele sovietice și de forțele insurecționale române, libertatea de a trece pe teritoriul Bulgariei. Datorită acestor fapte, la 5 septembrie 1944 Uniunea Sovietică a declarat război Bulgariei; ca urmare, guvernul Muraviev a rupt legăturile cu guvernul italian de la Salo, cu guvernul francez de la Vichy, a adoptat o lege pentru desființarea jandarmeriei și alta privind amnistia, hotărând să nu opună rezistență înaintării trupelor sovietice⁹⁴.

Măsurile luate n-au mai putut însă stăvili avântul mișcării revoluționare și, în noaptea de 8/9 septembrie 1944, în urma declanșării insurecției, guvernul Muraviev a fost înlăturat de la putere.

⁹³ *Ibidem*, p. 189.

⁹⁴ Dimitrov, I., *Poslednoto pravitelstvo na burjoazna Bălgariia*, în „Istoriceski pregled“, nr. 5, 1964, p. 26.

Insurecția a început cu luarea puterii politice în sate și orașe, în urma unor puternice manifestații și acțiuni greviste. Manifestanții au forțat închisorile și au eliberat deținuții politici, iar după intrarea armatei sovietice au luat cu asalt organele puterii fasciste în întreaga țară. La Sofia manifestațiile au început la data de 4 septembrie, iar în ziua de 6 septembrie a fost declanșată greva tramvaiștilor care pînă seara s-a transformat în grevă politică generală⁹⁵. Din acest moment mișcarea grevistă s-a extins, cuprinzînd și alte zone ale țării. În aceeași zi unitățile de partizani au executat o serie de operații pe tot cuprinsul țării, reușind, cu sprijinul populației, să elibereze deținuții politici din închisoarea orașului Belogradcik, să instaureze puterea Frontului Patriei într-o serie de localități (satul Alekovo — județul Sviștov, satul P. Slaveikov — județul Sevlievo etc.)⁹⁶.

În ziua următoare, 7 septembrie, în timp ce la Sofia au avut loc mitinguri, ciocniri cu poliția soldate cu morți și răniți, minerii din Pernik și muncitorii de la fabricile de țigarete din Plovdiv au declarat grevă. La Pleven și Silistra au fost atacate închisorile și eliberați deținuții politici, în timp ce în o serie de alte localități (Kozloveț, Alexandrovo — județul Sviștov) organele fasciste locale ale puterii de stat au fost înlocuite cu organe ale Frontului Patriei⁹⁷.

În ziua de 8 septembrie la Sofia domnea „liniștea dinaintea furtunii”, făcîndu-se ultimele pregătiri în vederea atacului decisiv ce trebuia dat în noaptea de 8 spre 9; în restul țării ea s-a scurs sub semnul unor puternice acțiuni pentru cucerirea puterii. Astfel, în timp ce într-o serie de localități (Plovdiv, Asenovgrad, Omurtag) continuau grevele însoțite de demonstrații, în altele (Kiustendil, Pazargik, Stara Zagora, Sliven, Vidin) deținuții politici erau eliberați, iar la Melnik, Burgas, Sviștov, Varna era instaurată puterea Frontului Patriei⁹⁸. Ajungerea trupelor sovietice pe aliniamentul Varna, Șumen, Ruse a întărit raportul de forțe în favoarea insurecției, care, după cum a remarcat Gh. Dimitrov, era deja „în plină desfășurare” încă din ziua de 7 septembrie, cînd unitățile armatei insurecționale au ocupat 35 de localități⁹⁹.

Intrucît Comitetul Național al Frontului Patriei n-a primit nici un răspuns din partea ministrului de război, căruia i se ceruse

⁹⁵ Petrova, S., *op. cit.*, p. 198.

⁹⁶ Petrova, S., *Devetoseptemvriiska hronika*, Izdatelstvo na B.K.P., Sofia, 1969, p. 529-531.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 534-547.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 552-572.

⁹⁹ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partia*, p. 489.

ca puterea să fie predată Frontului Patriei, în noaptea de 8/9 septembrie s-a produs la Sofia asaltul decisiv, în urma căruia au fost ocupate ministerele, posturile de poliție, telefoanele, gara centrală; au fost arestați miniștrii, membrii regenței, deputații. La orele 4 dimineața în ziua de 9 septembrie puterea se afla în mâinile Frontului Patriei, care și-a constituit primul guvern, condus de Kimon Gheorghiev, și în care au intrat cîte 4 reprezentanți ai P.M.B., ai grupării „Pladne“ din Uniunea Agrară, ai organizației politice „Zveno“, cîte 2 reprezentanți ai P.S.D. și 2 independenți¹⁰⁰. În aceeași zi, în toată țara puterea a trecut în mâinile reprezentanților Frontului Patriei.

Victoria insurecției de la 9 septembrie 1944, care a fost „începutul și momentul hotărîtor al revoluției socialiste“ în Bulgaria, a fost posibilă datorită faptului că în numele restaurării independenței naționale și dezvoltării democratice a țării, sub steagul Frontului Patriei, în care rolul principal l-a avut clasa muncitoare în frunte cu partidul său marxist-leninist, au luptat țărănimea săracă și mijlocașă, micii meseriași de la orașe, intelectualitatea, elementele democratice din armată și unii reprezentanți ai burgheziei mijlocii democratice; ea a beneficiat de împrejurări externe favorabile, amintite mai înainte, de sprijinul politic și militar al Uniunii Sovietice, de faptul că în Bulgaria se afla armata primului stat al muncitorilor și țăranilor și nu armata unui stat imperialist¹⁰¹.

În focul luptei împotriva fascismului, Partidul Muncitoresc Bulgar și Frontul Patriei au realizat și întărit unitatea dintre clasa muncitoare și țăranime, pe baza căreia s-a înfăptuit colaborarea tuturor forțelor democratice și patriotice. La începutul lunii septembrie 1944 în țară existau 678 de comitete ale F.P. cu 3 855 de membri, iar armata insurecțională avea 30 000 de luptători, din care circa 20 000 în cadrul detașamentelor de partizani și aproximativ 10 000 în grupele de luptă. În acțiunile lor partizanii au fost ajutați de circa 200 000 de simpatizanți.

Ca și în alte țări, în Bulgaria mișcarea de rezistență s-a desfășurat pe două planuri: pe plan politic — ea ținea populația la curent cu evoluția situației interne și internaționale, demasca mașinațiunile cercurilor guvernante, explica maselor programul Fron-

¹⁰⁰ Petrova, S., *Borbata na B.R.P. za ustanoviavane narodnodemokratičeskata vlast (mai-septemvri 1944)*, p. 222.

¹⁰¹ *Istoriia na Bălgarskata Komunističesku Partiiu*, p. 491-495.

tului Patriei, sădind în conștiința poporului încrederea într-un viitor mai bun. Pe plan militar — urmărirea întărirea mișcării de partizani, distrugerea forței vii și a tehnicii de luptă a inamicului, a bazelor de aprovizionare a războiului hitlerist.

Față de forțele ce acționau împotriva mișcării de rezistență (armată, poliție, jandarmerie), P.M.B. și Frontul Patriei au avut o atitudine diferențiată, impusă de însuși modul de comportare al celor trimiși să lupte împotriva partizanilor ; în timp ce militarii evitau, de câte ori puteau, lupta cu aceștia, polițiștii și jandarmii se angajau întotdeauna la acțiuni singeroase, pline de cruzime. De aceea, față de armată, s-au depus eforturi pentru atragerea ostașilor de partea mișcării revoluționare, adoptînd față de poliție și jandarmerie atitudinea cea mai intransigentă.

În perioada 1941-1944 în lupta antifascistă și mișcarea de partizani au căzut peste 9 100 de partizani și 20 000 de simpatizanți și colaboratori ai lor. Fasciștii au arestat peste 64 000 de persoane, din care aproximativ 1 600 au fost condamnate la moarte și peste 9 000 la închisoare. În același timp prin lagărele de concentrare au trecut peste 31 000 de persoane, din care 650 de femei și 1 000 de minori ¹⁰².

PARTICIPAREA BULGARIEI LA RĂZBOIUL ANTIHITLERIST (SEPTEMBRIE 1944-MAI 1945)

La 9 septembrie 1944 Bulgaria a declarat război Germaniei hitleriste. Acest act a reprezentat continuarea acțiunilor întreprinse de partizani și grupele de luptă încă din anii rezistenței, lupta poporului bulgar împotriva Germaniei fasciste atingînd punctul culminant în perioada septembrie 1944-mai 1945, prin participarea armatei bulgare, cu sprijinul tuturor forțelor și mijloacelor de care țara și poporul dispuneau, la războiul pentru zdrobirea Germaniei naziste.

În vederea ducerii cu succes a luptelor împotriva armatelor germane s-a căutat să se normalizeze relațiile cu țările vecine. Astfel, în urma retragerii trupelor bulgare din Tracia de vest, au fost normalizate relațiile cu Grecia. Turcia — care la 2 august 1944 rupsese relațiile cu Bulgaria —, în urma instaurării guver-

¹⁰² Gornenski, N., *op. cit.*, p. 195.

nului Frontului Patriei și a acțiunilor întreprinse de acesta, s-a hotărît să adopte o poziție de neutralitate ¹⁰³. La 5 octombrie între Bulgaria și Iugoslavia a fost încheiat un acord referitor la colaborarea dintre Armata de eliberare națională și detașamentele de partizani din Iugoslavia și armata bulgară în cadrul luptelor purtate pe teritoriul iugoslav.

Mergînd pe linia normalizării relațiilor cu statele coaliției antifasciste, la 9 septembrie, după declarația de război făcută Germaniei hitleriste, Bulgaria a solicitat încheierea unui armistițiu cu aceste țări. În aceeași zi trupele sovietice au încetat operațiile militare. Cu sprijinul Uniunii Sovietice, la 26 octombrie 1944 s-a încheiat la Moscova armistițiul cu U.R.S.S., Anglia și S.U.A. ¹⁰⁴

În vederea participării active la lupta contra Germaniei hitleriste, guvernul bulgar a luat o serie de măsuri pentru a transforma vechea armată bulgară într-una de tip nou -- armata populară. Astfel, a fost înlocuit vechiul aparat de comandă, cu altul, constituit din oameni fideli intereselor poporului, în marea lor majoritate partizani sau ofițeri ce au luptat contra monarhiei și a fascismului. Au fost create unități de gardă în care au intrat partizani, foști deținuți politici și voluntari; s-a creat un institut pentru pregătirea ofițerilor politici-locșiitori de comandanți etc. Noua armată s-a creat pe scheletul organizatoric și baza materială a vechilor unități militare.

Luptînd în componența Frontului 3 ucrainean pe teritoriul iugoslav, armata bulgară ¹⁰⁵ a contribuit la tăierea retragerii trupelor germane din Albania, Grecia și Iugoslavia ¹⁰⁶, provocîndu-le pierderi în forța vie și tehnica de luptă.

¹⁰³ *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermanii*, p. 77-78.

¹⁰⁴ *Istoriia na Bălgarskata Komunisticeska Partia*, p. 504.

¹⁰⁵ Asupra efectivului armatei bulgare sînt date diferite. Astfel, în *Istoriia Iugoslavii* (Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1963, tom 2, p. 241) se arată că armata bulgară se compunea din 9 divizii și 3 brigăzi, fără a se da numărul militarilor. Un autor bulgar, I. Mitev, în studiul *Vklad bolgarskogo naroda i ego narodnoi armii v pobedu nad ghitlerovskoi Ghermanii* (în *Vtoraia mirovaia voina, voennoe iskusstvo*, Izdatelstvo Nauka, Moskva, 1966, p. 288), apreciază că efectivul ei era de 188 253 de militari, în timp ce lucrarea *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermanii* (p. 112) apreciază efectivul acesteia, la sfîrșitul lunii noiembrie 1944, la 250 000 de militari.

¹⁰⁶ Mitev, I., *Vklad bolgarskogo naroda i ego narodnoi armii v pobedu nad ghitlerovskoi Ghermanii*, p. 288; vezi și *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermanii*, p. 185-186.

În noiembrie 1944 o armată bulgară cu un efectiv inițial de aproximativ 100 000 ostași¹⁰⁷ a primit ca sarcină asigurarea flancului sudic al Frontului de răsărit. Această armată, după ce a luptat în decembrie 1944 în zona cuprinsă între Dunăre și râul Sava, a fost dislocată, în ianuarie 1945, în sud-vestul Ungariei, ocupînd poziții de apărare în jurul orașului Pécs. Aici ea a luat parte la respingerea contraofensivei germane din martie 1945 și la ofensiva declanșată la sfîrșitul aceleiași luni de către trupele sovietice, pierzînd în luptele purtate cca 15 000 de soldați¹⁰⁸. Continuînd să îndeplinească misiunile încredințate, armata bulgară¹⁰⁹ a ajuns pînă în apropierea orașului Klagenfurt din Austria, aducînd astfel contribuția poporului bulgar la înfrîngerea fascismului.

¹⁰⁷ *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermanii*, p. 193. După datele din *Istoriia velikoi otecestvennoi voini Sovestkogo Soiuză, 1941-1945* (Voennoe Izdatelstvo, Moskva, 1962, tom IV, p. 309), la sfîrșitul lunii octombrie această mare unitate bulgară avea cca 84 000 de oameni.

¹⁰⁸ *Vklad bolgarskogo naroda v razgrom fașistskoi Ghermanii*, p. 245.

¹⁰⁹ Istoricii bulgari apreciază la 450 000 ostași efectivul forțelor armate mobilizate pentru lupta împotriva Germaniei hitleriste. (*Prinosăt na bălgarskiia narod za razgroma na fașistskata Ghermaniia*, Dărjavno voenno izdatelstvo, Sofiia, 1964, p. 242).

UNGARIA

LADISLAU GERGELY

Anii sîngeroși ai celui de-al doilea război mondial se înscriu și în istoria Ungariei, ca și în aceea a multor state europene, ca ani de luptă încordată a forțelor patriotice și progresiste pentru eliberarea țării de sub jugul fascist. În cele ce urmează, vom încerca să surprindem originile și formele de manifestare ale luptei antifasciste, ale rezistenței ungare, care, îndeosebi spre sfîrșitul războiului mondial, au contribuit la eliberarea Ungariei de sub influența și ocupația Germaniei hitleriste. Această mișcare, mai puțin studiată pînă în ultimii ani, ca o verigă a rezistenței europene, cu toate limitele ei, datorate unor factori interni și externi, care au făcut-o să se situeze sub nivelul mișcării de rezistență a multor popoare căzute sub ocupația germană, are însă merite incontestabile, constituie un moment de seamă în lupta poporului ungar pentru libertate, pentru independența națională, pentru dreptate socială și o viață mai bună.

UNGARIA ÎN ANII PREMERGĂTORI IZBUCNIRII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Istoria Ungariei de după înăbușirea Republicii ungare a sfaturilor pînă la dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial se caracterizează în liniile sale cele mai generale, pe plan intern, prin politica cercurilor celor mai reacționare, care l-au propulsat la conducerea statului pe regentul Horthy, și care prin măsuri repressive, teroriste, îndreptate împotriva forțelor progresiste și patriotice ale țării și în primul rînd împotriva comunistilor, vizau instaurarea unui fascism totalitar; pe plan extern, regimul contra-revoluționar horthyst a promovat o politică revizionistă de învrăj-bire cu țările vecine.

În pofida măsurilor respresive ale regimului horthyst, lupta clasei muncitoare a continuat. Comuniștii, care s-au flat în fruntea acestei lupte, au reușit să se reorganizeze în condițiile aspre ale terorii și ale ilegalității. Sînt cunoscute jertfele de sînge pe care le-au dat comuniștii unguri. Procesul și condamnarea lui Sándor Fürst și Imre Sallai, de pildă, au constituit un prilej de manifestare a internaționalismului proletar. Protestul pe plan internațional s-a manifestat cu o intensitate deosebită în Cehoslovacia și România¹, unde partidele comuniste au scos manifeste, au organizat acțiuni de masă în sprijinul revoluționarilor unguri.

Între anii 1938--1940 politica revizionistă promovată de regimul horthyst obține cu ajutorul Germaniei fasciste unele „succese“. În urma primului arbitraj de la Viena, din 2 noiembrie 1938, Ungaria primește o parte din teritoriul de sud al Slovaciei, iar în primăvara anului 1939 Horthy obține consimțămîntul lui Hitler pentru ocuparea Ucrainei subcarpatice*. Ungaria își adăuga astfel un teritoriu de peste 12 000 km², cu o populație de 1 100 000 de locuitori², ceea ce l-a determinat pe Horthy să declare cu bucurie că „prima etapă de refacere a Ungariei ciuntite s-a înfăptuit, va urma pe rînd restul“³.

Cercurile guvernante și chiar majoritatea liderilor Partidului Social-Democrat au primit cu satisfacție aceste „succese“ teritoriale, contribuind la nașterea unui val de naționalism în întreaga țară. Bandele profasciste își încep acțiunile teroriste, atacă căminele muncitorești, localurile sindicatelor. În aceste împrejurări, singura forță politică ce s-a ridicat împotriva valului naționalist a fost Partidul Comunist Ungar, care a arătat consecințele nefaste ale unei atare politici de ancorare a țării la carul politicii agresive hitleriste.

Precipitarea evenimentelor internaționale, atacarea Poloniei și, în consecință, declanșarea celei de-a doua conflagrații mondiale a produs frămîntare și neliniște chiar și în rîndul cercurilor guvernante din Ungaria, care mai oscilau încă în ruperea definitivă a oricărei punți de legătură cu marile puteri occidentale. Încă din prima zi a războiului mondial guvernul Teleki Pál declară starea

¹ Balla Aladárné, *Szallai Imre és Fürst Sándor élete és mártirhalála*, Editura Szikra, Budapesta, 1952, p. 265-266.

* Această regiune făcea parte atunci din Republica Cehoslovacă.

² *Horthy Miklós titkos iratai*, Editura Kossuth, Budapesta, 1962, p. 313.

³ Tr. Bunescu, *Dictatul de la Viena — încălcarea brutală a independenței și suveranității României*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.“, nr. 1/1968, p. 71.

excepțională ; se iau o serie de măsuri pentru întărirea supravegherii celor internați ; este abrogată dispoziția privind ziua de lucru de 8 ore, munca devenind obligatorie pentru cetățenii între 17 și 70 de ani.

În timp ce unii lideri ai sindicatelor și ai P.S.D., influențați de guvern, se declară de acord cu pregătirile militare adoptate și cu noile planuri revizioniste, P.C.U. nu numai că dezvăluie pericolul implicat de atragerea țării în război, dar înfățișează, ca singură alternativă, lupta pentru independență față de puterile fasciste.

În cadrul organizațiilor muncitorești legale se înfruntă elementele adevrate ale politicii șovinist-revanșarde, cu cei care doresc și cer organizarea urgentă a rezistenței antifasciste. În mai multe organizații se fac auzite voci care condamnă poziția conducerii sindicale și a P.S.D. de susținere a politicii guvernului. Se remarcă protestul muncitorilor din sindicatul metalurgiștilor, al celor din construcții, al lucrătorilor în lemn, al angajaților din alimentație, precum și al unor membri ai celor mai puternice organizații ale P.S.D. din Budapesta și din împrejurimi.

Evenimentele politice se precipită. În vara lui 1940, Ungaria horthystă, angajată tot mai intens pe linia revizionistă și beneficiind de sprijinul Germaniei hitleriste și Italiei fasciste, răpește României, prin dictatul nedrept de la Viena (30 august 1940), un teritoriu de 42 243 km², cu o populație de circa 2 600 000 de locuitori, în majoritate români⁴. „Primirea de către dictatura regală a dictatului imperialist de la Viena — consemnează un raport al C.C. al P.C.R. din 1940 — a dus la dezlănțuirea unei mișcări puternice de mase, în toate straturile sociale, dar mai ales printre muncitorimea și țărănimea română.“⁵ S-a declanșat în întreaga țară, la București, Cluj, Arad, Oradea, Brașov, Sibiu, Timișoara, Iași, Constanța, Turda, Baia Mare, Sebeș-Alba, pe Valea Mureșului, protestul maselor largi de muncitori, țărani, intelectuali ridicate cu hotărâre contra nedreptei încălcări a independenței și integrității României⁶. Acest act arbitrar, ce a adus avantaje teritoriale Ungariei horthyste, a fost dezaprobat de forțele conștiente ale poporului ungar, care vedeau în aceasta pierderea independenței. Partidul Comunist Ungar a dezvăluit caracterul înrobitor al dicta-

⁴ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 200.

⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 106 (1940), p. 17.

⁶ Traian Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului de la Viena (august 1940)*, Editura politică, București, 1971, p. 124-191.

tului atît pentru România, cît și pentru Ungaria. „Anexarea unor teritorii ...fără întrebarea popoarelor care trăiesc în ele — arăta ulterior „Szabad nép“, organul de presă al P.C.U. —, goana după profit a capitaliștilor maghiari nu poate să fie în interesul națiunii ungare.“⁷

Cercurile guvernante horthyste, deși nu erau mulțumite integral de rezultatele dictatului, s-au angajat să coordoneze producția industrială și agricolă a țării conform necesităților Germaniei și să alătore Ungaria blocului militar fascist. În acest fel guvernul Teleki renunță și la ultima legătură cu politica proengleză și profranceză, semnînd, ca o urmare firească, aderarea la Axă.

La 6 aprilie 1941, Germania hitleristă cotopește mișelește Iugoslavia, acțiune la care, peste cîteva zile, se angajează și Ungaria prin ocuparea unui teritoriu între Dunăre și Tisa (Bacica). Era primul act politic, cu implicații funeste, hotărît de noul guvern — format după sinuciderea lui Teleki* —, condus de László Bárdossy, reacționar notoriu și filonazist convins.

În această situație, lupta forțelor sociale progresiste ungare a intrat într-un stadiu nou. S-a schimbat în principiu conținutul de clasă al frontului popular, pe prim plan situîndu-se sarcina apărării independenței țării, care și-a găsit expresie și în programul P.C.U. din aprilie 1941. Programul aprecia lupta pentru independență ca singura cale de urmat în condițiile istorice date; ea trebuie să aibă, se specifica în document, o bază largă de masă a forțelor antifasciste, să fie clădită pe unitatea de acțiune a celor ce muncesc, să se bazeze pe alianța muncitorească-țărănească în care clasa muncitoare să aibă rolul conducător. În politica externă se cerea ruperea de Germania hitleristă și de puterile Axei și se stăruia pentru stabilirea relațiilor de prietenie cu Uniunea Sovietică și cu țările vecine. În politica internă programul prevedea înfăptuirea reformei agrare radicale, dezvoltarea unei industrii naționale independente, precum și stabilirea și dezvoltarea unor relații economice cu Uniunea Sovietică și cu țările din bazinul Dunării⁸. Acest program a stat la baza politicii de independență din perioada ulterioară, cînd au fost atrase masele pentru lupta antifascistă de eliberare națională.

⁷ „Szabad nép“, nr. 3 din mai 1942.

* În noaptea de 2 spre 3 aprilie 1941 Teleki Pál se sinucide, lăsînd lui Horthy un mesaj în care declară că este vinovat de situația creată.

⁸ Kállai Gyúla, *A magyar függetlenségi mozgalom, 1939—1945*, ed a V-a, Editura Kossuth, Budapesta, 1966, p. 94.

INTRAREA UNGARIEI ÎN VÎLTOAREA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. ÎNCEPUTURILE MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ

La 22 iunie 1941 începea atacul mișelesc nazist împotriva Uniunii Sovietice. Pentru a găsi un motiv oficial de atragere a Ungariei în războiul antisovietic, serviciile secrete ale Reichului, în colaborare cu conducătorii militari din Ungaria, au pus la cale o provocare, sub forma bombardamentului din 26 iunie de la Kassa (Košice), în urma căruia, la 27 iunie, Ungaria — care abia aștepta un pretext — declară război Uniunii Sovietice⁹. Ideea războiului împotriva primei țări socialiste a fost îmbrățișată cu promptitudine de cercurile guvernante ungare, în mod deosebit de Horthy, care încă de la venirea sa la putere s-a străduit să creeze o bază antisovietică și anticomunistă în țară, fapt ce explică parțial cauzele pentru care în Ungaria nu s-a putut opune fascismului, încă de la început, o rezistență mai eficace. Regimul lui Horthy, deși întemeiat pe teroare și demagogie zgomotoasă, a exploatat cu abilitate ezitățile și oscilațiile păturilor mijlocii, precum și unele deziluzii ale țărănimii după 1919. Cauzele dificultăților de ordin social erau puse de regim pe seama consecințelor primului război mondial și a problemelor teritoriale.

Partidele de opoziție — cu excepția partidului comunist, care activa în ilegalitate, și a aripii de stînga din P.S.D. —, în loc de a se opune politicii horthyste, s-au adaptat la ea.

În majoritatea țărilor europene apărarea integrității teritoriale se conjuga cu lupta pentru drepturi democratice, fapt care a contribuit la unirea forțelor ce se pronunțau pentru independența țării. Spre deosebire de această situație, în Ungaria țelurile aparent naționale nu numai că nu au ajutat unirea, ci, dimpotrivă, au împins spre tabăra horthystă chiar și acele forțe care de obicei se aflau de partea forțelor de stînga. Poporul ungar, care nu sprijinise ideea războiului, nu s-a ridicat totuși de la început împotriva lui, așa cum făcuse, de exemplu, în preajma și în timpul primului război mondial. La pasivitatea maselor populare, în afară de propaganda antisovietică și anticomunistă dusă de regimul horthyst, a contribuit în mod deosebit conjunctura războiului, precum și faptul că, în primii ani ai celui de-al doilea război mondial, populația încă nu simțea adevăratele greutăți ale înclășării mon-

⁹ *Magyarország és a második világháború*, ed. a III-a, Editura Kossuth, Budapesta, 1966, p. 337—338.

diale. Opinia publică cunoștea destul de puțin consecințele subordonării Ungariei față de Germania. Mult timp în rîndul burghezicii, micii burghezii, dar chiar și în rîndul unor categorii ale țărănimii și muncitorimii propaganda revizionistă a reușit să creeze o viziune potrivit căreia relațiile ungaro-germane ar fi conforme cu interesele naționale ungare. Numai o parte a forțelor progresiste, în frunte cu comuniștii, au reușit să descifreze adevărata față a „prieteniei“ hitleriștilor și a consecințelor acesteia. Nu întîmplător regimul horthyst a luat sîngeroase măsuri teroriste pentru a preîntîmpina orice posibilitate de împotrîvire; peste 2 000 de comuniști și alți luptători antifasciști sînt internați în lagăre; se intensifică controlul armatei asupra vieții economice-politice, precum și militarizarea întreprinderilor; majoritatea lucrătorilor calificați sînt siliți să muncească în uzinele și fabricile desemnate de autorități. Dar, tocmai ca urmare a înăspririi măsurilor guvernanților, a greutăților care sporeau continuu, a ecoului rezistenței europene, masele populare din Ungaria — sub îndrumarea și exemplul comuniștilor — încep în țară organizarea unor forme ale rezistenței.

Analizînd situația creată, C.C. al P.C.U. fixează la 28 iunie 1941 sarcinile care stăteau în fața comuniștilor, a tuturor forțelor patriotice. P.C.U. a arătat că interesul unanim al națiunii ungare este scoaterea imediată a țării din războiul dus alături de Germania hitleristă, subliniind din nou necesitatea unirii tuturor forțelor antihitleriste în lupta pentru eliberarea țării de sub influența imperialismului german¹⁰. Totodată, comuniștii unguri și-au manifestat dezacordul față de intrarea Ungariei în războiul antisovietic. În uzine, în organizațiile sindicale și ale P.S.D., la întrunirile muncitorești ei au dezvăluit adevăratele mobiluri urmărite de clasele dominante ungare prin angajarea țării în acest război.

La aceste eforturi, conducerea oficială a P.S.D. răspunde cu o politică duplicitară. Pe de o parte, condamnă intrarea țării în război, se pronunță pentru o coaliție antifascistă, privește cu simpatie lupta eroică a poporului sovietic împotriva cotropitorilor fasciști, iar pe de altă parte, cheamă muncitorii organizați la disciplină, la muncă conștiincioasă, indicîndu-le să nu participe la discuții în legătură cu situația creată, motivînd această atitudine prin pericolul scoaterii partidului în afara legii¹¹.

În pofida tuturor greutăților, comuniștii și social-democrații de stînga duc o susținută muncă de lămurire și mobilizare a clasei

¹⁰ *A magyar forradalmi munkásmozgalom története*, vol. II, Editura Kossuth, Budapesta, 1967, p. 221.

¹¹ *Ibidem*, p. 223.

muncitoare la lupta împotriva exploatării accentuate de război, pentru organizarea activă a rezistenței naționale antifasciste. Se intensifică activitatea pentru contracararea propagandei de război, desfășurată de fasciștii germani și unguri. Sint folosite diferite căi, inclusiv presa legală („Népszava“, „Szabad Szó“ și organul liberal „Magyar Nemzet“), pentru a populariza lupta altor popoare împotriva fascismului, îndemnând la solidaritate cu Uniunea Sovietică, cu popoarele țărilor cotate de Germania hitleristă. Ajutorarea luptătorilor antifasciști închiși sau internați a reprezentat un alt aspect al activității comuniștilor. În mai multe sindicate se formează comitete de doleanțe (panasz bizottságok), care sprijină acțiunile pentru ameliorarea situației grele provocate de participarea țării la război; ele au și o importanță politică, unesc muncitorimea în fața situației din ce în ce mai grave, lărgind în acest fel baza unei rezistențe naționale împotriva lui Hitler și a acoliților lui horthyști. Din septembrie 1941, propaganda antifascistă începe să fie sprijinită de postul de radio „Kossuth“, organizat în U.R.S.S.* În cadrul emisiunilor, comuniștii unguri emigranți demascau adevărata față a războiului și îndemnau pe muncitorii, țărani, intelectualii din Ungaria la unire pe scară națională împotriva hitlerismului, în vederea luptei antifasciste.

Urmărind mobilizarea tuturor forțelor antifasciste, C.C. al P.C.U. a adresat, la 1 septembrie 1941, un apel partidelor politice, în care arăta că înfringerea Germaniei naziste este sigură, fapt care se va repercuta și asupra Ungariei. Salvarea Ungariei, se sublinia în apel, poate fi realizată numai prin unirea forțelor naționale antihitleriste. Ca măsură urgentă se menționa: rechemarea militarilor de pe front și ieșirea Ungariei din războiul antisovietic¹².

Cererile insistente ale membrilor multor organizații social-democrate și creșterea prestigiului comuniștilor îi determină pe conducătorii P.S.D. să accepte în toamna anului 1941 convorbiri cu P.C.U. Având ca țel principal încheierea frontului unic antifascist, partidul comunist a propus, pentru început, Partidului Social-Democrat să folosească mai eficient legăturile cu partidele politice burgheze, să acorde în paginile ziarului „Népszava“ un spațiu mai larg propagandei în favoarea unei politici independente, să participe la organizarea unor acțiuni antirăzboinice comune. Reprezentanții P.S.D. au manifestat obiecțiuni mai ales în legătură cu ultima chestiune. Deși rezultatul tratativelor n-a fost cel așteptat,

* Radio „Kossuth“ a funcționat pînă la 8 aprilie 1945.

¹² *A magyar forradalmi munkásmozgalom története*, vol. II, p. 224.

ele au avut influență asupra colaborării ulterioare dintre cele două partide. Chiar în timpul desfășurării tratativelor au avut loc primele acțiuni antirăzboinice organizate. Din inițiativa comuniștilor, la 6 octombrie și 1 noiembrie 1941 s-au desfășurat demonstrații a sute de oameni, de diverse convingeri politice, tineri și vîrstnici, în fața mormintelor lui Batthányi, Kossuth și Tánácsics. Cinstirea adusă acestor luptători ai furtunosului an revoluționar 1848 a constituit, indirect, o manifestare a convingerilor antirăzboinice și antihitleriste ale poporului ungar.

Data de 1 februarie 1942 marchează apariția ziarului ilegal „Szabad Nép“ („Poporul liber“), editat de P.C.U., care își fixează ca sarcină de bază să militeze pentru unirea forțelor antifasciste, să lupte împotriva supunerii față de Germania hitleristă, pentru eliberarea țării.

La sfîrșitul aceleiași luni, februarie 1942, din inițiativa P.C.U. se constituie organul legal de luptă pentru independență : „Történelmi Emlékbizottság“ (Comitetul Comemorărilor Istorice), în componența căruia intrau comuniștii, social-democrații, unele elemente burgheze progresiste, oameni politici, scriitori, artiști, deputați. Conducerea P.C.U., pornind de la afirmarea, prin felurite mijloace, a tradițiilor luptei pentru libertate — care era scopul declarat al creării comitetului — a văzut și preconizat ca acesta să devină punctul de plecare pentru închegarea unei forțe politice organizate pe întreaga țară, sprijinită și bazată pe masele largi, în vederea rezolvării problemelor esențiale aflate în fața poporului ungar : ieșirea țării din război, lichidarea fascismului, rezolvarea sarcinilor legate de transformarea democratică a țării. Printre acțiunile organizate se remarcă în mod deosebit manifestația din ziua de 15 martie 1942, în timpul căreia au fost scandate lozinci ca „Să piară Hitler !“. „Jos cu războiul !“, „Pentru o Ungarie liberă, independentă, democratică !“ etc. Cu toate acestea, în perioada imediat următoare, din mai multe cauze, printre care trebuie menționată atitudinea oscilantă a conducerii celor două partide de opoziție — Partidul Micilor Agrarieni și P.S.D. —, lupta antifascistă, pentru independență nu a cunoscut o amploare prea mare. Prin crearea acestui comitet — care a activat o perioadă destul de scurtă —, comuniștii unguri au încercat să treacă peste limitele impuse de regimul horthyst, prin ținerea în afara legii și persecutarea partidului comunist, să antreneze forțe cit mai largi la lupta antifascistă. Deși în ce privește concepția și scopul comitetului s-au manifestat păreri diferite, meritul P.C.U. constă în faptul că a reușit să găsească modalități și căi de a veni în contact cu oamenii progresiști, necomuniști, care începeau să discearnă tot mai clar con-

secințele nefaste ale politicii fasciste promovate de cercurile guvernante.

La 6 martie 1942 guvernul Bárdossy este urmat de guvernul lui Miklós Kállay, care intensifică măsurile teroriste împotriva tuturor luptătorilor antifasciști și, în primul rînd, împotriva P.C.U. În timpul acestei guvernări peste 3 000 de comuniști și antifasciști au fost aruncați în închisori¹³. Numai în lunile aprilie și mai 1942 au fost deferiți tribunalelor și condamnați la mulți ani închisoare aproximativ 500 de comuniști și antifasciști¹⁴. Partidul comunist a fost supus unor grele încercări; trei din cei cinci membri ai C.C. al P.C.U., un număr însemnat de comuniști din comitetele teritoriale și alte cadre ale partidului au fost arestate¹⁵. Comitetul Comemorărilor Istorice este dizolvat. Pentru o perioadă de timp apariția organului „Szabad Nép” a devenit imposibilă. Toate acestea au dus la o slăbire temporară a mișcării de rezistență și au făcut ca păturile burgheze, îndeosebi ale micii burghezii, precum și unele personalități ale vieții publice care pînă atunci simpatizaseră cu mișcarea pentru independență să stea în expectativă sau să bată în retragere.

Succesele obținute de Armata Roșie la Stalingrad și Kursk au trezit și în Ungaria noi speranțe în rîndurile clasei muncitoare și tărănimii, în rîndurile tuturor aceluia care doreau o țară liberă, independentă și democratică. Pe linia acțiunii consecvente antifasciste, în aprilie 1943 C.C. al P.C.U. elaborează un nou program de luptă, care prevede sarcina scoaterii Ungariei din război și transformarea democratică a țării. Partidele politice sînt chemate să creeze un organ care „să conducă lupta pe baza unui program comun”, cuprinzînd următoarele 5 puncte esențiale: pace separată, imediată și restabilirea independenței țării; noi alegeri, în care poporul să fie cel care hotărăște soarta țării; garantarea libertății și a drepturilor democratice; garantarea egalității în drepturi a cetățenilor indiferent de naționalitate; reforma agrară¹⁶. Enunțînd acest program, P.C.U. a încercat să convingă Partidul Micilor Agrarieni și P.S.D. de importanța unei alianțe pe scară națională și de lipsa de realism a politicii lui Kállay. În pofida liniei juste și clare

¹³ János Harsányi, *Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen*, Editura militară Zrinyi, Budapesta, 1966, p. 37.

¹⁴ *Béke es Szabadság*, nr. 1, martie 1944, în Arhiva Institutului de Studii istorice și social-politice de pe lingă C.Ç. al P.C.R. (în continuare Arhiva I.S.I.S.P.).

¹⁵ István Pintér, *Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért, 1941 június - 1944 március*, Editura Kossuth, Budapesta, 1968, p. 107.

¹⁶ *A magyar forradalmi munkásmozgalom története*, vol. II, p. 245.

urmate de P.C.U., confirmată de mersul evenimentelor interne și internaționale, dorința acestor partide spre o alianță a început să crească numai după ocuparea țării de către armata germană. O anumită efervescentă se produce și în cadrul unor cercuri guvernante. Unele persoane, îndeosebi din jurul lui István Bethlen, cer tot mai insistent o schimbare în politica externă a țării. Pentru a realiza ruptura cu Germania (se stabilesc chiar unele convenții secrete cu Occidentul), guvernul ungar a fost însă prea slab, chiar și în situații favorabile, ca cea din vara anului 1943, când, prin capitularea Italiei, Germania nazistă s-a aflat într-o situație extrem de critică.

Evoluția evenimentelor pe plan extern, conjugate cu cele din interior au contribuit, în toamna anului 1943, la creșterea nemulțumirii maselor împotriva războiului. Se înmulțesc rapoartele organelor de securitate referitoare la starea de spirit a maselor, scrisorile și memoriile transmise direct organelor guvernamentale. Într-o scrisoare adresată ministrului Kállay de muncitorii din Csepel se arăta: „Dacă inconștienți ați tirat în război acest sărman popor, război de care n-am avut nici o nevoie și la care nu ne-a constrâns nimeni, în afară de Hitler, atunci acționați cel puțin acum, când există ultima ocazie [...] vrem pace”¹⁷. Concomitent, are loc o creștere a mișcărilor greviste și demonstrative. În marile întreprinderi, ca Weiss Manfréd din Csepel, în cele din Diósgyőr au loc, în septembrie 1943, greve și manifestații antirăzboinice la care iau parte mai multe mii de muncitori. În munca de agitație și propagandă a P.S.D., a Partidului Național Agrar și a Partidului Micilor Agrarieni crește rolul elementelor de stînga. Situîndu-se în fruntea acțiunilor de rezistență, Partidul Păcii — această denumire o purta P.C.U. în urma hotărîrii¹⁸ C.C. al P.C.U. din iunie 1943 — cere tot mai insistent prin organele sale de presă și prin intermediul manifestelor curățirea armatei ungare de spionii hitleriști, de trădătorii fasciști, pentru a fi capabilă să apere țara în cazul unei ocupații germane. Se înmulțesc glasurile celor care cer eliberarea deținuților politici, îngrădirea sau desființarea organizațiilor fasciste („Crucile încîrligate”, Partidul Imrédy și Volksbund-ul). Comuniștii cheamă cu stăruință ca fiecare luptător, patriot, acolo unde poate, să facă totul pentru a lupta împotriva războiului; iau amploare acțiunile de rezistență pasivă, manifestate în reducerea intensității muncii și sabotarea producției, în special în întreprinderile de interes militar. Au avut un larg ecou acțiunile minerilor de sabotare a producției

¹⁷ István Pintér, *op. cit.*, p. 247.

¹⁸ *A magyar forradalmi munkásmozgalom története*, vol. II, p. 247.

extractive, precum și acțiunile directe asupra depozitelor militare ; sînt incendiate magazii din Komárom, Mátyásföld, Debretin etc., precum și un atelier al Mávag-ului.

În acest timp forțele antifasciste ungare reușesc să găsească posibilități legale pentru a desfășura munca și în rîndul țărănimii. A fost creată secția muncitorilor agricoli din cadrul Uniunii Țărănești, care era chemată să apere interesele țărănimii sărace. În urma activității depuse de secție, masele de țărani își intensifică lupta de rezistență. Una din formele acestei lupte a constituit-o ascunderea produselor agricole. Numai în anul 1942 au fost sustrase de sub controlul autorităților și ascunse peste 12 000 de vagoane de cereale¹⁹. Pentru aceste fapte în cursul lunii august 1943 sînt pedepsiți peste 4 000 de țărani numai din județul Csongrád. În pofida unor măsuri tot mai drastice, prin care se încearcă să se impună țărănimii să participe la munca cîmpului, apar chiar acțiuni de revoltă ale țărănimii pe moșiile marilor proprietari²⁰. Deși în cadrul rezistenței țărănimii a prevalat îndeosebi caracterul economic al acțiunilor, lupta aceasta a lovit în bazele de susținere ale războiului.

Ca urmare a activității neobosite desfășurate de comuniștii unguri în rîndul celor mai diverse categorii sociale, tot mai mulți sînt aceia care ajung la concluzia că fără mobilizarea maselor la luptă activă nu se poate determina ieșirea țării din război. Această stare de spirit generală este remarcată și de Partidul Comunist Român : „Ungaria este străbătută de un val de enervare și neliniște“, iar „poporul ungar se îndreaptă cu mare înverșunare contra lui Hitler și a agenților și slugilor sale ungare“, se scria în „Buletinul“ din 30 ianuarie 1943²¹.

PARTICIPAREA ANTIFASCIȘTILOR UNGURI LA LUPTA DE REZISTENȚĂ DIN UNELE ȚĂRI EUROPENE

Mulți dintre soldații unguri căzuți prizonieri sau dintre cei care reușiseră să părăsească unitățile lor au luptat în rîndul partizanilor sovietici : în regiunea Orel, în pădurea Breansk, în regiunea Gnesno, a Niprului și Pripetului, în întinsele păduri ale Ucrainei

¹⁹ János Harsányi, *op. cit.*, p. 39.

²⁰ István Pintér, *op. cit.*, p. 172-173.

²¹ „Buletinul“ (București) din 30 ianuarie 1943, Arhiva I.S.I.S.P.

și în Carpați. În afară de aportul lor la mișcarea de partizani, mulți dintre aceștia vor contribui activ, mai târziu, și la lupta pentru instaurarea puterii muncitorești-tărănești în Ungaria. Referindu-se la abnegația cu care aceștia au luptat, eroul Uniunii Sovietice D. Bekradze, în amintirile sale, subliniază că „partizanii unguri au înfăptuit nenumărate fapte glorioase, au fost luptători bravi, curajoși”²², chiar dacă unii au trebuit să plătească cu viața convingerile și atașamentul lor. Din cei 41 de partizani unguri care au luptat în cadrul detașamentelor din pădurea Breansk și care au participat la peste 30 de acțiuni au rămas în viață numai zece.

Patrioții unguri au luptat și în alte țări: în Cehoslovacia în număr destul de mare (800 de partizani și 1 200 de soldați s-au alăturat luptei antifasciste)²³; în Polonia peste 300 de soldați unguri au părăsit unitățile lor și s-au alăturat mișcării de rezistență a poporului polonez. În detașamentul de partizani din regiunea Glinno a activat un detașament format numai din unguri²⁴. De asemenea, la răscoala din Varșovia au participat și antifasciști unguri²⁵.

Combatanții unguri au avut organizate subunități ale lor, care au participat la lupta eroică de rezistență a poporului iugoslav. Astfel, numai în Slovenia și Voivodina au luptat două batalioane și o brigadă de partizani²⁶. Rolul cel mai însemnat l-a jucat însă brigada „Petőfi”²⁷, de sub comanda lui Ferenc Kiss, cu un efectiv de circa 1 200 de luptători, ce a luptat în Slovenia, iar ulterior în apropiere de Drava.

În 1940, în timpul atacului dezlănțuit de Germania împotriva Franței peste 3 000 de unguri au luptat cu arma în mână în cadrul unităților armatei franceze. De asemenea, în rezistența franceză s-au încadrat circa 450 de unguri, dintre care 119 și-au pierdut viața²⁸.

Antifasciștii unguri au mai participat la mișcarea de rezistență și din alte țări europene, deși nu în asemenea proporții ca

²² János Harsányi, *op. cit.*, p. 50.

²³ *Ibidem*, p. 52.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Antoniewicz Roland Iozef, *A szabadságért lengyel földön in „Elet és tudomány”*, nr. 29 din 21 iulie 1972, p. 1 321.

²⁶ János Harsányi, *op. cit.*, p. 53.

²⁷ *Ibidem*, p. 640-642; vezi și *Hazánk felszabadulása, 1944-1945*, Editura militară Zrinyi, Budapesta, 1970, p. 359-361.

²⁸ István Pintér, *Magyarok az ellenállásban*, în „Népszabadság” din 23 noiembrie 1969.

în țările amintite. Acestea au fost acte de solidaritate internațională, dovezi că peste șase mii de fii ai poporului ungar, deși de parte de patrie, au înțeles importanța luptei popoarelor împotriva dușmanului comun — Germania hitleristă²⁹.

OCUPAREA UNGARIEI DE CĂTRE TRUPELE GERMANE. INTENSIFICAREA MIȘCĂRII DE REZISTENȚA

În toamna anului 1943 — primăvara anului 1944, situația internă din Ungaria se înrăutățește. Loviturile date pe front mașinii de război naziste de armata sovietică, de celelalte forțe ale coaliției antifasciste trezesc în rîndul populației ungare speranța într-o apropiată eliberare, contribuind la dezvoltarea stării de spirit anti-hitleriste. În această situație, nazii elaborează, încă în septembrie 1943, planuri menite să preîntîmpine o eventuală rupere a Ungariei de Germania, printre care și cel de ocupare armată a țării.

Conform planului „Margareta”³⁰, în zorii zilei de 19 martie 1944, la orele 4 dimineața, trei divizii germane din Belgrad, două divizii din Zagreb, două divizii de tancuri de lângă Viena și o divizie motorizată din apropiere de Cracovia încep ocuparea³¹ Ungariei. Guvernul ungar nu a opus rezistență armată trupelor de ocupație germane, deși în țară avea sub arme peste 120 000 de oameni, la care se mai adăugau forțele polițienești și ale securității. Pactizînd cu ocupanții, noul guvern al lui Sztójay Döme a luat toate măsurile pentru a crea un climat favorabil ocupanților. Partidele și organizațiile de opoziție, toate ziarele cu orientări de stînga sînt interzise. Activitatea sindicatelor este pusă sub control. Încep acțiuni hotărîte împotriva comuniștilor și a conducătorilor din aripa de stînga a organizațiilor democratice. În cîteva zile de la ocuparea Ungariei, Gestapoul, cu ajutorul organelor de securitate ungare, a arestat peste 3 000 de antifasciști. Pe plan economic, exploatarea maselor cunoaște o creștere vertiginoasă. Numai în perioada martie-octombrie 1944 au fost scoase din țară pentru „marele aliat” mărfuri în valoare de 2 miliarde de pengő, la care

²⁹ *Harcok, emlékek. Magyar partizánok Europa küzdőterein*, Editura militară Zrinyi, Budapesta, 1969, p. 429.

³⁰ Gergely Ránki, *1944 március 19*, Editura Kossuth, Budapesta, 1969, p. 60.

³¹ *Ibidem*, p. 86.

s-a mai adăugat „costul ocupației, de 200 milioane de pengő lunar³². Antisemitismul ia amploare, făcînd ca numărul deportaților să ajungă la 450 000³³.

Toate aceste măsuri nu fac decît să accentueze spiritul antifascist al unor largi mase ale poporului ungar, convinse, în virtutea situației, de necesitatea luptei de rezistență tot mai hotărîte. Pe această linie se înscriu măsurile juste luate de Partidul Păcii, care fixează ca obiectiv central al forțelor antihitleriste organizarea luptei de partizani și a rezistenței militare împotriva ocupanților și a acoliților lor horthyști. „Unguri ! Trăim cele mai critice zile ale istoriei noastre -- se scria într-un apel al Partidului Păcii --. Să ne unim ca frații în fața ocupanților. Numai lupta unită de eliberare, a întregii națiuni, poate scăpa patria ! Să înălțăm steagul rezistenței naționale ! /.../ Muncitori, țărani, militari, formați grupuri de luptă ! Să nu aibă ocupanții germani răgaz nici ziua, nici noaptea, pe pămîntul țării noastre. Să nu aibă nici un moment de liniște ! Aprindeți casele deasupra lor, distrugeți-i prin toate mijloacele !

Trăiască Ungaria independentă, liberă și democratică !

Trăiască frontul unic național !“³⁴

Această chemare, care exprima înflăcăratul îndemn la luptă al comuniștilor, arată totodată că Hitler voia să prelungească „războiul pierdut, cu prețul distrugerii noastre“, că ocupația germană înseamnă „jefuirea țării, moartea sutelor de mii de oameni, bombardarea orașelor, transformarea țării în teatru de război, pieirea poporului și a țării“.

Activitatea comuniștilor se concentrează în direcția lărgirii bazei de luptă a forțelor antihitleriste. Sînt lansate chemări de unire a partidelor, organizațiilor, grupurilor politice antihitleriste în vederea luptei comune împotriva ocupanților. Eforturile sînt încununuate de succes ; la sfîrșitul lunii mai 1944 ia ființă Frontul Ungar (Magyar Front), organizație antifascistă a rezistenței naționale, care cuprindea Partidul Păcii, Partidul Micilor Agrarieni, P.S.D., o grupare a burgheziei, cărora li s-au alăturat ulterior și Partidul Național Țărănesc, a cărui bază o formau masele țără-

³² *A Wilhelmstrasse és Magyarországnak. Német diplomáciai iratok Magyarországról. 1933-1944*, Editura Kossuth, Budapesta, 1968, p. 861. Raportul lui Veessenmayer către Ribbentrop din 2 iunie 1944 (99/110469-472).

³³ István Pintér, *Magyarok az ellenállásban*, în „Népszabadság“ din 23 noiembrie 1969.

³⁴ *Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935—1945*, Editura Kossuth, Budapesta, 1964, p. 493.

nimii sărace. În apelul lansat cu această ocazie se preciza că scopul Frontului Ungar este lupta pentru „alungarea ocupanților germani și a complicilor lor, pace cu aliații și punerea bazei unei Ungarii democratice și libere”³⁵. Formele principale ale rezistenței, care continuă să fie propaganda împotriva ocupanților, sabotarea producției de război, ascunderea produselor agricole, dezertările și ajutorarea dezertorilor, se intensifică. Pe străzile Capitalei și în principalele orașe din țară apar tot mai des lozinci ca: „Moarte ocupanților germani!”, „Să piară trădătorii țării!”, „Nu te grăbi, sabotează!”, „Trăiască Frontul Ungar!”, „Pace!”³⁶. Au loc încercări de organizare a rezistenței armate, efectiv însă numai comuniștii au reușit să organizeze grupuri de luptă împotriva fasciștilor.

În vara anului 1944 pe fronturile războiului se petrec evenimente importante. La 6 iunie se deschide cel de-al doilea front, în Europa, iar la 1 august se declanșează insurecția de la Varșovia; 19 august marchează izbucnirea insurecției la Paris, care a dus la eliberarea capitalei; la 23 august se declanșează insurecția națională antifascistă armată din România, iar la 29 ale aceleiași luni, insurecția națională antifascistă din Slovacia.

Știrea privind declanșarea insurecției din București și „primirea de către România a propunerii de pace”³⁷ ca fulgerul unui trăsnet a fost receptată de cercurile conducătoare ungare. Regentul Horthy a chemat urgent pe generalul-colonel în rezervă Lakatos din provincie, iar ambasadorul german Veessenmayer a cerut lămuriri urgente din Germania. Într-o ședință extraordinară din 25 august 1944 Consiliul de Miniștri a dezbătut aspectele politice și militare ale evenimentelor petrecute în România. Generalul-colonel Iános Vörös, care a prezentat informarea, a arătat că „România ne-a declarat război. Despre trecerea (de partea sovieticilor — *n.a.*) am primit informații încă de acum 14 zile, însă a survenit mai repede decât ne-am fi așteptat”³⁸.

Foarte interesant este comentariul organului de presă al comuniștilor unguri, care arată că „Conducătorii reacționari ai Unga-

³⁵ *A magyar forradalmi munkásmozgalom története*, vol. II, p. 263; Pintér István, *A Magyar Front és az ellenállás (1944 március 19-1945 április 4)*, Editura Kossuth, Budapesta, 1970, p. 49.

³⁶ *Béké és Szabadság*, nr. 2 din 15 iulie 1944, în Arhiva I.S.I.S.P.

³⁷ *A felszabadulás krónikája. 1944 ősze-1945 tavasza*, Editura Kossuth, Budapesta, 1970, p. 9-11.

³⁸ *Alianz Hitler-Horthy-Mussolini. Dokumente zur ungarischen ausserepolitik (1933-1944)*, Editura Akadémia, Budapesta, 1966, p. 387.

riei nu vor să ia cunoștință despre ceea ce s-a întâmplat în România, Bulgaria, Finlanda. Pînă azi s-au referit prea mult la aceste state. Iar acum scriu despre ele doar ca despre niște trădători. De ce? Pentru că au avut forța și curajul să redea poporului libertatea. Pentru că n-au jertfit pentru războiul lui Hitler ceea ce a rămas din poporul lor. Pînă cînd va mai fi considerat trădător, în Ungaria, cel ce nu este de acord să sîngereze pentru Hitler?³⁹ Ieșirea României din războiul hitlerist și trecerea ei de partea coaliției antifasciste a contribuit în mod substanțial la agravarea situației forțelor germane din zona Balcanilor și a Europei Centrale⁴⁰, iar prin efectele ei s-a repercutat și a influențat direct atmosfera și evenimentele din Ungaria. „Evenimentele din România — se nota într-un raport, din 31 august, al poliției din Budapesta — au zguduit Ungaria și au produs un considerabil efect distructiv în sufletele oamenilor /.../ deoarece în mod neînduplecat au pus în fața poporului ungar /.../ eventuala alternativă a urmării exemplului românesc“⁴¹.

La 29 august 1944 guvernul condus de Sztójay este înlocuit cu cel al generalului-colonel în rezervă Lakatos Géza. Se presupunea că acesta va aduce o schimbare în orientarea politicii ungare și va scoate țara din război. Aceste speranțe erau cu atît mai îndreptățite cu cît pe plan extern evenimentele se precipitau cu repeziciune: la 4 septembrie Finlanda iese din război, iar la 8 septembrie același lucru îl face și Bulgaria. Speranțele maselor populare ungare au fost însă înșelate de guvern, care, în înțelegere cu Horthy, a hotărît continuarea războiului.

În toamna anului 1944, trupele armatei sovietice, alături de care lupta cu abnegație armata română, ajung la granița Ungariei, dînd prin aceasta un nou impuls mișcării de rezistență a poporului ungar. În această situație, Partidul Comunist Ungar, care din septembrie și-a reluat numele, își intensifică lupta pentru mobilizarea forțelor antihitleriste. În apelul intitulat *Către poporul țării*⁴², P.C.U. își expune programul de acțiune și precizează sarcinile de moment ale mișcării antifasciste. Se cere din nou unirea tuturor forțelor democratice în vederea luptei hotărîte împotriva cotropitorilor germani, a elementelor reacționare aflate la cîrma țării,

³⁹ „Szabad nép“, nr. 1 din septembrie 1944.

⁴⁰ Franz v. Adonyi-Naredy, *Ungarns Armee im Zweiten Weltkrieg. Deutschland letzter Verbündeter*, Kurt Vowinckel Verlag, Neckargemünd, 1971, p. 133.

⁴¹ Csátári Dániel, *Forgószeiben. Magyar-román viszony, 1940-1945*, Editura Akademia, Budapesta, 1969, p. 404.

⁴² *A magyar forradalmi munkásmozgalom története*, vol. II, p. 272-273.

pentru eliberarea națională, răsturnarea regimului fascist, formarea unui guvern democrat al Frontului Ungar și pentru crearea unei Ungarii libere și democratice. Apelul cheamă la luptă muncitorimea, masele țărănești, toate elementele patriotice, soldații și ofițerii, aceștia din urmă fiind îndemnați să sprijine înarmarea poporului.

Un rol important în mobilizarea forțelor antifasciste și întărirea Frontului Ungar l-a jucat înțelegerea de front unic între P.C.U. și P.S.D., care a contribuit la afirmarea rolului politic al clasei muncitoare. Definitivat la 10 octombrie, acordul prevedea la punctul 3 că țelul ambelor partide este socialismul și că în lupta pentru atingerea acestui scop vor colabora pe deplin. Acest act, care schițează obiectivele comune ale celor două partide și care în afară de lupta antifascistă conține și sarcinile perioadei de refacere a țării, reprezintă un moment însemnat în lupta antifascistă din Ungaria, un pas important spre unirea celor două partide⁴³.

Derutate, cercurile reacționare caută cu febrilitate o ieșire salvatoare din impas; sub presiunea maselor și în fața dezastrului iminent de pe fronturi este semnat la Moscova, la 11 octombrie 1944, armistițiul cu Națiunile Unite, eveniment anunțat de Horthy la 15 octombrie, dar pe care-l retractează, printr-o nouă declarație de fidelitate față de aliatul german, în ziua următoare. Concomitent, Horthy este obligat să abdice în favoarea lui Ferenc Szálasi — fost ofițer de stat major, care suferise o condamnare la începutul războiului pentru activitate extremistă de dreapta. Acesta declară mobilizarea generală, atât pentru front, cât și pentru taberele de muncă. Bazat pe organizațiile fasciste „Crucile încirligate“ și cu sprijinul direct al unităților SS, acesta dezlănțuie o aprigă teroare în țară, încercînd cu disperare să soluționeze criza politică care luase proporții, să înăbușe mișcarea de rezistență și să oprească, sau cel puțin să întîrzie, ofensiva trupelor eliberatoare. Este introdusă pedeapsa cu moartea (fără judecată) pentru dezertare și neprezentare la recrutare; țărani sînt obligați să predea cerealele, cartofii, vitele la fiecare ordin al comandamentelor militare sau al autorităților; sînt luate noi măsuri de jefuire a țării prin transportarea în Germania a unor valori industriale, bancare, materii prime etc.

În situația complexă creată, P.C.U. adresează la 28 octombrie 1944 o *Scrisoare deschisă* prin care poporul ungar era chemat să dezvolte lupta de partizani pentru a opri distrugerea și epuizarea totală a țării, să treacă la pregătirea acțiunilor în vederea apărării

⁴³ „Szabad Nép“, (Budapesta), nr. 3 din octombrie 1944.

Budapestei de distrugeri. Apelul cheamă pe muncitori la organizarea comitetelor de rezistență, pe țărani să facă totul pentru a împiedica rechizițiile germane, iar pe funcționari să saboteze guvernul și mașina de război hitleristă⁴⁴. În vederea organizării rezistenței armate, la sfârșitul lui septembrie este format un Comitet militar în cadrul C.C. al P.C.U., condus de Pálffy Görgey⁴⁵, al cărui scop era : 1) organizarea și înzestrarea grupurilor mici de acțiune și începerea luptei acestora împotriva hitleriștilor și nyilasiștilor* ; 2) organizarea maselor în vederea insurecției armate. Pentru realizarea celei de-a doua sarcini se prevedeau : a) organizarea maselor muncitorești mobilizate de către comuniști ; b) organizarea, informarea și înzestrarea cu armament și muniție a grupelor de rezistență, formate din studenți, gărzi naționale, mici unități ajutătoare ale forței publice, funcționari de la ministere și alte organe ale autorităților, ofițeri de rezervă etc. ; c) pregătirea unor unități militare⁴⁶.

Se iau măsuri energice de mobilizare la luptă a forțelor patriotice. Majoritatea grupelor de partid, a celulelor se transformă în grupe de luptă, conduse de Comitetul militar și de Comitetul Central al P.C.U.⁴⁷. Sînt formate gărzi de acțiune, pichete de apărare (védőőrs), îndeosebi în uzinele metalurgice, a căror principală misiune era de a împiedica acțiunile de evacuare a întreprinderilor în Germania. Ele se pregătesc, totodată, și pentru acțiuni de luptă armată. Prin activitatea lor, aceste grupe au împiedicat distrugerea unor întreprinderi, ca Întreprinderea electrică Phöbus din Újpest, Termocentrala din Kelenföld, Întreprinderea de apă și gaze din Budapesta, Fabrica de avioane Dunai, Fabrica Hoffher-Schrantz, Fabrica ungară de vopsit textile, Fabrica de mașini Röck, MÁVAG, Standard, Danuvia, Fabrica de cabluri, Întreprinderea Bayer, Fabrica de oxigen din Instvántelek, Fabrica Lázár și Ofner de produse chimice și de uleiuri vegetale și altele⁴⁸.

⁴⁴ Kállai Gyula, *op. cit.*, p. 243-247.

⁴⁵ Amănunte despre activitatea lui Pálffy vezi în János Harsányi, *op. cit.*, p. 312-316 ; „Párttörténeti közlemények“ (Budapesta), nr. 4 din 1964, p. 161-169.

* Nyilasiștii erau membrii Partidului Crucilor Încirigate. Această organizație extremistă de dreapta copia spiritul și organizarea Partidului Național Socialist German.

⁴⁶ János Harsányi, *op. cit.*, p. 314-315.

⁴⁷ *Legyőzhetetlen erő. A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve*, Budapesta, 1968, p. 152.

⁴⁸ István Pintér, *A szakszervezetek az antifasiszta ellenállási mozgalomban a szovjetellenes háború időszakában (1941-1945)*, în *Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről*, Editura Táncsics, Budapesta, 1969, p. 437.

Din inițiativa P.C.U., în înțelegere cu partidele din Frontul Ungar, se creează Comitetul Ungar Insurecțional de Eliberare Națională (Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága — MNFFB), al cărui președinte a fost desemnat Bajcsy-Zsilinszky Endre⁴⁹. Comitetul a constituit un Comandament militar sub conducerea generalului-locotenent János Kiss.

Comitetul a desfășurat o activitate intensă printre grupurile de ofițeri și soldați nemulțumiți de „marele aliat” (în urma activității comitetului s-au alăturat acestuia cei din cazarmile Hadik și Vilmos, de la Institutul de tehnică militară, Spitalul militar din Buda, Academia militară Ludovica și grupe de ofițeri antinaziști din cadrul Ministerului Apărării Naționale; el a avut legături cu unități ale armatei din Tatabánya, Szentendre și Apatin și cu principalele unități polițienești din Budapesta), pentru a-i convingea împreună cu gărzile muncitorești înarmate să treacă la organizarea insurecției armate, al cărui semnal de declanșare era prevăzut pentru luna decembrie. Din nefericire însă, când pregătirile planului erau aproape terminate, ca urmare a unei trădări, Gestapoul a arestat, la 22 noiembrie 1944, pe principalii organizatori ai insurecției⁵⁰. A urmat arestarea a încă aproape 500 de persoane civile și militare care participaseră la pregătirea insurecției armate. La 8 decembrie János Kiss și alți 6 ofițeri patrioți, iar la 24 decembrie 1944 Bajcsy-Zsilinszky Endre au fost executați, jertfindu-și viața pentru eliberarea țării. Aceasta a fost o grea lovitură dată mișcării de rezistență, în urma căreia se destramă Comitetul insurecțional de eliberare națională, iar planul unei mișcări insurecționale suferă modificări. Totodată, unele elemente șovăielnice care se alăturaseră mișcării de rezistență, înfricoșate de teroarea aplicată de fasciști împotriva conducătorilor Comitetului, renunță practic la luptă.

Formele practice pe care le-a îmbrăcat mișcarea de rezistență în Ungaria precum și acțiunile organizate împotriva hitleriștilor și a susținătorilor din țară au fost și ele multiple. Am amintit de existența unui Comitet militar în cadrul C.C. al P.C.U., care încă din septembrie 1944 a trecut la organizarea grupurilor de luptă înarmate la Budapesta și în principalele centre industriale și militare din țară.

În capitală luptătorii erau organizați în: a) gărzi de acțiune și b) grupe de partizani.

⁴⁹ István Pintér, *A Magyar Front és az ellenás (1944 március 19-1945-április 4)*, Editura Kossuth, Budapesta, 1970, p. 200.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 224-228.

Gărzile de acțiune erau grupuri mici (3—6 persoane), compuse îndeosebi din tineri muncitori și intelectuali cu vederi înaintate, din elevi, din militari care părăsiseră unitățile lor și din muncitori căliți în luptă. Acțiunile acestor gărzi, conduse direct de Lajos Fehér, membru al Comitetului militar, și sprijinite în mod deosebit de Uniunea Tineretului Comunist, vizau îndeosebi distrugerea obiectivelor militare fasciste, aruncarea în aer a liniilor de cale ferată, distrugerea mijloacelor de transport în general.

Pe lângă misiuni de luptă propriu-zise, grupurile desfășurau o largă activitate agitatorică și propagandistică. Ele răspîndeau manifeste, ziarul partidului, „Szabad Nép“, și organizau acțiuni menite să atragă atenția populației asupra necesității luptei de rezistență. La 6 octombrie 1944, de pildă, a fost aruncată în aer statuia politicianului Gyula Gömbös⁵¹, iar la 3 decembrie 1944 grupul Marót⁵² a făcut să explodeze în clădirea teatrului orașenesc o bombă la mitingul partidului nyilasist, la care participau 2 000 de persoane; în localul școlii din strada Wesselényi, unde erau cazați militari germani, au fost aruncate grenade de mână⁵³. Dintre „gărzile de acțiune“ s-au remarcat în mod deosebit grupurile Szir, Marót, Laci, gărzile Homok, Iamrich, Kelen, Várnai, Lakatos⁵⁴.

La rîndul lor grupele de partizani, constituite îndeosebi după 15 octombrie, erau compuse din 40—60 de persoane. Ele aveau misiunea să saboteze acțiunile militare germane, să apere de deportare pe cei arestați, să împiedice pe cît posibil exploatarea bogățiilor țării de către hitleriști, să vină în ajutorul Armatei Roșii care înainta. Dotarea și înzestrarea grupurilor cu echipament militar a fost asigurată, în general, prin intermediul unor patrioți, ofițeri antifasciști. O colaborare fructuoasă s-a realizat cu ofițeri din cazarma Vilmos, din cartierul XIII din Budapesta⁵⁵. Printre grupele de partizani care au activat îndeosebi la periferiile capitalei, în cartierele Újpest, Csepel, Pestlőrinc, Zugló, Angyalföld, Kőbánya, Kispest, Rákospalota, Rákoshegy, s-au remarcat în mod deosebit cele din Újpest și Kőbánya⁵⁶. Ele au provocat moartea a

⁵¹ Lajos Fehér, *Harcunk Budapestért*, ed. a II-a, Editura militară Zrinyi, Budapesta, 1969, p. 23-36.

⁵² *Magyar szabadságharcosok a fasiszmus ellen. Adatok a magyar partizánmozgalom történetéhez*, Editura Althaeum, Budapesta, 1946, p. 11-13; *Felszabadulás, 1944 szeptember 26-1945 április 4*, Editura Szikra, Budapesta, 1955, p. 129-131.

⁵³ *Szabad Nép*, nr. 2 din octombrie 1944.

⁵⁴ János Harsányi, *op. cit.*, p. 43.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 531.

⁵⁶ F. Mucs, *Quelques aspects de la résistance armée en Hongrie contre le fascisme*, în *European resistance movements, 1939-1945*, Paris, 1964, p. 159.

peste o sută de nyilasisti și esesisti. Grupul de partizani din Újpest, condus de László Földes, a scăpat dintr-un local nyilasist 48 de deținuți antifasciști, după care au distrus clădirea⁵⁷. Tot ei au salvat de la distrugere castelul de apă din Újpest. Partizanii din Kőbánya conduși de Károly Kiss au îndeplinit misiuni și în împrejurimile Budapestei: au distrus linii de telecomunicații germane, au capturat camioane ale fasciștilor, iar în ultima zi din 1944 au distrus sediul nyilasist din Kispest⁵⁸. Prin aceste acțiuni și prin altele de mai mică amploare au fost provocate pierderi cotropitorilor și au fost salvate de devastare numeroase obiective pe care trupele germane în retragerea lor intenționau să le distrugă.

La Budapesta și împrejurimi numărul grupelor de partizani organizate și conduse de comuniști a atins cifra de 16, cu un efectiv de circa 550-650 de luptători.

În afară de capitală, numeroase acțiuni au fost organizate și în provincie, ca de exemplu la Miskolc, Pécs, Karcag, Salgótarján și în alte locuri din țară⁵⁹. Numărul grupelor de partizani din provincie se cifrează la 8, cu circa 500-550 de luptători. Din rîndul acestora, un rol deosebit l-au avut cele din regiunea industrială Borsod, grupate în jurul Comitetului Comunist Antinazist Ungar (Magyar Kommunisták Antináci Bizottsága — MOKAN). Trecînd peste greutățile inerente fazei de organizare, comitetul a reușit să aibă în evidență în noiembrie 1944 în jurul a 200 de persoane⁶⁰. Rolul cel mai activ l-au avut comuniștii, care au desfășurat o dublă activitate — de propagandă, în vederea mobilizării cetățenilor la acțiuni antifasciste, îndeosebi împotriva evacuărilor, precum și acțiuni de sabotaj. Tot ei au organizat manifestația muncitorească din 22 septembrie 1944 de la Diósgyőr, precum și grupele de partizani de aici. Grupele din Miskolc și Sárisáp au stabilit legături cu forțele Armatei Roșii, procurînd informații despre inamic⁶¹. Grupele de luptă din Miskolc au transmis planuri, hărți amănunțite cu poziția artileriei germane⁶², ceea ce a fost de mare folos trupelor sovietice și a scutit orașul de distrugereri inutile.

⁵⁷ *Felszabadulás, 1944 szeptember 26-1945 április 4*, p. 241-244.

⁵⁸ *Fegyverrel a fasizmus ellen*, p. 111.

⁵⁹ János Harsányi, *op. cit.*, p. 44.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 560.

⁶¹ Despre activitatea grupelor de rezistență din Miskolc vezi Lajos Szabó, *A miskolci partizánokról*, în *Vagyunk az ifjú gárda*, Editura Móra Ferencz, Budapesta, 1960, p. 226-236.

⁶² *Felszabadulás, 1944 szeptember 26-1945 április 4*, p. 131-134.

O parte din grupurile de partizani din provincie au fost organizate și pregătite pe teritoriul Uniunii Sovietice de emigranții comuniști unguri, cu sprijinul statului sovietic, după care au fost parașutate în Ungaria sau în apropiere de Ungaria, începînd din vara lui 1944*. Grupurile de partizani erau organizate după toate regulile militare. Dotarea, la început mai sumară, a fost completată ulterior prin armamentul și mijloacele de luptă capturate de la inamic. Un ajutor însemnat în direcția furnizării de informații, alimente și uneori cazare a fost acordat de populație. Ele au desfășurat acțiuni de luptă îndeosebi în Ucraina Subcarpatică și regiunea Felvidék. S-a remarcat detașamentul „Rákóczi”, condus de Gyula Uszta, ce și-a început activitatea la 8 august 1944, cu un efectiv de 23 de persoane, cifră care după două luni se va dubla. Prin acțiunile sale detașamentul a provocat pierderi însemnate inamicului⁶³.

Pe teritoriul Slovaciei și-a început activitatea la 8 octombrie 1944 grupul de partizani condus de Nográdi. Detașamentul a coborît spre bazinul carbonifer de la Salgotarján, unde, după 7 decembrie, i s-au alăturat cîteva grupuri de rezistență compuse din mineri și țărani⁶⁴. Detașamentul, al cărui efectiv depășea cu puțin 100 de oameni, a purtat cîteva lupte crîncene cu fasciștii, dintre care cea mai grea a fost cea de la Abroncsos, din 28 decembrie⁶⁵, cînd a atacat o unitate SS ce se retrăgea. În lupta cu forțele superioare germane au căzut 21 de partizani; au fost însă provocate pierderi grele inamicului. În ziua următoare detașamentul a făcut joncțiunea cu unitățile române⁶⁶, care luptau alături de Armata Roșie pentru eliberarea Ungariei.

Pe baza cercetărilor întreprinse pînă în prezent se poate aprecia că cele 38 de detașamente de partizani cu peste 2 500 de luptători⁶⁷ au provocat pierderi fasciștilor de circa 3 000-4 000 de oa-

* În unele materiale se menționează că au fost 10 grupuri de partizani, în altele 12.

⁶³ Cele 12 acțiuni mai însemnate s-au soldat cu distrugerea unor obiective militare germane, aruncarea în aer a unor trenuri cu muniții și soldați, scoaterea din luptă a peste 1 000 de soldați și ofițeri; s-au capturat 189 puști, 40 pistoale automate, 15 puști-mitralieră, muniții, cai, alimente ș.a. La acestea se adaugă distrugerea a 7 locomotive, 27 vagoane cu muniții, 22 vagoane cu echipament militar și 30 vagoane care transportau militari (vezi *European resistance movement, 1939-1945*, p. 160).

⁶⁴ *Magyar partizánok a salgótarjáni szénmedencében, în Élet és tudomány*, nr. 14 din 1964, p. 627-632.

⁶⁵ János Harsányi, *op. cit.*, p. 501-502.

⁶⁶ Csatári Dániel, *op. cit.*, p. 249.

⁶⁷ *Fegyverrel a fasizmus ellen*, p. 133.

meni, la acestea adăugându-se distrugerile provocate obiectivelor cu caracter militar, tehnicii de luptă, mijloacelor de transport etc.

În acțiunile lor, partizanii au fost sprijiniți de numeroși cetățeni patrioți, care nu numai că i-au ajutat la îndeplinirea misiunilor lor, ci ei înșiși au participat la unele acțiuni. Pe această linie s-a înscris salvarea de la distrugere a unor obiective industriale, a clădirilor social-culturale etc., refuzul de a participa la unele lucrări cu caracter militar, sabotarea evacuărilor forțate ⁶⁸. De pildă, patrioții din orașul Kalocsa au oprit trimiterea în Germania a 650 de vagoane de alimente, iar populația din Pécs a refuzat să îndeplinească ordinul cu privire la evacuarea orașului ⁶⁹. Un moment memorabil din această luptă îl reprezintă acțiunea muncitorilor de la Combinatul metalurgic din Csepel. Aici, între 4 și 6 decembrie 1944, după ce a apărut anunțul cu privire la evacuare, muncitorii, conduși de „Comitetul celor 13“ în frunte cu József Kalamár, au constituit grupe înarmate care n-au părăsit uzina, iar alte câteva mii de muncitori au demonstrat împotriva hotărârii de evacuare, obligînd în cele din urmă autoritățile să o anuleze ⁷⁰. La exemplele enumerate se mai adaugă acțiunile curajoase din Miskolc, Diósgyőr, Győr, Ózd, Salgotarján, în depresiunile miniere Tata și Dorog, precum și acțiunile din Budapesta. Acțiunile organizate sau spontane iau amploare, se transformă într-o mișcare de masă ce cuprinde întreaga țară ⁷¹.

Concomitent, în rîndul armatei se manifestă un puternic proces de radicalizare, manifestat prin refuzul de a răspunde la recrutare și prin înmulțirea cazurilor de părăsire a unităților. Uneori unități întregi s-au predat trupelor sovietice. În lunile octombrie și noiembrie 1944, din Armata I ungară au trecut de partea Armatei Roșii trei regimente (care aveau efective reduse din cauza pierderilor) și cinci batalioane; din Armata a II-a ungară, 2 batalioane. Aceste „dezertări“ vor continua și în lunile următoare, cu toate măsurile represive luate de guvern, comandamentul suprem ungar și comandamentul hitlerist. La 16 octombrie 1944 de partea forțelor sovietice au trecut „cu toată artileria și carele germane dintre cele mai moderne“ ⁷² comandamentul și un mare număr de ofițeri din statul major al Armatei I. Generalul Béla Miklós, comandantul Armatei I, a lansat la 4 noiembrie 1944 chiar și un apel către

⁶⁸ *Feldszabadulás, 1944 szeptember 26-1945 április 4*, p. 92-93.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 90.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 89-90.

⁷¹ „Népszabadság“, din 23 noiembrie 1969.

⁷² „România liberă“, din 20 octombrie 1944.

soldații unguri, în care arăta că „soldații și ofițerii nu vor să continue războiul, nu vor să moară pentru cauza pierdută a lui Hitler, nu vor să se subordoneze lui Szálasi“⁷³. El îi îndemna pe ostași să înceteze lupta și să treacă de partea trupelor sovietice. Rezultatul a fost că, în câteva zile, circa 10 000 de soldați și ofițeri au urmat exemplul comandantului.

În toamna anului 1944 — așa cum am amintit — armata sovietică, alături de care se aflau și trupe române, începe să pătrundă pe teritoriul Ungariei. Primele ei unități ajung la 26 septembrie în orașul Makó; ofensiva pentru eliberarea Ungariei începe însă la 6 octombrie. Peste câteva zile la Csongrád Armata Roșie a trecut Tisa, iar la 11 octombrie, printr-o manevră de încercuire, este ocupat Seghedinul. Alături de trupele sovietice, trupele române au obligat unitățile Armatei a II-a ungare și ale Armatei a 8-a germane să se retragă.

În înaintarea lor trupele sovietice și române au dat lupte crâncene în zona Debreținului, iar după eliberarea orașului, la 20 octombrie, au deschis seria marilor victorii din Ungaria⁷⁴. La eliberarea Debreținului au avut un rol însemnat trupele române și în special Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin“.

La 29 octombrie 1944 are loc joncțiunea forțelor armate de sub conducerea mareșalului Malinovski cu cele ale generalului de armată Petrov, după care sînt eliberate pe rînd orașele Kecskemét (31 octombrie), Cegléd (3 noiembrie), Hatvan (20 noiembrie), Vác (5 decembrie). La 10 noiembrie trupele mareșalului Tolbuhin trec Dunărea în apropiere de Baja, iar la 29 noiembrie eliberează orașul Pécs. La 26 decembrie 1944 Budapesta este înconjurată din toate părțile⁷⁵. Aici se aflau 180 000 de soldați germani, în majoritate forțe SS, și circa 48 000 soldați unguri, la care se mai adăugau forțele polițienești și unitățile înarmate ale nyilasiștilor. Comandantul suprem al forțelor aflate în încercuire era generalul SS Pfeffer-Wildenbruch.

În acest răstimp, în teritoriul treptat eliberat se rezolvau probleme de strictă urgență. Se impuneau restabilirea ordinii, asigurarea unor condiții minime de existență, începerea refacerii între-

⁷³ *Felszabadulás. 1944 szeptember 26-1945 április 4*, p. 106-107.

⁷⁴ Csátári Dániel, *Contribuția poporului român la eliberarea Ungariei de sub ocupația hitleristă*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“, nr. 6/1956, p. 156-161.

⁷⁵ „Luptătorul bănățean“, nr. 91 din 29 decembrie 1944.

prinderilor, uzinelor, mijloacelor de transport, căilor de comunicație distruse de război. În aceste teritorii, după o perioadă de ilegalitate de 25 de ani, P.C.U. a putut trece la o activitate legală. La 30 noiembrie este dat publicității programul renașterii naționale. Din inițiativa comuniștilor este reorganizată alianța politică a partidelor din Frontul Ungar în cadrul Frontului național ungar al independenței, în vederea alungării definitive a fasciștilor din Ungaria și construirea statului democrat-popular. Întruniți la Seghedin la 2 decembrie 1944, reprezentanții partidelor din front — P.C.U., P.S.D., Partidul micilor agrarieni, Partidul național-tărănesc — acceptă programul renașterii naționale propus de comuniști. În timpul aplicării programului a început în Ungaria revoluția democrat-populară, care, deși n-a pus ca țel lichidarea orinduirii capitaliste, de la început a depășit cadrul revoluției burghezo-democratice, a distrus baza economică a fascismului și a deschis drumul în fața poporului muncitor pentru cucerirea de noi poziții economice și politice.

ELIBERAREA BUDAPESTEI ȘI A TERITORIULUI DE PESTE DUNĂRE

Încercuirea Budapestei la finele anului 1944 luase sfârșit și a început un asediu care a durat șase săptămâni, datorită împotrivirii disperate a forțelor naziste și nyilasiste, care sperau tot timpul într-un contraatac solidar al trupelor hitleriste din exterior. După sîngeroase lupte de stradă, la 13 februarie 1945, forțele fasciste germane și ungare sînt obligate să înceteze focul, moment ce semnifică eliberarea Capitalei ungare. Referindu-se la contribuția armatei române la acest act, organul central al Partidului Comunist Român scria : „Umăr la umăr cu forțele armate ruse, diviziile 9 cavalerie, 2 și 9 infanterie ale corpului de armată comandat de generalul Nicolae Șova au contribuit din plin la sfîrșitul victorios al mării bătălii (ostașii români au cucerit peste 1 000 de blocuri și case : Poșta centrală, cazarma Franz Joseph, Fabrica de cauciuc, Gara de est etc. — *n.a.*), prin neprecupețit spirit de jertfă și deplină camaraderie de arme în cadrul operațiunilor“⁷⁶.

În timpul luptelor de la Budapesta procesul de dezagregare a armatei lui Szálasi intră într-o fază acută. Dezertările militarilor

⁷⁶ „Scinteia“ din 17 februarie 1945.

unguri sînt tot mai frecvente și mai numeroase. Într-un raport al Armatei 7 de gardă sovietice se arăta că înseși unele formațiuni ale Diviziei „Szent László“, în care puneau mari speranțe conducătorii fasciști, nu au acceptat lupta și în grupuri mari, împreună cu ofițerii lor, au trecut de partea trupelor eliberatoare. Numai în ziua de 28 decembrie s-au predat de bunăvoie peste o mie de soldați din această divizie, în frunte cu comandantul regimentului de grenadieri ⁷⁷, în timp ce la 17 ianuarie, companiile 1 și 2 din batalionul 72 în loc să execute ordinul de retragere spre Buda au trecut de partea Armatei Roșii, cerînd să li se dea posibilitatea să lupte împotriva fasciștilor germani ⁷⁸. Dintre militarii care au trecut de partea forțelor armate antihitleriste a fost organizat Regimentul de voluntari „Budai“ — compus din 20 de companii grupate în 5 batalioane, cu un efectiv de 2 500 de soldați ⁷⁹ —, care a luat parte la acțiunile din zona Gării de sud, din străzile Béla Bartok, Alkotás, din piețele Lenke, Zsigmond Móricz, Marcibány, remarcîndu-se mai ales în luptele grele pentru eliberarea cetății Buda. În aceste lupte eroice și-au jertfit viața peste 600 de voluntari ⁸⁰.

Ca o recunoaștere a abnegației și curajului dovedite de ostașii regimentului de voluntari în aceste lupte, comandantul sovietic a ordonat ca pe Cetate, după eliberarea ei, alături de steagul sovietic să fie arborat și steagul ungar ⁸¹. După eliberarea Capitalei, Regimentul de voluntari a fost dirijat spre Jászberény ⁸², unde a devenit nucleul de bază al Diviziei I a Armatei populare ungare, iar în aprilie 1945 a plecat pe front să lupte împotriva Germaniei hitleriste.

După eliberarea Budapestei, lupte grele s-au mai dat la Dunántúl, unde forțele fasciste au încercat să recucerească teritoriile pînă la Dunăre, scop pentru care a fost adusă și Armata a 6-a blindată S.S. Dar atacul început la 10 martie este înfrînt în decurs de 10 zile, după care începe operația Vienei. În urma unor lupte grele sînt eliberate pe rînd orașele Győr (28 martie), Szombathely și Zalaegerszeg (29 martie). La 4 aprilie 1945 este eliberat întreg

⁷⁷ A. I. Pușcaș, *Antifasistskie silii Vengrii v borbe za osvobođenje strani (senteabr 1944-aprel 1945)*, în *Voprosi istorii*, nr. 3/1965, p. 70.

⁷⁸ Toth Sándor, *Magyar önkéntesek Budapest felszabadításában*, în „Élet és tudomány“, nr. 13/1963, p. 389.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 391; vezi pe larg în György István, *Kétezeröttszázan voltak*, Editura Magvető, Budapesta, 1970.

⁸⁰ *Felszabadulás. 1944 szeptember 26-1945 április 4*, p. 253-254.

⁸¹ János Harsányi, *op. cit.*, p. 712.

⁸² *Ibidem*, p. 713.

teritoriul Ungariei de sub ocupația germană. Această zi, moment de cotitură în istoria poporului ungar, a devenit ziua eliberării naționale a Ungariei.

În luptele pentru eliberarea țării, în afară de Regimentul de voluntari unguri, au participat și grupuri mai mici, însumând circa 2 000—2 500 de soldați. Aceștia au contribuit la construirea sau refacerea drumurilor, podurilor etc., înlesnind în acest fel înaintarea Armatei Roșii.

Un sprijin în această perioadă a fost dat luptei de eliberare de populația țării. Nu puțini au fost acei care au participat spontan la lupte sau au sprijinit prin diferite forme trupele eliberatoare. Din păcate despre acești luptători anonimi din cadrul mișcării de rezistență există foarte puține informații scrise.

Luptele pentru eliberarea Ungariei au durat 194 de zile. În acest timp ostașii forțelor eliberatoare au dat dovadă de numeroase acte de eroism, de sacrificii, fapt pentru care „bătălia pentru Ungaria [...] rămîne în amintirea oamenilor ca un exemplu înălțător de internaționalism proletar al ostașilor sovietici, iugoslavi, români, bulgari și unguri, care și-au îndeplinit cu cinste misiunea lor eliberatoare în războiul împotriva fascismului”⁸³. Ostașii români circa patru luni și-au dat tributul lor pentru izgonirea cotropitorilor fasciști de pe pămîntul Ungariei. Trupele române au participat la lupte cu 17 divizii de infanterie și cavalerie, un corp aerian, două brigăzi de artilerie antiaeriană, o brigadă de căi ferate, precum și alte unități — un total de peste 210 000 ostași. În această perioadă trupele române au cucerit trei masive muntoase (Hegyalja, Bükk și Mátra), au forțat patru mari cursuri de apă și au eliberat 1 237 de localități, între care 14 orașe⁸⁴. De-a lungul Ungariei se găsesc cimitire și morminte ale celor 42 700 de soldați și ofițeri români care și-au vărsat sîngele pentru eliberarea țării vecine. Poporul ungar, ca semn al recunoștinței, la Miskolc, Győr, Nyiregyháza, Tapiosúly, Cserkeszolo și în alte localități, a ridicat monumente închinat osteșilor români participanți la eliberarea Ungariei.

După înfrîngerea forțelor fasciste din Ungaria, în primăvara anului 1945, forțele democratice, antifasciste au trecut la desfășurarea unei activități legale, al cărei țel final era construirea socia-

⁸³ *Osvobodjenje Vengrii ot iga fașizma*, sub redacția lui A. M. Samsonov și a gen. I. N. Vinogradov, Editura Nauka, Moscova, 1965, p. 89.

⁸⁴ *În numele libertății și prieteniei. Documente, extrase din presă și amintiri despre participarea României la eliberarea Ungariei de sub jugul fascist (octombrie 1944-ianuarie 1945)*, vol. I, București, Editura Militară, 1970, p. 223-241.

lismului în țara vecină. P.C.U., care s-a manifestat în tot acest timp ca detașamentul cel mai important. ca o forță politică, a devenit forța conducătoare a revoluției democrat-populare.

Mișcarea de rezistență din Ungaria, deși a constituit fără îndoială o contribuție adusă luptei antihitleriste și antifasciste a popoarelor, nu s-a ridicat la nivelul mișcării de rezistență a multor popoare căzute sub ocupația germană. La această stare de lucruri a contribuit o serie întreagă de împrejurări.

Existența regimului horthyst, care, începînd din 1919, a folosit cele mai variate mijloace — de la teroarea sîngeroasă a contra-revoluției pînă la demagogia cea mai deșăntată —, a contribuit la slăbirea mișcării comuniste și a influenței ei în rîndul maselor. La aceasta s-au adăugat și unele neajunsuri manifestate în cadrul mișcării muncitorești, care au împiedicat timp îndelungat unirea comuniștilor și a social-democraților în lupta împotriva fascismului, iar apoi a pericolului hitlerist. În același timp nu poate fi trecută cu vederea nici situația oarecum deosebită a Ungariei în timpul celui de-al doilea război mondial. Faptul că clasele dominante ungare, urmărind propriile lor scopuri revizioniste și promovînd o politică antisovietică, au încheiat înțelegerea cu Germania hitleristă (Ungaria fiind supusă sub forma „alianței“ și a „colaborării economice“, cu excepția ultimei părți a războiului cînd a fost ocupată cu forța armată) și-a pus pecetea asupra întregii lupte antifasciste și s-a repercutat asupra situației politice și a atitudinii maselor ungare.

Dominația hitleristă, în pofida caracterului ei cotropitor, antipopular, nu a aplicat măsuri de teroare de amploarea celor din Polonia, Iugoslavia etc., ocupate după lupte grele, cu forța armelor, de către Germania fascistă. Partidele de opoziție din Ungaria — cu excepția P.C.U. — pînă în ultima parte a războiului au activat legal, au dat dovadă de limite și nehotărîre în momentele de mare însemnătate pentru soarta țării, fapt exploatat cu pricepere de regimul horthyst. În același timp forța cea mai revoluționară a poporului ungar, partidul comunist, a fost supus unei crunte terori, scos în afara legii, persecutat și decimat.

Pe de altă parte propaganda oficială, pătrunsă de șovinism, antisemitism, nu a rămas fără influență asupra păturilor mic burgeze. Subjugarea unor teritorii a creat noi posibilități de exploatare pentru burghezie, frînînd crearea unui front antihitlerist și antifascist care să cuprindă și anumite cercuri ale burgheziei. În plus, noile comenzi militare, dezvoltarea industriei de război prin

care s-a reușit rezolvarea parțială a problemei șomajului, a influențat asupra atitudinii unei părți a clasei muncitoare. Astfel se explică faptul că, în pofida străduințelor și eforturilor comuniștilor — pînă la ultima fază a războiului —, în Ungaria nu s-a putut organiza o mișcare de rezistență antifascistă amplă, pe scară națională, capabilă să scoată țara din război și să răstoarne regimul horthyst.

Cele enumerate mai sus nu pot umbri însă faptul că încă în prima parte a războiului au fost făcuți pași însemnați în vederea concentrării forțelor democratice în cadrul frontului popular. Pe această linie se înscriu crearea Comitetului Comemorărilor Istorice, manifestațiile organizate la 15 martie 1942 și alte acțiuni de care s-a amintit și care au fost o mărturie a creșterii rolului și influenței partidului comunist în sînul societății ungare.

În ultima parte a războiului, mai ales după instaurarea totală a ocupației germane, în cadrul mișcării de rezistență din Ungaria s-a produs o însemnată și vizibilă cotitură. A avut loc o creștere simțitoare a luptei clasei muncitoare în frunte cu comuniștii, a țărănimii și altor pături ale populației împotriva Germaniei hitleriste și a fasciștilor interni. Sabotarea sensibilă a producției industriale, refuzul crescînd de predare a cotelor obligatorii de produse agricole, neîndeplinirea tot mai frecventă a ordinelor de evacuare și refuzul de participare la construirea de fortificații, grevele și demonstrațiile, dezertările din armată și trecerea de partea forțelor eliberatoare, acțiunile de partizani sînt tot atitea dovezi care demonstrează că mișcarea antifascistă din Ungaria — deși s-a dezvoltat mai tîrziu — și-a adus contribuția sa la succesul acestor lupte pe plan european.

ROMÂNIA ȘI REZISTENȚA POPOARELOR DIN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI ÎN PREAJMA ȘI ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

dr. GHEORGHE ZAHARIA

Lupta de eliberare de sub ocupația sau dominația fascismului în țările din centrul, estul și sud-estul Europei a avut cu precădere caracter național și s-a manifestat prin aceleași forme diverse, de la rezistența pasivă și pînă la acțiuni armate, cum au fost luptele de partizani și insurecțiile populare. Dar loviturile date fascismului într-o țară șubrezeau pozițiile acestuia în alte țări, contribuiau la ușurarea luptei altor popoare. În același timp ele influențau asupra fronturilor, după cum succesele obținute pe fronturile celui de-al doilea război mondial ușurau lupta forțelor din rezistență, stimulându-le.

Evoluînd în funcție de schimbările intervenite în raportul de forțe pe fronturi și pe plan intern, influențîndu-se reciproc, mișcărilor de rezistență din țările centrale, est și sud-est europene au avut și un caracter internațional, integrîndu-se efortului general al popoarelor pentru zdrobirea fascismului. În această ordine de idei, studierea acțiunilor politice și militare din această zonă a Europei, ca parte componentă importantă a celui de-al doilea război mondial, prezintă un mare interes, date fiind implicațiile lor în timp și pe o arie geografică mult mai largă.

ÎMPOTRIVA PRIMELOR ACTE AGRESIVE ALE FASCISMULUI

Inceputurile războiului în acest spațiu european apreciem a se găsi în anii invaziei mussoliniene în nord-vestul Africii, cînd țelurile expansioniste ale guvernului fascist de la Roma vizau să transforme Mediterana și mările anexe într-o mare proprie, urmate de pretențiile Germaniei naziste față de țările bazinului dunărean. Pe această linie s-au înscris cîmpulul Etiopiei (1935), Anschlussul

(martie 1938), ocuparea zonei sudete (septembrie 1938) și cotropirea Cehoslovaciei (martie 1939), agresiunea Italiei fasciste în Albania (aprilie 1939), agresiuni care au premers marii conflagrații mondiale începute prin atacul asupra Poloniei (1 septembrie 1939).

Complexitatea și ascutimea problemelor internaționale au dat naștere în România unei largi și profunde reacții în rîndul tuturor claselor și păturilor sociale, al tuturor partidelor politice, dominantă fiind mult timp opoziția față de expansiunea statelor fasciste, revizioniste, exprimată de numeroase personalități politice burgheze prezente în parlamentele și guvernele țării.

Astfel, problemei abisiniene guvernul român i-a acordat o mare atenție. Ministrul de externe, Nicolae Titulescu, a susținut cu energie și căldură cauza poporului abisinian și adoptarea sancțiunilor față de agresor, pe care guvernul român le-a aplicat înaintea datei fixate pentru intrarea lor în vigoare¹. În împrejurările excepționale din vara anului 1936, guvernul român a aderat la Comitetul de neintervenție în Spania, a continuat să întrețină relații economice și diplomatice cu Spania republicană și a permis trecerea prin porturile românești a transporturilor de arme și muniții destinate guvernului republican.

Urmărind să se asigure contra pericolului revizionist fascist, guvernul român a reînnoit, la 14 iulie 1936, mandatul dat ministrului de externe încă în 1935 de a duce tratative cu guvernul U.R.S.S. pentru încheierea unui pact de asistență mutuală româno-sovietic. Deși se ajunsese în cursul acestor tratative pînă la consemnarea într-un protocol parafat de N. Titulescu și M. Litvinov a principiilor ce urmau să stea la baza tratatului, dialogul atît de promițător a fost întrerupt, la 29 august 1936, prin demiterea lui Titulescu din guvern, ca urmare a unor acțiuni convergente, cu caracter antisovietic, ale cercurilor fasciste și progermane din interior și ale guvernelor german, italian, britanic și polonez.

Clasa muncitoare, în frunte cu Partidul Comunist Român, a fost forța principală care s-a opus hotărît politiciii claselor dominante de înfeudare a țării monopolurilor străine și agresiunii statelor fasciste.

Din realitățile vieții politice românești și internaționale, partidul comunist a tras concluzii corespunzătoare. El a eliminat vechi aprecieri nerealiste ce vehiculau în mișcarea revoluționară inter-

¹ Vezi decretele nr. 2342 și 2343 din 19 octombrie 1935 publicate în „Monitorul Oficial” nr. 241 din 21 octombrie 1935 (partea I).

națională. cum ar fi aceea că pericolul principal l-ar fi reprezentat social-democrația și alte grupări politice, în fapt nefasciste, orientându-se tot mai mult spre folosirea divergențelor dintre grupările politice burgheze, pe care le-a privit diferențiat, criteriul principal fiind atitudinea lor față de fascism.

Printre primele succese importante obținute de P.C.R. pe linia unirii pe o platformă comună a forțelor democratice antifasciste se remarcă acordul de la Băcia (Hunedoara), semnat la 24 septembrie 1935, între Frontul Plugarilor și Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari (MADOSZ), acordul de la București, semnat la 26 noiembrie același an, între reprezentanții Blocului Democratic și Partidul Socialist (Popovici), încoronate de acordul de la Țebea, semnat la 6 decembrie 1935, între reprezentanții Blocului Democratic, Frontului Plugarilor, Partidului Socialist, MADOSZ-ului.

Exponenți fideli ai poporului român, preocupați de destinele acestuia, comuniștii au preconizat înfăptuirea pe plan intern și extern a unor măsuri politice și militare concrete, în scopul întăririi capacității de apărare a țării împotriva agresiunii fascismului. Astfel, în manifestul din mai 1936 al P.C.R. se arăta că „Poporul român vrea întărirea alianței cu Franța democrată, cu Cehoslovacia și cu toate țările a căror independență este amenințată de agresorii fasciști ; /.../ Poporul muncitor cere încheierea pactului de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică”². În cadrul lucrărilor plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din august 1936, au fost indicate căile de organizare a rezistenței poporului împotriva unui atac din partea fascismului german, prin măsuri de ordin economic, politic, social și militar, pentru „întărirea capacității de apărare a țării și a armatei române”. Atrăgând atenția că „România poate deveni numai obiect de împărțire nouă, imperialistă a Europei, iar nu subiect”, rezoluția plenarei preciza că triumful imperialismului german va însemna începutul înrobirii poporului român de către fascism și al „dezmembrării României”, subliniind din nou că, în cazul în care Germania și Ungaria vor ataca România, „comuniștii vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pământ a țării noastre”, că vor intra în „primele rânduri ale luptătorilor pentru respingerea agresiunii fasciste”³. Urmărind îndeaproape planurile revizioniste ale statelor fasciste, P.C.R. a luat atitudine publică împotriva discursului provocator al lui Benito Mussolini, ținut la 1 noiembrie 1936, la Milano, cu privire la

² *Documente din istoria P.C.R., 1934-1937*, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 369.

³ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), cota Ab. XX-3, nr. inv. 956.

„necesitatea“ revizuirii granițelor țărilor dunărene. Declarându-se hotărît împotriva oricărei revizuiri a tratatelor de pace, în manifestul difuzat cu acest prilej, partidul comunist considera orice acțiune „care duce la întărirea relațiilor dintre statele Micii Antante, Înțelegerii Balcanice, cu Franța, U.R.S.S., la întărirea Ligii Națiunilor și a legăturilor cu toate țările pacifiste ca acte pozitive în lupta pentru împiedicarea războiului pe care-l pregătește imperialismul fascist“⁴.

Înfruntînd, sub conducerea comuniștilor și a altor forțe progresiste, măsurile reacționare adoptate de guvernele burgheziei, actele samavolnice, de multe ori singeroase, ale organelor represive, masele populare s-au ridicat la luptă atît pentru asigurarea dezvoltării țării pe calea democrației, păcii, progresului economic și social, cît și împotriva crimelor monstruoase ale fascismului săvîrșite împotriva popoarelor și a civilizației umane.

O pagină luminoasă în istoria luptei antifasciste a poporului român o constituie mișcarea de sprijin și solidaritate cu Spania republicană. Animați de profunde sentimente patriotice și internaționaliste, învingînd piedici și greutăți de tot felul puse de elementele reacționare, simpatizante ale organizației fasciste, din guvernul Gheorghe Tătărescu, peste 500 de comuniști și alți antifasciști români au luptat voluntar în cadrul brigăzilor internaționale pentru apărarea poporului spaniol de barbaria fascistă.

Cu toate că, în esență, politica externă românească a continuat orientarea cunoscută anterior, după înlăturarea lui Titulescu, odată cu succesele raportate de statele fasciste, cu consimțămîntul mai mult sau mai puțin tacit al puterilor occidentale, ei i s-au adus modificări de tactică și de metodă, ceea ce i-a conferit un caracter foarte contradictoriu. Regele Carol al II-lea și alți exponenți ai politicii externe oficiale românești au pășit pe calea dezangajării de politica securității colective — pe care o abandonaseră în primul rînd marile puteri occidentale —, sperînd că, prin anumite concesii, în special economice, făcute Germaniei, vor putea fi create premise care să asigure României o poziție de neutralitate în complexitatea antagonismelor de interese dintre marile puteri în această zonă europeană. În acest cadru de preocupări, guvernul român a continuat să asigure „Cehoslovacia și Franța de loialitatea sa“⁵, a semnat convenția de la Nyon (Elveția), în septembrie 1937, care prevedea măsuri colective contra acțiunilor submarinelor sta-

⁴ Loc. cit., cota A. XX-22, nr. inv. 947, manifestul intitulat „Partidul Comunist din România și discursul lui Mussolini ținut la Milano pe ziua de 1 noiembrie“.

⁵ R. Coulondre, *De Staline à Hitler*, Paris, 1950, p. 136.

telor fasciste în Mediterana pentru menținerea blocadei contra Spaniei republicane; în același timp el „se ținea departe de ruși și se teamea ca nu cumva să provoace nemulțumirea Berlinului“⁶, lua măsuri contra organizațiilor antifasciste interne și sista discuțiile cu privire la vinderea unor armamente guvernului republican spaniol. Paralel, diplomația română dădea asigurări reprezentanților Franței că pot conta pe armata română și pe posibilitatea trecerii trupelor sovietice prin teritoriile nordice ale țării, spre Cehoslovacia⁷.

În 1938—1939 avea să se revină la fermitatea anterioară față de fascism și la căutările de înțelegere cu U.R.S.S., când pericolul agresiunii fasciste se apropiase de frontierele României.

Începînd cu invadarea Austriei și cu declanșarea crizei Cehoslovace, poporul român și-a unit glasul de protest cu cel al opiniei publice democratice și progresiste din întreaga lume. Comuniștii români au înfierat cu indignare desființarea statului austriac și au chemat masele populare să se solidarizeze cu poporul austriac, în adunări care s-au desfășurat la București, Iași, Cluj și în alte localități. „Scînteia“ — organul central de presă al Partidului Comunist Român — scria la 1 aprilie 1938, că Anschlussul deschidea Germaniei naziste calea spre supunerea Cehoslovaciei și „pentru subjugarea economică a tuturor țărilor din bazinul dunărean și din Balcani“ și aprecia că el reprezintă o etapă însemnată pe calea declanșării războiului. Personalități proeminente ale vieții politice și culturale, presa nefascistă au remarcat, de asemenea, semnificațiile grave ale Anschlussului, primejdia de moarte ce pîndea țările din centrul, estul și sud-estul Europei. Istoricul de renume mondial, Nicolae Iorga, scria — de exemplu — la 23 martie 1938, în ziarul „Timpul“, că ocuparea Austriei era „un pas pe o linie de înaintare pregătită cu cea mai mare grijă“, deoarece doctrina nazistă considera „drepturile statului german în orice țară“, întinzînd „o linie de culoare neagră pînă peste România, la tîrmul Euxinului și pe deasupra Euxinului, pînă la regiunea Caucazului“.

Sub influența opiniei generale, guvernul român a fost cel din urmă care a retras misiunea diplomatică de la Viena. După tatonări la Belgrad, Praga, Varșovia, Budapesta și Sofia⁸, el constata că, cu excepția Uniunii Sovietice, al cărui guvern era gata „să ia parte la măsuri colective care ar avea ca scop oprirea agre-

⁶ H. Seton Watson, *Eastern Europa between the Wars 1918-1945*, London, 1946, p. 391.

⁷ M. G. Gamelin, *Le prologue du drame*, Paris, 1946, p. 279.

⁸ Vezi T. Caraciuc, *Anschlussul și consecințele sale politice asupra continentului european*, în „Analele I.S.I.S.P.“, nr. 2-3/1968, p. 214-215.

siunii și înlăturarea primejdiei cursei de război⁹, guvernele celorlalte mari puteri respingeau ideea unor reacțiuni prompte față de acțiunile agresive ale Germaniei. Considerînd că Anschlussul nu era o problemă locală, care punea în cauză numai interesele României, ci o problemă europeană, care depinde în primul rînd de marile puteri, guvernul român, aliniindu-se guvernelor celorlalte state burgheze dunărene și sud-estice, a apreciat că nu era cazul pentru moment „să ia vreo inițiativă sau să modifice cît de puțin atitudinea sa de expectativă“¹⁰.

În privința crizei cehoslovace, ministrul de externe român, N. Petrescu-Comnen, declara la sesiunea din mai 1938 a Micii Înțelegeri, că „România nu va comite niciodată un act de felonie față de Cehoslovacia“, adăugînd că abandonarea acesteia „va fi semnalul pentru disoluția Iugoslaviei și României“¹¹ și că, în cazul în care cercurile guvernante maghiare vor recurge la violență, clauzele tratatului româno-cehoslovac vor fi aplicate imediat. Declarații similare au fost făcute și în septembrie 1938, deși guvernul Marii Britanii anunțase anterior că nu va ajuta Franța, în cazul cînd aceasta ar pune în aplicare pactul cu Cehoslovacia¹². Declarațiile guvernului român au fost însoțite de dovezi concrete¹³, toate acestea fiind întreprinse pentru a determina și alte state la asemenea măsuri.

După dictatul de la München, guvernul român a respins propunerile guvernului polonez ca România să participe, alături de Ungaria și Polonia, la împărțirea în continuare a Cehoslovaciei și a întreprins noi demersuri la Varșovia, Paris și Londra pentru a se pune capăt acestei drame.

Münchenul deschisese o reacție în lanț în rîndul pretendenților la expansiuni teritoriale pe seama țărilor din centrul și sud-estul Europei care nu se aflau în corul statelor revizioniste. Corelarea acțiunilor Ungariei horthyste cu cele ale Germaniei, ieșirea Ungariei din Liga Națiunilor, poziția concesivă a Angliei și Franței,

⁹ *Vnesheiaia politika S.S.S.R. Sbornik dokumentov*, tom IV, Moskva, 1946, p. 344.

¹⁰ A.M.A.E., fond 71, dosare speciale Anschluss, vol. 269, f. 59.

¹¹ A.M.A.E., fond Mica Înțelegere, dosarul nr. 3, procesul-verbal al sesiunii ordinare a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, Sinaia, 4 și 5 mai 1938.

¹² *Ibidem*, dosarul nr. 4, telegrama nr. 22 din 14 septembrie 1938, semnată Comnen.

¹³ *Vezi Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, Editura politică, București, 1971, p. 64.

atitudinea oscilantă a guvernului iugoslav au limitat posibilitățile pentru acțiuni eficiente; însăși poziția guvernului cehoslovac făcea greu de realizat o acțiune militară românească în sprijinul nemijlocit al Cehoslovaciei, în spiritul convențiilor militare încheiate în cadrul Micii Înțelegeri.

Demersurile guvernului român la Varșovia, în zilele de 3-6 martie, de a extinde „erga-omnes“ alianța româno-polonă, au rămas infructuoase.

Politica momelilor, șantajului și amenințărilor, dusă de guvernul nazist, izbutise și de data aceasta să înlăture perspectiva înjghebării unui front mai larg împotriva agresiunii fasciste, să elimine contradicțiile din propria tabără și să-și asigure rolul de hegemon al coaliției revizioniste. Cele cinci luni care au urmat Münchenului creaseră în Europa o atmosferă de suspiciuni încurajatoare pentru asaltul hotărâtor asupra Cehoslovaciei, pe care trupe germane și ungare l-au realizat în ziua de 15 martie 1939.

Aceleași motive din septembrie 1938 au determinat guvernul român și de data aceasta să se abțină de la o acțiune militară în sprijinul Cehoslovaciei; el s-a mărginit la decretarea unei mobilizări parțiale și la măsuri de apărare a frontierelor nord-vestice ale țării contra unui posibil atac germano-ungar. În raport cu mobilizările ordonate de guvernul horthyst la frontiera cu România, unde în cursul lunii martie se găseau circa 8 brigăzi ungare, conducerea superioară a armatei române a constituit un grup de forțe denumit „Maramureș“, care totaliza, la 26 martie 1939, 10 divizii de infanterie și 2 brigăzi mixte de munte ¹⁴.

După evenimentele din martie, făcând o evaluare a schimbărilor produse în raportul de forțe pe plan european și a consecințelor posibile, Marele stat major al armatei române aprecia că „Victoria politică a Germaniei din septembrie 1938 și exploatarea victoriei în martie 1939 va putea avea urmări covârșitoare dacă în curînd va izbucni conflagrația generală. *Se va vedea atunci gresala ce s-a făcut încredîndu-se în politica statelor totalitare și nu s-a încercat în septembrie războiul preventiv, pentru a stirpi politica de amenințare și de cotropire*“ (subl. a.) ¹⁵.

Cu toate măsurile adoptate, noua situație, care adusese armatele hitleriste la frontierele României, ca și limbajul violent al

¹⁴ Arhiva Ministerului Apărării Naționale - Marele stat major (în continuare A.M.A.N.-M.St.M.), dosarul nr. 165, „Memoriul justificativ privitor la concentrările române pentru instrucție, pe fronturile de vest și sud“, f. 60-63.

¹⁵ Ibidem, fond 3, dosarul nr. 451, vol. I, p. 29-30.

reprezentantului economic al guvernului german au impus guvernului român semnarea tratatului economic cu Germania, din 23 martie 1939, deși în sinul acestui guvern erau nu puține și nu lipsite de autoritate personalități care se opuneau. Încheierea acestui tratat a avut semnificația unei cedări în fața forței și brutalității, în speranța evitării unui conflict cu Germania.

Realitățile țării noastre, pericolul grav ce o amenința au dus partidul comunist la concluzia principial pe deplin întemeiată că singura cale pentru salvagardarea intereselor vitale ale poporului român era calea luptei hotărâte împotriva expansiunii statelor revizioniste, pentru apărarea cu armele împotriva agresiunii fasciste, chiar în condițiile dominației burgheziei. Arătând temeiurile acestei concluzii, în manifestul C.C. al P.C.R. din ianuarie 1938 erau amintite tradițiile străbune, sîngele revoluționarilor populari Doja, Horea și Tudor Vladimirescu, „dragostea de țară, pe care nu vrem s-o vedem sfîșiată și cotropită, dragostea de acest popor pe care nu-l vrem îngenunchiat și robit”¹⁶. Dezvăluind gravitatea Anschlussului pentru România, un alt manifest al C.C. al P.C.R., din aprilie 1938, spunea că „independența țării noastre este grav amenințată, împreună cu existența țărilor mici vecine”¹⁷.

În perioada crizei cehoslovace, P.C.R. a inițiat o campanie susținută de solidarizare și demascare a conținutului politicii conciliante a guvernelor britanice și franceze, de canalizare a agresiunii naziste spre estul și sud-estul Europei, avînd ca scop final Uniunea Sovietică. Soluția împotriva acestei acțiuni partidul comunist o vedea în „întărirea alianței cu Franța, Cehoslovacia, Iugoslavia, Înțelegerea Balcanică, încheierea pactului de neagresiune cu Uniunea Sovietică”¹⁸. Reflectînd atît caracterul patriotic, cît și caracterul internaționalist al politicii P.C.R., al luptei sale antifasciste, hotărîrea Comitetului regional P.C.R. din Ardeal și Banat, adoptată în septembrie 1938, cu privire la apărarea Republicii Cehoslovace, sublinia că „atunci cînd noi apărăm independența și libertatea Cehoslovaciei, ne apărăm pe noi înșine, apărăm pacea Europei împotriva dușmanului nostru comun, a fascismului hitlerist”. Hotărîrea remarca în mod just că „la timpul său Mica Antantă s-a constituit din cauza pericolului restaurației habsburgice și a peri-

¹⁶ A.I.S.I.S.P., cota A. XXII-5, nr. inv. 990.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, cota Ab. XXII-13, nr. inv. 1015, manifestul „Momentul politic și sarcinile imediate ale muncitorilor înaintați din România”.

colului iredentist“ și punea în evidență rolul sporit al acestei organizații în condițiile expansiunii „fascismului german, care amenință în mod și mai accentuat independența noastră“, adăugînd cu convingere și fermitate că „împotriva acestuia trebuie să ne apărăm și mai intens și mai strîns uniți“¹⁹.

După opt ani, dînd expresie sentimentelor popoarelor ceh și slovac, care se convinseseră de sinceritatea prieteniei poporului român, Klement Gottwald, conducătorul Partidului Comunist Cehoslovac, i-a declarat ministrului României la Praga că „Cehoslovacia nu poate uita atitudinea și comportarea politică a României din 1938“²⁰.

Dezmembrarea Cehoslovaciei și ocuparea ei, în martie 1939, a provocat un val de ură împotriva cotropitorului, de simpatie și ajutor față de popoarele ceh și slovac. În acest sens, organizațiile de masă aflate sub conducerea sau sub influența partidului comunist, cum erau „Amicii Cehoslovaciei“, „Frontul Studentesc Democrat“, „Uniunea Democratică“, „Comitetul român pentru pace“, „Frontul Plugarilor“ ș.a., împreună cu presa democratică, au susținut o puternică campanie. Consecvent orientării sale de a sprijini orice acțiune menită să întărească moralul maselor, hotărîte să-și apere cu armele pămîntul strămoșesc, partidul comunist a dat cuvînt de ordine membrilor și simpatizanților săi să se prezinte la unitățile militare, în cadrul mobilizării parțiale ordonate de guvern, unde să lupte „pentru întărirea forței politice și morale a armatei, contra Germaniei hitleriste și a statelor revizioniste“, subliniind că „războiul poporului român pentru apărarea independenței și granițelor țării contra agresiunii fasciste este un război drept“²¹.

O atenție deosebită au acordat organele și organizațiile locale ale P.C.R. sprijinirii refugiaților cehoslovaci, care au primit adăpost pe teritoriul României, în marea lor suferință fizică și morală. La consfătuirea activului de partid din toată țara, care a avut loc la București, s-a hotărît „începerea imediată a unei campanii pentru strîngerea de fonduri, trimiterea la Sighetul Marmației a unor activiști care să organizeze primirea și ajutorarea refugiaților“²². La Satu Mare, Baia Mare, Baia Sprie, Oradea, Timișoara, Cluj,

¹⁹ Ibidem. cota Ab. XXII-9, nr. inv. 996.

²⁰ A.M.A.E., fond Conferința de pace de la Paris, vol. 70, telegrama ministrului României la Praga, Horia Grigorescu, nr. 111, din 24 septembrie 1946.

²¹ „Lupta de clasă“ nr. 6/1939.

²² Vezi I. Babici, *Manifestări de simpatie și solidaritate ale maselor populare din România cu poporul cehoslovac (septembrie 1938-martie 1939)*, în „Studii“ nr. 3/1967.

Sibiu, Făgăraș, Dej, Bistrița, Aiud și în alte orașe, autoritățile civile și militare au asigurat adăpostirea și aprovizionarea miilor de refugiați cehoslovaci, primiți cu toată prietenia și înțelegerea de cetățenii țării noastre.

Cu aceeași indignare și îngrijorare a fost primită de opinia publică, de cercurile progresiste și democratice românești, agresiunea Italiei asupra Albaniei, în aprilie 1939. Iar rezistența poporului albanez împotriva cotropitorilor a fost salutată și urmărită cu multă simpatie. La 1 septembrie 1939 „Scinteia” scria că „Lupta armată a albanezilor continuă și se desfășoară în diferite părți ale Albaniei”.

Atitudinea poporului român, de la clasa muncitoare și liderii ei comuniști, pînă la cercuri burgheze reprezentate în guvern prin Armand Călinescu, Grigore Gafencu, Mitiță Constantinescu ș.a., însemna un act de curaj, deoarece România se găsea nu numai singură în elanul de a ajuta Cehoslovacia — cum aprecia Nicolae Titulescu —, dar ea însăși se afla sub amenințarea și presiunea aceluiași forțe agresive.

Organizînd lupta maselor muncitoare împotriva politicii conciliatoare față de agresori a regimului dictaturii regelui Carol al II-lea, la 1 mai 1939 P.C.R. s-a adresat din nou partidelor burgheze nefasciste, invitîndu-le să participe la acțiuni organizate în comun cu scopul de a restabili regimul parlamentar burghezodemocratic și libertățile cetățenești, pentru a preîntîmpina pericolele externe și izolarea țării²³.

Plenara a VI-a a C.C. al P.C.R., din ianuarie 1939, a aprobat activitatea politică a partidului desfășurată anterior. Remarcînd faptul că „Primejdia dezmembrării și ocupării României de către Germania nazistă și celelalte state revizioniste a crescut enorm”, plenara a subliniat că pentru evitarea unei catastrofe era necesară „o politică de securitate colectivă, în alianță cu statele democratice, în frunte cu marea țară socialistă, U.R.S.S., o politică de transformare a Înțelegerii Balcanice într-un bloc de apărare împotriva agresorilor”.

Starea de spirit antihitleristă a maselor a cunoscut o puternică manifestare în timpul marilor demonstrații antifasciste de la 1 mai 1939, care s-au desfășurat la București, Cluj, Iași, Timișoara, Bacău, Alba Iulia, Oradea și în alte localități, sub lozincile: „Să apărăm granițele țării împotriva agresorului hitlerist!”, „Să apărăm independența națională a României!”.

²³ Arhiva Centrală a Comitetului Central al P.C.R. (în continuare A.C.C. P.C.R.), fond 1, dosarul nr. 160, f. 62-63.

Prin dezmembrarea Cehoslovaciei și ocuparea ei de Germania nazistă, poporul român pierdea pe unul din cei mai apropiați prieteni, iar Mica Înțelegere își înceta de fapt existența.

Referitor la cedările pe plan economic făcute Germaniei, Partidul Comunist Român arată că poziția capitulantă a dictaturii regale știrbea serios independența și ducea „la cucerirea țării noastre, la fel cum s-a întâmplat cu Austria și Cehoslovacia”²⁴. În scopul întăririi capacității de apărare a țării, partidul comunist reclama arestarea imediată a agenților hitleriști, desființarea organizațiilor germane din România, curățirea organelor și aparatului de stat de elementele trădătoare, denunțarea tratatului economic româno-german, reintroducerea libertăților democratice. Din motive diferite și cu inconsecvențe, pe poziții potrivnice tratatului economic cu Germania s-au situat și importante cercuri ale claselor dominante, cum erau de exemplu cercurile burgheze liberale grupate în jurul Băncii Naționale, Băncii Românești ș.a.

Dorița Uniunii Sovietice de a realiza un front comun cu Franța și Marea Britanie împotriva puterilor fasciste agresive, precum și ascuțirea contradicțiilor dintre puterile occidentale și Germania nazistă, în primăvara anului 1939, au deschis calea unor discuții tripartite, deși guvernele de la Londra și Paris mai continuau să spere într-o „cumintire” a Germaniei față de ele și în menținerea orientării acesteia spre est.

Tratativele anglo-franco-sovietice duse la Moscova fuseseră urmărite cu un mare interes în România, unde opinia publică era convinsă că încheierea unui pact tripartit de asistență mutuală ar fi deschis calea ralierii tuturor statelor nerevizioniste mijlocii și mici, ceea ce ar fi schimbat în mod hotărâtor raportul de forțe pe plan internațional în defavoarea agresorilor. Nădăjduind în succesul negocierilor tripartite, guvernul Armand Călinescu și-a concentrat eforturile spre menținerea Înțelegerii Balcanice și mai ales a legăturilor cu Turcia și Grecia. În acest cadru de preocupări, la începutul anului 1939, Armand Călinescu, susținut de Mitită Constantinescu, propunea regelui Carol încheierea unui acord comercial cu Uniunea Sovietică, precum și limpezirea raporturilor cu „vecinul de la Răsărit, limpezire care nu s-ar putea face în forma dorită de noi decât prin mijlocirea Turciei”²⁵.

²⁴ Ibidem, fond 95, dosarul nr. 45-650, fila 2.

²⁵ Armand Călinescu, *Insemnări zilnice*, A.I.S.I.S.P., dosarul nr. 13, f. 34-37.

În situația explozivă din vara anului 1939, în atmosfera de suspiciuni generată de ciocnirile de interese contradictorii ale principalelor puteri europene, care se străduiau să abată agresiunea decisivă germană în direcții opuse, tratativele tripartite de la Moscova au intrat în impas. Eșuarea lor și încheierea — la 23 August 1939 — a tratatului de neagresiune sovieto-german au surprins și neliniștit opinia publică românească și cercurile guvernante. Evenimentele ulterioare care s-au precipitat au fost grăitoare în acest sens. Cît de mult a preocupat pe naziști România și ce perspective reușiseră să-i asigure rezultă din scrisoarea trimisă de Hitler lui Mussolini, la 25 august 1939, în care se repetă de două ori, în fraze apropiate, aceeași idee subliniată : „România nu se mai află în postura de a putea lua parte la vreun conflict împotriva Axei“²⁶.

ÎN PRIMUL AN AL MARI CONFLAGAȚII

Poporul român a primit cu profundă indignare și îngrijorare vestea declanșării agresiunii naziste asupra Poloniei. Făcîndu-se în interpretul acestor sentimente, Partidul Comunist Român a înfierat „agresiunea ucigătoare a lui Hitler contra poporului polonez“²⁷ și a atras atenția din nou asupra pericolului fascist, cerînd luarea de măsuri eficiente „pentru apărarea și menținerea integrității granițelor noastre“²⁸.

În situația critică în care se găsea România, de izolare pe plan extern, cercurile guvernante au adoptat o poziție de neutralitate, avînd un pronunțat caracter binevoitor față de Polonia. Totodată, ele nu au respins pe deplin ideea unei participări și la operații, dar „în funcție de ajutorul anglo-francez“²⁹. În această perspectivă și pentru a stăvili o eventuală încercare a comandamentului german de a abate spre România flancul drept al trupelor care invadaseră Polonia, s-a constituit, la 11 septembrie, Armata 3 română, plasată la frontiera nordică din dreapta Carpaților Răsăriteni³⁰.

²⁶ Documents on German Foreign Policy, seria D, vol. VII, doc. 266.

²⁷ „Scinteia“ din 8 septembrie 1939.

²⁸ A.C.C. P.C.R., fond 1, dosarul nr. 225, f. 28, nota nr. 1815 din 5 septembrie 1939.

²⁹ Rajmond Kulinski, *Culisele internării guvernului polonez în România: (1939)*, reprodus în „Lumea“ nr. 51 din 15 dec. 1966.

³⁰ A.M.A.N.-M.St.M., dosarul nr. 148, f. 162-165, nota din 22 noiembrie 1939.

Neutralitatea binevoitoare a fost explicată misiunilor diplomatice românești de la Paris, Londra, Berlin, Roma prin telegrama transmisă la 15 septembrie, în care se spunea : „Respectarea neutralității ne îngăduie să dăm Poloniei toate ajutoarele dictate de omenie și de prietenie, fără a comite imprudențe inutile“³¹. În aceeași telegramă se aducea la cunoștință că s-au luat măsuri de ajutorare a refugiaților polonezi, chiar de la frontieră, de asigurare a asistenței răniților, copiilor și femeilor, acordarea de azil refugiaților politici, cu obligația de a se comporta ca persoane particulare. Comunicarea era făcută atunci când la frontieră ajunseseră coloanele de refugiați și după ce devenise de notorietate publică faptul că se permisesse și tranzitul de armament din occident, precum și al tezaurului Băncii Poloniei spre occident, ceea ce a dat naștere unor fricțiuni între guvernul român și cel german³². Mai mult chiar, pe timpul șederii sale în România, emigrația poloneză s-a bucurat de sprijinul moral și material al populației, organizațiilor economice și autorităților. În ianuarie 1940, ziarista poloneză Paulina Appenschlak scria : „Eram atât de sperați, încît la trecerea frontierei nu ne venea să credem văzînd pe țărani români, ale căror fețe exprimau compătimire, și pe soldații români care parcă ar fi vrut să ne apere...“. Ea întărea mulțumirile ambasadei poloneze, din 20 septembrie 1939, „pentru desăvîrșita și prietenoasa ospitalitate pe care au primit-o toți refugiații poloni“³³, dînd argumente în plus istoricului polonez Batowsky, care avea să afirme, în 1967, că întreaga atitudine a României, măsurile adoptate de ea, atunci cînd poporul polonez își consuma teribila sa dramă națională, „au adus un enorm serviciu Poloniei“³⁴.

În opoziție cu marea majoritate a cercurilor politice care militau împotriva agresiunii, pentru apărarea integrității teritoriale a țării, cercurile fasciste și profasciste, prohitleriste și progermane, profitînd de conjunctura politică internațională ce le era favorabilă, și-au intensificat eforturile, începînd cu toamna anului 1939, pe linia aderării la axa Roma — Berlin și subordonării României intereselor germane. Faptul acesta, adăugat noilor împrejurări in-

³¹ A.M.A.E., fond 71/Transilvania, anii 1920-1944, vol. 39, telegrama semnată de Gafencu.

³² A. Călinescu, *op. cit.*, dosarul nr. 14-16, f. 7 ; A.M.A.E., fond 71, România, anul 1939, 15 august-30 septembrie, vol. 268, nota asupra convorbirii Gafencu-Fabricius din 16 septembrie 1939.

³³ A.M.A.E., fond 71, Polonia, dosarul nr. 75, f. 37.

³⁴ Henryk Batowsky, *Pierwsze tygodnie wojny — Dyplomacja zachodnia de polony urzésznia 1939*, Wyd. Poznańskie, 1967, p. 133.

ternaționale, nu a trecut neobservat. La 29 martie 1940, la sesiunea Sovietului Suprem, V. M. Molotov amintea că între România și U.R.S.S. nu exista un tratat de neagresiune, datorită unei probleme litigioase, deși Uniunea Sovietică nu a pus niciodată chestiunea rezolvării ei pe calea armelor³⁵.

Influența cercurilor amintite mai sus, în contextul european agravat de prăbușirea militară a Belgiei, Olandei, Franței și de retragerea trupelor britanice din Normandia, avea să-și spună cuvântul la 28 mai 1940, când Consiliul de Coroană a renunțat la neutralitate, orientînd politica externă a țării spre Germania.

La sfîrșitul lunii iunie 1940, guvernul român a primit un ultimatum din partea guvernului sovietic, în urma căruia Basarabia și partea de nord a Bucovinei au fost încorporate în frontierele U.R.S.S.

La începutul lunii iulie, noul guvern, de sub președinția germanofilului Ion Gigurtu, a declarat că aderă la axa Roma-Berlin. În aceeași lună, sub puternice presiuni din afară, au început tratative cu Ungaria, care au sfîrșit prin dictatul germano-italian de la Viena (30 august 1940), în urma căruia României i se răpea, în favoarea Ungariei, partea de nord-est a Transilvaniei, în suprafață de cca 43 000 km pătrați, cu o populație formată în majoritate din români (50,2% români, 37,1% secui și unguri, restul — alte naționalități).

Situația în care ajunsese România era consecința logică a evoluției raportului de forțe intern, asupra căruia influențase în mod hotărîtor raportul de forțe pe arena internațională. În pofida poziției unor numeroase cercuri politice, organizații democratice și patriotice, grupări ale armatei care ceruseră adoptarea unor măsuri menite a permite rezistența armată împotriva agresiunii fasciste, apărarea integrității și suveranității țării, Carol al II-lea și camarila regală au capitulat în fața hitlerismului. Temîndu-se de comunism, de o influență ideologică și politică pe care ar fi avut-o asupra maselor muncitoare și forțelor progresiste alianța cu U.R.S.S., cercurile reacționare influente la Palat au dus o politică de distanțare față de U.R.S.S. Aceasta a slăbit treptat pozițiile reprezentanților grupărilor burgheze mai realiste (A. Călinescu), care intenționau să recurgă chiar la un compromis cu comuniștii³⁶ în scopul întăririi rezistenței împotriva organizațiilor fasciste în interior și deschiderii — pe plan extern — a unor căi pentru în-

³⁵ „Pravda“ din 30 martie 1940.

³⁶ Arhivele Statului, București, fond P., nr. 69 special.

călzirea relațiilor cu Uniunea Sovietică, în spiritul politicii titulesciene.

Exprimându-și revolta față de cei ce i-au trădat interesele, l-au împins în brațele fascismului, l-au lăsat la bunul plac al Germaniei naziste și al aliaților ei, poporul român s-a ridicat cu fermitate împotriva nedreptății istorice săvârșite asupra sa, fiind hotărît să lupte cu arma în mână pentru integritatea României, împotriva dictatului de la Viena. La București, Constanța, Cluj, Brașov, Sibiu, Timișoara, Arad, Baia Mare, Turda, Sebeș, Bacău și în alte orașe ale țării s-a dezlănțuit un val puternic de ostilitate împotriva Germaniei hitleriste și Italiei fasciste, care l-au impus, împotriva: guvernanților români, care l-au acceptat.

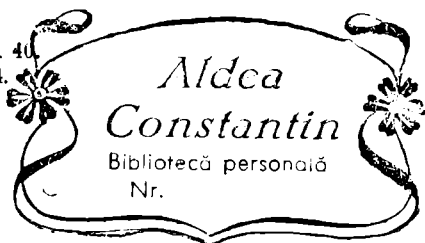
Împreună cu masele populare de la orașe și sate au demonstrat și militari, exprimându-și dorința de a apăra pământul țării. La Școala de ofițeri de rezervă din Bacău, ofițerii și elevii au jurat că nu vor avea conștiința împăcată pînă ce partea de nord a Transilvaniei nu va fi eliberată. La marina militară, ofițerii, maiștrii și marinarii au primit sentința de la Viena cu indignare și revoltă, apreciind-o ca „un dictat care ignora dreptatea istorică a patriei noastre”³⁷. Într-o notă a organelor de informații ale Marelui stat major se arăta: „mare nemulțumire a produs în rîndurile trupei hotărîrea arbitrajului de la Viena, prin care se cedează fără luptă teritoriul... considerînd aceasta ca o nevrednicie sinonimă cu dezonorarea”³⁸.

În acele momente de mare tensiune politică, cercurile fasciste și prohitleriste din România, cu sprijinul direct al Germaniei, au instaurat dictatura militară fascistă, au subordonat țara Germaniei hitleriste.

Regimul militar-fascist a reprezentat forma de guvernămînt teroristă, antipopulară și antinațională a cercurilor celor mai reacționare — fasciste și prohitleriste — din România, legate de Germania. Baza politică a acestui regim a constituit-o — în prima etapă a existenței sale — Garda de fier, organizație politică de tip fascist; reazemul ei cel mai puternic a fost Wehrmachtul nazist, care, cu asentimentul guvernului antonescian, a trimis trupe în România, începînd din octombrie 1940.

³⁷ A.M.A.N.-M.St.M., dosarul nr. 241/53, f. 40.

³⁸ Ibidem, dosarul nr. 220/63, livret 7, f. 4.



Dictatura militară-fascistă s-a caracterizat prin lichidarea oricăror drepturi și libertăți democratice, prin metode teroriste de guvernare, răspîndirea ideologiei fasciste, subordonarea țării față de interesele Reichului german și împingerea ei în războiul antisovietic. Au fost elaborate legi care prevedeau sancțiuni grele pentru împotrivirea față de regimul fascist și războiul hitlerist, mergînd pînă la pedeapsa cu moartea. Țara a fost împînzită de lagăre și temnițe, în care au fost aruncați mii de comuniști și alți antifasciști, adăugîndu-se celor închiși cu ani înainte.

Sub gloanțele bandelor legionare au căzut numeroase victime -- de la comuniști, pînă la oameni politici burghezi și intelectuali care luaseră, într-un fel sau altul, atitudine împotriva hitleriștilor sau a agenturii lor din România. Atrocitățile săvîrșite de Garda de fier au căpătat o amploare deosebită în timpul rebeliunii din 21-24 ianuarie 1941, care a izbucnit ca urmare a conflictelor dintre legionarii din guvern și echipa militară a acestuia pentru monopolul puterii. La București și în alte localități au fost săvîrșite crime dintre cele mai odioase.

În timpul rebeliunii, armata, care nu agreea pe legionari, a executat ordinele lui Antonescu. Ținînd seama de acest fapt foarte important pentru planurile de război antisovietic ale conducerii politice și militare a celui de-al treilea Reich german, precum și de faptul că Garda de fier se compromisese complet în ochii maselor, Hitler a dat cîștig de cauză lui Antonescu. O parte din căpeteniile legionare au fost însă adăpostite în Germania, pentru a putea fi folosite ca mijloc de șantaj și presiune politică asupra echipei militare antonesciene.

Îndepărtarea legionarilor din guvern nu a produs schimbări esențiale asupra caracterului regimului și a orientării lui politice. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în țară se aflau trupe germane și numeroși consilieri naziști, în general persistînd elementele rezultate din starea de dependență față de Germania. Asasinării de către legionari a militanților comuniști Constantin David și Tereza Ocsko li s-au adăugat comuniștii asasinați în anii 1941-1943 de guvernul antonescian, printre care Filimon Sîrbu, Ada Marinescu, soții Paneth, dr. A. Kornhauser, muncitorii tipografi N. Mohănescu și Pompiliu Ștefu, studentul Iustin Georgescu și elevul Cornel Elias, Elena Sîrbu și Petre Gheorghe, secretarul Comitetului P.C.R. București, ș.a.³⁹

³⁹ *Împotriva fascismului*, Editura politică, București 1971, p. 187-190 și 192-193.

În timp ce șefii principalelor partide politice burgheze considerau că guvernul Antonescu era unica formulă posibilă în acele împrejurări, forțele progresiste ale țării, însușindu-și punctul de vedere exprimat limpede și cu fermitate de partidul comunist, și-au fixat ca obiectiv major al acțiunilor lor răsturnarea dictaturii militare-fasciste, instaurarea unui regim democratic de front național, scoaterea țării din alianța nefastă cu puterile axei fasciste.

În conștiința poporului român era trează ura împotriva imperialismului german, acumulată în decurs de decenii ca rezultat al atitudinii agresive a Germaniei față de independența și integritatea teritorială a României, al jafurilor comise de imperialiștii germani, al suferințelor îndurate de popor în timpul ocupației germane din anii 1916-1918, al ciuntirii teritoriului național în vara anului 1940.

Starea de spirit antihitleristă a poporului s-a oglindit și în numeroasele manifestări de nemulțumire în rîndurile armatei față de intrarea în țară a trupelor germane, fapt ce a determinat guvernul să dea ordine prin care cerea supravegherea trupelor, iar ofițerilor li se cerea „să nu mai afișeze sentimente germanofobe sau de ostentativă indiferență”⁴⁰.

Manifestările antihitleriste, demonstrațiile, grevele, precum și primele acte de sabotaj au constituit începutul mișcării de rezistență în România, mișcare ce a luat naștere ca o continuare, în condiții noi, a luptei duse de masele populare din țara noastră în perioada anterioară împotriva pericolului fascist și a politicii celor mai reacționare grupări — de înfeudare a țării intereselor imperialiste agresive ale Germaniei hitleriste.

Pregătind agresiunea împotriva U.R.S.S. și cucerirea unor noi baze în zona estică a Mediteranei, pentru a-și asigura flancul sudic și spatele, căpeteniile fasciste au urmărit aservirea prin orice mijloace a țărilor situate în zonele sud-estice ale Europei, făcînd asupra lor, timp îndelungat, presiuni politice și economice. Întărirea relativă a pozițiilor puterilor fasciste a stimulat grupările cele mai reacționare și fasciste din țările situate în aceste zone; cercurile guvernante burgheze au șovăit, sfîrșind prin a capitula în fața agresorilor. Astfel, unele state au aderat la pactul tripartit (Ungaria și România la 20 noiembrie 1940, Slovacia

⁴⁰ A.M.A.N.-M.St.M., dosarul nr. 306/55, f. 120.

la 24 noiembrie 1940 și Bulgaria la 1 martie 1941); altele, care s-au opus, au fost invadate de forțele agresorilor fasciști: Grecia (octombrie 1940) și Iugoslavia (aprilie 1941).

Schimbarea bruscă de situație în Iugoslavia, după 27 martie 1941, submina realizarea planurilor naziste în sud-estul Europei și constituia o încurajare pentru popoarele din bazinul Mediteranei și al Mării Negre.

Pentru a salva prestigiul Axei, grav zdruncinat prin loviturile primite de trupele italiene în nordul Africii, în Grecia și Albania, și pentru a asigura influența Germaniei naziste în sud-estul Europei, cu perspective militar-strategice și politice spre Orientul Apropiat, sudul U.R.S.S. și Golful Persic, comandamentul german a hotărât să intervină în Mediterana și mările ei anexe din est. În acest scop, el a întărit cele două armate italiene din Libia cu două divizii blindate, iar pe aerodromurile din sudul Italiei și din Sicilia a trimis un corp aerian.

Acțiunea pornită pe două direcții convergente, prin Balcani și nordul Africii, a dus în cursul lunilor aprilie și mai 1941 la ocuparea de către Germania a Iugoslaviei, Greciei și insulei Creta.

Invadate de forțele agresorilor fasciști, popoarele Iugoslaviei și Greciei s-au ridicat la luptă împotriva ocupanților, pricinuindu-le mari pierderi. Grupurile de partizani s-au unit, constituindu-se treptat în unități ale unor armate populare de eliberare, stîrnind admirația și respectul tuturor forțelor patriotice antifasciste din Europa și stimulînd rezistența popoarelor sud-estului continentului, căzute, de asemenea, sub dominația fascismului.

În România, opinia publică a reacționat imediat. Studenții Academiei Comerciale, Politehnicii și ai Universității din București s-au solidarizat cu lupta popoarelor Iugoslaviei, au răspîndit manifeste antifasciste, fapte pentru care guvernul militar-fascist a dispus măsuri polițienești și închiderea unor cămine studențești⁴¹.

În acele zile tragice pentru vecinii sud-vestici ai României, dacă presa și posturile de radio oficiale au dat curs comunicatelor cu caracter antiugoslav transmise de agențiile germane și italiene, masele populare, deși aflate sub amenințarea baionetelor acelorași dușmani, s-au solidarizat cu luptătorii iugoslavi și i-au sprijinit cu curaj, ori de cîte ori au avut prilejul să o facă. Astfel, la 14 aprilie 1941, în timp ce un convoi de prizonieri

⁴¹ „Universul“ din 3 aprilie 1941.

iugoslavi trecea pe străzile oraşului Turnu Măgurele spre unul din lagărele organizate de hitlerişti pe teritoriul României, trei locuitori care s-au apropiat de ei pentru a le da alimente și țigări au fost maltratați de militarii germani, unul fiind rănit cu lovituri de baionetă⁴². La 12 mai, ora 13 — cum relatează un alt document —, între stațiile Lotru și Jiblea, din județul Argeș, un soldat german din escorta unui tren cu prizonieri iugoslavi „a făcut uz de armă rănind grav trei muncitori, dintre care unul a încetat din viață“, pentru faptul că „mai mulți muncitori cefe-riști s-au apropiat de tren pentru a da mâncare prizonierilor“⁴³.

Fostul diplomat iugoslav în România, K. St. Pavlovič, relatează fapte emoționante în legătură cu prăbușirea pe teritoriul țării noastre a unor avioane iugoslave lovite de focul ucigător al aviației hitleriste și care au încercat în ultima clipă să se salveze. Cu prilejul înhumării cu onoruri militare a echipajului format din 9 oameni, al unui bombardier prăbușit în Carpații Meridionali, lângă orașul Cîmpulung, preotul satului în care piloții au fost înhumați a ținut o cuvîntare, exprimînd sentimentele sătenilor ce asistau în număr mare la ceremonia funebră: „Fiecare om din acest sat vom veghea cu devotament asupra rămășițelor acestor viteji luptători. Ei au căzut pentru libertatea patriei lor. Ei au murit din cauza acestui dușman nefast al omenirii, care se numește Adolf Hitler /.../ vom pune flori pe aceste morminte pînă la victoria celor de partea cărora stă dreptatea. Apoi, dacă astfel le va fi dorința (a rudelor celor căzuți — *n.a.*), rămășițele acestor oameni care le-au fost scumpi vor fi transportate în propria lor țară eliberată...“⁴⁴. În continuare, fostul diplomat relatează despre funeraliile organizate la Constanța pilotului unui alt bombardier iugoslav, Stefan Kuežević, prăbușit la Mamaia, funeralii la care au participat toți ofițerii Regimentului de cavalerie și reprezentanții Diviziei 21 infanterie din Constanța, împreună cu un mare număr de cetățeni. Pentru această demonstrație de solidaritate cu cauza popoarelor Iugoslaviei, colonelul Adrian Dumitriu, comandantul regimentului de cavalerie, a fost tras la răspundere⁴⁵.

⁴² Arhiva istorică centrală (în continuare A.I.C.), București, fond documentar, dosarul nr. 1037, vol. 353, Buletin interior M.St.M., anexe, p. 6.

⁴³ *Ibidem*, dosarul nr. 2229, vol. 335, Buletin informativ nr. 619 al Inspectoratului general al jandarmeriei din 13 mai 1941.

⁴⁴ K. St. Pavlovič, *Iugoslavia and Rumania*, în „Jurnal of Central European Affairs“, nr. 4/1964, vol. 3, Ed. Universitatea din Colorado — S.U.A., p. 254.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 265.

Cetățenii iugoslavi refugiați pe teritoriul României s-au bucurat de ospitalitate caldă și li s-a oferit posibilitatea de a lucra și trăi omenește. Pentru exemplificare cităm aici două documente ale timpului. Unul din ele ne informează despre numeroși dalmațieni tineri, care „își exprimă toată recunoștința față de poporul român și deplîng soarta celor rămași în Dalmația sub fascismul italian”⁴⁶. Cel de-al doilea document ne aduce la cunoștință faptul că ofițerul iugoslav Goga Dragan, evadat din lagărul de prizonieri de la Timișoara, a fost adăpostit mai întâi la hotelul Princiar din București, iar apoi a fost angajat ca supraveghetor și administrator pe un șantier din orașul Tg. Jiu⁴⁷.

Simpatia și solidaritatea manifestate de masele populare din România față de Iugoslavia erau puternic alimentate de dorințele lor de libertate și progres social. Ele vedeau în lupta eroică a popoarelor Iugoslaviei și a celorlalte popoare din centrul, estul și sud-estul Europei calea cea mai eficientă pentru înlăturarea dominației fascismului. Astfel se explică, în primul rînd, participarea, încă de la începutul lunii aprilie 1941, la mișcarea de partizani din Iugoslavia a unor grupuri de tineri cetățeni români din județele Timiș, Caraș Severin și Mehedinți⁴⁸.

Aceleași sentimente au însuflețit pe cetățenii români din aceleași județe, care au primit, adăpostit și aprovizionat unele detașamente de partizani iugoslavi din Serbia, ce și-au găsit aici loc de refugiu de sub urmărirea hitleriștilor și pentru refacere⁴⁹.

Atitudinea poporului român, în conștiința căruia trăiesc puternice tradiții ale luptei comune cu popoarele balcanice duse de-a lungul secolelor pentru libertate națională și socială, a fost un factor hotărîtor care a obligat guvernul dictaturii militare-fasciste să nu dea curs propunerilor căpeteniilor celui de-al treilea Reich de a se alătura agresiunii și a participa la dezmembrarea Iugoslaviei⁵⁰.

⁴⁶ A.I.C., București, fond documentar, dosarul nr. 610, vol. I, Buletin informativ al Direcției Generale a Prefecturii pe anul 1941, f. 366.

⁴⁷ A.C.C. P.C.R., fond 1, dosarul nr. 281, f. 370, nota Serviciului Secret de informații din 4 iulie 1941.

⁴⁸ Ibidem, fond 13, dosarul nr. 1276, vol. I, Buletinul de Informații al S.S.I. din aprilie 1941, f. 24. Numărul românilor participanți la luptele de partizani din Iugoslavia a crescut, pînă în 1945, la mai mult de o mie, cîteva sute fiind distinși cu ordine și medalii ale R. S. F. Iugoslavia.

⁴⁹ Ibidem, vol. II, f. 45.

⁵⁰ A.M.A.E., fond 71/Iugoslavia, vol. 53 (1940-1944) — relații cu România, f. 228 și 230.

DEZVOLTAREA MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ

Operațiile italo-germane în Mediterana și Balcani din primăvara anului 1941 nu duseseră la rezultate hotărâtoare pentru Axă. Angajându-se în războiul antisovietic, comandamentul german lăsase teatrul de război african pe planul doi, menținând aici forțe pentru operații cu caracter limitat, dar fără a renunța la planurile de perspectivă.

Evoluția campaniei în această zonă avea să ia un alt curs după atacarea, la 22 iunie 1941, a U.R.S.S. de către Germania și aliații săi. Pornind războiul antisovietic, Reichul nazist urmărea să distrugă primul stat socialist din lume, să-i acapareze bogățiile și să-și asigure dominația mondială. Dar prin aceasta Germania fascistă și-a semnat definitiv condamnarea la moarte. Lupta eroică a poporului sovietic a transformat frontul sovieto-german în frontul principal al celui de-al doilea război mondial, a zdrobit cele mai mari forțe ale coaliției hitleriste, a adus contribuția hotărâtoare la salvarea omenirii și civilizației sale de pericolul barbariei fasciste.

Pe teritoriile ocupate, mii de patrioți sovietici, însuflețiți de dragostea de patrie, de dorința de a-i apăra libertatea și independența, s-au ridicat la luptă împotriva invadatorilor. La 18 iulie 1941, Comitetul Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice a adoptat o hotărâre care preciza sarcinile organelor de partid în desfășurarea luptei întregii populații din spatele frontului ocupanților. Istoriografia sovietică precizează că, sub conducerea organizațiilor de partid, au fost organizate pînă către sfîrșitul anului 1941 circa 3 500 de detașamente și grupuri de partizani, în care au intrat muncitori, colhoznici, intelectuali, oameni de vîrste și naționalități diferite, precum și numeroși ostași, comandanți și lucrători politici ai Armatei Roșii. La începutul verii anului 1942 au fost constituite un stat major central și state majore republicane și regionale ale mișcării de partizani; micile detașamente au devenit formațiuni puternice, cuprinzînd fiecare sute și chiar mii de luptători. În iarna 1941/1942 partizanii au smuls din mîinile ocupanților zone întinse; numai în spatele Grupului german de armate „Centru“ zonele controlate de partizani totalizau o suprafață care întrecea suprafața Belgiei, Olandei și Danemarcei luate la un loc. În vara și toamna anului 1942 inamicul a folosit în acțiuni împotriva partizanilor sovietici cca 24 de divizii.

Prin eforturile și sacrificiile uriașe făcute de popoarele sovietice pe front și în spatele frontului, U.R.S.S. a avut rolul prin-

cipal în cadrul coaliției antihitleriste, a cărei constituire a exercitat o influență hotărâtoare în desfășurarea ulterioară a celui de-al doilea război mondial. A început să se facă simțită influența reciprocă a victoriilor Națiunilor Unite obținute pe fronturi diferite.

Astfel, acțiunile organizate în 1942 de comandamentul german pe teritoriul U.R.S.S., prin Caucaz, spre sud, către frontierele Iranului, conjugate cu aceia din partea nordică a Africii, către Canalul de Suez, prin care erau urmărite atât scopuri militar-strategice, cât și politice, s-au sfârșit de rezistența hotărâtă a armatei sovietice, în Caucaz, iar în Africa de Nord trupele lui Rommel au fost oprite la El Alamein de forțele engleze.

Loviturile primite de axa fascistă pe frontul de răsărit au impus Germaniei concentrarea pe acest front a majorității forțelor sale terestre, aeriene și navale; ușurate în acest mod, trupele engleze au organizat ofensiva în nordul Africii, slăbind forța combativă a armatelor fasciste agresoare din Mediterana și subminând poziția lor aici. Nimicirea, în mai 1943, a grupării germane din Tunisia, se alătură în chip salutar înfringerii catastrofale de la Stalingrad și din Caucaz din iarna 1942/1943.

Mișcarea de rezistență a popoarelor împotriva cotropitorilor fasciști, a dominației Germaniei naziste, începută odată cu primele acte de agresiune ale fascismului, a intrat într-o fază nouă de dezvoltare, începînd din a doua jumătate a anului 1941, după atacarea Uniunii Sovietice. Succesele obținute de Uniunea Sovietică pe front și în luptele de partizani au stimulat mișcarea de rezistență a popoarelor din Europa și Asia, care submina puternic spatele frontului agresorului. Victoria hotărâtoare a armatei sovietice la Kursk, debarcarea forțelor americano-anglo-franceze în Sicilia și înlăturarea lui Mussolini, în iulie 1943, urmate de debarcarea în sudul Italiei, în septembrie același an, aveau să accentueze schimbarea raportului de forțe în Mediterana și să influențeze pozitiv situația din țările limitrofe; în acest context se dezvoltă mișcarea de rezistență în Iugoslavia, Grecia, Albania, România și Bulgaria.

Alături de alte state, la războiul antisovietic a fost angrenată și România. Poporul român nu avea nimic comun cu scopurile războiului hitlerist; manifestîndu-și ostilitatea față de agresiunea fascistă, masele largi socoteau că războiul antisovietic ducea România la ruină și dezastru. Au devenit tot mai frecvente actele de nesupunere față de măsurile autorităților fasciste, pro-

testele, grevele și sabotajul muncitorilor, ascunderea produselor și mijloacelor rechiziționabile din partea țărănimii, neprezentarea la încorporări și mobilizări, dezertări de pe front ș.a.⁵¹.

În numeroase localități s-a organizat — în semn de solidaritate cu războiul drept pe care Uniunea Sovietică îl ducea — ajutorarea prizonierilor de război sovietici. În această privință, Direcția generală a poliției semnală — la 9 decembrie 1942 — că la Reșița și în localitățile miniere din județul Caraș „s-au constatat mai multe cazuri, când muncitorii se duceau la tabăra unde lucrau prizonierii ruși, cărora în mod ascuns le dădeau alimente, haine și bani. Cei care au fost prinși, au fost cercetați și dați în judecată”⁵².

Starea generală de spirit a populației și-a găsit o vie reflecție și în armată, în rîndul soldaților și chiar a cadrelor de comandă, numeroși ofițeri și generali opunîndu-se continuării războiului în adîncimea teritoriului U.R.S.S. În timpul luptelor de la Odesa, Antonescu era alarmat că ostașii români sînt lipsiți de elan; în consecință, el a ordonat ca oricine se eschivează de la luptă să fie împușcat. Din iunie 1941 pînă în iunie 1944 au fost pronunțate de către curțile marțiale aproape 86 000 de sentințe de condamnare pentru dezertare de la unitățile de pe front și din țară și pentru nesupunerea la ordinele de mobilizare și încorporare. Au mai fost pronunțate 22 300 de condamnări pentru alte infracțiuni prevăzute în Codul justiției militare⁵³.

Nu o singură dată comandamentele germane au organizat subunități speciale SS și baraje de poliști în spatele trupelor române, pentru ca, atunci cînd acestea încercau să se retragă, să fie mitraliate. Astfel, în încercuirea de la Don și Stalingrad numeroși ostași români au fost împușcați de hitleriști. Sute de militari români răniți sau epuizați de foame și de ger au fost striviți sub șenilele tancurilor germane în retragere.

Unul din efectele imediate ale acestei stări de spirit din unitățile de pe front a fost largă mișcare antifascistă ce a luat naștere în rîndul prizonierilor români din lagărele din U.R.S.S., trecerea unor ostași români de partea partizanilor sovietici. Alăturîndu-se detașamentelor sovietice de partizani în care se găseau și comuniști sau alți patrioți români emigrați în U.R.S.S., acești ostași au luptat la Odesa, în Crimeea, în unele zone ale Ucrainei și Bie-

⁵¹ Vezi *Marea conflagrație a secolului XX*, p. 226-227.

⁵² Vezi *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, Editura Politică, București, 1965, p. 48-50 și 52.

⁵³ Arhiva M.A.I., pachet nr. 99, dosarul nr. 620, filele 4-85.

lorusiei sovietice, pe teritoriul României și al Slovaciei. După datele furnizate de istoriografia sovietică, numai după bătălia de la Stalingrad au trecut la partizani mai mult de 200 de oameni, care au participat activ la acțiunile de luptă ale detașamentelor de partizani comandate de S. Kovpak, A. Fiodorov, M. Naumov, A. Tkanko, V. Rusin ș.a.⁵⁴.

În timpul rezistenței împotriva dictaturii militare-fasciste, a luptei pentru înlăturarea dominației hitleriste, Partidul Comunist Român și-a demonstrat întreaga sa capacitate de analiză marxist-leninistă pătrunzătoare, de discernământ ascuțit, talentul politic în stabilirea unei tactici suple, dar ferme, corespunzătoare situației politice și militare în continuă schimbare.

În circularele din mai și iulie, în platforma-program din 6 septembrie 1941, partidul comunist, cea mai consecventă forță politică a țării în lupta antifascistă, s-a adresat tuturor partidelor, grupărilor și personalităților politice nefasciste, chemându-le să se unească într-un front comun pentru răsturnarea regimului de dictatură militară-fascistă, pentru încetarea războiului antisovietic, alăturarea țării coaliției antihitleriste și lupta împreună cu Uniunea Sovietică pînă la zdrobirea Germaniei naziste.

Menținîndu-se tot timpul ca organizație politică centralizată, Partidul Comunist Român și-a desfășurat activitatea clandestină, plină de riscuri și sacrificii, prin organizațiile sale din marile întreprinderi, din centrele industriale importante, din marile orașe, în județe și regiuni, prin organizațiile de masă (Uniunea Tineretului Comunist, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari — MADOSZ —, Apărarea Patriotică), prin organele sale de presă („Presa liberă“, „Buletinul Capitalei“, „Chemarea“, „România liberă“ din Banat, postul de radio „România liberă“, gazeta „România liberă“ — organ central de presă ce apărea la București, începînd din ianuarie 1943).

În activitatea sa, partidul comunist s-a bazat în primul rînd pe clasa muncitoare, partea cea mai combativă și organizată a poporului român, care a atras la o luptă din ce în ce mai activă țărănimea, intelectualitatea progresistă, elementele patriotice din armată, polarizînd în jurul său toate forțele antifasciste, antihitleriste.

⁵⁴ Vezi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.C.R.“ (în continuare Analele I.I.P.), nr. 4/1961, „Novaia i noveișaiia istoriia“, nr. 5/1961, p. 100, 148 și volumul *Strani țentralnoi i iugo-vostocinoi Evropi vo utoroj mirovoj voine*, Voenizdat, Moskva, 1972, p. 197-198.

O mare importanță a acordat partidul comunist muncii în rândurile armatei, pentru atragerea acesteia alături de forțele patriotice, împotriva dictaturii militare-fasciste, împotriva dominației hitleriste și războiului antisovietic. Ca urmare a activității desfășurate, partidul comunist a reușit să stabilească noi legături cu unitățile militare.

Influența exercitată asupra armatei de starea de spirit a maselor populare, ostilă militarismului german, de lupta antifascistă desfășurată de forțele patriotice, de succesele coaliției antifasciste și în primul rând ale armatei sovietice, este oglindită în numeroase documente ale acelor ani. Mulți comandanți semnalau, de pildă —, că militarii din subordine manifestau o ură din ce în ce mai pronunțată față de ostașii germani și simpatie față de cei sovietici⁵⁵.

Acționînd cu consecvență pe linia mobilizării poporului român la lupta pentru răsturnarea regimului militar-fascist și alăturarea României la alianța antihitleristă, Partidul Comunist Român a popularizat în propaganda sa exemplele de combativitate oferite de rezistența europeană, eforturile depuse de popoare pentru zdrobirea fascismului. În numeroase articole publicate în presa ilegală, în manifestele editate, comuniștii români au relatat cu căldură despre evoluția luptei de eliberare europeană, de o atenție deosebită bucurîndu-se — este lesne de înțeles — lupta de eliberare din țările vecine. În Platforma sa din 6 septembrie 1941, după ce releva că „În spatele frontului întregul popor sovietic lucrează cu forțe înzecite pentru apărarea Patriei sale“ și că „În teritoriile ocupate poporul se organizează în mii și mii de grupe de partizani împotriva cotropitorilor“, partidul comunist cerea membrilor și simpatizanților săi „să lege popularizarea platformei cu campania pentru popularizarea Uniunii Sovietice, a popoarelor sovietice și a eroicei Armate Roșii, care prin jertfe enorme duc războiul împotriva hoardelor fasciste nu numai pentru apărarea Patriei sovietice și a cuceririlor grandioase ale socialismului, ci și pentru salvarea libertăților tuturor popoarelor, a culturii și civilizației omenеști de robia și barbaria fascistă“. În ianuarie 1942, C.C. al P.C.R. anunța printr-o rezoluție pe patrioții români despre victoria dela Moscova, care a spulberat mitul invincibilității armatei germane și al „războiului fulger“. arătînd că „Hoardele fasciste zdrobite se retrag în dezordine, sub loviturile nimicitoare ale glorioasei Armate Roșii“. Inspirîndu-se din

⁵⁵ Vezi *România în războiul antihitlerist*, Editura Militară, București, 1966, p. 30-31.

propria sa experiență de luptă, partidul comunist era solidar cu lupta de eliberare din țările Europei; el recomanda antifasciștilor români, printr-un manifest editat la 22 iunie 1942, să urmeze „pilda luptei eroice a patrioților sovietici, iugoslavi, polonezi, francezi, norvegieni și a celorlalte popoare, pentru eliberarea patriei și zdrobirea tiraniei fasciste“.

La începutul lunii noiembrie 1941, comitetul P.C.R. București și al județului Ilfov comunica membrilor săi și simpatizanților că „...în întreaga Iugoslavia au loc lupte sîngeroase între populația civilă înarmată de partidul comunist și armata germană, comuniștii fiind pe punctul de a pune stăpînire pe cîteva localități importante“⁵⁶. La 24 noiembrie 1941, gazeta P.C.R. „Presa liberă“ scria că patrioții sîrbi duceau o luptă aprigă împotriva ocupanților și că „De cînd există acest front nou în Iugoslavia, nemții au pierdut peste 50 000 de oameni“. Gazeta conchidea: „Desigur că acest front nu poate fi trecut cu vederea de fasciști, deoarece el a luat proporții mari, știute de toată lumea“.

În decembrie 1941, conducerea partidului comunist informa că „În Iugoslavia, partidul comunist a reușit ca în acțiunea anti-germană să strîngă în jurul său întregul popor /.../ intrucît a înțeles să dea acțiunii sale un caracter de luptă națională, izbutînd să atragă în sfera sa de influență majoritatea conducătorilor formațiunilor democratice și muncitorești“. Concluzionînd asupra importanței politicii P.C.I., conducerea P.C.R. arăta că el „are de tras învățăminte ce pot fi folosite în acțiunea sa...“⁵⁷.

În 1942, Buletinul Uniunii Patrioților din 15 august își informa cititorii cu admirație despre rezistența partizanilor iugoslavi în Dalmația, despre pierderile pricinuite armatei a doua italiene. Buletinul releva cu acest prilej faptul că partizanii iugoslavi dispuneau și de avioane de luptă și consemna acțiunea acestora asupra orașului Banja Luka, unde „Au fost distruse mai multe cazărmi cu trupe germane și italiene /.../. În acest raid a murit în mod eroid cunoscutul aviator partizan Badić“.

Presa comunistă și patriotică din România a acordat atenție rezistenței tuturor țărilor balcanice. Același buletin, în numărul său din 20 decembrie 1942, relatează despre curajoasa acțiune a grupului de partizani greci care „au aruncat în aer un mare pod pe calea ferată principală Atena — Salonic. Circulația pe această linie --- explica buletinul ---, pe care treceau zilnic mai multe trenuri militare ale ocupanților, este întreruptă“.

⁵⁶ A.C.C. P.C.R., fond I, dosarul nr. 278, f. 288 și nr. 290, f. 266.

⁵⁷ Ibidem, dosarul nr. 278, f. 432.

Remarcînd că „activitatea partizanilor greci și albanezi s-a intensificat mult în ultimul timp“, că în Thessalia „partizanii greci au eliberat complet de trupele de ocupație italiene o regiune cu patru orașe și numeroase sate“, Buletinul Uniunii Patrioților din 22 iunie 1943 adăuga că partizanii albanezi controlau „o regiune întinsă la nord de Elbasan“ și că „numărul locuitorilor care intră în detașamentele de partizani sporește din ce în ce mai mult“. Faptul fusese constatat încă de la sfîrșitul anului 1942 de consulatul român în Tirana, care informa guvernul antonescian că „numărul celor care se refugiază în munți și care formează categoria celor mai mulți contra regimului actual este în continuă creștere. Printre ei figurează un mare număr de elevi de liceu și tineri apți de a purta armele. De asemenea, printre refugiați mai figurează profesori, învățători, funcționari, doctori etc. Familiile celor plecați, simpatizanții și organizațiile lor se ocupă cu stringerea de alimente, bani, obiecte etc. pentru întreținerea refugiaților“⁵⁸.

Ca urmare a intensificării și extinderii luptelor de eliberare, presa comunistă din țara noastră semnală acțiuni comune ale partizanilor bulgari cu detașamente ale Armatei de eliberare națională iugoslave și ale partizanilor greci⁵⁹. În același timp, Partidul Comunist Român, criticînd atitudinea pasivă a șefilor principalelor partide politice burgheze care refuzau să colaboreze cu comuniștii și cu alte personalități politice pe linia unor acțiuni hotărîte pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste, scoaterea țării din alianța cu Germania și alăturarea ei coaliției antihitleriste, sublinia eficiența luptei unite a tuturor forțelor națiunii din alte țări, influența reciprocă dintre mișcările de rezistență din Europa, dintre acestea și luptele duse pe fronturi : „În Europa cotropită, jefuită și chinuită de tirania barbară hitleristă, patrioții /.../ fără deosebire de credință politică, uniți în lupta de eliberare națională, se ridică neînfricați împotriva bestiiilor fasciste. Lupta lor pentru libertate națională se lărgește și se împletește cu cea a eroicilor partizani sovietici și dă un prețios ajutor armatelor coaliției anglo-sovieto-americane pentru nimicirea hitlerismului...“⁶⁰.

Înțelegînd caracterul național și internațional al războiului antihitlerist, Partidul Comunist Român a valorificat experiența

⁵⁸ A.M.A.E., fond 71, vol. 5, f. 371-372.

⁵⁹ „Buletinul Capitalei“ nr. 4 din 7 iunie 1944.

⁶⁰ A.I.S.I.S.P., cota A. XXVI-9, nr. de inv. 1133, p. 2, Scrisoarea C.C. al P.C.R. din 20 decembrie 1942 adresată președintelui Partidului Național-Tărănesc.

politică și organizatorică proprie, pe care o acumulase în perioada anterioară declanșării celui de-al doilea război mondial, și a reținut din experiența altor partide comuniste și mișcări de eliberare ceea ce corespundea situației concrete din România. El și-a corelat acțiunile cu evoluția războiului pe fronturi și în spațiile fronturilor, a organizat și condus mișcarea de rezistență anti-fascistă, a folosit contradicțiile din rîndul claselor dominante și din rîndul vîrfurilor lor conducătoare, reușind să unească în lupta pentru eliberarea țării toate straturile societății românești, pe platforma eliberării naționale de sub dominația Germaniei naziste și alăturării forțelor românești la coaliția antihitleristă.

Starea ruinătoare în care se afla țara, jignirea sentimentelor naționale de către trupele germane, jafurile și crimele hitleriştilor, teroarea sîngeroasă și doliul care cernise aproape toate familiile au sporit ura maselor populare împotriva dictaturii militare-fasciste și a imperialiștilor fasciști germani, au ascuțit contradicțiile regimului, au produs schimbări de poziție în rîndurile claselor dominante, au creat fricțiuni și contradicții care s-au amplificat continuu în directă legătură cu situația politică și militară.

Toate acestea au determinat o profundă criză a regimului fascist, care se manifesta prin greutăți tot mai mari de a mobiliza forțe pe front, prin tatonări pentru tratative cu reprezentanții S.U.A., Marii Britanii și Uniunii Sovietice la Madrid, Roma, Stockholm și Cairo, prin încercările regelui și cercurilor din jurul său de a distanța monarhia de dictatura militară-fascistă, printr-o activitate mai insistentă a grupării liberale de sub conducerea lui Gheorghe Tătărescu și a unei grupări național-țărănistă în frunte cu Ghiță Pop și Niculescu-Buzești. Înșiși șefii „partidelor istorice”, I. Maniu și C. I. C. Brătianu, se activizaseră într-o anumită măsură în cadrul unui proces lent protestatar.

Criza regimului fascist, a vîrfurilor burgheziei în general, a oferit partidului comunist posibilități noi pentru realizarea politicii sale de înfăptuire a unui front larg patriotic la scara întregii țări. Paralel cu constituirea, în toamna anului 1943, a Frontului patriotic antihitlerist, partidul comunist a hotărît să folosească contradicțiile din rîndul cercurilor conducătoare burgheze pentru a izola regimul dictatorial militar-fascist și a uni toate tendințele pentru scoaterea țării din alianța cu Germania nazistă, pe baza unui plan unic.

Hotărîtoare pentru concentrarea activității partidului în acest scop au fost măsurile adoptate la sfîrșitul verii anului 1943 de către activul de bază al partidului, în rîndul căruia un rol important au avut Gheorghe Gheorghiu-Dej, Constantin Agiu, Emil Bodnaraș, Nicolae Ceaușescu, Stoica Chivu, Ion Gheorghe Maurer, Lucrețiu Pătrășcanu, Constantin Pîrvulescu, Iosif Rangheț ș.a. Aceste măsuri se refereau la „un șir de acțiuni ce trebuiau să dea partidului întreaga sa capacitate de luptă, corespunzătoare cu situația deosebită determinată de desfășurarea războiului”⁶¹. Ele precizau orientări „cu privire la rezolvarea problemei conducerii partidului, /.../ asigurarea unității de acțiune a clasei muncitoare /.../, sarcina înjghebării — în termen cît mai scurt — a unui aparat militar propriu al partidului, contacte constructive cu partidele și formațiunile care puteau fi mobilizate în marea acțiune anti-hitleristă, /.../ de a cultiva și dezvolta bune legături cu armata română”⁶².

Sub presiunea și mînia maselor, a voinței lor crescînde de a scutura dominația hitleristă, datorită activității neobosite a Partidului Comunist Român, a cărei politică justă era confirmată de evenimente, cînd forțele armate sovietice se aflau pe teritoriul de nord-est al țării, s-a încheiat — la jumătatea lunii aprilie 1944 — Frontul Unic Muncitoresc, al cărui manifest programatic a fost publicat la 1 mai 1944. În aceeași lună s-a realizat o înțelegere între P.C.R. și gruparea Tătărescu; la 15 iunie, în urma consultărilor care durau din septembrie 1943, regele și anturajul său au consimțit să-și înscrie acțiunile în cadrul planului P.C.R. de înlăturare cu forța armelor a dictaturii antonesciene și a dominației Germaniei, de alăturare a României coaliției antifasciste. În aceste împrejurări, în ceasul al doisprezecelea, Maniu și Brătianu au consimțit să participe împreună cu comuniștii și social-democrații la constituirea Blocului Național Democratic, pe o platformă antifascistă, general-democratică⁶³.

Înfăptuirea acestor alianțe largi, de la masele de bază muncitorești-țărănești și pînă la vîrfurile piramidei orînduirii burgheze, nu a scăpat atenției organelor informative militare naziste care acționau în România. La 5 august 1944 ele raportau constatatarea că „evoluția politicii interne din ultimele săptămîni arată clar o

⁶¹ Emil Bodnaraș, *Expunere televizată în ziua de 7 aprilie 1971* (A.I.S.I.S.P., fond XIII, dosarul nr. 1961).

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Vezi România în războiul antihitlerist*, p. 40-43.

trecere a tuturor opozițiilor spre stînga, cu preluarea conducerii acestei opoziții de către partidul comunist”⁶⁴.

Dar dacă informatorii germani reușiseră să afle adevărul în privința situației politice, ei n-au putut afla nimic în legătură cu măsurile militare.

Pe baza înțelegerilor realizate în mai și iunie, cu sprijinul unor generali și ofițeri patrioți, partidul comunist a trecut la pregătirea insurecției naționale antifasciste, care avea să înceapă și să se desfășoare în condiții prielnice, create de noile acțiuni ofensive ale armatei sovietice din vara anului 1944⁶⁵.

În general, din motive lesne de înțeles, asupra luptei de eliberare de sub dominația fascismului și-au exercitat influența în țara noastră, în primul rînd, victoriile repurtate de Uniunea Sovietică. Chiar și în perioada inițială, de relativă facilitate a pătrunderii agresorilor în adîncimea teritoriului sovietic, comuniștii români au avut o încredere nelimitată în forța orînduirii sovietice socialiste, în puterea de rezistență și de creație a popoarelor sovietice, în victoria lor în acest război sîngeros: „Forța Armatei Roșii crește zi cu zi — se spune în platforma-program din 6 septembrie 1941 —. În spatele frontului, întregul popor sovietic lucrează cu forțe înzecite pentru apărarea patriei sale, pentru victoria Armatei Roșii”.

Sesizînd faptul că sarcinile naționale ale luptei fiecărui popor se împleteau cu sarcina generală a zdrobirii fascismului, dușmanul cel mai crud al omenirii, în același document, reluîndu-se aprecierea făcută în circulara din 8 iulie 1941, se spune că sarcina și răspunderea istorică a Partidului Comunist Român „constă în organizarea în România a luptei — alături de marele popor sovietic și de celelalte popoare cotropite — pentru zdrobirea fascismului sîngeros german și a slugilor sale din toate țările, pentru alungarea ocupanților germani din România, pentru doborîrea bandei de trădători de la cîrma țării în frunte cu generalul Antonescu, pentru eliberarea țării de sub jugul german, pentru victoria Uniunii Sovietice, pentru România liberă și independentă”⁶⁶. Documentul cere tuturor comuniștilor să popularizeze eforturile popoarelor sovietice și ale Armatei Roșii „care prin jertfe enorme duc războiul împotriva hoardelor fasciste nu numai pentru apărarea Patriei So-

⁶⁴ A.I.C., București, fond „Documente germane”, rola 883/5631, f. 433-434.

⁶⁵ *Vezi România în războiul antihitlerist*, p. 43-58.

⁶⁶ *Documente din istoria P.C.R.*, ediția a II-a, E.P.L.P., București, 1953, p. 345.

vietice și a cuceririlor grandioase ale socialismului, ci și pentru salvarea libertății tuturor popoarelor, a culturii și civilizației omenști de robia și barbaria fascistă⁶⁷. Subliniind însemnătatea creării coaliției antifasciste, documentul cerea comuniștilor „să popularizeze frontul unic al tuturor popoarelor iubitoare de libertate în frunte cu Uniunea Sovietică, împotriva fascismului german și aliaților săi, pentru salvarea omenirii”⁶⁷.

Glorificînd eroismul de masă al popoarelor sovietice ridicate cu hotărîre la luptă, în manifestul din 7 noiembrie 1942 se aducea la cunoștința poporului român semnificația uriașei înclăștări de pe Volga, care a marcat cotitura hotărîtoare în desfășurarea celui de-al doilea război mondial: „Cu pierderi uriașe, val după val, se sparg în fața eroicului Stalingrad asalturile hoardelor hitleriste, lovindu-se de rezistența glorioasă a oamenilor sovietici”. Manifestul continuă, relevînd că „oamenii iubitori de libertate din toate țările știu că, în cele mai grave ceasuri ale istoriei omenirii, la Răsărit, zeci de milioane de oameni sovietici, fiii Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, luptînd pe viață și pe moarte împotriva fascismului bestial, salvează totodată viitorul și progresul omenirii”⁶⁸.

Victoriile repurtate de Uniunea Sovietică la Moscova (1941), Stalingrad (1942—1943), Kursk-Orel (iulie-august 1943) au slăbit considerabil potențialul Germaniei hitleriste, au provocat o criză în blocul statelor fasciste, au dat aripi noi mișcării de rezistență a popoarelor.

De o importanță deosebită pentru România au fost victoriile de la Stalingrad și din stînga Niprului, prin influența lor nemijlocită asupra situației politice și militare din țară. La 18 ianuarie 1943 ministerul de interne informa pe Antonescu că soldații întorși de pe front povestesc fapte pe care le răspîndesc în „marea masă a populației”, în rîndul căreia există „o stare de spirit favorabilă propagandei democratice”⁶⁹. Un alt document, din 16 februarie 1943, semnala că muncitorimea bucureșteană urmărea cu atenție mersul războiului și „întorsătura ce a luat”, iar poliția din Turda informa, la 25 februarie, că majoritatea muncitorilor din Cîmpia Turzii este convinsă că „numai Rusia Sovietică poate să iasă învingătoare”⁷⁰.

Ostilitatea dintre trupele germane și române ajunsese pînă la ciocniri armate, individuale și de grup, creînd o stare de încor-

⁶⁷ *Ibidem*, p. 348.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 367-368.

⁶⁹ A.I.C., București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, pachetul 6, vol. I, fila 17.

⁷⁰ A.I.S.I.S.P., dosarul nr. 33112/2950, vol. 13, f. 261, 319-320.

dare continuă⁷¹. La aceasta se adăuga convingerea unui mare număr de generali și ofițeri superiori, cu funcții importante în ierarhia militară, că Germania va pierde războiul, îngrijorarea lor față de soarta țării și a armatei. Ostilitatea acută a trupelor române față de cele germane a reținut atenția comandamentelor sovietice, care au ținut seama de aceasta în luarea unor decizii. Astfel, în volumul 3 al „Istoriei Marelui război al Uniunii Sovietice pentru apărarea patriei“, autorii arată că la alegerea direcțiilor loviturilor principale în cadrul operațiilor din iarna anului 1942/1943 s-a ținut seama de starea moral-politică a trupelor române, luându-se hotărârea ca primele eforturi să fie depuse în sectoarele de front deținute de ele.

În rândul prizonierilor români din U.R.S.S., sub conducerea comuniștilor români aflați în emigrație, printre care un rol de frunte au avut Ana Pauker, Vasile Luca, Dumitru Petrescu, Gheorghe Stoica, Petre Borilă, Dumitru Coliu ș.a., mișcarea anti-fascistă s-a lărgit, cuprinzând zeci de mii de prizonieri. La cererea reprezentanților acestei mișcări, pe baza aprobării și sprijinului dat de guvernul Uniunii Sovietice, a luat ființă, în noiembrie 1943, prima divizie de voluntari români, „Tudor Vladimirescu“. Un an mai târziu s-a constituit a doua divizie de voluntari, „Horea, Cloșca și Crișan“.

În cursul campaniei din iarna anilor 1943—1944, armata sovietică a continuat să izgonească pe inamic de pe teritoriul Uniunii Sovietice și să-i provoace pierderi evaluate la un milion de oameni. Urmărind trupele germane, forțele sovietice au atins și au depășit în unele puncte frontiera de stat dintre U.R.S.S. și România, eliberând, pînă la mijlocul lunii aprilie 1944, cîteva județe din partea nord-estică a țării.

Alături de victoriile istorice ale Uniunii Sovietice, o influență pozitivă asupra mișcării de rezistență din țara noastră au avut mișcărilor de rezistență din celelalte țări vecine, din centrul, estul și sud-estul Europei, urmărite cu viu interes și simpatie de masele populare, de opinia publică și forțele politice antifasciste românești. „România liberă“ din Banat, din 1 ianuarie 1942, remarcînd intensificarea luptei popoarelor împotriva agresorilor fasciști, își încuraja cititorii arătînd că „Rezistența națiunilor subjugate de Hitler ia formele unui adevărat război patriotic, din Iugoslavia pînă-n Franța, din Norvegia pînă-n Grecia“. Aceași gazetă sub-

⁷¹ A.M.A.N.-M.St.M., dosarul nr. 305/142, f. 272-273 și dosarul nr. 457/503, Incidente germane, vol. II/1943-1944, f. 525.

linia, la 20 martie 1942, eficiența luptei patrioților iugoslavi și chema la „lupta deschisă pentru eliberarea țării de sub jugul hitlerist /.../ pentru a instaura guvernul tuturor forțelor patriotice, care /.../ să lupte pentru România liberă și independentă alături de Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite, pentru interesele adevărate românești, pentru pace, libertate și pîine“.

Odată cu intrarea în cel de-al cincilea an de război, „Buletinul Apărării Patriotice“ din 15 septembrie 1943 scria că armata hitleristă primea lovituri catastrofale pe toate fronturile de luptă. Relevînd succesele armatei sovietice, gazeta consemna semnificația debarcării — la 3 septembrie — a trupelor britanice în Calabria și „capitularea fără condiții a principalului aliat al Germaniei, ba mai mult, trecerea Italiei de partea aliaților cu flota, aviația și trupele terestre /.../. În toate țările călcate de cizma hitleristă — continua gazeta — focul luptelor de partizani s-a întetit, creînd nemților greutatea de neînving. După capitularea Italiei, Hitler a fost obligat să trimită în Iugoslavia, Grecia, Albania, Franța de Sud și în Italia noi trupe germane, care să dezarmeze și să înlocuiască armatele italiene trecute de partea națiunilor democratice“.

În același timp, asupra anumitor grupări sociale și politice românești se exercitau și influențe ale unor evenimente politice și militare, ca și ale unor concepții politice și strategice din Vest, atît pozitive, stimulative, cît și opuse.

Din prima categorie vom aminti pe cele legate de debarcarea forțelor aliate în Sicilia și acțiunea italiană de înlăturare a dictaturii lui Mussolini. Participarea la această acțiune a regelui Italiei și a cercurilor din jurul său a influențat într-o anumită măsură cercurile palatului regal de la București în căutarea unor soluții care să distanțeze și să separe monarhia de dictatura mareșalului Antonescu. Adîncirea fricțiunilor și divergențelor dintre Antonescu și cercurile palatului, grija pentru soarta monarhiei au determinat aceste cercuri să accepte dialogul cu partidul comunist ; de asemenea, regele Mihai și apropiații lui aveau să adere la mijlocul lunii iunie 1944 — după aproximativ zece zile de la intrarea trupelor americane, franceze și engleze în capitala Italiei și debarcarea anglo-americană în nordul Franței — la planul propus de comuniști.

Schimbările în situația sud-estului Europei și în bazinul Mediteranei au făcut posibilă instalarea unor baze aeriene apropiate de fronturile hotărîtoare, intensificarea bombardamentelor asupra potențialului economic al celui de-al III-lea Reich. Bombardamentele aliate efectuate asupra unor noduri de comunicații, centre in-

dustriale și petroliere din România au exercitat, de asemenea, o anumită influență asupra situației din țară, au contribuit la accelerarea procesului de grupare a forțelor antihitleriste.

Din cea de-a doua categorie, ne vom referi numai la faptul că unii politicieni burghezi români grupați în jurul lui Iuliu Maniu și a lui Dinu Brătianu, care aveau încă în 1941 legături cu unele servicii anglo-americane din Orientul Apropiat, își ancoraseră speranțele de varianta balcanică a celui de-al doilea front, cunoscută sub denumirea de „Varianta Churchill“, după numele inițiatorului ei. Lipsa de realism politic a lui Iuliu Maniu a mers pînă acolo, încît a continuat să spere în realizarea fie și parțială a acestei variante, chiar și după respingerea ei de către Stalin și Roosevelt, la Teheran. Tergiversările lui Maniu în această perspectivă au amînat, pînă la sfîrșitul celei de-a doua decade a lunii iunie 1944, aderarea Partidului Național-Țărănesc și a Partidului Național-Liberal — Brătianu la platforma cu caracter antifascist propusă de Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat, de constituire a unui Bloc Național Democrat.

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ A POPORULUI ROMÂN

Anul 1944 s-a caracterizat ca an al victoriilor decisive ale coaliției antihitleriste, precum și ca an al insurecțiilor antifasciste declanșate la Varșovia și Paris, în România, Slovacia și Bulgaria. Fronturile se apropiau de fruntariile Germaniei naziste, iar intensificarea luptei de eliberare din Iugoslavia, Albania și Grecia, mișcările de rezistență din celelalte țări aflate sub jugul fascist îi slăbeau tot mai mult spatele.

În această situație comandamentul hitlerist acorda o mare atenție menținerii pozițiilor sale în România. El a întreprins măsuri, împreună cu guvernul mareșalului Antonescu, de a întări dispozitivul forțelor Grupului german de armate „Urcaina de sud“, de la aripa sudică a frontului sovieto-german, care avea greaua misiune de a bara calea forțelor sovietice în acest sector, pe direcția Budapesta-Viena și spre Peninsula Balcanică, în spatele forțelor germane din bazinul estic al Mediteranei. Deși frontul existent atunci era vulnerabil, generalul-colonel Hans Friessner, comandantul grupului de armate, spera că va reuși să oprească o ofensivă sovietică în interiorul României, pe un aliniament mult

mai puternic, format din Carpații Orientali și Dunărea maritimă. Spațiul accesibil, de circa 90 km, dintre aceste două obstacole naturale, era închis de o zonă puternic fortificată, alcătuită din cazemate de beton armat, care pe direcțiile principale de acces aveau o densitate pînă la 20 de cazemate pe kilometru de front, eșalonate pe o adîncime apreciabilă. Teritoriul României oferea și alte posibilități, luate, de asemenea, în considerare de comandamentul german, pe cursurile râurilor ce barează partea sudică a țării, pe Carpații Meridionali și Occidentali, care formează un sistem complex cu munții Bulgariei și ai Iugoslaviei.

Ca urmare a unei noi serii de mari operații ofensive sovietice, începute în lunile iunie-iulie 1944, au fost nimicite grupări însemnate ale inamicului, au fost eliberate noi zone întinse (regiunea Leningrad, republicile Bielorusă și Ucraineană, Carelia, cea mai mare parte a Lituaniei, teritoriile de la est de Vistula). Comandamentul sovietic începuse pregătirea unei noi operații ofensive de amploare la aripa sudică a frontului sovieto-german. Împreună cu luptele Armatei populare de eliberare iugoslave, cu loviturile date cotropitorului de forțele patriotice elene, albaneze și italiene, cu insurecțiile victorioase din România și Bulgaria, această operație avea să schimbe radical, în a doua jumătate a anului 1944, situația militară și politică în centrul, estul și sud-estul Europei, în bazinul Mediteranei și al Mării Negre.

În România, la mijlocul lunii august 1944, condițiile pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste și alăturarea la coaliția anti-hitleristă se maturizaseră; Partidul Comunist Român, în colaborare cu alte forțe antihitleriste, terminase organizarea insurecției. „Acțiunea se concentra — spune E. Bodnaraș, unul din principalii activiști ai P.C.R. care au participat la pregătirea insurecției — asupra luării în stăpînire cît mai repede, prin forța armelor, a Capitalei — a tuturor instituțiilor concentrate în Capitală — cît și a zonei Prahovei. În al treilea rînd, atenția organizatorilor insurecției armate era ațintită spre teritoriul din sud-vestul țării, ca o eventuală bază de repliere; aveam în vedere Oltenia, Banatul — cu centrul Reșița —, vecine cu Iugoslavia, unde partizanii, sub conducerea Partidului Comunist Iugoslav, în frunte cu mareșalul Tito, dețineau un teritoriu liber de aproape 167 000 km pătrați și pe susținerea cărora ne puteam sprijini”⁷².

Declanșarea insurecției antifasciste, prin arestarea la București, în după-amiaza zilei de 23 august, a guvernului mareșalului Antonescu s-a produs în momentul cînd aparatul de stat al dic-

⁷² Emil Bodnaraș, *Expunere televizată*.

taturii intrase în panică, datorită ofensivei sovietice începute la 20 august 1944 pe frontul de la Iași-Chișinău. După patru zile de puternice și ample acțiuni, forțele sovietice au eliberat o parte însemnată a teritoriului estic al țării, cu orașele Iași, Vaslui, Pașcani; ele au realizat, pînă în după-amiaza zilei de 23 august, două mari breșe, adînci de circa 100 km, una în centrul Moldovei, pînă în fața orașelor Roman și Bîrlad, iar cealaltă, avînd baza pe Nistrul inferior, pînă la linia Comrat-Bolgrad. Cele două pătrunderi convergeau cu majoritatea mijloacelor și forțelor către Leova, pe Prut, pentru a realiza încercuirea și nimicirea majorității trupelor Grupului de armate „Ucraina de sud“. Cu celelalte forțe se continua urmărirea resturilor germane în retragere.

Angajînd astfel în luptă rezervele germane de pe front, comandamentul hitlerist a fost lipsit de posibilitatea de a le folosi împotriva forțelor insurecționale române. Tocmai un astfel de moment favorabil fusese avut în vedere de conducerea Partidului Comunist Român pentru începerea acțiunii îndelung și meticolos pregătite. El crea un raport avantajos forțelor insurecționale față de trupele naziste din interior.

Puternic sprijinită de masele populare, cărora se alăturase, armata română întorsese armele contra trupelor germane. Informîndu-l pe comandantul grupului de armate german, generalul-colonel Hans Friessner, despre situația de la București, la ora 4,05 în ziua de 24 august, generalul de cavalerie Erik Hansen spunea: „Noul guvern român trebuie să fie luat în serios. Nu trebuie să se creeze iluzia că este vorba doar de o mică clică de trădători. El are în spate întregul popor român și, în special, întregul corp de generali“⁷³. Toate încercările de ripostă întreprinse în grabă de comandamentul german au fost spulberate de impetuoasele și dirzele acțiuni ale forțelor insurecționale. La 26 august generalul Friessner raporta la Berlin că „La București nu s-a realizat nici un progres“, că în general erau puse „într-o grea situație serviciul spatelui și unitățile germane aflate mai înapoi și nu se poate încă prevedea care din ele vor izbuti să iasă din România“⁷⁴. Speranța generalilor Stahel și Gerstenberg, care acționau asupra Bucureștiului, de a primi ajutoare de la Ploiești au fost spulberate de forțele insurecționale din această zonă. În jurnalul de ope-

⁷³ A.I.S.I.S.P., fond 13, dosarul nr. 1821, vol. 1, fotocopii de pe jurnalul de operații al Grupului de armate german „Ucraina de sud“ (originalul în „Militär Archiv Freiburg“, R.H. 19 V/36), f. 55.

⁷⁴ Ibidem, vol. 2, f. 72.

rații al Grupului de armate german „Urcaina de sud“ se consemnează la 27 august : „Situția din spațiul București și Ploiești nu este de loc bună. În zorii zilei sosește o comunicare radiotelefonică din partea generalului de aviație Gerstenberg, potrivit căreia un atac general asupra Diviziei 5 artilerie antiaeriană (germane — *n.a.*), care nu mai este capabilă de acțiuni ofensive de amploare, este iminent, producția de țitei este oprită și este nevoie de o intervenție masivă ca divizia să nu fie expusă unei nimiciri rapide. Alte două comunicări sosite la ora 16,40 de la Divizia 5 artilerie anunță pierderea centrului orașului (Ploiești — *n.a.*) și a rafinăriilor și faptul că din sectorul Ploiești nu se pot ceda trupe grupului Stahel de lângă București“⁷⁵.

La 2 septembrie 1944 postul de radio Moscova constata, pe bună dreptate, în comentariul consacrat evenimentelor internaționale, că „încercarea hitleriștilor de a răsturna situația din România a eșuat complet. Noul guvern român a sfărîmat toate încercările hitleriste și este stăpîn pe situație /.../“.

Insurecția națională antifascistă a scos România din alianța cu Germania nazistă și a alăturat-o, cu întregul ei potențial militar de peste o jumătate de milion de oameni, precum și cu totalitatea resurselor ei economice, coaliției antihitleriste. De la 23 la 31 august, forțele insurecționale române au lichidat trupele germane, echivalînd cu cca 6—7 divizii, din Muntenia, Dobrogea, sud-vestul Transilvaniei și Oltenia.

Speranțele O.K.W. de a-și reface apărarea pe arcul carpatic din România și a-l transforma într-o barieră greu de trecut în calea forțelor sovietice spre Balcani, sud-vestul și centrul continentului au fost spulberate, deși s-au făcut eforturi mari în această privință, transferînd din Franța și Germania, în luna septembrie, cca 25 de divizii⁷⁶. Armatele sovietice au putut să străbată în viteză⁷⁷ un spațiu mare curățat de inamic și să ajungă fără dificultăți, pînă la începutul lunii septembrie, la frontiera româno-bulgară, avînd deschisă direcția strategică a Văii Dunării, către centrul Europei, iar prin Dobrogea, spre sud, în Peninsula Balcanică. La mijlocul aceleiași luni, armata sovietică a ajuns în zonele de la frontierele vestice ale României cu Iugoslavia și Unga-

⁷⁵ Ibidem, f. 75.

⁷⁶ Korom Mihály, *A fasizmus bukása Magyarországon*, Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1961, p. 204.

⁷⁷ Vezi „Voenno-istoriceskii jurnal“, nr. 8/1964, p. 27.

ria. Arcul carpatic n-a mai constituit o fortăreață : prin trecătorile rămase libere, asigurate de diviziile române care rezistau cu tenacitate presiunilor adversarului pe pozițiile situate la nord de aceste trecători, forțele sovietice și române de la sud de Carpații Meridionali s-au putut concentra în podișul Transilvaniei, în vederea unor operații noi, spre Cîmpia Tisei. Direcția strategică a Văii Dunării, care conducea spre Belgrad, Budapesta, Bratislava, Viena, era de asemenea deschisă ⁷⁸.

Prin aceasta, insurecția poporului român a adus o importantă contribuție la dezorganizarea și prăbușirea frontului german în sud-estul Europei.

Actul memorabil al poporului român a fost salutat de coaliția antihitleristă, de forțele din rezistența europeană, de opinia publică democratică mondială și s-a bucurat de aprecieri realiste din partea presei și a unor oficialități.

Concordanța în timp a insurecției naționale antifasciste de la Paris și din România sporea semnificația vechilor tradiții multilaterale româno-franceze. Știrea despre evenimentele din România a fost de aceea întâmpinată cu sentimente profunde de simpatie și stimă. „Această știre — scria la 24 august „Le front national“ —, care sosește în plină insurecție a Parisului, va umple de bucurie pe luptătorii noștri“. În aceeași zi, cotidianul american „Christian Science Monitor“ consemna că „rămășițele armatelor 6 și 8 germane au fost prinse în cursă între ruși și români care, în conformitate cu ordinele primite de la București, au atacat pe germani“.

Semnificația evenimentelor din România pentru sud-estul și centrul Europei a fost subliniată îndeajuns în presa mondială. Același ziar american scria tot atunci că „Pierderea României înseamnă dispariția rapidă a tuturor vestigiilor dominației axei în Balcani. Bulgaria îi va urma fără îndoială. Apoi, cu ajutorul mareșalului de partizani iugoslav Iosip Broz (Tito), garnizoanele germane din Grecia și insulele Mării Egee vor fi izolate și lăsate în mâinile grecilor, care au multe să le spună“. La 25 august, gazeta londoneză „Times“ aprecia că hotărîrea României „va avea un efect tonic în Turcia, care /.../ a asistat la dezvoltarea ostilităților românești împotriva exploatării și tiraniei germane cu un interes și o simpatie ce datează din zilele Înțelegerii Balcanice“.

⁷⁸ Vezi *August 1944-Mai 1945*, Editura militară, București, 1969, p. 37-153.

Distanța n-a împiedicat înregistrarea și comentarea evenimentelor din România în presa Americii Latine. Ziarul argentinian „La Prensa“ din 25 august, făcea următoarele aprecieri în legătură cu consecințele evidente ale situației schimbate din România : „Prăbușirea ocupației germane în Balcani. Bariera dificilă a Carpaților a dispărut în mod practic /.../. La sud-vest de România se întinde Iugoslavia împinzită de partizanii care țin continuu în șah garnizoanele germane. Mai departe se află Adriatica, dominată de către adversarii lor. În mod virtual, este creată astfel o barieră continuă în nordul Balcanilor, care va implica pierderea tuturor forțelor germane din Grecia, Marea Egee și Creta“.

Sintetizînd aceste aprecieri, ziarul sovietic „Pravda“ scria la 27 august : „Ieșirea României din Axa fascistă este importantă nu numai pentru poporul român. Presa străină afirmă în mod just că s-a năruit întregul sistem de apărare german în Balcani“. La rîndul său, revista sovietică „Voina i rabocii klass“ din 1 septembrie 1944, comentînd în articolul „Hotărîrea României“ aprecierea ziarului „New York Times“ că ruperea României de Germania constituie unul din evenimentele hotărîtoare ale războiului, scria că „O asemenea apreciere nu va părea exagerată dacă ne vom imagina în toată amploarea consecințele pe care le va avea pentru Germania cîtitura în evenimentele din România.“

Este vorba nu numai de faptul că, pierzînd România, hitlerişti iși pierd pe unul din cei mai utili aliați. Din punct de vedere strategic, apariția Armatei Roșii pe malurile Dunării înseamnă, de fapt, începutul prăbușirii întregului flanc balcanic al lui Hitler. În imediata vecinătate, în Iugoslavia, acționează cu succes Armata populară iugoslavă de eliberare, armata mareșalului Tito. În jurul diviziilor germane rămase în Grecia se strînge tot mai mult cercul de fier. Distrugerea completă a tuturor pozițiilor hitleriste în Balcani — iată adevărata perspectivă a viitorului cel mai apropiat. Or, aceasta înseamnă că pentru Germania este pierdută definitiv, în general, întreaga Europă de sud-est“⁷⁹.

La 15 septembrie 1944, comentînd importanța pentru Balcani a alăturării României la războiul contra Germaniei, „Pravda“ scria în editorialul consacrat încheierii, la 12 septembrie, a convenției de armistițiu : „România /.../ devine acum bază de operațiuni militare pentru lichidarea completă a dominației hitleriste în Balcani, pentru eliberarea completă a popoarelor din Balcani de sub

⁷⁹ N. Scrgheeva, *Hotărîrea României*, în „Voina i rabocii klass“, nr. 17 din 1 septembrie 1944.

jugul german și pentru restabilirea independenței și suveranității lor naționale“.

Consecințele catastrofelor provocate Germaniei de România erau înfățișate de mareșalul Keitel și generalul Guderian, într-un raport depus pe biroul lui Hitler, după cum urmează : „...pe lângă consecințele imediate de ordin militar, au produs în același timp o răsturnare de fronturi extrem de periculoasă, ce va duce la pierderea teritoriului nu numai al României, ci și al Bulgariei, Iugoslaviei și Greciei, punînd în pericol toată armata germană din Balcani“⁸⁰.

Este explicabil interesul viu cu care au urmărit evenimentele din România și desfășurarea lor, în august 1944, opinia publică, forțele patriotice și antifasciste din țările vecine, avînd în vedere influența lor nemijlocită asupra situației politice și militare din aceste țări. Pe drept cuvînt aprecia revista sovietică „Voina i rabocii klass“ că „lovitură românească nu va întîrzia să aibă o rezonanță politică în celelalte țări satelite ale Germaniei. Primele ecouri ale evenimentelor din România au răsunat, firește, în Bulgaria, unde masele populare cer o renunțare hotărîtă la politica de sprijinire a aventurilor hitleriste“⁸¹. În această țară, Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar, analizînd situația internă în contextul evenimentelor militare și politice internaționale de la sfîrșitul lunii august 1944 și noile posibilități create pentru intensificarea luptei de eliberare a poporului bulgar de sub dominația fascismului, a adresat membrilor săi o directivă, în care aprecia că „desfășurarea rapidă a evenimentelor internaționale a dat naștere în sinul întregului popor bulgar unui avînt și entuziasm general în luptă și a întărit atmosfera și mișcarea împotriva fascistilor germani și complicilor lor /.../ Înaintarea vijelioasă a Armatei Roșii — care se află la granița bulgară — în direcția sud, ruperea relațiilor cu Germania hitleristă de către Turcia și evenimentele din România i-au silit pe bagrianovi să recurgă la jumătăți de măsură pentru a găsi vreo ieșire...“⁸².

În același timp, Comitetul regional Plovdiv al Partidului Muncitoresc Bulgar, în chemarea la greva generală adresată oamenilor

⁸⁰ A.I.C., București, fond „Casa regală“, dosarul nr. 12 bis, 1945.

⁸¹ N. Sergheeva, *op. cit.*

⁸² „Directiva C.C. al Partidului Muncitoresc Bulgar către membrii partidului cu privire la esența neutralității trîmbițată de guvernul Bagrianov și cu privire la sarcinile principale actuale“, publicată în *Mișcarea de rezistență a poporului bulgar, 1941-1944* de Petar Gheorghieff și Basil Spîru, Rütten & Leening, Berlin, 1962.

muncii, aprecia că „trecerea României în lagărul aliaților a produs derută și panică în lagărul credincios lui Hitler al Bagrianovilor“⁸³, iar apelul Comitetului muncitorilor din industria tutunului, din același oraș, considera că „datorită trecerii României de partea aliaților, țara noastră (Bulgaria — n.a.) a ajuns să fie complet izolată“⁸⁴. Un alt document, al intelectualilor din „Frontul Patriei“, scria: „Armatele germane din România sînt acum sortite pieirii. Armatele române acționează în spatele germanilor și al aliaților lor, fasciștii unguri. Armatele sovietice și române împreună cu aliații se pot uni în orice moment cu glorioasele armate de partizani ale mareșalului Tito din Iugoslavia. Germania este primejduită și din partea sud-estică. Toate forțele ei din Balcani și din Marea Egee sînt amenințate de încercuire și nimicire“⁸⁵. La rîndul său, Statul major central al Armatei populare de eliberare (NOVA) aprecia că „Noua situație din România va găsi și la noi un puternic ecou /.../ în guvern, peste puțin timp sînt de așteptat schimbări mari. Frontul Patriei este pe cale să cucerească puterea“⁸⁶.

În Iugoslavia, evenimentele din România au determinat Statul major suprem al Armatei de eliberare națională să îndrepte „forțele principale în direcția Serbiei, care în acel moment avea o importanță decisivă, atît din punct de vedere militar, cît și politic“ pentru Balcani. „În urma luptelor crîncene din Bosnia răsăriteană, Muntenegru și Serbia de sud, unitățile armatei de eliberare națională au dezrobit, pe la începutul lui septembrie, sudul și vestul Serbiei“⁸⁷, adîncind și mai mult gravitatea situației Grupului de armate german „E“ din Grecia.

Vorbînd despre influența evenimentelor din România asupra trupelor acestui grup de armate, la 31 august 1944, corespondentul din Istanbul al agenției sovietice *Tass* transmitea că ele au produs o demoralizare a acestor trupe, manifestată prin sporirea dezertorilor. „Cu toate că situația precară în care s-au găsit trupele germane din România a fost cu multă grijă ascunsă soldaților ger-

⁸³ „Chemare către poporul bulgar“, *op. cit.*

⁸⁴ „Chemare către muncitorii și muncitoarele din industria tutunului“, *ibidem.*

⁸⁵ „Apel la lupta pentru salvarea Bulgariei“, semnat „Intelectualii din cadrul Frontului Patriei“ (A.I.S.I.S.P., fond 9, dosar 295).

⁸⁶ „Ordinul Statului major central al Armatei populare de eliberare (NOVA) către statele majore din zonele de operație, privind măsuri în vederea zădărnicii acțiunilor militare împotriva partizanilor“, în *Mișcarea de rezistență a poporului bulgar.*

⁸⁷ *Compendiu de istorie a Ligii Comuniștilor din Iugoslavia*, Ed. Libertatea, Panciova, 1965, p. 375.

mani din Grecia și Albania — spunea corespondentul agenției *Tass* —, știrile asupra înfringerii a numeroase divizii germane în România au circulat pe larg în rîndurile lor“⁸⁸.

În Ungaria, cotitura din România a avut o înfriurire mare. „Evenimentele din România — spunea radio Moscova la 2 septembrie 1944 în cronică evenimentelor internaționale — au alarmat serios pe conducătorii maghiari, care se simt vizați direct în urma acestei întorsături de lucruri. După cum se știe, conducătorii maghiari pun mari speranțe în luarea de contramăsuri germane în România, care s-a alăturat în mod vădit Națiunilor Unite spre a recuceri Ardealul stăpînit de Ungaria“.

Faptele de atunci sînt consemnate și comentate în lucrări ulterioare ale unor istorici unguri. „Vestea zilei de 23 August a zguduit țara, exemplul românilor a devenit preferata delicatessă a propagandei șoptite și influența lui a comis distrugerii considerabile în suflete /.../ întrucît a proiectat fără milă în fața ungarilor /.../ ispita de a urma, eventual, exemplul românesc“. Considerînd „drept sarcina sa principală restabilirea echilibrului forțelor politice interne care s-a înclinat în defavoarea lui și numirea unui guvern reprezentativ“, regentul Horthy a demis guvernul Sztójay, la 24 august, și a constituit, la 28 august, un alt guvern, sub președinția lui Lakatos Géza, căruia i-a dat sarcina să creeze „condiții de activitate în viitor“ pentru ieșirea din alianța cu Germania, în înțelegere cu puterile occidentale și ocolind U.R.S.S.⁸⁹.

Demascînd planurile noului guvern de a ataca România și a pune stăpînire pe întregul arc al Carpaților românești, ca fiind o politică de continuare a războiului alături de Germania, comuniștii unguri afirmau, la 25 august 1944, prin postul lor de radio „Kossuth“, că românii „au reușit să asigure României, dintr-o lovitură, o situație internațională avantajoasă /.../ Consecințele pentru Ungaria ale pasului făcut de români pot fi atenuate numai în cazul în care și noi vom începe lupta împotriva nemților“. Radio „Kossuth“ continua, la 28 august, îndemnînd ca partidele democratice „să lupte în fruntea mișcării maselor populare pentru un guvern de salvagardare a patriei“, așa cum „poporul român și-a luat în mîini propria sa soartă, a răsturnat dictatura fascistă

⁸⁸ Buletinul M.A.E., Direcția Presei, a informațiilor și a relațiilor culturale „Evenimentele din România 23 August 1944-15 aprilie 1945“, p. 58.

⁸⁹ Csátári Dániel, *Forgószélben — Magyar-Román viszony 1940-1945*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, p. 404, 405, 407-408.

a lui Antonescu și a format din toate partidele democratice și anti-germane din România un guvern național”⁹⁰.

Forțele din rezistența cehoslovacă și poloneză și-au exprimat, de asemenea, satisfacția față de noua situație a României. În Cehoslovacia, unde la 29 august începuse insurecția populară slovacă împotriva ocupanților fasciști, la începutul lunii septembrie 1944, gazeta „Moravská novosti”, organ al P.C.C. și al Rezistenței naționale pentru regiunea Moravia-Sileziană, după ce sublinia, în articolul „Sfârșitul dominației germane în Europa. Înainte spre victoria finală!” rolul uriaș al Uniunii Sovietice și al glorioasei sale armate în zdrobirea fascismului, scria: „În această ultimă fază a războiului, un rol de mare importanță l-au jucat popoarele subjugate. Acest lucru este dovedit de evenimentele din Franța, România și, în momentul de față, din Slovacia. /.../ În România, armata română a trecut de partea Armatei Roșii, diviziile germane sînt încercuite și capturate, deoarece, datorită faptului că întreaga țară s-a răsculat împotriva cotropitorilor săi, a devenit imposibilă orice modalitate de retragere”.

Concomitent, în Polonia, „Armia Ludowa”, organul gărzii populare, aprecia, la 1 septembrie 1944, în articolul intitulat „În preziua sfârșitului”: „Desprinderea României și trecerea ei de partea Aliaților, sub influența unei singure lovituri puternice a Armatei sovietice, a schimbat radical situația în Europa de sud-est. Porțile spre Balcani au fost deschise, dar atît de larg încît spărtura nu va mai putea fi astupată de nici o forță. Odată cu România, Germania pierde o bogăție neprețuită — principalele izvoare de combustibil lichid /.../ Ce a însemnat desprinderea României, mărturisește cel mai mult faptul că numai după cîteva zile Bulgaria a trebuit să rupă și ea cu Germania. Retragera armatelor bulgare din Iugoslavia și Grecia creează o situație cu totul nouă pentru armata insurecțională a mareșalului Tito. Iugoslavia poate întreprinde acțiuni ofensive care să amenințe Ungaria și Austria”.

În adevăr, mutarea — într-un timp scurt — a operațiilor armatei sovietice în sud-estul și centrul Europei, alăturarea României la aceste operații, intensificarea acțiunilor Armatei de eliberare a Iugoslaviei, imediata pierdere a Bulgariei, în urma acțiunii armatei sovietice începute la 8 septembrie și a insurecției bulgare începute la 9 septembrie, alăturarea acesteia la lupta contra fascismului au marcat prăbușirea dispozitivului german în Balcani, cu repercusiuni în zona estică a bazinului Mediteranei, cu mările

⁹⁰ *Ibidem*, p. 409-410.

anexe. Comandamentul german a fost constrins să ia măsuri pentru evacuarea forțelor lui din această parte a Mediteranei, motivînd decizia adoptată, după cum se consemnează retrospectiv în Buletinul său informativ din 15 octombrie 1944, prin faptul că una din cauzele principale ce provocaseră retragerea a fost situația din România care crease „o amenințare pentru spatele pozițiilor germane din Balcani. Datorită acestui fapt, noi sîntem nevoiți să evacuăm trupele germane din Grecia de sud. Trupele noastre au început retragerea din insulele Mării Egee și din Peloponez încă de acum cîteva săptămîni”⁹¹. Pentru a completa ideea comandamentului german, ne vom referi la memorialistul englez Arthur Gould Lee, care aprecia că „Schimbarea frontului de către România forțase Germania să-și retragă forțele din Grecia, Albania și din sudul Iugoslaviei și să-și fixeze o nouă poziție în nordul Iugoslaviei. Forțele britanice, care au debarcat în septembrie în Grecia, avuseseră o sarcină simplă, deoarece cea mai mare parte a trupelor germane de ocupație se retrăgea”⁹².

Ambele aprecieri se cer a fi corectate în unele privințe. În primul rînd, retragerea nu s-a făcut fără lupte, cotropitorii fasciști fiind continuu loviți puternic și hărțuiți de partizanii greci și iugoslavi. În al doilea rînd, o bună parte a trupelor germane n-a mai putut să se retragă, deoarece forțele sovietice, iugoslave, române și bulgare controlau comunicațiile din nordul Iugoslaviei și sudul Ungariei; la sfîrșitul războiului, cînd Germania a capitulat fără condiții, în insulele din estul Mediteranei și în Peninsula Balcanică au depus armele 14 divizii germane, totalizînd aproximativ 250 000 de oameni⁹³.

UMĂR LA UMĂR, PENTRU VICTORIA ASUPRA FASCISMULUI

Odată cu insurecția națională antifascistă, România se angajase în războiul antifascist cu toate forțele și resursele de care dispunea. „Armata română a purtat, alături de Armata Roșie, grele-

⁹¹ Institutul de marxism-leninism de pe lingă C.C. al P.C.U.S., Moscova, Arhiva Secției „Istoria Marelui război al Uniunii Sovietice pentru apărarea patriei”, inv. nr. 13537. Documente privitoare la armatele străine. Documente operative ale statului major al Armatei 6 germane (13-21 octombrie 1944), p. 70.

⁹² Arthur Gould Lee, *Crown against Sickle*, Hutchinson et Co Ltd., London, p. 91.

⁹³ General L.M. Chassin, *Histoire militaire de la second guerre mondiale*, Ed. Payot, Paris, 1947, p. 502.

lupte pentru eliberarea definitivă a patriei, a participat la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la înfrîngerea definitivă a Germaniei naziste — înscriind astfel o pagină luminoasă de eroism și glorie în istoria României”⁹⁴.

Eliberarea părții de nord a Transilvaniei, consolidarea independenței naționale și dezvoltarea cuceririlor revoluționare dobîndite de poporul român prin insurecție erau strîns legate de înfrîngerea definitivă a Germaniei naziste, acest centru european al fascismului și reacțiunii. De aceea, participarea României în cadrul coaliției antihitleriste la zdrobirea celui de-al III-lea Reich german era o sarcină principală, a cărei realizare cerea mobilizarea tuturor energiilor țării.

La luptele eroice ale armatei sovietice din primăvara anului 1944, în partea nordică a țării, la cele de amploare, din august 1944, din cadrul operației Iași-Chișinău, care creaseră condiții favorabile răsturnării dictaturii militare-fasciste și eliberării de către forțele insurecționale ale poporului român a restului teritoriului, începînd din sud-estul țării pînă la frontierele sale vestice și la linia de demarcație vremelnică din podișul Transilvaniei, s-au adăugat cele din vestul Banatului și pentru eliberarea părții nord-estice a Transilvaniei. Prin lupta eroică a ostașilor sovietici (cinci armate) și români (două armate), la 25 octombrie 1944 România a fost complet eliberată. Cele mai grele acțiuni s-au desfășurat în zonele orașelor Sfintu Gheorghe, Timișoara, Lipova, Cluj, Oradea Mare, Carei și Satu Mare, pe văile rîurilor Mureș, Arieș și Crișuri.

Poporul român poartă o vie recunoștință popoarelor Uniunii Sovietice și glorioaselor sale armate pentru eroismul și sacrificiile lor uriașe făcute în războiul împotriva fascismului.

Cu prilejul aniversării unui sfert de secol de la insurecția din august 1944 și eliberarea țării de sub dominația fascismului, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a adus un omagiu fierbinte și a exprimat cele mai profunde sentimente de recunoștință ale întregului nostru popor față de revoluționarii, patrioții, ostașii, partizanii și luptătorii din rezistență, „ale căror fapte de vitejie și înaltele exemple de dăruire, devotament și spirit de sacrificiu în slujba patriei vor rămîne înscrise pentru totdeauna în cartea de aur a națiunii noastre”. Cu același prilej, subliniind rolul și locul Uniunii Sovietice în

⁹⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Editura politică, București, 1971, p. 868.

eliberarea țării noastre, secretarul general al partidului a exprimat, de la tribuna Marii Adunări Naționale, „sentimentele de înaltă prețuire și recunoștință ale poporului român față de Uniunea Sovietică, față de glorioasele sale armate, care au adus o contribuție hotărâtoare la eliberarea României de sub dominația hitleristă”⁹⁵.

Trecînd pe teritoriul Ungariei, cele două armate române și alte unități și formațiuni de diferite arme au continuat lupta umăr la umăr cu armatele sovietice ale Frontului 2 ucrainean. Însușind peste 210 000 de oameni, trupele române și-au adus aportul la eliberarea Ungariei cu prețul a aproape 43 000 de oameni pierduți (morți, răniți și dispăruți)⁹⁶; ele au eliberat circa 1 237 de localități, între care 13 orașe importante, și au contribuit la eliberarea Budapestei.

În intervalul 18 decembrie 1944 — 12 mai 1945, forțele române, totalizînd peste 240 000 de oameni, au luptat în Cehoslovacia, în grele condiții de teren și anotimp, contra unui adversar înverșunat. Cu prețul jertfei a circa 66 500 de soldați, subofițeri și ofițeri morți, răniți și dispăruți⁹⁷, trupele române au înaintat prin lupte pînă la aproximativ 80 de km sud-est de Praga, au eliberat 1 722 de localități, dintre care 31 de orașe, și și-au adus contribuția la eliberarea altor localități, printre care și orașele Rožňava, Lučenec, Zvolen, Banská Bystrica, Kremnica, Bánovce, Kroměříž, Bratislava.

Pe parcursul a 260 de zile de război antihitlerist, armata română, susținută de întregul popor, a străbătut prin lupte extreme de înverșunate și grele cu mult peste 1 000 de kilometri, din Podișul Transilvaniei și pînă în Podișul Boemiei, a forțat 12 cursuri mari de apă și a traversat 12 masive muntoase, a eliberat 3 831 de localități, dintre care 53 de orașe, și a provocat adversarului pierderi cifrate la circa 18 000 mii de morți lăsați pe teren și peste 118 000 de prizonieri⁹⁸, ceea ce echivalează cu efectivul aproximativ a 14 divizii.

⁹⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Editura politică, București, 1970, p. 375-376.

⁹⁶ Vezi *România în războiul antihitlerist*, p. 700-701.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 701-702.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 705-707.

Contribuția totală a României în efective luptătoare, inclusiv personalul ocupat cu îndeplinirea unor servicii legate nemijlocit de acțiunile operative, de la 23 august 1944 și pînă la 12 mai 1945, s-a ridicat la aproape 540 000 de oameni, din care pierderile (morți, răniți și dispăruți) s-au cifrat la cca 167 500⁹⁹. În aceste cifre nu sînt cuprinși cei ce au luptat în formațiunile de luptă patriotice sau în cadrul unor formațiuni de partizani pe teritoriul țării sau în U.R.S.S., Iugoslavia, Franța, Cehoslovacia și Polonia.

În ceea ce privește contribuția economică, aceasta este evaluată la cu mult peste un miliard de dolari, valută 1938¹⁰⁰.

În operațiile duse umăr la umăr cu trupele sovietice în războiul antihitlerist, trupele române au fost însuflețite de cauza dreaptă a luptei întregii umanități, care își apăra civilizația milenară și dreptul la progres neîntrerupt, împotriva barbariei fascismului obscurantist, retrograd și inuman; ele au fost însuflețite de vechi sentimente ale poporului român, de prietenie și stimă față de popoarele centrului, estului și sud-estului Europei, cu care s-a găsit împreună în multe momente grele ale istoriei lor străvechi, în bătălii comune duse împotriva unor adversari comuni, în numele libertății naționale, progresului social și păcii. Sacrificiile de sînge date de poporul român în încheștarea cu fascismul au adăugat noi fapte strălucite acestor tradiții, iar lupta revoluționară a maselor populare, în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea partidelor comuniste și muncitorești, le-a dat un conținut nou, superior.

Această moștenire nobilă a poporului român a determinat atitudinea umană, plină de respect și grijă, a comandamentelor și trupelor române față de popoarele ungar, slovac și ceh, față de averea lor materială și spirituală, atitudine consemnată în numeroase documente de comandament, exprimată de populația numeroaselor localități pe unde i-a purtat firul luptelor, redată în lucrări de istorie.

Ajuns cu Corpul 7 armată, pe care îl comanda, la porțile Budapestei, de unde trebuia să continue luptele grele și singeroase pentru eliberarea capitalei Ungariei, generalul Nicolae Șova a dat un ordin prin care cerea trupelor corpului „să se bată cu îndirjire pentru a învinge, dar pretind, în același timp, să se poarte

⁹⁹ *Ibidem*, p. 696-704.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 547-548.

loial, cu demnitate și omenie, pentru a nu micșora cu nimic măreția victoriei“. El le cerea să ia „sub protecție, asigurându-i-se viața, liniștea și avutul“, populația civilă care nu lua parte la rezistență, alături de trupele hitleriste, împotriva forțelor eliberatoare, să cruțe cu grijă „monumentele și obiectele de artă, instituțiile culturale și așezămintele de interes public“¹⁰¹.

Comportându-se așa cum îi cereau legile omeniei, sentimentele și tradițiile populare, ostașul român a fost apreciat de populația ungară — după cum se consemnează într-un act al oficialităților din comuna Abony, sub semnătura prim-notarului Csonka József — ca „prietenul și binevoitorul nostru“. Documentul se încheie cu afirmația că „armata română civilizată, cunoscută de noi, a bine meritat dragostea, stima și recunoștința populației maghiare“¹⁰². Pe baza unor astfel de surse istoricul Csátari Dániel afirmă că „între soldații armatei române care au luptat în Ungaria și populație s-au stabilit relații bune, prietenești. Trupele române au ajutat la reînceperea activității școlilor și instituțiilor culturale...“. Autorul subliniază importanța politică a participării poporului român la eliberarea Ungariei, relevând faptul că „În timp ce luptătorii sovietici și români alungau din Ungaria pe asupritori, pe teritoriile eliberate masele populare din Ungaria porneau la făurirea unei vieți noi“. El concludă cu justete că în cursul acestui mare proces de transformări sociale „Poporul ungar eliberat /.../ a zdrobit bazele sociale ale naționalismului și a creat o bază sigură pentru realizarea colaborării celor două popoare vecine...“¹⁰³.

Aprecieri similare întâlnim și în documente și literatura istorică din Cehoslovacia, referitoare la atitudinea soldaților și ofițerilor români pe parcursul greului drum de iarnă străbătut prin lupte sângeroase în munții, pădurile și localitățile cehoslovace, de care hitleriștii se agățau cu disperarea unei fiare încolțite. Vom ilustra aceasta doar cu câteva citate dintr-o carte de aproape 250 de pagini, care a strâns laolaltă file emoționante de cronică locală și alte documente care vorbesc într-un limbaj simplu și viu despre faptele armatelor române, despre sentimentele de prietenie veche româno-cehoslovacă, despre speranțele popoarelor ceh și slovac în-

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 321.

¹⁰² A.M.A.N.-M.St.M., dosarul nr. 1/28, anexa VIII, f. 91.

¹⁰³ Csátari Dániel, *Roman-magyar kapcsolatok. Történelmi vázlat*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1958, p. 190 și 193-194.

tr-un viitor de pace și înțelegere între popoare ¹⁰⁴. Astfel, la 14 mai 1945, cu prilejul dezvelirii unui monument în cinstea ostașilor români căzuți, Comitetul național din Brno-Kralovo Pole adresa mulțumiri comandantului Corpului 4 armată român, arătând că „Purtarea excepțională a armatei dv. românești, armată frățească, a găsit un răsunset puternic în tot poporul cehoslovac...” ¹⁰⁵. La 21 iunie 1945, primarul orașului Kroměříž, fost partizan, care a luptat în rândurile Diviziei 2 române, vorbind în numele partizanilor cehi, arăta că locuitorii orașului „nu vor uita niciodată că numai datorită ostașului român orașul Kroměříž a rămas aproape intact și nu a suferit decît neînsemnate pagube materiale” ¹⁰⁶. Cu același prilej, prefectul județului, Bajza Antonin, adresându-se generalului comandant al corpului de armată român prezent la solemnitate, declara că orașul Kroměříž își va aminti întotdeauna „Cu căldură și recunoștință de bravii dv. ostași, care, alături de Armata Roșie, au reușit cu succes să elibereze patria noastră de sub insuportabilul jug al fascismului german”. Referindu-se la relațiile de prietenie dintre România și Cehoslovacia din perioada interbelică, el a adăugat că, așa cum „Poporul român nu a uitat legătura apropiată dinaintea acestui război cu noi”, tot la fel „cehoslovacii, la rîndul nostru, nu vom uita niciodată jertfa pe care a adus-o armata română pentru libertatea noastră” ¹⁰⁷.

La lupta nobilă dusă de soldatul român, cot la cot cu soldatul sovietic, în numele libertății și prieteniei, precum și la tradițiile acestei lupte s-a referit și primarul orașului Lučenec, în cuvîntarea rostită la 6 iulie 1945 cu prilejul dezvelirii monumentului ostașilor români căzuți pentru eliberarea orașului. Referindu-se la ajutorul dat — în 1918 — de două regimente de români din armata austro-ungară, aflate la Praga, Comitetului Național Cehoslovac, în lupta lui pentru constituirea Republicii Cehoslovace, vorbitorul a spus că singele vărsat de ostașii români în 1944—1945 a creat prieteniei româno-cehoslovace o bază și mai solidă decît în 1918. În încheierea alocuțiunii sale, primarul Lučenecului a adresat poporului român și comandamentului armatei române mulțumiri „că au știut să crească asemenea ostași, care — alături de frumoasa

¹⁰⁴ Zdenek Konečný, Fratišek Mainuš, *Prietenia cehoslovaco-română. File din cronici de război*, Editura militară, București, 1969.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 220.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 222.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 223.

armată sovietică — ne-au dat exemplul de eroism și s-au jertfit pe altarul libertății noastre, pentru un viitor mai bun al popoarelor iubitoare de pace“¹⁰⁸.

La Conferința de pace de la Paris, pledînd pentru acordarea unei situații mai bune României, șeful delegației Cehoslovaciei a adus în sprijinul susținerilor sale atitudinea pozitivă a României în timpul crizei cehoslovace, „în clipele cele mai grele ale luptei sale împotriva cotropitorilor fasciști“. Arătînd că „Poporul român nu voia să lupte de partea țărilor Axei“, șeful delegației cehoslovace sublinia ajutorul dat de români „la trecerea în U.R.S.S. a numeroși soldați cehi care voiau să lupte împotriva fasciștilor“. El a arătat, de asemenea, că poporul român nu s-a împăcat cu soarta ce i-o hotărîseră dictatura militară-fascistă și Germania nazistă, că el „a întors armele contra cotropitorilor germani“, că trupele române au luptat „împotriva nemților pe teritoriul Cehoslovaciei, ajutînd la eliberarea ei“¹⁰⁹.

Răvenirea armatei române în țară, în vara anului 1945, a oferit opiniei publice internaționale un nou prilej de a face aprecieri cu privire la modul ei de comportare pe frontul antihitlerist, la modul exemplar în care s-a achitat de misiunea ei eliberatoare. Printre astfel de aprecieri se numără și salutul adresat de gazeta „Graiul nou“ — organ al Direcției politice de front a armatei sovietice — la 19 iulie 1945, în care se spunea: „Trupele românești /.../ se întorc în țară încununată cu laurii victoriei, la care și-au dat și ele contribuția prin vitejia, abnegația, spiritul de bravură și capacitatea de luptă pe care le-au dovedit pe cîmpul de bătălie și care de atîtea ori au primit o apreciere înaltă din partea Comandamentului suprem sovietic.

Camarazii noștri români care se întorc acasă fac parte astăzi dintr-o armată care are o nouă conștiință. În focul bătăliilor împotriva imperialismului hitlerist cotropitor, armata română s-a călit ca o forță care servește cauza libertății și drepturilor popoarelor, ca o armată democratică, o armată a păcii, o armată a poporului său“.

Sfîrșitul războiului a însemnat, implicit, sfîrșitul acțiunilor de luptă în centrul și sud-estul Europei. Rezultatele războiului din această zonă erau și rodul luptelor și sacrificiilor popoarelor de

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 226.

¹⁰⁹ „Izvestiia“ din 14 august 1946.

aici, adăugate eforturilor uriașe depuse de popoarele coaliției anti-hitleriste pentru obținerea victoriei de la 9 mai 1945.

Poporul român, asuprit de dictatura militară-fascistă și de ocupanții hitleriști și horthyști, și-a înscris lupta sa de eliberare națională din anii celui de-al doilea război mondial în contextul mării rezistențe antifasciste a popoarelor Europei, cu care s-a îmbinat strâns, influențându-se reciproc. Succesele Uniunii Sovietice, ale luptei de eliberare din țările vecine, ale celorlalte state din coaliția antihitleristă, ale rezistenței popoarelor din diferite țări, au exercitat o influență pozitivă asupra luptei antifasciste românești. În același timp, fiecare lovitură dată de forțele antifasciste din România dictaturii marelui Antonescu și mașinii de război hitleriste a contribuit la slăbirea blocului statelor fasciste, a influențat pozitiv mișcările de eliberare a popoarelor vecine, și nu numai vecine. Răsturnarea situației politice și militare din România, prin insurecția național-populară din august 1944 și participarea la război, în ultima parte a acestuia, împreună cu coaliția anti-hitleristă, pînă la zdrobirea celui de-al III-lea Reich german, a constituit contribuția cea mai importantă a poporului român la eliberarea popoarelor, din sud-estul și centrul Europei, la scurtarea războiului pe continentul nostru.

Prin aceasta, lupta de eliberare de sub dominația fascismului din România a avut, pe lângă caracterul său profund patriotic național, un pronunțat caracter internaționalist, pe care i l-au conferit obiectivele comune, contribuția nemijlocită adusă la cauza comună în spiritul tradițiilor îndelungate ale mișcării revoluționare și democratice din țara noastră.

Poporul român cinstește memoria ostașilor sovietici care au dus greul celui de-al doilea război mondial, al ostașilor români, care, împreună cu cei sovietici, și-au vărsat singele pentru nimicirea fascismului și au pecetluit astfel frăția de arme româno-sovietică, prietenia dintre poporul român și popoarele sovietice. Totodată, poporul român cinstește memoria ostașilor tuturor țărilor coaliției antihitleriste, care și-au adus o contribuție însemnată la nimicirea mașinii de război hitleriste, dă o înaltă apreciere luptelor din rezistență ale popoarelor aflate sub dominația fascismului.

Dînd expresie acestor sentimente, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, spunea în cuvîntarea rostită la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale, consacrată celei de a 25-a aniversări a eliberării patriei: „Un rol

de cea mai mare importanță în înfringerea fascismului a avut ridicarea popoarelor copleșite, mișcarea de rezistență antifascistă a forțelor patriotice care, în frunte cu partidele comuniste, au luptat cu neînfricare împotriva ocupanților, pentru libertate și independență. Amintirea milioaneilor de combatanți și patrioți care și-au vărsat sîngele în lupta împotriva fascismului va rămîne neștersă în memoria poporului nostru“¹¹⁰.

Victoria istorică asupra fascismului, obținută de popoare în timpul celui de-al doilea război mondial, a demonstrat forța impresionantă, de nestăvilit, cu care masele largi se ridică în apărarea unei cauze drepte, cauza ființei lor naționale independente și suverane, a dreptului lor imprescriptibil de a-și alege liber, de sine stătător, formele de organizare politică și socială.

¹¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, p. 376-377.

INDICE DE PERSOANE ȘI DENUMIRI GEOGRAFICE

A

- Abisinia — vezi Etiopia.
Abony — 434.
Abroncsos — 379.
Acheloos, rîu — 223, 244.
Acropole — 211, 220, 234.
Adamici, L. — 310.
Adler, Victor — 29.
Africa — 9, 10, 11, 20, 166, 216, 238,
299, 304, 309, 387, 404, 408.
Aghios Konstantinos, golf — 261.
Agiu, Constantin — 415.
Agnanda — 243.
Aiud — 396.
Alba Iulia — 396.
Albania — 5, 13, 14, 15, 18, 19, 21,
24, 25, 107—144, 215, 217, 218,
223, 256, 271, 277, 278, 286, 299,
302, 320, 321, 323, 356, 388, 396,
404, 408, 419, 420, 428, 430.
Alekovo — 353.
Alexander, Harold Rupert — 325.
Alexandria — 250.
Alexandrovo — 353.
Alexandru I Karagheoghievic —
269, 270.
Alpi, munți — 132.
Amalias — 263.
Ambrozie — 299.
America — vezi Statele Unite ale
Americii.
America de Sud — 52, 328.
America Latină — 52, 425.
Amfilochia — 262.
Amsterdam — 15.
Andens, peninsulă — 166.
Anders, Wladislaw — 171, 176.
Anghelopulos, A. — 249, 251.
Anglia — vezi Marea Britanie.
Angyalföld, cartier în Budapesta —
377.
Ankara — 132, 286.
Antonescu, Ion — 116, 309, 402, 403,
409, 416, 417, 419, 420, 421, 429,
437.
Aosta — 260.
Apatin — 376.
Apostolou, Elektra — 257.
Appenschlak, Paulina — 399.
Arad — 360, 401.
Arakhthos, rîu — 245.
Ardeal — 394, 428.
Argeș, județ — 405.
Arghisocastra, regiune — 124.
Argolida, regiune — 230.
Arieș, rîu — 431.
Asenovgrad — 331, 334, 336, 337,
340, 346, 348, 353.
Asia — 9, 10, 408.
Asia Mică — 211, 267.
Askoutis, N. — 248, 251.
Atena — 117, 215, 219, 220, 221, 223,
224, 228, 229, 231, 232, 234, 236,
241, 248, 256, 257, 259, 264, 270,
320, 321, 412.
Atica — 260.
Auschwitz — vezi Oświęcim.
Austria — 5, 9, 13, 14, 25, 27-56,
58, 65, 147, 324, 325, 357, 391,
397, 429.

B

- Bacău — 396, 401.
Baccart, regiune — 166.

- Bach-Zelewski, Erich von dem* — 202, 203, 204, 205.
- Bacica, regiune* — 278, 284, 296, 323, 361.
- Bacilek, Karol* — 88.
- Badić* — 412.
- Badoglio, Pietro* — 131, 132, 315.
- Bagrianov, Ivan* — 347, 348, 349, 351.
- Baia Mare* — 360, 395, 401.
- Baia Sprie* — 395.
- Bailey, W. S.* — 310.
- Baja* — 381.
- Bajcsy-Zsiltszky, Endre* — 376.
- Bajza, Antonin* — 435.
- Bakirdjis, E.* — 248, 254.
- Bakopoulos, C.* — 218.
- Balcani — vezi Peninsula Balcanică.*
- Balcovici, Z.* — 310.
- Banat, regiune* — 275, 278, 296, 303, 304, 394, 418, 421, 431.
- Banija, regiune* — 285, 301, 303, 312, 315.
- Banja Luja* — 295, 412.
- Bánovce* — 432.
- Banovina Hrvatska, regiune* — 272, 316.
- Banská Bystrica* — 94, 95, 96, 432.
- Baranja, regiune* — 278.
- Bardia* — 166.
- Bari* — 252, 315.
- Bárdossy László* — 361, 366.
- Barthou, Jean Louis* — 146.
- Bartolomeo, de* — 129.
- Basarabia* — 400.
- Batowsky, Henryk* — 60, 152, 399.
- Bauer, Otto* — 27, 32, 34.
- Băcia* — 389.
- Beck, Józef* — 145, 151, 154.
- Becker, Hans* — 45, 50.
- Bedzin* — 184.
- Begniz, Sotiris* — 261.
- Beirut* — 251.
- Bekradze, D.* — 369.
- Bela Crkva* — 282, 284.
- Belgia* — 10, 51, 57, 58, 209, 215, 320, 400, 407.
- Belgrad* — 117, 214, 268, 270, 271, 273, 275, 278, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 293, 303, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 370, 391, 424.
- Belogradcik* — 353.
- Beneš, Eduard* — 61, 67, 68, 70, 71, 75, 82, 83, 84, 86, 87, 97, 271.
- Beoția, regiune* — 260.
- Berane* — 289.
- Berat* — 117, 124, 129, 133, 136, 140, 142.
- Berat, regiune* — 124, 136, 137, 138, 140.
- Berchtesgaden* — 37.
- Berlin* — 11, 51, 62, 63, 72, 77, 79, 110, 147, 208, 217, 272, 391, 399, 422.
- Berling, Zygmunt* — 191.
- Beroun* — 102.
- Beschizi, munți* — 76.
- Beschizii silezieni, munți* — 210.
- Besel* — 134.
- Bethlen, István* — 367.
- Biala Podlaska* — 183.
- Bialostok* — 184.
- Biederman, Karl* — 51.
- Bielorusia* — 148, 173, 200, 409, 421.
- Bierut, Boleslaw-, Tomasz* — 190, 192.
- Bieszczady, regiune* — 210.
- Bihaci* — 297, 298.
- Bilisht* — 133.
- Bishti i Pallës* — 112.
- Bismarck, Otto* — 28.
- Bistrița* — 396.
- Bitolia* — 285, 325.
- Birlad* — 422.
- Bjerkvik* — 166.
- Bled* — 272.
- Bodnaraș, Emil* — 415, 421.
- Boemia* — 432.
- Bojilov, Dobri* — 343, 347, 349.
- Boka Kotor* — 307, 312.
- Bolgrad* — 422.
- Borilă, Petre* — 418.
- Boris III de Saxa-Coburg* — 329, 343.
- Borova* — 130.
- Borów* — 186.
- Borshi* — 141.
- Borsod, regiune* — 378.
- Bosanska Krajina, regiune* — 285, 295.
- Bosna, riu* — 325.
- Bosnia* — 267, 270, 276, 277, 283, 284, 285, 287, 289, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

- 303, 307, 308, 312, 315, 323, 324, 427.
- Botevgrad** — 333.
- Bouček, Miroslaw** — 84.
- Braşov** — 360, 401.
- Bratislava** — 43, 59, 62, 63, 78, 90, 424, 432.
- Brătianu, C.I.C. (Dinu)** — 414, 415, 420.
- Breansk, pădure** — 368, 369.
- Brenna, regiune** — 209.
- Brezno nad Hronom** — 93.
- Brno** — 34, 59, 69, 103.
- Brno-Kralovo Pole** — 435.
- Bucovina de Nord** — 400.
- Bucureşti** — 15, 90, 112, 152, 154, 155, 156, 360, 372, 389, 391, 395, 396, 401, 402, 404, 406, 410, 419, 421, 422, 423, 424.
- Buda, parte a Budapestei** — 376, 383.
- Budapesta** — 51, 318, 360, 373, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 391, 420, 424, 432, 433.
- Budisavlievici, S.** — 326.
- Bug, riu** — 200, 204.
- Bükk, munţi** — 384.
- Bulgaria** — 5, 15, 19, 21, 24, 25, 48, 132, 256, 270, 273, 278, 319, 320, 321, 329—357, 373, 404, 408, 420, 421, 424, 426, 427, 429.
- Burgas** — 331, 333, 348, 349, 353.
- Burian, Karl von** — 45.
- Burrel** — 133.
- Bushati, Maliq** — 128.
- Buzuluk** — 86.
- C**
- Cairo** — 228, 232, 238, 240, 241, 244, 245, 251, 253, 254, 255, 307, 313, 414.
- Calabria, regiune** — 419.
- Caloshi, Selim** — 124.
- Camrat** — 422.
- Canalul de Suez** — 408.
- Caraş, judeţ** — 406, 409.
- Carei** — 431.
- Carelia** — 421.
- Carintia, regiune** — 45, 46, 49, 55.
- Carol II de Hohenzollern** — 390, 396, 397, 400.
- Carpaţi, munţi** — 80, 93, 369, 398, 405, 421, 424, 425, 428.
- Caserta** — 255.
- Catloş, Ferdinand** — 94.
- Caucaz, regiune** — 391, 408.
- Cavallero, Ugo** — 299.
- Călinescu, Armand** — 152, 155, 396, 397, 400.
- Ceaceak** — 292, 303.
- Ceainici** — 294.
- Ceauşescu, Nicolae** — 22, 24, 415, 431, 437.
- Čedca** — 94.
- Cegléd** — 381.
- Cehia** — 62, 63, 66, 69, 75, 78, 82, 84, 97, 102, 105.
- Cehoslovacia** — 5, 9, 13, 14, 15, 18, 19, 25, 30, 33, 51, 57, 107, 110, 146, 196, 208, 209, 271, 272, 359, 369, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 429, 431, 432, 433, 434, 435, 436.
- Cermenikë** — 123, 135, 136, 138.
- Cervi, Alcide** — 22.
- Cetinje** — 284.
- Chamberlain, Arthur Neville** — 60.
- Chania** — 236.
- Chelm** — 200.
- China** — 8.
- Chişinău** — 350, 422, 431.
- Churchill, Winston Leonard Spencer** — 103, 205, 241, 242, 250, 264, 298, 310, 313, 314, 316, 326.
- Chivu, Stoica** — 415.
- Chrusciel, Antoni-„Monter“** — 202, 204.
- Chvalkovský, František** — 63, 64.
- Ciano, di Cortellazo Galeazzo** — 109, 110, 119, 215, 217, 271, 272, 299.
- Ciolakovici, Rodoliub** — 308.
- Cirpan** — 348.
- Cimpia Turzii** — 417.
- Cimpulung** — 405.
- Claras, Babis** — 244.
- Cluj** — 360, 391, 395, 396, 401, 431.
- Coliu, Dumitru** — 418.
- Constantin I** — 211.
- Constantinescu, Mitiţă** — 396, 397.
- Constanţa** — 152, 153, 360, 401, 405.
- Cracovia** — 157, 158, 174, 177, 370.
- Cracovia, regiune** — 156, 158, 175, 197.

Craiova — 322.
Creta, insulă — 219, 220, 231, 250,
256, 259, 260, 404, 425.
Crimeia — 327, 409.
Crișuri, riuri — 431.
Croația — 256, 267, 268, 269, 271,
272, 276, 278, 283, 284, 285, 287,
290, 292, 295, 296, 298, 303, 307,
313, 320, 325.
Csatári, Dániel — 434.
Csepel, cartier în Budapesta — 367,
377, 380.
Cserkeszolo — 384.
Csongrád — 380.
Csongrád, județ — 368.
Csonka, Jozsef — 434.
Cuzzoni, A. — 111.
Czarnohór — 210.
Czerniaków, cartier în Varșovia —
204, 205.
Czestochowa — 184.
Czuma, Walerian — 151.

D

Dabrowski, bazin carbonifer — 156.
Dachau — 41.
Daiti — 131.
Daladier, Eduard — 60.
Dalmatia — 132, 272, 276, 278, 285,
290, 296, 299, 301, 303, 324, 406,
412.
Danemarca — 18, 215, 407.
Danzig — vezi Gdańsk.
David, Constantin — 402.
Davies — 136.
Debrețin — 368, 381.
Dej — 396.
Delmazzo, Renzzo — 128, 133.
Delvina — 133, 141.
Delvina, regiune — 138.
Dereli, regiune — 231.
Dëshnica — 124, 138.
Despotopoulos, K. — 240, 241.
Devolli — 121, 123.
Dibra — 121, 122, 135, 141.
Dimitrov, Gheorghe — 338, 353.
Dimotika — 263.
Dine, Fiqri — 141.
Diósgyőr — 367, 378, 380.
Distomos — 240.
Djamo, Nicolae — 112.
Dobriš — 102.
Dobrogea — 423.
Dobrzanski, Henryk-, „Hubal” — 161.

Doja, Gheorghe — 394.
Dollfus, Engelbert — 30, 31, 32, 33,
34, 35, 47.
Don, fluviu — 409.
Donawitz — 45, 53.
Dorog, bazin minier — 380.
Doukas, S. — 244.
Doxatto — 226, 227.
Dragan, Goga — 406.
Dragoumis — 251.
Drama — 226, 227.
Drapcevic, Peko — 325.
Drapšin, Petar — 324, 325.
Drashovica — 133.
Drava, riu — 324, 325, 369.
Drava, ținut — 269.
Dresda — 103.
Drina, ținut — 269, 302.
Drvar — 285, 289, 312, 314, 315.
Ducat — 124.
Duchcov — 104.
Dukla — 95.
Dumitru, Adrian — 405.
Dunántúl — 383.
Dunărea, fluviu — 59, 319, 321, 357,
361, 381, 383, 421, 423, 424, 425.
Dunărea, ținut — 269.
Dunkerque — 86.
Durazzo — vezi Durrës.
Durmitor, munte — 302.
Durrës — 107, 109, 111, 112, 117,
120, 122, 133.
Dușan, Ștefan — 267.

E

Egipt — 221, 244, 250, 312.
Eisenerz, departament — 49.
Eisenhower, Dwight David — 103.
El-Alamein — 234, 408.
Elbasan — 117, 121, 126, 131, 136,
140, 413.
Elbasan, regiune — 141.
Elias, Cornel — 402.
Eliáš Alois — 70, 71, 77.
El Sat — 312.
Elveția — 30, 166, 390.
Epir — 116, 132, 216, 220, 221, 223,
231, 243, 258.
Estonia — 146.
Etiopia — 9, 33, 114, 271, 387.
Europa — 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
18, 20, 23, 24, 25, 30, 40, 41, 48,

52, 54, 55, 58, 65, 78, 109, 110,
150, 159, 163, 167, 181, 209, 211,
218, 227, 237, 238, 242, 255, 264,
266, 267, 273, 274, 275, 279, 286,
299, 303, 307, 313, 314, 317, 318,
319, 320, 321, 372, 373, 387, 389,
391, 392, 393, 394, 403, 404, 406,
408, 412, 413, 418, 419, 421, 423,
424, 425, 429, 433, 436, 437.
Evrithania, regiune — 247, 249.
Exindaris, G. — 241.
Extremul Orient — 299.

F

Fabricius, Wilhelm — 152, 153.
Fägäraş — 396.
Feher, Lajos — 377.
Fehn — 135.
Felvidék, regiune — 379.
Fier — 129.
Fierlinger, Zdeněk — 85, 93.
Filov, Bogdan — 331, 333, 334, 335.
Finder, Pawel — 173, 179, 190.
Finlanda — 373.
Fiodorov, A. — 410.
Florisdorf — 39.
Focea — 291, 294, 302.
Földes, László — 378.
Franco, Bahamonde Francisko — 9.
Frank, B. — 54.
Frank, Hans — 157, 158, 199.
Frank, Karl Herman — 70, 102, 103.
Franţa — 9, 10, 11, 16, 19, 20, 22,
23, 34, 51, 52, 57, 58, 59, 64, 67,
68, 74, 86, 128, 145, 162, 163, 165,
166, 167, 169, 208, 209, 213, 215,
216, 269, 270, 281, 292, 320, 369,
389, 390, 392, 394, 397, 400, 418,
419, 423, 429, 433.
Frashëri, Mehdi — 110, 127, 134.
Frederic II cel Mare — 309.
Friessner, Hans — 420, 422.
Fruška Gora, munte — 296.
Fucik, Iulius — 22, 77.
Fürst, Sándor — 359.

G

Gabrovo — 336, 346.
Gafencu, Grigore — 152, 153, 396.

Gaib — 134.
Garganów — 210.
Gaulle, Charles de — 16, 18.
Gavrilidis, K. — 248.
Gdańsk — 150.
Gebler, L. — 54.
Gelnica, district — 80.
Geloso — 259.
George II — 212, 223, 241.
Georgescu, Iustin — 402.
Germania — 8, 9, 10, 11, 13, 14, 19,
20, 21, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34,
37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
48, 51, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 63,
65, 72, 73, 75, 78, 79, 82, 83, 102,
106, 110, 114, 115, 120, 132, 133,
141, 144, 145, 146, 147, 150, 151,
152, 153, 158, 160, 63, 171, 172,
173, 174, 176, 191, 194, 205, 208,
213, 214, 215, 218, 237, 255, 269,
270, 271, 272, 273, 274, 275, 276,
278, 311, 317, 318, 320, 321, 323,
329, 330, 331, 332, 333, 334, 335,
337, 338, 344, 347, 348, 351, 355,
356, 358, 359, 360, 361, 363, 364,
365, 367, 369, 370, 372, 374, 375,
380, 283, 385, 386, 387, 389, 390,
391, 392, 393, 394, 395, 396, 397,
400, 401, 402, 403, 404, 407, 408,
410, 413, 414, 415, 417, 418, 419,
420, 423, 425, 426, 427, 428, 429,
430, 431, 436.
Gerstenberg, Alfred — 422, 423.
Gheorghe, Petre — 402.
Gheorghiev, Kimon — 354.
Gheorghiu-Dej, Gheorghe — 415.
Gigurtu, Ion — 400.
Gjakova — 137.
Gjirokastra — 111, 128, 129, 133,
138.
Gjormi — 125.
Glezos, Manolis — 15, 220.
Glina — 287.
Glinno, regiune — 369.
Gliwice — 147.
Gnesno, regiune — 368.
Golful Persic — 404.
Golian — 92, 94, 5.
Gomulka, Wladyslaw-„Wieslaw“ —
190.
Gonatas — 212.
Gora — 121, 122, 123.
Gorenjska — 285, 303.

Görgy, Pálffy — 375.
Göring, Herman Wilhelm — 39, 40, 145, 271.
Gorna Giurmaia — 341.
Gorna Oreahovița — 341.
Gorni Milanovaț — 292.
Gorski Kotar — 285.
Gottwald, Klement — 66, 73, 98.
Graz — 49.
Grecia — 5, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 51, 64, 115, 116, 117, 128, 131, 132, 142, 209, 211, 265, 270, 292, 299, 319, 320, 321, 338, 351, 355, 356, 397, 404, 408 418, 419, 420 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430.
Grigorcea, Gheorghe — 154.
Grol — 327.
Grossman, O. — 54.
Grozđ, munte — 267.
Gruber, Karl — 53.
Guderian, Heinz — 166, 256, 426.
Gunvald — 22.
Győr — 380, 383, 384.

H

Haas, Otto — 44, 45.
Hácha, Emil — 61, 62, 63, 64.
Hadjibeis, S. — 248, 254.
Hafer, Iozef — 45.
Haga — 166.
Halder, Franz — 78.
Halifax, Eduard Frederick Lindley Wood Earl — 272.
Hanson, Denis — 233.
Hansen, Erik — 422.
Hanslik — 51.
Harkov — 86.
Harnack, Falk von — 263.
Hartman, Otto — 44.
Haskovo — 341.
Hatvan — 381.
Hegyalja, munți — 384.
Heindler, Gottfried — 53.
Helu, peninsulă — 149.
Henlein, Konrad — 58.
Hertegovina — 267, 276, 277, 283, 284, 285, 287, 289, 292, 294, 297, 298, 300, 302, 307, 324.
Heyndrich, Reinhardt — 76, 77, 78.
Hillegeist, Friedrich — 38.

Himmler, Heinrich — 315.
Hitler, Adolf — 7, 8, 12, 33, 34, 37, 38, 39, 50, 51, 60, 63, 65, 72, 77, 78, 109, 115, 116, 117, 145, 147, 156, 157, 206, 217, 219, 236, 258, 269, 273, 274, 275, 278, 279, 286, 299, 304, 309, 311, 312, 314, 315, 332, 338, 340, 359, 364, 365, 367, 368, 371, 373, 381, 398, 402, 405, 418, 419, 425, 426, 427.
Hlinka, Andrei — 58, 80, 87, 94.
Hodja, Enver — 118, 119, 129, 130, 136, 142, 143.
Holl, Haral — 50.
Horná Nitra — 80.
Horthy, Miklós — 358, 359, 361, 362, 372, 373, 374, 428.
Houliaras, Gheorghios (Perikles) — 230.
Humenné, district — 80.
Hunedoara, județ — 389.
Hus, Jan — 51.
Huth, Alfred — 51.

I

Ialta — 207, 326, 327.
Iancovici, R. — 278.
Ianina — 129, 243, 259.
Iași — 350, 360, 391, 396, 422, 431.
Igman, munte — 294.
Ilfov, județ — 412.
Ilovo, riu — 325.
Imperiul Britanic — 267.
Imperiul Habsburgic — 28, 267.
Imperiul Otoman — 267.
Infante — 263.
Innsbruck — 39, 50, 53.
Instvántelek — 375.
Insulele Ionice — 223.
Ioachim din Kozani — 248.
Iorga, Nicolae — 391.
Iovanovici, Dragoliub — 282.
Iraki — 263.
Iran — 176, 408.
Istanbul — 427.
Istria, regiune — 296, 305, 307, 312.
Italia — 7, 9, 11, 15, 18, 19, 20, 21, 23, 30, 31, 33, 43, 48, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 125, 131, 132, 134, 144, 215, 216, 218, 223, 228, 239, 240, 255, 259,

260, 263, 269, 270, 272, 274, 276,
277, 278, 284, 302, 304, 305, 310,
311, 312, 314, 315, 317, 324, 325,
331, 360, 367, 388, 396, 401, 404,
408, 419.
Iugoslavia — 5, 13, 15, 20, 21, 22,
24, 25, 43, 48, 51, 52, 57, 64, 109,
115, 116, 117, 128, 132, 159, 209,
218, 256, 266—328, 335, 338, 351,
356, 361, 385, 392, 394, 404, 405,
406, 408, 412, 418, 419, 420, 421,
423, 425, 426, 427, 429, 430, 433.
Ivangard — 289.

J

Jacomoni, Francesco — 109, 110,
114, 125, 128.
Jägerhohe — 316.
Jaițe — 306, 310, 311, 312, 328.
Jakubowski-Skorobohaty, T. — 165.
Jankowski, Jan Stanislaw — 180,
201.
Jánošik, Juro — 80.
Janów, pădure — 198.
Jansa, Alfred — 38.
Japonia — 8, 9, 10, 11.
Jaremcze Delatyn — 210.
Jászberény — 383.
Jevdevici — 299.
Jiblea — 405.
Jivcovici, P. — 269.
Jovanović-Spanac, Ž. — 284.
Judenburg — 49.

K

Kalafatovici, D. — 278.
Kalamár, József — 380.
Kalavriha — 240.
Kalitheia — 257.
Kállay, Miklos — 366, 367.
Kalocsa — 380.
Kämpf, Walter — 46.
Kandanos — 240.
Kanellopoulos, P. — 241, 251.
Kapo, Hysni — 133.
Karalivanos — 232, 261.
Karaszewicz-Tokarzewski, Michal
— 162, 165.

Karcag — 378.
Kardinali, Tarcilio — 133.
Karditsa — 231.
Karintia — 303.
Karlobaga — 324.
Karlovaț — 325.
Karpenissi — 231.
Kartalis, C. — 240, 241, 244, 251.
Käsew, Ferdinand — 51.
Kassa — vezi Košice.
Kassassin — 250.
Kastelic, Iacob — 44.
Katyn — 176.
Kecskemét — 381.
Keitel, Wilhelm — 37, 255, 299, 426.
Kelenfüld — 375.
Keller, G. — 54.
Khoristi — 226.
Kielce, regiune — 161, 175, 197, 198.
Kiev — 90.
Kiev, regiune — 86.
Kilkis — 221.
Kioseivanov, Gheorghii — 331.
Kispest, cartier în Budapesta —
377, 378.
Kiss, Ferenc — 369.
Kiss, János — 376.
Kiss, Károly — 378.
Kiustendil — 346, 353.
Kladno — 72.
Kladno, bazin carbonifer — 76.
Klagenfurt — 357.
Klaras, Athanassis — 230, 231, 232,
233.
Kleeberg, Franciszek — 149.
Kleitšos — 247.
Kliajci-Ficea, Filip — 293.
Klimeš, Miroslaw — 84.
Klosternenburg — 44.
Kübanya, cartier în Budapesta —
377, 378.
Kock — 149.
Kodré — 50.
Kokkalis, Petros — 249, 263.
Kolarov, Vasil — 338.
Kolonja — 121, 129, 138.
Komarom — 368.
Komorowski, Tadeusz-„Bór“ — 185,
202, 203, 204, 205.
Koncéar, Rade — 286.
Kondylis, Gheorghios — 212.
Konispoli, regiune — 140.

Korcea — 117, 118, 121, 126, 129,
 136, 138, 140, 141.
 Korcea, regiune — 124, 128, 129,
 136, 138.
 Kordun, regiune — 285, 301, 303,
 312.
Koridzis, Alexandros — 217.
 Korikhades — 249.
Kornhauser, A. — 402.
Kosanovici — 327.
 Kosmaj — 303.
Kosmodemianskaia, Zoia — 22.
 Kosovo — 278, 284.
 Kosovo-Metohia — 296.
 Kosovo-Mitrovița — 321.
 Kosovo Pole — 267.
 Kostelec — 102.
Kostov, D. — 347.
 Košice — 97, 98, 101, 341.
Kovacevici, Sava — 303.
Kovpak, S. — 410.
 Kozara, munte — 294, 295.
 Kozloveț — 353.
 Kraguievaț — 287.
 Krajina — 285, 295, 321.
Kral, A. — 54.
Král, Janko — 80.
 Kralievo — 287.
 Krasniqe, zonă — 137.
 Krăsto Pole — 331.
Kraș, Iosip — 277, 286.
 Kremnica — 432.
 Kremnica, district — 80.
 Kroměříž — 432, 435.
Kruja, Merlika Mustafa — 119, 120,
 125.
 Krujë — 133, 136.
 Krupanaj — 284, 288.
 Krupes — 315.
Krupp, Alfred — 270.
 Krușevo — 285.
 Kuçi — 123.
Kuežević, Stefan — 405.
 Kumanovo — 285.
 Kuornovo — 237.
 Kupa — 296.
 Kupari — 129.
Kupi, Abaz — 134.
 Kursk — 11, 43, 366, 408, 417.
 Kurveleshi — 121, 122, 123, 124,
 125, 136, 137, 138.
Kutshera, Franz — 199.
Kvaternik, Slavko — 276.

L

Labinot — 117, 129, 130, 131.
Laçi, Vasile — 118.
Lakatos, Géza — 372, 373, 428.
 Lamia — 230.
Lampe, Alfred — 191.
Lange, Oskar — 196.
Lannurien, Georges — 88.
 Larissa — 236.
Lederer, Karl — 44.
Lee, Arthur Gould — 430.
 Legarde — 166.
Leichter. Käthe — 32.
 Leningrad — 10, 11, 21, 259, 421.
 Lenino — 191.
 Leoben — 45, 49, 53.
Leonida — 219.
 Leova — 422.
 Leskovik — 129.
 Letonia — 146.
 Ležáky — 78.
 Lezhe — 111, 143.
 Liban — 251, 253.
 Libia — 404.
 Libohova — 128, 138.
 Lidhoriki — 260.
 Lidice — 21, 77.
 Lika — 285, 299, 300, 301, 303, 325.
 Lim, riu — 293.
 Linz — 32, 45.
Liotici — 270.
 Lipova — 431.
 Lipsk, pădure — 198.
Lipski, Józef — 147.
 Lituania — 421.
Litvinov, M. M. — 388.
 Liubliana — 276, 280, 285, 296, 325.
 Llogara — 133.
 Lódz — 156.
 Lódz, regiune — 156.
Löhr, Alexander von — 140, 256,
 257, 259, 299, 301, 319, 320, 321,
 326.
 Lomnica — 102.
Londos — 251.
 Londra — 67, 68, 71, 74, 75, 77, 80,
 82, 83, 87, 91, 199, 201, 206, 242,
 255, 272, 311, 314, 323, 392, 397,
 399.
 Lotru — 405.
 Loveci — 336.
 Lublin — 160, 174, 183.

Lublin, regiune — 156, 175, 178,
183, 197, 198, 210.
Luca, Vasile — 418.
Lučenec — 432, 435.
Ludin — 78.
Lunxheria — 137, 138.
Lura — 136.
Lushanja — 108.
Luxembourg — 10, 19.
Lvov — 199.

M

Macedonia — 216, 218, 220, 222,
226, 231, 246, 260, 263, 267, 268,
278, 283, 285, 292, 296, 298, 302,
304, 307, 312, 315, 322, 323, 324.
Maček, Vladimír Vlatko — 269, 271,
272, 273, 276, 290, 296.
Mácha, Kynek Karel — 68.
Maciva — 292.
Mackensen, Hans Georg von — 215.
Maclean, Fitzroy — 328.
Madrid — 414.
Majdanek — 160.
Maklin — 310.
Makó — 381.
Maliaic, golf — 261.
Malinowski, R. I. — 381.
Mallakastra — 123, 125, 128, 129,
130.
Mallakastra, regiune — 130, 136,
138, 140.
Malta, insulă — 317.
Mamaia — 405.
Mandakas, E. — 248.
Mandici, Ante — 326.
Maniu, Iuliu — 414, 415, 420.
Marathon — 211.
Marea Adriatică — 109, 117, 278,
311, 312, 324, 425.
Marea Britanie — 10, 11, 16, 33,
43, 57, 58, 59, 61, 64, 86, 120,
127, 145, 166, 167, 171, 196, 199,
207, 208, 213, 216, 217, 218, 242,
251, 265, 272, 298, 310, 313, 332,
338, 343, 349, 356, 392, 397, 414,
419.
Marea Egee — 247, 255, 256, 332,
424, 425, 430.
Marea Ionică — 262.
Marea Mediterană — 211, 215, 216,
219, 232, 238, 256, 320, 325, 387,

391, 403, 404, 407, 408, 419, 420,
421, 429, 430.
Marea Neagră — 391, 404, 421.
Maribor — 276.
Marinescu, Ada — 402.
Marița — 267, 332.
Martaneshi — 123, 135, 136.
Martin — 93.
Martin, trecătoare — 93.
Marusici, D. — 317.
Matejka, Viktor — 52.
Mati — 121, 122, 136.
Mátra, munte — 384.
Mátyásföld — 368.
Maurer, Ion Gheorghe — 415.
Mauthausen — 46.
Mobi-Shodra — 124.
Megdumurije, regiune — 278.
Mehedinti, județ — 406.
Melnic — 353.
Memelisht — 117.
Merten — 232.
Masaplik — 123, 125, 137, 138.
Masaplik, regiune — 136.
Metaxas, Ioannis — 214, 217, 241.
Metsovo — 243.
Mexic — 41, 52.
Mihai I de Hohenzollern — 419.
Mihailovici, Draja — 283, 289, 290,
298, 309, 310, 313, 314, 328.
Miklas, Wilhelm — 40.
Miklós, Bela — 380.
Mikolajczyk, Stanislaw — 185, 201,
206, 207.
Milano — 389.
Milinklada — 303.
Milonas, A. — 254
Minsk Mazowiecki — 177.
Miskolc — 378, 380, 384.
Missolonghi — 211.
Mitev, Iono — 356.
Mitrovica, Regep — 134.
Model, Walter — 198.
Modlin — 149.
Mohaci — 267.
Mohănescu, N. — 402.
Moisiu, Spiro — 130.
Mokotów, cartier în Varșovia —
204, 205.
Mokra — 121.
Moldova — 422.
Molotov, V. M. — 400.
Morača, Pero — 290.
Morača, riu — 267.

Morava, riu — 284, 323.
Moravia, ținut — 63, 75, 84, 97, 101.
Moravia Sileziană, regiune — 429.
Moscova — 10, 11, 43, 53, 64, 66,
67, 73, 82, 83, 84, 85, 87, 91, 93,
97, 99, 191, 196, 201, 259, 301,
310, 322, 327, 356, 374, 397, 398,
411, 417.
Most — 104.
Mostar — 285.
Mościcki, Ignacy — 162.
Moulin, Jean — 22.
München — 14, 61, 62, 146, 392.
Munichreiter, Karl — 32.
Muntenegru — 267, 268, 276, 277,
278, 279, 280, 282, 283, 284, 287,
290, 293, 294, 298, 300, 301, 302,
305, 307, 315, 323, 324, 427.
Muntenia — 423.
Muraviev, Konstantin — 351, 352.
Mureș, riu — 360, 431.
Mussolini, Benito — 12, 60, 109, 110,
114, 115, 116, 120, 131, 132, 215,
217, 223, 240, 271, 272, 273, 299,
304, 389, 398, 408, 419.
Myers, E. C. W. — 232, 233.
Miropihllo — 244.

N

Nad, Kosta — 325.
Narvik — 166.
Narwa, fluviu — 204.
Natlacén, M. — 286.
Naumov, M. — 410.
Nedici, Milan — 278, 290, 292, 298.
Nemania, Stefan — 267.
Neretva, riu — 301, 302.
Neurath, Konstantin von — 8, 70,
78.
New York — 116.
Nicolau, Spirea — 112.
Nișci — 278, 284.
Niedzialkowski, Mieczyslaw — 162.
Nigrita, regiune — 221.
Nikiforos — 226.
Nikiforos, Dimitriou — 233.
Nikolopoulos, P — 244.
Nipru, fluviu — 368, 417.
Nistru, fluviu — 422.
Niș — 267, 285, 286, 319, 321.
Niș, regiune — 284.
Nogrădi — 379.

Noli, Fans — 108.
Normandia, provincie — 85, 93,
317, 400.
Norvegia — 16, 19, 51, 166, 215, 320,
418.
Nova Paka — 102.
Nowotko, Marcell-, Marian — 173,
179.
Nyiregyháza — 384.
Nymburk — 102.
Nyon — 390.
Nysa Luzecka, fluviu — 207.

O

Obersalzberg — 157.
Oceanul Atlantic — 85.
Oceanul Pacific — 11.
Ochota, cartier în Varșovia — 253.
Ocsko, Tereza — 402.
Odesa — 409.
Odra, fluviu — 207.
Oetz, vale — 46.
Ohrida — 285, 323.
Olanda — 10, 19, 58, 215, 320, 400,
407.
Olimp, munte — 230.
Olimp, regiune — 132.
Oltenia — 421, 423.
Omurtag — 353.
Opari — 123, 137, 138.
Opari, regiune — 122.
Opletal, Jan — 69.
Oradea — 360, 395, 396, 431.
Oradour — 21.
Orel — 11, 417.
Orel, regiune — 368.
Oreškovići, Marko — 286.
Orientul Apropiat — 65, 216, 253,
404, 420.
Orientul Mijlociu 232, 239, 242, 244,
246, 251, 252, 253, 307.
Ostrava — 59, 63.
Ostrów Lubelski — 178.
Oświęcim (Auschwitz) — 51, 158,
159.
Othris — 261.
Ottakring, cartier în Viena — 53.
Otto — 93.
Otto de Habsburg — 47.
Ozarów — 205.
Ózd — 380.

P

- Palamas, Kostas* — 236.
Paneth, Francisc și Lili — 402.
Pangalos, Theodor — 212.
Panvitz, von — 110.
Papagos, A. — 216, 217.
Papandreu, Gheorghios — 251, 252, 253, 254, 258, 264.
Papen, Franz von — 37.
Parczew, pădure — 178, 198.
Pariani, Alberto — 128.
Paris — 21, 67, 108, 162, 164, 214, 372, 392, 397, 399, 420, 424, 436.
Partsalides — 254.
Pas de Calais, departament — 15.
Pașcani — 422.
Patosi — 128.
Fatras — 234, 236.
Pauker, Ana — 418.
Paul — 217, 270, 272, 273.
Pavelici, Ante — 270, 271, 276, 290, 298, 299, 328.
Pavlovič, St. K. — 405.
Pazargik — 341, 353.
Pazargik, județ — 336.
Pătrășcanu, Lucrețiu — 415.
Pearl Harbor — 10.
Pécs — 357, 378, 380, 381.
Pekin, munți — 126.
Pelion — 247.
Peloponez — 221, 234, 256, 258, 259, 260, 263, 430.
Peltekis, Iannis — 228.
Peninsula Balcanică — 110, 111, 116, 117, 120, 128, 132, 141, 144, 215, 216, 217, 237, 255, 256, 262, 267, 268, 269, 270, 273, 286, 309, 311, 313, 314, 318, 319, 321, 332, 373, 391, 404, 407, 420, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 430.
Pèri, Gabriel — 22.
Permēt — 124, 129, 136, 137, 138, 139, 140.
Pernik — 353.
Peshkopi — 133.
Pestlörinc, cartier în Budapesta — 377.
Peșev, D. — 342.
Feștera — 337.
Petrescu-Comnen, N. — 392.
Petrescu, Dumitru — 413.
Petrov — 381.
Petru II Carageorge — 270, 273, 306, 316, 317, 328.
Peza — 123, 125, 126, 129, 130, 131, 135.
Peza, regiune — 129, 135.
Peza, Myslim — 117, 121, 126, 129.
Piekalkiewicz, Jan — 175, 179, 180.
Piera — 260.
Pilsudski, Józef — 145.
Pind, munți — 230.
Piotrków — 183.
Pireu — 218, 224, 232, 234, 237, 256, 258.
Piva, munte — 302.
Piva, riu — 302.
Pîrvulescu, Constantin — 415.
Plaka — 245, 246, 248.
Plakoto — 232.
Plastiras, N. 212.
Plateea — 211.
Pleven — 333, 341, 353.
Plievlie — 284.
Ploiești — 422, 423.
Plovdiv — 334, 336, 337, 341, 346, 353.
Plovdiv, județ — 336, 426.
Plzen — 59, 102.
Poděbrady — 102.
Podgorița — 284, 302.
Podlesie, regiune — 149.
Podravina, regiune — 325.
Pogradec — 133.
Pohorje — 49.
Pojani — 126.
Pojerevaț — 303.
Polonia — 5, 9, 10, 13, 14, 15, 18, 21, 25, 60, 63, 73, 83, 93, 128, 145, 210, 215, 272, 273, 359, 369, 385, 388, 392, 398, 399, 429, 433.
Pomerania, ținut — 147, 158.
Poninski, Alfred — 155.
Pop, Ghiță — 414.
Popovici, Aurel C. — 27.
Popovici, Cocea — 293, 324, 325.
Porfiroghenis, M. — 248, 251, 254, 255.
Fowiśle, cartier în Varșovia — 204.
Poznań, regiune — 156.
Praga — 14, 43, 59, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 76, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 158, 208, 391, 432, 435.
Praga, cartier în Varșovia — 202, 204.

Prahova, zonă — 421.
Pramanda — 243.
Pražak, Albert — 101.
Prekomurje, regiune — 278.
Přerov — 102.
Prešov — 95.
Příbram — 102.
Prilep — 285.
Pripet, riu — 368.
Prizren — 126, 143.
Prusia Orientală — 299.
Pruszków — 205.
Prut, riu — 422.
Przeleca Dukielka, regiune — 210.
Psarros — 244, 245.
Púchov — 94.
Puka — 143.
Puschman, E. — 54.
Puszcza Kampinowska, pădure — 205.
Puszcza Solska, pădure — 198.
Pyromaglou, Komninos — 217, 225, 229, 240, 241, 244, 245, 251.

Q

Quebec — 241.

R

Rablów — 198.
Racici — 268.
Rackiewicz, Wladyslaw — 162, 163.
Raczyński, Roger — 152.
Radici, Stepan — 268.
Radom — 160, 174, 177, 183.
Radom, regiune — 175.
Radoszyce — 198.
Rákoshegy, cartier în Budapesta — 377.
Rákospalota, cartier în Budapesta — 377.
Rangheț, Iosif — 415.
Raschke, Rudolf — 51.
Rastenburg — 299.
Rataj, Cyril — 167.
Rataj, Maciej — 162.
Ravensbrück — 51.
Razlog — 336.
Rázus, Martin — 87.
Reiman, Victor — 44.
Reinhardt, Gerhard — 263.

Reisinger, A. — 54.
Reiter — 131.
Renner, Karl — 27, 29, 54.
Reșița — 409, 421.
Rhodos, insulă — 256.
Ribar, Ivan — 282, 298.
Ribbentrop, Joachim von — 63, 94, 147, 272, 299, 332.
Rika — 231.
Rila, munți — 336.
Risca, Maria — 90.
Rodopi, munți — 336.
Roma — 109, 110, 114, 118, 119, 128, 272, 299, 387, 399, 414.
Roman — 422.
Romanija — 285.
România — 5, 9, 13, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 48, 57, 59, 61, 64, 65, 68, 98, 107, 112, 113, 124, 132, 141, 146, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 162, 164, 165, 166, 183, 203, 216, 255, 256, 270, 271, 273, 304, 314, 318, 319, 320, 321, 332, 350, 352, 359, 360, 361, 372, 373, 387—438.
Rommel, Erwin — 232, 234, 408.
Roosevelt, Franklin Delano — 241, 298, 310, 326, 420.
Rosenberg, Alfred — 145.
Roumelia, regiune — 258.
Roussos, Petros — 240, 241, 244, 251.
Rowecki, Stefan-, „Grot” — 164, 168, 176, 178, 185.
Rožňava — 432.
Rudo — 293.
Rupnik — 296.
Ruse — 336, 348, 349, 353.
Rusin, V. — 410.
Rutkiewicz, Maria — 173.
Ružomberok — 93.
Rydz-Smigly, Edward — 162, 163.

S

Saint-Germainin — 29.
Sakalis — 251, 254.
Sakelariou — 223.
Salai, Dj. — 310.
Salamina — 211.
Salari — 137.
Salerno — 255.
Salgótarján — 378, 379, 383.

- Sallai, Imre** — 359.
Salo — 352.
Salonic — 117, 132, 218, 223, 231, 232, 234, 236, 256, 259, 319, 320, 321, 412.
Salzburg — 44, 45, 51, 272.
Samara, riu — 86.
Samo — 266.
Samos, insulă — 250.
Sanct Michel — 45.
Sangeak, regiune — 292, 294, 303, 312, 323.
Sankt Pölten — 46.
Santas, Apostolos — 220.
Santi Quarante — 112.
Sarajevo — 285, 294, 324.
Sarafis, Stefanos — 219, 244, 245, 246, 247, 251, 252, 253, 254, 255, 259.
Sarandë — 111, 133, 141.
Sárisáp — 378.
Saska Kepa, cartier în Varşovia — 204.
Satu Mare — 395, 431.
Sauerwein, Hubert — 46.
Sava, riu — 324, 357.
Scepanovici, Vasili — 209.
Schärf, Adolf — 52.
Scholz, Roman Karl — 44.
Schörner Ferdinand — 104.
Schuster, F. — 54.
Scobie — 255, 258.
Sebek, Fr. — 54.
Sebeş-Alba — 360, 401.
Seghedin — 381, 382.
Seitz, Karl — 29.
Semli — 102.
Senov — 104.
Sep. Filip — 53.
Serbia — 267, 268, 276, 277, 278, 279, 282, 283, 284, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 298, 302, 303, 304, 307, 312, 315, 321, 322, 324, 328, 406, 427.
Serneţ, Duşan — 326.
Sevlievo, judeţ — 353.
Seyss-Inquart, Artur — 37, 40, 41.
Sfînta Anastasia, insulă — 331.
Sfîntu Gheorghe — 431.
Shehu, Mehmet — 138, 142.
Shëngjergj — 135, 136, 138.
Shëngjin — 111.
Shijak — 115.
Shkodra — 111, 117, 120, 121, 123, 141, 143.
Shkumbini, riu — 136.
Shpati — 124.
Siantos, Gheorghios — 222, 248, 254.
Sibiu — 360, 396, 401.
Sicilia — 239, 240, 404, 408, 419.
Sidor, Karol — 62, 63.
Siekierno-Rataje, pădure — 198.
Sighetul Marmăţei — 395.
Sikelianos, A. — 236.
Sikorski, Wladyslaw — 16, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 184, 185.
Silezia, ţinut — 147, 156.
Silistra — 353.
Simovici, Duşan — 273, 274, 278.
Sirakov — 259.
Siria — 166.
Sîrbu, Elena — 402.
Sîrbu, Filimon — 402.
Skanderbeg-Castriotul, Gheorghe — 107, 114.
Skipis, S. — 236.
Skoplje — 267, 285, 321, 323.
Skrapari — 121, 123, 124, 129.
Skrapari, regiune — 122, 138.
Skutera — 131.
Slaveikov, P. — 353.
Slavonia, regiune — 285, 296, 315, 325.
Slavonski Brod — 325.
Sliven — 336, 341, 345, 348, 353.
Slovacia — 21, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 72, 73, 74, 78, 80, 81, 82, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 105, 359, 372, 379, 403, 410, 420, 429.
Slovenia — 46, 49, 268, 269, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 283, 284, 285, 291, 296, 297, 298, 299, 303, 307, 313, 315, 325, 369.
Smarna Gora, munte — 274.
Smidke, Karol — 88.
Smirna, golf — 247.
Sobolev, A. — 333.
Sobota, Emil — 64.
Sofia — 320, 331, 334, 346, 337, 339, 341, 345, 346, 349, 352, 353, 354, 391.
Sofianopoulos, I. — 251.
Sofulis, Th. — 214.

Sokolovo — 86.
 Sosnkowski, Kazimierz — 163, 185.
 Spania — 9, 281, 388, 390, 391.
 Spanz, Rafael — 45.
 Split — 285, 286.
 Sredna Gora, munți — 342.
 Srem, regiune — 276, 284, 296, 304,
 312, 323, 324, 325.
 Stafa, Qemal — 121.
 Stahel, Reiner — 422, 423.
 Stalin, I. V. — 298, 309, 310, 312,
 322, 326, 420.
 Stalingrad — 11, 21, 43, 127, 235,
 299, 366, 408, 409, 410, 417.
 Stancu, Zaharia — 151.
 Stanek, Józef — 32.
 Stara Zagora — 341, 353.
 Statele Unite ale Americii — 10,
 11, 29, 43, 127, 171, 196, 207,
 208, 242, 310, 314, 338, 343, 349,
 356, 414, 419.
 Stathatos — 251.
 Stathopoulos — 251.
 Stevenson, Ralph — 316.
 Stockholm — 414.
 Stoiadinovici, Milan — 270, 327.
 Stoica, Gheorghe — 418.
 Stolife — 288, 292.
 Straser, Fr. — 54.
 Stratis — 251.
 Strop, Jurgen — 184.
 Struga — 323.
 Struma, râu — 332.
 Studeny — 50.
 Stutowo (Stutthof) — 158.
 Styria, ținut — 45, 46, 49, 55, 285,
 303.
 Subașici, Ivan — 316, 317, 326, 327.
 Sudeți, munți — 57.
 Sutej — 327.
 Suljeska, râu — 302, 303.
 Sviștov — 348, 353.
 Svoboda, Ludvik — 80, 95.
 Svolos, Alexandros — 248, 251, 254,
 255.
 Swierczewski, Karol-„Walter“ —
 191.
 Szálasi, Ferenc — 374, 381, 382.
 Szëntendre — 376.
 Szokoll, Karl — 50, 51.
 Szombathely — 383.
 Sztójay, Döme — 370, 373, 428.

Ş

Şova, Nicolae — 382, 433.
 Ştefu, Pompiliu — 402.
 Şumadija — 292, 322.
 Şumen — 341, 353.

T

Tapiosuly — 384.
 Tara, râu — 302.
 Tarișani, regiune — 231.
 Tata, bazin minier — 380.
 Tatabánya — 376.
 Tătărăscu, Gheorghe — 390, 414.
 Techen — 60.
 Teheran — 82, 194, 310, 420.
 Teleki, Pál — 359, 361.
 Tenda din Qypi — 137, 138.
 Tepelena — 129, 133, 138.
 Teplice — 104.
 Tesla, N. — 310.
 Teuffel, Z. — 54.
 Theotokis, I. — 251.
 Thermopile — 211, 219.
 Thessalia — 221, 231, 247, 415.
 Timiș, județ — 406.
 Timișoara — 360, 395, 396, 401, 406,
 431.
 Timoc, regiune — 303.
 Tinos, insulă — 215.
 Tippelskirch, Kurt von — 318.
 Tirana — 108, 109, 110, 111, 113,
 115, 118, 119, 120, 121, 122, 124,
 126, 130, 131, 134, 137, 140, 141,
 142, 143, 413.
 Tirol, regiune — 44, 45.
 Tisa, râu — 361, 381.
 Tisa, cimpie — 424.
 Tiso, Josef — 61, 62, 63, 72, 73, 78,
 79, 94.
 Tito, Iosip Broz — 15, 271, 274, 280,
 282, 284, 288, 295, 300, 303, 307,
 308, 309, 310, 312, 313, 314, 315,
 316, 317, 319, 322, 325, 326, 327,
 328, 421, 424, 425, 427, 429.
 Tito din Valea Oetz — vezi Sauer-
 wein Hubert.
 Titulescu, Nicolae — 270, 388, 390,
 396.
 Tîrgu Jiu — 406.
 Tîrnovo — 348.
 Tkanko, A. — 410.

Tobruk — 166.
 Töfferl — 45.
Tolbuhin, F. I. — 322, 381.
Tomislav — 266.
Tomorica — 123.
Tomšici, Tone — 286.
 Tornov — 88.
 Tracia — 132, 222, 260, 355.
 Transilvania — 321, 400, 401, 423, 424, 431.
 Transilvania, podiş — 432.
 Treblinka — 184.
 Triest — 325.
 Trikkala — 231, 263.
 Tripoli — 122, 232.
 Trofaiach — 45.
 Tropoja — 123.
Tsimas, Samariniotis A. — 240, 241.
Tsirimokos I. — 240, 241, 248, 255.
Tsolakoglou — 219, 223.
Tsouderos, Emanuele — 241, 242, 250, 251.
 Tunisia — 64, 408.
 Turcia — 211, 243, 270, 355, 397, 424, 426.
 Turda — 360, 401, 417.
 Turnu Măgurele — 405.

T

Tankov, Aleksandăr — 330.
 Tebea — 389.
Țințar-Marcovici, A. — 278.
Țvetkovici, D. — 271, 272, 273.

U

Ucraina — 148, 173, 368, 409, 421.
 Ucraina Subcarpatică — 60, 64, 90, 146, 359, 379.
 Ujite — 284, 289, 292.
 Ujpest, cartier în Budapesta — 375, 377, 378.
 Una, râu — 325.
 Ungaria — 5, 25, 28, 30, 60, 63, 64, 88, 132, 146, 273, 276, 278, 322, 323, 324, 357, 358—386, 389, 392, 400, 403, 423, 428, 429, 430, 431, 432, 433.
 Uniunea Sovietică — 7, 10, 11, 14, 17, 19, 20, 25, 30, 41, 43, 58, 60, 64, 75, 78, 85, 86, 90, 92, 93, 95,

98, 99, 118, 119, 127, 141, 163, 171, 172, 173, 176, 177, 180, 181, 189, 191, 192, 194, 195, 197, 200, 201, 207, 208, 217, 273, 274, 279, 281, 282, 292, 298, 310, 312, 314, 322, 330, 331, 332, 333, 334, 337, 338, 343, 349, 351, 352, 354, 356, 361, 362, 364, 379, 388, 389, 390, 391, 394, 396, 397, 400, 401, 403, 404, 407, 408, 409, 410, 411, 414, 416, 417, 418, 419, 428, 429, 431, 432, 433, 436, 437.

Urach, H. — 54.
 Ustron — 209.
Uszta, Gyula — 379.

V

Vác — 381.
 Valjevo — 303.
 Valona, regiune — 124.
 Varazdin — 277.
 Varkiza — 260, 264.
 Varna — 333, 341, 345, 349, 353.
 Varșovia — 21, 22, 88, 147, 148, 149, 151, 156, 160, 162, 168, 170, 171, 173, 174, 175, 177, 183, 184, 185, 187, 190, 193, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 369, 372, 391, 393, 420.
 Vaslui — 422.
Vassiliadis — 251.
Veessenmayer — 372.
Velebit, Vladimir — 314.
 Veles — 285, 323.
 Veloukhi — 230.
Veloukhiotis, Aris — vezi *Athanas-sis, Klaras*.
 Venezuela — 52.
Venizelos, Eleutherios — 212, 251.
Venizelos, Sofoklis — 251, 254, 255.
Ventiris — 251.
Vergotis — 244.
Vêrlaci, Shefqet — 114, 119.
 Vermion — 260.
 Versailles — 33, 57, 61.
 Vichy — 352.
Victor, Emanuel — 114, 118, 128, 130.
 Vidin — 353.
 Viena — 32, 33, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 50, 51, 52, 53, 54, 60, 273, 359, 360, 370, 383, 391, 401, 420, 424.

Viest, Rudolf — 96.
Viniani — 248.
Vinița — 299.
Vis, insulă — 312, 315, 316.
Vistula, fluviu — 147, 200, 201, 202,
204, 205, 206, 421.
Vișegrad — 285.
Vithkuqi — 138.
Vladimirescu, Tudor — 394.
Vlahovici, V. — 310.
Vlora — 107, 108, 111, 117, 121, 125,
128, 136, 138, 141.

Vltava, riu — 103.
Voivodina, regiune — 284, 296, 302,
304, 315, 322, 369.
Volga, fluviu — 417.
Volinia, ținut — 86.
Volos — 231.
Vordenberg — 45.
Vörös, Iános — 372.
Voskopoja — 128.
Vrața — 341.
Vrața, județ — 336.
Vruho, Goço — 112
Vucevo, munte — 302.
Vukosavljević, S. — 317.

W

Walisch, Koloman — 32.
Washington — 310.
Wasilewska, Wanda — 191.
Weichs, Maximilian von — 319.
Weissel, Georg — 32.
Werner, Illmer — 263.
Wildenbruch, Pfeffer — 381.
Wilhelm de Wied — 107.
Willach — 49.
Wilson, Henry Maitland — 239.
Wilson, Thomas Woodrow — 29.
Woergl — 53.
Wola, cartier în Varșovia — 203.

Woodhouse, Chris M. — 231, 232,
244, 245, 246, 249, 250.
Würthle, Fritz — 50.

Y

Ypi, Xhafer — 114.

Z

Zabiello, Stanislaw — 154.
Zadar — 307.
Zagoria — 15.
Zagorov — 339.
Zagreb — 15, 272, 274, 276, 277,
280, 281, 285, 286, 295, 303, 325,
370.
Zagrebul Croației — 325.
Zalaegerszeg — 383.
Zamość — 159.
Zamość, ținut — 159, 177, 178, 179.
Zanini — 125.
Zawadzki, Aleksander — 197.
Zelengora, munte — 302.
Zergan — 133.
Zervas, Napoleon — 229, 232, 233,
238, 243, 244, 245, 246, 260, 261,
264.
Žilina — 68. 88.
Zirarów — 183.
Zdanowicz, Leonard — 196.
Zevgos, I. — 255.
Zogu, Ahmet — 108, 110, 112, 134,
142.
Zolibórz, cartier din Varșovia —
203, 204, 205.
Zugló, cartier în Budapesta — 377.
Zvolen — 432.
Zvornik — 285.
Zymierski, Michal-„Rola“ — 200.

Redactor : locot.-col. AL. COVALIOV
Tehnoredactor : D. ANDREI

*Bun de tipar 14.11.1973. Apărut 1973.
Tiraj 2750 exemplare. Hirtie scris tip I A
de 63 g/m². Format 610×860/16. Coli ti-
par 28¹/₂. B 703*

Tiparul executat sub comanda nr. 533 la
Întreprinderea poligrafică „Flaret”,
str. Fabrica de chibrituri nr. 9-11,
București, Republica Socialistă România



EDITURA
MILITARĂ